

Irak Cumhuriyeti'nden Kaçan İnsanlarla İlgili Uluslararası Koruma Konusunda Dikkate Alınması Gereken Hususlar

Mayıs 2019

HCR/PC/IRQ/2019/05

İçindekiler Tablosu

I. Yönetici Özeti.....	6
1) 1951 Cenevre Sözleşmesi Kriterleri Kapsamında Mültecilerin Korunması ve Temel Talep Kategorileri.....	6
2) UNHCR Genişletilmiş Yetkisi Altındaki Kriterler, Bölgesel Belgeler ve Tamamlayıcı Koruma Türleri.....	7
3) Dâhili Kaçış ya da Yer Değiştirme Alternatifi (DKA/DYA).....	7
4) Mülteci Statüsü Haricinde Tutmaya İlişkin Dikkate Alınması Gereken Hususlar	8
5) UNHCR'nin Zorla Geri Göndermeyle İlgili Görüşü	9
II. 2017'den Bu Yana Irak'ta Meydana Gelen Başlıca Gelişmeler	9
A. Siyasi Gelişmeler	9
1) Mayıs 2018 Genel Seçimleri.....	9
2) Eylül 2018 Kürdistan Genel Seçimleri	10
3) Ekim 2017 Bağımsızlık Referandumu	10
B. Güvenlik Durumu.....	12
1) Genel Bakış	12
2) IŞİD'in Varlığının veya Etkisinin Devam Ettiği Bölgelerde Güvenlik.....	16
3) Bağdat'ta Güvenlik.....	19
4) Güneydeki Vilayetlerde Güvenlik.....	20
5) Kürdistan Bölgesinde Güvenlik.....	21
C. Sivil Kayıplar	22
D. Zorla Yerinden Edilme ve Geri Dönüşler	23
1) Ülke İçinde Yerinden Edilme	23
2) Ülke Dışında Yerinden Edilme.....	24
3) ÜYEK Geri Dönüşleri	24
4) Yurt Dışından Geri Dönüşler	29
E. İnsan Haklarının Durumu	29
1) Devlet Aktörleri	29
2) Devlet Dışı Aktörler	38
3) Devletin Sivilleri İnsan Hakları İhlallerinden Koruma Kabiliyeti ve İsteği.....	40
F. İnsani Durum.....	45
1) Barınma	47
2) Geçim Kaynakları	49
3) Gıda Güvencesi	51
4) Sağlık.....	52
5) Eğitim.....	53
6) Su, Hıfzıssıhha ve Elektrik.....	55
III. Irak'tan Gelen Sığınmacıların Uluslararası Koruma İhtiyaçlarının Değerlendirilmesi.....	57
A. 1951 Cenevre Sözleşmesi Kriterleri Kapsamında Mültecilerin Korunması ve Temel Talep	

<i>Kategorileri</i>	57
1) IŞİD'i Desteklediğine Dair Hakkında Yanlış Kanaat Oluşturulan Kişiler.....	57
2) Hükümetle Bağlantılı Olan veya Hükümeti Desteklediği Düşünülen Kişiler	65
3) Hükümete veya Hükümetle Bağlantılı Kişilere Muhalif veya Muhalif Olduğu Düşünülen Kişiler	69
4) IKBY'ye ve IKBY ile Bağlantılı Kişilere Muhalif veya Muhalif Olduğu Düşünülen Kişiler ...	71
5) Dini ve Etnik Azınlık Gruplarının Mensupları ve Katı İslami Kurallara Aykırı Davranan Kişiler	73
6) Siyasi veya Diğer Hassas Konularda Eleştirel Haber Yapan Gazeteciler ve Diğer Medya Çalışanları.....	82
7) İnsani Yardım Örgütü Çalışanları	84
8) Belirli Profil veya Koşullardaki Kadınlar ve Kız Çocukları.....	84
9) Belirli Profil veya Koşullardaki Çocuklar	96
10) Farklı Cinsel Yönelimlere veya Toplumsal Cinsiyet Kimliklerine Sahip Bireyler.....	99
11) Kan Davaları Gibi Aşiretler Arası Çatışmalarının Çözümünde Hedef Alınan Kişiler	105
12) Filistinli Mülteciler	108
<i>B. UNHCR Genişletilmiş Yetkisi Altındaki Kriterler veya Bölgesel Anlaşmalar veya Tamamlayıcı Koruma Şekillerine Uygunluk Kapsamında Mülteci Statüsü</i>	111
1) UNHCR Genişletilmiş Yetkisi Altındaki Kriterler.....	112
2) AB Vasıf Yönergesi Kapsamında İkincil Korumaya Uygunluk.....	114
<i>C. Dâhili Kaçış ya da Yer Değiştirme Alternatifi ile İlgili Dikkate Alınacak Hususlar (DKA/DYA)</i>	115
1) Yerindelik Analizi	116
2) Akla Yatkinlik Analizi	120
3) IKB'de Dâhili Kaçış ya da Yer Değiştirme Alternatifi	122
<i>D. Mülteci Statüsü Haricinde Tutmaya İlişkin Dikkate Alınması Gereken Hususlar</i>	126
IV. UNHCR'nin Zorla Geri Göndermeyle İlgili Görüşü	128

Kısaltmalar Listesi

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABÖ	Afrika Birliği Örgütü
AFP	Fransız Haber Ajansı
AP	Associated Press Haber Ajansı
AQI	Irak El Kaidesi
BAM	Barınma, Arazi ve Mülk
BBC	Britanya Yayın Kuruluşu
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BMGS	Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri
CEDAW	Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi
CEIP	Carnegie Uluslararası Barış Vakfı
CERAH	Cenevre İnsani Eylem Eğitim ve Araştırma Merkezi
CIVIC	Çatışmadaki Siviller Merkezi
CJMB	Tıbbi ve Biyolojik Bilimler Hilal Dergisi
CPJ	Gazetecileri Koruma Komitesi
CRC	Çocuk Hakları Komitesi
CSIS	Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi
CTC	West Point Terörizmle Mücadele Merkezi
DIS	Danimarka Göç Servisi
DKA/DYA	Dâhili Kaçış Alternatifi / Dâhili Yer Değiştirme Alternatifi
DRC	Danimarka Mülteci Konseyi
DTM	Yerinden Edilme İzleme Matrisi
DW	Deutsche Welle Basın Kuruluşu
EASO	Avrupa İltica Destek Ofisi
ECFR	Avrupa Dış İlişkiler Konseyi
EPIC	Irak'ta Barış İçin Eğitim Merkezi
EYP	El Yapımı Bomba
FAO	Gıda ve Tarım Örgütü
FGM/C	Kadın Sünneti
GC4HR	Körfez İnsan Hakları Merkezi
GDCVAW	Kadına Karşı Şiddetle Mücadele Genel Müdürlüğü
GPPI	Küresel Kamu Politikaları Enstitüsü
HRW	İnsan Hakları İzleme Örgütü
HSG / HSB	Halk Seferberlik Güçleri / Birimleri (<i>Haşd el Şabi- Haşdi Şabi</i>)
IBC	Irak'ta Ölü Sayımı
ICCPR	Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi
ICG	Uluslararası Kriz Grubu
ICP	Irak Komünist Partisi
ICSSI	Irak Sivil Toplum Dayanışma Girişimi
IDMC	Ülke İçinde Yerinden Edilme İzleme Merkezi
IFJ	Uluslararası Gazeteciler Federasyonu
IHCHR	Irak İnsan Hakları Yüksek Komiserliği
IHL	Uluslararası İnsancıl Hukuk
İİD	Irak İslam Devleti
IKB	Irak Kürt Bölgesi
IKBY	Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
ILGA	Uluslararası Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks Derneği
INSO	Uluslararası STK Güvenlik Kuruluşu
IOM	Uluslararası Göç Örgütü
IRC	Uluslararası Kurtarma Komitesi
ISF	Irak Güvenlik Güçleri

ISHM	Irak Güvenlik ve İnsani Durum İzleme Kuruluşu
ISPI	İtalyan Uluslararası Politika Çalışmaları Enstitüsü
ISW	Savaş Çalışmaları Enstitüsü
İŞİD / İLİD	Irak Şam İslam Devleti (<i>Daeş</i>)
JIA	Uluslararası İlişkiler Dergisi
KAS	Konrad-Adenauer-Stiftung / Konrad Adenauer Vakfı
KDP	Kürdistan Demokrat Partisi
KİK	Körfez Arap Ülkeleri İş birliği Konseyi
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği
LGBTI	Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks
LSE	Londra Ekonomi ve Siyasal Bilimler Okulu
MEE	Middle East Eye Basın Kuruluşu
MERIP	Orta Doğu Araştırma ve Bilgi Projesi
MİDK	İçişleri Bakanlığı Mülteci İşleri Daimî Komitesi
MRGI	Uluslararası Azınlık Hakları Grubu
NRC	Norveç Mülteci Konseyi
NRT	Nalia Medya Şirketi
NSS	Ulusal Güvenlik Servisi
OCHA	Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi
OHCHR	Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi
OWFI	Irak'ta Kadınların Özgürlüğü Örgütü
PBS	Devlet Yayın Kuruluşu
PDS	Kamu Dağıtım Sistemi
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
POMEPS	Orta Doğu Siyasal Bilimler Projesi
RSF	Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü
SGBV	Cinsel ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet
SKPMK	Savaştan Kalan Patlayıcı Madde Kalıntıları
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TSHM	Temel sağlık hizmeti merkezleri
UDR	Ulusal Devlet Radyosu
UIHA	Ulusal Irak Haber Ajansı
UNAMI	BM Irak Yardım Misyonu
UNDP	BM Kalkınma Programı
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNFPA	Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
UNHCR	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UNITAD	BM Daeş Tarafından İşlenen Suçlarda Hesap Verebilirliği Teşvik Etme Soruşturma Ekibi
UNMAS	Birleşmiş Milletler Mayın Eylem Servisi
UNU-CPR	Birleşmiş Milletler Üniversitesi – Politika Araştırma Merkezi
USCIRF	ABD Uluslararası Dini Özgürlük Komisyonu
ÜYEK	Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler
VOA	Amerika'nın Sesi

I. Yönetici Özeti

Bu belge, Mayıs 2012 tarihli Irak'tan Gelen Sığınmacıların Uluslararası Koruma İhtiyaçlarının Değerlendirilmesine Yönelik UNHCR Mülteci Statüsüne Uygunluk Kılavuz İlkeleri¹ ve Kasım 2016 tarihli Irak'a Geri Dönüşlerde UNHCR'nin Görüşü² belgelerinin yerini almaktadır. Bu belge, Irak'ın farklı bölgelerinde süregelen güvensizlik ve yaygın insan hakları ihlalleri göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Uluslararası Koruma Konusunda Dikkate Alınması Gereken Bu Hususlarda, Irak'taki mevcut bağlamda uluslararası korumaya ihtiyaç duyabilecek belirli kişi profillerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Dikkate Alınması Gereken Hususlar, belgenin yazıldığı tarih itibarıyla geniş bir kaynak yelpazesinden alınan en güncel bilgileri içermektedir.³ Bu belgede yer alan analizlerde UNHCR'nin Irak'taki faaliyetleri kapsamında toplanan ve elde edilen bilgiler ve diğer BM kuruluşları ve BM ortağı kuruluşlardan alınan bilgilerin yanı sıra, kamuya açık bilgi kaynaklarından elde edilen bilgiler kullanılmıştır.

Sığınmacıların tüm iltica talepleri, adil ve etkin statü belirleme usulleri ile güncel ve ilintili menşe ülke bilgilerine göre, başvurunun kendi özel koşulları içerisinde değerlendirilmelidir. Bu duruma, taleplerin Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi ("1951 Sözleşmesi")⁴ ve 1967 Protokolü,⁵ UNHCR'nin yetki alanı ve bölgesel mülteci belgelerinde yer alan mülteci kriterlerine veya tamamlayıcı koruma türleri dâhil olmak üzere geniş kapsamlı uluslararası koruma kriterlerine göre incelenip incelenmediği de dâhildir.

1) 1951 Cenevre Sözleşmesi Kriterleri Kapsamında Mültecilerin Korunması ve Temel Talep Kategorileri

UNHCR, aşağıdaki risk profillerinden bir veya birden fazlasıyla uyumluluk gösteren insanların dosyanın münferit şartlarına göre, uluslararası mülteci koruma ihtiyacı içinde olabilecek kişiler olduğu görüşündedir.

- Irak Şam İslam Devleti'ni (İŞİD) desteklediğine dair hakkında yanlış kanaat oluşturulan kişiler,** İŞİD'i desteklediği düşünülen siviller; fiilen İŞİD üyesi olan veya İŞİD üyesi olduğu düşünülenlerle ilişkilendirilen aileler; İŞİD şüphelilerine ve fiilen İŞİD üyesi olan veya İŞİD üyesi olduğu düşünülenlerle ilişkilendirilen ailelere hukuk hizmeti verenler dâhildir.
- Hükümetle bağlantılı olan veya Hükümeti desteklediği düşünülen kişiler,** hükümet yetkilileri; devlet memurları, siyasi parti üyeleri, sivil polis personeli; Irak Güvenlik Güçleri (ISF), bağlantılı güçler ve *Peşmerge* (eski) üyeleri; Irak Güvenlik Güçleri, bağlantılı güçler veya *Peşmergeyle* işbirliği yaptığından şüphelenilen siviller; aşiret liderleri ile hükümetle ilişkilendirilen ya da ilişkili olduğu düşünülen aşiret üyeleri dâhildir.
- Hükümete veya Hükümete bağlı kuruluşlara muhalif veya muhalif olduğu düşünülen kişiler,** gazeteciler ve diğer medya çalışanları; yolsuzluk faaliyetleriyle mücadele içindeki kolluk kuvvetleri ve yargı yetkilileri; sivil toplum aktivistleri ve protestocular dâhildir.
- IKBY'ye veya IKBY ile bağlantılı kişilere muhalif veya muhalif olduğu düşünülen kişiler,** gazeteciler ve diğer medya çalışanları; rakip ya da muhalif siyasi parti üyeleri; sivil toplum aktivistleri ve göstericiler de dâhildir.
- Dini ve etnik azınlık gruplarının mensupları**
- Gazeteciler ve diğer medya çalışanları**

¹ UNHCR, *Irak'tan Gelen Sığınmacıların Uluslararası Koruma İhtiyaçlarının Değerlendirilmesine Yönelik UNHCR Mülteci Statüsüne Uygunluk Kılavuz İlkeleri*, [UNHCR Eligibility Guidelines for Assessing the International Protection Needs of Asylum-Seekers from Iraq], 31 Mayıs 2012, HCR/EG/IRQ/12/03, www.refworld.org/docid/4fc77d522.html.

² UNHCR, *Irak'a Geri Dönüşlerde UNHCR'nin Görüşü*, [UNHCR Position on Returns to Iraq], 14 Kasım 2016, www.refworld.org/docid/58299e694.html.

³ Uluslararası Koruma Konusunda Dikkate Alınması Gereken Bu Hususlar aksi belirtilmediği takdirde, UNHCR'nin 30 Nisan 2019 tarihi itibarıyla erişiminde olan bilgilere dayanmaktadır.

⁴ BM Genel Kurulu, *Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme*, [Convention Relating to the Status of Refugees], 28 Temmuz 1951, U.N.T.S. 189, www.refworld.org/docid/3be01b964.html, s. 137.

⁵ BM Genel Kurulu, *Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol*, [Protocol Relating to the Status of Refugees], 31 Ocak 1967, U.N.T.S. 606, www.refworld.org/docid/3ae6b3ae4.html, s. 267.

7. **İnsani yardım örgütü çalışanları**
8. **Belirli profil veya koşullardaki kadınlar ve kız çocukları**, özellikle kamusal alanda kadınlar; eşini kaybetmiş ve eşinden boşanmış olanlar dâhil gerçek bir aile desteğinden yoksun kadınlar ve kız çocukları; cinsel şiddet, aile içi şiddet, "namus" şiddeti veya kadın sünnetinden sonra hayatta kalanlar ve bu açıdan risk altındaki gruplar; zorla evlendirme ve/veya çocuk yaşta evlilikler açısından risk altındaki kadınlar ve kız çocukları; cinsel sömürü ve zorla fuhuş amacıyla yapılan insan ticaretine maruz kalıp hayatta kalanlar ve bu açıdan risk altındaki gruplar
9. **Belirli profil veya koşullardaki çocuklar**, özellikle tecavüz ve/veya zorla evlendirme sonucu evlilik dışı ilişkilerden doğan çocuklar; cinsel şiddet, aile içi şiddet, zorla evlendirme ve/veya çocuk yaşta evlilikler ya da "namus suçlarından" sonra hayatta kalanlar ve bu açıdan risk altındaki gruplar; zorla silahlandırma ve on sekiz yaşından küçüklerin silahlandırılması; insan ticareti ve en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine maruz kalıp hayatta kalanlar ve bu açıdan risk altındaki gruplar
10. **Farklı cinsel yönelimlere veya toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip kişiler**
11. **Kan davaları gibi aşiretler arası çatışmaların çözümünde hedef alınan kişiler**
12. **Filistinli mülteciler.**

Bu liste, uluslararası korumaya ihtiyaç duyabilecek kişilerin tam listesi değildir. Bir iltica talebi, yalnızca burada belirtilen profillerden birine uymadığı gerekçesiyle otomatikman dayanaktan yoksun olarak değerlendirilmemelidir. Dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak, zulme uğrama riski bulunan bireylerin aile üyeleri ya da hane halkının diğer üyeleri de risk altındaki bireylerle ilişkileri nedeniyle uluslararası korumaya ihtiyaç duyabilirler.

2) UNHCR Genişletilmiş Yetkisi Altındaki Kriterler, Bölgesel Belgeler ve Tamamlayıcı Koruma Türleri

1951 Cenevre Sözleşmesi uluslararası mülteci koruma rejiminin mihenk taşıını oluşturmaktadır. Sözleşmede yer alan mülteci statüsü kriterlerinin bu kriterleri taşıyan kişi ya da grupların sözleşme kapsamında gereğince tanınması ve korunmasını sağlayacak şekilde yorumlanması gereklidir. UNHCR'nin yetki alanında ve bölgesel belgelerinde belirtildiği üzere daha geniş kapsamlı uluslararası koruma kriterleri, yalnızca bir sığınmacının 1951 Cenevre Sözleşmesinde belirtilen mülteci kriterlerini karşılamadığı görüldüğünde, örneğin zulüm korkusunun Sözleşmede belirtilen nedenler yüzünden olmaması, ya da 1951 Cenevre Sözleşmesi tanımının uygulama eşiğine ulaşılmaması nedeniyle incelenmelidir.

UNHCR genişletilmiş yetkisi altındaki kriterler ya da bölgesel belgeler kapsamında Iraklıların uluslararası koruma uygulamaları veya 2011 tarihli AB Vasıf Yönergesi'nin 15. maddesi kapsamında ikincil koruma dâhil olmak üzere diğer tamamlayıcı koruma türlerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Bölüm III.B.

3) Dâhili Kaçış ya da Yer Değiştirme Alternatifi (DKA/DYA)

UNHCR'ye göre daha önce IŞİD kontrolü altında olan bölgelerde veya devlet ve devlet dışı aktörlerin süregelen insan hakları ihlalleri ve hakları kötüye kullanmasıyla çatışmadan ve IŞİD'in süregelen varlığı ve bu bölgelerde devam eden IŞİD karşıtı askeri operasyonlardan etkilenen bölgelerde, dâhili kaçış ya da yer değiştirme alternatifi (DKA/DYA) mevcut değildir.

UNHCR'ye göre ayrıca, söz konusu bölgelerin hassas güvenlik, siyaset ve nüfus dinamikleri ve nüfus hareketleriyle durumun daha da istikrarsız hâle gelmesi riski nedeniyle, dâhili kaçış ya da yer değiştirme alternatifi (DKA/DYA) ihtilafı bölgelerde mevcut değildir.⁶

Irak'ın daha önce IŞİD kontrolü altında olmayan ya da çatışmadan etkilenmemiş veya "ihtilafı bölgelerinin" dışındaki bölgelerinde, dâhili kaçış ya da yer değiştirme alternatifinin (DKA/DYA) mümkün olup olmadığının değerlendirilmesine ilişkin ayrıntılı bilgi için lütfen bkz. Bölüm III.C.1 (Yerindelik analizi) ve III.C.2 (Akla yakınlık analizi).

Daha önce IŞİD'in elinde olan veya çatışmadan etkilenen bölgelerden gelen Sünni Arap ve Sünni Türkmenler için Irak'ın başka bölgelerinde dâhili kaçış ya da yer değiştirme alternatifinin (DKA/DYA) mümkün olup olmadığının değerlendirilmesinde, önerilen bölgenin söz konusu kişi için pratikte, güvenlik

⁶ İhtilafı bölgelerle ilgili bilgi için bkz. 26. dipnot.

açısından ve yasal olarak erişilebilir olup olmadığı dikkate alınmalıdır. Bu gereksinim nedeniyle söz konusu kişiyle ilgili aşağıdaki somut ihtimaller değerlendirilmelidir:

- Önerilen yer değiştirme bölgesine güvenli bir şekilde ulaşabilmesi ve kabul edilmesi. Bu nedenle, kişinin kontrol noktalarından geçebilme ve önerilen yer değiştirme bölgesine kabul edilme imkânı olası sponsorluk ihtiyaçlarıyla birlikte değerlendirilmelidir
- Önerilen yer değiştirme bölgesinde ikamet izni alınabilmesi, sponsor ihtiyacıyla ilişkilendirilebilir
- Önerilen yer değiştirme bölgesinde sürekli kalışına izin verilmesi.

Erişim ve ikamet şartlarının her zaman açık ve net bir şekilde tanımlanmadığı ve/veya uygulamanın değişkenlik gösterdiği ya da güvenlik durumuna bağlı olarak uygulamada değişiklikler yapıldığı bildirilmektedir. Sponsorluk gereksinimleri genellikle kanunlara dayanmamakta ve resmî olarak açıklanmamaktadır.

UNHCR'ye göre, ülkenin birçok kısmında yaygın olan erişim ve ikamet kısıtlamaları arka planında dikkate alınarak yetkili makamların erişim ve ikamet kısıtlamalarını sürdürdüğü ve/veya daha önce IŞİD kontrolünde olan veya çatışmadan etkilenen bölgelerden gelen kişilere menşe bölgelerine geri dönmeleri için baskı yapılan bölgelerde, daha önce IŞİD kontrolünde olan veya çatışmadan etkilenen bölgelerden gelen Sünni Arap ve Sünni Türkmenler için DKA/DYA genel olarak uygun değildir. Bu konudaki tek istisna, bu profile uyan ancak dosyalarının münferit şartlarına dayanılarak, önerilen yer değiştirme bölgesine erişebileceği, yasal ve sürekli olarak burada kalabileceği sonucuna varılabilen başvuru sahipleri olabilir.

UNHCR, önerilen dâhili kaçış ya da yer değiştirme alternatifi (DKA/DYA) bölgesi olarak Irak Kürt Bölgesi özelinde bölgedeki mevcut insani durumu göz önünde bulundurarak DKA/DYA'nın genel anlamda makul olmadığını düşünmektedir. Bu konudaki tek istisna dosyalarının münferit şartlarına göre;

- i) ÜYEK kamplarının veya gayriresmî yerleşimlerin “yeterli barınma” kavramını karşılamadığı dikkate alınarak Irak Kürt Bölgesi'nde önerilen yer değiştirme alanında yeterli barınma imkânına,
- ii) Irak Kürt Bölgesi'nde önerilen yer değiştirme alanında içme suyu ve hıfzıssıhha, elektrik, sağlık hizmetleri ve eğitim gibi temel hizmetlere,
- iii) Geçim kaynakları fırsatlarına veya geçimini kendilerinin sağlaması beklenemeyen başvuru sahipleri söz konusu ise (örneğin aile reisi kadın olan hane halkları, yaşlı başvuru sahipleri veya engelli başvuru sahipler gibi), yeterli yaşam standardına erişmelerini sağlamak üzere kanıtlanmış ve sürdürülebilir desteğe erişim sağlayabileceği sonucuna varılabilen başvuru sahipleridir.

Irak Kürt Bölgesi'nde DKA/DYA'nın mümkün olup olmadığına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Bölüm III.C.3.

4) Mülteci Statüsü Haricinde Tutmaya İlişkin Dikkate Alınması Gereken Hususlar

Irak'ın uzun süren çatışma ve baskı tarihinde bildirilen ciddi insan hakları ihlalleri ve uluslararası insancıl hukuk ihlalleri ışığında, Irak'tan gelen sığınmacıların bireysel taleplerinde 1951 Cenevre Sözleşmesi Madde 1F kapsamında mülteci statüsü haricinde tutmaya ilişkin dikkate alınması gereken hususlar ortaya çıkabilir. Irak bağlamında aşağıdaki profillere uyan başvurulara bilhassa dikkat edilmelidir:

- i) (Eski) IŞİD üyeleri (2013'ten itibaren)
- ii) Eski Irak İslam Devleti (İİD) ve eski Irak El Kaidesi dâhil olmak üzere IŞİD'in öncüsü grupların (eski) üyeleri (2013'e kadar)
- iii) Irak Güvenlik Güçleri, güvenlik/istihbarat birimleri ve bağlantılı güçlerin (eski) üyeleri (2003'ten itibaren)
- iv) IKBY silahlı kuvvetleri ve güvenlik/istihbarat birimlerinin (eski) üyeleri (2003'ten itibaren)
- v) Diğer devlet dışı silahlı grupların (eski) üyeleri (2003'ten itibaren)
- vi) Organize suçlara karışan grup ve ağların (eski) üyeleri (2003'ten itibaren)
- vii) Irak ordusu, paramiliter kuvvetleri, polisi, güvenlik/istihbarat servislerinin eski üyeleri ve üst düzey hükümet yetkilileri (1979-2003)
- viii) Eski rejim karşıtı silahlı grupların eski üyeleri (1979-2003).

5) UNHCR'nin Zorla Geri Göndermeyle İlgili Görüşü

UNHCR, evlerin, temel altyapının ve tarım arazilerinin yaygın bir şekilde yok edilmesi ve zarar görmesi, geçim kaynakları ve temel hizmetlere sınırlı erişim, ev ve arazilerin SKPMK'ler ile kontamine olması, IŞİD'i desteklediği düşünülen sivilere karşı yapılan misillemeler de dâhil olmak üzere, devam eden topluluk içi gerilimler ve yerleşmiş güvensizlik durumu karşısında, Devletlerin, daha önce IŞİD tarafından kontrol edilen veya IŞİD'in varlığının devam ettiği bölgelerden gelen insanları menşe bölgelerine geri göndermekten kaçınmalarını ısrarla tavsiye etmektedir. UNHCR, ayrıca, söz konusu bölgelere erişememe ve/veya ikamet edememe ya da aksi hâlde menşe bölgelerine geri dönmekten başka bir seçeneklerinin kalmadığı bir durumda karşılaşma riski bulunuyorsa, bu kişilerin Irak'ın başka bölgelerine zorla geri gönderilmemelerini tavsiye etmektedir. Bu kılavuz, uluslararası mülteci koruma ihtiyacı duyması muhtemel olmayan kişiler ile ilgilidir.

II. 2017'den Bu Yana Irak'ta Meydana Gelen Başlıca Gelişmeler

A. Siyasi Gelişmeler

1) Mayıs 2018 Genel Seçimleri

Irak, 12 Mayıs 2018'de, IŞİD'in⁷ 2017 yılı sonlarında askerî açıdan yenilgiye uğratılmasından beri ilk genel seçimlerini yaptı. Koalisyonların toplum saflarına yayıldığı 2014 ve 2010 seçimlerinin aksine, 2018 seçimlerinde mezhep içi bölünmeler ve parçalanmış Şii, Sünni ve Kürt fraksiyonların seçimin belirgin özelliği olduğu bildirildi.⁸ Seçimlere katılım oranı yüzde 44,5'ti, bu rakam, gözlemciler tarafından, hem merkezi düzeyde hem de Irak Kürt Bölgesi'nde (IKB) siyasi liderliğin halkı yaygın bir şekilde hayal kırıklığına uğrattığına dair bir işaret olarak yorumlandı.⁹ Nihai seçim sonuçları 19 Ağustos 2018 tarihinde Yüksek Mahkeme tarafından onaylandı.¹⁰

Seçimde en çok oyu Şiilerin önderliğindeki iki fraksiyon aldı: Şii lider Mukteda El Sadr ("El-Sairoon") önderliğindeki partiler koalisyonu ve daha çok Şii Halk Seferberlik Güçleri (HSG) ile ilişkilendirilen paramiliter grupları temsil eden Bedir teşkilatından Hadi el Amiri önderliğindeki İran destekli Fetih İttifakı.¹¹ Eski Başbakan Haydar İbadi'nin bloğu üçüncü sırada yer aldı.¹² Aylar süren siyasi çıkmazın ardından, Ekim 2018'de Kürdistan Yurtseverler Birliğinden (KYB) Berham Salih Irak cumhurbaşkanı seçildi ve ardından, bağımsız Şii politikacı, eski cumhurbaşkanı yardımcısı ve petrol bakanı Adil Abdülmehdi'yi başbakan olarak atadı.¹³

⁷ "Irak Şam İslam Devleti" (IŞİD) (Arapçası: *Ad-Dawlah Al-İslâmiyyah fi Al Iraq wa Al-Sham*), Irak ve Levant İslam Devleti (ILİD) olarak da bilinmekte olup, Haziran 2014'te kendisine İslam Devleti (İD) adını vermiştir. IŞİD, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 2170 (2014) sayılı kararıyla terör örgütü olarak tanındı; BMGK, [UNSC], [*El Kaide'nin sebep olduğu Uluslararası Barış ve Güvenlik Tehditlerine İlişkin*] BMGK, *Güvenlik Konseyi Kararı*, [*Security Council Resolution 2170 (2014) [on Threats to International Peace and Security Caused by Terrorist Acts by Al-Qaida]*], 15 Ağustos 2014, S/RES/2170 (2014), <http://www.refworld.org/docid/53f729b84.html>.

⁸ Londra Ekonomi ve Siyasal Bilimler Okulu (LSE), *2018 Irak Genel Seçimleri: Geçiş Dönemindeki Nüfus Mu?* [*The 2018 Iraqi Federal Elections: A Population in Transition?*], 3 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2A2gErJ>, s. 6, 13; Al Jazeera, *Irak Seçimleri: Bilmeniz Gereken Her Şey*, [*Iraq Elections: All You Need to Know*], 12 Mayıs 2018, <http://aje.io/84e5b>.

⁹ IKB Duhok, Erbil ve Süleymaniye vilayetlerini kapsamaktadır. Bkz. LSE, *2018 Irak Genel Seçimleri: Geçiş Dönemindeki Nüfus Mu?*, [*The 2018 Iraqi Federal Elections: A Population in Transition?*], 3 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2A2gErJ>, s. 6-7, 12, 14, 16; Chatham House, *Irak Seçimleri Neden Elitlerin Kötüye Gittiğine Dair Bir İşaretti*, [*Why Iraq's Elections Were an Indictment of the Elite*], 18 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2tnbJ0z>; Associated Press (AP), *Irak Seçimlerinde Hayal Kırıklığı Şii Lidere Yardımcı Olmuş Gibi Görünüyor*, [*Disillusionment Appears to Help Shi'ite Cleric in Iraq Vote*], 14 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2SDv3G8>.

¹⁰ Reuters, *Irak Yüksek Mahkemesi Mayıs Seçimlerinin Sonuçlarını Onayladı*, [*Iraqi Supreme Court Ratifies May Election Results*], 19 Ağustos 2018, <https://reut.rs/2Bl8Xu>. Vilayet düzeyinde birlikte nihai seçim sonuçlarının genel özeti için bkz. LSE, *2018 Irak Genel Seçimleri: Geçiş Dönemindeki Nüfus Mu?* [*The 2018 Iraqi Federal Elections: A Population in Transition?*], 3 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2A2gErJ>, s. 7-11 ve Ek.

¹¹ Halk Seferberlik Güçleri (HSG) olarak da bilinmektedir. Arapçası: *Hashd Al-Shaabi*. HSG'yle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Bölüm II.B.1. HSG, devlet yapılarına sözde dâhil edildiğinden bu belgede HSG için "*bağlantılı güçler*" ifadesi de kullanılmıştır.

¹² Al Jazeera, *Oyların Yeniden Sayımı Sonucunda Irak'ta Sadr, Zaferi Elinde Tutmaya Devam Ediyor, Sonuçlarda Büyük Bir Değişiklik Yok*, [*Recount Shows Iraq's Sadr Retains Election Victory, no Major Changes*], 10 Ağustos 2018, <https://reut.rs/2M5KqnB>.

¹³ BBC, *Yeni Irak Cumhurbaşkanı Berham Salih, Adil Abdülmehdi'yi Başbakan olarak atadı*, [*New Iraq President Berham Saleh Names Adel Abdul Mahdi as PM*], 3 Ekim 2018, <https://bbc.in/2lCtjVq>. Gayriresmi etnik-mezhepsel kota sistemine ("*muhasasa*") göre, Cumhurbaşkanı Kürt, başbakan Şii ve meclis başkanı Sünni'dir. Bakanlıklarda ve devlet kurumlarında da ülkenin etnik ve dini gruplarına göre dağılım yapılmıştır; Chatham House, *Irak Seçimleri Neden Elitlerin Kötüye Gittiğine Dair Bir İşaretti*, 18 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2tnbJ0z>; War on the Rocks, *Yolsuzluk ve Etnik-Mezhepsel Taleplerinde Hüsrana Uğrayan Iraklılar Sandığa Gidiyor*, [*Iraqis Head to the Polls, Frustrated with Corruption and Ethno-Sectarian Appeals*], 12 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2BU8yT4>; Demokrasi Dergisi

Seçimlerin net bir kazananı olmaması hiçbir listeyle çoğunluk hükümeti kurulamaması demektir ve Başbakan Abdülmehdi kabinesini kurmaya çalıştı.¹⁴ 2019 Şubat ayının ortalarında Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğinin Irak Özel Temsilcisi Jeanine Hennis-Plasschaert, “*siyasi partiler arasındaki şiddetli anlaşmazlıkların*” hükümeti kurma sürecini tıkadığını söyledi ve bu konudaki gecikmenin Irak’ın istikrarı üzerinde “*önemli etkileri*” olacağını belirtti.¹⁵

2017 ve 2018’de iki kez ertelenen il genel meclisi seçimlerinin 16 Kasım 2019’da yapılması planlanmaktadır.¹⁶ Merkezi hükümet ve IKBY arasında süregelen bir anlaşmazlık konusu olan Kerkük vilayetinde 2005’ten bu yana il genel meclisi seçimleri yapılmamıştır.¹⁷ Irak’ın geri kalanından bağımsız olarak yerel seçimlerini yapan İKB, henüz bu konuda bir tarih belirlememiştir.¹⁸

2) Eylül 2018 Kürdistan Genel Seçimleri

IKB’de bölgesel meclis seçimleri 30 Eylül 2018 tarihinde yapıldı¹⁹ ve Kürdistan Yüksek Mahkemesi 30 Ekim 2018’de seçimin kesin sonuçlarını açıkladı. Seçimi, iktidardaki Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) kazandı, KDP’yi, KDP’nin meclisteki sandalye sayısının yarısından azını kazanan KYB takip etti.²⁰ Gözlemciler yüzde 58 oranındaki mütevazı katılımın insanların IKBY’nin siyasi sistemine güvenmediğine dair bir işaret olduğunu belirtti.²¹

KDP, 3 Aralık 2018 tarihinde IKBY’nin görevden ayrılan başbakanı Neçirvan Barzani’nin İKB Cumhurbaşkanı adayı olduğunu açıkladı.²² Bölgesel Güvenlik Konseyi Başkanı ve eski Cumhurbaşkanı Mesut Barzani’nin oğlu Mesur Barzani, partinin başbakan adayı olarak gösterildi.²³ İki egemen parti KDP ve KYB arasındaki uzun süredir devam eden resmî olmayan bu yetki paylaşımı düzenlemesinin uzatılması beklenmektedir.²⁴

3) Ekim 2017 Bağımsızlık Referandumu

IKBY yetkilileri, İKB üzerinde *hukuki* kontrol hakkını kullanmaktadır.²⁵ IKBY, 2003’ten bu yana “*ihtilafli bölgeler*” üzerinde de fiili kontrol sağlamıştır,²⁶ IKBY’nin fiili kontrolü altındaki bölgeler, 2014 yılında

[Journal of Democracy], *Irak’ta Öfke Yılı*, [Iraq’s Year of Rage], Cilt. 27(4), Ekim 2016, <https://bit.ly/2lBrqf8>, s. 114-116.

¹⁴ Bu belgenin yazıldığı tarihte, koalisyonlar arasında fikir birliğine varılamaması nedeniyle İçişleri, Savunma, Adalet ve Eğitim bakanlıkları dâhil dört bakanlık koltuğu boştu, Başbakan, Savunma ve İçişleri Bakanlıklarını vekâleten sürdürüyordu; Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 2421 (2018) Sayılı Kararın Uygulanması – Genel Sekreterin Raporu, S/2019/101, 1 Şubat 2019, [Implementation of Resolution 2421 (2018) – Report of the Secretary-General, S/2019/101], <https://bit.ly/2H5licP>, (bundan sonra: BMGK, 2421 (2018) Sayılı Kararın Uygulanması, 1 Şubat 2019 olarak kullanılacaktır, <https://bit.ly/2H5licP>), paragraf 2-6; Asharq Al-Awsat, *Irak Başbakanı, Savunma ve İçişleri Bakanlığına Kayyum Atandı*, [Iraqi PM Appointed as Caretaker Minister of Defense, Interior, 27 Ekim 2018, <https://bit.ly/2N7q6PO>.

¹⁵ “Ayrıca, mecliste birçok oturum ertelendi, bölündü ya da boykot edildi”, bu ise önemli işlerin yapılmasını geciktirdi”; UN News, Irak: Güvenlik Konseyi, ‘Umutsuzluğun’ Yerini ‘Umut’ Aldı fakat İstikrara Giden Yol Hâlen ‘Uzun ve Zor’, [Iraq: Security Council Told ‘Despair’ Has ‘Given Way to Hope’ but Road to Stability ‘Long and Far from Easy’], 13 Şubat 2019, <https://shar.es/amoPrC>.

¹⁶ A.g.e; Kurdistan 24, *Irak Seçim Kurulu Ertelenen Yerel Seçimler İçin 16 Kasım Tarihini Önerdi*, [Iraq’s Electoral Body Proposes Nov. 16 for Delayed Provincial Elections], 11 Nisan 2019, <https://bit.ly/2UDgSNq>.

¹⁷ Uluslararası Kriz Grubu (ICG), *Kerkük’te İtiraz Edilen Irak Milletvekili Seçimleri*, [The Contested Iraqi Parliamentary Elections in Kirkuk], 24 Mayıs 2018, <https://www.refworld.org/docid/5b0c09dd4.html>.

¹⁸ Rudaw, *Irak Yerel Seçimleri 16 Kasım’da Yapılacak*, [Iraq Provincial Elections Set for November 16], 13 Ocak 2019, <https://bit.ly/2SS294f>.

¹⁹ Seçimlerin 2017’nin sonlarına doğru yapılması planlanıyordu ama 2017 bağımsızlık referandumundan sonra seçimler ertelendi; bkz. “*Ekim 2017 Bağımsızlık Referandumu*”.

²⁰ Seçim sonuçlarının tamamı için bkz. Paris Kürt Enstitüsü, [Institut Kurde de Paris], *Kürdistan’daki Genel Seçimlerin Kesin Sonuçları*, [The Final Results of the Parliamentary Elections in Kurdistan], 31 Ekim 2018, <https://bit.ly/2EezOgp>.

²¹ Al Jazeera, *Irak’ın Kürt Gençleri İçten İçte Kaynıyor*, [Anger Is Simmering Among Iraq’s Kurdish Youth], 12 Kasım 2018, <http://aje.io/sz74u>; Rudaw, *IKBY Seçimleri: Katılım Oranı Neden Bu Kadar Düşük? [IKBY Election: Why such a Low Turnout?]*, 3 Ekim 2018, <https://bit.ly/2EezOgp>; Paris Kürt Enstitüsü, [Institut Kurde de Paris], *Paris Kürt Enstitüsü, Kürdistan’daki Genel Seçimlerin Kesin Sonuçları*, [The Final Results of the Parliamentary Elections in Kurdistan], 31 Ekim 2018, <https://bit.ly/2EezOgp>.

²² Hâlihazırda görev süresi uzatılmış Mesut Barzani’nin 1 Kasım 2017’de, Eylül 2017 referandumunun ardından görevinden ayrılacağını açıklamasından beri cumhurbaşkanlığı koltuğu boştu. O dönemde Mesut Barzani’nin yeğeni Neçirvan Barzani, İKB başbakanı sıfatıyla, askıya alınan cumhurbaşkanlığı yetkilerinin çoğunu üstlendi; Reuters, *Kürt Lider Yeğeni Uzlaşma Sorumluluğuyla Bırakarak Görevinden Ayrıldı*, [Kurdish Leader Departs, Leaving Nephew Faced with Reconciliation], 1 Kasım 2017, <https://reut.rs/2lBgdGe>.

²³ BMGK, 2421 (2018) Sayılı Kararın Uygulanması, 1 Şubat 2019, <https://bit.ly/2H5licP>, paragraf 8; Kurdistan 24, *KDP Mesur Barzani’yi Kürdistan Bölgesinin Başbakanı, Neçirvan Barzani’yi de Cumhurbaşkanı Olarak Atadı*, [KDP Nominates Mesur Barzani for Prime Minister of Kurdistan Region, Nechirvan Barzani for President], 3 Aralık 2018, <https://bit.ly/2BqIH4W>.

²⁴ 3 Nisan 2019’da KDP ve KYB’nin hükümeti kurmak üzere anlaşığı belirtildi. Buna göre, Mesur Barzani (KDP) bir sonraki Başbakan olarak atanacaktır; Irak’ta Barış İçin Eğitim Merkezi (EPIC), *ISHM: Mart 29- Nisan 4 2019*, [ISHM: March 29- April 4 2019], 4 Nisan 2019, www.epic-usa.org/ishm2019. Ayrıca bkz. Carnegie Uluslararası Barış Vakfı (CEIP), *Kürdistan Yönetim Ofisleri Geçiş Döneminde*, [Kurdistan’s Executive Offices in Transition], 7 Aralık 2018, <https://bit.ly/2ttam0k>; France 24, *İktidar Partisi Irak Kürdistan Seçimlerinden Birinci Sırada Çıktı*, [Ruling Party Comes in First in Iraqi Kurdistan Election], 21 Ekim 2018, <http://f24.my/3rBg.T>.

²⁵ *Irak Cumhuriyeti Anayasası*, 15 Ekim 2005, www.refworld.org/docid/454f50804.html, Madde 117(1), 120, 121(1) ve (2).

²⁶ Merkezi hükümet de İKB’ye Diyala, Erbil, Kerkük, Ninova ve Selahaddin’in farklı kısımlarında hak iddia etmektedir (“ihtilafli bölgeler”).

İŞİD'in genişlemesinin ardından Irak Güvenlik Güçleri tarafından terk edilen alanlara da yayılmıştır.²⁷ İKBY, 25 Eylül 2017 tarihinde İKB'de ve İKBY'nin fiili kontrolü altındaki ihtilafli bölgelerde tartışmalı bir bağımsızlık referandumu yaptı. Merkezi hükümet ve uluslararası toplumun büyük çoğunluğu bu referanduma karşıydı.²⁸ Kürtler büyük bir çoğunlukla bağımsızlığa evet derken²⁹ referandum 16 Ekim 2017'de merkezi hükümetin bölgeye askeri müdahalede bulunmasını tetikledi³⁰ ve müdahale kapsamında merkezi hükümet, Kerkük ve ihtilafli diğer bölgelerin büyük bir kısmındaki Kürt kontrolüne son verip kontrolü geri aldı.³¹

Irak'ın 2005 Anayasasınının 140. maddesinde "Kerkük ve diğer ihtilafli bölgelerin" statüsü konusunda uzlaşmak için "normalleşme" (örneğin, eski hükümetin Araplaştırma kampanyalarıyla bu bölgelere yerleştirilen Arapların yeniden yerleştirilmesi ve yerinden edilen nüfusun geri dönmesi), nüfus sayımı ve 31 Aralık 2017'ye kadar bir referandum yapılması ile birlikte üç aşamalı bir süreç ortaya konuldu. 2009 tarihli Kürdistan taslak Anayasası Madde 2(1)'de Irak Kürdistanı "(...) mevcut idari sınırlarıyla Duhok vilayetinin yanı sıra 1968 öncesi idari sınırlarıyla Kerkük, Süleymaniye ve Erbil vilayetleri, Akra, Shekhan, Sincar, Tel Kaif, Karakuş ilçeleri ve Ninova vilayetinin Zummar, Başika, Aski Kalak beldeleri ile Diyala vilayetinin Hanekin, Mandali ilçelerinden oluşan coğrafi ve tarihsel bir bütündür" şeklinde tanımlanarak ihtilafli tüm bölgeler üzerinde tek taraflı hak iddia edilmektedir. Söz konusu süreç hiç uygulanmadı ve bu belgenin yazıldığı tarihte, uzun süreli bu ihtilafın çözümünde herhangi bir ilerleme kat edilmemişti. Bkz. *Kürt Bölgesinin Taslak Anayasası*, 23 Haziran 2009, <https://bit.ly/2SZwM8O>; *Irak Cumhuriyeti Anayasası*, 15 Ekim 2005, refworld.org/docid/454f50804.html. İKB'nin statü ve sınırlarıyla ilgili tarihsel bakış ve ihtilafli bölgelerdeki takip eden gelişmeler için bkz. ICG, *BM'nin Irak'ın İhtilafli İç Sınırlarındaki Arabuluculuğunun Yeniden Hayata Geçirilmesi*, [Reviving UN Mediation on Iraq's Disputed Internal Boundaries], 14 Aralık 2018, <http://bit.ly/2JwD8IE>.

²⁷ "Bağdat'ın 2003'ten sonraki zayıflığı, Kürt parti ve milislerinin on dört yıl boyunca Kerkük de dâhil olmak üzere ihtilafli bölgeler üzerinde siyasi açıdan ve güvenlik açısından kontrolü neredeyse tamamen almasına neden oldu. Irak Şam İslam Devleti'nin (İŞİD) 2014'te müthiş bir hızla ilerlemesi Irak ordusunun kuzeyde çöküşünü hızlandırdı. Bu ise, Kürt milislerin Kerkük petrol sahaları da dâhil olmak üzere ihtilafli bölgeleri tam kontrolle ele geçirmesine imkân sağladı; ICG, *BM'nin Irak'ın İhtilafli İç Sınırlarındaki Arabuluculuğunun Yeniden Hayata Geçirilmesi*, [Reviving UN Mediation on Iraq's Disputed Internal Boundaries], 14 Aralık 2018, <http://bit.ly/2JwD8IE>. "2003 ila 2017 yılları arasında, Kürtlerin ihtilafli bölgelerde yerel nüfus, parti ofisleri, okul ve klinikler ve güvenlik güçleri açısından varlığı, aslen hukuki federal yetkiye sahip olmalarına rağmen birçok bölgede Kürtlerin fiilen yetki üstlenmesine neden oldu; LSE, *Kamu Otoritesi ve Irak'ın İhtilafli Bölgeleri*, [Public Authority and Iraq's Disputed Territories], 4 Eylül 2018, <https://bit.ly/2SclrwA>. Ayrıca bkz. Brookings, *Irak'ın Son Krizinde Anayasal Bağlam*, [The Constitutional Context for Iraq's Latest Crisis], 7 Kasım 2017, <http://brook.gs/2hgkX7P>.

²⁸ Reuters, *Kürt Bağımsızlık Oylaması ABD'nin Irak'ın Bütünlüğünü Koruma Çabalarına Zarar Verdi*, [Kurdish Independence Vote Damages U.S. Efforts to Preserve Unified Iraq], 27 Eylül 2017, <https://reut.rs/2y5PYXy>; The Guardian, *Irak Lideri, Kürtleri Bağımsızlık Referandumu Şiddetine Karşı Uyardı*, [Iraqi Leader Warns Kurds over Independence Referendum Violence], 16 Eylül 2017, <https://bit.ly/2Fclnft>; BM, *Genel Sekreter uyarıyor: Irak'ın Kürdistan Bölgesindeki Referandum, İslam Devletinin Yeniliğe Uğratılması, Geri Alınan Bölgelerin Yeniden İnşasından Uzaklaşılmasına Neden Olacaktır*, [Referendum in Iraq's Kurdistan Region Would Detract from Need to Defeat Islamic State, Reconstruct Recovered Territories, Secretary-General Warns], SG/SM/18682, 17 Eylül 2017, <https://bit.ly/2EdYlkt>; Al Jazeera, *Irak Parlamentosu Kürt Bağımsızlık Referandumunu Reddetti*, [Iraq Parliament Rejects Kurdish Independence Referendum], 12 Eylül 2017, <http://aje.io/bdhz3>; Kuveyt Haber Ajansı (KUNA), *Arap Ligi Başkanı Kürdistan Referandumunun Ertelenmesini Tavsiye Etti*, [Arab League Chief Urges Postponement of Kurdistan Referendum], 9 Eylül 2017, <https://bit.ly/2VkmFDx>.

²⁹ BBC, *Irak Kürtleri Referandumda Kararlı Bir Şekilde Bağımsızlığı Savundu*, [Iraqi Kurds Decisively Back Independence in Referendum], 27 Eylül 2017, <https://bbc.in/2BTJULb>.

³⁰ "[Irak Güvenlik Güçleri ve bağlantılı güçler], Kerkük'ten başlayarak hızlı bir şekilde diğer ihtilafli bölgelere doğru ilerledi. Peşmerge kuvvetlerinin bu alanlardan çekilmesi çoğunlukla Irak Güvenlik Güçleriyle koordineli bir şekilde gerçekleşti. Ancak, Kerkük vilayetinin Tuzhurmatu, Selahaddin ve Altun Kubri kentlerinde Peşmerge ve Güvenlik Güçleri arasında çatışma çıktı"; BM Irak Yardım Misyonu (UNAMI), *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 4. Ayrıca bkz. ICG, *Petrol ve Sınırlar: Irak'taki Kürt Krizi Nasıl Çözülür*, [Oil and Borders: How to Fix Iraq's Kurdish Crisis], 17 Ekim 2017, www.refworld.org/docid/59e70ac14.html, s. 1-2; BBC, *Kürtler '2014 Hatlarını Çekilirken' Irak İhtilafli Bölgeleri Aldı*, [Iraq Takes Disputed Areas as Kurds 'Withdraw to 2014 Lines'], 18 Ekim 2017, <https://bbc.in/2STfvJO>. Bu askeri operasyonlar bağlamında özellikle Kerkük ve Tuzhurmatu (Selahaddin vilayeti) Kürt mahallelerinde bazı güvenlik aktörleri tarafından insanların evleri, işyerleri ve siyasi parti ofislerini hedef alan rastgele saldırılar, yağma ve yıkımlar yapıldığı belirtilmiştir. Askeri operasyonlar sonucu çoğu Kürt olmak üzere 180.000'den fazla sivilin ihtilafli bölgelerde yerinden edildiği ancak birçoğunun daha sonra evlerine geri döndüğü belirtilmiştir; ICG, *BM'nin Irak'ın İhtilafli İç Sınırlarındaki Arabuluculuğunun Yeniden Hayata Geçirilmesi*, [Reviving UN Mediation on Iraq's Disputed Internal Boundaries], 14 Aralık 2018, <http://bit.ly/2JwD8IE>, s. 17; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 4; UNAMI, *Tuzhurmatu'da UNAMI Bulgularının Özeti*, [Summary of UNAMI Findings in Tuz Khurmatu], 23 Aralık 2017, <https://bit.ly/2T4cWcH>; Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi (OCHA), *Irak: İnsani Bülten, Ekim 2018*, [Iraq: Humanitarian Bulletin, October 2018], 20 Kasım 2018, <https://bit.ly/2D3Jaek>, s. 2; UNHCR, *Irak: Merkez & Güney'de Korumaya İlişkin İki Haftalık Güncellemeler (13 - 26 Ekim 2017)*, [Iraq: Centre & South Bi-Weekly Protection Update (13 - 26 October 2017)], 26 Ekim 2017, <https://bit.ly/2EwxNfV>; Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], *Irak: Rastgele Saldırılar, Yağma ve Kundak Nedeniyle On Binlerce Kişinin Tuzhurmatu'dan Kaçmak Zorunda Kaldığına İlişkin Taze Kanıtlar*, [Iraq: Fresh Evidence that Tens of Thousands Forced to Flee Tuz Khurmatu amid Indiscriminate Attacks, Looting and Arson], 24 Ekim 2017, www.refworld.org/docid/59ef02474.html; Middle East Eye (MEE), *Irak Güçleri Kerkük'te Kürtlerin Ev ve Bakanlıklarını Yakmakla Suçlandı*, [Iraqi Forces Accused of Burning Kurdish Homes and Ministries in Kirkuk], 18 Ekim 2017, <https://shar.es/am7wr0>.

³¹ Ancak, Irak Hükümetinin kontrolü, ihtilafli bölgelerde değişkenlik göstermektedir. "Yasal ve anayasal açıdan bu bölgeler ihtilafli olmaya devam etmekle birlikte, İKBY'nin bu bölgelerdeki fiili siyasi ve askeri etkisi kısa sürede büyük ölçüde azalmış, kontrolü hükümet ve hükümetle bağlantılı güçlere bırakmıştır. (...) kontrolün federal olarak yeniden ele alınması, her bir bölgede özellik ve şekil açısından farklıdır"; LSE, *Bölünmüş Merkezi Hükümet ve İhtilafli Bölgelerde Güvenlik ve Yönetişim: Kuzey Diyala Vakası*, [Security and Governance in the Disputed Territories under a Fractured GOI: The Case of Northern Diyala], 14 Kasım 2018, <https://bit.ly/2S9QIH9>. "Sanılanın aksine Irak güvenlik ve Haşdi güçleri Eylül 2017'de yapılan Kürt referandumundan sonra tüm ihtilafli bölgelerin kontrolünü ele almadı. İhtilafli bölgelerin önemli kısımları Kürt Peşmergesi kontrolünde kalmaya ve 2014'ten bu yana olduğu gibi idare edilmeye devam etti"; Clingendael Enstitüsü, [Clingendael Institute], *Fırtınadan Önceki Sessizlik? - Batı Irak Kürdistan'ında İstikrarlılık*, [In the Eye of the Storm? - (In)stability in Western Iraqi Kurdistan], 3 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2CnEe3J>, s. 9. Ayrıca bkz. aynı rapor s. 10, hâlen Kürt güçlerinin kontrolünde olan "ihtilafli bölgelerin" haritası. Ayrıca bkz. KAS, *Yıkılan Hayaller - Bağımsızlık Referandumu, Kerkük'ün Düşüşü ve Kürt ve Irak Politikasına Etkisi*, [Scattered Dreams - The Independence Referendum, the Fall of Kirkuk and the Effect on Kurdish and Iraqi Politics], 16 Nisan 2018, <https://bit.ly/2EzBLVd>, s. 81; Al Jazeera, *Irak'ta Kürtlerin Kaybettiği Alanlar*,

Referandum ve beraberindeki etkilerin İKB'de siyasi ayrışmayı derinleştirdiği belirtilmekte olup,³² sonuç olarak petrol ithalatı, bütçe ödemeleri ve ihtilafli bölgelerin statüsü nedeniyle hâlihazırda gerilimli olan merkezi hükümet ve İKBY arasındaki ilişkiyi bozdu.³³ Ayrıca, ihtilafli bölgelerde Irak Güvenlik Güçleri ve Kürt güçleri arasındaki işbirliği eksikliğini güvenlik boşluklarına neden olduğu belirtildi, bu ise, IŞİD'in yeniden kendini toparlamasına sebep oldu.³⁴ Ancak, 2018'den bu yana ve bilhassa Başbakan Abdülmehdi'nin yeni hükümeti kurmasının ardından merkezi hükümet ve İKBY arasında bir yakınlaşma olduğu belirtilmiştir. Örneğin Ocak 2019'da (İKBY'de devlet memurları ve Peşmerge güçlerine maaş ödenmesini kapsayan) milli bütçenin onaylanması, 16 Ocak 2019'da gümrük birliği anlaşmasının imzalanması ve Kasım 2018'de Kerkük'ten petrol ihracatının yeniden başlaması bu yakınlaşmanın işaretleridir.³⁵

B. Güvenlik Durumu

1) Genel Bakış

2014'te Irak, IŞİD'in ülkenin kuzey ve orta kısımlarında hızlı bir şekilde yayılmasına sahne oldu ve sonucunda çatışma, ciddi uluslararası insan hakları hukuku, uluslararası ceza hukuku ve IHL ihlalleri³⁶ yaşandı, çok sayıda sivil yaralandı ve hayatını kaybetti.³⁷ Irak Güvenlik Güçleri ISF³⁸ ve bağlantılı güçler³⁹ ile Kürt güvenlik güçleri,⁴⁰ geniş kapsamlı uluslararası koalisyonun desteğiyle,⁴¹ Temmuz 2017'de geri alınan Musul dâhil olmak üzere, yavaş yavaş, IŞİD'in elindeki toprakları geri almaya başladı.⁴² Irak hükümeti, Aralık 2017'de üç yıllık askeri operasyonların ardından IŞİD'e karşı zafer ilan

[Territory Lost by Kurds in Iraq], 1 Kasım 2018, <http://aje.io/el8rx>; BBC, Kürtler '2014 Hatlarına Çekilirken' Irak İhtilafli Bölgeleri Aldı, [Iraq Takes Disputed Areas as Kurds Withdraw to 2014 Lines], 18 Ekim 2017, <https://bbc.in/2STfvJO>. Hükümetin kontrolü yeniden ele geçirdiği bölgelerde güvenlik aktörleri bölünmüş durumda; bkz. Bölüm II.B ("Güvenlik Durumu").

³² ICG, *BM'nin Irak'ın İhtilafli İç Sınırlarındaki Arabuluculuğunun Yeniden Hayata Geçirilmesi*, [Reviving UN Mediation on Iraq's Disputed Internal Boundaries], 14 Aralık 2018, <http://bit.ly/2JwD8IE>, s. 10; KAS, *Yıkılan Hayaller, Bağımsızlık Referandumu, Kerkük'ün Düşüşü ve Kürt ve Irak Politikasına Etkisi*, [Scattered Dreams – The Independence Referendum, the Fall of Kirkuk and the Effect on Kurdish and Iraqi Politics], 16 Nisan 2018, <https://bit.ly/2EzBLVd>, s. 81-84; Atlantik Konseyi, [Atlantic Council], *Kürtlerin İçindeki Bölünme ve İbadi'nin Seçenekleri*, [Intra-Kurdish Division and Abadi's Options], 17 Ekim 2017, <https://bit.ly/2XrXvcl>.

³³ İtalyan Uluslararası Politika Çalışmaları Enstitüsü (ISPI), *2019'da İzlenmesi Gereken Ülke: Irak*, [Country to Watch in 2019: Iraq], 27 Aralık 2018, <https://bit.ly/2HTvBmg>; LSE, *Erbil ve Bağdat Arasındaki Referandum Sonrası Krizin Değerlendirilmesi*, [Assessing the Post-Referendum Crisis Between Erbil and Baghdad], 19 Mart 2018, <https://bit.ly/2BVgKIX>.

³⁴ Bu belgenin yazıldığı tarihte, ihtilafli bölgelerde güvenlik işbirliğini arttırmak için tartışmalar yapıldığı belirtildi; Kurdistan 24, *Peşmerge, Irak Ordusu İhtilafli Bölgede Birlikte Çalışmaya Hazırlanıyor*, [Peshmerga, Iraqi Army Prepare to Work Together in Disputed Areas], 21 Şubat 2019, <https://bit.ly/2NAyKqo>; Rudaw, *Kuzey Irak Ovalarında, Tanıdık Gölge Dolaşıyor ve Öldürüyor* [In the Plains of Northern Iraq, Familiar Shadows Roam and Kill], 20 Şubat 2019, <https://bit.ly/2VoDlct>. Ayrıca bkz. Bölüm II.B.2 ("IŞİD'in Varlığının veya Etkisinin Devam Ettiği Bölgelerde Güvenlik").

³⁵ LSE, *Kerkük Vakası & Bağdat - Erbil İlişkileri*, [Kirkuk's Case & Baghdad - Erbil Relations], 27 Şubat 2019, <https://bit.ly/2GO2JEa>; UNAMI, *Irak Özel Temsilcisi Jeanine Hennis-Plasschaert'in Güvenlik Konseyi'ni Bilgilendirmesi*, 13 Şubat 2019, <https://bit.ly/2EaPAYk>; MEE, *Irak Parlamentosu Aylar Süren Tartışmalardan Sonra 112 Milyar Dolarlık Bütçeyi Onayladı*, [Iraq's Parliament Approves \$112bn Budget after Months of Wrangling], 24 Ocak 2019, <https://shar.es/amvOFF>; Al Jazeera, *Irak: Bağdat ve Kürtler, Kerkük Petrol İhracatına Tekrar Başlamak İçin Anlaştı*, [Iraq: Baghdad and Kurds Strike Deal to Resume Kirkuk Oil Exports], 16 Aralık 2018, <http://aje.io/cr3h8>.

³⁶ Bkz. Bölüm II.E ("İnsan Haklarının Durumu").

³⁷ Bkz. Bölüm II.C ("Sivil Kayıplar").

³⁸ Irak Güvenlik Güçleri, Savunma Bakanlığı (ör: Ordu, Donanma, Hava Kuvvetleri) veya İçişleri Bakanlığına (ör: Federal Polis, Acil Durum Müdahale Birimi (ERD), İstihbarat ve Terörle Mücadele Ofisi, Özel Silah ve Taktikler (SWAT), Tesis Koruma Servisi, Daha Geniş Kolluk Birimi, yerel polis, güvenlik ve istihbarat ajansları) bağlı veya doğrudan Başbakanlık Ofisine (ör: Terörle Mücadele Servisi (CTS), Milli Güvenlik Servisi (NSS), Özel Kuvvetler Birimi) bağlı çalışan eski ordu ve kolluk kuvvetleri güçlerinden oluşmaktadır; bkz. Örnek: İnsan Hakları İzleme Örgütü, [Human Rights Watch], *"Babasız Bir Yaşam Anlamsız", 2014-2017 Yıllarında Irak'taki Keyfi Tutuklama ve Zorla Kaybetmeler*, [Life Without a Father is Meaningless" Arbitrary Arrests and Enforced Disappearances in Iraq 2014-2017], 27 Eylül 2018, www.ecoi.net/en/file/local/1444517/1788_1538050350_2709.pdf (bundan sonra: HRW, *2014-2017 Yıllarında Irak'taki Keyfi Tutuklama ve Zorla Kaybetmeler* olarak kullanılacaktır, 27 Eylül 2018, www.ecoi.net/en/file/local/1444517/1788_1538050350_2709.pdf), s. 24; Savaş Çalışmaları Enstitüsü (ISW), *Irak Güvenlik Güçleri ve Halk Güvenlik Güçleri: Savaş Emirleri*, [Iraqi Security Forces and Popular Mobilization Forces: Orders of Battle], Aralık 2017, <http://bit.ly/2SsCv6V>.

³⁹ Ayrıntılı bilgi için aşağıdaki bölümlere bakınız.

⁴⁰ "Bölge polisi, güvenlik gücü, muhafızı" gibi bölgelerin kendi iç güvenlik birimlerini kurmasını sağlayan 2005 Irak Anayasasının 117. maddesine göre, Kürt güvenlik güçleri hukukun tanınan tek bölgesel güçtür; *Irak Cumhuriyeti Anayasası*, 15 Ekim 2005, www.refworld.org/docid/454f50804.html, Madde 117(1). "Peşmerge olarak da anılan Kürt Güvenlik Güçleri, geleneksel ordu birlikleri, askeri ve istihbarat birimleri ve daha çok yerel polis gibi çalışan diğer birimlerle birlikte birçok farklı gücü barındırmaktadır. (...) Komuta, kontrol ve organizasyon düzeyi, bazı açılardan Peşmergeyi devlet güçlerine yakın hâle getirmektedir. Ancak, komuta ve kontrol bir siyasi partiye ve en nihayetinde kişisel olarak komuta ilişkisi düzeyine indirgenmektedir. (...) Peşmerge güçleri, Şabak, Kakai, Yezidi ve Hristiyan ya da Keldani Süryanileri güçleri dâhil bazı azınlık birlik veya tugaylarını da bünyesine katmıştır; Küresel Kamu Politikaları Enstitüsü [Global Public Policy Institute] (GPPi), *ILİD'den Sonra Irak – Devletin Altındaki Aktörler, Yerel Güçler ve Kontrol Mikro Politikaları*, [Iraq After ISIL - Sub-State Actors, Local Forces, and the Micro-Politics of Control], Mart 2018, <https://bit.ly/2EMLqtt>, s. 23-24.

⁴¹ Silahlı Çatışmaların Konumlandırılması & Olay Verileri Projesi (ACLED), *Odak: Orta Doğu'daki Koalisyon Güçleri: Irak ve Suriye'de Daeş'e Karşı Küresel Koalisyon*, [Special Focus on Coalition Forces in the Middle East: The Global Coalition Against Daesh in Iraq and Syria], 31 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2SOyQ2B>.

⁴² En hızlı yayıldığı dönemde IŞİD'in Irak topraklarının üçte birini kontrol ettiği belirtilmektedir; The Age, *Irak Başbakanı: İslam Devleti*

etti.⁴³

IŞİD karşıtı büyük askeri operasyonlar Aralık 2017'den beri büyük çoğunlukla sona ermiş⁴⁴, 2018'de IŞİD saldırıları istikrarlı bir şekilde azalmıştır.⁴⁵ Ancak, 2019'un başında IŞİD saldırılarında yeniden bir artış görülmüştür.⁴⁶ Genel olarak güvenlikle ilgili kazanımlar karışıktır,⁴⁷ özellikle daha önce IŞİD'in elinde tuttuğu bölgelerde güvensizlik devam etmekte, IŞİD savaşçılarının bölgede hâlen varlığını koruması nedeniyle durumun değişkenliğini koruduğu belirtilmektedir.⁴⁸ Siviller "saldırıların en ağır yükünü" çekmeye devam etmektedir.⁴⁹

Irak, 2013'ten beri devletin meşru şiddet konusundaki tekeline karşı çıkan silahlı aktörlerin yayılmasına sahne olmuştur.⁵⁰ IŞİD'e karşı üç yıl süren çatışmalar, başlarda ordu ve diğer güvenlik güçlerini neredeyse çökme noktasına getirdikten sonra, topluca HSG adıyla bilinen geniş kapsamlı silahlı grupları güçlendirmiştir.⁵¹ HSG gruplarının IŞİD'in askeri ve bölgesel olarak yenilgisinde kilit bir rol oynadığı

*Irak'tan Tamamen 'Çıkarıldı', [Islamic State Completely 'Evicted' from Iraq, Iraqi PM Says], 10 Aralık 2017, <http://bit.ly/2SO6c1m>. IŞİD'in ne kadar yayıldığı ve akabindeki toprak kaybıyla ilgili bilgi için bkz. BBC, *İD Halifesi Yenildi fakat Cihatçı Grup Hâlen Bir Tehdit, [IS 'Caliphate' Defeated but Jihadist Group Remains a Threat]*, 23 Mart 2019, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-45547595>.*

⁴³ Reuters, *Irak İslam Devletine Karşı Nihai Zaferini Açıkladı, [Iraq Declares Final Victory over Islamic State]*, 9 Aralık 2017, <https://reut.rs/2iLU5yi>.

⁴⁴ Ancak, 30.000 ISF ve bağlantılı gücün Suriye sınırında konuşlandırılmasına rağmen, sayısı 1000'den fazla değilse bile en az yüzlerce IŞİD savaşçısının, giderek artan bir askeri baskıya maruz kaldıkları Suriye'den Irak'a kaçmış olabileceğine ilişkin endişeler mevcuttur; AP, *Yetkililere Göre İD, Suriye'den Irak'a Geçiyor, Ülkede Güvenlik Açısından İstikrarsızlığa Yol Açıyor, [IS Move from Syria to Iraq, Destabilize Country's Security Say Officials]*, 23 Şubat 2019, <https://bit.ly/2SXuLdc>; Al Jazeera, *Irak Suriye'den Kaçan IŞİD Savaşçılarıyla İlgili Alarm Seviyesini Yükseltti, [Iraq on High Alert for ISIL Fighters Fleeing Syria]*, 21 Şubat 2019, <https://bit.ly/2NxnEO6>; CNN, *IŞİD Savaşçıları Belki de Yanlarındaki Milyonlarca Dolarla Birlikte Irak'a Kaçıyor, [ISIS Fighters Have Been Fleeing into Iraq, Perhaps with Millions of Dollars in Tow]*, 18 Şubat 2019, <https://cnn.it/2BPNZqT>; Reuters, *Irak'ın Suriye Sınırında İran destekli Milisler Temkinli Bir Şekilde ABD Güçlerini İzliyor, [On Iraq's Border with Syria, Iran-Backed Militia Warily Eye U.S Forces]*, 12 Aralık 2018, <https://reut.rs/2GetrNb>; NBC News, *Irak Suriye Sınırını IŞİD'den Korumak İçin 30.000 Savaşçısını Konuşlandırdı, [Iraq Deploys up to 30,000 Fighters to Secure Syrian Border from ISIS]*, 2 Kasım 2018, <https://nbcnews.to/2AlzvbW>.

⁴⁵ "Genel olarak 2018'in başından sonuna doğru saldırılarda istikrarlı bir azalma söz konusuydu. (...) Yılın başında olay sayısı (ayda) 224'tü. Mart ayında Anbar, Diyala, Kerkük ve Selahaddin'deki artışla birlikte olay sayısı 239'a yükselip bir sonraki ay 139'a düştü. Daha sonra şiddet arttı ve Haziran ile Ekim ayları arasında aynı düzeylerde seyretti. Artış eğilimi, Haziran'da Diyala ve Kerkük'te başladı, sonra yaz boyu devam ettiği Ninova'ya kaydı ve daha sonra sonbahar aylarında Anbar, Bağdat, Kerkük ve Ninova'da düşüşe geçti. Yılın son ayları İslam Devleti savaş alanından büyük ölçüde çekilirken ülkede en az sayıda olayın kaydedildiği aylar oldu"; Musings on Iraq, *Irak'ta 2018 Yılı Güvenlik Eğilimlerinin Gözden Geçirilmesi, [Review of Security Trends in Iraq 2018]*, 15 Ocak 2018, <https://bit.ly/2TL1dMs>. "Yalnızca Irak'ta, 2018 yılında İslam Devleti'nin 1600'den fazla şiddet eylemi oldu"; Military.com, *2019'da İslam Devleti: Bir Değerlendirme, [Islamic State 2019: An Assessment]*, 25 Ocak 2019, <http://bit.ly/2Dc4qgJ>. Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezine Göre (CSIS), IŞİD 2018 yılında ayda ortalama 75 saldırı düzenliyordu, bu ise 2016 yılındaki aylık ortalamanın üstünde (60,5 saldırı), fakat 2017 ortalamasının altındadır (89,2 saldırı); CSIS, *İslam Devleti ve Irak'taki İsrarlı Aşırıçılık Tehdidi, [Islamic State and the Persistent Threat of Extremism in Iraq]*, Kasım 2018, <https://bit.ly/2S19CcQ>, s. 1. Ayrıca bkz. Freedom House, *2019 Dünyada Özgürlükler Raporu – Irak, [Freedom in the World 2019 - Iraq]*, 4 Şubat 2019, www.ecoi.net/en/document/2002613.html; ACLED, *2019'da Endişe Gerektiren On Çatışma, [Ten Conflicts to Worry About in 2019]*, 1 Şubat 2019, <https://bit.ly/2N6ioFF>; Yahoo, *IHS Markit Jane Merkezinin Yeni Raporuna Göre Dünya Çapındaki Terör Saldırıları 2011'den Bu Yana En Alt Seviyelerde*, 23 Ocak 2019, <https://bit.ly/2TtrdIA>.

⁴⁶ "Yeni yılın başlamasıyla birlikte İslam Devleti Irak'ta yapacağı saldırıları seçmeye başladı. (...) 2019'daki artışın sebebi örgütün Anbar, Kerkük ve Selahaddin'de faaliyetlerini yenilemesiydi"; Musings on Iraq, *Yeni Yıla Birlikte İslam Devleti'nin Operasyonlarında Hafif Bir Artış Gözlemlendi, [Slight Uptick in Islamic State Ops in Iraq as New Year Begins]*, 4 Şubat 2019, <https://bit.ly/2SUYcAW>.

⁴⁷ "Irak'taki güvenlik durumu, ülkenin büyük kentsel alanlardaki gelişmeler ve IŞİD'in süregelen faaliyetleriyle ilişkilendirilen kırsal alanlardaki engeller arasında bölünmeye devam etti. CJTF-OIR [Birleşik Ortak Görev Gücü – Doğal Kararlılık Operasyonları], dokuz ay art arda, Kerkük, Diyala ve Selahaddin vilayetlerinde IŞİD faaliyetlerinin bir nebze arttığını belirtti. CJTF-OIR, Duhok, Erbil, Anbar, Ninova, Bağdat vilayetlerinde de faaliyetlerde artış olduğunu raporladı"; ABD Savunma Bakanlığı, [US Department of Defense], *Doğal Kararlılık Operasyonu Genelinin Üç Aylık ABD Kongre Raporu*, 1 Ekim 2018 – 31 Aralık 2018, [Lead Inspector General for Operation Inherent Resolve I Quarterly Report to the United States Congress I October 1, 2018 - December 31], 2018, 4 Şubat 2019, <https://bit.ly/2GalvM8>, s. 29.

⁴⁸ Bkz. "IŞİD'in Varlığının veya Etkisinin Devam Ettiği Bölgelerde Güvenlik". BM, Şubat 2019 tarihli raporunda, Irak ve Suriye'de 3000 YTS dâhil olmak üzere, sayıları 14.000 ila 18.000 arasında değişen IŞİD savaşçısı olduğunu ifade etti; BMGK, [UNSC] *Genel Sekreterin İLİD'in (Daeş) Uluslararası Barış ve Güvenliğe Karşı Oluşturduğu Tehdit ve Bu Tehditte Mücadelede BM'nin Üye Devletleri Destekleme Çabalarına İlişkin Sekizinci Raporu, [Eighth Report of the Secretary-General on the Threat Posed by ISIL (Da'esh) to International Peace and Security and the Range of United Nations Efforts in Support of Member States in Countering the Threat]*, S/2019/103, 1 Şubat 2019, <http://undocs.org/S/2019/103>, paragraf 17, 18. CSIS, Ekim 2018'de, IŞİD'in yaklaşık yarısı Irak'ta olmak üzere Irak ve Suriye'de 20.000 ila 30.000 militanı olduğunu tahmin etti; CSIS, *İslam Devleti ve Irak'taki İsrarlı Aşırıçılık Tehdidi, [The Islamic State and the Persistent Threat of Extremism in Iraq]*, Kasım 2018, <https://bit.ly/2S19CcQ>, s. 3-4. Ayrıca bkz. BBC, *Irak ve Suriye'de Kaç İD YTS'si Kaldı? [How Many IS Foreign Fighters Are Left in Iraq and Syria?]*, 20 Şubat 2019, <https://bbc.in/2TqiL4s>.

⁴⁹ BMGK, 2421 (2018) Sayılı Kararın Uygulanması, 1 Şubat 2019, <https://bit.ly/2H5licP>, paragraf 15.

⁵⁰ ICG, *Irak'ın Paramiliter Grupları: İşlevsel Bir Devleti Yeniden İnşa Etmenin Zorluğu, [Iraq's Paramilitary Groups: The Challenge of Rebuilding a Functioning State]*, 30 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2T2VLRs> (bundan böyle: ICG olarak kullanılacaktır, *Irak'ın Paramiliter Grupları*, 30 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2T2VLRs>), s. 1; KAS, *Alternatif Yönetişim – Devlet Dışı Silahlı Gruplar ve Irak'ın Yeniden İnşa Süreci*, Araştırma Makalesi No. 3, [Alternative Governance – Non-State Armed Groups and the Iraqi Reconstruction Process, Research Paper No. 3], Haziran 2018, <http://bit.ly/2X0wkFS>, s. 3.

⁵¹ Al-Bayan Planlama ve Araştırma Merkezi, *Irak Silahlı Kuvvetlerinin Geleceği, [The Future of Iraq's Armed Forces]*, Mart 2016, <https://bit.ly/2Gtd3SF>, s. 16-21; BBC, *Irak Ordusunun Beklenenden Hızlı Çöküşünün Ardında Yatan Faktörler, [Factors Behind the Precipitate Collapse of Iraq's Army]*, 13 Haziran 2014, <https://bbc.in/2MSZdiw>; New York Times, *Bir ABD Yetkilisine Göre, Irak Ordusu Çöküşünden Çok Önce Parçalanmaya Başlamıştı, [The Iraqi Army Was Crumbling Long Before Its Collapse, U.S. Officials Say]*, 12 Haziran 2014, <https://nyti.ms/1qDb6HD>.

belirtilmekte olup, bu gruplar bilhassa Irak'ın Şii nüfusu arasında revaçtadır.⁵²

HSG, bağlı oldukları ideoloji ve fikirler açısından farklılık gösteren, bir hayli heterojen onlarca silahlı grubu temsil etmektedir.⁵³ Hükümet, 2016'da HSG'yi "Irak silahlı kuvvetlerinin bir parçası olan ve Genel Kurmay Başkanı'na bağlı bağımsız askeri bir oluşum" tanımını yaparak kurumsallaştırdı.⁵⁴ Hükümet, Mart 2018'de, HSG'yi aldıkları maaş da dâhil olmak üzere Savunma Bakanlığının kontrolü altındaki silahlı kuvvetler mensuplarıyla eşit konuma getirdi.⁵⁵ HSG idari açıdan devlet yönetimindeki HSG Komisyonu altında çalışmaktadır; ancak, HSG'nin farklı bileşenlerinin entegrasyon seviyesi önemli ölçüde değişiklik göstermekte ve sonuç olarak HSG, resmî güvenlik güçlerinin hem içinde hem de dışında yer almaktadır.⁵⁶ Mayıs 2018'de yapılan genel seçimlerin ardından bazı HSG grupları hükümetin bir parçası hâline gelmiş olup⁵⁷ bazıları, hem kayıtlı, hem de kayıt dışı ekonomide yer almaktadır.⁵⁸ Farklı HSG fraksiyonlarının giderek daha büyük bir güç ve kaynak rekabetine girdiği belirtilmiştir.⁵⁹ Bazı

⁵² ISPI, *Geçişli Yol: HSB ve Irak Devleti*, [The Osmotic Path: The PMU and the Iraqi State], 30 Ekim 2018, <https://bit.ly/2SzxPdn>; ICG, *Irak'ın Paramiliter Grupları*, [Iraq's Paramilitary Groups] 30 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2T2VLRs>, s. i; War on the Rocks, *Milislerden Fazlası: Irak'ta Halk Seferberlik Güçleri Kalacak*, 3 Nisan 2018, <https://bit.ly/2GEf4Bq>; Century Vakfı, [The Century Foundation], *Irak'ta Haşdi Şabi'yi Anlamak*, [Understanding Iraq's Hashd al-Sha'bi], 5 Mart 2018, <https://bit.ly/2oXcbQH>.

⁵³ "Haşdiler" ikna kabiliyetleri, organizasyon düzeyleri ve Irak merkezi hükümetine karşı tutumları farklı yaklaşık 50 silahlı grubun karışımıdır"; Clingendael Enstitüsü, [Clingendael Institute], *Askerlerden Politikacılara? – Irak'ın Haşdi Şabi'si 'Yürüyüşe Geçti'*, [From Soldiers to Politicians? – Iraq's Al-Hashd Al-Sha'abi 'on the March'], Kasım 2018, <http://bit.ly/2UUDHg7>, s. 2. "Bu gruplar arasında gerilim yaygın ve Haşdi Şabinin kendi içindeki rekabet yoğunudur"; ICG, *Irak'ın Paramiliter Grupları*, [Iraq's Paramilitary Groups], 30 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2T2VLRs>, s. 20. "(...) Harekete geçmiş HSB savaşçısı sayısının daha çok (Arap ve Arap olmayan) Şiilerin yanı sıra Sünni Araplar, Hristiyan Araplar, Türkmenler ve Yezidiler dâhil olmak üzere 90.000 ile 150.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Irak hükümeti yaklaşık 110.000–120.000 savaşçının düzenli olarak devletten ödeme aldığı tahmin etmektedir"; ISPI, *Geçişli Yol: HSB ve Irak Devleti*, [The Osmotic Path: The PMU and the Iraqi State], 30 Ekim 2018, <https://www.ispionline.it/en/publicazione/osmotic-path-pmu-and-iraqi-state-21522>. "HSG, İran dini lideri Ali Hamaney, Ali Sistani ve Irak Şii lideri Mukteda el Sadr'a karşı ideolojiler ve rakip ittifakları bulunan grupları içermektedir. Ancak, HSG'deki en güçlü gruplar ve liderleri Hamaney ve Tahran'daki rejimle iyi ilişkileri olan muhafazakâr Şii İslamcılardan gelmektedir"; War on the Rocks, *Milislerden Fazlası: Irak'ta Halk Seferberlik Güçleri Kalacak*, [More than Militias: Iraq's Popular Mobilization Forces Are here to Stay], 3 Nisan 2018, <https://bit.ly/2GEf4Bq>. Ayrıca bkz., ICG, *Irak'ın Paramiliter Grupları*, [Iraq's Paramilitary Groups], 30 Temmuz 2018, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/188-iraqs-paramilitary-groups.pdf>; LSE, *Halk Seferberlik Güçleri ve Resmî ve Gayriresmî Güç Arasında Dengeyi Kurmak*, [The Popular Mobilisation Forces and the Balancing of Formal and Informal Power], 15 Mart 2018, <https://bit.ly/2MVdCea>.

⁵⁴ Şubat 2016 tarih ve 91 sayılı Kararname ve Kasım 2016 tarih ve 40 sayılı Kanun (2016). Kasım 2016 tarih ve 40 sayılı Kanunun (2016) Arapçasına şu adresten ulaşılabilir: www.moj.gov.iq/view.2899/. Bu Kanun, Şubat 2016 tarih ve 91 sayılı Kararnamenin yerini almıştır. Kararnamenin İngilizce çevirisine şu adresten ulaşılabilir: The Long War Dergisi, [The Long War Journal], *Irak Başbakanı Halk Seferberlik Güçlerini Daimî 'Bağımsız Askerî Oluşum' şeklinde kurdu*, [Iraq's Prime Minister Establishes Popular Mobilization Forces as a Permanent 'Independent Military Formation'], 28 Temmuz 2016, <https://bit.ly/2TEr4FG>.

⁵⁵ Reuters, *Irak'ın Şii Milisleri Resmen Güvenlik Güçlerine Katıldı*, [Iraq's Shi'ite Militias Formally Inducted into Security Forces], 8 Mart 2018, <https://reut.rs/2laz9MS>.

⁵⁶ "Birçok Haşdi grup Irak Güvenlik Güçlerine dâhil olmak ve/veya dağılmak niyetindeyken bazıları da bunu istemiyor. Bu tercihi yapmayan grupların çoğu İran bağlantılıdır. Irak'ta güvenliğin sağlanmasında gözlenen çoğulculuk ve siyasi ortamın bölünmüş olması, bu grupları bu konuda zorlamanın kolay olmayacağını göstermektedir. Grupların etkisi, meşruiyeti ve ikna kapasitesi çok yüksek"; Clingendael Enstitüsü, *Al-Hashd Al-Sha'abi 'on the March'*, Kasım 2018, <http://bit.ly/2UUDHg7>, s. 12. "(...) hukuken devlet yaptırımlarına tabi olmak, devlet tarafından kontrol edilmeye dönüşmemiştir"; KAS, *Alternatif Yönetişim – Devlet Dışı Silahlı Gruplar ve Irak'ın Yeniden İnşa Süreci*, Araştırma Makalesi No. 3 [Alternative Governance – Non-State Armed Groups and the Iraqi Reconstruction Process, Research Paper No. 3], Haziran 2018, <http://bit.ly/2X0wkFS>, s. 12. "Hükümet yetkilileri HSG'nin Devlet güçleriyle tamamen entegre ve tek bir komuta zincirine dâhil olduğunu Özel Raportöre gösterdi. Ancak, HSG savaşçılarının Irak Devletinden ziyade kendi komutanlarına bağlılıklarını sürdürdüklerine ilişkin yaygın bir algı mevcuttur. İleride, HSG savaşçılarının büyük çoğunluğunun düzenli Irak silahlı kuvvetlerine entegre olması beklenmektedir"; BM İnsan Hakları Konseyi, [UN Human Rights Council], *Özel Raportörün Irak Misyonunda Hazırladığı Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Raporu*, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Mission to Iraq], 5 Haziran 2018, A/HRC/38/44/Add.1, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html (bundan sonra: BM İnsan Hakları Konseyi, *Özel Raportörün Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Raporu*, 5 Haziran 2018 olarak kullanılacaktır, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html), paragraf 29. "Haşdi Şabi liderleri devletin zayıflığından yararlanmakta, güvenlik, siyaset ve ekonomi alanlarında komuta ve resmî güvenlik güçlerinin dışında hareket ederek devletin meşruiyetine zarar vermektedir"; ICG, *Irak'ın Paramiliter Grupları*, [Iraq's Paramilitary Groups], 30 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2T2VLRs>, s. 2. "HSG hem devlet aktörü olmanın imajı ve halk arasında tanınmasını, hem de devlet dışı aktör özzerkliliğini kullanıyor"; War on the Rocks, *Milislerden Fazlası: Irak'ta Halk Seferberlik Güçleri Kalacak*, [More than Militias: Iraq's Popular Mobilization Forces Are here to Stay], 3 Nisan 2018, <https://bit.ly/2GEf4Bq>. "(...) silahlı gruplar, devlet, devlet dışı ve hibrit aktör ayrımını bozarak aynı anda hem resmî hem de gayriresmî aktörler gibi hizmet vermektedir." Ayrıca: "Bu paramiliter gruplar güç, meşruiyet ve kapasite için devletle eş zamanlı bir şekilde işbirliği yapmakta ve rekabet etmektedir. Bu rekabet askeri olmamakla birlikte, siyasi ve sosyoekonomik alanlara kaymaktadır"; LSE, *Halk Seferberlik Güçleri ve Resmî ve Gayriresmî Güç Arasında Dengeyi Kurmak*, [The Popular Mobilisation Forces and the Balancing of Formal and Informal Power], 15 Mart 2018, <https://bit.ly/2MVdCea>.

⁵⁷ Bkz. Bölüm II.A.1 ("Mayıs 2018 Genel Seçimleri").

⁵⁸ "Haşdiler vatandaşlara yeniden inşa ve hizmet sunmak üzere devlet gibi daha geleneksel aktörlerle rekabet ederek ekonomik alanda da bir profile ulaşmıştır. Bilhassa IŞİD'den geri alınan, birçoğu ağır yıkıma uğramış alanlarda bu görülmektedir. (...) Kayıtlı ekonominin yanı sıra karaborsa ve kaçakçılık gibi alanlarda da etkindir. Irak'ın birçok yerinde ve özellikle IŞİD'den geri alınan alanlarda kontrol noktalarına adamlarını yerleştirmekte, metal levhaları 'şehitlerinin' ve liderlerinin resimleriyle donatıp seyahat eden yolculardan ücret almaktadır; ICG, *Irak'ın Paramiliter Grupları*, [Iraq's Paramilitary Groups], 30 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2T2VLRs>, s. ii, 12. Ayrıca bkz. Los Angeles Times, *Irak'ta İslam Devletinin Yeniliğe Uğratılmasına Yardımcı Olan İran Bağlantılı Milisler Giderek Daha Çok Etki Sahibi Oluyor*, [In Iraq, Iran-Affiliated Militias that Helped Rout Islamic State Wield Growing Clout], 13 Şubat 2019, <https://lat.ms/2SEKvgs>; Reuters, *Özel Haber: İran Destekli Gruplar Irak'ın Savaş Sonrası Hurda Metal Piyasasında Başı Çekiyor - Kaynaklar*, [Exclusive: Iran-Backed Groups Corner Iraq's Postwar Scrap Metal Market – Sources], 13 Şubat 2019, <https://reut.rs/2GEINdv>.

⁵⁹ "(...) HSB, HSB'yi oluşturan birçok ayrı grup üzerindeki gücünü merkezi hâle getirmeye çalışırken HSB içi rekabet savaşları, olası karşıt

HSG grupları, IŞİD şüphelilerine karşı farklı insan hakları ihlallerinden,⁶⁰ kendilerini eleştirenleri ve katı İslami kurallara uymayanları hedef almaktan sorumlu tutulmuştur.⁶¹

2017 bağımsızlık referandumu ve takiben Irak Hükümeti ve IKBY arasında oluşan askeri çıkmaz,⁶² Mayıs 2018 genel seçimleri ve seçimlerden sonra hükümetin çok yavaş kurulduğu sürecin yanı sıra,⁶³ askeri kuvvetlerin Güneyde konuşlandırılmasıyla sonuçlanan halk gösterileri dâhil, belirli siyasi ve güvenle ilgili gelişmelerin hükümetin süregelen IŞİD'le mücadele odağından biraz kaymasına neden olduğu belirtilmektedir.⁶⁴

Gözlemciler ayrıca, hukukun üstünlüğünün zayıf olması ve gereksiz güç kullanılan terörle mücadele taktikleri,⁶⁵ mezhebe dayalı politikalar, merkezi hükümet ve IKBY arasındaki gerilimler, endemik yolsuzluk⁶⁶ ve hizmetlerin sağlanmasında yaşanan boşluklar⁶⁷ dâhil olmak üzere, hükümetin istikrarsızlık ve şiddetin kök sebeplerini ele alma konusundaki başarısızlığının genel olarak hükümetle ilgili bir memnuniyetsizlikle⁶⁸ sonuçlandığını ve IŞİD'in yeniden güçlenmesi riskini doğurduğunu belirtmektedir.⁶⁹

görüülere düzenlenen gizli suikastlar veya karşıt görüşlülerin hapse atılmasıyla olacaktır"; Chatham House, *Irak'ın Paramilitarleri Kendi Rütbelerini Hedef Alıyor, [Iraq's Paramilitaries Are Turning on Their Own Ranks]*, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2EidkKs>. "Bağdat'ta düşük düzeyli şiddetin rakiplerin mülk ve işletmelerinin hedef alındığı cinayet ve saldırılar şeklinde devam etme ihtimali bulunuyor (...); Jane's 360, *Irak Hükümetindeki Görev Rekabeti Büyük İhtimalle Bağdat'ta Rakip Milisler Arasındaki Tehdit ve Mücadeleyi Arttıracaktır, [Competition for Iraqi Government Posts Likely to Drive Increased Threat of Fighting Between Rival Militias in Baghdad]*, 24 Ocak 2019, <https://bit.ly/2EIIYaP>. Ayrıca Bkz. Al- Monitor, *Irak Hükümeti Milisleri Entegre Ederken HSB Kendi Mensubiyetini Bozuyor, [PMU Whittles Membership as Iraqi Government Absorbs Militia]*, 21 Şubat 2019, <http://almon.co/368I>; The New Arab, *Irak'ın Haşdi Şabi Milisleri İran'ı Eleştiren Komutanlarını Tutukladı, [Iraq's Hashd al-Shaabi Militia Arrest Commander Who Criticised Iran]*, 9 Şubat 2019, <https://bit.ly/2H660oe>.

⁶⁰ Bkz. Bölüm II.E.1.a ("Iraklı Yetkililer ve Bağlantılı Güçlerin İnsan Hakları İhlalleri") ve Bölüm III.A.1 "IŞİD'i Desteklediğine Dair Hakkında (Yanlış) Kanaat Oluşturulan Kişiler")

⁶¹ "HSG'ye resmî bir statü kazandırmanın gerekçelerinden biri disiplin ve hesap verebilirliğin artmasıydı. Ancak bu, tam tersine HSG'nin gücünü pekiştirdi ve milislerinin kendilerini eleştirenleri tutuklaması ve öldürmesine ve cezasızlığa neden oldu." Ayrıca: "2018'de HSG, Irak Güvenlik Güçleri ve polis sorumluluğu keyfi tutuklama, işkence ve yargısız infazlar, IŞİD çatışmasıyla ya da Sünni topluluklardan intikam almak veya Sünnileri cezalandırmakla ilgili vakalarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda göstericiler, medya çalışanları, avukatlar, kamusal hayattaki kadınlar dâhil geniş bir yelpazedeki sivilleri ve ülkedeki tüm topluluklardan diğer insan hakları savunucularını hedef almıştır"; Sivil Hakları Ateşkes Merkezi/ Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRGI), *Sivil Aktivistler Irak'ta Tehdit Altında, [Civilian Activists under Threat in Iraq]*, Aralık 2018, <https://bit.ly/2UnHNgl>, s. 24-25. Bkz. Risk profilleri III.A.3, 5.b, 6, 8.a ve 10 (ve ilgili kaynaklar).

⁶² Bkz. Bölüm II.A.3 ("Ekim 2017 Bağımsızlık Referandumu").

⁶³ Bkz. Bölüm. II.A.1 ("Mayıs 2018 Genel Seçimleri").

⁶⁴ West Point Terörizmle Mücadele Merkezi (CTC), *Halifelikten Mağaralara: İslam Devleti'nin Kuzey Irak'taki Asimetrik Savaşı, [From Caliphate to Caves: The Islamic State's Asymmetric War in Northern Iraq]*, Cilt. 11(8), Eylül 2018, <https://bit.ly/2TRRlej>, s. 30-34; ISW, *IŞİD'in İkinci Dirilişi, [ISIS's Second Resurgence]*, 2 Ekim 2018, <https://bit.ly/2y28pL9>; Reuters, *Iraklı Göstericiler Rüşvetler Yüzünden Öfkelenip Yerel Hükümet Binasına Saldırdı, [Iraqi Protesters Storm Local Government Building amid Anger over Graft]*, 14 Temmuz 2018, <https://reut.rs/2Nhn22e>.

⁶⁵ Bkz. Bölüm II.E.1.a ("Iraklı Yetkililer ve Bağlantılı Güçlerin İnsan Hakları İhlalleri") ve III.A.1 ("IŞİD'i Desteklediğine Dair Hakkında Yanlış Kanaat Oluşturulan Kişiler").

⁶⁶ Bkz. Bölüm II.E.3 ("Devletin Sivilleri İnsan Hakları İhlallerinden Koruma Kapiliyeti ve İsteği").

⁶⁷ "Bağdat, uzun süredir var olan ekonomik kalkınma ve temel hizmetlerle ilgili güçlüklerle mücadele edecek kaynaklara ve kurumsal kapasiteye sahip değildir ve IŞİD karşıtı kampanyadan sonra, Dünya Bankası tarafından 88 milyar \$ olduğu tahmin edilen yeniden inşa maliyetleriyle yüzleşmektedir"; Milli İstihbarat Ofisi Direktörü, [Office of the Director of National Intelligence], *ABD İstihbarat Toplumu Dünya Geneli Tehdit Değerlendirmesi, [Worldwide Threat Assessment of the US Intelligence Community]*, 29 Ocak 2019, <https://bit.ly/2Gx1MGP>, s. 31. Ayrıca bkz. Bölüm II.F ("İnsani Durum").

⁶⁸ War on the Rocks, *Yaz Geliyor: Yeni Irak Hükümetinin Zorlu Sınavı, [Summer is Coming: The Crucible for the New Iraqi Government]*, 16 Ocak 2019, <https://bit.ly/2BE8OVV>. Ayrıca bkz. "Güneydeki Vilayetlerde Güvenlik".

⁶⁹ "Irak inancını giderek yitiren bir halkla karşı karşıyadır. IŞİD'in yükselişini kolaylaştıran siyasi ve ekonomik etmenler hâlen varlığını sürdürmektedir (...); Milli İstihbarat Ofisi Direktörü, [Office of the Director of National Intelligence], *ABD İstihbarat Toplumu Dünya Geneli Tehdit Değerlendirmesi, [Worldwide Threat Assessment of the US Intelligence Community]*, 29 Ocak 2019, <https://bit.ly/2Gx1MGP>, s. 31. "Irak hükümeti, yeniden inşa maliyeti, ekonomik durgunluk, yolsuzluk ve ülkeye yayılmış ihtilafli bölgelerdeki yönetimden yoksun alanlar dâhil olmak üzere istikrarsızlığa tuz biber eken risk faktörlerini ele almamıştır." Ayrıca: "Bu faktörlerin ele alınmaması İslam Devletinin yeni üyeleri silahlandırması ve devam eden isyanları beslemesinin önünü mutlaka açacaktır"; CSIS, *İslam Devleti ve Irak'taki Israrlı Aşırıçılık Tehdidi, [The Islamic State and the Persistent Threat of Extremism in Iraq]*, Kasım 2018, <https://bit.ly/2S19CcQ>, s. 1, 8. Ayrıca bkz. Christian Science Monitor, *Musul'un Enkazı, IŞİD'in Yeniden Canlanması İçin Verimli Bir Toprak, [Mosul's Enduring Rubble, Fertile Soil for an ISIS Revival]*, 13 Mart 2019, <https://bit.ly/2L6d9bx>; CNN, *Irak IŞİD'i Bir Yıl Kadar Önce Yenilgiye Uğrattı. Fakat IŞİD'in Yeniden Canlanması An Meselesi, [Iraq Defeated ISIS more than a Year Ago. Its Revival Is Already Underway]*, 5 Mart 2019, <https://cnn.it/2tQDi2D>;

The Daily Beast, *Irak'ın 'Haydut Ülkesinde IŞİD'den Kaçış, [On the Run From ISIS in Iraq's 'Bandit Country']*, 27 Şubat 2019, <https://bit.ly/2GRg4lr>; The New York Review of Books, *Namağlup, IŞİD Tekrar Irak'ta, [Undeclared, ISIS Is Back in Iraq]*, 13 Şubat 2019, <https://bit.ly/2GJfHsy>; Reuters, *Musul Planı Yok: Kaos ve İhmal Irak Şehri'nin Toparlanmasını Yavaşlatıyor, [No Plan for Mosul: Chaos and Neglect Slow Iraqi City's Recovery]*, 4 Şubat 2019, <https://reut.rs/2G9Wdhd>; ISPI, *2019'da İzlenmesi Gereken Ülke: Irak, [Country to Watch in 2019: Iraq]*, 27 Aralık 2018, <https://bit.ly/2HTvBmg>; Amerika'nın Sesi [VOA], *İD Sinyalleri Irak'ın Bazı Bölgelerinde Tekrar Yanmaya Başladı, [IS Signals Re-Emergence in Parts of Iraq]*, 5 Aralık 2018, <https://bit.ly/2E18qOn>; Buzzfeed, *Trump'lı Beyaz Saray'dan Açıklama: IŞİD Irak'ta Yenilgiye Uğrattıldı, Fakat Veriler Aksini Söylüyor, [The Trump White House Says ISIS Has Been Defeated in Iraq. The Data Says Otherwise]*, 31 Ekim 2018, <https://bit.ly/2PTxAf1>; The Guardian, *Küllerinden Doğmak: Musul'u Yeniden İnşa Etmezsek IŞİD Geri Gelecek, [Rising from the Rubble: 'If We Don't Rebuild Mosul, Maybe ISIS Will Come Back']*, 26 Mart 2018, <https://bit.ly/2MS6aAp>.

2) IŞİD'in Varlığının veya Etkisinin Devam Ettiği Bölgelerde Güvenlik

Yaşadığı toprak kayıpları ve kapasitesinin azalmasına rağmen,⁷⁰ IŞİD'in, Irak Güvenlik Güçlerinin şehir merkezlerinin dışında sınırlı varlık gösterdiği El Anbar, Bağdat, Diyala, Kerkük, Ninova ve Selahaddin vilayetlerinin uzak çöl bölgeleri ve kırsal alanlarında epey bir hareket özgürlüğünün olduğu belirtilmektedir.⁷¹ Özellikle geceleri IŞİD'in bu bölgelerin çoğunu kontrol ettiği ifade edilmektedir.⁷² IŞİD, vur kaç saldırıları düzenleme kapasitesini muhafaza etmekte olup⁷³ bu durum, yerel liderler hedef alınarak yapılan suikastlar,⁷⁴ kaçırılma ve sivillerin ve güvenlik güçlerinin hedef alındığı el yapımı

⁷⁰ Bu kayıplara rağmen, "IŞİD birçok eski kalesinde yetkin direniş ağırları kurup bunları birbiriyle bağlantılı hâle getirerek ileride Irak Hükümetine karşı saldırılar düzenlemek üzere şartları hazırlamaktadır"; ISW, IŞİD Tarihsel Barınağını Irak'ta Yeniden Kuruyor, [ISIS Re-Establishes Historical Sanctuary in Iraq], 7 Mart 2019, <https://bit.ly/2YhgUk>. "ILİD, yerel operasyonlarına öncelik verdiği Irak'ta büyük ölçüde gizli bir ağa dönüşmüştür. Geçiş, uyum sağlama ve gücünü pekiştirme döneminde. Kilit liderlik işlevlerini kopyalayarak vilayet düzeyinde hücreler kurmaktadır"; BMGK, [UNSC], Genel Sekreterin ILİD'in (Daesh) Uluslararası Barış ve Güvenliğe Karşı Oluşturduğu Tehdit ve Bu Tehditte Mücadelede BM'nin Üye Devletleri Destekleme Çabalarına İlişkin Sekizinci Raporu, [Eighth Report of the Secretary-General on the Threat Posed by ISIL (Da'esh) to International Peace and Security and the Range of United Nations Efforts in Support of Member States in Countering the Threat] S/2019/103, 1 Şubat 2019, <http://undocs.org/S/2019/103>, paragraf 5. Ayrıca bkz. Garda World, Irak Ülke Raporu – Terörizm, [Iraq Country Report - Terrorism], son güncelleme 28 Aralık 2018, <https://bit.ly/2Svww8i>.

⁷¹ "ILİD'in kalıntıları Irak'ın kuzeyi ve kuzey-orta bölgelerinde (Kerkük, Ninova ve Selahaddin vilayetleri) ve orta Irak'ta (Anbar, Bağdat ve Diyala vilayetleri) asimetrik bir tehdit oluşturmaya devam etmektedir"; BMGK, 2421 (2018) Sayılı Kararın Uygulanması, 1 Şubat 2019, <https://bit.ly/2H5licP>, paragraf 14. "Kerkük'te Köylüler, IŞİD'in, yalnızca ana yollarda kontrol noktaları oluşturan, bir IŞİD saldırısına müdahale etmek için haberdar edildiğinde ise olay yerine gelmesi saatler süren güvenlik güçlerinden kaçabildiğine ilişkin şikâyetinde bulundu. Güvenlik güçlerinin sürekli varlık gösterememesi, yereldaki sivillerin işbirliği konusundaki cesaretini kırmakta ve IŞİD'e daha geniş bir hareket özgürlüğü sağlamaktadır"; ABD Savunma Bakanlığı, [US Department of Defense], Doğal Kararlılık Operasyonu Genelinin Üç Aylık ABD Kongre Raporu, 1 Ekim 2018 – 31 Aralık 2018, [Lead Inspector General for Operation Inherent Resolve I Quarterly Report to the United States Congress 1 October 1, 2018 - December 31, 2018], 4 Şubat 2019, <https://bit.ly/2GalvM8>, s. 31. "İD, çok sayıda köy ve küçük kasabada geceleri gerçekten kontrolü elinde tutmakta, Irak güvenlik güçleri ise bunu önemsememekte veya hafife almaktadır"; ISPI, 2019'da İzlenmesi Gereken Ülke: Irak, [Country to Watch in 2019: Iraq], 27 Aralık 2018, <https://bit.ly/2HTvBmg>. IŞİD "Irak'ta en az 27 bölgede daimi olarak çalışan saldırı hücrelerini korumaktadır", bu bölgeler: "El-Kaim, Wadi Horan/Rutbah ve Tharthar/Hit/Ramadi Gölü (El Anbar vilayeti); güney Jallam kölü (Samarra'nın güneyi), Baiji, Sharqat, Pulkhana (Tuz yakınında), ve Mutabijah/Udaim (Selahaddin vilayeti); Bağdat'ın çevresindeki Tarmiyah, Taji, Rashidiyah, Jurf as-Sakr/Latifiyah/Yusufiyah, Jisr Diyala/Madain ve Radwaniyah/Abu Ghraib; Kerkük vilayeti içinde veya yakınında yer alan Hawija, Rashad, Zab, Dibis, Makhmour ve Ghaeda; Diyala'da Muqdadiyah, Jawlawla/Saadiyah/Qara Tapa ve Mandali; ve Musul şehri, Qayyarah, Hatra, Musul'un güneybatısındaki Irak-Türkiye Boru Hattı koridoru, Badush, ve Ninova'da bulunan Sincar/Suriye sınırı"; CTC, Irak'ın İçindeki İslam Devleti: Yetkisini Mi Kaybediyor, Gücünü Mü Koruyor? [The Islamic State Inside Iraq: Losing Power or Preserving Strength?], CTC Sentinel Cilt. 11(11), Aralık 2018, <http://bit.ly/2GDlrTu>. "Yönetimden yoksun alanlarda ve Kerkük ile Selahaddin vilayetlerinin ihtilafli bölgelerinde resmi bir askeri mevcudiyetin olmaması İslam Devleti militalarının özgürce faaliyet göstermesini sağlamıştır. Bu, kısmen Kürt referandumundan sonra Kürt Peşmergelerin zorla bu alanlardan çekilmesinden kaynaklanan güvenlik boşluğu nedeniyle meydana gelmiştir."; CSIS, İslam Devleti ve Irak'taki İsraili Aşırıçılık Tehdidi, [The Islamic State and the Persistent Threat of Extremism in Iraq], Kasım 2018, <https://bit.ly/2S19CcQ>, s.4. "IŞİD, Kuzey Irak'ta Baiji'nin kuzeyindeki yerel nüfusu yönettiği küçük bir alanda kontrol bölgesini muhafaza etmektedir. Ayrıca, Diyala Nehri Vadisinde Hamrin gölü çevresindeki kırsal alanların yanı sıra Dakuk, Hawija, Riyadh ve Rashad ilçeleriyle birlikte Kerkük Şehrini güneyinde kurduğu destek bölgelerini de korumaktadır. IŞİD bu bölgede özgürce hareket kabiliyetine sahiptir ve gün içinde hareket özgürlüğünü genişletmek amacıyla saldırılar düzenlemektedir"; ISW, IŞİD'in İkinci Dirilişi, [ISIS's Second Resurgence], 2 Ekim 2018, <https://bit.ly/2y28pL9>. ISW, Nisan 2019'da IŞİD'in "Anbar vilayetindeki operasyonlarını Bağdat ve Irak'ın Güneyiyle bağlantılı hâle getirmek için Bağdat'ın çevresindeki bölgelerin kuzeybatı kadranında bir destek bölgesi kurduğunu" ve "Babil vilayetinin kuzeyinde ağlarını yeniden kurmak için çalıştığını" bildirdi; ISW, IŞİD'in Dirilişleriyle İlgili Güncelleme – Nisan 2019, [ISIS Resurgence Update – April 2019], 19 Nisan 2019, <https://bit.ly/2ZtaOuk>. Aynı raporda, IŞİD'in 16 Nisan 2019 itibarıyla Irak ve Suriye'de faaliyet gösterdiği bölgelerin haritasına da bakınız. Ayrıca bkz. IŞİD Tarihsel Barınağını Irak'ta Yeniden Kuruyor, 7 Mart 2019, <https://bit.ly/2YhgUk>.

⁷² "Cihatçılar, kontrol noktalarına saldırarak, sivilleri ve güvenlik görevlilerini kaçıran, bazıları için fidye isteyip diğerlerini öldürerek kararlılıkta gelişmektedir. Ayrıca el yapımı patlayıcılar (EYP) yerleştirilmektedir (...)" ; PBS, IŞİD Irak'taki Kontrolünün Çoğunu Kaybettikten Sonra Tekrar Ortaya Çıkarmaya Başlıyor, [After Losing most of Its Control in Iraq, ISIS Is Starting to Reemerge], 2 Aralık 2018, <https://to.pbs.org/2BLWV0x>. Washington Enstitüsünden Mike Knights'a göre, "Neredeyse tüm Irak'ın IŞİD'den kurtarıldığını gündüzleri için söyleyebilirsiniz ama geceleri için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. (...) IŞİD geceleri, gündüz kontrol ettikenden çok daha büyük bir alanı kontrol etmektedir. Bağdat'taki Iraklı ve koalisyon istihbarat görevlileriyle konuştuğunuzda... İslam Devleti savaşçılarının geceleri birçok alanda tam bir manevra kabiliyeti olduğunu söyleyeceklerdir"; The Atlantic, IŞİD Irak'tan Hiç Gitmedi, [ISIS never Went Away in Iraq], 31 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2LMzcPw>. Ayrıca bkz. CNN, Irak IŞİD'i Bir Yıl Kadar Önce Yenilgiye Uğrattı. Fakat IŞİD'in Yeniden Canlanması An Meselesi. [Iraq Defeated ISIS more than a Year Ago. Its Revival Is Already Underway], 5 Mart 2019, <https://cnn.it/2tQDi2D>; Buzzfeed, Trump'lı Beyaz Saray'dan Açıklama: IŞİD Irak'ta Yenilgiye Uğrattı, Fakat Veriler Aksini Söylüyor, [The Trump White House Says ISIS Has Been Defeated in Iraq. The Data Says Otherwise], 31 Ekim 2018, <https://bit.ly/2PtXAf1>; VOA, ABD Ordusu: IŞİD Hâlen Irak ve Suriye İçin Tehdit Oluşturuyor, [US Military: IS Still Poses Threat in Iraq, Syria], 25 Ekim 2018, <https://bit.ly/2qa5s6X>.

⁷³ Michael Knights, Ocak ve Ekim 2018 tarihleri arasında "135 kitle saldırısı teşebbüsü ve yol kenarlarına bomba yerleştirilen 270 etkili saldırı dâhil olmak üzere 762'sinde patlayıcı kullanılan 1271 saldırı" düzenlendiğini belirtti. "Önemli diğer bir husus ise, İslam Devletinin 120 Irak güvenlik gücü kontrol noktası ve karakolunu ele geçirme teşebbüsü ve köy muhtarları, aşiret liderleri, ilçe belediye meclisi üyeleri veya güvenlik güçlerinin liderleri gibi kişilerin özellikle hedef alındığı saldırılarda 148 kişiyi öldürmesiydi"; CTC, Yetkisini Mi Kaybediyor, Gücünü Mü Koruyor?, [The Islamic State Inside Iraq: Losing Power or Preserving Strength?], CTC Sentinel Cilt 11(11), Aralık 2018, <http://bit.ly/2GDlrTu>.

⁷⁴ IŞİD'in özellikle odaklandığı konulardan birinin köyün yaşlıları ("muhtarlar") ve aşiret liderleri suikastları olduğu bildirilmektedir. Washington Enstitüsünden Michael Knights'a göre, öldürülen muhtar sayısı IŞİD'in gücünü ölçmemizi sağlayan güzel bir göstergedydi. Köy muhtarının öldürülmesi, "o köyde yaşayan herkesi etkiler (...) çünkü artık IŞİD'in köylerine girebileceğini, köyün en önemli sakinlerini öldürüp gidebileceğini bilirler"; Financial Times, IŞİD, Savaşta Aldığı Yenilgilerden Sonra Direniş Köklerine Geri Dönüyor, [ISIS Returns to Insurgent Roots after Battlefield Defeats], 5 Aralık 2018, <https://on.ft.com/2157Jfk>; The Atlantic, IŞİD Irak'tan Hiç Gitmedi, [ISIS never Went Away in Iraq], 31 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2LMzcPw>. "IŞİD savaşçıları 2018'de sivilleri yakalayıp yargısız infaz etti, daha çok toplum

patlayıcı (EYP) saldırılarında açıkça görülmektedir.⁷⁵ Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezine göre (CSIS) "Irak genelinde İslam Devletinin düzenlediği toplam saldırı sayısında yaşanan düşüşe rağmen, hükümet hedeflerine yapılan saldırılar 2017'ye kıyasla 2018 yılında artmıştır."⁷⁶

İŞİD saldırıları ağırlıklı olarak daha önce İŞİD'in elinde tuttuğu bölgelerde meydana gelmekte, ihtilafli bölgelerden Kerkük vilayeti ve Hanekin ilçesinde (Diyala vilayeti) saldırı sayısında artış olduğu bildirilmektedir.⁷⁷ Bu Saldırıları, sivil kayıplara⁷⁸ ve insanların yerinden edilmesine neden olmakta⁷⁹ ve aynı zamanda ülkenin yeniden inşa hızını ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin (ÜYEK) geri dönüşünü yavaşlatmaktadır.⁸⁰ İŞİD'in, hükümetin halk desteğini kaybetmesini sağlamak için enerji altyapısı ve

liderlerini ve Irak silahlı kuvvetlerini hedef aldı"; HRW, 2019 Dünya Raporu – Irak, 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.2 ("Hükümetle İlişkilendirilen veya Hükümeti Desteklediği Düşünülen Kişiler").

⁷⁵ "Irak El Kaidesi (AQI) ve Irak İslam Devletinin (İİD) – İslam Devletinin öncüleri – Direniş taktiği gibi İslam Devleti militanları da, vur kaç saldırıları düzenlemek, insanları fidye için kaçırmak, hedef gözeterek suikast düzenlemek ve el yapımı patlayıcılar kullanarak bombalı saldırı düzenlemek için hücre yapısında faaliyet gösterip yönetimden yoksun alanların avantajını kullanmak suretiyle yerel şikâyetlerden vakit kaybetmeden yararlanmaktadır."; CSIS, İslam Devleti ve Irak'taki İsrarlı Aşırıçılık Tehdidi, [The Islamic State and the Persistent Threat of Extremism in Iraq], Kasım 2018, <https://bit.ly/2S19CcQ>, s. 1. "Faaliyetleri böylelikle küçük silahlı saldırılar, hedef gözetilerek yapılan suikastlar ve intihar saldırılarıyla sınırlı kalmıştır. İŞİD bu saldırıların şiddetini düzenli bir şekilde arttırmakta, Kuzey ve Orta Irak'ta suikast sayısı haftada dörde kadar çıkmaktadır. Bu şiddet nedeniyle, Diyala ve Kerkük vilayetlerinin küçük köylerinde siviller yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmıştır"; ISW, İŞİD'in İkinci Dirilişi, [ISIS's Second Resurgence], 2 Ekim 2018, <https://bit.ly/2y28pL9>. "İŞİD militanları sivillere yönelik saldırılarında en çok Şiileri, hükümete dâhil olmuş milisleri desteklediği düşünülen Sünni aşiretleri; Irak güvenlik güçleriyle işbirliği yaptığına inanılan kişileri ve hükümet yetkilileri, köy liderleri ve aşiret büyükleri dâhil olmak üzere yerel yönetim yapısını temsil edenleri hedef almaktadır"; ACLED, İslam Devletinin Irak Merkezdeki Ayaklanmasının Yeniden Yapılanması, [The Reconstitution of the Islamic State's Insurgency in Central Iraq], 5 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2Rj6xWA>. Ayrıca bkz. İraç News, Bombalı Saldırı Baiji'de Iraklı Şoförün Ölümüne, İki Belediye İşçisinin Yaralanmasına Neden Oldu, [Bomb Attack Kills Iraqi Driver, Wounds Two Municipal Workers in Baiji], 27 Nisan 2019, <https://bit.ly/2XZBRMz>; The New Arab, İD'nin Sorumlulu Tutulduğu Bombalı Saldırıda Felluce'deki Birlikleri Hedef Alındı, [Suspected IS Bombing Targets Iraqi Troops in Fallujah], 16 Nisan 2019, <https://bit.ly/2Xz82C6>; İraç News, Irak'ta Düzenlenen Farklı Bombalı Saldırılarda İki Kişi Yaralandı, [Two People Wounded in Separate Bomb Attacks in Iraq], 10 Nisan 2019, <https://bit.ly/2PtFgQD>; Jerusalem Post, Irak'ın Sincar Bölgesi Yakınlarında Üç İŞİD İntihar Bombacısı Saldırı Düzenledi, [Three ISIS Suicide Bombers Detonate Near Iraq's Sinjar], 25 Mart 2019, <https://bit.ly/2VoTd7M>; İraç News, Irak'ın Diyala Bölgesinde Düzenlenen Bombalı Saldırıda İki Iraklı Çocuk Hayatını Kaybetti, [Bomb Blast Kills Two Iraqi Children in Iraq's Diyala], 19 Mart 2019, <https://bit.ly/2lUPs3m>; Reuters, Doktorlar, Irak'ın Musul Kentinde Arabaya Yerleştirilen Bombalarla Yapılan Saldırıda İki Kişinin Öldüğünü Açıkladı, [Car Bomb Blast Kills Two in Iraq's Mosul: Medics], 8 Mart 2019, <https://reut.rs/2SU1ATn>; Reuters, Musul Merkezinde Bombalı Saldırı: 2 Ölü 24 Yaralı, [Two Dead, 24 Wounded in Blast in Central Mosul], 28 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TmCgum>; Xinhua, Irak, Felluce Yakınlarında Bombalı Saldırı: 3 Ölü, [3 Killed in Bomb Attack Near Iraq's Fallujah], 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2SYQ8Lk>; AP, Yetkililere Göre İD, Suriye'den Irak'a Geçiyor, Ülkede Güvenlik Açısından İstikrarsızlığa Yol Açıyor, [IS Move from Syria to Iraq, Destabilize Country's Security Say Officials], 23 Şubat 2019, <https://bit.ly/2SXuLdc>; The National, Irak, Balıkçıların Öldürülmesinden Sonra İŞİD'in Dirilişinden Korkuyor, [Iraq Fears ISIS Resurgence after Killing of Fishermen], 24 Şubat 2019, <https://bit.ly/2Xnc55s>. 2018'in son çeyreğinde düzenlenen saldırılarla ilgili bilgi için, bkz. ABD Savunma Bakanlığı, [US Department of Defense], Doğal Kararlılık Operasyonu Generalinin Üç Aylık ABD Kongre Raporu, 1 Ekim 2018 – 31 Aralık 2018, [Lead Inspector General for Operation Inherent Resolve I Quarterly Report to the United States Congress I October 1, 2018 - December 31, 2018], 4 Şubat 2019, <https://bit.ly/2GalvM8>, s. 30. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.2 ("Hükümetle İlişkilendirilen veya Hükümeti Desteklediği Düşünülen Kişiler") ve III.A.5 ("Dini ve Etnik Azınlık Grup Üyeleri").

⁷⁶ CSIS, İslam Devleti ve Irak'taki İsrarlı Aşırıçılık Tehdidi, [The Islamic State and the Persistent Threat of Extremism in Iraq], Kasım 2018, <https://bit.ly/2S19CcQ>, s. 1. Ayrıca bkz. Aynı rapor s. 3 ve 4

⁷⁷ "Diyala'da olduğu gibi, Kerkük'te de merkezi hükümet bölgeyi Kürtlerden aldıktan sonra militanlar Kerkük şehrinin içine yayıldı. Bu bölge, İD'nin tutarlı bir şekilde faaliyet gösterebildiği tek kentsel alandır. (...) güvenlik güçleriyle silahlı çatışmalar, kontrol noktaları ve muhtarları hedef alan saldırılar, kaçınılma gibi olaylar istikrarlı bir şekilde görüldü ve 29 kasabaya saldırıldı. Bölgede kitleleri hedef alan 15 bombalı saldırı düzenlendi. Bu, yıl boyu herhangi bir vilayette kaydedilen en büyük sayıydı"; Musings on Iraq, Irak'ta 2018 Yılı Güvenlik Eğilimlerinin Gözden Geçirilmesi, [Review of Security Trends in Iraq 2018], 15 Ocak 2019, <https://bit.ly/2TL1dMs>. "Kürt haber sitesi Rudaw, 13 Aralık'ta [2018], yalnızca bir ayda İD'nin Irak'ın ihtilafli Hanekin ilçesine en az 143 defa saldırdığını, köylüleri evlerini terk etmeye zorladığını bildirdi. Bir gün sonra, Irak Federal Polisi, İD'nin yeniden faaliyet gösterirken Kerkük bölgesinde, 50 EYP'yi etkisiz hâle getirdiklerini açıkladı. Bu bilgiler, İD saldırılarının geçtiğimiz yıl bilhassa hassas durumdaki ihtilafli Kerkük ve Hanekin'de dikkate değer biçimde arttığını göstermektedir"; CEIP, İslam Devleti Hâlen Hayatta, [The Islamic State Lives On], 11 Ocak 2019, <https://bit.ly/2DYik88>. "İslam Devleti'nin Ekim 2018'de Kerkük vilayetine düzenlediği saldırıların sayısı 2017'ye göre iki katına çıktı. Selahaddin vilayetinde de yıllar içerisinde saldırı sayıları arttı, saldırılardaki 2017-2018 yılları artış eğilimi Diyala vilayetinde de benzerlik göstermektedir." Daha önce İŞİD'in elinde tuttuğu El Anbar, Babil, Bağdat ve Ninova gibi diğer bölgelerde, önceki yıllara göre saldırı sayısında düşüş yaşandığı belirtilmektedir; CSIS, İslam Devleti ve Irak'taki İsrarlı Aşırıçılık Tehdidi, [The Islamic State and the Persistent Threat of Extremism in Iraq], Kasım 2018, <https://bit.ly/2S19CcQ>, s. 4. 2019'un başlarında Kerkük ve Selahaddin vilayetlerinde arttığı bildirilen şiddet olaylarına ilişkin bilgi için bkz. Musings on Iraq, Yeni Yılla Birlikte İslam Devleti'nin Operasyonlarında Hafif Bir Artış Gözlemlendi, [Slight Uptick in Islamic State Ops in Iraq as New Year Begins], 4 Şubat 2019, <https://bit.ly/2SUycAw>.

⁷⁸ "Bu tür şiddet olayları genellikle olayların mağduru olan sivillere karşı büyük tehdit oluşturmaya devam etmektedir"; ACLED, 2019'da Endişe Gerekçiren On Çatışma, [Ten Conflicts to Worry About in 2019], 1 Şubat 2019, <https://bit.ly/2N6ioFF>. Ayrıca bkz. Bölüm II.C ("Sivil Kayıplar").

⁷⁹ Bkz. Bölüm II.D.1 ("Ülke İçinde Yerinden Edilme").

⁸⁰ "Irak'taki İLİD hücrelerinin, hükümetin yetkisine zarar verecek, bir hukuksuzluk ortamı yaratacak, toplumsal uzlaşmayı sabote edecek ve ülkenin yeniden inşa maliyetini arttıracak faaliyetler planladığı düşünülmektedir"; BMGK, [UNSC], Genel Sekreterin İLİD'in (Da'eş) Uluslararası Barış ve Güvenliğe Karşı Oluşturduğu Tehdit ve Bu Tehditle Mücadelede BM'nin Üye Devletleri Destekleme Çabalarına İlişkin Sekizinci Raporu, [Eighth Report of the Secretary-General on the Threat Posed by ISIL (Da'esh) to International Peace and Security and the Range of United Nations Efforts in Support of Member States in Countering the Threat], S/2019/103, 1 Şubat 2019, <http://undocs.org/S/2019/103>, paragraf 19. "Kurtarılmış bölgelerde İŞİD hücreleri tarafından gerçekleştirilen tek tük ve asimetrik küçük çaplı saldırılar, İŞİD'in 2017'de tamamen yeniliğe uğratılmasından sonra hâlen devam etmekte olup, bu güvenlik durumu, ülkenin

tesislerine saldırdığı da bildirilmektedir.⁸¹ IŞİD'den geri alınan bölgelerde farklı güvenlik aktörleri arasındaki rekabet ve/veya koordinasyon eksikliğinin, IŞİD'in kolayca suistimal ettiği güvenlik boşluklarına yol açtığı bildirilmektedir.⁸²

IŞİD'e karşı sınırlı askeri operasyonlar devam etmekte olup, güvenlik güçleri yaygın bir şekilde IŞİD şüphelerini tutuklamakta, patlayıcıları etkisiz hâle getirmekte ve silahların saklandığı yerleri, güvenli ev ve yer altı tünellerini ortaya çıkarmaktadır.⁸³ Fiilen IŞİD'le bağlantılı olduğu veya IŞİD üyesi olduğu sanıldığı için tutuklanan kişilerin insan haklarının devletle bağlantılı güvenlik aktörleri tarafından ihlal edilmesi riski bulunduğu belirtilmektedir.⁸⁴

Alınan bilgilere göre, Irak Güvenlik Güçleri, özellikle istihbarat toplama ve analizi konusunda uluslararası koalisyon desteğine⁸⁵ ve IŞİD'den geri alınan bölgelerin güvenli hâle getirilmesi için HSG'ye⁸⁶ hâlen ciddi ölçüde bağlıdır. Geri alınan birçok bölgede HSG gruplarının Irak Güvenlik Güçleriyle kontrol ve Kürt güvenlik güçleriyle yetki⁸⁷ mücadelesinde olduğu bildirilmekte ve alınan bilgilerde bu grupların sivilleri taciz ve istismar ettiğinden söz edilmektedir.⁸⁸

yeniden inşa sürecinin hızını ve ÜYEK'lerin geri dönüşünü yavaşlatmıştır"; IIMAP- IHF, *İnsani Erişim Müdahalesi – Aylık Güvenlik Olayları Durum Raporu (Ocak 2019)*, [Humanitarian Access Response - Monthly Security Incidents Situation Report (January 2019)], 31 Ocak 2019, <https://bit.ly/2HYiS1C>, s. 1. Ayrıca bkz. Bölüm II.D.3.a ("Geri Dönüşü Engelleyen Unsurlar").

⁸¹ Bkz. Bölüm II.F.6 ("Su, Hıfzıssıhha ve Elektrik").

⁸² Kürt güçlerinin çekilmesinden sonra ihtilafli bölgelerde koordinasyon eksikliğinin bilhassa çok açık olduğu ve merkezi hükümetin kontrolü yeniden tesis edilmesi nedeniyle bazı güvenlik uzmanlarının güvenlik boşluğu olarak tanımladığı bir durumun ortaya çıktığı belirtilmektedir. "Kerkük ve Hanekin'de Kürt Peşmergeleri, Irak federal polisi, Irak ordusu ve bağlantılı terörle mücadele birimleri ve tartışmalı Halk Seferberlik Güçleri de dâhil olmak üzere birçok güvenlik gücü faaliyet göstermektedir. Bu durum, koordinasyonun çok az olduğu ve rekabetin gruplar arasındaki iletişimi bozduğu karmaşık bir güvenlik çerçevesine dönüşmektedir"; CEIP, *İslam Devleti Hâlen Hayatta*, [The Islamic State Lives On], 11 Ocak 2019, <https://bit.ly/2DYik88>. "Bu koordinasyon eksikliği IŞİD'in sahte kontrol noktaları kurmasına, devletin güvenlik yetkileriyi gibi araçları durdurup sivilleri ya da güvenlik gücü mensuplarını kaçırmaya imkân sağlamıştır"; PBS, *IŞİD Irak'taki Kontrolünün Çoğunu Kaybettikten Sonra Tekrar Ortaya Çıkmaya Başlıyor*, [After Losing most of Its Control in Iraq, ISIS Is Starting to Reemerge], 2 Aralık 2018, <https://to.pbs.org/2BLWV0x>. "IŞİD, Irak Kürt Bölgesi'nde ve kuzey Irak'ın diğer kısımlarında kendi güçlerini barındırmak ve saldırılar düzenlemek için ISF ve Kürt Peşmergeleri arasındaki koordinasyon eksikliği nedeniyle oluşan güvenlik boşluğundan istifade etmeyi sürdürdü"; ABD Savunma Bakanlığı, [US Department of Defense], *Doğal Kararlılık Operasyonu Genelinin Üç Aylık ABD Kongre Raporu*, 1 Ekim 2018 – 31 Aralık 2018, [Lead Inspector General for Operation Inherent Resolve I Quarterly Report to the United States Congress I October 1, 2018 - December 31, 2018], 4 Şubat 2019, <https://bit.ly/2GalvM8>, s. 33. "(...) Irak Hükümeti ve Irak Kürdistanı arasındaki askeri açmaz IŞİD karşıtı operasyonları böldü ve IŞİD'in, Irak Kürdistanı ile ihtilafli İç Sınırlarda yayılmasına fırsat sağladı"; ISW, *IŞİD'in İkinci Dirilişi*, [ISIS's Second Resurgence], 2 Ekim 2018, <https://bit.ly/2y28pL9>. Ayrıca bkz. Rudaw, *IŞİD, Irak'ın Mahmur Bölgesinde Hem Gönülleri Hem de Güveni Mi Kazanıyor*, [Is ISIS Winning Hearts and Minds in Iraq's Mahmur?], 18 Nisan 2019, <https://bit.ly/2GBNt19>; Musings on Iraq, *Diyala'da Güvenliğin El Değiştirmesi İslam Devletinin Kendini Yenilemesini Sağladı*, [Security Handover in Diyala Allows Islamic State to Rebuild], 27 Kasım 2018, <https://bit.ly/2tEtQzx>; Orta Doğu Raporlama ve Analiz Merkezi, [Middle East Center for Reporting and Analysis], *Irak ordusu ve Kürt Peşmergeleri İslam Devleti'ne Karşı Operasyonlarını Koordine Etmiyor*, [The Iraqi Army and Kurdish Peshmerga Are not Coordinating Operations Against Islamic State] 5 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2niJzku>.

⁸³ "Irak güçleri ve İslam Devleti (IŞİD) arasındaki aktif cephelerin çoğu 2018 sonunda sessizken, uyuyan hücreler ve IŞİD'in kırsaldaki direnişine karşı askeri operasyonlar sürdü"; HRW, *2019 Dünya Raporu – Irak*, [World Report 2019 - Iraq], 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html. Ayrıca bkz. ABD Savunma Bakanlığı, [US Department of Defense], *Doğal Kararlılık Operasyonu Genelinin Üç Aylık ABD Kongre Raporu*, 1 Ekim 2018 – 31 Aralık 2018, [Lead Inspector General for Operation Inherent Resolve I Quarterly Report to the United States Congress I October 1, 2018 - December 31, 2018], 4 Şubat 2019, <https://bit.ly/2GalvM8>, s. 34. Ayrıca bkz. Gulf News, *Kuzey Irak'ta On Üç IŞİD Unsuru Tutuklandı*, [Thirteen ISIS Elements Arrested in Northern Iraq], 5 Şubat 2019, <https://bit.ly/2DTeg8S>; İraç News, *Irak Güvenliği Diyala'da Bir Teröristi Öldürdü, 8'ini Tutukladı*, [Iraq Security Kill Terrorist, Arrest 8 in Diyala Province], 29 Ocak 2019, <https://bit.ly/2RFwRcr>; Agence France-Presse (AFP), *Bombalı Araç Saldırısıyla Sarsılan Musul İD Kâbusunun Geri Dönmesinden Korkuyor*, [Shaken by Car Bomb, Mosul Fears Return of IS Nightmares], 9 Kasım 2018, <https://bit.ly/2DcCMjE>.

⁸⁴ Bkz. II.E.1 ("İnsan Haklarının Durumu – Devlet Aktörleri") ve III.A.1 ("IŞİD'i Desteklediğine Dair Hakkında Yanlış Kanaat Oluşturulan Kişiler").

⁸⁵ Los Angeles Times, *Irak'ın İslam Devleti'ne Karşı Yeni Savaşı: Grubun Kırsalda Yeniden Canlanmasını Durdurmak*, [Iraq's New War Against Islamic State: Halting the Group's Budding Rural Resurgence], 8 Mart 2019, <https://lat.ms/2VRy3fl>; New York Times, *ABD Savunma Bakanı Vekili Irak'a Sürpriz Bir Ziyarete Bulunu*, [Acting U.S. Defense Secretary Makes Surprise Visit to Iraq], 12 Şubat 2019, <https://nyti.ms/2E4t6JK>; ABD Savunma Bakanlığı, [US Department of Defense], *Doğal Kararlılık Operasyonu Genelinin Üç Aylık ABD Kongre Raporu*, 1 Ekim 2018 – 31 Aralık 2018, [Lead Inspector General for Operation Inherent Resolve I Quarterly Report to the United States Congress I October 1, 2018 - December 31, 2018], 4 Şubat 2019, <https://bit.ly/2GalvM8>, s. 8.

⁸⁶ "(...) Güvenlik güçleri (kendi güçleri olan Kürt bölgesi dışında) tüm ülkede devriye kapasitesine sahip değildir, bu ise güvenlik güçlerini Haşdi Şabi'den yardım almaya mecbur bırakmaktadır. (...) İhtilafli bölgelerde IŞİD'in izini sürmek için sık sık baskın ve arama yapıp insan hareketlerini izlemek amacıyla kontrol noktaları kurmaktadır"; ICG, *Irak'ın Paramiliter Grupları*, [Iraq's Paramilitary Groups], 30 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2T2VLRs>, s.16. "Irak silahlı kuvvetleri kendini toparlamış olmasına rağmen, devletin zayıflığı birçok paramiliter grubun Musul'dan Kerkük'e kurtarılmış bölgelerde toprakları kontrol etmeyi sürdürmesini sağlamıştır"; War on the Rocks, *Milislerden Fazlası: Irak'ta Halk Seferberlik Güçleri Kalacak*, [More than Militias: Iraq's Popular Mobilization Forces Are here to Stay], 3 Nisan 2018, <https://bit.ly/2GEf4Bq>. Ayrıca bkz. LSE, *Halk Seferberlik Güçleri ve Resmî ve GayriResmî Güç Arasında Dengeyi Kurmak*, [The Popular Mobilisation Forces and the Balancing of Formal and Informal Power], 15 Mart 2018, <https://bit.ly/2MVdCea>.

⁸⁷ "Diyala, Kerkük ve Ninova vilayetlerinde HSG savaşçılarının Kürt savaş gücü Peşmergeyi taciz ettiği belirtilmektedir"; ABD Savunma Bakanlığı, [US Department of Defense], *Doğal Kararlılık Operasyonu Genelinin Üç Aylık ABD Kongre Raporu*, 1 Ekim 2018 – 31 Aralık 2018, [Lead Inspector General for Operation Inherent Resolve I Quarterly Report to the United States Congress I October 1, 2018 - December 31, 2018], 4 Şubat 2019, <https://bit.ly/2GalvM8>, s. 41. "Haşdi Şabi ve düzenli güvenlik güçleri arasında sık sık çatışma yaşanmaktadır"; ICG, *Irak'ın Paramiliter Grupları*, [Iraq's Paramilitary Groups], 30 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2T2VLRs>, s. 20.

⁸⁸ "Milisler Sünni kasabalarında siyaset ve silahlandırma ofisleri kurmuş olup, ana yollarda (ve hatta daha küçük iç yollarda da) kontrol

3) Bağdat'ta Güvenlik

Bağdat'ta güvenliğin 2018 ve 2019'da yapılan iyileştirmelerle büyük ölçüde istikrarlı hâle geldiği bildirilmektedir.⁸⁹ IŞİD'den geriye kalanlar, vilayetin dış bölgelerindeki küçük kasabalarda ("Bağdat çevresi") 2018 boyunca faal olmaya devam etti ve zaman zaman sivillere karşı EYP saldırıları düzenledi;⁹⁰ ancak örgütün kitle kayıplarına neden olan saldırılar yapma kapasitesinin bir hayli azaldığı belirtildi.⁹¹ 2019'un başlarında Irak Güvenlik Güçleri "Bağdat çevresinde" kontrolünü arttırırken IŞİD'in çoğunlukla bu bölgeden çekildiği belirtildi ve bu durum, güvenlikle ilgili olayların sayısında daha büyük bir azalmayla sonuçlandı.⁹² Ancak, IŞİD'in Nisan 2019'a kadar Bağdat çevresinin güneybatı kısımlarında destek bölgesini genişletmeye çalıştığı belirtilmekteydi.⁹³

Son yıllarda neredeyse her gün siyasi nedenlerle veya fidye için insanların kaçırıldığına dair haberler

noktalarını işletmekte, petrol, ev eşyası ve gıda taşıyan kamyonlardan vergi almaktadır. Bazı Iraklı yetkililer ve ABD yetkililerine göre, bazı milisler, hem büyük hem de küçük işletmelerden koruma parası isteyerek ve kontrol noktalarından geçiş izni vermek için şoförleri haraca bağlayarak 'mafya özentisi uygulamalarda' bulunmuşur"; Washington Post, *Iraklı Şii Milisler Menziline Genişletirken IŞİD'in Yeniden Canlanmasına İlişkin Endişeler Artıyor, [As Iraq's Shiite Militias Expand Their Reach, Concerns about an ISIS Revival Grow]*, 9 Ocak 2019, <https://wapo.st/2QJwJld>. "(...) Farklı Haşdi gruplarının haraç, yağma ve kontrol noktalarında malları vergiye tabii tutma gibi yasa dışı faaliyetlerde bulunduğu bildirilmektedir"; Clingendael Enstitüsü, [Clingendael Institute], *Askerlerden Politikacılara? – Irak'ın Haşdi Şabi'si 'Yürüyüşe Geçti', [From Soldiers to Politicians? – Iraq's Al-Hashd Al-Sha'abi on the March]*, Kasım 2018, <http://bit.ly/2UUDH7>, s. 11. "Yöre halkı IŞİD'den geri alınan alanlarda Haşdilerin giderek daha kanunsuz hâle gelip bariz bir şekilde partizanlık yaptığını ilişkin şikâyetle bulunmaktadır. Örneğin Musul'da bazı Musullular Haşdilerin koruma sağlamaktan çok uzakta olduğunu ve haraç ya da yağmayla yasa dışı kazanç elde ettiğini iddia etti. Savaşçılar, ticaretle uğraşanları vergiye tabi tutmak amacıyla Irak'ın kuzeyi boyunca kontrol noktaları kurmuşur"; ICG, *Irak'ın Paramiliter Grupları, [Iraq's Paramilitary Groups]*, 30 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2T2VLRs>, s. 19. ⁸⁹ Musings on Iraq, *Irak'ta 2018 Yılı Güvenlik Eğilimlerinin Gözden Geçirilmesi, [Review of Security Trends in Iraq 2018]*, 15 Ocak 2018, <https://bit.ly/2TL1dMs>. ISF'nin bazı kontrol noktaları ve bariyerleri kaldırdığı ve "Yeşil Bölge" adı verilen bölgeyi kısmen açtığı belirtilmektedir; Los Angeles Times, *Bağdat Kanlı 15 Yılı Geride Bırakıp Toparlanıyor, Ama Şehir Şu An Neredeyse İşlevsiz Durumda, [Baghdad Is Reemerging from 15 Blood-Soaked Years, but the City now Barely Functions]*, 27 Ocak 2019, <https://lat.ms/2RSGtFy>; Al Jazeera, *Bağdat'ın Yeşil Bölgesi 15 Yıldan Sonra Kapılarını Halka Açıyor, [Baghdad's Green Zone Opens Its Gates to Public after 15 Years]*, 22 Aralık 2018, <https://aje.io/cnb7s>; Rudaw, *Bağdat, Patlamalara Karşı Koruyucu Duvarları ve Yollardaki Kontrol Noktalarını Kaldırdı, [Baghdad Removes Blast Walls, Checkpoints from Public Roads]*, 11 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2MOSOF5>. Ancak, "Uluslararası Bölge veya 'Yeşil Bölge' hâlen Iraklı yetkililerin kontrolü altındaki erişime kısıtlı bir alan." Ayrıca: "Hükümetin Bağdat'taki sayısız kontrol noktasının yanı sıra herhangi bir uyarı verilmeksizin doğaçlama kurulmuş kontrol noktaları belirlemektedir (...); ABD Dışişleri Bakanlığı / Diplomatik Güvenlik Bürosu, [US Department of State / Bureau of Diplomatic Security], *2019 Irak Suç & Güvenlik Raporu: Bağdat, [Iraq 2019 Crime & Safety Report: Baghdad]*, 27 Şubat 2019, <http://bit.ly/2OkUVKx>.

⁹⁰ Musings on Iraq'a göre, Bağdat'ta 2018 yılında ayda yaklaşık 33 saldırı oldu ve Bağdat bu açıdan ülke genelinde üçüncü sıraya yerleşti. "Neredeyse tüm saldırılar küçük çaplı olup, bunun yanı sıra insanları vurulmuş ve EYP'ler kullanılmıştır. Ayrıca, saldırılar daha çok kuzey ve güneyde şehrin dışındaki kasabalarda ve daha az sayıda olmak üzere batıda [Bağdat Çevresi] düzenlenmektedir"; Musings on Iraq, *Irak'ta 2018 Yılı Güvenlik Eğilimlerinin Gözden Geçirilmesi, [Review of Security Trends in Iraq 2018]*, 15 Ocak 2018, <https://bit.ly/2TL1dMs>. "Bağdat'ta IŞİD'in saldırı karakteri [IŞİD'in] 2006-2007'deki güvenli bölgelerini kopyalayarak Bağdat Çevresinde desteğini ve lojistik ağlarını büyük ihtimalle yeniden kurduğunu göstermektedir. IŞİD, 2011-2013'te dirilişinin ayrıncı özelliği niteliğindeki araçlarda kullanılan (EYP'leri) sistematik olarak kullanmaya henüz geri dönmemiştir"; ISW, *IŞİD'in İkinci Dirilişi, [ISIS's Second Resurgence]*, 2 Ekim 2018, <https://bit.ly/2y28pL9>. Ayrıca bkz. Xinhua, *Silahlı Adamlar Irak'ın Başkenti Yakınlarındaki bir Kahvecide 3 Kişiyi Öldürdü, [Gunmen Kill 3 in Coffee Shop Near Iraq's Capital]*, 29 Ocak 2019, <https://bit.ly/2Sso8P7>. Birçok ay, Bağdat, sivil kayıp sayısının en fazla olduğu şehirdir; Bkz. Bölüm II.C ("Sivil Kayıplar").

⁹¹ "IŞİD, Bağdat'ı hedef almayı denemeyi sürdürmüştür, ancak bir yıldan uzun bir süredir büyük bir bombalı araç saldırısı gerçekleştirmeyi başaramamıştır. Irak, Bağdat Operasyonları Komutanlığının başındaki yetkiliye göre, güvenlik güçleri yalnızca Kasım ayında 14 bombalı saldırı teşebbüsünü engelledi"; ABD Savunma Bakanlığı, [US Department of Defense], *Doğal Kararlılık Operasyonu Genelininin Üç Aylık ABD Kongre Raporu, 1 Ekim 2018 – 31 Aralık 2018, [Lead Inspector General for Operation Inherent Resolve I Quarterly Report to the United States Congress 1 October 1, 2018 - December 31, 2018]*, 4 Şubat 2019, <https://bit.ly/2GalvM8>, s. 32. Kitle kayıplarını hedefleyen son saldırı, iki intihar saldırısıyla 15 Ocak 2018 tarihinde yapıldı, saldırıda Bağdat'ın merkezinde 36'dan fazla sivil hayatını kaybetti. IŞİD, Şiileri aşığılamak için kullanılan terimleri kullanarak "rafidha" ve "çok tanrıları" hedef aldığını söyleyip bu saldırıları üstlendi; New York Times, *IŞİD Bağdat Bombalamalarını Üstlendi, [ISIS Claims Responsibility for Baghdad Bombings]*, 17 Ocak 2018, <https://nyti.ms/2mEt5Cu>. Ayrıca bkz. İraç News, *İntihar Saldırısı, Bağdat'ta İbadet Eden Şiileri Saldırıdan Önce Öldürüldü, [Suicide Attacker Killed Before Targeting Shia Worshipers in Baghdad]*, 29 Ekim 2018, <https://bit.ly/2qpf2mp>; İraç News, *Irak Güvenlik Güçleri Bağdat'taki Şii Ziyaretçileri Teröristlerden Korudu, [Iraqi Security Thwart Terrorist Attack Against Shiite Visitors in Baghdad]*, 7 Ekim 2018, <https://bit.ly/2RR0o4b>. Şiilerin hedef gözetildiği saldırılara ilişkin ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Bölüm III.A.5.a ("Dini ve Etnik Azınlık Grup Üyeleri").

⁹² Musings on Iraq 2019'un ocak ayında Bağdat'ta 12 güvenlik olayının meydana geldiğini kaydetti (2018'de aylık ortalama yüzde 33'e kıyasla): "Bu güvenlik olaylarının 6'sı Taji ve Tarmiya gibi kuzeydeki diğer kasabalarda, 4'ü Abu Ghraib gibi şehrin batısının dış kısmındaki kasabalarında ve 2'si şehrin güneyinin dış kısımlarında yaşandı. Bunların hepsi silahlı saldırıydı"; Musings on Iraq, *Yeni Yıla Birlikte İslam Devleti'nin Operasyonlarında Hafif Bir Artış Gözlemlendi, [Slight Uptick in Islamic State Ops in Iraq as New Year Begins]*, 4 Şubat 2019, <https://bit.ly/2SUycAw>. "İD başkent vilayetinden büyük ölçüde çekilmiştir ve Bağdat Operasyonları Komutanlığı, vilayetin dış bölgelerindeki küçük kasabalardan oluşan Bağdat Çevresini kontrol etmek konusunda iyi bir iş çıkarmıştır"; Musings on Iraq, *Irak'ta Güvenlik 1-7 Şubat, 2019, [Security in Iraq Feb 1-7, 2019]*, 11 Şubat 2019, <https://bit.ly/2DES7Kf>.

⁹³ ISW, *IŞİD'in Dirilişiyile İlgili Güncelleme – Nisan 2019, [ISIS Resurgence Update – April 2019]*, 19 Nisan 2019, <https://bit.ly/2ZtaOuk>; ISW, *IŞİD Tarihsel Barınağını Irak'ta Yeniden Kuruyor, [ISIS Re-Establishes Historical Sanctuary in Iraq]*, 7 Mart 2019, <https://bit.ly/2lYhgUk>.

alınırken⁹⁴ 2018'de ve 2019'un başlarında sayılarda düşüş yaşandığı bildirildi.⁹⁵ Bağdat'ta kamuoyunca tanınan kişilerin hedef alınarak öldürüldüğü olaylar sürmektedir.⁹⁶

4) Güneydeki Vilayetlerde Güvenlik⁹⁷

2014'ün sonlarında Irak Güvenlik Güçlerinin çok sayıda mensubu IŞİD'le mücadele etmek için ülkenin güneyinden diğer kısımlarına gönderildi. Bu tarihten beri suç çeteleri, milisler ve aşiretlerin bu konuşlanmadan sonra ortaya çıkan güvenlik boşluğunu suistimal ettiği bildirilmektedir.⁹⁸ Silahlı soygun, fidye ya da misilleme için kaçırılma,⁹⁹ uyuşturucu ticareti, haraç ve koruma ücreti adı altında alınan ödemeler ve aşiretlerin kan davalarının yaygın olarak görüldüğü belirtilmektedir.¹⁰⁰ Aşiretler arası kan davalarında genellikle silahlı şiddet ve hatta ağır silahların kullanıldığı ve sonuç olarak bu olaylara tanık olanların öldüğü ve yaralandığı görülmektedir.¹⁰¹ Daha çok aşiretler tarafından olmak üzere küçük EYP'lerin bir gözdağı verme taktiği olarak kullanıldığı da bildirilmiştir.¹⁰² 2018 yılında yapılan bir anketin sonuçlarına göre, Basra'da birçok sivil, bir önceki yıl şiddete maruz kalmış¹⁰³ ve sivilin çoğu, özellikle kadınlar, yakın gelecekte "muhtemelen" veya "bir ihtimal" şiddet mağduru olacağını düşünmekteydi.¹⁰⁴

2018 yılında,¹⁰⁵ yolsuzluklar, hükümetin ihmali, işsizlik ve kötü hizmetler nedeniyle Basra ve güneydeki diğer şehirlerde,¹⁰⁶ gösteriler düzenlenmiş olup, bazı gösteriler şiddet olaylarına dönüşmüş ve bazı

⁹⁴ *Milis gruplarının, yerlileri, yabancı işçileri ve uluslararası kuruluş üyelerini kaçırıp ailelerinden ya da işverenlerinden fidye istediğine ilişkin bildirimler mevcuttur*; ABD Dışişleri Bakanlığı / Diplomatik Güvenlik Bürosu, [US Department of State / Bureau of Diplomatic Security], 2019 Irak Suç & Güvenlik Raporu: Bağdat, [Iraq 2019 Crime & Safety Report: Baghdad], 27 Şubat 2019, <http://bit.ly/2OkUVKx>. Ayrıca bkz. The New Arab, 'Bağdat'a Girmeyin': Irak'ın Başkenti Cinayet-Adam Kaçırma Dalgasının Etkisinde, [Don't Enter Baghdad: Wave of Murder-Kidnappings Grips Iraq Capital], 17 Mayıs 2017, <https://bit.ly/2fLc9>; Al-Monitor, Bağdat'ta Kaçırılan İnsan Sayısı Neden Artıyor?, [Why Are Kidnappings on the Rise in Baghdad?], 27 Ocak 2017, <http://almon.co/2t5p>; MEE, Bağdat'ta Adli Kaçırılma Vakaları Büyük Bir İş, [Criminal Kidnappings Are Big Business in Baghdad], 1 Ocak 2017, <https://bit.ly/2EbQsNL>.

⁹⁵ Diyaruna, Bağdat'ta Kaçırılma Vakalarında Hızlı Bir Düşüş Yaşandı, [Baghdad Sees Steep Decline in Kidnappings], 5 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TOZIIp>.

⁹⁶ 2018'de güzellik ve moda endüstrileriyle bağlantılı, ünlü çok sayıda kadının öldürüldüğü bildirildi, bkz. Bölüm III.A.8.a ("Kamusal Alanda Kadınlar").

⁹⁷ Bu Belgede "Güney Irak" ifadesi ile Babil, Basra, Dikar, Kerbela, Meysan, Mutanna, Necef, Kadisiye ve Vasit vilayetlerine atıfta bulunmaktadır.

⁹⁸ "Güvenlik güçlerinin büyük çoğunluğu IŞİD'e karşı mücadele etmek üzere [Basra] şehrinde ayrıldığında şehirde sadece 8000 Irak Güvenlik Gücü birliği ve 500 polis memuru kaldı ve bu durum daha ziyade HSB'lerle bağlantıları olan suç çeteleri ve aşiretlerden oluşan devlet dışı silahlı grupların gelişmesi için mükemmel bir fırsattı"; KAS, Alternatif Yönetişim, Devlet Dışı Silahlı Gruplar ve Irak'ın Yeniden İnşa Süreci, Araştırma Makalesi No. 3, [Alternative Governance - Non-State Armed Groups and the Iraqi Reconstruction Process, Research Paper No. 3], Haziran 2018, <http://bit.ly/2X0wkFS>, s. 11. Ayrıca bkz. ABD Dışişleri Bakanlığı / Diplomatik Güvenlik Bürosu, [US Department of State / Bureau of Diplomatic Security], 2019 Irak Suç & Güvenlik Raporu: Basra, [Iraq 2019 Crime & Safety Report: Basra], 20 Mart 2018, <http://bit.ly/2DD5BWT>; AP, Uyuşturucu Kullanımında Ülke Genelinde Artış Yaşanırken Basra, Irak'ta Satışlar Aniden Artı, [Drug Use, Sales Soar in Iraq's Basra amid Nationwide Spike], 2 Ocak 2018, <http://bit.ly/2UXAPil>.

⁹⁹ "İnsanları fidye için kaçırmak, parasal kazanç elde etmenin yaygınlaşmış bir yoludur. İnsanları gözdağı vermek için kaçırmak (insanların 'siyasi' mesaj göndermek için kaçırılması dâhil) da Basra'da yaygındır"; ABD Dışişleri Bakanlığı / Diplomatik Güvenlik Bürosu, [US Department of State / Bureau of Diplomatic Security], 2019 Irak Suç & Güvenlik Raporu: Basra, [Iraq 2019 Crime & Safety Report: Basra], 20 Mart 2018, <http://bit.ly/2DD5BWT>.

¹⁰⁰ İşgalden Sonra Irak (blog), [Iraq after Occupation (blog)], Güney Irak Güvenlik Raporu: Ocak 2019, 2 Şubat 2019, <http://bit.ly/2TMRQMF>; Los Angeles Times, Basra Bir Zamanlar Bir Şehirin İncisiydi. Şimdi ise Irak'ta Olup Biten Yanlışların Sembolü, [Basra Was once a Jewel of a City. Now It's a Symbol of what's Wrong in Iraq], 13 Temmuz 2018, <https://lat.ms/2BBWCoz>; KAS, Alternatif Yönetişim – Devlet Dışı Silahlı Gruplar ve Irak'ın Yeniden İnşa Süreci, Araştırma Makalesi No. 3, [Alternative Governance - Non-State Armed Groups and the Iraqi Reconstruction Process, Research Paper No. 3], Haziran 2018, <http://bit.ly/2X0wkFS>, s. 11, 17-18, 21.

¹⁰¹ Bkz. Bölüm III.A.11 ("Kan Davaları Gibi Aşiretler Arası Çatışmaların Çözümünde Hedef Alınan Kişiler").

¹⁰² "Küçük el yapımı patlayıcılar (EYP'ler), Güney Irak'ın her yerinde bir gözdağı verme taktiği olarak kullanılmaktadır. Yerelde 'ses bombası' olarak bilinen bu patlayıcılar normalde mülklerde küçük hasarlara neden olmakta ve araçların altına, ofislerin dışına ve özel mülklerin yakınlarına yerleştirilmektedir. Bu taktiklerin bir mesaj göndermek üzere kullanılması muhtemelen patlama esnasında bu tür patlayıcılardan birinin yakınında bulunan insanlar için ölüm riski söz konusudur. 2017'de güney Irak'ta insanlara gözdağı vermek amacıyla ses bombasının kullanıldığı yaklaşık 40 olay meydana geldi. Olaylardan çoğunun nedeni aşiretler arası anlaşmazlıklardır"; ABD Dışişleri Bakanlığı / Diplomatik Güvenlik Bürosu, [US Department of State / Bureau of Diplomatic Security], 2019 Irak Suç & Güvenlik Raporu: Basra, [Iraq 2019 Crime & Safety Report: Basra], 20 Mart 2018, <http://bit.ly/2DD5BWT>.

¹⁰³ Basra'da 2018 yılında yapılan ankete katılan hane halkının yüzde 65'i, sözlü istismar ve taciz; soygun veya malına el konulması; zorla evlendirme; silahlı saldırı ya da cinayete teşebbüs; dayak, fiziksel istismar veya işkence; öldürme veya cinayet; bombalama veya patlayıcılar; ve/veya hukuka aykırı mahkûmiyet veya tutukluluk dâhil olmak üzere geçen yıl en az bir şiddet olayına maruz kaldığını belirtti; PAX, İnsan Güvenliği Anketi – Basra, [Human Security Survey – Basra], Eylül 2018, <http://bit.ly/2SQVasi>, s. 1.

¹⁰⁴ 2018 yılında yapılan ankete katılanların yüzde 22'si önümüzdeki yıl "muhtemelen" şiddet mağduru olabileceklerini düşündüğünü belirterek yüzde 45'i "bir ihtimal" mağdur olabileceklerini belirtti; A.g.e. Anket ayrıca, şiddetten korkan kadınların oranının (yüzde 76), erkeklerden (yüzde 56) daha yüksek olduğunu gösterdi; PAX, İnsan Güvenliği Anketi: Basra, Irak – 2018, Toplumsal Cinsiyet Güvenliği Dinamikleri [Human Security Survey: Basra, Iraq – 2018, Gender Security Dynamics], 31 Aralık 2018, <http://bit.ly/2SO74TT>, s. 1.

¹⁰⁵ İsyancıların ve düzenlenen gösteri sayısının 2018'de çok hızlı bir şekilde yükseldiği bildirilmektedir; ACLED, 2019'da Endişe Gerektiren On Çatışma, [Ten Conflicts to Worry About in 2019], 1 Şubat 2019, <https://bit.ly/2N6ioFF>; CSIS, İslam Devleti ve Irak'taki İsrarlı Aşırıçılık Tehdidi, [The Islamic State and the Persistent Threat of Extremism in Iraq], Kasım 2018, <https://bit.ly/2S19CcQ>, s. 6, 7.

¹⁰⁶ "Basra'da gösteriler 8 Temmuz'da [2018] başladı ve hızlı bir şekilde (Amar, Nasiriye, Kerbela ve Necef olmak üzere) güneydeki diğer şehirlere ve Bağdat'ın bir kısmına yayıldı"; Aperio İstihbarat, [Aperio Intelligence], Yolsuzluk ve Suç, Basra'yı Büyüyen Irak Protestolarının Merkez Üssü Hâline Getirdi, [Corruption and Crime Put Basra at the Epicentre of Escalating Iraqi Protests], 17 Eylül 2018, <http://bit.ly/2GHqmUq>. Ayrıca bkz. ICG, [Irak'taki Kontrol Edilemeyen Yaz Krizi Nasıl Açılır? [How to Cope with Iraq's Summer Brushfire], 31 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2FvFq4>; The Guardian, Gösteriler, Irak'ın Petrol Açısından Zengin Şii Güney Şehirlerine Yayıldı, [Protests

göstericiler ve güvenlik güçlerinin ölümüne ve yaralanmasına neden olmuştur.¹⁰⁷ Yerel güvenliğin takviyeyle güçlendirilmesi ve sokağa çıkma yasağının uygulanmasından sonra durumun sakinleştiği bildirilmektedir.¹⁰⁸ Gösterileri düzenleyenler de milislerden ölüm tehditleri aldıktan sonra yapacakları gösterileri erteleme kararı aldıklarını belirtti.¹⁰⁹ Bazı gösteri liderleri ve aktivistlerin 2018'in Eylül ve Ekim aylarında suikasta uğradığı bildirildi.¹¹⁰ Bu belgenin yazıldığı tarihte, zaman zaman şiddet olaylarına dönüştüğü belirtilen gösteriler devam ediyordu.¹¹¹

IŞİD'in çoğunlukla Şiilerin yaşadığı Güney'de operasyonel alan ve desteğinin olmadığı; ancak son yıllarda zaman zaman özellikle dini kutlamalar esnasında kitle kayıplarına neden olan saldırılar düzenlediği ya da düzenleme teşebbüsünde bulunduğu belirtilmiştir.¹¹²

5) Kürdistan Bölgesinde Güvenlik

IŞİD saldırısı riskinin hâlen devam etmesine rağmen, İKB'de güvenlik durumu nispeten istikrarlıdır.¹¹³ Ancak, IŞİD ve diğer silahlı grupların evlerde oluşturduğu uyuyan hücrelerin varlığı ve komşu vilayetler Kerkük ve Diyala'daki IŞİD operasyonları nedeniyle güvenlik güçleri tetiktedir.¹¹⁴ IŞİD'den geriye

Spread Through Cities in Iraq's Oil-Rich Shia South, 18 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2DDWAgc>.

¹⁰⁷ "Ağırlıklı olarak Şiilerin yaşadığı şehir, ülke ekonomisinin itici gücü olan yakınındaki büyük petrol rezervlerine rağmen Irak'ın en yoksul bölgeleri arasındadır. Basra, ülkeyi yıllardır mahveden terör şiddetinden kaçabilmiş olsa da nüfusu kendi sorunlarıyla mücadele etmiştir: yüksek işsizlik oranı, dökülen altyapı ve liderlerinin güçlü Şii milislerle bağlantılı olduğu, her yere yayılan organize suç örgütleri"; New York Times, *Stratejik Irak Şehrinde Bir Hafta Süren Ölümçül Karşılaşma*, [In Strategic Iraqi City, a Week of Deadly Turmoil], 8 Eylül 2019, <https://nyti.ms/2O0EN6Z>. 2018 Eylül ayının başlarında, göstericilerin hükümet ve siyasi parti binalarını, milislerin genel merkezlerini ve İran konsolosluluğunu ateşe vermesiyle iki tarafta da şiddetin arttığı belirtildi; AFP, [Güvenlik Güçleri Şiddetin Ardından Irak'ın Basra Şehrine Konuşlandı, [Security Forces Deploy in Iraq's Basra Following Violence], 8 Eylül 2018, <http://bit.ly/2SLY95o>; AP, *Basra'da Havaalanına Düzenlenen Roketli Saldırı ve İran Konsolosluluğunun Ateşe Verilmesi Sonucu 12 Kişi Hayatını Kaybetti, [12 Dead in Basra as Rockets Fired at Airport and Iranian Consulate Torched]*, 8 Eylül 2018, <http://bit.ly/2RZFRt2>. 2018 Temmuz ve Eylül ayları arasında şiddet nedeniyle en az 20 kişinin öldüğü, 52'si güvenlik gücü mensubu olmak üzere 300 kişinin yaralandığı, yüzlerce kişininse tutuklandığı bildirildi; İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi, [Office of the High Commissioner for Human Rights] (OHCHR), *Myanmar'da İfade Özgürlüğü, Irak Basra Gösterileri ve Yemen Saldırısına İlişkin Basını Bilgilendirme Notları*, [Press Briefing Notes on Myanmar Freedom of Expression, Iraq Basra Protests and Yemen Attack], 11 Eylül 2018, <https://bit.ly/2SQxHaK>.

¹⁰⁸ AP, *Bir Hafta Süren Şiddetli Gösterilerden Sonra Irak, Basra'ya Sükünat Geri Döndü, [Calm Returns to Iraq's Basra after Week of Violent Protests]*, 9 Eylül 2018, <https://bit.ly/2UYfhCl>; The New Arab, *Irak Ordusu, Gösteri Karşılaşmasında Basra'yı Tecrit Altına Aldı, [Iraq Army Puts Basra on Lock-Down amid Protest Turmoil]*, 6 Eylül 2018, <https://bit.ly/2UXb5mo>. Gösterilerde şiddet kullanımıyla ilgili soruşturma açıldıktan sonra bazı güvenlik ve yerel hükümet yetkililerinin işten çıkarıldığı belirtildi; Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], *Irak'ta İnsan Hakları: 2018'in İncelenmesi, [Human Rights in Iraq: Review of 2018]*, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2EKxROR>, s. 2.

¹⁰⁹ "Aktivistler artık sistematik ölüm tehditleri ve önceden planlanmış suikastların kurbanıdır. (...) Aktivistler arasında milislerden ölüm tehdidi aldığını belirtenler yaygın hâle gelmiş olup pek çoğu Bedir teşkilatı da dâhil olmak üzere HSG'deki en büyük milisleri destekleyen İran'ın etkisinin buna neden olduğunu belirtip İran'ı suçlamaktadır. Asaib Ahl el-Haq ve Hezbollah el-Nujaba ile başka iki HSG milisi mensuplarının arasında aktivistlerin isimlerinin olduğu bir ölüm listesinin dolaştığına ilişkin doğrulanamayan bildirimler de alınmıştır"; Sivil Hakları Ateşkes Merkezi/ (MRGI), *Sivil Aktivistler Irak'ta Tehdit Altında, [Civilian Activists under Threat in Iraq]*, Aralık 2018, <https://bit.ly/2UHNgI>, s. 14, 16. Ayrıca bkz. The Arab Weekly, *Iraklı Aktivist, Basra'da Yüzü Maskeli Silahlı Adamlar Tarafından Vurulurken Öldürüldü, [Iraqi Activist Shot Dead by Masked Gunmen in Basra]*, 26 Eylül 2018, <https://bit.ly/2SLr8X2>; AP, *Basralılar, İran Destekli Milisleri Gözdağı Vermekle Suçladı, [Basra Residents Accuse Iran-backed Militias of Intimidation]*, 23 Eylül 2018, <https://bit.ly/2SyTDYN>; AP, *Bir Hafta Süren Şiddetli Gösterilerden Sonra Irak, Basra'ya Sükünat Geri Dönüyor, [Calm Returns to Iraq's Basra after Week of Violent Protests]*, 9 Eylül 2018, <https://bit.ly/2UYfhCl>.

¹¹⁰ Sivil Hakları Ateşkes Merkezi/ (MRGI), *Sivil Aktivistler Irak'ta Tehdit Altında, [Civilian Activists under Threat in Iraq]*, Aralık 2018, <https://bit.ly/2UHNgI>, s. 16, 22. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.3 ("Hükümete veya Hükümete Bağlı Kuruluşlara Muhalif veya Muhalif Olduğu Düşünülen Kişiler"), dipnot 438.

¹¹¹ UIHA, *Basra'daki İnsan Hakları Komisyonu: 8 Gösterici Tutuklandı ve Yaralandı, İki Polis Memuru Yaralandı, [Human Rights Commission in Basra: 8 Demonstrators Arrested and Wounded and Two Other Police Officers]*, 7 Mart 2019, <http://bit.ly/2Yh4G4i>; UIHA, *Daha İyi Hizmet ve İş İmkânı İçin Onlarca Kişi Basra'da Gösteri Yaptı, [Dozens Protest in Basra to Demand Better Services and Jobs Opportunities]*, 1 Mart 2019, <https://bit.ly/2XEvyK5>; Janes 360, *Basra'da Gösterilerin 2019'da da Süremesi Muhtemel fakat Güvenlik Güçlerinin Varlığı Petrol Sahasına Zarar Verilme Riskini Azaltıyor, [Protests in Iraq's Basra Likely Throughout 2019, but Security Force Presence Mitigates Disruption Risk to Oil Sites]*, 5 Şubat 2019, <https://bit.ly/2S1xGML>; UIHA, *Basra'nın Kuzeyinde Göstericiler İş İmkânı İstedi, Güvenlik Güçleri Göstericileri Dağıtmak İçin Ateş Açtı, [Demonstrators Call for Job Opportunities, and Security Forces Fire Bullets to Disperse Them North of Basra]*, 13 Ocak 2019, <https://bit.ly/2NLkivl>; Reuters, *Polis, Irak, Basra'da Gösterilerin İkinci Haftasında Göstericileri Dağıtmak İçin Gerçek Mermi Kullandı, [Police Use Live Rounds to Disperse Protest in Iraq's Basra for Second Week]*, 21 Aralık 2018, <https://reut.rs/2rYLZHv>.

¹¹² Yapılan en son büyük saldırı 14 Eylül 2017'de kaydedildi. Bombalı araç ve koordineli saldırıyla Nasriye, Dikar yakınındaki Şii hacılar hedef alındı, en az 80 kişi hayatını kaybetti. IŞİD'in saldırıları üstlendiği bildirildi; AP, *IŞİD'in İntihar Saldırısı: Güney Irak'ta 80'den fazla Kişi Öldü, [ISIS Suicide Attack: More than 80 Killed in Southern Iraq]*, 15 Eylül 2017, <https://bit.ly/2SBxEjV>.

¹¹³ "Kürt güvenlik kuruluşları 2018 boyunca Erbil ve İKB'de [Irak Kürdistan Bölgesi] saldırı planlayan IŞİD terör hücreleri üyelerini tutukladı"; ABD Dışişleri Bakanlığı / Diplomatik Güvenlik Bürosu, [US Department of State / Bureau of Diplomatic Security], *2019 Irak Suç & Güvenlik Raporu: Erbil, [Iraq 2019 Crime & Safety Report: Erbil]* 1 Mart 2019, <http://bit.ly/2HBbVTo>.

¹¹⁴ İKB'de terör saldırıları hâlen nispeten nadirdir. Son saldırıda, 23 Temmuz 2018'de Erbil'deki valilik binası hedefteydi ve alınan bilgilere göre bir kişi hayatını kaybetti, güvenlik güçlerinin beş mensubu yaralandı. Şüphelilerin IŞİD'le bağlantıları olduğu belirtildi; Kürdistan 24, *Kürdistan Güvenlik Konseyi Erbil Saldırılarını Üstlenen Üç 'İD Teröristinin' İtiraflarını Paylaştı, [Kurdistan Security Council Releases Confessions of Three 'IS Terrorists' Responsible for Erbil Attack]*, 2 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2BUOPes>; Reuters, *Güvenlik Güçleri İslam Devleti Militanı Olduğundan Şüphelenilen Kişilerce Erbil Valiliğine Yapılan Saldırısı Sonlandırdı, [Security Forces end Attack on Erbil Governorate by Suspected Islamic State Militants]*, 23 Temmuz 2018, <https://reut.rs/2O8WDVL>. ISW'ye göre, "IŞİD Kürdistan'daki ağlarını genişletiyor" ve "Irak Kürdistanı'nda saldırı ağlarını silahlandırıp aç kuruyor"; ISW, *IŞİD'in Dirilişiyle İlgili Güncelleme – Nisan 2019, [ISIS*

kalanların da Irak-İran sınırında faal olduğu ve buradan İran'a saldırılar düzenlediği belirtilmektedir.¹¹⁵

Yolsuzluk nedeniyle oluşan memnuniyetsizlik ve özellikle devlet çalışanlarının maaşlarının geç ve kesintili ödenmesi dâhil olmak üzere kötüleşen ekonomik durumun 2017'nin sonu ve 2018'in mart ayında Erbil ve Süleymaniye'de halk gösterilerine yol açtığı belirtilmektedir. Bazı gösterilerin şiddet olayına dönüştüğü bildirilmiş ve insan hakları kuruluşları, göstericilerin ve gösterileri haber yapan gazetecilerin gördüğü muamele nedeniyle endişeli olduklarını ifade etmiştir.¹¹⁶

IKB'nin bazı bölgelerindeki Kürdistan İşçi Partisi (PKK) mevkilerine karşı düzenlendiği iddia edilen Türk hava saldırılarının düzenli olarak savaşçı ve siviller arasında kayıplara ve mülklerde hasara yol açtığı bildirilmektedir.¹¹⁷

C. Sivil Kayıplar

Net bir rakam mevcut olmamakla birlikte, söylenenlere göre, 2014 ve 2017 yılları arasında Irak Hükümeti ve IŞİD arasındaki çatışma ve IŞİD ve çatışmadaki diğer tarafların insan hakları ihlalleri sonucunda on binlerce sivil öldü.¹¹⁸ On yıldan uzun bir süredir devam eden çatışmalar ve insan hakları ihlalleri toplamda yüz binlerce kişinin ölmesi veya kaybolmasıyla sonuçlandı.¹¹⁹

2017 yaz sonu itibarıyla, Musul saldırısının sona ermesinin ardından, aylık ölü ve yaralı sayılarında

Resurgence Update – April 2019, 19 Nisan 2019, <https://bit.ly/2ZtaOuk>; ISW, *IŞİD Tarihsel Barınağını Irak'ta Yeniden Kuruyor*, [*ISIS Re-Establishes Historical Sanctuary in Iraq*], 7 Mart 2019, <https://bit.ly/2YhgUk>. IKB'de IŞİD üyelerinin tutuklanması da mevcut tehdidin kanıtıdır; Rudaw, *Kürt Güvenliği IŞİD Üyelerini Taşındığını İtfaf Eden Bir Kişiyi Tutukladı*, [*Kurdish Security Arrest Man Who Confessed to Moving ISIS Members*], 11 Nisan 2019, <https://bit.ly/2IWcVRE>; Ulusal Irak Haber Ajansı (UIHA), [*National Iraqi News Agency (NINA)*], *Süleymaniye'de Bir Terör Komplosu Bozuldu ve 3 Daesh Hücresi Unsuru Tutuklandı*, [*Terrorist Plot in Sulaymaniyah Foiled and Elements of 3 Cells of Daesh Organization Arrested*], 3 Nisan 2019, <https://bit.ly/2PuRiOd>; ABD Dışişleri Bakanlığı / Diplomatik Güvenlik Bürosu, [*US Department of State / Bureau of Diplomatic Security*], *2019 Irak Suç & Güvenlik Raporu: Erbil*, [*Iraq 2019 Crime & Safety Report: Erbil*], 1 Mart 2019, <http://bit.ly/2HBbVT0>; UIHA, *Kürdistan Bölgesi Güvenlik Konseyi Erbil'de Daesh'in İki Unsurunun Tutuklandığını Açıkladı*, [*Security Council of the Kurdistan Region Announced the Arrest of Two Elements of Daesh in Erbil*], 18 Ocak 2019, <https://bit.ly/2Nyp9Jf>; Rudaw, *Kürt Güvenlik Güçleri Germiyan'da "Üç IŞİD Üyesini" Tutukladı*, [*Kurdish Security Forces Arrest "Three ISIS Members" in Garmiyān*], 4 Şubat 2019, <https://bit.ly/2Ey4tED>; ISW, *IŞİD'in İkinci Dirilişi*, [*ISIS's Second Resurgence*], 2 Ekim 2018, <https://bit.ly/2y28pL9>; Rudaw, *Sulaimani Asayesh Pusuşunda IŞİD Hücreleri Ele Geçirildi*, [*ISIS Cell Captured in Sulaimani Asayesh Ambush*], 12 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2VjiTik>; Al Jazeera, *ILİD Uyuyan Hücre Saldırıları Kuzey Irak İçin Hâlen Tehdit Oluşturuyor*, [*ISIL Sleeper Cell Attacks Remain a Threat in Northern Iraq*], 6 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2ATCwIO>; The Arab Weekly, *Irak Kürtleri Evlerde Türeyen Terörün Yeniden Ortaya Çıkması Karşısında Temkinli*, [*Iraqi Kurds Wary of Resurgence of Home-Grown Terrorism*], 29 Temmuz 2018, <https://shar.es/amvSKL>; Kurdistan 24, *İçeriden Gelen Tehdit: Erbil Saldırısı Kürdistan'daki Radikalleşmeyi Gözler Önüne Serdi*, [*The Threat from Within: Erbil Attack Exposes Radicalization in Kurdistan*], 25 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2Xosw1n>.

¹¹⁵ ISW, *IŞİD'in İkinci Dirilişi*, [*ISIS's Second Resurgence*], 2 Ekim 2018, <https://bit.ly/2y28pL9>; Reuters, *IŞİD, İran'ın Peşinde*, [*ISIS Is Going after Iran*], 5 Şubat 2018, <https://read.bi/2T2PCM9>.

¹¹⁶ Uluslararası Af Örgütü, [*Amnesty International*], *Irak'ta İnsan Hakları: 2018'in İncelenmesi*, [*Human Rights in Iraq: Review of 2018*], 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2EexROr>; CEIP, *Kürdistan Politikası Yol Ayrımında*, [*Kurdistan Politics at a Crossroads*], 26 Nisan 2018, <https://bit.ly/2SxxhSy>; The National, *Iraklı Kürt Yetkililer Halkın Huzursuzluğunu Kontrol Altına Almak İçin Güç Kullandı*, [*Iraqi Kurdish Authorities Use Force to Contain Public Discontent*], 26 Mart 2018, <https://bit.ly/2Lu2Ca1>; UNAMI, UNAMI, *Süleymaniye'de Şiddet Olaylarına Dönüşen Gösterilerden Sonra Şiddetin Yatışmasına İlişkin Acil İhtiyacın Altını Çiziyor*, [*UNAMI Underlines an Urgent Need for De-Escalation Following Violent Demonstrations in Sulaimaniya*], 23 Aralık 2017, <https://bit.ly/2tlZATO>. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.4 ("3) (IKB'ye veya IKBY ile Bağlantılı Kişilere Muhalif veya Muhalif Olduğu Düşünülen Kişiler").

¹¹⁷ Rudaw, *Kürt Köylüler, Türk Hava Saldırıları Nedeniyle Yaşadıkları Dağlık Alanları Terk Etti*, [*Kurdish Villagers Driven Off Their Mountainsides by Turkish Airstrikes*], 15 Şubat 2019, <https://bit.ly/2Vsef1F>; BMGK, [2421 (2018) Sayılı Kararın Uygulanması], 1 Şubat 2019, <https://bit.ly/2H5licP>, paragraf 16; Musings on Iraq, *İslam Devleti Kiş Uykusuna Yattı*, [*Islamic State Went into Hibernation in Winter 2018*], 2 Ocak 2019, <https://bit.ly/2t2a54h>; HRW, *Türkiye/İrak: Saldırıları Savaş Kanunlarını İhlal Edebilir*, [*Turkey/Iraq: Strikes May Break Laws of War*], 19 Eylül 2018, www.ecoi.net/en/document/1443747.html.

¹¹⁸ Irak'ta ölü ve yaralı sayısı ile ilgili farklı yöntemlere dayanan çeşitli veri setleri mevcuttur ve her birinin ulaştığı toplam rakam arasında bir hayli fark bulunmaktadır. Mevcut güvenlik şartları altında güvenilir veri toplamının ne kadar zor olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu rakamlardan hiçbirinin kesin olarak doğru olduğu düşünülemez ve tüm kaynaklar, bu rakamların "asgari" rakamlar olarak yorumlanması gerektiğini vurgulamaktadır. UNAMI, 1 Ocak 2014- 31 Aralık 2017 tarihleri arasında silahlı çatışma, terör ve şiddet nedeniyle meydana gelen sivil kayıpların "mutlak asgari" sayısının 85.123 olarak (29.973 ölü, 55.150 yaralı) kaydetti; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [*Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017*], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544, s. 2. Irak'ta Ölü Sayımı (IBC), [*Iraq Body Count*], Ocak 2012- Aralık 2017 tarihlerinde 67.000'den fazla sivilin hayatını kaybettiğini kaydetti; bkz. IBC, *Veri Tabanı*, erişim tarihi: 30 Nisan 2019, www.iraqbodycount.org/database/. "Musings on Iraq" adlı blog, Irak'ta 2014'te 17.098, 2015'te 17.339, 2016'da 24.091 (2016 rakamına sivil ve sivil olmayanlar dâhildir) ve 2017'de 14.541 sivilin öldüğünü kaydetti; Musings on Iraq, *2017'de Irak'ta Güvenlik, İslam Devletinin Savaş Alanında Yenilgisinin İncelenmesi*, [*2017 Security in Iraq in Review Defeat of the Islamic State on the Battlefield*], 3 Ocak 2018, <https://bit.ly/2OQFcsS>; Musings on Iraq, *2016'da Irak'ta 24.091 Kişinin Öldüğü*, 39.205 Kişinin Yaralandığı Bildirildi (2. Gözden Geçirme), [*24,091 Reported Dead and 39,205 Wounded in Iraq in 2016 (2nd Revision)*], 2 Ocak 2017, <https://bit.ly/2joVfOv>; Musings on Iraq, *2015'te Irak'ta Kayıpların Sayısı 51.000'in Üzerindedir*, [*Over 51,000 Casualties in Iraq in 2015*], 24 Şubat 2016, <https://bit.ly/1RxlAi2>; Musings on Iraq, *İç Savaş Başladığında Bu Yana Irak'taki En Ölümcül Yıl 2014 Oldu*, [*2014 Deadliest Year in Iraq since Civil War Period*], 6 Ocak 2015, <https://bit.ly/1wRWhB8>.

¹¹⁹ "Kayboların tespit edilmesi ve bulunması için Irak hükümetiyle ortaklaşa çalışan Uluslararası Kayıp İnsanlar Merkezi, Irak'ta kayboların sayısının 250.000 ila 1 milyon arasında olabileceğini tahmin etmektedir"; HRW, *2019 Dünya Raporu – Irak*, [*World Report 2019 - Iraq*] 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html. IBC, 2003'ten beri 183.348 ila 205.908 sivilin öldürüldüğünü tahmin etmektedir; IBC, erişim tarihi: 30 Nisan 2019, www.iraqbodycount.org/. Ayrıca bkz. Washington Post, *Irak Savaşının 15. Yılında Ölü Sayısı Hâlen Belirsiz*, [*15 Years after the Iraq War Began, the Death Toll Is still Murky*], 20 Mart 2018, <https://wapo.st/2MxLEb>.

azalma yaşandı ve bu eğilim 2018 yılı boyunca ve 2019 başlarında devam etti.¹²⁰ Bu belgenin yazıldığı tarihte, sivil kayıpların ağırlıklı olarak IŞİD'in varlığını sürdürdüğü alanlarda verildiği belirtilmektedir.¹²¹ BM Irak Yardım Misyonundan (UNAMI) alınan istatistiklere göre, 2018'in birçok ayında Bağdat, daha çok düzenli küçük çaplı saldırılar (silahla vurma, EYP'ler ve "yapışkan bombalar") ve zaman zaman yapılan kitle kayıplarına neden olan saldırılar sonucunda toplam kayıp sayısı açısından en kötü etkilenen vilayetti.¹²² 2018'de (Irak'ın nüfusu en fazla olan vilayeti) Bağdat'ın ardından hep aynı sırada olmamakla birlikte, El Anbar, Diyala, Ninova, Kerkük, Selahaddin ve Babil vilayetleri geldi (veya bazı aylar bu vilayetler sıralamada Bağdat'ın önüne geçti).¹²³ Irak'ta Ölü Sayımının [Iraq Body Count (IBC)] 2018 ölü ve yaralı istatistikleri analizine göre, en yüksek sivil kayıp sayısı Ninova vilayetinde kaydedildi. Örneğin, her 100.000 kişide ölü ve yaralı sayısı baz alındığında sıralama Ninova (45,6), Kerkük (18,3), Diyala (16,4), Selahaddin (10), Bağdat (7,4) şeklindeydi.¹²⁴

IKB ve zaman zaman Ninova'daki (PKK) mevkilerine karşı düzenlendiği iddia edilen Türk hava saldırılarının da sivil kayıplara neden olduğu bildirilmektedir.¹²⁵

D. Zorla Yerinden Edilme ve Geri Dönüşler

1) Ülke İçinde Yerinden Edilme

2012-2017 yılları arasında devam eden çatışmalar toplamda yaklaşık altı milyon Iraklı'nın (ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 15'i) yerinden edilmesine neden oldu.¹²⁶ 2019 Nisan ayının sonunda, 800.000'i çocuk olmak üzere ağırlıklı olarak Ninova, Selahaddin ve Anbar vilayetlerinden 1.65 milyondan fazla kişi,¹²⁷ hâlen ülke içinde yerinden edilmiş konumdadır.¹²⁸ ÜYEK'lerin pek çoğu birden çok kez yerinden edilmiş olup¹²⁹ Eylül 2018 itibarıyla ÜYEK nüfusunun yarısından fazlasının en az üç yıldır bu şekilde yaşadığı

¹²⁰ Bu, 2017 ve 2018'de yıllık sivil kayıp sayısındaki düşüşe de yansımıştır. UNAMI'nin Kasım 2012'de yayıma başlamasından bu yana 2018 Aralık ayı, en az sayıda kaybın yaşandığı ay olmuştur. IBC'ye göre 2017'de sivil ölümlerin sayısı 13.100'den, 2018'de 3300'den (alınan ilk rakamlar) fazladır. UNAMI tahminlerine göre, 2017'de sivil ölümlerin sayısı 3200 olup 2018'de ise 900'ün üzerindedir (not: El Anbar vilayetiyle ilgili birkaç aylık bilgi eksiktir); IBC, *Veri Tabanı*, erişim tarihi: 30 Nisan 2019, www.iraqbodycount.org/database; UNAMI, *BM'ye Göre, 2018 Aralık Ayında Irak'ta Yaşanan Kayıpların Sayısı*, [UN Casualty Figures for Iraq for the Month of December 2018], 3 Ocak 2019, <https://bit.ly/2TVBRli>. Ayrıca bkz. Silahlı Şiddete Karşı Eylem, [Action for Armed Violence], 2018: *Patlayıcıların Kullanıldığı Şiddet Yılı*, [2018: A Year of Explosive Violence], 11 Ocak 2019, <https://bit.ly/2SdP31K>; Musings on Iraq, *İslam Devleti Kış Uykusuna Yattı*, [Islamic State Went into Hibernation in Winter 2018], 2 Ocak 2019, <https://bit.ly/2t2a54h>; CSIS, *İslam Devleti ve Irak'taki Israrlı Aşırı İhtilal Tehdidi*, [The Islamic State and the Persistent Threat of Extremism in Iraq], Kasım 2018, <https://bit.ly/2S19CcQ>, s. 4.

¹²¹ BMGK, 2421 (2018) *Sayıllı Kararın Uygulanması*, 1 Şubat 2019, <https://bit.ly/2H5licP>, paragraf 35; Musings on Iraq, *İslam Devleti Kış Uykusuna Yattı*, [Islamic State Went into Hibernation in Winter 2018], 2 Ocak 2019, <https://bit.ly/2t2a54h>.

¹²² Musings on Iraq, *Irak'ta Güvenlik 15-21 Eylül, 2018*, [Security in Iraq Sep 15-21, 2018], 24 Eylül 2018, <https://bit.ly/2NG5bXs>; Musings on Iraq, *Irak'ta Ağustos 2018'de Şiddet Sabit Durumunu Korudu*, [Violence Remained Steady in Iraq August 2018], 3 Eylül 2018, <https://bit.ly/2CU5uZl>; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6af544.html, s. vi. UNAMI istatistiklerine göre, sırasıyla Diyala, Kerkük, El Anbar ve Ninova vilayetlerinin Bağdat'tan daha fazla sivil kayıp verdiği Nisan, Haziran, Ekim ve Aralık ayları haricinde Bağdat 2018'in tüm aylarında "en kötü etkilenen vilayetti", erişim tarihi: 30 Nisan 2019, şu adresten ulaşılabilir: <https://bit.ly/1jL06CY>.

¹²³ El Anbar için her aya ilişkin rakamların mevcut olmadığını belirtmek kaydıyla; UNAMI, *Sivil Kayıplar*, [Civilian Casualties], erişim tarihi: 30 Nisan 2019, <http://bit.ly/1NpHRqT>. Musings on Iraq, aynı vilayetlerin ayda en fazla kayıp veren vilayetler olduğunu, ancak aydan aya vilayetlerin sıralamasının değiştiğini belirledi. Bkz. Musings on Iraq, *İslam Devleti Kış Uykusuna Yattı*, [Islamic State Went into Hibernation in Winter 2018], 2 Ocak 2019, <https://bit.ly/2t2a54h> ve Musings on Iraq kaynağının 2018 aylık güvenlik raporları, <http://musingsoniraq.blogspot.com/>. Ayrıca bkz. BMGK, 2421 (2018) *Sayıllı Kararın Uygulanması – Genel Sekreterin Raporu*, S/2018/975, 31 Ekim 2018, <https://undocs.org/S/2018/975> (bundan sonra: BMGK, 2421 (2018) *Sayıllı Kararın Uygulanması*, 31 Ekim 2018, olarak kullanılacaktır <https://undocs.org/S/2018/975>), paragraf 43.

¹²⁴ EASO, *Irak'ın Güvenlik Durumu (Ek) – Irak'ta Ölü Sayımı – 2012, 2017-2018 Sivil Ölümleri*, [Iraq Security Situation (Supplement) – Iraq Body Count – Civilian Deaths 2012, 2017-2018], Şubat 2019, www.ecoi.net/en/file/local/2004074/Iraq_IBC_Civilian_Deaths.pdf, s. 14.

¹²⁵ Bkz. Bölüm II.B.5 ("Kürdistan Bölgesinde Güvenlik").

¹²⁶ Bu rakam, 2006-2008 çatışmasında yerinden edilen 2,7 milyon kişiyle kıyaslanmaktadır; Uluslararası Göç Örgütü (IOM), *Irak'taki Yerinden Edilme Krizleri 2014-2017*, [Iraq Displacement Crises 2014-2017], Ekim 2018, <https://bit.ly/2PAGUjy>. Ayrıca bkz. OCHA, *Irak: Yerinden Edilme ve Geri Dönüşlerin Zaman Çizelgesi (31 Ekim 2018 itibarıyla)*, [Iraq: Timeline of Displacement and Returns (as of 31 October 2018)], 6 Kasım 2018, <https://bit.ly/2Gd6n19>.

¹²⁷ UNICEF, *Çocuklar İçin İnsani Eylem 2019 – Irak (Nisan 2019'da Gözden Geçirilmiştir)*, [Humanitarian Action for Children 2019- Iraq (Revised April 2019)], 30 Nisan 2019, <https://bit.ly/2Y2wNXM>.

¹²⁸ Tüm ÜYEK'lerin yüzde ellisi Ninova vilayetinin sadece dört ilçesinin gelmektedir: Musul, Sincar, Telaar ve Al-Ba'aj; IOM, *Irak: Yerinden Edilme İzleme Matrisi | DTM 108 – Şubat 2019*, [Iraq: Displacement Tracking Matrix | DTM Round 108 – February 2019], 20 Mart 2019, <http://bit.ly/2Jv0MF7> (bundan sonra: IOM, *DTM 108 – Şubat 2019*, olarak kullanılacaktır, 20 Mart 2019, <http://bit.ly/2Jv0MF7>), s. 1, 3. Güncel yerinden edilme sayıları için bkz. IOM, <http://iraqdtm.iom.int/IDPsML.aspx>.

¹²⁹ "Irak'ta yerinden edilme doğrusal olmaktan çok uzlaşmıştır. Rapor da yer alan ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin neredeyse yüzde 60'ı birden çok kez buldukları yeri terk etmiştir"; Norveç Mülteci Konseyi/Ülke İçinde Yerinden Edilme İzleme Merkezi (NRC/IDMC), [Norwegian Refugee Council/Internal Displacement Monitoring Centre (NRC/IDMC)], *Dönecek Hiçbir Yerleri Yok – Iraklıların Uzun Süreli Çözüm Arayışı Devam Ediyor*, [Nowhere to Return to – Iraqis' Search for Durable Solutions Continues], 1 Kasım 2018, www.refworld.org/docid/5beb01d74.html (bundan sonra: NRC/IDMC, *Dönecek Hiçbir Yerleri Yok*, 1 Kasım 2018, olarak kullanılacaktır) www.refworld.org/docid/5beb01d74.html), s. 13.

bildirilmiştir.¹³⁰ Bu belgenin yazıldığı tarihte, ÜYEK'lerin IKB dâhil Irak'ın 38 ilçe ve 1.596 mevkiinde yerinden edildiği,¹³¹ en fazla ÜYEK'in Ninova, Selahaddin ve Kerkük vilayetlerinde yaşadığı bildirilmiştir.¹³²

Menşee bölgelere geri dönmek için başarısız girişimlerde bulunulması, süregelen güvensizlik durumu ve IŞİD saldırılarıyla IŞİD'i desteklediği düşünülen sivillerin hedef alındığı misilleme olayları sonucunda yeni yerinden edilme vakalarıyla ilgili bilgiler gelmeye devam etmektedir.¹³³ Su kıtlığı ve kalitesiz suyun yanı sıra taşkınlar da dâhil olmak üzere çevresel etmenler nedeniyle yeni ve ikinci kez yerinden edilmeler de yaşanmıştır.¹³⁴

2) Ülke Dışında Yerinden Edilme

Çatışma ve insan hakları ihlalleri, genellikle ülke içinde yerinden edildikten sonra güvenlik ve koruma arayışında olan Iraklıları yurt dışına kaçmaya zorlamıştır.¹³⁵ 30 Nisan 2019 itibarıyla, Türkiye, Ürdün, Suriye, Lübnan, Mısır ve Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK) üye devletlerinde 259.000 Iraklı mülteci ve sığınmacı bulunmaktadır; Iraklıların büyük çoğunluğu 2014'den bu yana bu ülkelere gitmektedir.¹³⁶ Ayrıca, 31.000 Iraklı, Suriye'deki Al-Hassakeh vilayetinde bulunan Al-Hol, Roj ve Newroz kamplarında ikamet etmekte olup bu kişilerin çoğu daha önce UNHCR tarafından resmî olarak kaydedilmemiştir.¹³⁷ Irak, 2018'de de vatandaşları AB üyesi devletlerde en çok sığınma başvurusunda bulunan ülkelerden biriydi.¹³⁸

3) ÜYEK Geri Dönüşleri

IŞİD'e karşı düzenlenen büyük askeri operasyonlar sona erdikten sonra, ÜYEK geri dönüşlerinin sayısı Ocak 2018'den itibaren ülke içinde yeni yerinden edilenlerin sayısını geçti.¹³⁹ Nisan 2019'un sonuna kadar 4.2 milyondan¹⁴⁰ fazla Iraklı'nın ağırlıklı olarak eskiden IŞİD'in kontrolü altında olan, Ninova, El

¹³⁰ OCHA, *Irak: İnsani Yardım Müdahale Planı, Ocak – Aralık 2019*, [Iraq: Humanitarian Response Plan January – December 2019], 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TyIbMb> (bundan sonra: OCHA, 2019 HRP Planı, 26 Şubat 2019, olarak kullanılacaktır, <https://bit.ly/2TyIbMb>), s. 6; IOM, *Kalma Nedenleri: Irak'taki Sürüncemeli Yerinden Edilmenin Kategorilere Ayrılması*, [Reasons to Remain: Categorizing Protracted Displacement in Iraq], Kasım 2018, www.refworld.org/docid/5bf685154.html (bundan sonra: IOM, *Kalma Nedenleri*, Kasım 2018, olarak kullanılacaktır www.refworld.org/docid/5bf685154.html), s. 8.

¹³¹ IKB, Irak'taki ÜYEK nüfusunun yüzde 40'ından fazlasına ev sahipliği yapmaya devam etmekte olup, ÜYEK'ler hâlihazırda aşırı gergin olan yerel kapasiteler üzerinde sürekli bir baskı oluşturmaktadır. 28 Şubat 2019 itibarıyla, Duhok vilayetinde 334.000, Erbil vilayetinde 212.000 ve Süleymaniye vilayetinde 150.000'den fazla ÜYEK bulunmaktaydı. Diğer vilayetlerde bulunan ÜYEK sayısında bir azalma görülse de IKB, neredeyse krizin ilk zamanlarıyla aynı sayılarda ÜYEK'e ev sahipliği yapmaktadır; IOM, *DTM 107 – Aralık 2018*, [DTM Round 107 – December 2018], 31 Aralık 2018, <https://bit.ly/2UafOrj>, s. 7; IOM, *Kalma Nedenleri*, Kasım 2018, www.refworld.org/docid/5bf685154.html, s. 7; ACTED, *ÜYEK'ler, Duhok'a Akın Ederken Belediye Hizmetleri Baskı Altında*, [Municipal Services under Pressure as IDPs Flock to Duhok], 10 Ekim 2018, <https://bit.ly/2PCiqo9>.

¹³² IOM, *DTM 108 – Şubat 2019*, 20 Mart 2019, <http://bit.ly/2Jv0MF7>, s. 3.

¹³³ "Güvenlik endişeleri ve mali zorluklar hâlen yerinden edilmenin ardındaki temel itici güçlerdir. (...) Birçok ÜYEK yakın zamanda aşırıların sebep olduğu olaylar, geçim kaynağı ve kendi kendine yeterlilik imkânlarının olmamasıyla birlikte yardım yapılmaması, yetersiz barınma, topluluklar arası anlaşmazlıklar ve aile birleşimi nedeniyle kamplara yerleştiğini belirtti"; UNHCR, *Irak'ta Korumaya İlişkin Güncelleme – Kasım 2018*, [Iraq Protection Update – November 2018], 30 Kasım 2018, <https://bit.ly/2FbJbiR>, s. 1. Ayrıca bkz. IOM, *DTM 106 – Ekim 2018*, [DTM Round 106 – October 2018], 31 Ekim 2018, <https://bit.ly/2GblCrG>, s. 4; ve UNHCR'nin Korumaya İlişkin Aylık Güncellemeleri, [UNHCR monthly Protection Updates], şu adresten ulaşılabilir: <https://bit.ly/2zeBGms>. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.1 ("IŞİD'i Desteklediğinden Şüphelenilen Siviller").

¹³⁴ OCHA, *HRP 2019*, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TyIbMb>, s. 8; AFP, *Sağlık Bakanlığı: Irak'taki Taşkınlarla İki Günde 21 Kişi Hayatını Kaybetti, Binlerce Kişi Yerinden Edildi*, [21 Killed, Thousands Displaced in Iraq Floods in 2 Days: Health Ministry], 26 Kasım 2018, <https://bit.ly/2GpBzL4>; NRC, *Basra İnceleme Misyonu Raporu #2*, [Basra Fact Finding Mission Report #2], 22 Eylül 2018, <https://bit.ly/2GgE0PU>, s. 3. Ayrıca bkz. The Independent, *Irak'ta Su Kıtlığı Milyonları Evlerini Terk Etmeye Mecbur Bırakabilir*, [Iraq Water Shortages Could Force Four Million People to Flee Their Homes], 8 Ekim 2018, <https://ind.pn/2C3wV1f>. Ayrıca bkz. Bölüm II.F.1 ("Barınma") ve Bölüm 6 ("Su, Hıfzıssıhha ve Elektrik").

¹³⁵ "[Irak'ta] uzun süreli çözümlere yönelik güvenlik ve fırsatların bulunmaması nedeniyle birçok insanın birçok kez ülke içinde yerinden edilmesi en sonunda sinir aşan hareketliliğe neden oldu"; NRC/IDMC, *Dönecek Hiçbir Yerleri Yok*, 1 Kasım 2018, www.refworld.org/docid/5beb01d74.html, s. 13.

¹³⁶ Türkiye: 132.335; Ürdün: 67.554; Suriye: 34.976; Lübnan: 14.194; Mısır: 6999; KİK: 3354; UNHCR, 30 Nisan 2019.

¹³⁷ Yalnızca Newroz kampı (320 Iraklı) ve Roj kampındaki (319 Iraklı) Iraklılar resmî olarak UNHCR tarafından kaydedilmiştir; UNHCR, 30 Nisan 2019.

¹³⁸ Eurostat, *Üç Aylık İltica Raporu – İstatistiklerin Açıklanması*, [Asylum Quarterly Report – Statistics Explained], 12 Mart 2019, <https://bit.ly/2QvvKuY>, s. 2.

¹³⁹ "Aralık 2017'de İLİD çatışmalarının bittiğine ilişkin resmî açıklamanın ardından, menşee bölgelerine geri dönen aile sayısı arttı. Ancak, geri dönüş hareketlerinin bölgeler İLİD'den geri alındıkça çatışmalar devam ederken de sürdüğünü belirtmek gerekmektedir"; IOM, *Kalma Nedenleri*, Kasım 2018, www.refworld.org/docid/5bf685154.html, s. 3. Ayrıca bkz. IOM, *Geri Dönüş Sayısı, Yerinden Edilmiş Iraklıların Sayısını Geçti: BM Göç Örgütü*, [Number of Returns Exceeds Number of Displaced Iraqis: UN Migration Agency], Ocak 2018, <https://bit.ly/2qTTMsA>.

¹⁴⁰ IOM geri dönüş yapanları şöyle tanımlamaktadır "Daha önce ikamet ettikleri yerlere veya başka bir barınma türüne geri dönmelerinden bağımsız olarak Ocak 2014'ten bu yana menşee bölgelerine geri dönen herkesi kapsamaktadır. Geri dönüş yapan kişilerin tanımı, güvenli ve insan onuruna yaraşır bir biçimde veya tanımlanmış sağlam bir çözüm stratejisiyle geri dönme kriterleriyle ilgili değildir. Tanımda geçen 'yer' bucağ (örneğin dördüncü resmî idari kısım), kırsal alanlarda köy veya kentsel alanlarda mahalleye (beşinci resmî idari kısım) karşılık gelmektedir"; IOM, *DTM 108 – Şubat 2019*, 20 Mart 2019, <http://bit.ly/2Jv0MF7>, s. 6. Geri dönüş rakamlarıyla ilgili güncel bilgi için bkz: <http://iraqdtm.iom.int/ReturneeML.aspx>.

Anbar, Selahaddin, Kerkük ve Diyala vilayetlerinde ülkedeki yaklaşık 1600 mevkide menşe bölgelerine geri dönüş yaptığı bildirilmektedir.¹⁴¹ Geri dönüş yapanların yaklaşık yarım milyonunun El Anbar, Bağdat, Diyala, Erbil, Kerkük, Ninova ve Selahaddin vilayetlerinin farklı ilçelerinde “yüksek veya çok yüksek derecede ciddi insani yardıma ihtiyaç” duydukları koşullarda yaşadığı düşünülmektedir.¹⁴²

a) Geri Dönüşü Engelleyen Unsurlar

IŞİD'den geri alınan bölgelere çok sayıda ÜYEK'in geri dönmesine rağmen 2018'de ve 2019 başlarında geri dönüşlerin hızı azalmış olup¹⁴³ pek çok ÜYEK, menşe bölgelerine geri dönmektense mevcutta buldukları yerde kalmayı planladığını belirtmektedir.¹⁴⁴ İnsani aktörler sürüncemeli yerinden edilme durumunun 2019'da devam edeceğini öngörmektedir.¹⁴⁵ Geri dönüşleri engelleyen unsurlar arasında¹⁴⁶ özellikle yıkılmış veya hasar görmüş evler, çözülemeyen barınma, arazi ve mülk (BAM) anlaşmazlıkları,¹⁴⁷ geçim kaynakları eksikliği,¹⁴⁸ eğitim, sağlık ve diğer temel hizmetlere sınırlı erişimin yanı sıra,¹⁴⁹ ev ve arazilerin SKPMK'lerle¹⁵⁰ kontamine olması, IŞİD'in zaman zaman düzenlediği

¹⁴¹ IOM, *DTM 108 – Şubat 2019*, 20 Mart 2019, <http://bit.ly/2Jv0MF7>, s. 2.

¹⁴² “Bu insanlar geçim kaynakları ve temel hizmetlere kısıtlı erişim ile sosyal uyum ve güvenlik konusundaki güçlüklerden muzdariptir”; OCHA, *HRP 2019*, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TylbMb>, s. 16. Ayrıca bkz. IOM, *Irak: Geri Dönüş Endeks Bulguları – 2. Raunt (2 Ocak 2019)*, [Iraq: Return Index Findings – Round 2 (January 2019)], 31 Ocak 2019, <http://bit.ly/2TIW5bE>.

¹⁴³ “Hâlen yerinden edilmiş bir şekilde yaşayan 1,8 milyon kişinin menşe bölgelerine geri dönüşte daha çok güçlüklerle karşılaşacağı konusunda yaygın bir mutabakat vardır. Bu anlayış geri dönüş oranlarındaki azalmaya gayet açık bir şekilde ortaya koyulmuştur”; Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), *İstikrar Olanaklarının Finans Edilmesi, 2018 Üçüncü Çeyrek Raporu*, [Funding Facility for Stabilization Quarter III Report 2018], 3 Ocak 2019, <https://bit.ly/2WAlSob>, s. 9. “Geri dönüş sayısı genel olarak yüksek olmasına rağmen (Eylül 2018 itibarıyla 4 milyon ÜYEK), geri dönüş oranlarının aynı düzeyde kaldığı görülmektedir: geri dönüşlerin neredeyse yarısı 2017'de gerçekleşti; 2018'de ÜYEK'lerin yalnızca yüzde 18'i geri döndü”; OCHA, *Irak: İnsani Bülten, Eylül 2018*, [Iraq: Humanitarian Bulletin, September 2018], 15 Ekim 2018, <https://bit.ly/2C7ADiC>, s. 3. Ayrıca bkz. IOM, *Irak'ta Geri Dönüşü Engelleyen Unsurlar Varlığını Koruyan Geri Dönüşler Devam Ediyor: IOM, [Returns Continue while Obstacles to Return Remain in Iraq: IOM]*, 26 Haziran 2018, <https://bit.ly/2PLIRZM>.

¹⁴⁴ UNHCR/CCCM Kümesi/REACH, *Niyet Anketi: ÜYEK'lerin Menşe Bölgeleri, Ağustos 2018*, [Intentions Survey: IDP Areas of Origin, August 2018], 31 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2Tigowi>; NRC, *Iraklılar İslam Devleti Grubunun Yenildiği Açıklandıktan Bir Yıl Sonra Hâlen Çile Çekiyor*, [Iraqis still Languishing One Year since Announced Defeat of Islamic State Group], 7 Aralık 2018, <https://bit.ly/2E6oovB>; IOM, *Kalma Nedenleri*, Kasım 2018, www.refworld.org/docid/5bf685154.html, s. 19; BMGK, 2421 (2018) Sayılı Kararın Uygulanması, 31 Ekim 2018, <https://undocs.org/S/2018/975>, paragraf 57.

¹⁴⁵ OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 4, 10; IOM, *Kalma Nedenleri*, Kasım 2018, www.refworld.org/docid/5bf685154.html.

¹⁴⁶ “Birçok aile hâlen temel ihtiyaçlara kısıtlı erişimle, güvenlik ve koruma riskleriyle karşı karşıya olup bir yandan da yıkılmış mülk ve kritik altyapı, geçim kaynakları imkânlarının ve mali kaynakların olmamasıyla mücadele etmektedir”; UNHCR, *Küresel Odak – Irak'taki Operasyonel Ortam*, [Global Focus – Iraq Operational Environment], erişim tarihi: 30 Nisan 2019, <https://bit.ly/2LXMFQa>. “ÜYEK'lerin yerinden edilme sorunuyla ilgili gelecek planlarını doğruluk payıyla ölçüp biçmek zorlaşmışken insanlar geri dönüşü engelleyen başlıca unsurların barınma imkânlarının hasar görmesi ve yıkılması (yüzde 71); iş imkânının olmaması (yüzde 54); menşe yerlerinde güvenlik eksikliği (yüzde 40) olduğunu belirtmektedir”; OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 10. Ayrıca bkz. IOM, *Kalma Nedenleri*, Kasım 2018, www.refworld.org/docid/5bf685154.html, s. 1.

¹⁴⁷ “Evlerin büyük oranda yıkıldığı ve/veya ev veya mülklerin yasa dışı bir şekilde işgal edildiği yerlere dönüş oranları önemli ölçüde düşük olma eğilimindedir.” Ayrıca: “Irak'ta değerlendirilen ÜYEK'lerin belirttiği üzere, evlerinin yıkılması bu kişilerin hâlen yerinden edilmiş olmasının büyük ihtimalle en yaygın nedenidir”; IOM, *Kalma Nedenleri*, Kasım 2018, www.refworld.org/docid/5bf685154.html, s. 4, 19. Anketeye katılan kamp dışında yaşayan ÜYEK'lerin yüzde 46'sı ve kamplarda kalan ÜYEK'lerin yüzde 33'ü sırasıyla barınma yerlerinin hasar görmesi, barınma yerlerinin başkaları tarafından işgal edilmiş olması veya çözülmemiş BAM mülkiyeti meselelerini, menşe bölgelerine geri dönme niyetlerinin olmaması açısından en önemli nedenler olarak sıralamıştır; REACH, *Kamplarda Yaşayan ÜYEK'lerin Çok Kümelili İhtiyaç Değerlendirmesi*, [Multi-Cluster Needs Assessment (MCNA) – In-Camp IDPs], Eylül 2018, <https://bit.ly/2CWwipsP>, s. 2; REACH, *MCNA – Kamp Dışında Yaşayan ÜYEK'ler*, [MCNA – IDPs out of Camp], Eylül 2018, <https://bit.ly/2RzdK4b>, s. 2.

¹⁴⁸ OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 4, 10; NRC/IDMC, *Dönecek Hiçbir Yerleri Yok*, 1 Kasım 2018, www.refworld.org/docid/5beb01d74.html, s. 30-32; BMGK, 2421 (2018) Sayılı Kararın Uygulanması, 31 Ekim 2018, <https://undocs.org/S/2018/975>, paragraf 57; OCHA, *Irak: İnsani Bülten, Ağustos 2018*, [Iraq: Humanitarian Bulletin, August 2018], 31 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2RgXmWi>, s. 2; UNHCR/WFP, *Ortak Hassas Durum Değerlendirmesi*, [Joint Vulnerability Assessment], Haziran 2018, 2 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2DyL1dn>, s. 37; IOM, *Irak'ta Geri Dönüşü Engelleyen Unsurlar Varlığını Koruyan Geri Dönüşler Devam Ediyor: IOM, [Returns Continue while Obstacles to Return Remain in Iraq: IOM]*, 26 Haziran 2018, <https://bit.ly/2PLIRZM>; Rudaw, *Ninova Ovalarının Yerinden Edilmiş ve Unutulmuş Köylüleri*, [The Displaced and Forgotten Villagers of the Nineveh Plains], 9 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2S6aR14>; Human Appeal, *Batı Musul'da Geri Dönüşün Karşısındaki Güçlükler: Al- Yarmouk, Tal Al-Rumman ve Al-Mamoun Mahallelerinin Değerlendirilmesi*, [Challenges Upon Return in West Mosul: An Assessment of the Neighbourhoods of Al- Yarmouk, Tal Al-Rumman, and Al-Mamoun], 22 Ocak 2018, <https://bit.ly/2Aosowr>. Başka örnekler için ayrıca bkz. UNHCR'nin Korumaya İlişkin Aylık Güncellemeleri, [UNHCR monthly Protection Updates], şu adresten ulaşılabilir: <https://bit.ly/2zeBGms> ve UNHCR'nin daha önce yayımladığı Merkez & Güney'de Korumaya İlişkin İki Haftalık Güncellemeler, [Centre & South Bi-Weekly Protection Updates], şu adresten ulaşılabilir: <http://bit.ly/2jwuxJ4>.

¹⁴⁹ NRC/IDMC, *Dönecek Hiçbir Yerleri Yok*, 1 Kasım 2018, www.refworld.org/docid/5beb01d74.html, s. 30-32; BMGK, 2421 (2018) Sayılı Kararın Uygulanması, 31 Ekim 2018, <https://undocs.org/S/2018/975>, paragraf 57; OCHA, *Irak: İnsani Bülten, Ağustos 2018*, [Iraq: Humanitarian Bulletin, August 2018], 31 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2RgXmWi>, s. 2; UNHCR/WFP, *Ortak Hassas Durum Değerlendirmesi*, [Joint Vulnerability Assessment], Haziran 2018, 2 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2DyL1dn>, s. 37; IOM, *Irak'ta Geri Dönüşü Engelleyen Unsurlar Varlığını Koruyan Geri Dönüşler Devam Ediyor: IOM, [Returns Continue while Obstacles to Return Remain in Iraq: IOM]*, 26 Haziran 2018, <https://bit.ly/2PLIRZM>; Rudaw, *Ninova Ovalarının Yerinden Edilmiş ve Unutulmuş Köylüleri*, [The Displaced and Forgotten Villagers of the Nineveh Plains], 9 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2S6aR14>; Human Appeal, *Batı Musul'da Geri Dönüşün Karşısındaki Güçlükler: Al- Yarmouk, Tal Al-Rumman ve Al-Mamoun Mahallelerinin Değerlendirilmesi*, [Challenges Upon Return in West Mosul: An Assessment of the Neighbourhoods of Al- Yarmouk, Tal Al-Rumman, and Al-Mamoun], 22 Ocak 2018, <https://bit.ly/2Aosowr>. Başka örnekler için ayrıca bkz. UNHCR'nin Korumaya İlişkin Aylık Güncellemeleri, [UNHCR monthly Protection Updates], şu adresten ulaşılabilir: <https://bit.ly/2zeBGms> ve UNHCR'nin daha önce yayımladığı Merkez & Güney'de Korumaya İlişkin İki Haftalık Güncellemeler, [Centre & South Bi-Weekly Protection Updates], şu adresten ulaşılabilir: <http://bit.ly/2jwuxJ4>.

¹⁵⁰ “Değerlendirmelerde geri dönüşleri engelleyen temel koruma risklerinin arasında patlayıcı madde tehlikesi, kara mayınları ve ara sıra yaşanan saldırılar gibi güvenlik tehditleri ve zayıf altyapının yer aldığı bulgusuna ulaşıldı”; REACH, *Irak: Yerinden Edilmiş Kişiler İçin Oluşturulan Kampların Dışında Yaşayan ÜYEK'lerin Çoğu Eve Geri Dönme Niyetinde Değildir – Duhok, Erbil, Ninova, Selahaddin ve Süleymaniye'den Bulgular*, [Iraq: Majority of IDPs Living Out of Displacement Camps Have no Intention of Returning Home – Findings from Duhok, Erbil, Ninawa, Salah al-Din and Sulaymaniyah], 29 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2DSnflB>. Ayrıca bkz. VOA, *BM: Irak'ta Musul'un Patlayıcı Maddelerden Temizlenmesi Yıllar Alacaktır*, [UN: Clearing Iraq's Mosul from Explosives to Take Decades], 7 Şubat

saldırıları¹⁵¹ ve hükümetle bağlantılı grupların varlığı¹⁵² sonucu menşe bölgelerde devam eden güvensizlik yer almaktadır.

Fiilen IŞİD üyesi olan veya IŞİD üyesi olduğu düşünülenlerle ilişkilendirilen ailelerde, topluluk içindeki gerilimler, ayrımcılık, tutuklanma ve misilleme korkusu, belgelerine el konulması veya yeni belge düzenlenmesinin reddedilmesi gibi hususların geri dönüşleri engellediği belirtilmektedir.¹⁵³ Diğerlerinin ise geri dönüşlerinin resmen engellendiği¹⁵⁴ veya damgalandıktan ve intikam amaçlı eylemlere maruz kaldıktan sonra ikinci kez yerinden edildiği belirtilmektedir.¹⁵⁵

Türkmenler, Yezidiler, Hristiyanlar, Şiiler ve Şabaklarla birlikte etnik-dini azınlığa mensup olan insanların geri dönüşlerinin yavaş olduğu ve hâlen yerinden edilmiş durumda oldukları belirtilmektedir.¹⁵⁶ Bilhassa Yezidi toplumu mensupları olmak üzere Sincar'dan kaçan ÜYEK'lerin çoğu evlerin ve altyapının yaygın bir şekilde yıkılmış olması, geçim kaynakları ve temel hizmetlerdeki eksiklik, hâlen süren topluluk için gerilimler ve devam eden güvensizlik durumu nedeniyle geri dönme girişiminde

2019. <https://bit.ly/2tcsziQ>; Zenith, *Irak'ta Hayvancılık Ölüm Döşesinde*, [Iraq's Livestock on the Deathbed], 21 Aralık 2018, <https://goo.gl/aZyVBA>; OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 4, 29, 30. Ayrıca bkz. "Kara Mayınları ve SKPMK Kontaminasyon Alanları" haritası, şuradan ulaşılabilir: IMMAP-IHF, *İnsani Erişim Müdahalesi – Aylık Güvenlik Olayları Durum Raporu (Ocak 2019)*, [Humanitarian Access Response – Monthly Security Incidents Situation Report (January 2019)], 31 Ocak 2019, <https://bit.ly/2HYiS1C>, s. 6.

¹⁵¹ "Küçük ölçekli askeri operasyonlarla birlikte silahlı grupların asimetrik saldırıları devam etmekte olup, yeni yerinden edilmelerle ve ÜYEK'lerin geri dönüş oranlarının etkileneceği sonuçlanmaktadır"; OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 4. "Daha önce gerçekleştirilen askeri saldırıların etkilerinin devam etme riski yanında, süregelen IŞİD saldırıları ve ara sıra yaşanan çatışmalar insanların hayatını tehdit etmeye devam etmektedir"; NRC/Danimarka Mülteci Konseyi/Uluslararası Kurtarma Komitesi, *Eve Giden Uzun Yol – Irak'ta Yerinden Edilme Konusunda Uzun Süreli Çözüme Ulaşmak: Anbar'da Geri Dönüşlerden Çıkarılan Dersler*, [The Long Road Home – Achieving Durable Solutions to Displacement in Iraq: Lessons from Returns in Anbar], 27 Şubat 2018, <https://bit.ly/2D3uFZc> (bundan sonra: NRC/DRC/IRC, *Eve Giden Uzun Yol*, 27 Şubat 2018 olarak kullanılacaktır <https://bit.ly/2D3uFZc>), s. 14. Ayrıca bkz. NRC/IDMC, *Dönecek Hiçbir Yerleri Yok*, 1 Kasım 2018, www.refworld.org/docid/5beb01d74.html, s. 26; UNHCR'nin Korumaya İlişkin Aylık Güncellemeleri, [UNHCR monthly Protection Updates], şu adresten ulaşılabilir: <https://bit.ly/2zeBGms> UNHCR'nin daha önce yayımladığı Merkez & Güney'de Korumaya İlişkin İki Haftalık Güncellemeler, [Centre & South Bi-Weekly Protection Updates], şu adresten ulaşılabilir: <http://bit.ly/2jwuxJ4>.

¹⁵² Musings on Iraq, *Irak'ın Ninova Ovalarında Hristiyan-Şabak Gerilimi*, [Christian-Shabak Tension in Iraq's Ninewa Plains], 27 Şubat 2019, <https://bit.ly/2VwbRku>; GPPi, *Mızrağın Ucunda: İLİD sonrası Irak'ta Silahlı Grupların Yerinden Edilme ve Geri Dönüşlere Etkisi*, [At the Tip of the Spear: Armed Groups' Impact on Displacement and Return in Post-ISIL Iraq], 18 Şubat 2019, <https://bit.ly/2IXYtZs>; UNHCR, *Irak'ta Korumaya İlişkin Güncelleme – Ocak 2019*, [Iraq Protection Update – January 2019], 31 Ocak 2019, <https://bit.ly/2L1EYld>, s. 1.

¹⁵³ UNHCR, *Irak'ta Korumaya İlişkin Güncelleme – Ekim 2018*, [Iraq Protection Update – October 2018], 31 Ekim 2018, <https://bit.ly/2Esl91v>, s. 2. Bkz. Bölüm III.A.1.b ("Gerçekten IŞİD Üyesi Olan veya IŞİD Üyesi Olduğu Düşünülenlerle İlişkilendirilen Aileler").

¹⁵⁴ Bkz. "Yasaklanan Geri Dönüşler".

¹⁵⁵ "Son üç ayda sadece Anbar'da bir kamptan evine dönen yerinden edilmiş kişilerin üçte biri yerel toplumları tarafından reddedildi ve başka bir yere yerleştirilmek zorunda kaldı"; NRC, *Iraklılar İslam Devleti Grubunun Yenildiği Açıklandıktan Bir Yıl Sonra Hâlen Çile Çekiyor*, [Iraqis still Languishing One Year since Announced Defeat of Islamic State Group], 7 Aralık 2018, <https://bit.ly/2E6oovB>. "Güvenlik ve koruma ortamı dalgalı seyirini sürdürmekte, Iraklı siviller için önemli koruma riskleri oluşturmaktadır. Kaçırılma, kaybolma, tutuklama, artan cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet riski ve çocuk hakları ihlalleri devam etmektedir. Bu faktörlerin birleşimi birçok kişinin ikinci kez veya tekrar tekrar yerinden edilmesine yol açmıştır"; UNAMI, *Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği Irak Özel Temsilcisi Jân Kubiş'in Güvenlik Konseyini Bilgilendirmesi*, [Special Representative of the United Nations Secretary-General for Iraq – Briefing to the Security Council by SRSG Jân Kubiş], 8 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2zWY7gi>, s. 5. "Kötü muamele nedeniyle (...), İD ile bağlantılı olduğu sanılan birçok aile, kamplardan ayrılmaya teşebbüsünden sonra 'bumerang' gibi tekrar kamplara gönderilmiştir"; Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], *Mahkûmlar – Irak'ta Kadın ve Çocuklar Tecrit Altına Alındı, Tuzağa Düşürüldü ve Sömürüldü*, [The Condemned – Women and Children Isolated, Trapped and Exploited in Iraq], Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5ad84a274.html (bundan sonra: Uluslararası Af Örgütü, *Mahkûmlar*, Nisan 2018, olarak kullanılacaktır, www.refworld.org/docid/5ad84a274.html), s. 37. "Aralık'ta Anbar'daki Kilo 18 kampından ayrılan tahmini olarak her beş kişiden biri menşe bölgelerinde intikam ve tehditlerle karşılaştıktan sonra kampa geri döndü, bu ise evlerine kesin dönüş yapamayan insan sayısının potansiyel olarak ne kadar fazla olabileceğini göstermektedir. Musul'da kamplardan geri dönen kişilerin izlenmesiyle elde edilen veriler doğrulayıcı kanıtlar sunmakta olup, son veriler geri dönme girişimlerinin %10'unun yine kamplarda sonlandığını ve geri kalanların ise %25'inin ikinci kez yerinden edildiğini göstermektedir"; NRC/DRC/IRC, *Eve Giden Uzun Yol*, 27 Şubat 2018, <https://bit.ly/2D3uFZc>, s. 5. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.1.b (IŞİD Üyesi Olduğu Düşünülenlerle İlişkilendirilen Aileler").

¹⁵⁶ "Dini azınlıklardan gelen mülteciler geri dönüş ihtimali en düşük olanlardır"; NRC/IDMC, *Dönecek Hiçbir Yerleri Yok*, 1 Kasım 2018, www.refworld.org/docid/5beb01d74.html, s. 31. "Bu etnik-dini gruplara mensup 20.000'den fazla ÜYEK ailesi için 'menşe bölgelerinin etnik-dini birleşiminde değişiklik nedeniyle yaşanan korku' geri dönüşü engelleyen ilk üç unsur arasındaydı"; Uluslararası Göç Örgütü (IOM), *Irak'taki Yerinden Edilme Krizleri 2014-2017*, [Iraq Displacement Crises 2014-2017], 8 Kasım 2018, <https://bit.ly/2PCDifb>, s. 31, 51. Ayrıca bkz. Rudaw, *IŞİD'in Ele Geçirdiği Sevdikleri İnsanların Hatıraları Sengal'in Şiilerinin Aklından Çıkıyor*, [Shingal's Shiites Are Haunted by Memories of Loved Ones Seized by ISIS], 6 Nisan 2019, <https://bit.ly/2vjwdZn>; Musings on Iraq, *Irak'ın Ninova Ovalarında Hristiyan-Şabak Gerilimi*, [Christian-Shabak Tension in Iraq's Ninewa Plains], 27 Şubat 2019, <https://bit.ly/2VwbRku>; Freedom House, *2019 Dünyada Özgürlükler Raporu – Irak*, [Freedom in the World 2019 - Iraq], 4 Şubat 2019, www.ecoi.net/en/document/2002613.html; AI-Monitor, *İD'den Kurtarılan Musul'da Hristiyanlar Olmadan Noel*, [Christmas Without Christians in IS-Liberated Mosul], 24 Aralık 2018, <http://almon.co/35fh>; The Arab Weekly, *Iraklı Hristiyan Aileler Ninova'ya Dönüyor*, *Göçle Daha Çok İlgililer* [Iraqi Christian Families not Returning to Nineveh, more Interested in Migration], 9 Eylül 2018, <https://shar.es/aaRhWQ>; The National, *Ürdün'deki Mandaean Azınlık IŞİD Sonrası Irak'a Dönmekten Korkuyor*, [Jordan's Mandaean Minority Fear Returning to Post-ISIL Iraq], 9 Haziran 2018, <https://bit.ly/2LCVTPo>; War on the Rocks, *Irak'ın Azınlıkları İçin Uzun Geri Dönüş Yolu*, [The Long Road Back for Iraq's Minorities], 12 Mart 2018, <https://bit.ly/2p8GuDY>.

bulunmamıştır.¹⁵⁷

b) Zorunlu ve Erken Geri Dönüşler

El Anbar, Bağdat, Kerkük, Diyala ve Selahaddin vilayetlerindeki yetkililer ve güvenlik aktörleri, sürdürülebilir geri dönüş ve yeniden entegrasyon karşısındaki engeller sürmesine rağmen ÜYEK'leri menşe bölgelerine geri dönmeleri için teşvik etmekte, bu kişilere baskı yapmakta ve zaman zaman geri dönmeye mecbur bırakmakta, bu durum ise genellikle insanların ikinci kez yerinden edilmesiyle sonuçlanmaktadır.¹⁵⁸ Ekim 2018 itibarıyla, toplam 32 ÜYEK kampı Iraklı yetkililer tarafından kapatılmış, binlerce kişinin kaldıkları yeri tahliye etmesi ve geri dönüşüne ya da yeniden yerinden edilmesine neden olmuştur.¹⁵⁹ Bu tarihten sonra da El Anbar ve Kerkük vilayetlerinde başka kampların da kapatıldığına ilişkin bilgi alınmıştır.¹⁶⁰ Diğer ÜYEK'lerin yerinden edildikleri bölgelerdeki tehlikeli insani durum nedeniyle geri döndüğü bildirilmektedir.¹⁶¹ ÜYEK kamplarındaki ciddi hareket özgürlüğü kısıtlamalarının

¹⁵⁷ "Hristiyan STK ACN International'a göre, Musul'u çevreleyen Ninova ovalarındaki Hristiyan toplulukların yaklaşık 14.000 evi ve 363 kilisesi ya hasar gördü ya yıkıldı"; Sky News, *Irak'ın Yeniden İnşası Nasıl Gidiyor? [How Is the Reconstruction of Iraq Going?]*, 31 Ocak 2019, <https://bit.ly/2Tpef11>. "Neredeyse tüm gerekli altyapının farklı derecede hasar gördüğü Sincar'da yıkım tama yakındır. Yıkılmış binalar ise karmaşık bubi tuzakları ve EYP'lerle doludur. Bu sebeplerle, çoğunluğu Yezidi olmak üzere İLİD öncesi nüfusun yalnızca yaklaşık %12'si evlerine geri dönmüştür"; UNDP, *İstikrar Olanaklarının Finanse Edilmesi, 2018 Üçüncü Çeyrek Raporu, [Funding Facility for Stabilization Quarter III Report 2018]*, 3 Ocak 2019, <https://bit.ly/2WAI5ob>, s. 42. "Sincar İslam Devleti Grubundan geri alındığından beri üç yıl geçti, çoğu Yezidi olmak üzere 200.000'den fazla insan kuzey Irak'ta ve başka ülkelerde yerinden edilmiştir ve geri dönecek evleri bulunmamaktadır"; NRC, *Sincar: Üç Yıl Geçti, Yezidilerin Dönecek Hiçbir Yeri Yok, [Sinjar: Three Years on, Yazidis Have Nowhere to Return]*, 8 Kasım 2018, <https://bit.ly/2Fbnlam>. "Sincar'ın kasaba ve köylerinde kendini yeniden inşa eden topluluklar (ve topluluk fikri) için çatışma sonrası istikrarın karşısındaki temel güçlükler; güvenlik ve temel hizmetlerin sağlanması; halkın şikâyetlerinin ele alınması; hesap verebilirlik ve adalet arayışı; yerel barışın gelişmesi ve insanların barış içinde, insan onuruna yaraşır biçimde ve güvenlik içerisinde komşularıyla (ve duygusal ve fiziksel yaralarıyla) yaşamak için geri dönmelerine yardımcı olunması"; Avrupa Dış İlişkiler Konseyi (ECFR), *Silahlar Sessizleştiğinde: İŞİD Sonrası Sincar'da Uzlaşma, [When the Weapons Fall Silent: Reconciliation in Sinjar after ISIS]*, 31 Ekim 2018, <https://bit.ly/2P3B2x7> (bundan sonra: ECFR, *İŞİD Sonrası Sincar'da Uzlaşma*, 31 Ekim 2018, olarak kullanılacaktır, <https://bit.ly/2P3B2x7>), s. 3. Ayrıca bkz. Reuters, *Bölgenin İslam Devleti'nden Arındırılmasından Yıllar Sonra Öfke ve Korku Yıkılmış Sincar'ın Peşini Bırakmıyor, [Anger and Apprehension Haunt Ruined Sinjar, Years after Islamic State Ousted]*, 26 Şubat 2019, <https://reut.rs/2Ezd7nv>; Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], *Ölü Topraklar: İslam Devleti'nin Irak'ın Tarım Arazilerini Kasten Harap Etmesi, [Dead Land: Islamic State's Deliberate Destruction of Iraq's Farmland]*, 12 Aralık 2018, <https://bit.ly/2QEknG3>; The Observer, *'Yalnızca Kemikler Duruyor': Param Parça Olmuş Yezidiler Eve Dönmekten Korkuyor, [Only Bones Remain': Shattered Yazidis Fear Returning Home]*, 9 Eylül 2018, <https://bit.ly/2Qs1B1e>; REACH, *Geride Dönüş Bölgelerinin Hızlıca Gözden Geçirilmesi (ROAR): Sincar ve Ninova vilayetini Çevreleyen Bölgeler, Irak – Mayıs 2018, [Rapid Overview of Areas of Return (ROAR): Sinjar and Surrounding Areas Ninewa Governorate, Iraq – May 2018]*, 31 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2G5dnvw>, s. 3.

¹⁵⁸ OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018), [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)]*, 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 31. Kampların kapanması, insanların kampı terk etmeleri için son tarihin verildiği duyurular, taciz, kampları, gayriresmî yerleşim yerlerini ve kentsel alanları zorla tahliye, kimlik belgelerine el konulması, yasal belgelerin bulunmaması nedeniyle veya Terörizmle Mücadele Kanunu kapsamında tutuklama ve bazı vakalarda menşe bölgelerine zorla geri gönderme ve başka birçok yöntem, bildirilen baskı yöntemleri arasındadır; NRC/DRC/IRC, *Eve Giden Uzun Yol*, 27 Şubat 2018, <https://bit.ly/2D3uFzC>, s.5, 19-20. Ayrıca bkz. NRC, *Iraklılar, İŞİD'le Savaşın Ardından Kalan Yıkıma Geri Dönmeye Zorlanıyor, [Iraqis Forced to Return to Destruction Left in Wake of War on ISIS]*, 28 Şubat 2012, <https://bit.ly/21Ehj1>; Reuters, *Irak, Yerinden Edilmiş Sivilleri Kamplardan Güvensiz Alanlara Geri Gönderiyor, [Iraq Returning Displaced Civilians from Camps to Unsafe Areas]*, 7 Ocak 2018, <https://reut.rs/2D7pX9Z>; The National, *Yerinden Edilmiş Iraklılar İLİD'in Bubi Tuzaklarıyla Dolu Evlerine Geri Gönderildi, [Displaced Iraqis Forcibly Returned Home, Where ISIL Booby-Traps Abound]*, 7 Ocak 2018, <https://bit.ly/2DLV8en>. Konuyla ilgili belirli örnekler için ayrıca bkz. UNHCR'nin Korumaya İlişkin Aylık Güncellemeleri, [UNHCR monthly Protection Updates], şu adresten ulaşılabilir: <https://bit.ly/2zeBGms>, UNHCR'nin daha önce yayımladığı Merkez & Güney'de Korumaya İlişkin İki Haftalık Güncellemeler, [Centre & South Bi-Weekly Protection Updates], şu adresten ulaşılabilir: at: <http://bit.ly/2jwuxJ4>. Alınan bilgilere göre, devlet memurları, işlerine yeniden başlamak üzere menşe bölgelerine geri dönmeleri için talimat aldı. Bkz. UNHCR, *Irak'ta Korumaya İlişkin Güncelleme – Aralık 2018, [Iraq Protection Update – December 2018]*, 31 Aralık 2018, <https://bit.ly/2C9D9v1>, s. 2; UNHCR, *Irak'ta Korumaya İlişkin Güncelleme – Ekim 2018, [Iraq Protection Update – October 2018]*, 31 Ekim 2018, <https://bit.ly/2Esl91v>, s. 2; Rudaw, *İraklı Öğretmenler, Bağdat'ın ÜYEK Okullarını Kapatma Kararını Kınadı, [Iraqi Teachers Condemn Baghdad Decision to Shut Down IDP Schools]*, 23 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2Rdh9oR>.

¹⁵⁹ Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), *Eylül 2018 Irak İnsani Durum Raporu, [Iraq Humanitarian Situation Report September 2018]*, 25 Ekim 2018, <https://uni.cf/2qOR58w>, s. 2. "Irak Hükümetinin ÜYEK kamplarını kapatma ve kamp sakinlerini kamplardan çıkarma çabaları devam etmekte, insani aktörlerin tehlikeli geri dönüşler ve menşe bölgelerine geri dönemeyen hane halkının ikinci kez ülke içinde yerinden edilmesine ilişkin endişe duymasına neden olmaktadır. Ekim 2017 ve Ağustos 2018 tarihleri arasında Irak Hükümeti, 6300'den fazla hane halkını (yaklaşık 37.800 kişiyi) resmî ÜYEK kamplarından ve Anbar, Bağdat ve Selahaddin'deki gayriresmî yerleşim alanlarından çıkardı"; USAID, *Irak – Karmaşık Acil Durum (Bilgi notu#10, 2018 Mali Yılı), [Iraq – Complex Emergency (Fact Sheet #10, Fiscal Year (FY) 2018)]*, 30 Eylül 2018, <https://bit.ly/2S8s7MV>, s. 2. Ayrıca bkz. UNHCR, *Irak'ta Korumaya İlişkin Güncelleme – Kasım 2018, [Iraq Protection Update – November 2018]*, 30 Kasım 2018, <https://bit.ly/2FbJbIR>, s. 1; Al Jazeera, *Irak'ta Güvenlik: Yerinden Edilmiş Kişiler İçin Oluşturulan Kamplar Kapanıyor, [Iraqi Security: Camps for Displaced Are Being Closed]*, 18 Ekim 2018, <https://bit.ly/2Sd9e9b>.

¹⁶⁰ Hükümet yetkilileri 3 Aralık 2018'de (El Anbar vilayetindeki) Kilo 18 kampını kapattı. Bu durum, kamp sakinlerinin çoğunun erken geri dönüşüyle sonuçlandı, diğer sakinler ise aynı vilayette başka bir kampa yerleştirildi. 2018 Aralık ayının başlarında, kampın kısmen kapanması nedeniyle (El Anbar vilayetindeki) Bzebiz Kampından başka yeniden yerleştirmelerin yapıldığı belirtildi. 2018 Aralık ayının sonlarında ÜYEK'ler, El Anbar'daki gayriresmî yerleşim yerlerinden alınıp aynı vilayeteki resmî kamplara yerleştirildi; UNHCR, *Irak'ta Korumaya İlişkin Güncelleme – Aralık 2018, [Iraq Protection Update – December 2018]*, 31 Aralık 2018, <https://bit.ly/2C9D9v1>, s. 2. Ayrıca bkz. Kurdistan 24, *Irak, Yüzlerce Kişiyi Hawija'ya Geri Gönderdikten Sonra Kerkük'teki ÜYEK Kampını Kapatmış, [Iraq Closes IDP Camp in Kirkuk, after Sending Hundreds back to Hawija]*, 10 Şubat 2019, <https://bit.ly/2tS6er2>.

¹⁶¹ "ÜYEK'lerin yerinden edildikten sonra yaşadıkları alanlardaki kötü şartlar, insanları bu bölgelerden erken ayrılmaya teşvik eden olumsuz itme faktörleri gibi etki gösterebilir. • Güvensizlik ve emniyet ve korumanın olmaması. • Kısıtlı hareket özgürlüğü ve aile üyeleriyle birleşememe. • Kamplarda insan onuruna yaraşır koşullar açısından eksikliklere neden olan hizmet boşlukları" bu faktörler arasında yer

ÜYEK'lerin menşe bölgelerine geri dönme kararı almasını teşvik ettiği bildirilmektedir.¹⁶² Kamp dışında yaşayan ÜYEK'ler mülklerini geri alan mal sahipleri tarafından kaldıkları yerlerden çıkarılma riski altında olup, bu durum da aynı şekilde geri dönme baskısıyla sonuçlanabilmektedir.¹⁶³

Zorunlu ve erken geri dönüşlerin genellikle ikinci kez yerinden edilmeye sonuçlandığı bildirilmekte¹⁶⁴ ve devam eden ÜYEK kamplarına geri kabullerde de bu durum açıkça görülmektedir.¹⁶⁵

c) Yasaklanan Geri Dönüşler

Geri dönüş yapacak kişiler, yerinden edilerek yerleştikleri ve geri dönecekleri alanlarda askeri ve güvenlikle ilgili aktörler, yerel makamlar ve aşiretler dâhil olmak üzere farklı aktörlerin güvenlik soruşturmasından geçmeli ve bu aktörlerden onay almalıdır.¹⁶⁶ ÜYEK'lerin etnik/dini profili¹⁶⁷ ve fiilen IŞİD üyesi olan veya IŞİD üyesi olduğu düşünülenlerle ilişkili olması dâhil olmak üzere, ayrımcı kriterlere dayanılarak devlet ve devlet dışı aktörler tarafından geri dönüş onayı verilmesinin reddedildiği belirtilmiştir.¹⁶⁸ Bu tür geri dönüş yasakları çok sayıda ÜYEK'in gönülsüz bir şekilde yerinden edildikleri yerde sıkışık kalmasına neden olmaktadır.¹⁶⁹ Güvenlik aktörleri izne rağmen örneğin geri dönüş güzergâhındaki kontrol noktalarında veya menşe bölgede geri dönüşü engelleyebildiği için, geri dönüş

almaktadır; NRC/DRC/IRC, *Eve Giden Uzun Yol*, 27 Şubat 2018, <https://bit.ly/2D3uFZc>, s. 18. Ayrıca bkz. NRC/IDMC, *Dönecek Hiçbir Yerleri Yok*, 1 Kasım 2018, www.refworld.org/docid/5beb01d74.html, s. 32.

¹⁶² NRC/IDMC, *Dönecek Hiçbir Yerleri Yok*, 1 Kasım 2018, www.refworld.org/docid/5beb01d74.html, s. 32; UNHCR, *Irak'ta Korumaya İlişkin Güncelleme – Ekim 2018*, [Iraq Protection Update – October 2018], 31 Ekim 2018, <https://bit.ly/2Esl91v>, s. 1-2.

¹⁶³ "Bilhassa gayriresmî yerleşim yerlerinde olmak üzere kamp dışında yaşayan ÜYEK'ler, ev sahipleri, evin mülkiyetini geri almaya çalışırken yaşadıkları yeri zorla tahliye etme riski altındadır (...); OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 30. Ayrıca bkz. Aynı rapor, s. 31-32.

¹⁶⁴ "Selahaddin, Bağdat, Anbar, Kerkük, Diyala ve Ninova vilayetlerinde, mecburi uygulamalar dâhil olmak üzere zorla ve erken geri dönüşlerin sürdüğü ve bu uygulamaların genellikle ikinci kez yerinden edilmeye sonuçlandığı hâlen bildirilmektedir"; OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 31. "Silahlı grup [IŞİD] tutunduğu noktaları yeniden geri kazanıyor ve bazı olaylarda henüz evine dönmüş köylüleri yerinden ediyor"; Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], *Ölü Topraklar: İslam Devleti'nin Irak'ın Tarım Arazilerini Kasten Harap Etmesi*, [Dead Land: Islamic State's Deliberate Destruction of Iraq's Farmland], 12 Aralık 2018, www.ecoi.net/en/file/local/1454298/1226_1544695409_mde1495102018english.PDF, s. 10. "Geri dönen mülteci ve ÜYEK'lerin çok azı uzun süre dayanıklı sonuçlar elde etti. Bazıları evlerine ya da menşe bölgelerine geri dönmüş, fakat hayatlarını kuramamış ve geçim kaynaklarına yeniden sahip olamamıştır. Diğerleri, büyük bir yardım ve koruma ihtiyacı duymaya devam etmektedir. Geri dönmelerine rağmen fiilen ülke içinde yerinden edilmiş olarak yaşamaktadır. Ancak, hâlen ÜYEK olarak tanınan kişilerin aksine geri dönenler çok az yardım almaktadır"; NRC/IDMC, *Dönecek Hiçbir Yerleri Yok*, 1 Kasım 2018 www.refworld.org/docid/5beb01d74.html, s. 28. Ayrıca bkz. Aynı rapor, s. 8, 22 ve 32.

¹⁶⁵ UNHCR'nin edindiği bilgilere göre, Temmuz 2018 ve Mart 2019 tarihleri arasında 7800'den fazla ÜYEK ailesi ikinci kez ülke içinde yerinden edilip, Ninova vilayetindeki kamplara kabul edildi. Aynı dönemde 22.500 aile kampları terk etti, Nisan 2019. Ayrıca bkz. UNHCR, *Irak'ta Korumaya İlişkin Güncelleme – Ocak 2019*, [Iraq Protection Update – January 2019], 31 Ocak 2019, <https://bit.ly/2L1EYld>, s. 1; Rudaw, *Geriden Dönen Bazı Hristiyanlar, ÜYEK Kamplarına Gitmek Üzere Yine Evlerini Terk Etti*, [Some Christian Returnees again Leave Homes for IDP Camps], 13 Şubat 2019, <https://bit.ly/2EHIE5d>; Kurdistan 24, *Musul'da Güvenlik ve İstikrar Eksikliği ÜYEK'lerin Kürdistan Bölgesindeki Kamplara Geri Dönmesine Neden Oldu*, [Lack of Security, Stability in Mosul Prompts IDPs to Return to Kurdistan Region Camps], 4 Şubat 2019, <https://bit.ly/2WfD8xf>; Rudaw, *ÜYEK'ler Mülteci Kamplarının Güvenliğini Tercih Ederek Yine Evlerini Terk Ediyor*, [IDPs again Leave Their Homes, Preferring Security of Refugee Camps], 6 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2PO5IYD>; Al Jazeera, [Hayatımız Cehenneme Döndü: Irak'taki ÜYEK'ler Bitmez Tükenmez Bir Şekilde Evlerine Dönmeyi Beklemekten Muzdarip, ['Our Life is Hell': Iraq's IDPs Suffer Interminable Wait for Home], 29 Temmuz 2018, <http://aje.io/7lmcnc>; Deutsche Welle (DW), *Irak'ta Yoksulluk ve Hizmet Eksikliği Mültecileri Kamplara Geri Dönmeye Zorladı*, [Poverty and Lack of Services in Iraq Force Refugees Back to the Camps], 29 Nisan 2018, <https://bit.ly/2BPrqF7>.

¹⁶⁶ UNHCR, *Irak'ta Korumaya İlişkin Güncelleme – Aralık 2018*, [Iraq Protection Update – December 2018], 31 Aralık 2018, <https://bit.ly/2C9D9v1>, s. 2; The New Humanitarian, *Irak'ta Sözde İslam Devletiyle Bağlantılı Aileler Akrabalarının Günahını Çekiyor*, [In Iraq, Families Linked to So-Called Islamic State Suffer for Their Relatives' Sins], Ağustos 2018, <https://bit.ly/2Lo6JBb>; HRW, *Irak: Yerinden Edilmiş Ailelerin Geri Dönmesi Engellendi*, [Iraq: Displaced Families Blocked from Returning], 24 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b87de304.html.

¹⁶⁷ Bkz. Bölüm II.E.1.b ("Kürt Yetkililerin İnsan Hakları İhlalleri").

¹⁶⁸ "Yerinden edilmiş kişilerin daha önce IŞİD'in elinde olan bölgelere geri dönüşünü kolaylaştırmayı amaçlayan çabalara rağmen, yerel karamameler ve diğer önleyici tedbirler IŞİD'le bağlantılı olduğu düşünülen ailelerin Anbar, Diyala, Ninova ve Selahaddin dâhil bazı bölgelerde evlerine dönmelerini engelledi"; HRW, *2019 Dünya Raporu – Irak*, [World Report 2019 - Iraq], 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html. "Aşırırcılarla bağlantılı olduğu düşünülen ailelerin geri dönüş hareketleri ciddi ölçüde kısıtlanmaktadır"; UNHCR, *Irak'ta Korumaya İlişkin Güncelleme – Kasım 2018*, [Iraq Protection Update – November 2018], 30 Kasım 2018, <https://bit.ly/2FbJbiR>, s. 2. "[Bir IŞİD üyesiyle] bağlantılı sanılmak söz konusu kişinin ve geniş ailesinin yerinden edilmiş tüm Iraklıların kendi köy, kasaba veya şehirlerine geri dönebilmesi için geçmesi gereken güvenlik soruşturmasından geçememesi demektir."; The New Humanitarian, *Irak'ta Sözde İslam Devletiyle Bağlantılı Aileler Akrabalarının Günahını Çekiyor*, [In Iraq, Families Linked to So-Called Islamic State Suffer for Their Relatives' Sins], Ağustos 2018, <https://bit.ly/2Lo6JBb>. Makalenin yazıldığı tarihte, örneğin Jurf Al-Sakhr'da (Babil vilayeti) yerinden edilmiş kişilerin, söz konusu bölgenin 2014'te HSG ile bağlantılı güçler tarafından IŞİD'den geri alınmasının ardından geri dönmesine izin verilmemiştir; Diyaruna, *İran Destekli Milisler Kurtarılan Bölgelere Erişimi Engelledi*, [Iran-Backed Iraqi Militias Block Access to Liberated Areas], 14 Aralık 2018, <https://bit.ly/2rHbM6z>; Musings on Iraq, *Irak'ın Babil vilayetinde Daimi Olarak Yerinden Edilmiş Kişiler*, [Permanently Displaced in Iraq's Babil Province], 6 Aralık 2018, <https://bit.ly/2GHLIX8>; Al Jazeera, *Yerinden Edilmiş Sünni Iraklılar Şii Milislerin Geri Dönüşlerini Engellediğini İddia Etti*, [Displaced Sunni Iraqis Claim Shia Militia Blocking Their Return], 4 Eylül 2017, <http://bit.ly/2f8cXpl>. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.1.b ("Gerçekten IŞİD Üyesi Olan veya IŞİD Üyesi Olduğu Düşünülenlerle İlişkilendirilen Aileler").

¹⁶⁹ ÜYEK'lerin yaklaşık yüzde 14'ünün geri dönmelerine izin verilmediği için gönülsüz bir şekilde yerinden edilmiş durumda olduğu tahmin edilmektedir; IOM, *Kalma Nedenleri*, Kasım 2018, www.refworld.org/docid/5bf685154.html, s. 16.

izni alanlar dahi uygulamada her zaman evlerine geri dönememektedir.¹⁷⁰

4) Yurt Dışından Geri Dönüşler

2018 yılında 5600'den fazla Iraklı Uluslararası Göç Örgütünün (IOM) Yardımlı Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Entegrasyon (AVRR) Programı kapsamında çoğunlukla Avrupa ülkelerinden Irak'a geri döndü.¹⁷¹ Geri dönen diğer Iraklıların ise Irak hükümetinin sponsorluğundaki geri dönüş programları ya da kendi imkânlarıyla geri döndüğü belirtilmektedir.¹⁷² Irak vatandaşları tarafından belirtilen geri dönüş nedenleri arasında, ev özlemi ve Irak'taki aile üyeleriyle birleşmek; ev sahibi ülkelerdeki zor şartlar ve iltica usulündeki gecikmeler ile güvenli bir yasal statüye ulaşma, hizmetlere erişim ve aile birleşimi konusunda yaşanan ilgili gecikmeler yer almaktadır.¹⁷³

E. İnsan Haklarının Durumu

Irak Hükümeti tarafından beyan edilen ulusal ve uluslararası insan hakları yükümlülüklerine uyulması taahhüdü ve güvenlik durumundaki nispi iyileşmelere rağmen,¹⁷⁴ "ülkede insan haklarının korunma ortamı kırılma eğilimindedir."¹⁷⁵ Bu bölümde bilhassa yaşam hakkı, kötü muamele ve işkenceye tabi tutulmama, özgürlük hakkı ve serbest dolaşım özgürlüğüyle hukukun üstünlüğü ve Irak'ta adaletin gereğince yerine getirilmesi dâhil olmak üzere farklı devlet aktörleri ve devlet dışı aktörlerin insan hakkı ihlallerine odaklanılmaktadır.

Cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, din özgürlüğü, ifade ve toplantı özgürlüğü ihlalleri gibi diğer ciddi ve yaygın insan hakları ihlalleri, devlet veya devlet dışı aktörler tarafından belirli gruplara nasıl muamele edildiğini tanımlayan ilgili risk profilleri içinde ele alınmaktadır.

1) Devlet Aktörleri

a) Iraklı Yetkililer ve Bağlantılı Güçlerin İnsan Hakları İhlalleri

2014 ve 2017 yılları arasında IŞİD'e karşı düzenlenen askeri operasyonlar bağlamında Irak Güvenlik Güçleri ve bağlantılı güçlerin¹⁷⁶ keyfi yakalama ve tutuklama, kaçırma, zorla kaybetme, işkence veya

¹⁷⁰ "Ülke içinde yerinden edilmiş birçok kişi, kamplardaki güvenlik aktörleri tarafından geri dönüş izni verilirse eve dönüş yolculuğunda kontrol noktalarındaki farklı unsurlar tarafından birçok kez sorgulamaya tabi tutulmaktadır. Bu sorgulamalar uzun süren gecikmeler, belgelere el konulması, ailelerin ayrılması ve keyfi tutuklulukla sonuçlanmaktadır. (...) Bir aile birçok kontrol noktasından geçmeyi başarsa dahi son engeli aşamayabilir: menşe bölgeye girmek"; NRC/DRC/IRC, *Eve Giden Uzun Yol*, 27 Şubat 2018, <https://bit.ly/2D3uFZc>, s. 21. Ayrıca bkz. HRW, *Irak: Yerinden Edilmiş Ailelerin Geri Dönmesi Engellendi*, [Irak: Displaced Families Blocked from Returning], 24 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b87de304.html.

¹⁷¹ IOM, *Yardımlı Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Entegrasyon (AVRR) – 2018'in 4. Çeyreğine İlişkin AVRR Bülteni*. [Assisted Voluntary Return and Reintegration (AVRR) – AVRR Bulletin 2018 4th Quarter], 2019, <http://bit.ly/2T4loCA>, s. 3. 2017 ve 2016'da, sırasıyla 7.000 ve 12.700'den fazla Iraklı Yardımlı Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Entegrasyon programıyla geri döndü; IOM, *Yardımlı Gönüllü Geri Dönüş ve Yeniden Entegrasyon – 2017'de Dikkat Çeken Hususlar*, [Assisted Voluntary Return and Reintegration – 2017 Key Highlights], 10 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2Ju22mP>, s. 24.

¹⁷² 2017'nin sonundan beri binlerce Iraklı'nın, Iraklı yetkililer tarafından kolaylaştırılan dönüş hareketleriyle Suriye ve Irak'tan geri döndüğü belirtilmektedir. Suriye kamplarındaki katı hareketlilik kısıtlamalarının yanı sıra zorlu insani şartların Irak'a geri dönme sebepleri arasında yer aldığı bildirilmektedir. Geri dönüş yapanlardan bazıları ÜYEK kampları da dâhil olmak üzere Irak'ta sürekli yerinden edilme durumuyla karşılaşmıştır; bkz. UNHCR Ağustos-Kasım 2018 ve Ocak 2019 Ayları için Korumaya İlişkin Güncellemeler, şu adresten ulaşılabilir: <https://bit.ly/2zeBGms>. Ayrıca bkz. VOA, *Suriye'deki Iraklı Mülteciler Eve Dönmeyi Reddediyor*, [Iraqi Refugees in Syria Refuse to Return Home], 1 Kasım 2018, <https://bit.ly/2Qc8KBX>; Anadolu Ajansı, *27.000 Mülteci Suriye ve Türkiye'den Irak'a Geri Döndü*, [27,000 Refugees Return to Iraq from Syria, Turkey], 21 Mart 2018, <https://bit.ly/2Qoykld>.

¹⁷³ NRC/IDMC, *Dönecek Hiçbir Yerleri Yok*, 1 Kasım 2018, www.refworld.org/docid/5beb01d74.html, s. 22-24, 32.

¹⁷⁴ Bkz. Bölüm II.B ("Güvenlik Durumu").

¹⁷⁵ *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 1.

¹⁷⁶ Diğerlerinin yanı sıra HSG (örneğin Hizbullah Tugayları, Bedir Teşkilatı, Asa'ib Ahl Al-Haqq, Saraya Al-Salam), Irak Güvenlik Güçleri, Acil Durum Müdahale Birimi, Ulusal Güvenlik Servisi (NSS), İçişleri Bakanlığı İstihbarat ve Terörizmle Mücadele Ofisi, Federal Polis unsurları dâhil çok çeşitli aktörler ihlallere ve hakların kötüye kullanıldığı olaylara karışmıştır; HRW, *2014-2017 Yıllarında Irak'taki Keyfi Tutuklama ve Zorla Kaybetmeler*, 27 Eylül 2018, www.ecoi.net/en/file/local/1444517/1788_1538050350_2709.pdf; HRW, *Irak: İstihbarat Kuruluşu, Suçlamaları Reddetmelerine Rağmen Yüzlerce Kişiyi Hâlen Tuttuğunu Kabul Etti*, [Iraq: Intelligence Agency Admits Holding Hundreds Despite Previous Denials], 22 Temmuz 2018, www.ecoi.net/en/document/1438864.html; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 6-7; BM İnsan Hakları Konseyi, *Özel Raportörün Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Raporu*, 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, paragraf 30-32; HRW, *Irak: Hawija Operasyonundaki İhlallerin Soruşturulması*, [Iraq: Investigate Abuses in Hawija Operation], 28 Eylül 2017, www.refworld.org/docid/59ccc9f64.html; Expressen, *Özel Kamera Görüntüleri, IŞİD'e Karşı Savaşta Meydana Gelen Zalim Savaş Suçlarını Ortaya Çıkardı*, [Exclusive Footage Reveals Brutal War Crimes in Battle Against ISIS], 28 Haziran 2017, <https://bit.ly/2F8dozU>; HRW, *Irak: Musul Yakınlarında Kelepçelenmiş ve İnfaz Edilmiş Onlarca Kişi Bulundu*, [Iraq: Dozens Found Handcuffed, Executed in, Around Mosul], 4 Haziran 2017, www.refworld.org/docid/5937f78b4.html; Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], *Irak: Görmezden Gelmek: Halk Seferberlik Birimlerinin Silahlandırılması*, [Iraq: Turning a Blind Eye: The Arming of the Popular Mobilization Units], 5 Ocak 2017, www.refworld.org/docid/586e061e4.html.

diğer kötü muamele biçimleri ve IŞİD ile ilişkili olduğu düşündükleri daha çok Sünni Arap erkekler ve savaşılabilecek yaştaki erkek çocuklarının yargısız infaz edilmesi gibi olaylara karıştığı belirtilmekte olup¹⁷⁷, geniş ve ayrımcı kriterlere dayanılarak da bu eylemlerde bulunulmaktadır.¹⁷⁸ Zorla tahliye, yağma, evlerin kasten yakılması ve yıkılması ve bazı durumlarda köylerin kasten tamamen yıkılması ile Sünni Arap sakinlerin geri dönüşlerinin engellenmesi bildirilen diğer ihlaller arasındadır.¹⁷⁹

Büyük askeri operasyonlar sonlandığından beri daha çok erkekler ve savaşılabilecek yaştaki erkek çocuklarının keyfi olarak tutuklandığına ilişkin bildirimler devam etmekte,¹⁸⁰ çoğu 2005 tarihli Terörizmle Mücadele Kanunu kapsamında tutuklanmaktadır.¹⁸¹ Kadın ve çocuklar dâhil IŞİD savaşçısı veya IŞİD'le bağlantılı olduğundan şüphe edilen binlerce kişinin¹⁸² genellikle keyfi olarak yakalandığı ve Irak Güvenlik Güçleri ve bağlantılı güçler tarafından IŞİD'i destekleme şüphesiyle tutuklandığı

¹⁷⁷ "(...) Özel Raportör, 2014 ve Musul'da savaşın sonlandığı dönem dâhil 2017 yılları arasında, Irak Güvenlik Güçleri ve bağlantılı güçlerin uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları hukuku ihlallerine ilişkin bilgi aldı. Bu bilgiler daha çok yakalama, zorla kaybetme ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler (ÜYEK'ler), tutuklular ve çocuklar dâhil Sünni inanca mensup sivillerin öldürülmesi ve IŞİD savaşçısı olduğundan şüphe duyulanların savaş dışında infazı şeklindeki intikam eylemleri bildirimleriyle ilgiliydi"; BM İnsan Hakları Konseyi, [UN Human Rights Council], Özel Raportörün Irak Misyonunda Hazırladığı Hukuk dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Raporu, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Mission to Iraq], 5 Haziran 2018 www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, paragraf 30. Ayrıca bkz. HRW, 2014-2017 Yıllarında Irak'taki Keyfi Tutuklama ve Zorla Kaybetmeler, 27 Eylül 2018, www.ecoi.net/en/file/local/1444517/1788_1538050350_2709.pdf; Uluslararası Af Örgütü, Mahkûmlar, Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5ad84a274.html, s. 16-18; UNAMI, Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 6-7; Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], 643 Iraklı Erkek İki Yıl Önce Kayboldu: Şimdi Neredeler?, [643 Iraqi Men Disappeared Two Years Ago: Where Are They?], 11 Haziran 2018 tarihinde güncellenmiştir, <https://bit.ly/2LtlOp>; HRW, Irak: Yetkililer Savaş Suçlarının Olası Kanıtlarından Kurtuluyor, [Iraq: Officials Dispose of Potential War Crime Evidence], 20 Nisan 2018, www.ecoi.net/en/document/1430724.html; The Guardian, Musul'un Kurtarılmasından Sonra Cinayet Partisi Yaşandı, [After the Liberation of Mosul, an Orgy of Killing], 21 Kasım 2017, <https://bit.ly/2z5EP67>; HRW, Irak: Hawija Operasyonundaki İhlallerin Soruşturulması, [Iraq: Investigate Abuses in Hawija Operation], 28 Eylül 2017, www.refworld.org/docid/59ccc9f64.html; The Guardian, Musul Yakınlarında Su Yüzüne Çıkan Cesetler Iraklı Milislerin Misilleme Yapacağına Yönelik Bir Korku Yarattı, [Stream of Floating Bodies near Mosul Raises Fears of Reprisals by Iraqi Militias], 15 Temmuz 2017, <https://bit.ly/2tVTtMm>.

¹⁷⁸ Bkz. Bölüm III.A.1.a ("IŞİD'i Desteklediği Düşünülen Siviller").

¹⁷⁹ GPPİ, IŞİD'den Sonra Irak: Devletin Altındaki Aktörler, Yerel Güçler ve Kontrol Mikro Politikaları, [Iraq After ISIL: Sub-State Actors, Local Forces, and the Micro-Politics of Control], Mart 2018, <https://bit.ly/2EMLqtq>, s. 7, 10, 15, 21-22, 26, 29, 43-47, 53-54, 56-57; HRW, Kusurlu Adalet – Irak'ta IŞİD Suçlarına Yönelik Hesap Verebilirlik, [Flawed Justice – Accountability for ISIS Crimes in Iraq], 4 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a2651964.html (bundan sonra: HRW, Kusurlu Adalet, 4 Aralık 2017, olarak kullanılacaktır, www.refworld.org/docid/5a2651964.html), s. 18-19; HRW, Irak: IŞİD'le Savaşan Güçlerin Yağma ve Yıkımı, [Iraq: Looting, Destruction by Forces Fighting ISIS], 16 Şubat 2017, www.refworld.org/docid/58a5b4344.html.

¹⁸⁰ Bkz. Bölüm III.A.1.a ("IŞİD'i Desteklediği Düşünülen Siviller").

¹⁸¹ Irak, Terörizmle Mücadele Kanunu (13 Sayılı ve 2005 tarihli Kanun), [Iraq: Anti-Terrorism Law (Law No. 13 of 2005)], 7 Kasım 2005, www.refworld.org/docid/5bd093414.html. BM ve diğerleri terörle mücadele kanununun muğlak ve aşırı derecedeki geniş terörizm tanımıyla ilgili endişe duyduklarını ifade etmiştir; BM İnsan Hakları Konseyi, [UN Human Rights Council], Özel Raportörün Irak Misyonunda Hazırladığı Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Raporu, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Mission to Iraq], 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, paragraf. 47. Ayrıca bkz. İnsan Hakları Konseyi, [Human Rights Council], İdam Cezası Sorusu – Genel Sekreterin Raporu, A/HRC/39/19, 14 Eylül 2018, [Question of the Death Penalty – Report of the Secretary-General, A/HRC/39/19], <https://bit.ly/2Tv1IKg>, paragraf 22; Amerikan Barosu, [American Bar Association], Irak'ın Terörizmle Mücadele Kanununun (2005) Uluslararası İnsan Hakları Standartlarına Uygunluğu, [Compliance of Iraq's Anti-Terrorism Law (2005) with International Human Rights Standards], 28 Şubat 2018, www.ecoi.net/en/document/1177250.html. Bazı terörizm vakalarında 1971 tarihli Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve 1969 tarihli Ceza Kanununun da uygulandığı belirtilmektedir; Birleşmiş Milletler Üniversitesi – Politika Araştırmaları Merkezi, [United Nations University – Centre for Policy Research], Cezanın Sınırları – Geçiş Döneminde Adalet ve Şiddete Varan Aşırılık, [The Limits of Punishment – Transitional Justice and Violent Extremism], Mayıs 2018, <https://bit.ly/2z16nQC> (bundan sonra: UNU-CPR, Cezanın Sınırları, Mayıs 2018 olarak kullanılacaktır, <https://bit.ly/2z16nQC>), s. 18.

¹⁸² Irak'ın 1983 tarihli Çocuk Refahı Kanununa göre, asgari cezai sorumluluk yaşı 9'dur; Çocuk Refahı Kanunu (76 sayılı ve 1983 tarihli Kanun, [Juvenile Welfare Act (Law No. 76 of 1983)], şu adresten İngilizcesine ulaşılabilir: <https://bit.ly/2O4gE05>, Madde 47(1). İnsan Hakları İzleme Örgütüne göre, Irak ve İKBY yetkilileri daha önce IŞİD tarafından kontrol edilen toprakların kontrolü geri alındıktan sonra binlerce çocuğu tutuklamıştır. 2018 sonunda IŞİD'le bağlantılı olduğu iddiasıyla 1500 çocuğun tutuklu olduğu tahmin edilmekteydi ve en az 185 yabancı uyruklu çocuk olmak üzere yüzlerce çocuk terör suçlarından hüküm giydi ve hapis cezasına çarptırıldı; HRW, "Herkes İtiraf Etmeli" – Irak'ta IŞİD'le Bağlantılı Olduğundan Şüphelenilen Çocukları Hedef Alan İhlaller, ["Everyone Must Confess" – Abuses Against Children Suspected of ISIS Affiliation in Iraq], 6 Mart 2019, <http://bit.ly/2Jdtlql> (bundan sonra: HRW, "Herkes İtiraf Etmeli", 6 Mart 2019, olarak kullanılacaktır, <http://bit.ly/2Jdtlql>). Ayrıca bkz. BMGK, [UNSC], Genel Sekreterin Çocuklar ve Silahlı Çatışmaya İlişkin Raporu, [Report of the Secretary-General on Children and Armed Conflict], 16 Mayıs 2018, A/72/865–S/2018/465, <https://undocs.org/A/72/865>, paragraf 67, 86. Ayrıca bkz. UNAMI, Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 8-9; ABD Çalışma Bakanlığı, [US Department of Labor], Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerine İlişkin 2017 Bulguları – Irak, [2017 Findings on the Worst Forms of Child Labor – Iraq], 20 Eylül 2018, www.refworld.org/docid/5bd05ace2.html, s. 6; HRW, Kusurlu Adalet, 5 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a2651964.html, s. 1, 23-24, 43.

belirtilmiştir.¹⁸³ Tutuklanan ya da kaçırılan diğer insanların ise hâlen kayıp olduğu bildirilmektedir.¹⁸⁴ Şüphelilerin yakalanması veya tutuklanmasıyla ilgili açık bir şekilde görevi bulunmayan hükümetle bağlantılı güçler ve Ulusal Güvenlik Servisi (NSS) dâhil farklı güvenlik kuruluşlarının yakalama ve tutuklamalara dâhil olduğu bildirilmektedir.¹⁸⁵ Özellikle gazeteciler ve medya çalışanları, sivil toplum aktivistleri ve hükümeti eleştirdiği düşünülenler dâhil başka profillere sahip kişiler de 2005 tarihli Terörizmle Mücadele Kanunu kapsamında da olmak üzere zaman zaman keyfi olarak yakalanmakta ve tutuklanmaktadır.¹⁸⁶

Alınan bilgiler, tutukluların genellikle resmî ve gayiresmî merkezlerde uzatmalı bir şekilde yargılama öncesi aşamada tutuklu bulunduğunu göstermekte,¹⁸⁷ yakalanmaları ve tutukluluk halleri yetkili bir hâkim tarafından zamanında incelenmemektedir.¹⁸⁸ Gözlemciler, çocuklar dâhil İŞİD şüphelileri ve

¹⁸³ AP'ye göre, İŞİD'le bağlantılı olduğu veya terörle ilgili başka suçlar işlediği şüphesiyle en az 19.000 kişi tutuklanmış ya da hapse atılmıştır; AP, *Irak, İD, Militan Bağlantıları Nedeniyle 19.000'den Fazla Kişiyi Hapiste Tutuyor, [Iraq Holding more than 19,000 Because of IS, Militant Ties]*, 22 Mart 2018, <https://bit.ly/2ypn4QQ>. "(...) Yalnızca Musul'da İLİD üyesi olduğu iddia edilen 4383 kişi tutuklandı, 2019'u Bağdat'a gönderildi ve 1004'ü serbest bırakıldı. 413 soruşturma tamamlanmış ve mahkemelere gönderildi"; BM İnsan Hakları Konseyi, [UN Human Rights Council], *Özel Raportörün Irak Misyonunda Hazırladığı Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Raporu, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Mission to Iraq]*, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, paragraf 46. "Irak'ta terörizmle ilgili suçları düzenleyen katı ve aşırı geniş kapsamlı yasal çerçeve, İD ile bağlantısı genellikle zayıf ve düşük ihtimalli olan on binlerce kişinin (yargılandıktan önce ve sonra) kitlesel olarak hapse atılmasını sağlamıştır. (...) Irak Hükümetine terörizmle mücadele danışmanlığı yapan bir kişi, Aralık 2017'de İŞİD'le bağlantılı olmakla suçlanan tutukluların sayısının 36.000'i bulabileceği yönünde tahminde bulundu"; UNU-CPR, *Cezanın Sınırları*, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2z16nQC>, s. 17, 22. Gizli muhbirlerden alınan ifadelerle veya farklı güvenlik aktörleri tarafından hazırlanan "arananlar listesinde" olmak gibi şaibeli kanıtlara dayanılarak birçok kişinin tutuklandığı belirtilmektedir; bkz. Bölüm III.A.1 ("İŞİD'i Desteklediğine Dair Hakında Yanlış Kanaat Oluşturulan Kişiler").

¹⁸⁴ "Son yıllardaki kaybetmelerin çoğu aynı şekilde gerçekleşmiştir. İnsanlar genellikle evlerine baskın yapıldıktan sonra veya kontrol noktalarında güvenlik güçleri tarafından tutuklanmaktadır. Daha sonra mağdurlar davaları görülmeksizin veya suç isnat edilmeksizin gizli yerlerde tutulmakta ve ailelerine kendilerine ne olduğu ve nerede olduklarına ilişkin bilgi verilmemektedir"; Alkarama, *Irak, Genel Periyodik İnceleme – Paydaşlar Tarafından Sunulan Bilgilerin Özeti, [Universal Periodic Review Iraq – Submission to the Stakeholders' Summary]*, 28 Mart 2018, <https://bit.ly/2IHhpMH>, paragraf 21. "UNAMI/OHCHR tutuklanan/kaçırılan veya zorla kaybedilen kişilerin durumu ve nerede olduklarına ilişkin soruşturmanın [metinde bu şekilde geçmektedir] sonuçlarıyla ilgili Irak Hükümetinden bilgi talep etmektedir. Raporlama döneminde daha önce UNAMI/OCHA tarafından raporlanan Sincar, Ninova vilayeti ve Şaklava, Anbar vilayetindeki kitlesel tutuklama/kaçırmalara ilgili Irak Hükümeti tarafından kamuya açık herhangi bir bilgi paylaşılmadı"; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017]*, 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6af544.html, s. 9. Ayrıca bkz. Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], *Irak'ta İnsan Hakları: 2018'in İncelenmesi, [Human Rights in Iraq: Review of 2018]*, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2EkxROR>, s. 4; Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], *643 Iraklı Erkek İki Yıl Önce Kayboldu: Şimdi Neredeler? [643 Iraqi Men Disappeared Two Years Ago: Where Are They?]*, 11 Haziran 2018 tarihinde güncellenmiştir, <https://bit.ly/2LtlOp>.

¹⁸⁵ "Taleplere rağmen, Irak hükümeti, hangi güvenlik yapılarının ve askeri yapıların hangi tesislerde insanları tutuklayabilecek yasal yetkiye sahip olduğuna ilişkin bilgi vermedi"; HRW, *2019 Dünya Raporu – Irak, [World Report 2019 - Iraq]*, 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html. "(...) Halk Seferberlik Güçleri (HSG) ve Ulusal Güvenlik Servisi (NSS) liderleri, İnsan Hakları İzleme Örgütü araştırmacılarına birçok kez [şüphelileri yakalama ve tutuklama] yetkilerinin bulunmadığını söyledi"; HRW, *2014-2017 Yıllarında Irak'taki Keyfi Tutuklama ve Zorla Kaybetmeler*, 27 Eylül 2018, www.ecoi.net/en/file/local/1444517/1788_1538050350_2709.pdf, s. 21. Ayrıca bkz. HRW, *Irak: İstihbarat Kuruluşu, Suçlamaları Reddetmelerine Rağmen Yüzlerce Kişiyi Hâlen Tuttuğunu Kabul Etti, [Iraq: Intelligence Agency Admits Holding Hundreds Despite Previous Denials]*, 22 Temmuz 2018, www.ecoi.net/en/document/1438864.html; GPPI, *İLİD'den Sonra Irak: Devletin Altındaki Aktörler, Yerel Güçler ve Kontrol Mikro Politikaları, [Iraq After ISIL: Sub-State Actors, Local Forces, and the Micro-Politics of Control]*, Mart 2018, <https://bit.ly/2EMLqtt>, s. 31. Bazı vakalarda tetkik hâkim tutukluların serbest bırakılabileceği yönünde karar verdikten sonra dahi NSS'nin bu kişileri tutmaya devam ettiği belirtilmiştir; HRW, *Irak: Kilit Mahkemeler, İŞİD Davaları Usullerini İyileştirdi, [Iraq: Key Courts Improve ISIS Trial Procedures]*, 13 Mart 2019, <http://bit.ly/2ObvkuB>; HRW, *Irak: Yüzlerce Kişi Küçük Düşürücü Şartlarda Tutuklu, [Iraq: Hundreds Detained in Degrading Conditions]*, 13 Mart 2017, www.refworld.org/docid/58c7ef964.html. Kimliğinin gizli kalması şartıyla konuşan bir NSS yetkilisine göre, "yetkililer bazı mahkûmların masum olduğunu biliyor"; HRW, *Irak: İstihbarat Kuruluşu, Suçlamaları Reddetmelerine Rağmen Yüzlerce Kişiyi Hâlen Tuttuğunu Kabul Etti, [Iraq: Intelligence Agency Admits Holding Hundreds Despite Previous Denials]*, 22 Temmuz 2018, www.ecoi.net/en/document/1438864.html.

¹⁸⁶ "2005 tarihli Terörizmle Mücadele Kanunu, muğlak hükümleriyle, barışçıl muhalifler ve insan hakları savunucuları dâhil olmak üzere binlerce kişinin keyfi olarak yakalanması ve tutuklanması zemin oluşturmuştur"; Alkarama, *Irak: Alkarama, Kasım 2019'daki Genel Periyodik İnceleme Öncesinde Ciddi İnsan Hakları İhlallerini İnsan Hakları Konseyine Bildiriyor, [Iraq: Alkarama Denounces Serious Human Rights Violations to the Human Rights Council ahead of November 2019 Universal Periodical Review]*, 24 Nisan 2019, <https://bit.ly/2IZkdEf>. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.3 ("Hükümete veya Hükümete Bağlı Kuruluşlara Muhalif veya Muhalif Olduğu Düşünülen Kişiler") ve III.A.6 ("Gazeteciler ve diğer Medya Çalışanları").

¹⁸⁷ Gözlemcilerin resmî gözaltı merkezlerinin bir listesini edinemediği belirtilmekte olup, Iraklı hâkimler ve Bakanlık çalışanlarına göre, İçişleri ve Adalet Bakanlıklarının kontrolünde olanlar ülkedeki tek resmî merkezlerdir; HRW, *2014-2017 Yıllarında Irak'taki Keyfi Tutuklama ve Zorla Kaybetmeler*, 27 Eylül 2018, www.ecoi.net/en/file/local/1444517/1788_1538050350_2709.pdf, s. 5, 55-61. NSS merkezlerinin sayısı ve yeri ile NSS tarafından tutulan kişilerin sayısı bilinmemektedir. Bir defasında NSS'nin doğu Musul'da 400'den fazla kişiyi açık ve net bir yasal dayanağı olmaksızın geçici bir merkezde tutukladığı bildirildi. NSS'nin Musul müdürünün tutukluları diğer makamlara göndermek istediklerini ancak diğer merkezlerde yer olmadığını söylediği belirtildi; HRW, *Irak: İstihbarat Kuruluşu, Suçlamaları Reddetmelerine Rağmen Yüzlerce Kişiyi Hâlen Tuttuğunu Kabul Etti, [Iraq: Intelligence Agency Admits Holding Hundreds Despite Previous Denials]*, 22 Temmuz 2018, www.ecoi.net/en/document/1438864.html.

¹⁸⁸ "Makamlar, İŞİD şüphelileri ve diğer tutukluların, tutuklanmaların 24 saat içinde hâkimle görüşebilme, sorgulama esnasında avukata erişim sağlama ve yakınlarının tutuklandığından ailelerinin haberdar edilmesi ve aileyle iletişim kurabilme gibi Irak hukukundaki usulüne uygun işlem güvencelerini sistematik bir şekilde ihlal etti"; HRW, *2019 Dünya Raporu – Irak, [World Report 2019 - Iraq]*, 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html. "Araştırmacılar terör suçları isnat edilen binlerce tutuklunun hâkim karşısına çıkarılmaksızın aylarca beklediğini gözlemledi (...); HRW, *2014-2017 Yıllarında Irak'taki Keyfi Tutuklama ve Zorla Kaybetmeler*, 27 Eylül 2018, www.ecoi.net/en/file/local/1444517/1788_1538050350_2709.pdf, s. 23. "(...) Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda Terörizmle Mücadele

tutuklu bulunan diğer insanların düzenli olarak avukata, sağlık hizmetlerine erişemediğini ve ailelerinin genellikle tutukluların bulunduğu yerden haberdar edilmediğini bildirmektedir.¹⁸⁹ İnsan hakları kuruluşları bu tutuklamaları “zorla kaybetme” olarak nitelendirmiştir.¹⁹⁰ Ailelerin durumdan haberdar edilmesi hâlinde ise, ziyaret izni almak, aile üyesinin daha iyi muamele görmesi veya suçsuz bulunduktan sonra bile tutuklu aile üyesinin serbest bırakılmasını sağlamak için yetkililerin ailelerden çok yüksek meblağlar talep ettiği bildirilmiştir.¹⁹¹

Tutukluların kötü, aşırı kalabalık ve bazı durumlarda ise insanlık dışı şartlarda tutulduğu, gıda, su ve sağlık hizmetlerine kısıtlı erişim sağlayabildikleri belirtilmektedir.¹⁹² Çocukların yetişkinlerle aynı yerde veya rehabilitasyon veya yeniden entegrasyon seçeneklerinin kısıtlı olduğu aşırı kalabalık çocuk islahahlerinde tutulduğu belirtilmektedir.¹⁹³

Kanunu kapsamında suçlananlar ayrılmış gibidir, bu ise sanıkların adil yargılanma hakkı ve usulüne uygun işlem güvencesinden mahrum bırakıldığı anlamına gelmektedir. Tutuklandıktan sonra tutuklanma nedenlerinin ve hangi suçların isnat edildiğinin kişiye bildirilmesi, tutuklandığı andan itibaren yasal temsile erişim, tutuklanma ve tutukluluk hâlinin bağımsız ve yetkili bir hâkim tarafından zamanında değerlendirilmesi ve itiraz ettirmek için işkence kullanılmasının yasaklanması hakkı buna dâhildir”; BM İnsan Hakları Konseyi, [UN Human Rights Council], Özel Raportörün Irak Misyonda Hazırladığı Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Raporu, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Mission to Iraq], 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, paragraf 47. “Terörizmle mücadele kanunu ceza muhakemeleri usulü kanununun herhangi bir kısmını geçici olarak geçersiz kılmaktadır; ancak, vakaları ele alan makamlar, bir şüphelinin yalnızca mahkeme tarafından çıkarılan tutuklama emrinden sonra tutuklanması, tutuklandıktan sonra 24 saat içinde bir hâkimle görüşmesi ve soruşturma süreci boyunca bir avukatın hazır bulunması gereğinin ortaya konulduğu usul kurallarına ya uyamamakta ya da uymak istememektedir”; HRW, *Kusurlu Adalet*, 5 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a2651964.html, s. 21.

¹⁸⁹ “[HRW] tarafından yapılan araştırmaya göre, uygulamada, IŞİD şüphelilerinin sorgu esnasında avukatları yanlarında bulunmamakta, makamlar soruşturma süresi bitinceye kadar akrabalarıyla iletişim kurmalarına müsaade etmemektedir;”, HRW, *Kusurlu Adalet*, 5 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a2651964.html, s. 41. Ayrıca bkz. HRW, *2014-2017 Yıllarında Irak'taki Keyfi Tutuklama ve Zorla Kaybetmeler*, 27 Eylül 2018, www.ecoi.net/en/file/local/1444517/1788_1538050350_2709.pdf, s. 1, 23, 55.

¹⁹⁰ “Irak'ta İD ile ilgili çatışmalar bağlamındaki zorla kaybetmeler çok büyük çapta oldu ve bugüne kadar Irak hükümeti veya uluslararası toplum tarafından neredeyse tamamıyla tanınmamaktaydı. Binlerce erkek ve erkek çocuk Iraklı ve Kürt güçler tarafından 2014'ten bu yana zorla kaybedilmişlerdir”; Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], *Mahkûmlar*, Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5ad84a274.html, s. 16. Ayrıca bkz. HRW, *2014-2017 Yıllarında Irak'taki Keyfi Tutuklama ve Zorla Kaybetmeler*, 27 Eylül 2018, www.ecoi.net/en/file/local/1444517/1788_1538050350_2709.pdf, s. 5, 63-64; HRW, *Irak: Hâkimler İşkence İddialarını Yok Saydı*, [Iraq: Judges Disregard Torture Allegations], 31 Temmuz 2018, www.ecoi.net/en/document/1439885.html.

¹⁹¹ “[Musul] şehrinin kurtarılmasından sonra, birçok İD üyesi yakalandı ve güvenlik güçlerine rüşvet verip serbest kaldı, masum olması muhtemel olan diğer şüpheliler ise özgürlüklerini satın alamadıkları için hapiste kaldı”; Jamestown Vakfı, [Jamestown Foundation], *Musul'da Şartlar İslam Devleti'nin Geri Dönüşü İçin Olgunlaştı*, [Conditions in Mosul Ripen for Return of Islamic State], ‘Terrorism Monitor’ Dergisi Cilt. 17(1), 11 Ocak 2019, <https://bit.ly/2D7xsj0>. Ayrıca bkz. HRW, *2014-2017 Yıllarında Irak'taki Keyfi Tutuklama ve Zorla Kaybetmeler*, 27 Eylül 2018, www.ecoi.net/en/file/local/1444517/1788_1538050350_2709.pdf, s. 5, 63-64; HRW, *Irak: Hâkimler İşkence İddialarını Yok Saydı*, [Iraq: Judges Disregard Torture Allegations], 31 Temmuz 2018, www.ecoi.net/en/document/1439885.html.

¹⁹² “Yetkililer IŞİD şüphelilerini aşırı kalabalık ve zaman zaman da insanlık dışı şartlarda tuttu”; HRW, *2019 Dünya Raporu – Irak*, [World Report 2019 - Iraq], 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html. UNAMI, insanların tutuklu bulunduğu Adalet Bakanlığı islahahlerine yaptığı ziyaretin ardından şu ifadelerle yer verdi: “birçok islahahi ve cezaevinde fiziksel şartlar hâlen kötüdür. Aşırı kalabalıklaşma su, kanalizasyon, havalandırma ve diğer hizmetler dâhil hâlihazırda kötü bakılmış veya kullanım ömrü dolmuş altyapının durumunu daha da kötüleştirmiştir”; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 8. “Erkekler gibi erkek çocuklar da tutukluysen korkunç ve insanlık dışı şartlarda kalmakta olup ciddi boyutlardaki aşırı kalabalıklaşma ve duş veya tuvalete erişim sağlayamamaktadır ve gıda, su ve sağlık hizmetlerine erişimleri kısıtlıdır”; Uluslararası Af Örgütü, *Mahkûmlar*, Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5ad84a274.html, s. 18. Ayrıca bkz. AP, *Irak, İD Militan Bağlantıları Nedeniyle 19.000'den Fazla Kişiyi Hapiste Tutuyor*, [Iraq Holding more than 19,000 Because of IS, Militant Ties], 22 Ekim 2018, <https://bit.ly/2ypn4QQ>; HRW, *Irak: İstihbarat Kuruluşu, Suçlamaları Reddetmelerine Rağmen Yüzlerce Kişiyi Hâlen Tuttuğunu Kabul Etti*, [Iraq: Intelligence Agency Admits Holding Hundreds Despite Previous Denials], 22 Temmuz 2018, www.ecoi.net/en/document/1438864.html; Vice News, *IŞİD'in Varlığı Hâlen Musul'da Hayalet Gibi Hissediliyor*, [ISIS's Ghostly Presence Can still Be Felt in Mosul], 18 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2Owcqjw>; HRW, *Kusurlu Adalet*, 5 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a2651964.html, s. 47-49. Hükümetin kuzey-doğu Suriye'de daha önce IŞİD'in elindeki bölgelerden binlerce Iraklı'nın geri dönmesi planının, hâlihazırda dolup taşan gözaltı merkezlerini üstünde ilaveten baskı oluşturması muhtemeldir; MEE, *Irak, İslam Devleti Üyesi Olduğu Şüphesiyle 900 Kişinin Yargılama Usulüne Başlıyor*, [Iraq Begins Trial Proceedings for 900 Suspected Islamic State Members], 14 Nisan 2019, <https://shar.es/amPzxb>; The Telegraph, *Irak, Suriye'de İLİD Hilafetine Katılmak İçin Ülkeyi Terk Eden 20.000 Kişiyi Geri Alacak*, [Iraq to Take Back 20,000 who Left for ISIL's Caliphate in Syria], 12 Mart 2019, <http://bit.ly/2HycNav>. Ayrıca bkz. HRW, *Yabancılar Dâhil Olmak Üzere IŞİD Şüphelilerinin Irak'a Gönderilmesi İşkence Konusundaki Endişeleri Artırdı*, [Transfer of ISIS Suspects, Including Foreigners, to Iraq Raises Torture Concerns], 4 Mart 2019, <http://bit.ly/2FepUfr>.

¹⁹³ HRW, “Herkes İtiraf Etmeli”, 6 Mart 2019, <http://bit.ly/2Jdtlqj>; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 11; HRW, *Kusurlu Adalet*, 4 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a2651964.html, s. 43-44. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.9 (“Belirli Profil veya Koşullardaki Çocuklar”).

İşkence ve diğer kötü muamele biçimlerinin,¹⁹⁴ çocuklara karşı dâhil olmak üzere,¹⁹⁵ daha çok IŞİD üyeliğinin kabul edilmesi gibi itiraflar almak için kullanılması, özellikle resmî ve gayiresmî gözaltı merkezlerinde yargılama öncesi tutukluluk aşamasında “her yerde yaygın” olarak nitelendirilmiştir.¹⁹⁶ İşkence ve sağlık hizmetlerinin bulunmaması nedeniyle tutukluluk hâlindeyken ölüm vakalarının yaşandığı belirtilmiştir.¹⁹⁷

Yargı makamlarının ve güvenlik aktörlerinin çok sayıda olması ve aralarındaki koordinasyonsuzluğun bazı durumlarda daha önce isnat edilen suçlardan aklanmış veya cezasını çekmiş kişilerin yeniden tutuklanmasıyla sonuçlandığı belirtilmektedir.¹⁹⁸ Alınan bilgilere göre bir olayda, 2017 yılının ortalarında, İKBY'den merkezi yönetimin işlahevlerine gönderilen 12 çocuk “kaybolmuştur”.¹⁹⁹

Ceza adaleti sisteminin hâlen derin kusurları olduğu, özellikle Terörizmle Mücadele Kanunu uyarınca suçlanan sanıkların adil yargılanma hakkının sürekli ihlal edildiği bildirilmektedir.²⁰⁰ Yetkili makamların, IŞİD şüphelilerini Terörizmle Mücadele Kanunu kapsamında kovuşturmak için terörizmle mücadele mahkemelerindeki hızlandırılmış duruşmalara güvendiği belirtilmekte olup, bu duruşmalar genellikle 30

¹⁹⁴ “En yaygın işkence ve kötü muamele biçimleri arasında insanların metal çubuk ve kablolarla, başına ve vücuduna aldığı darbelerle dövülmesi, kol veya bacaklardan sarkıtılarak stres pozisyonlarında bekletilmesi ve elektroşok yer almaktadır”; Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], *Mahkûmlar*, Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5ad84a274.html, s. 18. Boyutu bilinmemekle ve büyük ihtimalle eksik bildirim söz konusu olmakla birlikte, tutuklu erkeklere karşı cinsel şiddet kullanıldığına ilişkin sözlü beyanlara dayanan bildirimler bulunmaktadır; The New Arab, *Irak Raporu: Hükümet Suçları Çatışmayı Körüklüyor*, [The Iraq Report: Government Crimes Fan Flames of Conflict], 24 Mayıs 2017, <http://bit.ly/2UWqmro>; HRW, *Irak: Korkutucu İşkence, Ölüm Hikâyeleri*, [Iraq: Chilling Accounts of Torture, Deaths], 19 Ağustos 2018, www.ecoi.net/en/document/1441253.html; HRW, *Irak: Felluce'deki İhlaller, Milislerin Kontrol Testi*, [Iraq: Fallujah Abuses Test Control of Militias], 8 Haziran 2016, www.refworld.org/docid/57590fcd4.html; HRW, *Irak: Hâkimler İşkence İddialarını Yok Saydı*, [Iraq: Judges Disregard Torture Allegations], 31 Temmuz 2018, www.ecoi.net/en/document/1439885.html; Cenevre Uluslararası Adalet Merkezi, [Geneva International Centre for Justice], *Irak Milisleri – Terörizmin Görünmeyen Yüzü*, [Militias in Iraq – The Hidden Face of Terrorism], Eylül 2016, <http://bit.ly/2KFcn5n>, s. 20.

¹⁹⁵ “(...) IŞİD’le herhangi bir şekilde bağlantısı olan çocuklar suçluymuş gibi muamele görmektedir. Güvenlik görevlileri gerçekten IŞİD’e müdahil olup olmadıklarına bakmaksızın itiraf koparmak için çocuklara genellikle işkence yapmaktadır (...); HRW, “Herkes İtiraf Etmeli”, 6 Mart 2019, <http://bit.ly/2Jdtlql>.

¹⁹⁶ HRW, *Irak: Hâkimler İşkence İddialarını Yok Saydı*, [Iraq: Judges Disregard Torture Allegations], 31 Temmuz 2018, www.ecoi.net/en/document/1439885.html. Alkarama’ya göre, “İşkence ülkedeki sistematik sorgu uygulamasıdır. Tutuklulardan sonra ve sorgu sonrasında ve bir misilleme yöntemi olarak işkence güvenlik görevlileri tarafından yaygın şekilde kullanılmaktadır”; Alkarama, *Irak, Genel Periyodik İnceleme – Paydaşlar Tarafından Sunulan Bilgilerin Özeti*, [Universal Periodic Review Iraq – Submission to the Stakeholders’ Summary], 28 Mart 2018, <https://bit.ly/2IHhpMH>, paragraf 35. Ayrıca bkz. HRW, *Irak: Musul Hapishanesinde İşkence Devam Ediyor*, [Iraq: Torture Persists in Mosul Jail], 18 Nisan 2019, <https://bit.ly/2VfQ22p>; Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], *Irak’ta İnsan Hakları: 2018’in İncelenmesi*, [Human Rights in Iraq: Review of 2018], 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2EkxROr>; HRW, *2014-2017 Yıllarında Irak’taki Keyfi Tutuklama ve Zorla Kaybetmeler*, 27 Eylül 2018, www.ecoi.net/en/file/local/1444517/1788_1538050350_2709.pdf, s. 55-61; HRW, *Irak: Korkutucu İşkence, Ölüm Hikâyeleri*, [Iraq: Chilling Accounts of Torture, Deaths], 19 Ağustos 2018, www.ecoi.net/en/document/1441253.html; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6atc544.html, s. 6-7.

¹⁹⁷ HRW, *2019 Dünya Raporu – Irak*, [World Report 2019 – Iraq], 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html; Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], *Irak’ta İnsan Hakları: 2018’in İncelenmesi*, [Human Rights in Iraq: Review of 2018], 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2EkxROr>, s. 3; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Ocak-Haziran 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: January to June 2017], 14 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a746d804.html, s. 6.

¹⁹⁸ “İslam Devleti (IŞİD olarak da bilinmektedir) bağlantısı nedeniyle Irak’ın Kürdistan bölgesinde hapis cezası çeken Sünni Arap erkek çocukları, Bağdat tarafından kontrol edilen bölgelerde aileleriyle yerinden birleşmeye çalışmaları hâlinde tekrar tutuklanma riski taşımaktadır (...). Bu durum şu anda yalnızca terörizmle mücadele suçlarından hapis yattıktan sonra serbest bırakılmış yaklaşık 24 çocuğu etkilemektedir. Ancak kısa sürede, onlarca ve yüzlerce yetişkin İKBY cezaevlerinden çıkacaktır.”; HRW, *Irak/Kürdistan: IŞİD Bağlantısı Olanlar İçin İki Kez Yargılanma Riski*, [Iraq/Kurdistan Region: Risk of Double Trials for ISIS Ties], 23 Aralık 2018, www.ecoi.net/en/document/1455538.html. “Irak ve İKBY makamları arasında, arananlar listesinin yönetimiyle ilgili koordinasyon olmaması adaletsizliğin kötüleşmesine yol açıp iki yetki alanı arasında seyahat eden İD şüphelilerinin mükerrer cezalara tabii tutulmasıyla sonuçlanabilir”; UNU-CPR, *Cezanın Sınırları*, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2z16nQC>, s. 22. Ayrıca bkz. Al Arabiya, *Irak Kürt Bölgesel Yönetimi 1400’den Fazla IŞİD Tutuklusunu Irak Hükümetine Teslim Etti*, [Kurdistan Regional Government Hands Over 1,400 ISIS Detainees to Iraqi Govt], 24 Aralık 2018, <http://ara.tv/9hqpn>; ABD Çalışma Bakanlığı, [US Department of Labor], *Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerine İlişkin 2017 Bulguları – Irak*, [2017 Findings on the Worst Forms of Child Labor – Iraq], 20 Eylül 2018, www.refworld.org/docid/5bd05ace2.html, s. 6; Küresel Koruma Kümesi, [Global Protection Cluster], *Irak’ta Tutukluluk Programlaması*, [Detention Programming in Iraq], 31 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2AQk7Jg>, s. 2. Tutuklandıktan sonra serbest bırakılan çocuklar için ‘IŞİD damgası’ nedeniyle misilleme riski bulunduğu belirtilmektedir; HRW, “Herkes İtiraf Etmeli”, 6 Mart 2019, <http://bit.ly/2Jdtlql>.

¹⁹⁹ HRW, *Kusurlu Adalet*, 4 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a2651964.html, s. 38.

²⁰⁰ “Özel raporör, idam cezası davalarında adil yargılanma ve usulüne uygun işlem güvencelerine ilişkin çok sayıda iddiadan da haberdar edildi. Bunların arasında özellikle daha ziyade veya yalnızca işkenceyle veya cebren alınan itiraflara dayanarak cezalandırma, soruşturma aşamasında işkence iddialarının adli olarak soruşturulmaması ve kitlelerin infazıyla sonuçlanan hızlı yargılamalar yer almaktadır. (...) Adil yargılanmanın temin edilmesine yönelik usule ilişkin mevcut güvenceler uygulamada kullanılmadı ya da usulüne uygun işlem hakkı ihlallerine karşı koruma sağlamakta yetersiz kaldı ve yaşam hakkının sistematik bir şekilde ihlal edilmesiyne sonuçlandı”; BM İnsan Hakları Konseyi, [UN Human Rights Council], *Özel Raporörün Irak Misyonda Hazırladığı Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Raporu*, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Mission to Iraq], 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, paragraf 67-68. Ayrıca bkz. Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], *Irak’ta İnsan Hakları: 2018’in İncelenmesi*, [Human Rights in Iraq: Review of 2018], 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2EkxROr>, s. 3; Freedom House, *2019 Dünyada Özgürlükler Raporu – Irak*, [Freedom in the World 2019 – Iraq] 4 Şubat 2019, www.ecoi.net/en/document/2002613.html.

dakikadan kısa sürmektedir.²⁰¹ Duruşmalarda şüphelilerin özel veya devlet tarafından atanan avukatları bulunur; ancak avukatların genellikle duruşma öncesinde sanıklara ya sınırlı erişimi vardır ya da hiç erişimi yoktur.²⁰² İnsan Hakları İzleme Örgütü Mart 2019'da, Ninova terörizmle mücadele mahkemesinde bilhassa şüphelilerin tutuklanması ve kovuşturulması için kanıt bulunması şartı ve itiraflara daha az bağlı kalınmasına ilişkin gelişmeleri gözlemlediğini belirtti.²⁰³

Hâkimlerin genelde, çoğunlukla veya sadece işkenceyle veya cebren edilen itiraflara,²⁰⁴ ve/veya "gizli muhbirlerden"²⁰⁵ elde edilen bilgilere dayanarak sanıkların hükmüne karar verdiği ve sanıkları uzun hapis cezalarına (15 yıl veya ömür boyu hapis) ya da idam cezasına çarptırdığı²⁰⁶ belirtilmektedir. Ayrıca idam cezasının "terör eylemi" olarak tanımlanan geniş kapsamlı faaliyetlerde zorunlu olduğu ifade edilmektedir.²⁰⁷ Gözlemciler, hâkimlerin işkence iddialarının soruşturulması için nadiren adli tıp raporu istediğini, rapor istediklerinde ve işkenceye dair kanıt tespit edildiğinde dahi hâkimlerin sistematik olarak yeniden yargılama kararı vermediklerini belirtmektedir.²⁰⁸ İŞİD şüphelileri, bireysel sorumluluklarının

²⁰¹ HRW, 2019 Dünya Raporu – Irak, [World Report 2019 - Iraq], 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html; The New Yorker, Irak'ın Kriz Sonrası İntikam Kampanyası, [Iraq's Post-ISIS Campaign of Revenge], 17 Aralık 2018, <https://bit.ly/2UMzTyd>; AP, Irak'ın ID Davalarında Komşunun Bir Sözü İdam Cezasıyla Sonuçlanabilir, [A Neighbor's Word Can Bring Death Sentence in Iraq IS Trials], 9 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2KKFVrq>; AP, Irak'ın İŞİD Davalarında Hüküm Hızlıca Veriliyor, Neredeyse Herkes Suçlu [Iraq IS Trials Bring Swift Verdicts, Almost All Guilty], 29 Nisan 2018, <https://bit.ly/2G07D7U>; New York Times, 10 Dakikalık Bir Duruşma ve İdam Cezası: Irak'ta İŞİD Şüphelileri İçin Adalet, [A 10-Minute Trial, a Death Sentence: Iraqi Justice for ISIS Suspects], 17 Nisan 2018, <https://nyti.ms/2qCxc4F>; HRW, İŞİD Davalarında Mağdurlar Haklarından Mahrum Bırakılıyor, [ISIS Trials Are Robbing Victims of Their Rights], 26 Ocak 2018, <https://bit.ly/2DkrQmX>.

²⁰² "[Avukatlar] söz konusu güvenlik gücüne ve bulunulan yere göre durum değişmekle birlikte, terör suçlarına erişmenin duruşmalar haricinde neredeyse imkânsız olduğunu söyledi"; HRW, Irak: Hâkimler İşkence İddialarını Yok Saydı, [Iraq: Judges Disregard Torture Allegations], 31 Temmuz 2018, www.ecoi.net/en/document/1439885.html. Ayrıca bkz. AP, Irak'ın ID Davalarında Komşunun Bir Sözü İdam Cezasıyla Sonuçlanabilir, [A Neighbor's Word Can Bring Death Sentence in Iraq IS Trials], 9 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2KKFVrq>; HRW, Kusurlu Adalet, 5 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a2651964.html, s. 41. İŞİD şüphelilerini temsil eden avukatların karşı karşıya olduğu risklere ilişkin bilgi için ayrıca bkz. Bölüm III.A.1.c ("İŞİD Şüphelilerine ve Gerçekten İŞİD Üyesi Olan veya İŞİD Üyesi Olduğu Düşünülenlerle İlişkilendirilen Ailelere Hukuk Hizmeti Veren Kişiler").

²⁰³ "(...) Kuzey Irak'ta Ninova vilayetindeki Hâkimler, mahkemenin sadece itiraflara, hatalı listelere ve temelsiz iddialara dayanarak hüküm vermesini en az düzeyde indirerek şüphelilerin tutuklanması ve kovuşturulmasında daha yüksek kanıt standartları kullanmaktadır." Ancak İnsan Hakları İzleme Örgütüne göre (HRW) "sanıkların kötü muamele görmediğinden ve adil yargılandığından emin olmak için daha fazla çalışmak gereklidir"; HRW, Irak: Kilit Mahkemeler, İŞİD Davaları Usullerini İyileştirdi, [Iraq: Key Courts Improve ISIS Trial Procedures], 13 Mart 2019, <http://bit.ly/2ObvkuB>.

²⁰⁴ "UNAMI ve diğerleri, sanığın iddiasına göre işkence altındayken ettiği itiraf haricinde çok az kanıtın bulunduğu davalarda verilen idam cezası hükmü dâhil olmak üzere, idam cezasıyla sonuçlanan davalardaki adil yargılanma ihlallerini belgelemiştir"; OHCHR, Özel Raportörün Irak Ziyaretinde Hazırladığı Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Ziyaret Sonu Açıklaması, [End of Visit Statement of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Visit to Iraq], 24 Kasım 2017, <https://bit.ly/2NfKxbN>. Ayrıca bkz. HRW, Irak: Hâkimler İşkence İddialarını Yok Saydı, [Iraq: Judges Disregard Torture Allegations], 31 Temmuz 2018, www.ecoi.net/en/document/1439885.html; BM İnsan Hakları Konseyi, [UN Human Rights Council], Özel Raportörün Irak Misyonunda Hazırladığı Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Raporu, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Mission to Iraq], 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, paragraf 67; Uluslararası Af Örgütü, Mahkûmlar, 17 Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5ad84a274.html, s. 18.

²⁰⁵ "Muhbirler hiçbir zaman mahkemede hazır bulunmamakta; muhbir iddiaları, olası motivasyonlarının ne olabileceğine ilişkin herhangi bir ifade olmaksızın istihbarat görevlilerinin pek de ilginç olmayan yazılı raporlarıyla hâkimlere iletilmektedir"; AP, Irak'ın ID Davalarında Komşunun Bir Sözü İdam Cezasıyla Sonuçlanabilir, [A Neighbor's Word Can Bring Death Sentence in Iraq IS Trials], 9 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2KKFVrq>. "İraklı yetkililerin ID üyesi olduğu iddia edilen kişileri tespit etmek ve kovuşturmak için gizli muhbirlerin ifadelerine bu denli güvenmesi masum insanların yanlışlıkla suçlanması ve haksız yere işlemedikleri suçlar nedeniyle cezalandırılmasını kolaylaştırmaktadır"; UNU-CPR, Cezanın Sınırları, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2z16nQC>, s. 23. Ayrıca bkz. Checkpoint, Irak'ın Mahkûm İkilemi, [Iraq's Prisoner Dilemma], 1 Ekim 2018, <https://bit.ly/2PkSk9r>. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.1.a ("İŞİD'i Desteklediği Düşünülen Siviller").

²⁰⁶ HRW, Irak: Hâkimler İşkence İddialarını Yok Saydı, [Iraq: Judges Disregard Torture Allegations], 31 Temmuz 2018, www.ecoi.net/en/document/1439885.html; BM İnsan Hakları Konseyi, [UN Human Rights Council], Özel Raportörün Irak Misyonunda Hazırladığı Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Raporu, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Mission to Iraq], 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, paragraf 67; Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], 2017'de İdam Cezası: Gerçek Durum ve Rakamlar, [The Death Penalty in 2017: Facts and Figures], 12 Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5b32326a4.html, s. 8. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.1.a ("İŞİD'i Desteklediği Düşünülen Siviller").

²⁰⁷ "İdam cezasının sadece uygulanabilir olmakla kalmayıp zorunlu olduğu suçların listesi geniştir ve uluslararası normlara göre bu tür bir ceza uygulamak için gerekli olan "en ciddi suçlar" eşliğinin altında kalan eylemleri kapsamaktadır. Terörizm tanımı Irak tarafından 2012'de onaylanan Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşmeye uygun değildir"; BM İnsan Hakları Konseyi, [UN Human Rights Council], Özel Raportörün Irak Misyonunda Hazırladığı Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Raporu, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Mission to Iraq], 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, paragraf 47.

²⁰⁸ "Mahkemeler işkenceyle toplanmış delilleri kabul edip Terörizmle Mücadele Kanunu kapsamında çoğu zaman idam cezasıyla sonuçlanan hükümler vermeyi sürdürdü"; Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], Irak'ta İnsan Hakları: 2018'in İncelenmesi, [Human Rights in Iraq: Review of 2018], 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2EkxROR>, s. 3. "Irak'ta hâkimler, terör şüphelilerine işkence ettiğine ilişkin makul iddialar bulunan güvenlik güçlerini rutin olarak soruşturmamaktadır (...). Hâkimler, ayrıca, işkence iddialarını sıklıkla göz ardı edip sanıkların zorla itirafta bulduklarına ilişkin makul iddialarına rağmen bu itiraflara dayanarak sanıklar hakkında hüküm vermektedir"; HRW, Irak: Hâkimler İşkence İddialarını Yok Saydı, [Iraq: Judges Disregard Torture Allegations], 31 Temmuz 2018, www.ecoi.net/en/document/1439885.html. Ayrıca bkz. HRW, Irak: Kilit Mahkemeler, İŞİD Davaları Usullerini İyileştirdi, [Iraq: Key Courts Improve ISIS Trial Procedures], 13 Mart 2019, <http://bit.ly/2ObvkuB>; Vice News, Irak'ta İŞİD Üyeleriyle İlgili Verilen Acele Kararlar Ülkeyi Bölüyor, [Iraq's Rushed Judgement of ISIS Members Is Tearing the Country Apart], 19 Eylül 2018, <https://bit.ly/2qOOL1i>; AP, Irak'ın ID Davalarında Komşunun Bir Sözü İdam Cezasıyla Sonuçlanabilir, [A Neighbor's Word Can Bring Death Sentence in Iraq IS Trials], 9 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2KKFVrq>.

boyutu ve isnat edilen suçların ne kadar ciddi olmasına bakılmaksızın Terörizmle Mücadele Kanunu Kapsamında İŞİD bağlantısı nedeniyle çok geniş kapsamlı suçlardan yargılanmaktadır.²⁰⁹

BM ve insan hakları kuruluşları, tüm idam cezaları ve infazların adil yargılanma konusundaki endişeler nedeniyle ertelenmesi için defalarca çağrı yapmış olsa da, idam cezası yaygın şekilde kullanılmaya devam etmekte, çoğu idam cezasının Terörizmle Mücadele Kanunu kapsamında uygulandığı bildirilmektedir.²¹⁰ BM Irak Yardım Misyonu (UNAMI), durumu “*terörle ilgili suçlardan hüküm giyenlerin geniş kapsamlı olarak toplu infazı*” şeklinde nitelendirmektedir.²¹¹ İddia edilen suç işlendiğinde on sekiz yaşından küçük olan ve idam cezasına çarptırılan kişilerle ilgili bildirimler bulunmaktadır.²¹² Bu şekilde infaz edilen kişi sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte,²¹³ toplu idamlarla birlikte birçok kişinin son yıllarda infaz edildiği belirtilmektedir.²¹⁴ Zihinsel engelli bireylerin infaz edilenler arasında yer aldığı belirtilmiştir.²¹⁵ Irak hukukunda idam cezası verilen davalarda otomatik bir temyiz süreci işlemekte;²¹⁶ ancak, 2014 yılında hazırlanan rapora göre, idam cezası kararı temyiz sürecinde nadiren bozulmaktadır.²¹⁷ Terörizmle Mücadele Kanunu kapsamında idam cezasına mahkûm edilen hiç kimse

²⁰⁹ “Irak ve İKBY, fiilen örgüte dâhil olup olmadığına ya da herhangi bir şiddet suçu işleyip işlemediğine bakmaksızın sanıkları genellikle sadece İŞİD üyeliği suçuyla yargılayıp çocuklar da dâhil olmak üzere İŞİD şüphelilerini binlerce davada yargılayarak İŞİD suçlarında adaleti tecelli ettirmeye çalıştı. Irak hükümeti ve İKBY makamları tarafından kullanılan terörizmle mücadele kanunları tetkik hâkimlerinin şiddet eyleminde bulunmamış fakat örneğin aşçı olarak veya hastanede çalışarak örgütü destekleyici rol oynamış insanları suçlamalarını sağlamıştır”; HRW, “Herkes İtiraf Etmeli”, 6 Mart 2019, <http://bit.ly/2Jdtlql>. “(...) Hüküm giydiği Terörizmle Mücadele Kanununda İD'ye mecbur bırakılan ve eylemlerinden pişman olan düşük riskli bireylerle pişmanlık göstermeyen yüksek riskli bireyler (ve hatta İD'nin kıdemli üyeleri) arasında bir ayırım yapılmamaktadır. (...) Şoförler, savaşçıların eşleri ve hain saldırıların arkasındakiler fark gözetmeksizin aynı kanun (2005 tarihli Irak Terörizmle Mücadele Kanunu) kapsamında hüküm giymiştir”; Irak'ın Mahkûm İkilemi, [Iraq's Prisoner Dilemma], 1 Ekim 2018, <https://bit.ly/2PKSk9r>. “(...) pek çok şüpheli, bağlılık yemini etmek kanıt sayılarak belirli bir suça ilişkin delil olmaksızın yalnızca İD üyeliğinden hüküm giymektedir”; UNU-CPR, Cezanın Sınırları, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2zl6nQC>, s. 19. Ayrıca bkz. Washington Post, Analiz | Irak'ın İslam Devleti ile İlgili Sert Önlemleri İslam Devleti'ne Verilen Desteği Gerçek Hayatta Nasıl Arttırabilir, [Analysis | How the Iraqi Crackdown on the Islamic State May Actually Increase Support for the Islamic State], 7 Ocak 2019, <https://wapo.st/2M7roKh>; AP, Irak'ın İŞİD Davalarında Hüküm Hızlıca Veriliyor, Neredeyse Herkes Suçlu [Iraq's ISIS Trials Bring Swift Verdicts, Almost All Guilty], 29 Nisan 2018, <https://bit.ly/2OyZv29>; Uluslararası Af Örgütü, Irak'ın İŞİD Davalarında Hüküm Hızlıca Veriliyor, Neredeyse Herkes Suçlu [Iraq's ISIS Trials Bring Swift Verdicts, Almost All Guilty], 29 Nisan 2018, <https://bit.ly/2OyZv29>; Uluslararası Af Örgütü, Mahkûmlar, Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5ad84a274.html, s. 17; New York Times, 10 Dakikalık Bir Duruşma ve İdam Cezası: Irak'ta İŞİD Şüphelileri İçin Adalet, [A 10-Minute Trial, a Death Sentence: Iraqi Justice for ISIS Suspects], 17 Nisan 2018, <https://nyti.ms/2qCxc4F>. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.1 “İŞİD'i Desteklediğine Dair Hakkında Yanlış Kanaat Oluşturulan Kişiler”.

²¹⁰ “(...) Özel Raportör, 2016'dan beri bildirilen toplu infazlar nedeniyle oldukça endişelidir ve özellikle İLİD ve terörizm vakalarının ele alınmasında bunun genel geçer bir yöntem (modus operandi) hâline gelmesinden korkmaktadır”; BM İnsan Hakları Konseyi, [UN Human Rights Council], Özel Raportörün Irak Misyonunda Hazırladığı Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Raporu, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Mission to Iraq], 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, paragraf 66. AP'nin ulaştığı istatistiklere göre, Irak hükümeti 2013'ten beri en az 3130 kişiyi idam cezasına çarptırmış, idam cezası alanların en az 250'si infaz edilmiştir; AP, Irak, İD, Militan Bağlantıları Nedeniyle 19.000'den Fazla Kişiyi Hapiste Tutuyor, [Iraq Holding more than 19,000 Because of IS, Militant Ties], 22 Mart 2018, <https://bit.ly/2yyn4QQ>. Uluslararası Af Örgütüne göre, Irak'ta bilinen idam cezası sayısı dörde katlanarak 2017'de en az 65 iken 2018'de en az 271 oldu; 2018'de en az 52 kişi infaz edildi (bu rakam 2017 için en az 125'di). Uluslararası Af Örgütüne göre ayrıca “Dönemin Cumhurbaşkanı Fuad Masum'un basın ofisi birkaç defa mahkemeler tarafından onaylanan idam cezaları 'serilerini' onayladığını duyurdu”; Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], 2018'de İdam Cezaları ve İnfazlar, [Death Sentences and Executions 2018], 10 Nisan 2019, www.ecoi.net/en/file/local/2006174/ACT5098702019ENGLISH.PDF, s. 11, 37, 46-47.

²¹¹ UNAMI, Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6af544.html, s. vi.

²¹² OHCHR, Özel Raportörün Irak Ziyaretinde Hazırladığı Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Ziyaret Sonu Açıklaması, [End of Visit Statement of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Visit to Iraq], 24 Kasım 2017, <https://bit.ly/2NfKxBN>. Irak Ceza Kanununda sanık on sekiz yaşından küçükken veya 18 ila 20 yaşlarındayken işlenen suçlarda idam cezasına hükmedilmesi men edilmektedir; Irak Cumhuriyeti, 111 Sayılı ve 1969 Tarihli Ceza Kanunu, Temmuz 1969, www.refworld.org/docid/452524304.html, Madde 79. Ancak, Eski Başbakan İbadi 16 yaşındaki hükümlülerin idam cezasına çarptırılabilir yaşta olduklarını ifade etti; AP, Irak'ta İbadi: Musul yakınlarında Tutuklanan İD Ailelerinin Yarısı Türk, [Iraq's Abadi: Half of IS Families Detained near Mosul Are Turkish], 16 Eylül 2017, <https://bit.ly/2BSUkt>.

²¹³ Hükümetin, terörizmle ilgili suçlar nedeniyle tutuklanmış, hakkında iddianame düzenlenmiş, hüküm giymiş, idam cezasına çarptırılmış ya da infaz edilmiş kişilerin sayısına ilişkin anlamlı bilgi sağlayamadığı belirtilmektedir, BMGK, 2421 (2018) Sayılı Kararın Uygulanması, 31 Ekim 2018, <https://undocs.org/S/2018/975>, paragraf 48; UNAMI, Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6af544.html, s. vi, 5. Ayrıca bkz. Kürdistan 24, Irak'ta Altı 'Erkek Kardeş' İçin İŞİD Üyeliğinden Dolayı İdam Kararı Açıklandı, [Iraq Hands Down Death Sentences to Six 'Brothers' for ISIS Membership], 12 Şubat 2019, <http://bit.ly/2FdZSca>.

²¹⁴ Eylül 2017'de 42 hükümlünün toplu idamına karşılık, dönemin BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Zeid Ra'ad Al Hussein, vakaların her birinde usulüne uygun işlem ve adil yargılanma güvencelerinin uygulanması meselesinin “aşırı derecede şüpheli” olduğunu ifade etti. Yüksek Komiseriye göre ayrıca, “[Bu] tür durumlarda büyük adli hatalar yapma riski çok açıktır”; OHCHR, BM İnsan Hakları Komiseri, Irak'taki Toplu İnfaz Karşısında “Dehşete Düştü”, [UN Human Rights Chief 'Appalled' at Iraq Mass Execution], 27 Eylül 2017, www.refworld.org/docid/5b83c4424.html. Ayrıca bkz. CNN, Irak Başbakanı İdamına Hükmedilmiş Tüm Teröristlerin ‘Acilen’ İnfazını İstedi, [Iraqi PM Orders 'Immediate' Execution of All Terrorists on Death Row], 30 Haziran 2018, <https://cnn.it/2IEOSki>; Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], Misilleme Niteliğindeki İnfazlar 'İslam Devleti' Mağdurları İçin Adalet Anlamına Gelmiyor, [Retaliatory Executions Do not Amount to Justice for Victims of 'Islamic State'], 29 Haziran 2018, <https://bit.ly/2KRB0lt>; Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], Irak: Terör Suçları Dolayısıyla 38 Kişi Toplu Olarak İdam Edildi, [Iraq: 38 Hanged in Mass Execution for Terrorism Charges], 14 Aralık 2017, <https://bit.ly/2Ex97QZ>.

²¹⁵ UNU-CPR, Cezanın Sınırları, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2zl6nQC>, s. 18, 20.

²¹⁶ AP, Irak'ın İŞİD Davalarında Hüküm Hızlıca Veriliyor, Neredeyse Herkes Suçlu, [Iraq's ISIS Trials Bring Swift Verdicts, Almost All Guilty], 29 Nisan 2018, <https://bit.ly/2OyZv29>; HRW, Kusurlu Adalet, 4 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a2651964.html, s. 52.

²¹⁷ UNAMI, Irak'ta İdam Cezasına İlişkin Rapor, [Report on the Death Penalty in Iraq], Ekim 2014,

uluslararası insan hakları hukukuna göre sahip olması gereken bağışlanma veya af isteme hakkına sahip değildir.²¹⁸

10 Haziran 2014'ten²¹⁹ sonra işlediği suç nedeniyle Terörizmle Mücadele Kanununda belirtilen terörizm suçlarından hüküm giymiş olanların Af Kanununda Değişiklik Yapan Kanunla (80/2017 sayılı Kanun) değiştirilen Genel Af Kanunundan (27/2017 sayılı Kanun) yararlanamayacağı bildirilmektedir.²²⁰

Irak Güvenlik Güçleri ve bağlantılı güçlerin de özellikle kadınlar ve çocuklar olmak üzere aile veya aşiret ilişkileri nedeniyle fiilen IŞİD üyesi olan veya olduğu düşünülenlerle ilişkilendirilen sivillere karşı “*toplu cezalandırmaya*” varan çeşitli insan hakları ihlallerinde bulunduğu belirtilmiştir. Zorunlu tahliye; evlerin yıkılması, yakılması, yağmalanması ve evlere el konulması; fiziksel saldırılar, tecavüz ve cinsel şiddetin diğer türleri ve geri dönüşün engellenmesi bu ihaller arasında yer almaktadır.²²¹ Yerel makamlar (il ve ilçe meclisleri, mahalle liderleri [muhtarlar]) da ailelerin menşe bölgelerine geri dönmelerinin yasaklanması ve farklı olaylarda ihraçlarına karar verilmesine karışmıştır.²²²

İlgili risk profilleri için bkz. Bölüm III.A.1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 ve 12.

b) Kürt Yetkililerin İnsan Hakları İhlalleri

2014 ve 2017'de IŞİD'e karşı düzenlenen askeri operasyonlar bağlamında Kürt güvenlik güçlerinin, geniş ve ayrımcı kriterlere dayanarak IŞİD'le bağlantılı olduğunu düşündükleri, daha çok Sünni Arap erkekler ve savaşılabilecek yaşta erkek çocuklarını hedef alan keyfi tutuklamalar ve kimseyle görüştürülmeksizin (incommunicado) gözaltına tutma, zorla kaybetme, işkence ve diğer kötü muamele biçimleri ve yargısız infazlara karıştığı belirtilmektedir.²²³ Zorla yer değiştirme ve IŞİD'le bağlantılı olduğundan şüphe duyulan sivillere ait ev ve başka mülklerin ve bazı vakalarda köylerin tamamının kasten yıkılması bildirilen diğer ihaller arasında yer almaktadır.²²⁴ İhtilafli bölgelerde merkezi hükümet

www.refworld.org/docid/5a2651964.html, s. 2. Son dönemde temyize gidip bozulan herhangi bir idam cezası kararına ulaşılamamıştır.

Ayrıca bkz. BBC, *ID Şüphelilerinin İdama Mahkûm Edildiği Irak Mahkemelerinin İçinde*, [Inside the Iraqi Courts Sentencing IS Suspects to Death], 2 Eylül 2017, <https://bbc.in/2AP17R1>.

²¹⁸ Irak Cumhuriyeti Anayasası, 15 Ekim 2005, www.refworld.org/docid/454f50804.html, Madde 73(1). Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesine göre (ICCPR) [Madde 6(4)], idam cezasına mahkûm edilen bir kimse bağışlanma, af veya cezasının hafifletilmesini isteme hakkına sahiptir.

²¹⁹ 10 Haziran 2014, IŞİD'in Musul'un kontrolünü ele geçirdiği tarihtir.

²²⁰ Irak: Af Kanununda Değişiklik Yapan Kanun (80/2017 sayılı Kanun), [Amnesty Amendment Law (Law No. 80/2017)] [Irak], 13 Kasım 2017, www.refworld.org/docid/5c764e217.html. “21 Ağustos 2017'de yürürlüğe giren 80 sayılı ve 2017 tarihli Af Kanununda Değişiklik Yapan Kanunla (‘2017 Kanunu’), çeşitli suçlar nedeniyle idam veya hapis cezasına çarptırılan Iraklılar için afı ilgili yasal çerçeveye değiştirildi. 2017 Kanunu ile, söz konusu suçun 10 Haziran 2014 tarihinden sonra işlendiği hallerde, adam kaçırma dâhil olmak üzere 13 sayılı ve 2005 tarihli Terörizmle Mücadele Kanununda belirtilen çeşitli suçlardan hüküm giyenler için af ortadan kaldırılmaktadır. Bu durumda, ILİD üyesi olmaktan hüküm giymiş olanlarla uzlaşılması ve bu kişilerin yeniden entegrasyonu için affın bir araç olarak kullanılması imkânı seçenek dışı kalmış ve hüküm giymiş kişiler, ICCPR kapsamındaki af veya cezalarının hafifletilmesini isteme hakkından mahrum bırakılmış gibi görünmektedir”; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, <https://www.refworld.org/docid/5b6af544.html>, s. 6. “Kasım 2017'de onaylanan bu değişiklikler hafifletici sebeplere bakılmaksızın terörizmden hüküm giyen herkesin affını engellemektedir. Değişikliklerle birlikte ayrıca Adam kaçırma, uyuşturucu ticareti ve sahte para basma dâhil başka ciddi suçlar da affa uygunluk açısından kapsam dışı bırakılmıştır”; UNU-CPR, *Cezanın Sınırları*, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2z16nQC>, s. 21. 2017'deki değişiklikten önce Genel Af Kanununun kısıtlı uygulamaları için bkz. eski UNAMI insan hakları raporları, şu adresten ulaşılabilir: www.refworld.org/publisher/UNAMI.html.

²²¹ Bkz. Bölüm III.A.1.b (Gerçekten IŞİD Üyesi Olan veya IŞİD Üyesi Olduğu Düşünülenlerle İlişkilendirilen Aileler)

²²² Bkz. Bölüm III.A.1.b (“Gerçekten IŞİD Üyesi Olan veya IŞİD Üyesi Olduğu Düşünülenlerle İlişkilendirilen Aileler”) ve II.D (“Zorla Yerinden Edilme ve Geri Dönüşler”).

²²³ “ILİD'e karşı mevcut çatışmada, ILİD kontrolündeki bölgelerden kaçan erkek çocuklar ve erkekler Kürt güvenlik güçleri tarafından keyfi olarak tutuklanmış ve bazı durumlarda da zorla kaybetmelerin mağduru olmuşlardır”; OHCHR, *Özel Raportörün Irak Ziyaretinde Hazırladığı Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Ziyaret Sonu Açıklaması*, [End of Visit Statement of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Visit to Iraq], 24 Kasım 2017, <https://bit.ly/2NfKxbN>. “Irak ve Kürt hükümeti güçleri ve paramiliter milisler, ID ile bağlantılı oldukları şüphesiyle erkek ve erkek çocuklarını yargısız infaz etti. (...) ‘Iraklı güçler, Kürt güçleri ve HSB dâhil paramiliter milisler, ellerinde adli bir emir olmaksızın terör şüphelisi olduğu iddia edilen binlerce kişiyi daha evlerinden, kontrol noktalarından ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin (ÜYEK) yaşadığı kamplardan alıp tutukladı’” (vurgu eklenmiştir); Uluslararası Af Örgütü [Amnesty International], *Uluslararası Af Örgütü, 2017/2018 – Irak Raporu*, [Amnesty International Report 2017/18 – Iraq], 22 Şubat 2018, www.refworld.org/docid/5a9919c74.html. Ayrıca bkz. BM İnsan Hakları Konseyi, [UN Human Rights Council], *Özel Raportörün Irak Misyonunda Hazırladığı Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Raporu*, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Mission to Iraq], 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, paragraf 36; HRW, *Irak Kürt Bölgesel Yönetimi: Toplu İnfaz İddiaları*, [Kurdistan Regional Government: Allegations of Mass Executions], 8 Şubat 2018, www.refworld.org/docid/5a8eb1c8a.html; HRW, *Irak Kürdistan Bölgesi: 350 Mahkûm ‘Kayboldu’*, [Kurdistan Region of Iraq: 350 Prisoners ‘Disappeared’], 21 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a3bae7d4.html. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.1 (“IŞİD'i Desteklediğine Dair Hakkında Yanlış Kanaat Oluşturulan Kişiler”).

²²⁴ “Kürt güvenlik güçleri ve bağlantılı Peşmerge ve Yezidi silahlı grupların bölge kontrolünü geri aldıktan sonra Sünni ve Arap siviller ve mülklerine misilleme saldırıları düzenlediğine ilişkin bildirimler bulunmaktadır”; BM İnsan Hakları Konseyi, [UN Human Rights Council], *Özel Raportörün Irak Misyonunda Hazırladığı Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Raporu*, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Mission to Iraq], 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, paragraf 36. “(...) özellikle ILİD ile bağlantılı olduğundan şüphe edilen köylerde İKBY Güvenlik Güçlerinin Arapların mülklerini kasten yok ettiğine ve insan hakları ihlallerinde bulunduğuna ilişkin iddialar söz konusuydu”; GPPI, *ILİD'den Sonra Irak: Devletin Altındaki Aktörler, Yerel Güçler ve Kontrol Mikro Politikaları*, [Iraq After ISIL: Sub-State Actors, Local

tarafından tekrar kontrol sağlanıncaya kadar Kürt güçlerinin, yerinden edilmiş Sünni Arap ve Türkmenlerin bu bölgelerden bazılarına geri dönüşünü engellediği de bildirildi.²²⁵

Kadın ve çocuklar dâhil olmak üzere İŞİD savaşçısı ve örgütle bağlantılı olduğundan şüphe duyulan binlerce insanın²²⁶ daha çok 3 sayılı ve 2006 tarihli Bölge Terörizmle Mücadele Kanunu kapsamında tutuklandığı belirtilmiştir.²²⁷ Pek çok tutuklunun yakalanma ve tutukluluk halleri yetkili bir hâkim tarafından zamanında incelenmeksizin tutulduğu ve aile veya avukatlarına erişimlerinin engellendiği belirtilmektedir.²²⁸ Gözlemciler de tutukluların soruşturma esnasında işkence ve kötü muamele gördüklerine ilişkin endişelerini dile getirmektedir²²⁹ ve bu gruba çocuklar da dâhildir.²³⁰

Forces, and the Micro-Politics of Control], Mart 2018, <https://bit.ly/2EMLqtt>, s. 37. “İnsan Hakları İzleme Örgütü de, İKBY güçlerinin Kerkük ve Ninova vilayetlerinin farklı bölgelerindeki en az 21 köyde, köy sakinlerini sınır dışı ederek Araçların evlerini ve bazen de köylerini tümünden hukuk dışı bir şekilde yıktığını belgelendirmiştir”; HRW, *Kusurlu Adalet*, 4 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a2651964.html, s. 19. Ayrıca bkz. Bölüm II.D.1 (“Ülke İçinde Yerinden Edilme”) ve III.A.1.b (“Gerçekten İŞİD Üyesi Olan veya İŞİD Üyesi Olduğu Düşünülenlerle İlişkendirilen Aileler”).

²²⁵ Örneğin, “Rabi’a kasabasının kuzeydoğusundaki [dört köy – Mahmoudiyya, Qahira, Saudiyya, ve Sfaya – alınan bilgilere göre Kürt güçleri tarafından büyük ölçüde yıkıldı ve köy nüfusunun kasabanın diğer kısımlarına dahi geri dönmesine nadiren müsaade edildi.” ve ayrıca: “İhtilafli Bölgelerin içindeki alanların kontrolünü elinde tutan Kürt güçleri, Sünni Arap ÜYEK’leri bu bölgelerden çıkmaya zorlayarak Sünni Araçların geri dönüşünü engelleyerek ve kontrol hatları boyunca Sünni Arap toplulukları ortadan kaldırarak kasıtlı bir tersine Araçlaştırma politikasına benzeyen faaliyetlerde bulundu. Bu durum en çok Kerkük ve Zummar [Ninova] vaka çalışmalarında yaygındı fakat kuzey Tuz [Selahaddin] ve Rabi’a’da da [Ninova vilayeti] benzer iddialar vardı; GPPi, *ILİD’den Sonra Irak: Devletin Altındaki Aktörler, Yerel Güçler ve Kontrol Mikro Politikaları*, [Iraq After ISIL: Sub-State Actors, Local Forces, and the Micro-Politics of Control], Mart 2018, <https://bit.ly/2EMLqtt>, s. 37, 59. “Jalawla’da [Diyala vilayeti], birçok aile Peşmerge, Asayiş veya KBI gibi Kürt güçler tarafından engellendi. (...) Jalawla’da ailelerin geri dönüşünü engellemek için kullanılan en yaygın yöntem öncelikle belgelerinin işleme konulmasının geciktirilmesi ve sonra da kontrol noktalarında durdurulmalarıydı”; IOM, *Irak’ın Geri Alınan Bölgelerinde Geri Dönüşün Karşısındaki Engeller*, [Obstacles to Return in Retaken Aras of Iraq], Mart 2017, <https://bit.ly/2PP80H1>, s. 22, 23. Ayrıca bkz. GPPi, *ILİD’den Sonra Irak: Tuz [Iraq after ISIL: Tuz]*, 16 Ağustos 2017, <https://bit.ly/2ECQx92>.

²²⁶ “Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (İKBY), yerinden edilmiş kişilerin yaşadığı kamplardan kaçarken ya da iş bulmak için Kürdistan bölgesine girerken kontrol noktalarında İŞİD’le bağlantılı olduğu iddiasıyla yüzlerce erkek çocuğu tutukladı”; HRW, “Herkes İtiraf Etmeli”, 6 Mart 2019, <http://bit.ly/2Jdtlql>. “Eylül 2017 itibarıyla, 2015’ten bu yana toplam 2652 kişi İLİD’i desteklediği şüphesiyle terörizmle mücadele kanunları kapsamında Kürt Bölgesi makamları tarafından yakalanmış ve tutulmuştu. 2652 kişinin 1110’u terör suçlarından suçlu bulunmuş, 870’i ise serbest bırakılmıştır”; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 11. “(...) en az 4000 kişi Irak Kürt Bölgesel Hükümeti (İKBY) makamları tarafından İD ile ilişkili suçlarla bağlantılı olarak tutulmuştur”; UNU-CPR, *Cezanın Sınırları*, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2z16nQC>, s. 17. “2017’de, 345’i Kürdistan Bölgesinde olmak üzere en az 1036 çocuk (1024 erkek, 12 kız çocuğu) daha çok İLİD’le bağlantılı olduğu iddiasıyla, millî güvenlikle ilgili suçlar nedeniyle çocuk işahlevlerinde kaldı” (vurgu eklenmiştir); BMGC, [UNSC], *Genel Sekreterin Çocuklar ve Silahlı Çatışmaya İlişkin Raporu*, [Report of the Secretary-General on Children and Armed Conflict], 16 Mayıs 2018, A/72/865–S/2018/465, <https://undocs.org/A/72/865>, paragraf 76. Ayrıca bkz. ABD Çalışma Bakanlığı, [US Department of Labor], *Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerine İlişkin 2017 Bulguları – Irak*, [2017 Findings on the Worst Forms of Child Labor – Iraq], 20 Eylül 2018, www.refworld.org/docid/5bd05ace2.html, s. 6; HRW, *Kusurlu Adalet*, 4 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a2651964.html, s. 38, 48. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.1.a (“İŞİD’i Desteklediği Düşünülen Siviller”).

²²⁷ İKB kendi Terörizmle Mücadele Kanununu kabul etti (3 sayılı ve 2006 tarihli Kanun). Geçerlilik süresi Temmuz 2016’da dolan bu Kanun 1 Temmuz 2018’de yenilendi. Kanunun aradaki bu dönemde uygulanmasıyla ilgili endişe oluştu; Al-Monitor, *Terörizmle Mücadele Kanununun Yenilenmesi, Irak Kürdistan’ında İnsan Haklarına Karşı Tehdit Oluşturuyor*, [Renewal of Anti-Terror Law Threatens Human Rights in Iraqi Kurdistan], 19 Temmuz 2018, <http://almon.co/3317>; NRT, *Kürdistan Parlamentosu, Terörizmle Mücadele Kanununun Geçerlilik Süresinin Uzatılmasını Oyladı*, [Kurdistan Parliament Votes for Extension of Counter-Terrorism Law], 1 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2EKJ0uk>; BM İnsan Hakları Konseyi, [UN Human Rights Council], *Özel Raportörün Irak Misyonunda Hazırladığı Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Raporu*, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Mission to Iraq], 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, paragraf 62. Kanunun Kürtçesine şu adresten ulaşılabilir: <https://bit.ly/2V2P7iA>.

²²⁸ “UNAMI/OHCHR, özellikle 3 sayılı ve 2006 tarihli Kürdistan Bölgesi Terörizmle Mücadele Kanunu kapsamındaki terör suçlarına ilişkin takibatlarda olmak üzere, Kürdistan Bölgesindeki Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun uygulanmasındaki ihlallerle ilgili raporlar konusunda endişesini korumaktadır. Tutukluların hâkim karşısına çıkarılmasında yaşanan uzun süre gecikmeler, hukuki danışmanlık konusundaki kısıtlamalar veya hukuki danışmanlık sağlanmaması veya yargılanmaksızın uzun süre tutukluluk hâli, bu ihaller arasında yer almaktadır”; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 10. Ayrıca bkz. HRW, “Herkes İtiraf Etmeli”, 6 Mart 2019, <http://bit.ly/2Jdtlql>; HRW, *Irak Kürdistan Bölgesi: Tutuklu Çocuklara İşkence Edildi*, [Kurdistan Region of Iraq: Detained Children Tortured], 8 Ocak 2019, <https://bit.ly/2AIK52o>; Al-Monitor, *Terörizmle Mücadele Kanununun Yenilenmesi, Irak Kürdistan’ında İnsan Haklarına Karşı Tehdit Oluşturuyor*, [Renewal of Anti-Terror Law Threatens Human Rights in Iraqi Kurdistan], 19 Temmuz 2018, <http://almon.co/3317>; HRW, *Kusurlu Adalet*, 4 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a2651964.html, s. 38, 42-43.

²²⁹ “Merkezi ve Kürt güçler tarafından tutulananlar, genelde ‘itiraf’ koparmak için sorgu esnasında rutin olarak işkence ve diğer kötü muamele biçimlerine maruz kaldı” (vurgu eklenmiştir); Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], *Irak’ta İnsan Hakları: 2018’in İncelenmesi*, [Human Rights in Iraq: Review of 2018], 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2EkxROR>, s. 3. Ayrıca bkz. Al-Monitor, *Terörizmle Mücadele Kanununun Yenilenmesi, Irak Kürdistan’ında İnsan Haklarına Karşı Tehdit Oluşturuyor*, [Renewal of Anti-Terror Law Threatens Human Rights in Iraqi Kurdistan], 19 Temmuz 2018, <http://almon.co/3317>; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 10; HRW, *Kusurlu Adalet*, 4 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a2651964.html, s. 51.

²³⁰ “Kuzey Irak’taki Irak Kürt Bölgesel Yönetimi, İD ile bağlantılı olduğuna dair itiraf ettirmek için çocuklara işkence ediyor (...). Irak Kürt Bölgesel Yönetiminin tutuklu çocuklara uygulanan işkencelerin soruşturulması sözü vermesinden sonra neredeyse iki yıl geçmesine rağmen işkence hâlen ürktücü bir sıklıkla devam etmektedir (...).”; HRW, *Irak Kürdistan Bölgesi: Tutuklu Çocuklara İşkence Edildi*, [Kurdistan Region of Iraq: Detained Children Tortured], 8 Ocak 2019, <https://bit.ly/2AIK52o>. “Onlarca çocuk, terörizmle mücadele rejimi kapsamında Kürt makamlar tarafından hâlen tutulmaktadır, usule ilişkin güvenceler olmadığı için bu durum çocukları tutukluyken ölme riski de dâhil olmak üzere insan hakkı ihlalleri açısından risk altında bırakmaktadır. Yerel ve uluslararası kuruluşların gözaltı merkezlerine erişim kısıtlılığının hat safhada olması nedeniyle bu risk artmakta ve durumun izlenmesini neredeyse imkânsız hâle getirmektedir”; BM İnsan Hakları Konseyi, [UN Human Rights Council], *Özel Raportörün Irak Misyonunda Hazırladığı Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi*

Aşırı kalabalıklaşma, kötü hijyenik koşullar ve sağlık hizmeti verilmemesi nedeniyle tutukluların yetersiz şartlarda tutulduğu bildirilmektedir.²³¹ Çocukların sürekli yetişkinlerle aynı yerde veya rehabilitasyon veya yeniden entegrasyon seçeneklerinin kısıtlı olduğu aşırı kalabalık çocuk islahahlerinde tutulduğu belirtilmektedir.²³²

IŞİD şüphelileri terörizmle mücadele mahkemelerinde hızlandırılmış usullerle yargılanmakta olup²³³ bu mahkemelerin adli bağımsızlıktan yoksun olduğu bildirilmektedir.²³⁴ Adalet sisteminin ağırlıklı olarak itiraflara dayalı olmayı sürdürdüğü bildirilmekte ve BM Irak Yardım Misyonu (UNAMI)/OHCHR'ye göre işkence iddialarını soruşturmak için uygulanan etkili herhangi bir sistem bulunmamaktadır.²³⁵ Gözlemciler, IKBY mahkemelerinin kendi yargı yetkisi alanının dışında işlenen suçlar nedeniyle IŞİD şüphelilerini kovuşturmaya tabii tuttuğuna ilişkin endişelerini ifade etmiştir.²³⁶ İdam cezasının uygulanması *filen* ertelenmiş olmasına rağmen, IKBY'nin 2015 ve 2016'da iki vakada bu hususu ihlal ettiği bildirilmektedir.²³⁷

Kürt Parlamentosu 17 Aralık 2017'de Af Kanununu (4 sayılı ve 2017 tarihli Kanun) onayladı. Bu Kanunla, mağdurların aileleriyle uzlaşma sağlandığında idam cezasının 15 yıl hapis cezasına indirilmesi de mümkün kılınmıştır. Kanunun "*milli güvenliği ilgilendiren suçlar, tekrar eden suçlar, bazı mali suçlar ve çocuk tecavüzü ve işkencesi*" gibi belirli suçlarda uygulanmadığı bildirilmektedir.²³⁸ Alınan bilgilere göre, IKBY'nin IŞİD'e katılan ve başka herhangi bir suç işlemediği tespit edilen şüpheliler için uygulanan bir af kanunu bulunmamaktadır.²³⁹

İnfazlara İlişkin Raporu, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Mission to Iraq], 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, paragraf 36. "IKBY tarafından tutuklanan ve İnsan Hakları İzleme Örgütünün görüştüğü on dokuz IŞİD şüpheli çocuğunun yedisini, Asayiş güçlerinin itiraf etmelerini sağlamak için kendilerine işkence ettiğini söyledi"; HRW, *Kusurlu Adalet*, 4 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a2651964.html, s. 51. Ayrıca bkz. Rudaw, *IKBY, Asayişin Çocukları Tutukladığını ve Çocuk IŞİD Şüphelilerine İşkence Edildiğini Kabul Etmedi*, [IKBY Denies Asayish Detention, Torture of ISIS Child Suspects], 6 Mart 2019, <http://bit.ly/2TRelCp>; Rudaw, *IKBY: Çocuk İşkencesi İddialarına Cevaben, Kötü Muamelenin 'Nadir' Olduğunu Belirtti*, [IKBY: Ill Treatment 'Rare' in Response to Claims of Child Torture], 8 Ocak 2019, <https://bit.ly/2T0phu4>.

²³¹ "Irak ve IKBY makamları, bazıları gizli olan aşırı kalabalık gözaltı merkezlerini işletmeye devam etti. Serbest bırakılanlar ve görgü tanıkları, merkezlerde insanlık dışı şartlar olduğunu bildirdi"; Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], *Irak'ta İnsan Hakları: 2018'in İncelenmesi*, [Human Rights in Iraq: Review of 2018], 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2EkrROR>, s. 3. Ayrıca bkz. HRW, *Kusurlu Adalet*, 4 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a2651964.html, s. 48- 49.

²³² "Irak hükümeti ve IKBY makamlarının çocuklara özel çocuk adalet sistemleri vardır. Ancak, IŞİD'le bağlantılı olduğundan şüphelenilen her çocuk soruşturma ve yargılama esnasında bu sistemlerin merkezlerinde tutulmamaktadır; HRW, *Kusurlu Adalet*, 4 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a2651964.html, s. 44. Ayrıca bkz. Aynı rapor, s. 48. Ayrıca bkz. UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6af544.html, s. 11; HRW, *Irak/Kürdistan Bölgesi: IŞİD'den Kaçan Erkekler ve Erkek Çocukları Tutuklandı*, [Iraq/Kurdistan Region: Men, Boys Who Flew ISIS Detained], 26 Şubat 2017, www.refworld.org/docid/58b3fce14.html. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.9 ("*Belirli Profil veya Koşullardaki Çocuklar*").

²³³ "Çoğu, duruşmanın en fazla beş veya on dakika sürdüğünü ve genellikle anlamadıkları bir dilde (Kürtçe) yapıldığını belirtti"; HRW, "*Herkes İtiraf Etmeli*", 6 Mart 2019, <http://bit.ly/2Jdtlql>. Ayrıca bkz. HRW, *Irak Kürdistan Bölgesi: Tutuklu Çocuklara İşkence Edildi*, [Kurdistan Region of Iraq: Detained Children Tortured], 8 Ocak 2019, <https://bit.ly/2AIK52o>.

²³⁴ "(...) (hâkimlerin KDP ve KYB güvenlik güçleri ve müşterilerinden aldığı talimatlara dayanarak hüküm verdiği) terörizm duruşmalarının siyasileşmesi (...) yargı bağımsızlığını engelleyen sorunlar arasında yer almaktadır"; Tahrir Orta Doğu Politikası Merkezi, [The Tahrir Institute for Middle East Policy,] *Kürdistan Bölgesinde Yargı Tehlike Altında*, [Judiciary in Kurdistan Region in Peril], 11 Ocak 2019, <https://bit.ly/2Fqa7ey>. Ayrıca bkz. Bölüm II.E.3 ("*Devletin Sivilleri İnsan Hakları İhlallerinden Koruma Kabiliyeti ve İsteği*").

²³⁵ UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6af544.html, s. 10-11. Ayrıca bkz. HRW, "*Herkes İtiraf Etmeli*", 6 Mart 2019, <http://bit.ly/2Jdtlql>; HRW, *Irak Kürdistan Bölgesi: Tutuklu Çocuklara İşkence Edildi*, [Kurdistan Region of Iraq: Detained Children Tortured], 8 Ocak 2019, <https://bit.ly/2AIK52o>; The New Yorker, *Irak'ın Kriz Sonrası İntikam Kampanyası*, [Iraq's Post-ISIS Campaign of Revenge], 17 Aralık 2018, <https://bit.ly/2UMzTyd>.

²³⁶ "IKBY mahkemeleri, birçok durumda Federal Irak'ta yargı yetki alanlarının dışında kalan Musul ve diğer bölgelerde işlenmiş suçlardan şüpheli bulunanları kovuşturmaktadır. Bu suçlardan bazıları federal Irak hükümeti ve IKBY'nin hak iddia ettiği, Sincar İlçesi (IŞİD'in Yezidileri katlettiği yer) ve IŞİD Suriye'ye çekilmeden önce İD'nin kaybettiği son bölgelerden biri olan Telaar İlçesi olmak üzere ihtilafli bölgelerde de işlenmiştir. IKBY makamları, bölgesel yargı yetkisi gereği, Irak topraklarında terörizmle ilgili suçlar işlediği şüphe duyulan kişileri federal Irak makamlarına teslim etmelidir ancak bu konuda direnç göstermişlerdir"; UNU-CPR, *Cezanın Sınırları*, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2zl6nQC>, s. 18.

²³⁷ UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6af544.html, s. 11. HRW, bir IKBY sözcüsünden alıntı yaptı ve idam cezasının "elzem olduğu düşünülen az sayıda davalara haricinde" yasaklandığını belirtti"; HRW, *2019 Dünya Raporu – Irak*, [World Report 2019 - Iraq], 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html. "Yetkililer, bu erteleme kararının henüz tehdit altında olmadığını ifade etti ama IŞİD suçları karşısında idam cezası uygulamasının yeniden başlaması yönünde halktan gelen bir baskı olduğunu da ekledi"; OHCHR, *Özel Raportörün Irak Ziyaretinde Hazırladığı Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Ziyaret Sonu Açıklaması*, [End of Visit Statement of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Visit to Iraq], 24 Kasım 2017, <https://bit.ly/2NfKxbN>. IKBY'nin Terörizmle Mücadele Kanununda bkz. 227. Dipnot söz konusu suçların tümünün bu tür bir cezanın uygulanması için uluslararası normların gerektirdiği "*en ciddi suç*" eşiğini karşılamadığı bildirilmekle birlikte, bazı suçlar için zorunlu olarak idam cezasına hükmedilmesi düzenlenmektedir; BM İnsan Hakları Konseyi, [UN Human Rights Council], *Özel Raportörün Irak Misyonunda Hazırladığı Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Raporu*, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Mission to Iraq], 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, paragraf 62.

²³⁸ UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6af544.html, s. 9.

²³⁹ UNU-CPR, *Cezanın Sınırları*, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2zl6nQC>, s. 22; HRW, *Kusurlu Adalet*, 4 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a2651964.html, s. 36, 40.

İlgili risk profilleri için bkz. Bölüm III.A.1, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11 ve 12.

2) Devlet Dışı Aktörler

a) IŞİD'in İnsan Hakları İhlalleri

2014 ve 2017 yılları arasında bölgenin kontrolünü elinde tuttuğu dönemde IŞİD'in savaş suçları, insanlığa karşı işlenen suçlar ve Yezidi toplumunda soykırıma varan fiillerde bulunduğu belirtilmektedir.²⁴⁰ BM ve insan hakları kuruluşlarının raporlarında, IŞİD üyelerinin, cinayet ve kaçırma, rehin alma, intihar saldırıları, işkence, tecavüz, cinsel kölelik ve cinsel şiddetin diğer biçimleri, insanları satarak evlendirme, zorla evlendirme, insan ticareti, zorla dini sohbet düzenleme, çocukların silahlandırılması ve kullanılması ile önemli altyapılara düzenlenen saldırılar ve kültürel mirasın yok edilmesi dâhil olmak üzere sivilleri hedef alan çok ciddi, sistematik ve yaygın saldırılara karıştığı belirtilmiştir.²⁴¹ Ninova, Kerkük, Selahaddin, Babil ve Bağdat vilayetleriyle birlikte daha önce IŞİD kontrolünde olan bölgelerde bugüne kadar binlerce erkek, kadın ve çocuğun cansız bedenlerinin olduğu 200 toplu mezar bulunmuştur.²⁴²

IŞİD'in toprak kaybettikten sonra eski kalelerinde ve çevresinde saldırılar düzenlemeye devam ettiği, daha ziyade Irak Güvenlik Güçleri ve bağlantılı güçlerle devleti temsil eden veya devletle işbirliği kuran sivilleri hedef aldığı bildirilmektedir.²⁴³ Grubun dini ve etnik azınlık grupları da seçmeyi sürdürdüğü bildirilmektedir.²⁴⁴ Özellikle hedef gözetilerek yapılan suikastlar ve kaçırma, köylere saldırma ve kitle kayıplarına neden olan EYP saldırıları bildirilen saldırı yöntemleri arasında yer almaktadır.²⁴⁵ IŞİD'in faaliyetlerini sivillerden haraç keserek, insanları fidye için kaçırmak ve diğer suç faaliyetleri yoluyla

²⁴⁰ "ILİD, Haziran 2014 ve Aralık 2017 tarihleri arasında ciddi uluslararası insan hakları, uluslararası ceza hukuku ve uluslararası insancıl hukuk ihlallerine imza atarak (savaş suçları, insanlığa karşı işlenen suçlar ve soykırıma varan fiillerle) Irak'ta geniş toprakları ele geçirdi, kontrol etti ve cezasızlık ortamında faaliyet gösterdi"; BMGK, [UNSC], Irak ve Levant İslam Devleti/Daesh Tarafından İşlenen Suçlarda Hesap Verebilirliği Teşvik Etmek Üzere Kurulan Araştırma Ekibi Özel Danışmanı ve Başkanı tarafından Güvenlik Konseyi Başkanına Gönderilen 15 Kasım 2018 tarihli Mektup [Letter Dated 15 November 2018 from the Special Adviser and Head of the United Nations Investigative Team to Promote Accountability for Crimes Committed by Da'esh/Islamic State in Iraq and the Levant Addressed to the President of the Security Council], 16 Kasım 2018, S/2018/1031, <http://bit.ly/2GiUsOA>, paragraf 8. "ILİD, Iraklı sivillerin yanı sıra savaş dışında da Irak Güvenlik Güçleri ve bağlantılı güçlere karşı farklı feci ihlallerde bulunmuştur"; BM İnsan Hakları Konseyi, [UN Human Rights Council], Özel Raportörün Irak Misiyonunda Hazırladığı Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Raporu, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Mission to Iraq], 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, paragraf 22. Ayrıca bkz. HRW, 2019 Dünya Raporu – Irak, [World Report 2019 - Iraq], 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html; BM, Genel Sekreter, Birleşik Krallık'tan Karim Asad Ahmad Khan'ı Irak'ta İslam Devletinin Eylemlerini Araştıran Ekibin Başkanı olarak atadı, 31 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2LScG9h>; BMGK, [UNSC], [Irak ve Levant İslam Devletini Irak'taki Eylemlerinden Sorumlu Tutmaya Yönelik Ülke İçindeki Çabaların Desteklenmesi Amacıyla bir Araştırma Ekibinin Kurulmasına İlişkin] 2379 (2017) sayılı Güvenlik Konseyi Kararı [on Establishment of an Investigative Team to Support Domestic Efforts to Hold the Islamic State in Iraq and the Levant Accountable for Its Actions in Iraq], 21 Eylül 2017, S/RES/2379 (2017), www.refworld.org/docid/5a2fda0cb.html; BM İnsan Hakları Konseyi, "Yok Etmeye Geldiler": IŞİD'in Yezidilere Karşı İşlediği Suçlar, ["They Came to Destroy": ISIS Crimes Against the Yazidis], 15 Haziran 2016, A/HRC/32/CRP.2, www.refworld.org/docid/57679c324.html.

²⁴¹ A.g.e.

²⁴² Bu alanlara gömülmüş mağdur sayısının 6000 ila 12.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir; UNAMI/OHCHR, "Zulüm Ortaya Çıkarılıyor: Daha Önce ILİD tarafından kontrol edilen Topraklarda Bulunan Toplu Mezarlar", ["Unearthing Atrocities: Mass Graves in Territory Formerly Controlled by ISIL"], 6 Kasım 2018, <http://bit.ly/2IcPL18>, s. 1. Bu belgenin yazıldığı dönemde hâlen yeni toplu mezarlar bulunuyordu, bkz. Örnek: Middle East Monitor, Irak, Musul'da, Daesh Mağdurlarının Gömüldüğü Bir Toplu Mezar Buldu, [Iraq Uncovers Mass Grave of Daesh Victims in Mosul], 14 Mart 2019, <http://bit.ly/2FgaDdX>; UIHA, Musul'un Kuzeybatısında, Bir Yezidi Toplu Mezarı Bulundu, [Mass Grave for Yazidis Found Northwest of Mosul], 25 Şubat 2019, <https://bit.ly/2J4UbkU>; UIHA, Musul'un Doğusunda Şabaklardan 26 Sivilin Cesedi Bulundu, [The Bodies of 26/ Civilians from Shabak Were Found East of Mosul], 21 Şubat 2019, <https://bit.ly/2VvhYM1>; UIHA, Musul'un Batısında, Daha Çok Daesh Tarafından Öldürülen Güvenlik Güçlerinden Mağdurlara Ait Bir Toplu Mezar Bulundu, [Mass Grave, Mostly of Victims of Security Forces Killed by Daesh, Found West of Mosul], 19 Şubat 2019, <https://bit.ly/2Hc2TuP>; UIHA, Musul'un Batısında Bir Toplu Mezar Bulundu, [Mass Grave Found West of Mosul], 7 Şubat 2019, <https://bit.ly/2GstQdv>.

²⁴³ Bkz. Bölüm III.A.2 ("Hükümetle İlişkilendirilen veya Hükümeti Desteklediği Düşünülen Kişiler").

²⁴⁴ IŞİD'in bir kişiyi kaçırdıktan sonra fidye isteme (Sünni'ye) veya mağduru öldürme (Şii'ye) kararını söz konusu kişinin dini geçmişine bakarak verdiği bildirilmiştir. IŞİD'in dinden dönenler olarak baktığı Şii'leri öldürerek mezhepsel gerilimleri kışkırtmayı amaçladığı bildirilmektedir; New York Times, Yer Mantarı Avı İçin Çöle Gidiyorlar. Fakat IŞİD Tarafından Avlanıyorlar, [They Go to the Desert to Hunt for Truffles. But ISIS Is Hunting Them], 19 Mart 2019, <https://nyti.ms/2TOFOpJ>. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.5 ("Dini ve Etnik Azınlık Grup Üyeleri").

²⁴⁵ Bkz. Örnek: UIHA, Baquba'nın Kuzeydoğusundaki Bir Köydeki Daesh Saldırısında Bir Sivil Öldü, Bir Sivil Yaralandı, [A Civilian Killed, Another Wounded on an Attack Launched by Daesh on a Village Northeast of Baquba], 26 Nisan 2019, <https://bit.ly/2IQaXDj>; UIHA, Daesh mensubu Silahlı Adamlar Musul'un Batısında Bir Köye Saldırdı, [Gunmen Belonging to Daesh Storm a Village West of Mosul], 22 Nisan 2019, <https://bit.ly/2Dvftmk>; CNN, Irak IŞİD'i Bir Yıl Kadar Önce Yenilgiye Uğrattı. Fakat IŞİD'in Yeniden Canlanması An Meselesi. [Iraq Defeated ISIS more than a Year Ago. Its Revival Is Already Underway], 5 Mart 2019, <https://cnn.it/2tQDi2D>; UIHA, Yerel Bir Kaynak, Diyala'daki Güney Buhrez Köylerini Hedef Alan Daesh Faaliyetlerine İlişkin Uyarıda Bulundu, [A Local Source Warns of Daesh Activity in Targeting the Villages of South Buhrez in Diyala], 1 Ocak 2019, <https://bit.ly/2Vxto2x>; Buzzfeed, Trump'lı Beyaz Saray'dan Açıklama: IŞİD Irak'ta Yenilgiye Uğrattı, Fakat Veriler Aksini Söylüyor, [The Trump White House Says ISIS Has Been Defeated in Iraq. The Data Says Otherwise], 31 Ekim 2018, <https://bit.ly/2PtXAf1>; AP, Daesh Direniş Taktiklerine Geri Dönüyor, [Daesh Reverting to Insurgency Tactics], 13 Ekim 2018, <http://bit.ly/2AcATU0>; ISW, IŞİD'in İkinci Dirilişi, [ISIS's Second Resurgence], 2 Ekim 2018, <https://bit.ly/2y28pL9>. Ayrıca bkz. İlgili risk profillerinde yer alan örnekler.

finanse ettiği bildirilmektedir.²⁴⁶

İlgili risk profilleri için bkz. Bölüm III.A.2, 5, 6, 8, 9 ve 10.

b) Aile, Aşiret ve Toplulukların İnsan Hakları İhlalleri

Şiddet eylemleri, sömürü ve kadın ve kız çocukları ile farklı cinsel yönelimlere veya toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip bireylerin hedef alındığı zararlı geleneksel uygulamalar, bireylerin kendi aileleri, aşiretleri ve topluluk üyeleri tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır.²⁴⁷ Ayrıca, bazı bölgelerde yerel topluluk ve aşiret mensup bireylerin²⁴⁸ de IŞİD'le bağlantılı olduğu düşünülen ya da kendilerine karşı misilleme eylemlerinde bulunmuş sivilin geri dönüşünü engellediği belirtilmektedir.²⁴⁹ Bazı bölgelerde, aşiret ve topluluk liderlerinin, fiilen IŞİD üyesi olan veya IŞİD üyesi olduğu düşünülenlerle ilişkilendirilen ailelerin toplu bir şekilde cezalandırılmasını yasaklayarak IŞİD üyesi olduğundan şüphelenilenler ve ailelerine karşı şiddet içeren cezaların yayılmasını engellemede başarılı olduğu ve uzlaşma çabalarına dâhil olduğu bildirilmektedir.²⁵⁰

İlgili risk profilleri için bkz. Bölüm III.A.1, 5, 8, 9, 10 ve 11.

3) Devletin Sivilleri İnsan Hakları İhlallerinden Koruma Kabiliyeti ve İsteği

a) Merkezi Hükümetin Kontrolündeki Bölgelerde Devlet Korumasının Varlığı

Irak'ta savaş suçları, insanlığa karşı işlenen suçlar ve soykırım gibi uluslararası suçların

²⁴⁶ "Diğer faaliyetlerle grubun mali dayanağının yeniden oluşturulması amaçlamıştır. Pazar günü [17 Şubat 2019] militanlar, Anbar vilayetinin batısında yer mantarı toplamaya çıkmış 12 kişiyi kaçırdı, böylece, mali kazanç sağlamak amacıyla çiftçi ve tüccarlara gözdağı verme ve haraç toplama stratejisine geri dönmüş oldu"; AP, Yetkililere Göre İD, Suriye'den Irak'a Geçiyor, Ülkede Güvenlik Açısından İstikrarsızlığa Yol Açıyor, [IS Move from Syria to Iraq, Destabilize Country's Security Say Officials], 23 Şubat 2019, <https://bit.ly/2SXuLdc>. "Medyadaki haberlere göre, haraç, hâlen grup için temel gelir kaynağıdır ve IŞİD'in bir bölgeyi yönetirken aynı zamanda bölgedeki sivillerle ilgili kişisel bilgi toplama taktiği haraç toplama kolaylaştırmaktadır. Bu durum, IŞİD'in kozları elinde tutmasını ve mevcudiyet gösterdiği alanlarda sivilleri tehdit etmesi ve haraç toplamasını sağlamaktadır." Ayrıca, "IŞİD, Irak'taki sınırlı petrol kaçakçılığı, vergilendirme, insanları fidye için kaçırma, uyuşturucu ve diğer yasa dışı maddelerin kaçakçılığı, dışardan gelen bağışlar ve bir dizi farklı suç faaliyetinden gelir elde etmektedir"; ABD Savunma Bakanlığı, [US Department of Defense], Doğal Kararlılık Operasyonu Genelininin Üç Aylık ABD Kongre Raporu, 1 Ekim 2018 – 31 Aralık 2018, [Lead Inspector General for Operation Inherent Resolve I Quarterly Report to the United States Congress I October 1, 2018 – December 31, 2018], 4 Şubat 2019, <https://bit.ly/2GalvM8>, s. 31. IŞİD'in hâlen aktif olduğu alanlarda, "vergiler toplanmakta ve vergi ödemeyenlere misilleme yapılmaktadır"; Musings on Iraq, Ekim 2018: Irak'ta Operasyonlarını Genişleten İslam Devleti, [October 2018: Islamic State Expanding Operations in Iraq], 2 Kasım 2018, <https://bit.ly/2zi3KWb>. "İslam Devleti üyeleri kontrolü elinde tuttuğu yıllarda mülk ve gelirleri ilişkin ayrıntılı bilgilerle geniş aile üyelerinin adres bilgileri dâhil olmak üzere tıttız bir şekilde nüfusun kişisel verilerini topladı. Nüfusla ilgili bu önemli istihbarat, sivillere gözdağı verilmesi ve haraç toplanması konusunda grubun elini güçlendirmekte, süreç içerisinde nakit rezervlerinin yeniden dolmasını sağlamaktadır"; Foreign Policy, IŞİD'in Yeni Zenginleşme ve Hasar Planları, [ISIS's New Plans to Get Rich and Wreak Havoc], 10 Ekim 2018, <https://bit.ly/2NHAs7C>. Ayrıca bkz. Rudaw, Kuzey Irak Ovalarında, Tanıdık Gölgeler Dolayıyor ve Öldürüyor, [In the Plains of Northern Iraq, Familiar Shadows Roam and Kill], 20 Şubat 2019, <https://bit.ly/2VoDlct>; BMGK, [UNSC], Genel Sekreteri İLİD'in (Daes) Uluslararası Barış ve Güvenliğe Karşı Oluşturduğu Tehdit ve Bu Tehditle Mücadelede BM'nin Üye Devletleri Destekleme Çabalarına İlişkin Sekizinci Raporu, [Eighth Report of the Secretary-General on the Threat Posed by ISIL (Da'esh) to International Peace and Security and the Range of United Nations Efforts in Support of Member States in Countering the Threat], S/2019/103, 1 Şubat 2019, <http://undocs.org/S/2019/103>, paragraf 14; ISW, IŞİD'in İkinci Dirilişi, [ISIS's Second Resurgence], 2 Ekim 2018, <https://bit.ly/2y28pL9>; ABD Dışişleri Bakanlığı, [US Department of State], 2017 Terörizm Ülke Raporları – Yabancı Terör Örgütleri: Irak ve Suriye İslam Devleti (IŞİD), [Country Reports on Terrorism 2017 – Foreign Terrorist Organizations: Islamic State of Iraq and Syria (ISIS)], 19 Eylül 2018, www.refworld.org/docid/5bc1f41a.html.

²⁴⁷ Bkz. Bölüm III.A.8 ("Belirli Profil veya Koşullardaki Kadınlar ve Kız Çocukları") ve III.A.10 ("Farklı Cinsel Yönelimlere veya Toplumsal Cinsiyet Kimliklerine Sahip Bireyler").

²⁴⁸ "Aşiretçilik Irak toplumunun yapısındaki tamamlayıcı bir parça olup, 1921 yılında Çağdaş Irak Devleti'nin kuruluşundan bu yana aşiretler, adalet, güvenlik ve hizmet sağlayan önemli yapılar olmuştur"; UNU-CPR, Cezanın Sınırları, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2zi16nQC>, s. 24. Aşiretler coğrafi ve etnik ayrımları aşmaktadır ve bazı tahminlere göre Irak nüfusunun büyük çoğunluğu ülkedeki 150 aşiretten birine mensuptur ya da en azından bir aşirete yakınlık duymaktadır. Aşiretler geleneksel olarak birçok farklı seviyede düzenlenmiştir: Konfederasyon (Qabila), aşiret (Ashira), klan (Fakhdh), ev (Beit), ve geniş aile (Khamsa); Orta Doğu Siyasal Bilimler Projesi, [Project on Middle East Political Science] (POMEPS), IŞİD'den Sonra Irak'ta Hukuki Çoğulculuk ve Adalet, [Legal Pluralism and Justice in Iraq after ISIL], 10 Eylül 2018, <https://bit.ly/2rpxPqw>; War on the Rocks, Bağdat, Irak'ın Aşiretleriyle Çalışma Şansını Kaçırılmamalıdır, [Baghdad Must Seize the Chance to Work With Iraq's Tribes], 17 Ocak 2018, <https://bit.ly/2PolhZw>; Nebraska Üniversitesi, Irak'ta Etnik Gruplar, Aşiret Grupları ve Dini Gruplar, [Iraqi Ethnic, Tribal, and Religious Groups], tarihsiz, <https://bit.ly/2BX2FES>, s. 3- 5.

²⁴⁹ Bkz. Bölüm III.A.1.a ("IŞİD'i Desteklediği Düşünülen Siviller") ve b ("Gerçekten IŞİD Üyesi Olan veya IŞİD Üyesi Olduğu Düşünülenlerle İlişkilendirilen Aileler").

²⁵⁰ "Musul'un kuzeyindeki al-Shura kasabasında yaşayan Jabbouri aşireti, IŞİD militanı olduğundan şüphelenilen aileleri, geniş aile ve yakınlarıyla barıştırmak için aşiret içi bir girişime önderlik etmekte olup bu ailelerin evlerine dönmesini sağlamaktadır"; ECFR, IŞİD Sonrası Sincar'da Uzlaşma, 31 Ekim 2018, <https://bit.ly/2P3B2x7>, s. 12. Ayrıca bkz. Sanad for Peacebuilding, Sanad for Peacebuilding'in Çabalarından Sonra, 1000 Ailenin Başarılı Bir şekilde Al-Ayadhiya, Telafer'e Geri Dönüşü [The Successful Return of 1000 Families to Al-Ayadhiya, Tal Afar Following Reconciliation Efforts by Sanad for Peacebuilding], 11 Kasım 2018, <https://bit.ly/2H2EYhq>; Sanad for Peacebuilding, Irak: Al-Ayadhiyah Bucağındaki Kabileler İçin Barışçıl Bir Şekilde Birlikte Yaşama Onur Paketi Açıklandı, [Iraq: Announcement of Peaceful Coexistence Pact of Honor for the Tribes in Al-Ayadhiyah Sub-District], 10 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2TgqalF>; HRW, Irak'ta Uzlaşma, Toplu Cezalandırmaları Nasıl Durdurabilir, [How Reconciliation in Iraq Could Stop Collective Punishment], 22 Mart 2018, www.refworld.org/docid/5b39f21ba.html. Ayrıca bkz. UNHCR, Irak'ta Aşiret Çatışmalarının Çözümü, [Tribal Conflict Resolution in Iraq], 15 Ocak 2018, www.refworld.org/docid/5a66f84f4.html, s. 5 (ve buradaki kaynaklar).

kovuşturulmasına yönelik yeterli yasal çerçeve eksiktir.²⁵¹ Yasal çerçeve insan haklarının korunmasını sağladığında dahi, Irak'ın ulusal ve uluslararası hukuk kapsamında bu hakların uygulamada teşvik edilmesi ve korunmasına ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmesi hâlen güçtür ve hem devlet hem de devlet dışı aktörler cezalandırılmaksızın insan hakları ihlalleri ve istismarlarında bulunmaktadır.²⁵² Eylül 2017'de kabul edilen bir BMGK kararına göre, bir BM araştırma ekibi (UNITAD), savaş suçları, insanlığa karşı işlenen suçlar ve soykırıma varabilecek fiillerle ilgili kanıt toplayarak, koruyarak ve saklayarak Irak'ta IŞİD'i işlediği suçlardan sorumlu tutmak amacıyla ülkede gösterilen çabaları desteklemek üzere görevlendirildi.²⁵³

Ceza adaleti sisteminin zayıf olduğu bildirilmekte olup, sistem, yakalama veya tutuklama, usulüne uygun işlem ve adil yargılanma standartlarıyla ilgili uluslararası ve ulusal hukuki yükümlülükleri karşılamamaktadır.²⁵⁴ Makamların tutukluluk durumundaki işkence ve ölüm olaylarını inanılır bir şekilde soruşturmaması ve faileri sorumlu tutmaması nedeniyle bu insan hakları ihlallerine yönelik cezasızlık ikliminin süreklilik kazandığı belirtilmektedir.²⁵⁵ Irak makamlarının IŞİD tarafından işlenen insan hakları ihlallerini derinlemesine soruşturma kapasitesinin sınırlı²⁵⁶ olduğu bildirilmektedir.²⁵⁷ Ayrıca, Yezidilerle birlikte IŞİD'in ihlallerinden sonra hayatta kalanların tanık sıfatıyla da dâhil olmak üzere duruşmalara

²⁵¹ "Hükümet, daha ziyade Terörizmle Mücadele Kanununu kullanarak İLİD savaşçıları büyük insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerinden sorumlu tutmak üzere geniş çaplı hukuki bir çaba başlatmıştır. (...) Özel Raportör, Terörizmle Mücadele Kanununun bu uluslararası suçlara yönelik hazırlandığına inanmamaktadır. Ceza Kanununda şu an uluslararası suçları kapsayan hükümler bulunmamaktadır"; BM İnsan Hakları Konseyi, [UN Human Rights Council], Özel Raportörün Irak Misiyonunda Hazırladığı Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Raporu, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Mission to Iraq], 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, paragraf 46, 48-49.

²⁵² "Terör eylemleri ve diğer şiddet türleri, uluslararası insancıl hukuk ihlalleri ve insan hakları ihlalleri ve hakların kötüye kullanılması dâhil olmak üzere silahlı çatışma bağlamında işlenen suçlarda hesap verebilirlik, bu suçların ne zaman, nerede veya kim tarafından işlendiğinden bağımsız olarak, Irak'ta karşımıza çıkan önemli güçlüklerden olmaya devam etmektedir"; UNAMI, Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5a2651964.html, s. 7. "Iraklı ve İKBY güvenlik güçlerinin kendilerinin sorumlu olduğu ciddi ihaller karşısında cezasızlıktan yararlanması Irak'ta adalet ve hesap verebilirlik ve geniş kapsamlı uzlaşma çabaları açısından ciddi bir sorundur. İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından fark edildiği kadarıyla, Irak ve İKBY mahkemeleri, Iraklı, Kürt veya IŞİD karşıtı güçlerin herhangi bir insan hakkı ihlali veya savaş hukuku ihlalinin ötürü hükmüne karar vermemiştir"; HRW, Kusurlu Adalet, 4 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a2651964.html, s. 7. "(...) HSG şüpheli götürmeksiniz ve tekrar tekrar feci insan hakkı ihallerinde bulunmuştur. Ancak, HSG'nin sebep olduğu sorun ve güçlüklerin birçoğunda olduğu gibi, sorumlu olduğu insan hakları ihalleri de tüm Irak'ı kapsayan daha geniş çaplı bir meselenin belirtisidir. HSG'yi bir şekilde yalnızca insan hakları ihallerine karışmış bir yapı olarak sunmak, Irak'ta maalesef tüm silahlı aktörler (2003 öncesi rejimle başlayıp ABD ve Birleşik Krallık kuvvetleri, ülkede güvenlikten sorumlu yapılar, Irak federal polisi, Irak ordusu, istihbarat kuruluşları, İçişleri Bakanlığı, Peşmerge, Asayiş, Uyanış Konseyleri, Sünni aşiretlerle devam eden bu liste daha da uzatılabilir) için geçerli olan geniş kapsamlı cezasızlık kültürü geçişini göz ardı etmek olacaktır"; Century Vakfı, [The Century Foundation], Irak'ta Haşdi Şabiye Anlamak, [Understanding Iraq's Hashd al-Sha'bi], 5 Mart 2018, <https://bit.ly/2oXcbQH>. "Zayıf komuta ve kontrolle birleşen çok sayıda [devlet dışı ve devlet benzeri] grup ve kolluk seçeneklerinin sayısı az olması, Iraklı makamların suç eylemlerini önlemesi veya cezalandırmasını zorlaştırdı ve bu durum cezasızlık ve hukuksuzluk hissiyatını güçlendirdi. (...) Devlet tarafından göstermelik yetkililerle donatılan grupların hukuk dışı şiddet ve suç eylemlerinin yaygınlığı ve cezasızlıktan yararlanarak bu eylemlerde bulunuyormuş gibi durmaları hukukun üstünlüğünü zayıflattı"; GPPi, İLİD'den Sonra Irak: Devletin Altındaki Aktörler, Yerel Güçler ve Kontrol Mikro Politikaları, [Iraq After ISIL: Sub-State Actors, Local Forces, and the Micro-Politics of Control], Mart 2018, <https://bit.ly/2EMLqqt>, s. 7, 61. Ayrıca bkz., HRW, 2019 Dünya Raporu – Irak, [World Report 2019 - Iraq], 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html; Sivil Hakları Ateşkes Merkezi (MRGI), Sivil Aktivistler Irak'ta Tehdit Altında, [Civilian Activists under Threat in Iraq], Aralık 2018, <https://bit.ly/2UnHNgI>, s. 4, 8, 24, 32. Ayrıca bkz. Risk profillerinde (5.a, 6, 8, 10 ve 12) ele alınan cezasızlığa ilişkin özel referanslar.

²⁵³ Karim Asad Ahmad Khan'ın 13 Temmuz 2018'de Özel Danışman ve Araştırma Ekibinin Başkanı olarak atanmasından beri ekibin görevini yerine getirmesi için hazırlık çalışmaları başlatılmış olup, ekip 2019'un başlarında araştırma faaliyetlerine başlamıştır; BM, Araştırma Ekibinin Başkanı Tarafından İlk Bilgilendirme Toplantısında Güvenlik Konseyine Aktarılan Bilgilere Göre, Tanık İfadesi İLİD'in Irak'taki İhlallerinin Kapsamı ve Büyüklüğünü Gözler Önüne Sardi, [Witness Testimony Revealing Scope, Magnitude of ISIL Abuses in Iraq, Head of New Investigative Team Tells Security Council During First-Ever Briefing], SC/13605, 4 Aralık 2018[<https://bit.ly/2UmKFe9>; BMGK, [UNSC] Irak ve Levant İslam Devletini Irak'taki Eylemlerinden Sorumlu Tutmaya Yönelik Ülke İçindeki Çabaların Desteklenmesi Amacıyla Bir Araştırma Ekibinin Kurulmasına İlişkin] 2379 (2017) sayılı Güvenlik Konseyi Kararı, [Security Council resolution 2379 (2017)] [on Establishment of an Investigative Team to Support Domestic Efforts to Hold the Islamic State in Iraq and the Levant Accountable for Its Actions in Iraq], 21 Eylül 2017, S/RES/2379 (2017), <https://www.refworld.org/docid/5a2fda0cb.html>.

²⁵⁴ Bkz. Bölüm II.E.1.a ("Iraklı Yetkililer ve Bağlantılı Güçlerin İnsan Hakları İhlalleri").

²⁵⁵ HRW, 2019 Dünya Raporu – Irak, [World Report 2019 - Iraq], 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html; HRW, Irak: Korkutucu İşkence, Ölüm Hikâyeleri, [Iraq: Chilling Accounts of Torture, Deaths], 19 Ağustos 2018, www.ecoi.net/en/document/1441253.html.

²⁵⁶ Irak'ta yargı sisteminin tutuklu IŞİD şüphelileri akınının etkisi altında olduğu ve bunun adil yargılama standartlarından taviz verilen özet yargılamalara yol açtığı belirtilmektedir; Irak'ın Mahkûm İkilemi, [Iraq's Prisoner Dilemma], 1 Ekim 2018, <https://bit.ly/2PkSk9r>; AP, Irak'ın IŞİD Davalarında Hüküm Hızlıca Veriliyor, Neredeyse Herkes Suçlu [Iraq's ISIS Trials Bring Swift Verdicts, Almost All Guilty], 29 Nisan 2018, <https://bit.ly/2KkXsZl>. Ayrıca bkz. Bölüm II.E.1.a ("Iraklı Yetkililer ve Bağlantılı Güçlerin İnsan Hakları İhlalleri").

²⁵⁷ "Iraklı makamların kurumlarındaki ve güvenlik güçleri bünyesindeki insan hakları ihlallerine karşı kararlı bir şekilde tedbir almaması uluslararası hukuki yükümlülüklerin ihlal edilmesidir"; HRW, 2014-2017 Yıllarında Irak'taki Keyfi Tutuklama ve Zorla Kaybetmeler, 27 Eylül 2018, www.ecoi.net/en/file/local/1444517/1788_1538050350_2709.pdf, s. 75. "Irak mahkemeleri, şu anda Irak'ta işlenen uluslararası suçlarla ilgili bir yargı yetkisine sahip değildir ve bu tür suçların failerini soruşturma ve yargılama kapasitesi hâlen bir hayli zayıftır"; UNAMI, Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 7. Ayrıca bkz. Harvard Kennedy School, Ninova'da Güvenlik Politikaları: Kuzey Irak'ta IŞİD Dirilişinin Önlenmesi, [The Politics of Security in Ninewa: Preventing an ISIS Resurgence in Northern Iraq], 7 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2PBjDQ>, s. iii.

katılmadığı bildirilmektedir.²⁵⁸

Hükümetin, IŞİD'e karşı düzenlenen askeri kampanyalar sırasındakiler de dâhil olmak üzere, Irak Güvenlik Güçleri ve bağlantılı güçlerin karıştığı insan hakları ihlalleri ve hakların kötüye kullanıldığı vakalara ilişkin sorumlular hakkında soruşturma yürütmek ve ihlallerden sorumlu tutmak için sınırlı adımlar attığı bildirilmekte ve bu tür soruşturmalarda elde edilen bulgular nadiren halka açıklanmaktadır.²⁵⁹

Yerel polis dâhil Irak Güvenlik Güçleri hâlen IŞİD tarafından saldırılarda hedef alınmakta, bu ise, sivilleri koruyabilme kapasitelerinin zayıflamasına neden olmaktadır.²⁶⁰ Kolluk kuvvetleri ve yargıdaki fiili yolsuzluklar ve yolsuzluk yapıldığı düşüncesi²⁶¹ nedeniyle hukukun üstünlüğünden taviz verildiği bildirilmektedir.²⁶² Torpilin yaygın olmasının yanı sıra, yargı bağımsızlığının da idari düzey veya siyasi partilerden gelen baskılar²⁶³ ve hâkim, savcı, avukatları ve zaman zaman da ailelerini hedef alan tehdit

²⁵⁸ Alkarama, *Irak, Genel Periyodik İnceleme – Paydaşlar Tarafından Sunulan Bilgilerin Özeti*, [Universal Periodic Review Iraq – Submission to the Stakeholders' Summary], 28 Mart 2018, <https://bit.ly/2IHhpMH>, paragraf 38; HRW, *Irak: Kilit Mahkemeler, IŞİD Davaları Usullerini İyileştirdi*, [Iraq: Key Courts Improve ISIS Trial Procedures], 13 Mart 2019, <http://bit.ly/2ObvkuB>; HRW, *IŞİD Davalarında Mağdurlar Haklarından Mahrum Bırakılıyor*, [ISIS Trials Are Robbing Victims of Their Rights], 26 Ocak 2018, <https://bit.ly/2DkrQmX>.

²⁵⁹ "Başbakanın Eylül 2017'de işkence ve yargısız infaz iddialarının soruşturulmasına ilişkin verdiği taahhüde rağmen, ilgili makamların bu ihlalleri soruşturmak adına herhangi bir adım atmadığı görülmektedir"; HRW, *2019 Dünya Raporu – Irak*, [World Report 2019 – Iraq], 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html. "Özel Raportöre, (...) soruşturmacılardan oluşan bir güvenlik ve disiplin müdürlüğü ve Bağdat'ta farklı suçlar atfedilen bağlantılı güçlerden en fazla 200 kişinin kalabileceği bir gözaltı merkezinin kurulması dâhil olmak üzere hesap verebilirlikle ilgili adımlar atıldığına ilişkin bilgi verildi. Ancak bu hesap verebilirlik mekanizmalarının ve şimdiye kadar yapılan soruşturmalarda ne kadar etkili olduğu belirsizdir, yukarıda belirtilen ya da bildirilen vakalarla ilgili hiçbir hukuki takibat başlatılmamış gibi görünmektedir"; BM İnsan Hakları Konseyi, [UN Human Rights Council], *Özel Raportörün Irak Misyonunda Hazırladığı Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Raporu*, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Mission to Iraq], 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, paragraf 58. Ayrıca bkz. Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], *Irak'ta İnsan Hakları: 2018'in İncelenmesi*, [Human Rights in Iraq: Review of 2018], 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2EkxROr>, s. 4; HRW, *Irak: Yetkililer Savaş Suçlarının Olası Kanıtlarından Kurtuluyor*, [Iraq: Officials Dispose of Potential War Crime Evidence], 20 Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5b39f2d23.html.

²⁶⁰ Bkz. bölüm III.A.2 ("Hükümetle ilişkilendirilen veya Hükümeti Desteklediği Düşünülen Kişiler").

²⁶¹ 2018 Küresel Yolsuzluk Algı Endeksinde Irak (280 ülke arasında) 168. sırada yer aldı; Uluslararası Şeffaflık Örgütü, [Transparency International], *2018 Yolsuzluk Algı Endeksi*, [Corruption Perceptions Index 2018], 21 Şubat 2018, <https://bit.ly/2B7SAEU>. "Irak hidrokarbon sektöründen çok büyük bir gelir elde eden bir ülkedir ama vatandaşlarının pek çoğu yoksuldur, okur-yazar değildir, sağlığı kötü ve işsizdir. (...) Bu sorunun cevabı kısmen yolsuzluktur. Irak'ta yolsuzluk ülkenin her seviyesinde yaygın bir şekilde görülmektedir"; BM Genel Sekreteri Irak Özel temsilcisi, *Halkın Güveninin Yeniden Kazanılması: Irak Özel Temsilcisi Jeanine Hennis-Plasschaert'in Süleymaniye Forumundaki Açılış Konuşması*, [Reviving Public Trust: A Necessity Keynote Address to the Sulaimani Forum by the SRSG for Iraq, Ms. Jeanine Hennis-Plasschaert], 6 Mart 2019, <http://bit.ly/2XYTn4q>, s. 4-5. Musul'da yaşayan birçok kişinin, "(...) Irak hükümetine karşı olumsuz bir tutum sergilemesinin, yolsuzluk ve adaletsizlikle ilgili kişisel tecrübeleriyle bağlantılı olduğu görülmektedir. Sorularımıza cevap veren katılımcıların yüzde 28'i, Irak'ta yargı kurumuna 'hiç güvenmediklerini' veya 'çok güvenmediklerini' söylemiş, Irak adalet sisteminin İD ile ilişkili suçlar nedeniyle yargılanmayı bekleyen binlerce kişinin davalarında adil hüküm vermesine ilişkin endişelerini dile getirmiştir"; UNU-CPR, *Cezanın Sınırları*, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2z16nQC>, s. 14.

²⁶² "Avukatlar, adalet sisteminde rüşvetin yaygın olduğunu belirtep müvekkillerinin serbest bırakılması ya da müvekkillerinin daha iyi muamele görmesini sağlamak amacıyla güvenlik güçleri ve hâkimlere rüşvet verdiklerini kabul etti"; HRW, *Irak: Hâkimler İşkence İddialarını Yok Saydı*, [Iraq: Judges Disregard Torture Allegations], 31 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2v14QO1>. "(...) Irak yargısı, rüşvete ve daha ziyade siyasi partiler veya paramiliter gruplardan gelen tehdit ve şantajlara karşı hassas olduğunu kanıtladı"; Atlantik Konseyi, [Atlantic Council], *Güvenliğin Ötesi: Irak'ta İstikrar, Yönetişim ve Sosyoekonomik Güçlükler*, [Beyond Security: Stabilization, Governance, and Socioeconomic Challenges in Iraq], Temmuz 2018, <https://bit.ly/2BcUkvj>, s. 12. "İD savaşçılarının rüşvet verip adalet sisteminden kolaylıkla kurtulabileceğine ilişkin algı, Irak güvenlik güçleri ve milisleri tarafından mahkûmların yargısız infazları için bir gerekçeye gibi dile getirilmiştir"; UNU-CPR, *Cezanın Sınırları*, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2z16nQC>, s. 29. "Kolluk kuvvetleri (...), gerekli kapasitelerin eksikliği ve yaygın yolsuzluklar nedeniyle hâlen kısıtlanmaktadır"; Bertelsmann Vakfı, [Bertelsmann Foundation], *BTI 2018 Ülke Raporu – Irak*, 2018, [BTI 2018 Country Report – Iraq], www.ecoi.net/en/file/local/1427413/488298_en.pdf, s. 9. "(...) Irak hükümeti yolsuzlukla mücadele kanunlarını etkili bir şekilde uygulayamamıştır ve kamu görevlileri cezalandırılmaksızın yolsuzluklara karışmaktadır. Rüşvet ve 'bir şeyler yaptırmak' için hediye vermek yasa dışı olmasına rağmen Irak'ta yaygın bir şekilde görülen uygulamalardır"; GAN Integrity A.Ş., [GAN Integrity Inc.], *Irak Yolsuzluk Raporu*, [Iraq Corruption Report], son güncelleme: Haziran 2017, <https://bit.ly/2Pzf3hW>. Ayrıca bkz. Freedom House, *2019 Dünyada Özgürlükler Raporu – Irak*, [Freedom in the World 2019 – Iraq], 4 Şubat 2019, www.ecoi.net/en/document/2002613.html; Jamestown Vakfı, [Jamestown Foundation] *Musul'da Şartlar İslam Devleti'nin Geri Dönüşü İçin Olgunlaştı*, [Conditions in Mosul Ripen for Return of Islamic State], 'Terrorism Monitor' Cilt. 17(1), 11 Ocak 2019, <https://bit.ly/2D7xsj0>; Rise Vakfı, [Rise Foundation], *Musul ve Telafer Bağlam Analizi*, [Mosul and Tel Afar Context Analysis], Aralık 2017, <https://bit.ly/2CzJSwU>, s. 29.

²⁶³ "Yargı, yolsuzluk, siyasi baskılar, aşiret güçleri ve dini menfaatlardan etkilenmektedir. Yasama, yürütme ve yargı erkleri arasındaki çizgiler genellikle bulanıktır ve yürütmenin yargıya müdahalesi yaygındır"; Freedom House, *2019 Dünyada Özgürlükler Raporu – Irak*, [Freedom in the World 2019 – Iraq], 4 Şubat 2019, www.ecoi.net/en/document/2002613.html. "Irak yargısı, 2003'ten bu yana, siyasi müdahaleler ve baskılar, yolsuzluk ve rüşvet, dini menfaatler ve aşiret güçlerinin ağındadır"; Avrupa Parlamentosu/Dış Politikalar Genel Müdürlüğü, [European Parliament / Directorate-General for External Policies], *Irak Devletinin Yeniden İnşası: İstikrar, Yönetişim ve Uzlaşma*, [Rebuilding the Iraqi State: Stabilisation, Governance, and Reconciliation], Şubat 2018, <https://bit.ly/2SHFY6Y>, s. 24. "Yargı sistemi siyasi baskılara karşı bir hayli savunmasız hâle gelmiştir. Pek çok hâkim artık korku, tehdit ya da rüşvetle hükümet tarafından kontrol edilmektedir. Bu durum, taraflı hâkimler tarafından hükümet liderleri ve görevlilerinin hukukun üstünde olmasına müsaade edildiği bir durum yarattığından gerçek bir demokrasiyi imkânsız hâle getirmiştir. Yargının bu şekilde istismar edilmesi adil yargılanma hakkının çok ciddi bir şekilde ihlal edilmesiyse sonuçlanmıştır"; Cenevre Uluslararası Adalet Merkezi (GICJ), *GICJ'nin Irak Sunuları – BM İnsan Hakları Konseyinin 35. Oturumuna Sunulan Raporlar*, [GICJ's Submissions on Iraq – Reports Submitted to the 35th Session of the UN Human Rights Council], Haziran 2017, <http://bit.ly/2FDDe7F1>, s. 5. Ayrıca bkz. The Guardian, 'Irak Ölüyor': Petrol Serbestçe Akıyor Ancak Yolsuzluklar Öfkeyi Daha Çok Arttırıyor, [Iraq is Dying: Oil Flows Freely but Corruption Fuels Growing Anger], 27 Ağustos 2018,

ve yıldırımlar nedeniyle zarar gördüğü bildirilmektedir.²⁶⁴ Resmî adalet sistemine güven duyulmaması nedeniyle birçok Iraklı'nın aşiretlerin çatışma çözme mekanizmalarına başvurduğu belirtilmektedir.²⁶⁵ Kadınlar ve farklı cinsel yönelimlere veya toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip bireyler için adalete erişimin kolluk kuvvetleri ve yargı mensupları arasında hâlen varlığını sürdüren ataerkil toplumsal cinsiyet normları sebebiyle engellendiği bildirilmektedir.²⁶⁶

Gözlemciler göre, Irak İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (IHCHR)²⁶⁷ siyasi müdahalelerden etkilenme eğilimi göstermekte ve halk, Komiserliğe güven duymamaktadır.²⁶⁸

Irak makamları, tazminat Kanunları Gereği (20 sayılı ve 2009 tarihli Kanun ve 57 sayılı ve 2015 tarihli Kanun), 2003'ten beri mülkleri savaşa ilgili olaylardan etkilenmiş vatandaşların tümünün zararını tazmin edecektir.²⁶⁹ İlgili Kanun kapsamında kurulan komisyonların binlerce tazminat talebi aldığı ancak sivillerin bu prosedürlere uymakta ciddi güçlük çektiği²⁷⁰ ve 2014'ten beri ölüm veya yaralanmalara

<https://bit.ly/2NpqtEL>; ISW, *Irak Seçimleri Öncesinde, Irak Yargısı Sünni Politikacının Aleyhine Karar Verdi, [Iraq's Judiciary Rules Against Sunni Politician ahead of Iraqi Elections]*, 9 Şubat 2018, <https://bit.ly/2RXgTiS>. Ayrıca bkz. Washington Enstitüsü, [The Washington Institute, *Irak'ın İŞİD'den Sonra Yaşadığı En Temel Zorluk Yolsuzluktur, [After IS, Iraq's Major Challenge is Corruption]*, 2 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2Cbm2Kz>.

²⁶⁴ Bkz. Bölüm III.A.1.c ("İŞİD Şüphelilerine ve Gerçekten İŞİD Üyesi Olan veya İŞİD Üyesi Olduğu Düşünülenlerle İlişkilendirilen Ailelere Hukuk Hizmeti Veren Kişiler"), III.A.2 ("Hükümetle İlişkilendirilen veya Hükümeti Desteklediği Düşünülen Kişiler") ve III.A.3 ("Hükümete veya Hükümete Bağlı Kuruluşlara Muhalef veya Muhalef Olduğu Düşünülen Kişiler").

²⁶⁵ *Mahkemelere duyulan güvensizlik ya da erişim kısıtlılığı nedeniyle pek çok Iraklı ihlalleri ve hatta büyük suçlarla ilgili uyuşmazlıkları dahi çözmesi için aşiret yapılarına yönelmiştir*; Freedom House, 2019 *Dünyada Özgürlükler Raporu – Irak, [Freedom in the World 2019 – Iraq]*, 4 Şubat 2019, www.ecoi.net/en/document/2002613.html. "Sosyal sınıf ve mali imkânlarına bağlı olarak uyuşmazlıkların ve özel sorunlarının çözümü için aşiretler veya dini liderlere başvuran nüfusun bir kesimi, uygulamada Irak'ın hukuk ve ceza mahkemelerinden genellikle uzak durmaktadır"; Bertelsmann Vakfı, [Bertelsmann Foundation], *BTI 2018 Ülke Raporu – Irak, 2018, [BTI 2018 Country Report – Iraq]*, www.ecoi.net/en/file/local/1427413/488298_en.pdf, s. 8. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.11 ("Kan Davaları Gibi Aşiretler Arası Çatışmaların Çözümünde Hedef Alınan Kişiler").

²⁶⁶ "(...) Aile içi istismar mağdurları için devlet koruması uygulamada genellikle mevcut değildir"; Kanada: Kanada Göç ve Mülteci Kurulu, [Immigration and Refugee Board of Canada, *Irak: Ülkede Ne Kadar Yaygın Olduğu Dâhil, Sünni ve Şii Müslümanların Mezhepler Arası Evlilikleri; Mezhepler Arası Evlilik Yapan Eşler ve Çocuklarının Bağdat Dâhil Toplum ve Makamlardan Gördüğü Muamele; Mevcut Devlet Koruması (2016-Ocak 2018), [Iraq: Inter-Sect Marriage Between Sunni and Shia Muslims, Including Prevalence; Treatment of Inter-Sect Spouses and Their Children by Society and Authorities, Including in Baghdad; State Protection Available (2016-January 2018)]*, 29 Ocak 2018, IRQ106049.E, www.refworld.org/docid/5aa916bb7.html. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.8 ("Belirli Profil veya Koşullardaki Kadınlar ve Kız Çocukları") ve III.A.10 ("Farklı Cinsel Yönelimlere veya Toplumsal Cinsiyet Kimliklerine Sahip Bireyler").

²⁶⁷ 15 Ekim 2005 tarihli Irak Anayasasının 102. Maddesinde bu kurumun "bağımsız olduğunun düşünülmesi" ve "Temsilciler Konseyi" tarafından izlenmesi öngörülmekte, işlevleri ise "kanunlarca düzenlenmektedir". IHCHR, 53 sayılı ve 2008 tarihli Kanunla resmen kuruldu. Bu kanunun 5. Maddesi uyarınca, IHCHR, bireyler, gruplar ve sivil toplum kuruluşlarının insan hakları şikâyetlerini almak ve soruşturmakla görevlendirilmiştir; bkz. *Irak Cumhuriyeti Anayasası*, 15 Ekim 2005, www.refworld.org/docid/454f50804.html, 53 sayılı Kanunun (2008) 102. maddesine Arapça dilinde şu adresten ulaşılabilir: <https://bit.ly/2zYwkfA>. Mart 2015 tarihinde, IHCHR'ye, Ulusal İnsan Hakları Kurumları Uluslararası Koordinasyon Komitesi Tarafından, ulusal insan hakları kurumlarının statülerine ilişkin uluslararası standartları oluşturan Paris İlkeleriyle kısmen uyumlu çalıştığını gösterir nitelikteki "B" statüsü verildi; Ulusal İnsan Hakları Kurumları Küresel İttifakı, [Global Alliance of National Human Rights Institutions], *Ulusal Kurum Statüleri Şeması – 26 Aralık 2018 itibarıyla Akreditasyon Statüsü*, erişim tarihi: 30 Nisan 2019, <https://bit.ly/2Ti0tOu>.

²⁶⁸ "(...) kurumlar bağımsız ve tarafsız olmadıkları için sorun yaşamakta ve adaletsiz yargılama, işkence ve özet infazlar gibi konuları nadiren ele almaktadır (...); Alkarama, *Irak, Genel Periyodik İnceleme – Paydaşlar Tarafından Sunulan Bilgilerin Özeti, [Universal Periodic Review Iraq – Submission to the Stakeholders' Summary]*, 28 Mart 2018, <https://bit.ly/2IHhpMH>, paragraf 10. "(...) Görüşülen ailelerden hiçbirisi ulusal insan hakları kurumu olan Irak İnsan Hakları Yüksek Komiserliğine (IHCHR) başvurduğuna söylememiştir ve görüldüğü kadarıyla bunun nedeni komisyonun akrabalarını bulabilmeleri için kendilerine yardımcı olacak etkili bir rol oynayacağına inanmamalarıdır"; HRW, *2014-2017 Yıllarında Irak'taki Keyfi Tutuklama ve Zorla Kaybetmeler*, 27 Eylül 2018, www.ecoi.net/en/file/local/1444517/1788_1538050350_2709.pdf, s. 8. Ayrıca bkz. UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017]*, 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6af544.html, s. 20-21; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Ocak-Haziran 2017, [Report on Human Rights in Iraq: January to June 2017]*, 14 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a746d804.html, s. xi, 22-23; Irak Sivil Toplum Dayanışma Girişimi (ICSS), *Yeni Irak İnsan Hakları Yüksek Komiserliğine Sivil Toplumdan Ciddi İtirazlar Geliyor, [The New Iraqi High Commission for Human Rights Faces Serious Objections from Civil Society]*, 29 Temmuz 2017, <https://bit.ly/2Ev693M>. IHCHR'ye göre, kurum, 2019 Şubat ayının başında, daha önce İŞİD'in elinde olan bölgelerdeki kayıp insanlarla ilgili 7.000 şikâyet almıştır; IHCHR, *Yüksek Komite, Kayıp İnsanlarla İlgili (1.700) Şikâyet Aldı, [(1.700) Complaints Received by Supreme Committee for Missing Persons]*, 4 Şubat 2019, <http://bit.ly/2FnH3Sz>.

²⁶⁹ 20 sayılı ve 2009 tarihli Kanun ve 57 sayılı ve 2015 tarihli Kanuna göre, askeri operasyonlar ve terör eylemlerinden etkilenen veya zarar gören her Irak vatandaşının mali tazminat alma hakkı bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Irak BAM (HLP) Alt Kumesi, *20 sayılı ve 2009 tarihli Kanun ve 57 sayılı ve 2015 tarihli Kanuna dayanan Mülk Tazminatı Kılavuz İlkeleri (Birinci Değişiklik)*, 20 Aralık 2018, <https://bit.ly/2GAwfmX>; Çatışmadaki Siviller Merkezi (CIVIC), "Umuyoruz ama Ümitsiziz" – Sivillerin Irak'taki Tazminat Süreci Algısı, ["We Hope, but We Are Hopeless" – Civilians' Perceptions of the Compensation Process in Iraq], <https://bit.ly/2Dhi6ap>; MRGI, *Irak'ta Çatışma Mağdurları için Telif: Kıyaslamalı Uygulamadan Çıkarılan Dersler, [Reparations for the Victims of Conflict in Iraq: Lessons Learned from Comparative Practice]*, Kasım 2017, www.refworld.org/docid/5a1812b44.html. Gözlemciler göre, 20 sayılı Kanun, son dönemdeki çatışmada yaşanan insan hakkı ihlalleri ve hakların kötüye kullanıldığı olayları tam olarak kapsamamaktadır. Ayrıca 20 sayılı Kanun, diğer telif biçimlerini dikkate almaksızın yalnızca tazminat odaklıdır; MRGI, *Irak'ta Çatışma Mağdurları için Telif: Kıyaslamalı Uygulamadan Çıkarılan Dersler, [Reparations for the Victims of Conflict in Iraq: Lessons Learned from Comparative Practice]*, Kasım 2017, www.refworld.org/docid/5a1812b44.html, s. 22-23; HRW, *Kusurlu Adalet*, 4 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a2651964.html, s. 61. İŞİD suçlarından sonra hayatta kalan Yezidi Kadınlara tazminat verilmesiyle ilgili ayrı bir kanun parlamento tarafından görüşülmektedir; bkz. 547. dipnot.

²⁷⁰ Koruma Kümesi, [Protection Cluster], *Irak'ta Mülk Tazminatı Programına İlişkin Savunma Notu – Güçlükler ve Tavsiyeler, [Advocacy Note on Property Compensation Scheme in Iraq – Challenges and Recommendations]*, Mart 2019, s. 2-4 [UNHCR ile yapılan görüşmeler dosyalanmıştır]; CIVIC, "Umuyoruz ama Ümitsiziz" – Sivillerin Irak'taki Tazminat Süreci Algısı, ["We Hope, but We Are Hopeless" –

ilişkin herhangi bir tazminat ödenmediği bildirilmektedir.²⁷¹ Alınan bilgilere göre, IŞİD'le bağlantısı olduğu düşünülen ailelerin güvenlik soruşturmasına takıldığı ve bu nedenle bu ailelerin tazminat talebinde bulunmalarının engellendiği belirtilmiştir.²⁷²

b) IKB'de Devlet Koruması İmkânı

IKB'de güç, Erbil merkezli KDP ve Süleymaniye merkezli KYB olmak üzere büyük ölçüde iki egemen parti arasında bölünmüştür.²⁷³ Bölgenin silahlı kuvvetleri ("Peşmerge") ve güvenlik, terörle mücadele ve istihbarat kuruluşlarının bu iki partinin ve/veya güçlü parti yetkililerinin siyasi etkisi altında kaldığı bildirilmektedir.²⁷⁴ IKBY kurumlarının etkili yönetiminden taviz verilmesinin diğer nedenleri arasında ise yaygın yolsuzluklar²⁷⁵ ve aile, aşiret veya partiyle bağlantılı olanlara torpil yapılması bulunmaktadır.²⁷⁶

Civilians' Perceptions of the Compensation Process in Iraq, 28 Kasım 2018, <https://bit.ly/2Dhi6ap>, s. 2-3, 13-19; Al Jazeera, *IŞİD Sonrası Irak: Hükümetin 'Adil Olmayan' Tazminatı Öfkeyle Karşılandı*, [Iraq Post-ISIL: Anger over Government's 'Unfair' Compensation], 14 Eylül 2018, <https://bit.ly/2p8Lvvg>; HRW, *Para Memnun Edici Ancak Yezidi Mağdurların Her Derdinin Devası Bulunmamaktadır*, [Money Welcome but no Panacea for Iraq's Yazidi Victims], 8 Mart 2018, www.refworld.org/docid/5b39f1c7a.html.

²⁷¹ HRW, *2019 Dünya Raporu – Irak*, [World Report 2019 – Iraq], 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html; CIVIC, "Umuyoruz ama Ümitsiziz" – Sivillerin Irak'taki Tazminat Süreci Algısı, ["We Hope, but We Are Hopeless" – Civilians' Perceptions of the Compensation Process in Iraq], 28 Kasım 2018, <https://bit.ly/2Dhi6ap>, s. 3; The National, *Iraklılar, Patlama İhtimali Olan Gizli Bir Cephaneliğin İçinde Yaşüyor*, [Iraqis Are Living among a Hidden Arsenal that Could Explode], 3 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2ShKALv>; NRC/DRC/IRC, *Eve Giden Uzun Yol*, 27 Şubat 2018, <https://bit.ly/2D3uFZc>, s. 16.

²⁷² "Uygulamada, bir şahsın IŞİD'le ne düzeyde olursa olsun bağlantılı olduğunun düşünülmesi, şahsın otomatik olarak tazminat da dâhil olmak üzere devletin sağladığı tüm hizmetlerin dışında kalmasıyla sonuçlanmaktadır"; Koruma Kümesi, [Protection Cluster], *Irak'ta Mülk Tazminatı Programına İlişkin Savunma Notu – Güçlükler ve Tavsiyeler*, [Advocacy Note on Property Compensation Scheme in Iraq – Challenges and Recommendations], Mart 2019, s. 5 [UNHCR ile yapılan görüşmeler dosyasıdır]. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.1.b ("Gerçekten IŞİD Üyesi Olan veya IŞİD Üyesi Olduğu Düşünülenlerle İlişkilendirilen Aileler").

²⁷³ "İki büyük parti (...) geniş bir hamili taban, işletmeler, medya kanalları ve parti liderlerine rapor veren paramiliter peşmerge birimleriyle Kürdistan'ın bir bölgesini kontrol etmek isteyebilir"; Amerikan İlerleme Merkezi, [Center for American Progress], *Kürdistan'ın Yeni Anı*, [Kurdistan's New Moment], 18 Aralık 2018, <https://ampr.gs/2ShZehH>. "(...) Irak Kürdistan'ının en etkili partileri KYB ve Kürdistan Demokrat Partisiyle (KDP) ilgili yaygın memnuniyetsizliğe rağmen, Goran [En büyük muhalefet partisi] KDP-KYP'nin oluşturduğu tek el karşısında sağlam durmakta başarısız kalmaktadır"; Washington Enstitüsü, [The Washington Institute], *Goran: Eylemden Ziyade Sözcüklerin Partisi* [Gorran: A Party of Words, not Deeds], 29 Ekim 2018, <https://bit.ly/2rTINgh>. Ayrıca bkz. *Yıkılan Hayaller, Bağımsızlık Referandumu, Kerkük'ün Düşüşü ve Kürt ve Irak Politikasına Etkisi*, [Scattered Dreams – The Independence Referendum, the Fall of Kirkuk and the Effect on Kurdish and Iraqi Politics], 16 Nisan 2018, <https://bit.ly/2EzBLVd>, s. 81.

²⁷⁴ "Irak Kürdistanı'nın Peşmerge güçleri karmaşık ve çok yönlü bir güvenlik teşkilatıdır; hem Irak devletine hem de Irak Kürt Bölgesel Yönetimine (IKBY), farklı siyasi partilere ve güçlü şahıslara bağlıdır. Farklı zamanlarda – bazen de eş zamanlı olarak – ulusal, bölgesel, parti ve bireylere ait güçler olarak sınıflandırılabilir"; Clingendael Enstitüsü, [Clingendael Institute], *[Kürdistan İçin Mi Mücadele Ediyor? Irak'ta Peşmerge'nin Doğası ve İşlevlerinin Değerlendirilmesi, [Fighting for Kurdistan? Assessing the Nature and Functions of the Peshmerga in Iraq]*, Mart 2018, <https://bit.ly/2LssqA5>, s. 2. Partiyeye bağlantılı olan peşmerge güçlerini IKBY Peşmerge İşleri Bakanlığının altında birleştirme ve kurumsallaştırmaya yönelik çabalara rağmen, peşmerge güçleri hâlen kısım kısım IKBY'nin kontrolü dışında faaliyet göstermeye devam etmektedir. "Parti politikalarının etkisini azaltmaya yönelik olumlu adımlar atılmasına rağmen, bu politikalar hâlen Peşmerge teşkilatında karar verici bir rol oynamaya devam etmektedir. Peşmerge İşleri Bakanlığının entegre birliklerinin komutası partiye bağlılıklarına göre yapılmaya devam etmekte olup, her bir birlik bir partiden bir komutan ve diğer partiden bir komutan yardımcısıyla yönetilmektedir. Ayrıca, peşmerge güçlerinin büyük çoğunluğu henüz kurumsallaşmamıştır. Bakanlığın 11 birliğinin dışında yaklaşık 100.000 Peşmerge savaşçısı bulunmakta olup, KYB (70'lerin gücü) ve KDP (80'lerin gücü) arasında aşağı yukarı eşit dağılmışlardır. İki partinin de Peşmerge güçleri kendi teşkilat yapısı ve mali yapısını korumaktadır ve coğrafi olarak bağlı buldukları partinin geleneksel etki alanıyla sınırlıdır. Ayrıca, KDP ve KYB, daha da köklü bir siyasallaşma süreci olan kendi güvenlik, istihbarat ve terörizmle mücadele güçlerine sahiptir. Bu güçler ise sadece partilere göre değil, aynı zamanda iktidardaki Barzani ve Talabani ailelerinin güçlü bireylerine kişisel bağlılıklarına göre de bölünmüştür"; A.g.e.s. 16. Ayrıca bkz. Fanack, *Irak Kürdistanı Kendi Başına ayakta Kalabilir Mi?*, [Can Iraqi Kurdistan Survive Itself?], 10 Eylül 2018, <https://bit.ly/2rN2vtX>; Al-Monitor, *Politikleşmiş Peşmerge Irak Kürdistanı'ndaki İstikrarsızlığı Artırıyor*, [Politically Peshmerga Adds to Iraqi Kurdistan Destabilization], 30 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2FBQ97I>; GPPI, *ILİD'den Sonra Irak: Devletin Altındaki Aktörler, Yerel Güçler ve Kontrol Mikro Politikaları*, [Iraq After ISIL: Sub-State Actors, Local Forces, and the Micro-Politics of Control], Mart 2018, <https://bit.ly/2EMLqtt>, s. 23-24; Niqash, *Gerçekler ve Kurallar – Kürt Partiler, Irak'ın Siyasetle İlgili Seçim Kurallarını Silahlarla İstedikleri Gibi Esnetti*, [Reality Versus the Rules – Kurdish Parties Bend Iraq's Electoral Rules on Politics with Guns], 8 Şubat 2018, <https://bit.ly/2VCoT79>; Friedrich Ebert Vakfı, [Friedrich Ebert Foundation], *Kürdistan'da Sivil-Askeriye İlişkinde (Peşmerge) Reform*, [Reforming the Civil-Military Relationship in Kurdistan (Peshmerga)], Eylül 2017, <https://bit.ly/2BwwXNb>.

²⁷⁵ "[Yolsuzlukla suçlanan görevlilere] dava açma ve mahkeme sisteminin içerisinde ilerleme süreci personel ve kaynak yetersizliği nedeniyle yavaş seyretmiştir"; Rudaw, *Komisyon: IKBY'nin Yolsuzluk Soruşturması Personel ve Kaynak Yetersizliği Nedeniyle Yavaşladı*, [IKBY's Corruption Probe Slowed by Lack of Staff, Resources: Commission], 16 Nisan 2019 <https://bit.ly/2VVC9Qa>. "Iraklı Kürtler, 2003'ten beri süren büyük yolsuzluklar (petrol gelirlerinde milyarlarca dolar eksik vardır) ve torpilleri (Tüm önemli görevlere Barzani ve Talabani ailelerinin üyeleri ve yandaşları gelmiştir) sineye çekmiştir (...); CEIP, *Kürdistan Politikası Yol Ayrımında*, [Kurdistan Politics at a Crossroads], 26 Nisan 2018, <https://bit.ly/2DX7245>. Ayrıca bkz. Freedom House, *2019 Dünyada Özgürlükler Raporu – Irak*, [Freedom in the World 2019 – Iraq], 4 Şubat 2019, www.ecoi.net/en/document/2002613.html; Dış Politika Araştırma Enstitüsü, [Foreign Policy Research Institute], *Irak Kürdistan Bölgesinde Sistemik Kriz*, [Systemic Crisis in the Kurdistan Region of Iraq], 8 Ocak 2018, <https://bit.ly/2QIAqmr>. Ayrıca bkz. Dipnot 261.

²⁷⁶ Siyasi elitlerin IKB'deki güvenlikle ilgili ve idari kilit konulara ve işletmelere hâkim olduğu bildirilmektedir: "İki siyasi parti, kamu sektörü, Peşmerge ve güvenlik güçleri ile ekonomiyi tekelleştirmiş olup destekçilerini kayıracak toplumun daha geniş kesimleri üzerinde de kontrol sağlamayı başarmıştır"; Open Political Science, *Irak Kürdistanı'nda Kayırmacılığın Kökenleri ve Bu Sorunla Mücadele Etmeye Yönelik Çabalar*, [The Roots of Clientelism in Iraqi Kurdistan and the Efforts to Fight It], 28 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2FdzBvM>, s. 1. "(...) KDP ve KYB, yaygın hamilik ağlarıyla korudukları tarihi, temel ve sadık tabanlarını ve geleneksel, sarsılmaz aşiret ve aile bağlantılarını muhafaza etmekte ve bunlardan yararlanmaktadır"; LSE, *2018 Irak Genel Seçimleri: Geçiş Dönemindeki Nüfus Mu?* [The 2018 Iraqi Federal Elections: A Population in Transition?], Temmuz 2018, <https://bit.ly/2A2gErJ>, s. 17. Ayrıca bkz. MENA Watch (Almanya), *Aile İşleri Gibisi Yok*, [There Is no Business like Family Business], 5 Aralık 2018, <https://bit.ly/2BwmykB>; Los Angeles Times, *Irak Kürdistan'ında*

Yargı bağımsızlığının da giderek artan siyasi müdahaleler nedeniyle engellendiği bildirilmektedir.²⁷⁷ Ceza adaleti sisteminin zayıf olduğu ve yakalama, tutuklama ve adil yargılanmaya ilişkin uluslararası ve ulusal yasal yükümlülükleri karşılamadığı bildirilmektedir.²⁷⁸ Raporlara göre, İKB'de siyasi elitler veya güvenlik açısından elitlerle bağlantılı olan failer, suç işlediklerinde genellikle cezasızlıktan faydalanmaktadır.²⁷⁹

Edinilen bilgilere göre, İKBY mahkemeleri, herhangi bir insan hakkı ihlali veya insan hakları hukuku ihlali ya da uluslararası insancıl hukuk ihlalinin ötürü Kürt güçlerin hüküm giymesini kararı vermemiştir.²⁸⁰

F. İnsani Durum

İŞİD'e karşı düzenlenen büyük askeri operasyonların 2017'nin bitiminde sona ermesinden bu yana insani durum istikrar kazanmış olmakla birlikte²⁸¹ insani ihtiyaç hâlen çok fazladır.²⁸² 2019'da tahminen 6,7 milyon insan, diğer bir deyişle nüfusun yüzde 18'i farklı türlerde insani yardım ve korumaya ihtiyaç duymaktadır.²⁸³ ÜYEK'ler,²⁸⁴ geri dönenler, mülteciler²⁸⁵ ve hassas durumdaki ev sahibi topluluklar²⁸⁶

Kalıtıl Politikalar Eski Hâline Döndü, [In Iraqi Kurdistan, Hereditary Politics Come Full Circle], 4 Aralık 2018, <http://ati.ms/axVMOA>; Al Jazeera, Irak'ın Kürt Gençleri İçten İçte Kaynıyor, [Anger Is Simmering Among Iraq's Kurdish Youth], 12 Kasım 2018, <http://aje.io/sz74u>; Open Democracy, Yolsuzluklar Kürt Eğitimine Zarar Veriyor, [Corruption Corrodes Kurdish Education], 15 Ekim 2018, <https://bit.ly/2sHVgUf>; ICG, Irak Kürdistan'ında Bölgesel Seçimler Kırılğan Durumu Test Etti, [Iraqi Kurdistan's Regional Elections Test a Brittle Status Quo], 28 Eylül 2018, <https://bit.ly/2xY7hHx>; Fanack, Irak Kürdistanı Kendi Başına Ayakta Kalabilir Mi?, [Can Iraqi Kurdistan Survive Itself?], 10 Eylül 2018, <https://bit.ly/2rN2vtX>; Atlantik Konseyi, [Atlantic Council], Güvenliğin Ötesi: Irak'ta İstikrar, Yönetişim ve Sosyoekonomik Güçlükler, [Beyond Security: Stabilization, Governance, and Socioeconomic Challenges in Iraq], Temmuz 2018, <https://bit.ly/2rM4P4v>, s. 3.

²⁷⁷ "Geçtiğimiz Kasım ayında [2018], Kürdistan Bölgesinde bağımsız olduğu düşünülen çok az sayıda hâkimden biri bölgesel hukuk konseyi üyeliğinden istifa ettiğini açıkladı. Hâkim Latif Sheikh Mustafa, bölgenin iki büyük partisi, Kürdistan Demokrat Parti (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliğinin (KYB) yargıya müdahalelerini ve yargının bağımsız bir kurum olarak çalışmamasını protesto ediyordu. Mustafa'nın istifası, son dört yılda benzer nedenlerden istifa eden dört kıdemli hâkimin istifasını takip etmiştir." Tahrir Orta Doğu Politikası Enstitüsü, [The Tahrir Institute for Middle East Policy], Kürdistan Bölgesinde Yargı Tehlike Altında, [Judiciary in Kurdistan Region in Peril], 11 Ocak 2019, <https://bit.ly/2Fqa7ey>. "Kürdistan bölgesinde yargı da bağımsız değildir. Demokrasi ve İnsan Hakları [metinde böyle geçmektedir] Gelişim Merkezi (DHRD) [Democracy and Human Right [sic] Development Center] tarafından yapılan bir ankete göre, Kürdistan Bölgesindeki 300 kişiden %50'si Kürdistan'da yargı bağımsızlığının sorgulanabilir olduğunu düşünüyorken %40'ı, yargı bağımsızlığının orta düzeyde olduğunu belirtti. Adalet Bakanlığı, iktidardaki siyasi partilerin siyasi muhalefeti yargılamak için kullandığı bir araca dönüşmesi bağlamında şöhrete kavuşmuştur"; Dış Politika Araştırma Enstitüsü, [Foreign Policy Research Institute], Irak Kürdistan Bölgesinde Sistemik Kriz, [Systemic Crisis in the Kurdistan Region of Iraq], 8 Ocak 2018, <https://bit.ly/2QIAqmr>. Ayrıca bkz. NRT, Kıdemli Hâkim, Kürdistan Bölgesinin Yargı Konseyi Üyeliğinden İstifa Etti, [Senior Judge Resigns as Member of Kurdistan Region's Judicial Council], 10 Kasım 2018, <https://bit.ly/2AifCln>; Niqash, Mahkeme Tehlikesi: Iraklı Avukatlar Ölüm Tehdidi Alıyor Fakat Polise Gitmiyor, [Courting Danger: Iraqi Lawyers Get Death Threats but Won't Go to Police], 10 Ocak 2018, <https://bit.ly/2U9s6tM>; Bertelsmann Vakfı, [Bertelsmann Foundation], BTI 2018 Ülke Raporu – Irak, 2018, [BTI 2018 Country Report – Iraq], www.ecoi.net/en/file/local/1427413/488298_en.pdf, s. 12; Open Democracy, Kürdistan Halkı Güvenlik Ortamında Mı Yaşıyor, [Do the People of Kurdistan Live in Security?], 30 Ocak 2017, <https://bit.ly/2PfoWB>.

²⁷⁸ Bkz. Bölüm II.D.1.b ("Kürt Yetkililerin İnsan Hakları İhlalleri").

²⁷⁹ "Mevcut mevzuatın uygulanmasındaki diğer bir engel de iktidardaki partilerin bazı failere koruma sağlamasıdır. Katilin delil yetersizliğinden akladığı davalarda katil genellikle iktidardaki partilerden yardım almıştı. Siyasi partiler yalnızca kendi üyelerini korumakla kalmayıp aynı zamanda nüfuzlu kişileri ve partiyle bağlantılı insanları da koruyacaktır. (...) [Akademik bir kaynağa göre] bir kimse güvenlik polisi ya da iktidardaki partilerle çatıştığında, hukukun üstünlüğü ilkesi uygulanmamaktadır. Sadece çok az sayıda hâkim siyasi endişeleri maksızın nesnel bir şekilde karar verebilmektedir"; DIS, Irak Kürdistan Bölgesi (İKB): Namusla İlgili Anlaşmazlıklarda Kadın ve Erkekler, [Kurdistan Region of Iraq (KRI): Women and Men in Honour-Related Conflicts], 9 Kasım 2018, www.refworld.org/docid/5beacadd4.html, s. 15-16. Ayrıca bkz. Ekurd, Bir Yetkiliye göre: Irak Kürdistanı'nda İnsan Haklarının Durumu 'Kötüye Gidiyor', [Human Rights Situation in Iraqi Kurdistan is 'Getting Worse': Official], 10 Aralık 2018, <https://bit.ly/2UJWVpAt>; Dış Politika Araştırma Enstitüsü, [Foreign Policy Research Institute], Irak Kürdistan Bölgesinde Sistemik Kriz, [Systemic Crisis in the Kurdistan Region of Iraq], 8 Ocak 2018, <https://bit.ly/2QIAqmr>; Ekurd, Bir Hâkime Göre, Irak Kürdistanı'nda Makamlar Hukukun Üstünlüğüne İnanmıyor, [Iraqi Kurdistan Authorities Don't Believe in Rule of Law, Judge Says], 1 Mayıs 2017, <https://bit.ly/2R892xr>; Open Democracy, Kürdistan Halkı Güvenlik Ortamında Mı Yaşıyor, [Do the People of Kurdistan Live in Security?], 30 Ocak 2017, <https://bit.ly/2PfoWB>.

²⁸⁰ HRW, Kusurlu Adalet, 4 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a2651964.html, s. 11, 69.

²⁸¹ OCHA, Irak: 2018 İnsani Yardım Müdahale Planı (Şubat 2018), [Iraq: 2018 Humanitarian Response Plan (February 2018)], 21 Mart 2018, <https://bit.ly/2Jiwv7P>, s. 1.

²⁸² BMGK, 2367 (2017) Sayılı Kararın Uygulanması – Genel Sekreterin Raporu, S/2018/677, 9 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2vstDzS>, paragraf 50.

²⁸³ "Koruma, Irak'ta 2019 yılında da diğer tüm alanları etkileyen insani öncelik olmayı sürdürmekte ve insani yardım müdahalesinin merkezindedir. Aşırı gruplarla bağlantılı olduğu düşünülen bireyleri hedef alan misillemeler; zorunlu, erken, bilgi verilmeksizin geri gönderme ve geri dönüşün engellenmesi; kimlik belgelerinde eksiklik; kamplardaki ciddi hareket özgürlüğü kısıtlamaları; keyfi tutuklama; psikososyal desteğe ihtiyaç duyan ÜYEK'ler ve geri dönüş yapan kişiler; yaygın patlayıcı zararlı madde kontaminasyonu ve barınma, arazi ve mülkle ilgili meseleler dâhil olmak üzere Irak'ta acilen bir şeyler yapılması gereken korumayla ilgili birden çok endişe kaynağı söz konusudur"; OCHA, HRP 2019, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TyIbMb>, s. 7.

²⁸⁴ "ÜYEK'lerin uzun süredir yerinden edilmiş olmaları hassas durumlarının daha da hassaslaşmasına yol açmıştır; 11 ilçede yerinden edilmiş kişiler çok ciddi düzeyde ihtiyaç sahibidir. (...) Bilhassa kamp dışındaki ÜYEK'ler olmak üzere, hassas durumdaki pek çok kişi acil durumla başa çıkma stratejilerini kullanmaktadır"; OCHA, HRP 2019, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TyIbMb>, s. 6-7.

²⁸⁵ 250.000 Suriyeli mülteci İKB'dedir ve sürekli yardıma ihtiyaç duymaktadır; UNHCR, Suriye Bölgesel Mülteci Müdahalesi, Irak, [Syria Regional Refugee Response Iraq], 31 Mart 2019 tarihinde güncellenmiştir, <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/5>.

²⁸⁶ 2018'de 8,7 milyon olan ihtiyaç sahibi kişilerin tahmini toplam sayısı 2019'da 6,7 milyona düşmüştür. İnsani aktörler farklı düzeylerdeki insani yardım faaliyetleriyle 2019'da 1,75 milyon kişiye ulaşmayı hedeflemektedir; OCHA, HRP 2019, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TyIbMb>.

ihtiyaç sahipleri arasındadır. IŞİD'le bağlantılı olduğu düşünülen kişilerin,²⁸⁷ kadınlar,²⁸⁸ çocuklar,²⁸⁹ engelli bireyler²⁹⁰ ve yaşlılarla²⁹¹ birlikte en hassas durumdaki grupları oluşturduğu bildirilmektedir.

İnsani yardıma ihtiyaç duyanların çoğu çatışmadan en çok etkilenen bölgelerde ya da daha çok Ninova, El Anbar, Selahaddin, Kerkük ve Diyala vilayetleri ve İKB olmak üzere yerinden edilmiş kişi nüfusunun fazla olduğu yerlerde yaşamaktadır.²⁹² Daha önce IŞİD'in elinde tuttuğu alanlarda yıkılmış veya hasar görmüş altyapının yeniden inşa edilmesi, temel hizmetlerin yeniden tesis edilmesi ve patlayıcı zararlı maddelerin²⁹³ ve enkazın temizlenmesine yönelik çalışmalar başlamıştır. Ancak, ülkenin yeniden inşasının "en az 10 yıl süreceği ve 88 milyar dolardan fazlaya mal olacağı" tahmin edilmektedir.²⁹⁴ Yaygın patlamamış mühimmat kontaminasyonunun yanı sıra, temel altyapı ve hizmetlerin yavaş inşa

²⁸⁷ "Babası, eşi, erkek kardeşleri ve hatta daha uzak akrabaları IŞİD üyesi veya IŞİD'le bağlantılı olmakla suçlanan kadınlar ve çocuklar ciddi sonuçlarla karşılaşabilir ve insani yardım sağlanması ve insani yardıma erişim açısından genellikle ayrımcı uygulamalara maruz kalmaktadır. Bu gruptaki kadınlar ve çocuklar, kamplarda tecrit altına alınabilir ve diğerlerinden ayrılabilir, hareket kısıtlamalarına maruz kalabilir, insani yardıma erişimleri engellenebilir ve cinsel şiddet ve sömürü mağduru olabilir. Kamp dışında yaşayan ve IŞİD'le bağlantılı olduğu düşünülen kadınlar ve çocuklarda bu olumsuz etkiler çok daha vahim bir şekilde görülmektedir"; OCHA, Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018), [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 22. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.1.b ("Gerçekten IŞİD Üyesi Olan veya IŞİD Üyesi Olduğu Düşünülenlerle İlişkilendirilen Aileler").

²⁸⁸ "Tahminen tüm ÜYEK ve geri dönüş yapan hane halklarının yüzde 13'ünde aile reisi kadınlardır ve kadınlar toplumsal cinsiyete dayalı şiddet açısından yüksek risk grubundadır"; OCHA, HRP 2019, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TyIbMb>, s. 9. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.8.b ("Cinsel Şiddet").

²⁸⁹ "Çatışmadan etkilenen risk altındaki çocuklar sayıca en fazla Ninova, Kerkük, Selahaddin ve Anbar vilayetlerindedir"; OCHA, HRP 2019, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TyIbMb>, s. 9. Ayrıca bkz. OCHA, Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018), [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 16.

²⁹⁰ "Yedi ilçede ailelerin yüzde 22-34'ünde aile reisi engellidir ve bu durum günlük hayattaki aktiviteleri yerine getirme kapasitesi üzerinde etkilidir"; OCHA, HRP 2019, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TyIbMb>, s. 9. "2013 Tarihli Engelli ve Özel İhtiyaç Sahibi Bireylerin Bakımına İlişkin Kanun ve 2014 Tarihli Sosyal Koruma Kanununda engelli bireylere nakit yardımı ve özel hizmetler sunulması düzenlenmiş olsa da, bu hizmetler için talepte bulunma sürecinde birçok ÜYEK'in sahip olmadığı bazı belgeler talep edilmektedir. Ayrıca, evli veya babaları hâlen hayatta olan engelli kadın ve kız çocukları bu sosyal güvenlik ödemelerinden yararlanamamaktadır. ÜYEK kamplarındaki şartlar engelli bireyler için özellikle zordur. Irak Engelli Kuruluşları Derneğine göre, belge eksikliği, özel tıbbi ve rekreasyonel hizmetlerin bulunmaması, kamplar ve eğitim hizmetlerinin verildiği yerler arasındaki mesafenin uzak olması ve dolayısıyla birçok engelli çocuğun okuluna bırakılması, engelli ÜYEK'lerin karşılaştığı temel zorluklar arasındadır"; MRGI, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesinin Raporuna Alternatif Rapor – Irak Periyodik Raporunun İncelenmesi, [Alternative Report to the Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD) – Review of the Periodic Report of Iraq], 2018, <http://bit.ly/2VKsoYo>, paragraf. 25. Ayrıca bkz. OCHA, Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018), [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 31; Özel Olimpiyatlar, Irak'ın Özel Atletleri Altın Madalyaya Koşuyor, [Iraq's 'Special Athletes' Go for Gold], 29 Ağustos 2018, <http://po.st/sGLROO>; Handicap International, İnsani Bağlamda Engellilik: Irak'tan Bir Vaka Çalışması, [Disability in Humanitarian Context: A Case Study from Iraq], Mart 2018, <http://bit.ly/2YIHWnf>; CEIP, Irak'taki Engelli Bireylerin Bakımı İçin Mücadele, [A Struggle to Care for Iraq's Disabled], 20 Aralık 2017, <http://bit.ly/2COP0C9>; The Arab Weekly, Görünmez Yurttaşlar: Irak'ta Engelli Bir Birey Olarak Yaşamak, [Invisible Citizens: Living with Disability in Iraq], 2 Nisan 2017, <https://bit.ly/2x8trnm>; UNAMI/OHCHR, Irak'ta Engelli Bireylerin Haklarına İlişkin Rapor, [Report on the Rights of Persons with Disabilities in Iraq], Aralık 2016, 26 Ocak 2017, <https://bit.ly/2KY3IPA>, s. 7-11. Toplumun farklı kesimlerinin, engelliliği Tanrı'nın iradesine karşı gelecek günah işleyen insanların cezalandırılması olarak gördükleri bildirilmektedir; Caritas International (Almanya'da), Irak: Für die Integration von Menschen mit Behinderungen, Temmuz 2016, <https://bit.ly/2Nb5ERs>; Uluslararası Ruh Sağlığı Sistemleri Derneği, [International Journal of Mental Health Systems], Irak'ta Halkın Ruh Sağlığı Algısı, [Public Perception of Mental Health in Iraq], Cilt 4, Makale 26, 2010, <https://bit.ly/2MnTqQ8>.

²⁹¹ OCHA, HRP 2019, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TyIbMb>, s. 10; OCHA, Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018), [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 16.

²⁹² "(...) Anbar, Ninova, Kerkük ve Selahaddin olmak üzere son askeri operasyonlardan doğrudan etkilenen vilayetlerdeki insanlar, insani yardımın odağında kalmaya devam etmektedir (...). Kürdistan Bölgesinde (Erbil, Duhok ve Süleymaniye vilayetleri) ve aynı zamanda Diyala, Bağdat ve ülkenin güney kesimlerinde de yüksek ve çok yüksek düzeyde ihtiyaç sahipleri bulunmaktadır; OCHA, Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018), [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 19. Ayrıca bkz. Aynı raporun 20. sayfasındaki "İhtiyaçların Ciddiyet" haritası.

²⁹³ UN News, Musul'un 3B Kontaminasyonu Ölümcül Mayın Temizleme Çalışmalarına Ekleniyor, [Mosul's '3D Contamination' Adds to Challenges of Deadly Mine Clearance Work], 7 Şubat 2019, <https://bit.ly/2UHPv5g>.

²⁹⁴ "Şubat 2018'de Kuveyt'te düzenlenen Irak'ın Yeniden İnşası Uluslararası Konferansında, daha çok kredi ve teminatlar şeklinde olmak üzere 30 milyar dolar değerinde taahhütte bulunuldu. Şimdiye kadar bu taahhütlerin hepsi gerçekleştirilmemiş olup bu durum yeniden inşa çalışmalarını etkileyecektir. Hem Federal Irak hem de Irak Kürdistan Bölgesinde 2018 yılında yapılan seçimlerden sonra, hükümetin kurulmasına ilişkin siyasi belirsizlik sebebiyle istikrar sağlama çalışmalarında gecikme yaşanmıştır"; OCHA, Irak: 2018 İnsani yardım müdahale Planı (Şubat 2018), [Iraq: 2018 Humanitarian Response Plan (February 2018)], 21 Mart 2018, <https://bit.ly/2Jiww7P>, s. 13. Bu belgenin yazıldığı dönemde, Şubat 2018'de Kuveyt'te verilen vaatlerin yerine getirilmesi yönünde çok az bir ilerleme kaydedilmiştir; Musings on Iraq, Irak'ın Savaşın Zarar Görmüş Alanları İçin Yeniden İnşa Planı Yoktur, [Iraq Has No Reconstruction Plan for War Torn Areas], 20 Mart 2019, <https://bit.ly/2PyAVeX>; The Arab Weekly, Kuveyt Konferansından Bir Yıl Sonra Irak Yeniden İnşa Edilmenin Hâlen Çok Uzağında, [A Year after Kuwait Conference, Iraq is no Closer to Reconstruction], 17 Şubat 2019, <https://bit.ly/2Gln6b6>; AP, Petrol Fiyatlarının Düşmesi, Irak'ta Savaş Sonrası Toparlanma Üzerinde Tehdit Oluşturuyor, [Plunge in Oil Prices Threatens Iraq's Postwar Recovery], 1 Ocak 2019, <https://bit.ly/2Mwhvpw>; Sky News, Irak'ın Yeniden İnşası Nasıl Gidiyor? [How Is the Reconstruction of Iraq Going?], 31 Ocak 2019, <https://bit.ly/2Tpef1l>; Dünya Bankası, [World Bank], Etkilenen vilayetlerde Hasar ve İhtiyaç Değerlendirmesi, [Damage and Needs Assessment of Affected Governorates], Ocak 2018, <https://bit.ly/2lhQOlr>, s. iv, vi, 122. Gözlemciler göre, Irak'ın 2019 bütçesinde ülkenin yeniden inşa edilmesi için yeterli harcama kalemi bulunmamaktadır; CNBC, Uzmanlara Göre, Irak'ın Büyük 2019 Bütçesi Reform İhtiyaçları İçin Yine De Yetersiz Kalıyor, [Iraq's Massive 2019 Budget still Fails to Address Reform Needs, Experts Say], 30 Ocak 2019, <https://cnb.cx/2WuLKS0>.

edilmesi ve onarılmasının²⁹⁵ geri dönüşleri engelleyen en büyük engellerden olduğu bildirilmektedir.²⁹⁶ İşsizlik, yolsuzluk ve kamu hizmetlerinin, bilhassa elektrik hizmetinin kötüleşmesi nedeniyle halkta oluşan öfke, 2018'de Bağdat ve Irak'ın güneyinde gösterilerin dalga dalga yayılmasını tetiklemiştir.²⁹⁷

2017'nin sonunda büyük askeri operasyonların sona ermesinin ardından insani yardıma erişim açısından genel olarak iyileşmeler yaşanmışken insani yardım aktörleri, insani yardımın zamanında sağlanmasına ilişkin önemli kısıtlamaların olduğunu bildirmektedir.²⁹⁸ İnsani yardıma erişim, kamp ortamının dışında yaşayan ÜYEK'ler için özellikle zor olmuştur.²⁹⁹

Özellikle hükümetle bağlantılı silahlı grup üyeleri olmak üzere silahlı aktörlerin varlığı ve bu durumun keyfi tutuklama, ÜYEK ve insani aktörlerin hedef alındığı taciz ve fiziksel şiddet, cinsel istismar ve sömürü ve insani yardımın engellendiği vakalarla sonuçlanması nedeniyle ÜYEK kamplarının sivil ve insani yönünden taviz verildiği bildirilmektedir.³⁰⁰

Çatışma, yerinden edilme ve belgelerine el konulması sonucu pek çok ÜYEK ve geri dönüş yapan kişi önemli belgeleri olmadan hayatlarına devam etmekte, bu ise, temel hizmetlere erişimlerini, hareket özgürlüklerini kısıtlamakta ve keyfi tutuklama riskini arttırmaktadır.³⁰¹ Fiilen IŞİD üyesi olan veya IŞİD üyesi olduğu düşünülenlerle ilişkilendirilen kişilerin kendilerine atfedilen siyasi görüş nedeniyle kimlik belgelerine erişimi engellenmektedir.³⁰² 2019'da kimlik belgesi olmadığı için temel hizmetlere erişimde ciddi riski altındaki çocuk sayısının 2,1 milyon olabileceği tahmin edilmektedir.³⁰³

²⁹⁵ "Irak'ta kurtarılmış bölgelerdeki patlayıcı madde kontaminasyonunun boyutu ve karmaşıklığı önemlidir ve ülkedeki mevcut kullanılabilir patlayıcı madde yönetimi kapasitesinin üzerindedir. El yapımı patlayıcılar (EYP'ler) daha önce görülmemiş bir özelliktedir ve hem kentsel hem kırsal alanlarda sadece çatışmaları değil herkesi sakat bırakıp öldürmek amacıyla zekice gizlenmiştir. Güvenlik güçleri de siviller de bu patlayıcıların yaygın kullanımı sonucunda büyük kayıplar vermeye devam etmektedir"; Birleşmiş Milletler Mayın Eylem Servisi (UNMAS), *Kısaca Mayın Temizleme Faaliyetleri – 2018'de İlerleme Kaydedildi ve Devam Ediyor, [A Snapshot of Clearance – Progress Made in 2018 and Moving On]*, erişim tarihi: 30 Nisan 2019, <https://bit.ly/2PjBiZs>. "Özellikle erkekler ve erkek çocuklar olmak üzere sivilere patlayıcı madde risklerini sınırlı bir şekilde anlayabildikleri için çok ciddi bir risk altındadır ve mağdur yardımına erişim Irak'ın farklı yerlerinde eşit değildir"; OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 29.

²⁹⁶ Bkz. Bölüm II. C ("Zorla Yerinden Edilme ve Geri Dönüşler").

²⁹⁷ Al Jazeera, *Irak'ta Elektrik Kesintileri, Yaz Sıcağında Hayatı Katlanılmaz Bir Hâle Getirdi, [Electricity Cuts Across Iraq Make Life Unbearable in Summer Heat]*, 31 Temmuz 2018, <http://aje.io/z2fqm>; France 24, *Su da Elektrik de Yok: Güney Iraklılar Neden Kırılma Noktasında? [No Water or Electricity: Why Southern Iraqis Are at a Breaking Point]*, 24 Temmuz 2018, <http://f24.my/3KDO.T>.

²⁹⁸ "Özellikle Kerkük, Hawiga ilçesi ve Selahaddin ve Diyala'nın belirli ilçeleri, Ninova'nın batısı ve Anbar'ın batısında bazı alanlara erişim hâlen güçlüdür"; OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 30. OCHA, *HRP 2019*, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TyIbMb>, s. 26-27, 29; Mercy Corps, *Bazı Bölgeler, İnsani Yardım Çalışanları İçin Gidilemez Yerler Hâline Geldikçe Irak "Yardım Çölleri" Riskiyle Karşıya Kalıyor, [Iraq Facing "Aid Deserts" as Areas Could Become No-Go Zones for Humanitarians]*, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TxKtvi>; BMGK, 2421 (2018) Sayılı Kararın Uygulanması, 1 Şubat 2019, <https://bit.ly/2H5licP>, paragraf 68; OCHA, *Irak: İnsani Bülten, Ekim 2018*, [Iraq: Humanitarian Bulletin, October 2018], 20 Kasım 2018, <https://bit.ly/2D3Jaek>, s. 2.

²⁹⁹ "Bugüne kadar sürdürülen insani müdahale çoğunlukla kamplardaki yerinden edilmiş kişilere hizmet vermeye odaklanmıştır; fakat bu nüfus grubu, ülkedeki toplam ÜYEK nüfusunun yalnızca yüzde 29'unu oluşturmaktadır. (...) Özellikle yerinden edilmiş kişilerin yoğun olarak yaşadığı 20 öncelikli ilçede yardımın kamp dışında yaşayanları da kapsayacak şekilde genişletilmesi 2019 yılı için bir öncelikti"; OCHA, *HRP 2019*, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TyIbMb>, s. 9, 27. "Yardımın kamp dışında yaşayan geriyeye kalan 1,5 milyon kişinin yalnızca yüzde 10'una ulaştığı tahmin edilmektedir"; OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 22.

³⁰⁰ OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 30-31. "ÜYEK'ler kamplardan ayrılmaya zorlanacaklarından korktukları için bu tür olayları yetkililere bildirmek istemediklerini belirtti"; OCHA, *Irak: İnsani Bülten, Ekim 2018*, [Iraq: Humanitarian Bulletin, October 2018], 20 Kasım 2018, <https://bit.ly/2D3Jaek>, s. 2. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.1.b ("Gerçekten IŞİD Üyesi Olan veya IŞİD Üyesi Olduğu Düşünülenlerle İlişkilendirilen Aileler") ve Bölüm III.A.7 ("İnsani Yardım Örgütü Çalışanları").

³⁰¹ "Çok sayıda ÜYEK, kimlik belgesi olmadığı için hareket özgürlüğü kısıtlamalarıyla karşılaştığını belirtti. Güvenlik endişeleri ve yüksek seyahat masrafları, ÜYEK'lerin belge almak veya belgelerini yenilemek için menşee bölgelerine geri dönmelerini engelleyen unsurlar arasında en sık dile getirilenler oldu"; UNHCR, *Irak'ta Korumaya İlişkin Güncelleme – Ocak 2019, [Iraq Protection Update – January 2019]*, 31 Ocak 2019, <https://bit.ly/2L1EYld>, s. 1 "Irak'ta, kamp dışında yaşayan hane halkının yüzde 8'i, kamplarda yaşayan ÜYEK hane halkının yüzde 10'u, geri dönen hane halkının yüzde 8'i ve buldukları yerde kalan hane halkının yüzde 6'sı, temel medeni haklarını kullanmanın yolu olan belgelerinin eksik olduğunu bildirdi"; OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 31. Ayrıca bkz. Al Jazeera, *Irak'ın Belgesiz Çocukları: 45.000 ÜYEK Temel Haklardan Mahrum, [Iraq's Undocumented Children: 45,000 IDPs Denied Basic Rights]*, 30 Nisan 2019, <https://aje.io/mchvn>; MRGI, *İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesinin Raporuna Alternatif Rapor – Irak Periyodik Raporunun İncelenmesi, [Alternative Report to the Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD) – Review of the Periodic Report of Iraq]*, 2018, <http://bit.ly/2VKsoYo>, paragraf 19; UNHCR, *Irak'ta Korumaya İlişkin Güncelleme – Kasım 2018, [Iraq Protection Update – November 2018]*, 30 Kasım 2018, <https://bit.ly/2FbJbiR>, s. 1; NRC/IDMC, *Dönecek Hiçbir Yerleri Yok*, 1 Kasım 2018, www.refworld.org/docid/5beb01d74.html, s. 29.

³⁰² Bkz. Bölüm III.A.1.b ("Gerçekten IŞİD Üyesi Olan veya IŞİD Üyesi Olduğu Düşünülenlerle İlişkilendirilen Aileler").

³⁰³ OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 9. Ayrıca bkz. AP, *IŞİD Mirasının Sorumluluğunu Iraklı Kadın ve Çocuklar Üstlendi, [Iraqi Women, Children Bear the Burden of ISIS Legacy]*, 24 Nisan 2019, <https://bit.ly/2vkAOdS>. Fiilen IŞİD üyesi olan veya olduğu düşünülenlerle ilişkilendirilmek de dâhil olmak üzere farklı sebeplerle kimlik belgeleri olmayan çocukların ne kadar etkilendiğine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Bölüm III.A.9 ("Belirli Profil veya Koşullardaki Çocuklar").

1) Barınma

Irak'taki kronik barınma sıkıntısının³⁰⁴ yıllar süren çatışma ve çatışma sonucu evlerin büyük oranda yıkılması nedeniyle daha da kötüleştiği bildirilmektedir.³⁰⁵ Daha az kaynağa sahip olanlar genellikle temel hizmetlere erişim imkânının ya hiç olmadığı ya da çok az olduğu ve tahliye karşısında herhangi bir teminat veya korumanın bulunmadığı standartların altında ve aşırı kalabalık yaşam alanlarında hayatlarını sürdürmeye mecbur kalmaktadır.³⁰⁶ 3.3 milyondan fazla kişinin ya da başka bir deyişle nüfusun yüzde 13'ünün, daha ziyade Bağdat ve Basra vilayetlerindeki gayriresmî yerleşim yerlerinde yaşadığı tahmin edilmektedir.³⁰⁷

Çoğu ÜYEK'in (yüzde 61) kiralık dairelerde ya da ev sahibi ailelerle birlikte kendi özel ayarlamalarını yaparak yaşadığı, yüzde 31'inin kamplarda,³⁰⁸ yüzde sekizin ise inşaatı bitmemiş veya terk edilmiş bina, okul, ibadethane gibi "riskli barınma yerleri" ve gayriresmî yerleşim yerlerinde yaşadığı bildirilmektedir.³⁰⁹ İnsanların yerinden edildikten sonra yaşadığı veya geri döndüğü bölgelerde talep arttığı için kiralar yükselmiş ve kira maliyetini karşılayamayanların tekrar yerinden edilmesiyle sonuçlanmıştır.³¹⁰ Yetersiz barınma koşullarının kamp dışında yaşayan ÜYEK'ler için önemli bir endişe kaynağı olmaya devam ettiği belirtilmektedir.³¹¹ Özellikle gayriresmî yerleşim yerlerinde yaşayan

³⁰⁴ "(...) Irak, 1980'lerin ortalarından bu yana barınma sektörünün sürekli olarak kötüleşmesine yol açan istikrarsızlık ve savaşlardan dolayı sıkıntı çekmiştir (BM-Habitat, 2003). Şu an ülkedeki konut üretimi düşüktür ve konut eksikliği yaklaşık 1-1,5 milyon konut ünitesi kadardır. Bu rakam ise ülkedeki konut stokunun yaklaşık olarak dörtte biridir"; Omar Al-Hafith, Satish B.K., Simon Bradbury, Pieter de Wilde, *Irak'ta Barınma Sorununu Çözmeye Yönelik Mimari Yaklaşımların Sistemik Değerlendirilmesi*, [A Systematic Assessment of Architectural Approaches for Solving the Housing Problem in Iraq], 6 Ekim 2018, <https://bit.ly/2O6RVqV>.

³⁰⁵ Irak Hükümeti, konut olarak kullanılan 138.000'den fazla binanın çatışmadan etkilendiğini, bu binaların yarısının en az 400.000 kişiyi etkileyerek onarılmayacak derecede yıkıldığını tahmin etmektedir. El Anbar, Babil, Diyala, Kerkük, Ninova, Selahaddin ve Bağdat olmak üzere çatışmadan etkilenen yedi vilayette barınma sektörünün toparlanması ve yeniden inşa edilmesi için tahminen en az 17,4 milyar dolar (ABD doları) kaynak ihtiyacı bulunmaktadır; Dünya Bankası, [World Bank], *Etkilenen Vilayetlerde Hasar ve İhtiyaç Değerlendirmesi*, [Damage and Needs Assessment of Affected Governorates], Ocak 2018, <https://bit.ly/2lhQOlr>, s. iv, vi, xv. Ayrıca bkz. BM Habitat, *Konut Hasarı ve Onarımı Veri Tabanı (Eylül 2018)*, [Housing Damage and Rehabilitation Database (September 2018)], 1 Eylül 2018, <https://bit.ly/2EPqQse>, s. 1.

³⁰⁶ OCHA, *Irak İnsani Bülten – Mayıs 2018*, [Humanitarian Bulletin Iraq – May 2018], 11 Haziran 2018, <https://bit.ly/2SCrsV8>, s. 2-3; Global Protection Cluster, *Irak Barınma, Arazi ve Mülk Hakları (BAM) Alt Kümesi Stratejisi*, [Strategy of the Iraq Housing, Land and Property Rights (HLP) Sub-Cluster], Eylül 2016, <https://bit.ly/2P1FT79>, s. 1.

³⁰⁷ BM Habitat/UNICEF, *Irak: Kilit Bulgular (Şubat 2018)*, [Iraq: Key Facts (February 2018)], <https://bit.ly/2NNiNM3>, s. 4. "Bakanlık [Planlama Bakanlığı] verileri, 12 vilayette 3687 gecekondulu toplumunun bulunduğunu gösterdi. 8 milyon nüfuslu Bağdat 1000 gecekondulu mahallesiyse bu listenin başında yer almakta, Bağdat'ı ise 700 gecekondulu mahallesiyse (yaklaşık 3 milyon nüfuslu) Basra vilayeti takip etmektedir. Bu liste, 89 gecekondulu bölgesinin olduğu Necef ve Kerbela vilayetleriyle kapanmaktadır"; The Arab Weekly, *Mezopotamya'nın Gecekonduları*, [The Slums of Mesopotamia], 18 Aralık 2018, <https://shar.es/aaTYXn>. "(...) ülkede kayıt dışı barınma giderek artmaktadır; Bağdat'ta 2004 ve 2010 yılları arasında gayriresmî inşaat birimlerinin sayısı aşağı yukarı 24.000'i buldu ve daha öncekilerin (yaklaşık 22.000 birim) sayısını geçti (...). Basra gibi başka şehirlerde de benzer bir durum gözlenebilmektedir"; Omar Al-Hafith, Satish B.K., Simon Bradbury, Pieter de Wilde, *Irak'ta Barınma Sorununu Çözmeye Yönelik Mimari Yaklaşımların Sistemik Değerlendirilmesi*, [A Systematic Assessment of Architectural Approaches for Solving the Housing Problem in Iraq], 6 Ekim 2018, <https://bit.ly/2O6RVqV>. Ayrıca bkz. AFP, *Irak'ın Petrol Zengini Basra Şehrinde Gecekondulu Semtleri Yükseldi*, [In Iraq's Oil-Rich Basra, Shanty Towns Flourish], 19 Nisan 2018, <https://bit.ly/2EJnFm1>; İraç News, *Irak: Yıllık Enflasyon %0,8'e Düştü, Nüfusun %13'ü Gecekonduda Yaşıyor*, [Iraq: Annual Inflation Down 0.8%, Slums Host 13% of Population], 20 Mart 2018, <https://bit.ly/2EMBiRq>; BM Habitat, *Yapılan Yeni Araştırmaya Göre 3,2 Milyon Iraklı Gayriresmî Yerleşim Yerlerinde Yaşıyor*, [New Research Finds 3.2 Million Iraqis Living in Informal Settlements], 19 Eylül 2017, www.ecoi.net/en/document/1410292.html.

³⁰⁸ ÜYEK'lerin neredeyse yarısının kamplarda yaşadığı Ninova ve Duhok vilayetleri kamplarda yaşayan en fazla ÜYEK'e ev sahipliği yapmaktadır. ÜYEK kampları haritası için bkz. OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 12.

³⁰⁹ Vilayetler arasında büyük farklar bulunmaktadır. Ülkedeki ortalamaya göre (%8), riskli barınma yerlerinde yaşayan kişilerin sayısının en fazla olduğu yerler Kadisiye (%37), Selahaddin (%27), Kerbela (%24), Vasit (%18), Duhok (%14) ve El Anbar (%14) vilayetleri olarak bildirildi; IOM, *DTM 108 – Şubat 2019*, 20 Mart 2019, <http://bit.ly/2JvOMF7>, s. 4. Duhok vilayetinde, 25.000 kadar ÜYEK 115 gayriresmî yerleşim yerinde yaşamaktadır. Bu ülkedeki en yüksek gayriresmî yerleşim yeri sayısıdır; OCHA, *HRP 2019*, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TyIbMb>, s. 34. Ayrıca bkz. UNHCR, *UNHCR Irak Bilgi Notu – Kasım 2018*, [Iraq Factsheet – November 2018], 29 Kasım 2018, <https://bit.ly/2rz8B0p>, s. 2.

³¹⁰ "Özellikle yüksek bir ÜYEK nüfusuna ev sahipliği yapan kuzeydeki vilayetlerde ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin yaşadığı bölgelerde kira fiyatları artmakta, bu nedenle ÜYEK'ler için standartların altındaki riskli barınma yerlerinde yaşamak üzere yerinden edilme riski artmaktadır"; OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 42. "Kira fiyatları [IKB'de] kontrol edilememekte olup, ÜYEK akınıyla birlikte ev fiyatları da artmıştır"; WFP/UNHCR, *Ortak Hassas Durum Değerlendirmesi*, [Joint Vulnerability Assessment], Haziran 2018, <https://bit.ly/2DyL1dn>, s. 37. "Yerinden edilmiş Musulluların üçte biri NRC'ye kirayı ödeyecek gücü olmadığı için barındıkları yerlerden çıkarılabileceğini belirtmiştir"; NRC, *Bir Yıldan Sonra Musul Hâlen Bir Enkaz Yığını*, [Mosul still a Pile of Rubble One Year on], 5 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2IWO4CP>. "Kamplara ulaşan pek çok ÜYEK aile, birincil olarak evlerinin hasar görmüş veya yıkılmış olması ve/veya yüksek kiralar nedeniyle barınma imkânlarının kalmaması nedeniyle yerinden edildiklerini belirtmeye devam etti. (...)"; UNHCR, *Irak: Korumaya İlişkin İki Haftalık Güncellemeler (5-16 Nisan 2018)*, [Iraq: Bi-Weekly Protection Update (5 - 16 April 2018)], 16 Nisan 2018, <https://bit.ly/2z9NYvD>, s. 2. Ayrıca bkz. Dünya Bankası, [World Bank], *Etkilenen Vilayetlerde Hasar ve İhtiyaç Değerlendirmesi*, [Damage and Needs Assessment of Affected Governorates], Ocak 2018, <https://bit.ly/2lhQOlr>, s. 2; Niqash, *Başka Bir Cinayet Yöntemi: Musul'daki Emlak Krizi Nedeniyle Kiralar Uçtu*, [Another Sort of Killing: Mosul Real Estate Crisis Sees Rents Go Sky High], 5 Temmuz 2017, <https://bit.ly/2zrrpmr>.

³¹¹ UNHCR, *Irak'ta Korumaya İlişkin Güncelleme – Ağustos 2018*, [Iraq Protection Update – August 2018], 31 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2SbVyP2>, s. 1; IOM, *Entegre Konum Değerlendirmesi II – I. Bölüm, Tematik Gözden Geçirme*, [Integrated Location Assessment II - Part I Thematic Overview], Ekim 2017, <https://bit.ly/2JkaVAI>, s. 29-30; Irak Koruma Kümesi, [Protection Cluster Iraq],

ÜYEK'ler, yerel makamlar veya özel mülk sahipleri tarafından tahliye zorlanmak konusunda hassas durumdadır.³¹² Kamplar farklı aktörler tarafından yapılarak yönetildiğinden, kamplardaki konaklama standartları arasında geliştirilmiş barınma imkânlarından (örneğin karavanlar ve konut birimleri) başlayıp acil durum barınma imkânlarına (tabanı beton olan veya olmayan çadırlar) kadar uzanan büyük farklar vardır.³¹³ Kamplarda ve gayriresmî yerleşim yerlerinde yaşayan ÜYEK'ler çetin hava şartlarına bilhassa maruz kalmaktadır.³¹⁴ ÜYEK kamplarının kapatılması, ÜYEK'lerin menşe bölgelerine erken ve zaman zaman zorla geri gönderilmeleri ya da ikinci kez yerinden edilmeleriyle sonuçlanmıştır.³¹⁵

Geri dönen ÜYEK'lerin büyük çoğunluğunun eskiden yaşadıkları iyi durumdaki ikametlerine döndüğü belirtilmektedir. Ancak geri dönen 130.000 kişi riskli barınma yerlerinde yaşarken diğerleri de ev sahibi ailelerle veya kiraladıkları evlerde yaşamaktadır.³¹⁶ Hasar görmüş ya da yıkılmış konutlarla çözülemeyen BAM meselelerinin ÜYEK'lerin geri dönüşleri karşısındaki büyük engellerden olduğu bildirilmektedir.³¹⁷

2) Geçim Kaynakları

Yıllar süren çatışma ve petrol fiyatlarındaki düşüşün,³¹⁸ özellikle çatışmadan etkilenen bölgelerde ve çok sayıda ÜYEK'e ev sahipliği yapan bölgelerde yoksulluğun hızla artmasına yol açtığı belirtilmektedir.³¹⁹ Büyük askeri operasyonların sona ermesinin ardından ülkenin ekonomik görünümü

Irak'ta Barınma, Arazi ve Mülk Meselelerine Acil Müdahale, [Emergency Response to Housing, Land and Property Issues in Iraq], 2016, <https://bit.ly/2yymmks>, s. 2.

³¹² OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 30. "Kiralık evlerde kalan ÜYEK'lerin çoğu yazılı kira kontratı yapmamıştır ve bu nedenle yaşadıkları yerlerden çıkmalarının istenmesi riski yüksektir. ÜYEK'ler, kira kontratı yapabilmek için gerekli olan kayıp kimlik belgelerini temin etmekte zorluk çekmektedir ve kira kontratları çok bilinmemekte ve az kabul görmektedir. Irak'ta kadınlar kira kontratlarında nadiren taraf olarak yer almaktadır. Bu da kadınları yaşadıkları yerlerden çıkarılmaları açısından bilhassa hassas durumda bırakmaktadır"; Irak Koruma Kümesi, [Protection Cluster Iraq], *Irak'ta Barınma, Arazi ve Mülk Meselelerine Acil Müdahale, [Emergency Response to Housing, Land and Property Issues in Iraq], 2016, <https://bit.ly/2yymmks>, s. 2.* Ayrıca bkz. Rudaw, *Erbil Pazarnın Üstünde Kalan Hristiyan ÜYEK'ler Evlerini Boşaltmak Zorunda Kalmakla Tehdit Edildi, [Christian IDPs Sheltering above Erbil Bazaar Threatened with Eviction]*, 5 Mart 2019, <https://bit.ly/2H8KSyz>; REACH, *Kamplarda Yaşayan ÜYEK'lerin Çok Kümeli İhtiyaç Değerlendirmesi, [Multi-Cluster Needs Assessment (MCNA) – In-Camp IDPs]*, Eylül 2018, 2018, <https://bit.ly/2CWipsP>, s. 2; UNHCR, *Irak – Korumaya İlişkin Aylık Güncelleme (28 Mayıs-1 Temmuz)*, [Iraq – Monthly Protection Update (28 May-1 July)], 1 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2RUjvtY>; UNHCR, *Irak Koruma Kümesi: Selahaddin'e Geri Dönenlerin Profili – Mart 2018*, [Iraq Protection Cluster: Salah al-Din Returnees Profile – March 2018], 31 Mart 2018, <https://bit.ly/2D4M2cd>, s. 2; IOM, *Entegre Konum Değerlendirmesi II – I. Bölüm, Tematik Gözden Geçirme, [Integrated Location Assessment II - Part I Thematic Overview]*, Ekim 2017, <https://bit.ly/2JkaVAI>, s. 35.

³¹³ 20.000'den fazla hane halkının kaldığı çadırların değişmesi gerektiği tahmin edilmekte olup bu kişiler zorlu iklim şartlarına maruz kalmaktadır. Ayrıca, "Bu kampların birçoğunun [içinde, yatırım ve iyileştirme çalışmalarının eksikliği nedeniyle, asgari düzeydeki genel hizmet standartlarında ilk acil durum aşamasına göre önemli bir ilerleme kaydedilmemiştir. En büyük dosya yükünü oluşturan yerinden edilmenin sürdürülebilirliği ve kampların yaşı da (bilhassa Duhok'ta olmak üzere bazı kamplar en az dört yıllıktır) bu durumda payı olan diğer etmenlerdir"; OCHA, *HRP 2019*, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2YtIbMB>, s. 8, 17. Anketeye katılan kamplarda yaşayan ÜYEK hane halkının yüzde ellisinin barınma yardımına ihtiyaç duyduğu tespit edildi; REACH, *Kamplarda Yaşayan ÜYEK'lerin Çok Kümeli İhtiyaç Değerlendirmesi, [Multi-Cluster Needs Assessment (MCNA) – In-Camp IDPs]*, Eylül 2018, <https://bit.ly/2CWipsP>, s. 4. Ayrıca bkz. Foreign Policy, *Yerinden Edilmiş Iraklılar Arasında Bir Grup Diğerlerinden Daha Kötü, [Among Displaced Iraqis, One Group Is Worse Off than the Rest]*, 29 Nisan 2019, <https://bit.ly/2J7jibW>; The New Humanitarian, *Yerinden Edilme Yıllar Sürdüğünden, Kuzey Irak'taki Kampların Bütünüyle Bakımdan Geçmesi Gerekliyor, [As Displacement Runs to Years, Northern Iraq Camps Need an Overhaul]*, 25 Şubat 2019, <https://bit.ly/2Xpg1SY>; WFP/UNHCR, *Ortak Hassas Durum Değerlendirmesi, [Joint Vulnerability Assessment]*, Haziran 2018, 2 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2DyL1dn>, s.48.

³¹⁴ The New Humanitarian, *Yerinden Edilme Yıllar Sürdüğünden, Kuzey Irak'taki Kampların Bütünüyle Bakımdan Geçmesi Gerekliyor, [As Displacement Runs to Years, Northern Iraq Camps Need an Overhaul]*, 25 Şubat 2019, <https://bit.ly/2Xpg1SY>; UNICEF, *Irak'ta Yerinden Edilmiş Çocukların Karşılaştığı En Son Tehdit: Kış Mevsimi, [Latest Threat to Displaced Children in Iraq: Winter]*, 10 Aralık 2018, <https://uni.cf/2Roc6BK>; Kurdistan 24, *Kürdistan'da Meydana Gelen Son Taşkınlarda Bir Genç Hayatını Kaybetti, ÜYEK Kampı Hasar Gördü, Yollar Kapanı, [Latest Floods in Kurdistan Kill Teen, Damage IDP Camp, Close Roads]*, 7 Aralık 2018, <https://bit.ly/2TIVkVL>; Rudaw, *Taşkın, Yezidi ÜYEK Kampını Yerle Bir Etti, Kuzey Irak'ta Köylülerin Ölümüne Sebep Oldu, [Flooding Ruins Yezidi IDP Camp, Kills Villagers in Northern Iraq]*, 23 Kasım 2018, <https://bit.ly/2HEbr5T>; OCHA, *Irak: Taşkınlar Nedeniyle Yüzlerce Aile Sincar Dağında Mahsur Kaldı, [Iraq: Floods Leave Hundreds of Families Strained in Sinjar Mountain]*, 23 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2DJID2U>; IOM, *Aniden Artan Sıcaklıklar Musul'da Yerinden Edilmiş Kişilerin Karşısına Çıkacak Bir Sonraki Zorluktur, [Soaring Temperatures Next Challenge for Mosul Displaced]*, IOM, Mayıs 2017, <https://bit.ly/2qqzZPo>.

³¹⁵ Bkz. Bölüm II.D.3.b ("Zorunlu ve Erken Geri Dönüşler").

³¹⁶ Bağdat ve Diyala vilayetlerinde, geri dönenlerin sırasıyla yüzde 10 ve 12'sinin riskli barınma yerlerinde yaşadığı bildirilmektedir. Riskli barınma yerlerinde yaşayanların yüzde 41'i Ninova, yüzde 24'ü Selahaddin ve yüzde 20'si Diyala'da olmak üzere yüzde 85'i üç vilayete dağılmıştır. Bazı yerlerde geri dönenlerin yüzde 70'inden fazlası riskli barınma yerlerinde yaşamaktadır; IOM, *DTM 108 – Şubat 2019*, 20 Mart 2019, <http://bit.ly/2Jv0MF7>, s. 4.

³¹⁷ Bkz. Bölüm II.D.3.a ("Geri Dönüşü Engelleyen Unsurlar").

³¹⁸ "Irak, 2014'ten başlayarak bir zamanlar ülkenin üçte birini kontrol eden Irak ve Levant İslam Devleti (İLİD) karşıtı savaş, milyonlarca kişinin ülke içinde yerinden edilmesi, petrol fiyatlarında yaşanan ani düşüş ve daha yakın zamanda ise mülteci ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin İLİD işgalinden kurtarılmış bölgelere geri dönüşüyle bağlantılı güçlükler dâhil bir dizi şok yaşamıştır. Sonuç olarak Irak'taki yaşam koşulları kötüleşmiş ve nüfusun büyük bir kısmı yoksullaşmıştır"; UNDP, *Politika Odağı – Sosyal Koruma: Çocukların Hak ve İhtiyaçlarının Karşıllanması, [Policy in Focus – Social Protection: Meeting Children's Rights and Needs]*, Cilt 15 (3), Aralık 2018, <https://bit.ly/2D0uxIE>, s. 16.

³¹⁹ 2012'de ülkedeki yoksulluk oranı yüzde 18,9 iken 2014'te bu oran yüzde 22,5'e yükseldiği bildirilmiştir. Bu ise, 3 milyon Iraklı'nın daha, yoksulluğa itildiği anlamına gelmektedir. Çatışmadan en çok etkilenen bölgelerde yoksulluk oranı yüzde 40'ın üzerindedir ve

iyileşmiş olmakla birlikte, çatışmadan etkilenen bölgelerde yoksulluk oranının azalmadığı bildirilmiştir.³²⁰ İstihdam pek çok hane halkı için yoksulluktan çıkış kapısı değildir.³²¹ Yoksulluk içinde yaşayan insanlar arasındaki en büyük payı çocukların oluşturduğu belirtilmektedir.³²²

2014-2017 yılları arasındaki çatışmanın işsizlikteki azalmayı tersine çevirdiği bildirilmektedir.³²³ Kadınlar³²⁴ ve gençlerde³²⁵ işsizlik oranı bilhassa yüksektir. Kamuda işe alımlara ise aile, aşiret, etnik-mezhepsel ve siyasi çevrelerden torpil ve yandaşlık hâkimdir.³²⁶

İstihdam ve geçim kaynakları imkânlarına erişim ÜYEK'ler³²⁷ ve geri dönenler için özellikle güçtür ve bu

IKB'de, 1,4 milyon ÜYEK ve Suriye'den gelen 240.000'den fazla mülteciyi kapsayan akın sonucunda yoksulluk oranı yüzde 3,5'ten 12,5'e çıktı; Dünya Bankası, [World Bank], *Irak Ekonomisinin İzlenmesi: Savaşın Ülkenin Yeniden İnşası ve Ekonomik Toparlanmaya*, [Iraq Economic Monitor: From War to Reconstruction and Economic Recovery], 2018 ilkbaharı, <https://bit.ly/2mPDR9l>, s. x. Ayrıca bkz. Rudaw, *Iraklıların Yüzde 22'si Yoksulluk İçinde Yaşıyor*, [22 Percent of Iraqis Live in Poverty], 23 Ekim 2018, <https://bit.ly/2z1Au4U>; Al Jazeera, *İLİD Sonrası Irak'ta Ramazan: 'Bizim İçin' Sadece Açlık ve Yoksulluk*, [Ramadan in Post-ISIL Iraq: 'For Us It's only Hunger and Poverty'], 24 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2KSogQo>.

³²⁰ OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 13. "2014'te (yüzde 22,5) düzeyinde seyreden parasal yoksulluk oranının son ekonomik büyüme ve güvenlik durumundaki iyileşme sayesinde azalmaya beklenebilir ancak yoksulluk ülke içinde eşit olmayan dağılımını koruyacaktır. Çatışmadan etkilenen bölgelerde, emek piyasasının ve ekonomik faaliyetlerin genel olarak kötüleşmesi nedeniyle yaşam standardı büyük ihtimalle 2014 düzeyinin hâlen altındadır. ÜYEK'lerinde iş ve geçim kaynakları kaybı sebebiyle ciddi bir refah kaybı yaşamış olması muhtemeldir"; World Bank, *Irak Dünya Bankası – Genel Bakış*, [The World Bank in Iraq – Overview], son güncelleme: 1 Nisan 2019, www.worldbank.org/en/country/iraq/overview.

³²¹ Son çatışmanın öncesinde dahi, "[İ]ş bulmak yoksulluktan çıkış yolu değildi çünkü yoksulların yüzde 70'inde aile reisi çalışmaktadır"; Dünya Bankası, [World Bank], *Irak Ekonomisinin İzlenmesi: Savaşın Ülkenin Yeniden İnşası ve Özellikle Enerji Sübvansiyonu Reformu Odağıyla Ekonomik Toparlanmaya*, [Iraq Economic Monitor: From War to Reconstruction and Economic Recovery with a Special Focus on Energy Subsidy Reform], 2018 ilkbaharı, <https://bit.ly/2mPDR9l>, s. x, 10. Ayrıca bkz. OCHA, HRP 2019, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TyIbMb>, s. 8, 61; Rudaw, *Sadr Şehri Irak'ın Başkentinde Yoksulluğun Merkezi*, [Sadr City Epicenter of Poverty in Iraq's Capital], 27 Nisan 2018, <https://bit.ly/2QgEmq3>; Xinhua, *Özel Haber: Irak'ta Savaş ve Yoksulluk, Yaşlı İşçi Sayısında Keskin Bir Artışa Yol Açtı*, [Feature: War, Poverty in Iraq Lead to Sharp Rise in Number of Elderly Laborers], 15 Şubat 2018, <https://bit.ly/2SE2oNk>.

³²² UNDP, *Politika Odağı – Sosyal Koruma: Çocukların Hak ve İhtiyaçlarının Karşlanması*, [Policy in Focus – Social Protection: Meeting Children's Rights and Needs], Cilt 15 (3), Aralık 2018, <https://bit.ly/2D0uXIE>, s. 16-17. "Yoksul çocukların çoğu hiç devlet yardımı almamaktadır"; UNICEF, *Derin Eşitsizlik Irak'ta Çocukların Hayatını Şekillendirmeye Devam Ediyor*, [Deep Inequality Continues to Shape the Lives of Children in Iraq], 19 Kasım 2018, <https://uni.cf/2RN8Ggk>. Yoksulluk oranının yüzde 30'u geçtiği güneydeki vilayetlerde "(...) çocuk yoksulluğunun oranı yüzde 50'dir"; OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 10. Ayrıca bkz. "Eğitim".

³²³ "İLİD'den önce düşüş yaşanan işsizlik oranı yine 2012'deki seviyelerine çıktı. Çalışma yaşındaki nüfusun neredeyse dörtte birinden yararlanılmamaktadır. Bu nüfus ya işsizdir ya da yeterli derecede çalışmamakta veya vasıflarının altındaki işlerde çalışmaktadır"; OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 13. Dünya Bankası'nın tahminlerine göre, çatışma 800.000 iş kaybıyla sonuçlandı ve 2017'de işsizlik oranı büyük ihtimalle yüzde 15'lere kadar çıktı; Dünya Bankası, [World Bank], *Irak Ekonomisinin İzlenmesi: Savaşın Ülkenin Yeniden İnşası ve Özellikle Enerji Sübvansiyonu Reformu Odağıyla Ekonomik Toparlanmaya*, [Iraq Economic Monitor: From War to Reconstruction and Economic Recovery with a Special Focus on Energy Subsidy Reform], 2018 ilkbaharı, <https://bit.ly/2mPDR9l>, s. x, 10. Ayrıca bkz. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA)/IOM, *Nüfus Araştırması: Irak Kürdistan Bölgesi*, [Demographic Survey: Kurdistan Region of Iraq], 13 Eylül 2018, <https://bit.ly/2NXvPeV>, s. 4, 38-43.

³²⁴ Irak'ta kadınların işgücüne katılım oranının, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki hâlihazırda düşük katılım oranının dahi altında olduğu bildirilmektedir. Genç kadınlarda işsizlik oranı özellikle yüksektir: "2017'de genç erkeklerin işsizlik oranı yüzde 29 iken genç kadınlarda bu oran yaklaşık yüzde 56'ydı"; Dünya Bankası, [World Bank], *Irak Ekonomisinin İzlenmesi: Savaşın Ülkenin Yeniden İnşası ve Özellikle Enerji Sübvansiyonu Reformu Odağıyla Ekonomik Toparlanmaya*, [Iraq Economic Monitor: From War to Reconstruction and Economic Recovery with a Special Focus on Energy Subsidy Reform], 2018 ilkbaharı, <https://bit.ly/2mPDR9l>, s. 10. IKB'de, "işgücünde yer alan kadınlar çalışma yaşındaki kadın nüfusun en fazla %15'i kadardır, erkeklerin payı ise %70'tir"; UNFPA/IOM, *Nüfus Araştırması: Irak Kürdistan Bölgesi*, [Demographic Survey: Kurdistan Region of Iraq], 13 Eylül 2018, <https://bit.ly/2NXvPeV>, s. 38. Ayrıca bkz. NRC, *Doğu Musul, Irak İşgücü Piyasası Değerlendirmesi*, [East Mosul, Iraq Labor Market Assessment], Eylül 2017, <https://bit.ly/2Jy6VwD>, s. 15.

³²⁵ "Gençler kamudaki işlerde düşük temsil edilmekte olup, özel sektördeki sınırlı büyüme özellikle genç Iraklılar için önemli iş fırsatları doğurmamıştır. 2005 ila 2014 yılları arasında, bu dönemde ortalama yüzde 6'nın üzerinde seyreden ekonomik büyümeye rağmen, Irak'ta genç işsizliği (15-24 yaş arası gençler) hiçbir zaman yüzde 32'nin altına düşmemiş olup, o dönemden günümüze gelinceye kadar da yüzde 33'ün üzerine çıktığı tahmin edilmektedir"; Dünya Bankası, [World Bank], *Irak Ekonomisinin İzlenmesi: Savaşın Ülkenin Yeniden İnşası ve Özellikle Enerji Sübvansiyonu Reformu Odağıyla Ekonomik Toparlanmaya*, [Iraq Economic Monitor: From War to Reconstruction and Economic Recovery with a Special Focus on Energy Subsidy Reform], 2018 ilkbaharı, <https://bit.ly/2mPDR9l>, s. 10. Ayrıca bkz. *Kürdistan 24, Yeni Kürdistan Araştırması, Yüksek Genç İşsizliği, Düşük Gelir*, [New Kurdistan Survey Shows High Youth Unemployment, Low Income], 13 Eylül 2018, <https://bit.ly/2HoppAL>; Financial Post, *Artan İşsizlik, Güney Irak'ta Gösterilerin Fitolini Ateşledi*, [Soaring Unemployment Fuels Protests in Southern Iraq], 26 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2zmK8zu>; Rudaw, *Genç İşsizliği Irak'ta Görevi Devralacak Hükümet İçin Büyük Bir Zorluk*, [Youth Unemployment a Major Challenge for Iraq's Next Government], 16 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2L8H9zC>.

³²⁶ "Devlet kurumlarında ve kamu idarelerinde, liyakat esaslı iş tahsisatını engelleyen etnik-mezhepsel ayrıma göre görev dağılımı nedeniyle verimlilik açısından sorun yaşanmaktadır. (...) kayırmacılık ve etnik-mezhepsel düşünceler devlet idaresinde liyakat esaslı kültürün gelişmesini engellemektedir. Bazı kurumlar rekabete dayalı işe alım usulleri uygulamaya başlamıştır ancak hem işe alım hem de işten çıkarmalar genel olarak siyasi saiklerle yapılmıştır"; Bertelsmann Vakfı, [Bertelsmann Foundation], *BTI 2018 Ülke Raporu – Irak*, 2018, [BTI 2018 Country Report – Iraq], www.ecoi.net/en/file/local/1427413/488298_en.pdf, s. 14, 30. "IKB'de ya da Kürt makamların fiili kontrolü altındaki bölgelerde yaşayan azınlıkların kamu sektöründeki işlere erişimi genellikle büyük Kürt siyasi partilerinin amaçlarını destekleme şartına bağlıdır"; MRGI, *İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesinin Raporuna Alternatif Rapor – Irak Periyodik Raporunun İncelenmesi*, [Alternative Report to the Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD) – Review of the Periodic Report of Iraq], 2018, <http://bit.ly/2Vks0Yo>, paragraf 18. Ayrıca bkz. ICG, *Yeni Nesil Aktivistler, Irak'taki Siyasi Felçten Kaçınmayı Başardı*, [New Generation of Activists Circumvents Iraq's Political Paralysis], 5 Mart 2019, <https://bit.ly/2tRjLzI>.

³²⁷ "Artık daha az ÜYEK yetişkin iş sahibidir, bu nedenle ÜYEK hane halkında iş sahibi her bir yetişkin, altından fazla hane halkı üyesine

durum hâliyle gıda, barınma, sağlık, eğitim ve diğer yan hizmetlere erişim kapasitelerini üzerinde etkilidir.³²⁸ Aylık kamu dağıtım sistemi (PDS) ve Nakit Transferi Sosyal Koruma Programı gibi devletin sosyal programlarına erişimin hâlen zor olduğu bildirilmektedir.³²⁹ Pek çok ÜYEK'in en temel ihtiyaçlarını karşılamak için borçlandığı ve/veya olumsuz başa çıkma mekanizmalarına başvurduğu belirtilmektedir.³³⁰ İnsanların gelirinin olmamasının hem geri dönüşü engellediği hem de geri dönenlerin yeniden yerinden edilmesine neden olduğu belirtilmiştir.³³¹

Basra ve güney Irak'ın diğer kesimlerinde yaşayan nüfusun çoğunun temel gelir kaynağı tarımdır; ancak, bu ısrarcı su krizi nedeniyle pek çok çiftçinin geçim kaynağının zarar gördüğü bildirilmiş, bu ise, bu bölgede kırsaldan kentsel alanlara doğru önemli nüfus hareketlerini beraberinde getirmiştir.³³²

3) Gıda Güvencesi

2014-2017 yılları arasındaki çatışmanın tarımsal üretim ve gıda güvencesi üzerindeki etkisi hâlen ciddi bir şekilde devam etmektedir.³³³ Çatışma, hayvanlarda büyük kayıplar, tarım araçları ve makinalarında hasar ve patlamamış mühimmatın tarımsal arazilere geniş ölçüde yayılmasıyla sonuçlandı.³³⁴ Çatışma öncesindeki dönemle karşılaştırıldığında tarımsal üretim kapasitesinin tahminen yüzde 40 azaldığı belirtilmiştir.³³⁵ Sınırlı geçim kaynağı imkânı nedeniyle azalan alım gücü ve özellikle daha önce İŞİD'in elinde olan bölgelerde PDS ile tutarsız bir biçimde gıda karnelerinin temin edilmesinin³³⁶ insanların

bakmaktadır"; World Bank, *Irak'ın Ekonomik Görünümü – Ekim 2018*, [Iraq's Economic Outlook – October 2018], 3 Ekim 2018, <https://bit.ly/2QZjCD9>, s. 2.

³²⁸ OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 4. "Kamplarda yaşayan ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin iş bulması bilhassa zordur (erkeklerin yarısı iş bulma ümidini kaybetmiştir)"; UNFPA/IOM, *Nüfus Araştırması: Irak Kürdistan Bölgesi*, [Demographic Survey: Kurdistan Region of Iraq], 13 Eylül 2018, <https://bit.ly/2NXvPeV>, s. 42.

³²⁹ "Sosyal programlara kaydolmak için gerekli kimlik belgelerine sahip olmamak, makamların yetersiz değerlendirme kapasitesi ve karmaşık kayıt prosedürleri bu engeller arasında yer almaktadır"; OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 9. Ayrıca bkz. "Gıda Güvencesi".

³³⁰ "İnanılır bir şekilde değerlendirilebilen ÜYEK ailelerin yüzde 24'ünün en temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere, çocukların çalışmak için okulu bırakması, suç eylemleri, çocuk yaşta evlilikler ve zorla evlendirme dâhil acil durumla olumsuz başa çıkma mekanizmaları kullandığı tahmin edilmektedir. Araştırmaya katılan, çatışmadan etkilenen kişilerin yüzde 60'ından fazlası çoğunlukla temel ihtiyaçlarını karşılamak için borçlandığını belirtti; hane halkı ortalama borç 2,2 milyon Irak Dinarıdır (IQD) (yaklaşık 1800 \$)." Ayrıca: "Sınırlı ekonomik imkânlar ve yardımdaki eksiklikler nedeniyle yaşamını sürdürmek için seks işçiliği yapmak da çok yaygın hâle gelmiştir"; OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 4, 29.

³³¹ Bkz. Bölüm II.D.3.a ("Geri Dönüşü Engellenen Unsurlar").

³³² "Tarım sektörü, [Basra] vilayetinde kırsal toplumların %70'inden fazlası için temel geçim kaynağı ve en büyük ve tek kırsal istihdam kaynağı hâline gelmiştir. (...) Akarsu seviyelerinin düşmesi, sudaki tuz oranının artması ve yağmurların azalması dâhil olmak üzere iklim değişikliğinin doğrudan sonucunu olarak tarım sektöründeki aksama nedeniyle çok sayıda çiftçi ve mevsimlik işçi şu an geçim kaynağına sahip değildir. Bu durum, insanları alternatif bir geçim kaynağı arayışına sokarak bölgede kırsaldan kentsel alanlara doğru önemli nüfus hareketlerini tetiklemiştir. Bu insanların büyük çoğunluğu kayıtlı bir şekilde istihdam edilebilmek için uygun becerilere sahip değildir. Kültürel kısıtlamalar nedeniyle piyasada çalışma izni olmayan kadınlar alternatif geçim kaynağı seçeneği arayışından çok daha kötü bir şekilde etkilenmektedir"; NRC, *Basra İnceleme Misyonu Raporu #3*, [Basra Fact Finding Mission Report #3], 19 Ekim 2018, <https://bit.ly/2RrxrKLG>, s. 4. Ayrıca bkz. Al Bawaba, *Bereketli Hilalin Bataklıklarının Yok Edilmesi Irak'ı İstikrarsızlaştırıyor*, [The Decimation of the Fertile Crescent's Marshlands is Destabilizing Iraq], 4 Şubat 2019, <https://bit.ly/2t7qjct>; The Independent, *Irak'ta Su Kıtlığı Dört Milyon İnsanı Evinin Dışına Atıyor*, [Iraq Water Shortages Could Force Four Million People to Flee Their Homes], 8 Ekim 2018, <https://ind.pn/2C3wV1f>; MEE, *Kuraklık, Barajlar ve Kurumşu Nehirler: Iraklı Çiftçiler Ümidini Kaybediyor*, [Drought, Dams and Dry Rivers: Iraqi Farmers Are Giving Up Hope], 18 Eylül 2018, <https://shar.es/a1MsBM>.

³³³ Çatışma öncesindeki dönemle karşılaştırıldığında tarımsal üretim kapasitesinin tahminen yüzde 40 azaldığı bildirilmiştir; Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), *Irak – 2018-2019 Toparlanma ve Dayanıklılık Planı*, [Iraq – Recovery and Resilience Plan 2018-2019], 8 Şubat 2018, <https://bit.ly/2EFiljF>, s. 1.

³³⁴ FAO, *Irak – 2018-2019 Toparlanma ve Dayanıklılık Planı*, [Iraq – Recovery and Resilience Plan 2018-2019], 8 Şubat 2018, <https://bit.ly/2EFiljF>, s. 1. "İLİD nedeniyle yaşanan çatışmanın tarım sektörü üzerindeki etkisi yıkıcı olmuştur ve devasa nüfus hareketleri, su ve sulama sistemleri ve diğer tarım altyapılarının yok edilmesi ve hasar görmesi, değer zincirlerinde aksama ve kişisel varlık, mahsul ve hayvan üretimi ve gıda stoku kaybını bünyesinde barındırmaktadır"; FAO, *Tarım ve Su Sistemleri Onarımı Alt Programı*, [Restoration of Agriculture and Water Systems Sub-Programme], Ekim 2018, <https://bit.ly/2SmjrmT>, s. vii. "tarım gelirleri, istihdamı ve gıda güvencesini etkileyen üretim, saklama ve hayvancılıkla ilgili sürekli kayıplarla tarım sektörü özellikle etkilenmiştir"; Dünya Bankası, [World Bank], *Etkilenen Vilayetlerde Hasar ve İhtiyaç Değerlendirmesi*, [Damage and Needs Assessment of Affected Governorates], Ocak 2018, <https://bit.ly/2lhQOlr>, s. xvii. Ayrıca bkz. Reuters, *Özel Rapor: Irak'ın Tarımsal Kalbi Susuzluktan Nasıl Ölüyor*, [Special Report: How Iraq's Agricultural Heartland Is Dying of Thirst], 25 Temmuz 2018, <https://reut.rs/2Od8fY1>; FAO, *2018 İnsani Yardım Müdahale Planı*, [Humanitarian Response Plan 2018], 2 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2yLhqb8>, s. 2; EPIC, *Irak'ta Tarım Krizde*, [Iraqi Agriculture in Crisis], 20 Temmuz 2017, <https://bit.ly/2z5VuHX>.

³³⁵ "İLİD'in 2014'te orta ve kuzeybatı Irak'ta kontrolü ele geçirmesinden önce (...) Ninova ve Selahaddin'de mahsul üretimi hane halkı gelirinin neredeyse yüzde 70'ini karşılıyordu. Selahaddin'de mısır, buğday ve arpa yetiştirilen alanlarının aşağı yukarı yüzde 70 ile 80'i hasar gördü veya yok oldu. Ninova'da buğday ekimi için ayrılan arazilerin yüzde 32'si çok kötü hasar gördü ve yüzde 68 kayboldu. Çiftçilerin yalnızca yüzde 20'sinin sulama imkânına erişiminin olduğu düşünülmekteyken bu oran krizden önce yüzde 65'ti."; FAO, *2018 İnsani Yardım Müdahale Planı*, [Humanitarian Response Plan 2018], 2 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2yLhqb8>, s. 2.

³³⁶ PDS, hâlen Irak'ın en büyük sosyal güvenlik ağıdır; WFP, *WFP, Kamu Dağıtım Sistemini Çağdaş Hâle Getirmesi İçin Irak'ı Desteklemektedir*, [WFP Supports Iraq in Modernising its Public Distribution System], 9 Ocak 2019, <https://bit.ly/2FpUQd1>.

gıdaya erişimini kısıtladığı bildirilmektedir.³³⁷ Sonuç itibarıyla tahmini olarak iki milyon insanın gıda güvencesinden yoksun yaşadığı düşünülmektedir.³³⁸ Gıda güvencesinden yoksun insanların çoğu (yüzde 60'ı) daha önce IŞİD kontrolündeki bölgelerde yaşamakta olup, kadınların evin reisi olduğu hane halkları en hassas durumdakilerdir.³³⁹ Hassas durumdaki hane halkının, yemek miktarı ve sıklığını azaltmak veya borca girmek gibi olumsuz ve sürdürülebilir olmayan başa çıkma mekanizmalarına başvurduğu bildirilmektedir.³⁴⁰

4) Sağlık

Çatışma dönemleri, yıllarca devam eden ekonomik yaptırımlar, finansman eksiklikleri, yolsuzluklar ve ihmal sonucunda son yıllarda Irak'ın halk sağlığı sisteminde sürekli bir düşüş yaşandı.³⁴¹ IŞİD'e karşı mücadele nedeniyle birçok sağlık kurumu ciddi hasar gördü ya da yıkıldı ve bu sağlık kurumları kısmen onarılmış olsa da ilgili kapasite henüz savaştan önceki seviyelere ulaşmamıştır.³⁴²

Halk sağlığı kurumları genellikle kötü muhafaza edilmekte olup tekrar eden eksik ilaç sorunu da vasıflı

³³⁷ "(...) ülkedeki hane halklarının yüzde 97'si PDS'den yararlanırken ÜYEK'lerin sadece yüzde 74'ü PDS karnesi almaktadır"; Dünya Bankası, [World Bank], *Etkilenen Vilayetlerde Hasar ve İhtiyaç Değerlendirmesi*, [Damage and Needs Assessment of Affected Governorates], Ocak 2018, <https://bit.ly/2lhQOlr>, s. 34. Daha önce IŞİD'in elindeki bölgelerde PDS üzerinden sübvansiyonlu temel gıda kamelerine erişimin, bu bölgelerdeki patlamamış mühimmat ve lojistik güçlükler nedeniyle sekteye uğradığı bildirilmektedir; WFP, *WFP'nin Çok Amaçlı Nakit Operasyonlarından Kanıtlar: Musul, Irak'ta Bu Operasyonlardan Önce ve Sonrasına İlişkin Sonuç Raporu – Mayıs 2018*, [Evidence from WFP Multi-Purpose Cash Operations: A Report on Pre/Post Outcome Results of MPCA in Mosul, Iraq – May 2018], 7 Haziran 2018, <https://bit.ly/2pZlPTZ>, s. 3. "[IŞİD'den henüz geri alınmış ve erişilemez bölgelerdeki] hane halklarının, Iraklılara devletten un, pirinç ve yemek pişirmek için yağ alma hakkı veren önemli bir sosyal güvenlik ağı olan kamu dağıtım sistemine (PDS) erişimi kısıtlıdır. Ekim 2017'de yapılan değerlendirmeye göre, Musul'da ikamet edenlerin yüzde 74'ü ve Musul'a geri dönenlerin yüzde 90'ı hiç PDS yardımı almamıştır"; Gıda Güvenliği Bilgi Ağı/WFP, [Food Security Information Network/WFP], *2018 Küresel Gıda Güvenliği Raporu*, [Global Report on Food Crises 2018], 21 Mart 2018, <https://bit.ly/2RZ7ROH>, s. 76. Ekim 2018'de, beklenmeyen finansman eksikliği nedeniyle kamplarda yaşayan ÜYEK'lerin yaklaşık yüzde 65'i PDS kamelerinin sadece yarısını aldı; OCHA, *HRP 2019*, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TyIbMb>, s. 8.

³³⁸ Bu grupta çoğunluğu (yüzde 77) kadınlar, çocuklar veya yaşlılar oluşturmaktadır; FAO, *2018 İnsani Yardım Müdahale Planı*, [Humanitarian Response Plan 2018], 2 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2yLhqb8>, s. 2. Ayrıca bkz. OCHA, *Irak: 2018 İnsani yardım müdahale Planı (Şubat 2018)*, [Iraq: 2018 Humanitarian Response Plan (February 2018)], 21 Mart 2018, <https://bit.ly/2Jiww7P>, s. 43; NRC/DRC/IRC, *Eve Giden Uzun Yol*, 27 Şubat 2018, <https://bit.ly/2D3uFZc>, s. 17.

³³⁹ "Bazı vilayetlerde, yerinden edilmiş ve aile reisinin kadın olduğu hane halklarının %43'ü gıda güvencesinden yoksundur"; FAO, *2018 İnsani Yardım Müdahale Planı*, [Humanitarian Response Plan 2018], 2 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2yLhqb8>, s. 2.

³⁴⁰ A.g.e; FAO, *Tarım ve Su Sistemleri Onarımı Alt Programı*, [Restoration of Agriculture and Water Systems Sub-Programme], Ekim 2018, <https://bit.ly/2SmjrmT>, s. 8; REACH, *Kamplarda Yaşayan Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilerin Karşılaşılması ve Çok Kümeli Değerlendirmesi – Irak*, [Comparative Multi-Cluster Assessment of Internally Displaced Persons Living in Camps – Iraq], Temmuz 2017, <https://bit.ly/2xWJBDJ>, s. 18-19.

³⁴¹ "Irak nüfusunun sağlığı yıllarca süren savaş ve ekonomik yaptırımlar nedeniyle büyük darbeler almıştır. (...) Sağlık hizmetleri kötüleşmiş ve sağlık sektörü sürekli olarak ilaç ve malzeme eksikliği çekmiştir. Dahası, süregelen mevcut çatışma ve güvenlik durumu sorunu ülkenin sağlık altyapısına daha da fazla zarar vermiştir. Birçok sağlık çalışanı güvenlik arayışı içinde komşu ülkelere ve yurt dışına kaçmış ve nüfusun temel sağlık hizmetlerine erişimi giderek kötüleşmiştir"; DSÖ, *Irak – Temel Sağlık Hizmetleri*, [Iraq – Primary Health Care], erişim tarihi: 30 Nisan 2019, <https://bit.ly/2RHYfue>. "Irak'ta yaşam süresi beklentisi yaklaşık 69 yıl olup, bu rakam Irak'ta kıyaslanabilir ülkelerdeki ve yaşam süresi beklentisinin ortalama 73 yıl olduğu MENA (Orta Doğu ve Kuzey Afrika) ülkelerinden düşüktür. Irak'ta yaşam süresi beklentisi 1960'lardan beri artmış olmakla birlikte, büyük ihtimalle ülkedeki süregelen çatışma nedeniyle son on yılda bu artış durmuştur. Irak'ta anne ve çocuk sağlığı beklentileri milenyum kalkınma hedeflerine ulaşmamıştır. Kötü beslenme, özellikle beş yaş altı çocuklar için önemli bir halk sağlığı sorunu olmaya başlamaktadır"; Dünya Bankası, [World Bank], *Etkilenen Vilayetlerde Hasar ve İhtiyaç Değerlendirmesi*, [Damage and Needs Assessment of Affected Governorates], Ocak 2018, <https://bit.ly/2lhQOlr>, s. 20. Ayrıca bkz. EPIC, *Irak'ta Halk Sağlığı Sistemi Krizde*, [Iraq's Public Healthcare System in Crisis], 7 Mart 2017, <https://bit.ly/2CcdVh6T>.

³⁴² 2018'in sonu itibarıyla, Ninova vilayetindeki hastanelerin üçte birinin ve temel sağlık hizmeti merkezlerinin yüzde 14'ünün yıkıldığı, Kerkük'te ise temel sağlık hizmeti merkezlerinin yüzde 35'inin işlevini yerine getiremediği bildirilmektedir. El Anbar vilayetinde, hastanelerin yüzde 17'si işlevini sadece kısmen yerine getirmektedir; OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 33. "Çatışmalar esnasında Musul'daki 13 kamu hastanesinin dokuzu hasar gördü, sağlık hizmetleri kapasitesi sert bir düşüşe geçti ve hastanelerdeki yatak kapasitesi yüzde 70 azaldı. Sağlık kurumlarının yeniden onarılması süreci aşırı yavaş ilerlemiş olup 1,8 milyon nüfus için hastanelerin yatak kapasitesi hâlen 1000'in altındadır. Bu ise, insani yardım bağlamında sağlık hizmetlerinin teminine yönelik kabul edilen uluslararası asgari standardın yarısıdır"; MSF, *Savaşın Bir Yıl Sonra, Musul'un Sağlık Sistemi Hâlen Yerle Bir*, [A Year on from Battle, Mosul's Healthcare System Is still in Ruins], 9 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2F0oEqy>. "Ortaklar temel sağlık hizmetleri kurumlarının yüzde 50'sinden fazlasını onarmıştır, ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmeti veren hastaneler dâhil diğer sağlık kurumları ise hâlen kapalıdır"; DSÖ, *Irak: Durum Raporu Sayı No. 8*, 1 Eylül-30 Eylül, [Iraq: Situation Report Issue Number 8, 1 September-30 September], 30 Eylül 2018, <https://bit.ly/2yo96P3>, s. 2. "Sağlık kurumlarının hasar görmesiyle ilgili olarak Telafer, Al-Muqadadya (A.g.e), ve Al-Ramadi hariç, diğer tüm şehirlerde sağlık kurumlarının en az yarısı kısmen ya da tamamen hasar görmüş durumdadır. (...) Telafer, Al-Muqadadya (A.g.e.) ve Al-Ramadi'nin istisnai şehirler olduğu; çünkü sağlık kurumlarının yüzde 50 veya daha fazlasının hasarsız olduğu görülmektedir"; Dünya Bankası, [World Bank], *Etkilenen Vilayetlerde Hasar ve İhtiyaç Değerlendirmesi*, [Damage and Needs Assessment of Affected Governorates], Ocak 2018, <https://bit.ly/2lhQOlr>, s. 20. Ayrıca bkz. The Arab Weekly, *Tıp Doktorluğu, Irak'ta Kaybolan Meslekler Arasındadır*, [Medical Doctors, a Disappearing Profession in Iraq], 31 Mart 2019, <https://bit.ly/2Gz8Os2>; The New Arab, *Irak'ta Savaşın Zarar Gören Musul Şehrinde İki Hastane Yeniden Açıldı*, [Two Hospitals Reopen in War-Damaged Iraqi City Mosul], 9 Eylül 2018, <https://bit.ly/2CgnRo9>; The National, *Çatışmada Yıkılan ve Personel Eksikliği Çeken Ramadi Hastanesi Hâlen IŞİD'in Yara İzlerini Taşıyor*, [Charred and Understaffed, Ramadi Hospital still Bears the Scars of ISIS], 27 Haziran 2018, <https://bit.ly/2M8YDgk>; Reuters, *İslam Devleti'nin Yenilgisinden Bir Yıl Sonra Musul'un Sağlık Sistemi Hâlen Aksak*, [Health System in Mosul Remains Broken one Year after Defeat of Islamic State], 17 Temmuz 2018, <https://reut.rs/2zIngOy>.

sağlık çalışanı eksikliği gibi büyük bir endişe kaynağıdır.³⁴³ IKB'de şartlar nispeten daha iyidir; ancak yerinden edilmiş kişi sayısının fazla olması ve çatışmadan kaynaklanan yaralı ve engelli bireylerin sayısındaki artış sonucunda sağlık altyapısının sınırları bir hayli zorlanmıştır.³⁴⁴

IŞİD'den geri alınan bölgelerde, su ve elektrik sıkıntısından kaynaklanan kötü hijyenik şartlar, hasarlı binalar ve EYP varlığı da halk sağlığı açısından risk oluşturmada ve sağlık hizmetlerine duyulan ihtiyacı arttırmaktadır.³⁴⁵ Sağlık hizmetlerinin verilmemesi, geri dönüşü engelleyen nedenlerden biri olarak sıralanmıştır.³⁴⁶

IŞİD'e karşı mücadele, pek çok kişinin fiziksel veya ruhsal travma geçirmesi veya engelli kalmasıyla sonuçlandı.³⁴⁷ Ancak, ruh sağlığı hizmetleri ve psikososyal destekte önemli eksiklikler olduğu bildirilmiştir.³⁴⁸ Bu durum, kısmen psikiyatrist ve ruh sağlığı çalışanı sayısındaki akut eksiklikten kaynaklanmaktadır.³⁴⁹

5) Eğitim

Yaşanan en son çatışmanın Irak eğitim sisteminin daha kötüye gitmesiyle sonuçlandığı bildirilmektedir.³⁵⁰ Çatışmadan etkilenen bölgelerde, çocukların dörtte biri için örgün eğitim imkânına

³⁴³ OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 35. "Birçok klinik ve hastanenin bombalandığı Batı Musul ve Hawija'da sağlık sistemi hâlen vahimdir ve ekipman, sağlık personeli ve ilaç açısından ciddi eksiklikler yaşanmaktadır"; MSF, *Yıllarca Süren Silahlı Çatışmalardan Sonra, Irak'ın Bazı Bölgelerinde Sağlık Sektörü Neredeyse Durma Noktasına Geldi*, [After Years of Armed Conflict the Health Sector in some Areas of Iraq Has Almost Ground to a Halt], erişim tarihi: 30 Nisan 2019, <https://bit.ly/2CeQJ05>. "Yerel hastanelerde personel ve ekipmanlar standartların altındadır ve temel ilaçlar her zaman bulunmayabilir"; ABD Dışişleri Bakanlığı / Diplomatik Güvenlik Bürosu, [US Department of State / Bureau of Diplomatic Security], 2019 Irak Suç & Güvenlik Raporu: Bağdat, [Iraq 2019 Crime & Safety Report: Baghdad], 27 Şubat 2019, <http://bit.ly/2OkUVKx>. Ayrıca bkz. France 24, *Iraklı Doktorlar, Başkalarının Hayatlarını Kurtarıırken Kan Davalarının Tehdidinde Olduklarını Belirtti*, [Iraq Doctors Say Vendettas Threaten Their Lives as They Save Others], 28 Şubat 2019, <http://f24.my/4W2V.T>; The National, *Çatışmada Yakılan ve Personel Eksikliği Çeken Ramadi Hastanesi Hâlen IŞİD'in Yara İzlerini Taşıyor*, [Charred and Understaffed, Ramadi Hospital still Bears the Scars of ISIS], 27 Haziran 2018, <https://bit.ly/2M8YDgk>; K4D, *Yardım Masası Raporu – Irak Devleti'nin Kapasiteleri*, [Helpdesk Report – Iraqi State Capabilities], 18 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2M42D1q>, s. 6. Sağlık personelinin hedef alındığı şiddet içerikli ısrarlı intikam tehditlerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. 453. Dipnot.

³⁴⁴ CEIP, *Irak'taki Engelli Bireylerin Bakımı İçin Mücadele*, [A Struggle to Care for Iraq's Disabled], 20 Aralık 2017, <https://bit.ly/2FrzvQw>. Maddi gücü yetenler, daha kaliteli olduğunu düşündükleri özel sağlık kuruluşlarında sağlık hizmeti almak için ciddi meblağlar ödemektedir; K4D, *Yardım Masası Raporu – Irak Devleti'nin Kapasiteleri*, [Helpdesk Report – Iraqi State Capabilities], 18 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2M42D1q>, s. 13.

³⁴⁵ "Örneğin bu yıl [2018], Mayıs'ta [batı Musul'daki MSF hastanesinde] acile giden vakalarının yüzde 95'i, moloz düşmesi, bina çökmesi veya insanların sağlam olmayan yapılarından düşmesi gibi güvenli olmayan yaşam koşullarıyla ilgiliydi"; MSF, *Savaşın Bir Yıl Sonra, Musul'un Sağlık Sistemi Hâlen Yerle Bir*, [A Year on from Battle, Mosul's Healthcare System Is still in Ruins], 9 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2FooEqy>. Ayrıca bkz. DSÖ, *Irak: Durum Raporu Sayı No. 8, 1 Eylül-30 Eylül*, [Iraq: Situation Report Issue Number 8, 1 September-30 September], 30 Eylül 2018, <https://bit.ly/2yo96P3>, s. 3.

³⁴⁶ Bkz. Bölüm II.D.3.a ("Geri Dönüşü Engelleyen Unsurlar").

³⁴⁷ "Çatışmadan etkilenen nüfusun ruh sağlığı ve psikososyal destek ihtiyaçları görünürde daha belirgin hâle gelmektedir; çünkü intihar ve intihara teşebbüs vakalarının daha önce rastlanmamış düzeylerde olduğu bildirilmiştir"; OCHA, *Irak: 2018 İnsani yardım müdahale Planı (Şubat 2018)*, [Iraq: 2018 Humanitarian Response Plan (February 2018)], 21 Mart 2018, <https://bit.ly/2Jiwv7P>, s. 31. "Stres ve çatışma nedeniyle yaşanan kayıplardan kaynaklanan ruh hastalıkları ve başka komplikasyonlardan dolayı sıkıntı çeken kişilerin sayısında da büyük bir artış yaşanmıştır. Kadınlar, çocuklar ve yaşlılar en hassas durumdaki grup olmak kaydıyla, çatışmadan etkilenen nüfusun neredeyse %2'si ciddi ruh sağlığı sorunlarıyla mücadele etmektedir"; DSÖ, *İtalya, Ninova'da Fiziksel Sağlık Hizmetleri ve Ruh Sağlığı Hizmetlerine Destek Vermektedir*, [Italy Supports Physical and Mental Health Services in Ninawa], 18 Aralık 2018, <https://bit.ly/2M4XTIX>. Ayrıca bkz. The Guardian, *Irak'ta Savaşın Zarar Verdiği Çocukların Travmalarını İyileştirmek İçin Uzman Desteğine İhtiyacı Vardır*, [Iraq's War-Damaged Children Need Specialist Help to Heal Their Trauma], 3 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2vh9woK>; Save the Children, *Yaraları Sarmak: Yıllarca Süren Çatışma ve Şiddetten Sonra, Musul'da Yaşayan Çocukların Hayatını Yeniden İnşa Etmek*, [Picking Up the Pieces: Rebuilding the Lives of Mosul's Children after Years of Conflict and Violence], 5 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2LO3m9i>; VOA, *Dünya Kayıplarını Kutlarken Travma Yaşayan İD Çocukları Yas Tutuyor*, [Traumatized, IS Children Mourn as World Celebrates Their Loss], 10 Nisan 2018, <https://bit.ly/2wnDaZg>; UNU, *Çatışmayla Büyüdüldüler: Çağdaş Dünyanın Çatışmalarında Çocukların Silahlı Gruplara Dâhil Olması*, [Cradled by Conflict: Child Involvement with Armed Groups in Contemporary Conflict], 12 Şubat 2018, <https://bit.ly/2NXbzW8>, s. 104.

³⁴⁸ The Wire, *Yıllarca Süren Çatışmalardan Sonra Irak Bir Ruh Sağlığı Kriziyle Boşuşuyor*, [After Years of Conflict, Iraq Grapples with a Mental Health Crisis], 11 Nisan 2019, <https://bit.ly/2IM8eKP>; UNHCR, *Irak'ta Korumaya İlişkin Güncelleme – Ağustos 2018*, [Iraq Protection Update – August 2018], 31 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2SbVvP2>, s. 1. "İD tarafından uzun süre tutsak edilip esir tutulan ve hayatta kalan Yezidi kadınların acısı, erişilebilir ve birleştirilmiş bir sağlık ve psikososyal destek sistemi bulunmaması nedeniyle devam etti. Ağustos'ta [2018], Suriye'deki İD esaretinden daha yeni kaçmış ve Irak'a dönmüş Yezidi kadınlar, Uluslararası Af Örgütüne, sağlık hizmeti ve psikososyal destek alabilmek için gerekli ödemeleri yapmaya çalıştıklarını söyledi (...); Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], *Irak'ta İnsan Hakları: 2018'in İncelenmesi*, [Human Rights in Iraq: Review of 2018], 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2EkkROr>, s. 4.

³⁴⁹ DSÖ, *Ruh Sağlığı ve Psikososyal destek Eğitimi Duhok vilayetinde Sona Erdi*, [Mental Health and Psychosocial Support Training Session Concludes in Dahuk Governorate], 28 Ekim 2018, <https://bit.ly/2M5nUYB>. Ayrıca bkz. MSF, *Irak: Ruh Sağlığı Hizmetlerine Duyulan İhtiyaç Yıllarca Süren Savaşın Sonra Arttı*, [Iraq: Mental Health Needs Mount after Years of War], 15 Haziran 2017, <https://bit.ly/2FmJSpC>; EPIC, *Irak'ın Sessiz Ruh Sağlığı Krizi*, [Iraq's Quiet Mental Health Crisis], 5 Mayıs 2017, <https://bit.ly/2OhVbQL>; The New Humanitarian, *Irak'ın Büyüyen Ruh Sağlığı Sorunu*, [Iraq's Growing Mental Health Problem], 16 Ocak 2017, <https://bit.ly/2SJHzjq>.

³⁵⁰ "Irak'ın eğitim sistemi son 40 yılda erişim, eşitlik ve kalite açısından büyük bir gerileme yaşadı", [Iraq's education system significantly deteriorated over the last 40 years in terms of access, equity, and quality]; Dünya Bankası, [World Bank], *Etkilenen Vilayetlerde Hasar ve*

erişimin kısıtlı olduğu ya da hiç bulunmadığı belirtilmektedir.³⁵¹ Bu, özellikle ÜYEK'lerin³⁵² ve geri dönenlerin çocuklarını etkilemektedir.³⁵³ Bu bölgelerde, pek çok okulun hasar gördüğü ya da yıkıldığı,³⁵⁴ geri kalanların ise yıllarca süren çatışma, ihmal ve yatırım eksikliği nedeniyle ciddi biçimde yıprandığı bildirilmektedir.³⁵⁵

Ülkenin her yerinde okullarda temel imkânlar, elektrik ve suya erişim açısından eksiklikler olduğu bildirilmektedir.³⁵⁶ Ayrıca, okullarda aşırı kalabalıklaşma sorunu vardır ve vasıflı öğretmen, ders kitabı ve eğitim materyalleri eksiktir.³⁵⁷ Okullarda yeterli imkânların olmaması birçok okulun çoklu öğretime geçmek zorunda kalması ve eğitim standartlarından biraz daha taviz vermesi anlamına gelmektedir.³⁵⁸

İhtiyaç Değerlendirmesi, [Damage and Needs Assessment of Affected Governorates], Ocak 2018, <https://bit.ly/2lhQOlr>, s. 25.

³⁵¹ OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018), [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 48.* "2018 Çok Kümeli İhtiyaç Değerlendirmesinde (MCNA) çocukların eğitime erişimini etkileyen birçok güçlükle tespit edildi; eğitimle ilgili masrafları ödeyememek (yüzde 30), çocukların genel olarak okula ilgi duymaması (yüzde 10), okula devam ve katılımı önleyen engellilik ya da sağlıkla ilgili endişeler ve gelir getiren faaliyetlerle ailenin gelirine katkıda bulunma ihtiyacı bu güçlükler arasında yer almaktadır. Irak'ta, eğitime katılımın karşısındaki engeller kız çocuklarını orantısız bir şekilde etkilemektedir; ortaklar tarafından toplanan istatistiklere göre, kız çocuklarının sayısı altıncı sınıfa kadar eğitim sistemindeki öğrenci sayısının yarısının altına düşmektedir"; UNICEF/Save the Children/Education Cluster, *Irak 2019 Eğitim Kümesi Stratejisi, [Iraq Education Cluster Strategy 2019], 9 Şubat 2019, <https://bit.ly/2Jdqwpj>, s. 8.*

³⁵² Kamplarda yaşayan okul çağındaki ÜYEK çocukların üçte biri ve kamp dışında yaşayan ÜYEK çocukların dörtte birinin örgün eğitim fırsatlarına erişimi bulunmamaktadır; OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018), [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 48.* "(...) 600.000'den fazla yerinden edilmiş çocuk bir eğitim öğretimi yılına tamamen kaçırmıştır"; UNICEF, *Yeni Okul, Yeni Arkadaşlar, Yeni Bir Başlangıç, Musul'da Eğitimin Yeniden İnşası [New School, New Friends, New Start: Rebuilding Education in Mosul], 27 Haziran 2018, <https://uni.cf/2KiiF8a>.*

³⁵³ Geri dönen bölgelerde, çocukların yüzde 21'i örgün eğitime erişememektedir; OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018), [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 48.*

³⁵⁴ "[Çatışmadan etkilenen El Anbar, Babil, Diyala, Kerkük, Ninova, Selahaddin ve Bağdat gibi] yedi vilayet, 16 şehirde sektörün ağır hasar aldığı gösteren derinlemesine bir inceleme yapıldı. 16 şehirde ilgili verinin mevcut olduğu toplam okul altyapısının yalnızca yüzde 38'i yıkılmamış, yüzde 18'i (190 kurum) ise tamamen hasar görmüştü. Eğitim kurumları hasarları, ciddi çatışmalar nedeniyle sırasıyla yüzde 71, 65 ve 62 oranında olmak üzere Al-Falluja, Musul ve Al-Ramadi'de yoğunlaşmıştı. Tüm okul materyallerinin tükendiği ya da yok edildiği tahmin edilmektedir. İŞİD'in aşırı cılızlığı eğitimle yamaya ilişkin uluslararası kampanyası da düşünüldüğünde, daha önce resmen grubun kontrolü altındaki bölgeler en büyük kaybı yaşadı"; Dünya Bankası, [World Bank], *Etkilenen Vilayetlerde Hasar ve İhtiyaç Değerlendirmesi, [Damage and Needs Assessment of Affected Governorates], Ocak 2018, <https://bit.ly/2lhQOlr>, s. i.* Ayrıca bkz. Aynı rapor, s. 26, "Hasar Envanteri". NRC, yalnızca batı Musul'da 62 okulun tamamen yıkıldığı ve 207'sinin hasarlı olduğunu bildirdi; NRC, *Bir Yıldan Sonra Musul Hâlen Bir Enkaz Yığını, [Mosul still a Pile of Rubble One Year on], 5 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2IWO4cP>.* Ayrıca bkz. UNICEF/Save the Children/Education Cluster, *Irak 2019 Eğitim Kümesi Stratejisi, [Iraq Education Cluster Strategy 2019], 9 Şubat 2019, <https://bit.ly/2Jdqwpj>, s. 8;* OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018), [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 49;* Eğitimi Saldırlardan Koruma Küresel Koalisyonu, [Global Coalition to Protect Education from Attack], *2018'de Saldırı Altındaki Eğitim – Irak, [Education Under Attack 2018 – Iraq], 11 Mayıs 2018, www.refworld.org/docid/5be9430d4.html.*

³⁵⁵ UNICEF'e göre ülkedeki devlet okullarının yarısı onarılıp iyileştirilmelidir; UNICEF, *Derin Eşitsizlik Irak'ta Çocukların Hayatını Şekillendirmeye Devam Ediyor, [Deep Inequality Continues to Shape the Lives of Children in Iraq], 19 Kasım 2018, <https://uni.cf/2R9YIHG>.* Ayrıca bkz. OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018), [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 48;* Kurdistan 24, *Okul İhtiyacı Arttığında, Süleymaniye'de Bulunan Neredeyse Asırlık Okul Onarılacak, [Nearly Century-Old School in Sulaimani to Be Fixed as Demands for more Schools Increase], 19 Ekim 2018, <https://bit.ly/2FKHqBV>;* Open Democracy, *Yolsuzluklar Kürt Eğitimine Zarar Veriyor, [Corruption Corrodes Kurdish Education], 15 Ekim 2018, <https://bit.ly/2sHVgUF>.* UNICEF'e göre eğitime erişimi arttırmak için 7500 okula daha ihtiyaç duyulmaktadır; AFP, *BM: Varlık Farkları Irak'ta Okul Çağındaki Çocukları Etkiliyor, [Wealth Gaps Affecting School Children in Iraq: UN], 19 Kasım 2018, <http://f24.my/410E.T>.*

³⁵⁶ Mevcut su krizi nedeniyle su ve hijyissihha donanımının bozulduğu Basra vilayetinde durum bilhassa açıkça görünür hâle gelmekte, 277.000'den fazla çocuğun, okullardan su yoluyla bulaşan hastalık kapma riski bulunduğu bildirilmektedir; NRC, *Okyanusta Temiz Bir Damla: Irak'ın En Kötü Sağlık Krizinde Çalışmak, [Clean Drop in the Ocean: Working in Iraq's Worst Health Crisis], 19 Şubat 2019, <https://bit.ly/2SP01ep>;* NRC, *Irak: Basra'nın Çocukları Yıkık Dökük Okullarda Salgın Hastalık Riskiyle Karşı Karşıyadır, [Iraq: Basra's Children Face Disease Outbreak in Rundown Schools], 23 Ekim 2018, <https://bit.ly/2D1nNLZ>.* Ayrıca bkz. ACTED/PIN, *Sıfır Kayıp Nesil: ILID'den Sonra, Irak'ta Çocuklara İkinci Bir Eğitim, Arkadaşlık ve Yaşam Şansı Verildi, [No Lost Generation: After ISIL, Children in Iraq Are Given a Second Chance at Learning, Friendship, and Life], 26 Eylül 2018, <https://bit.ly/2sHlkOq>.*

³⁵⁷ "IKB ve Federal Irak Eğitim Bakanları, yeterli sayıda bordrolu öğretmen olduğunu ancak yerinden edilme nedeniyle bazı bölgelerde vasıflı öğretmen eksikliği çekildiğini belirtti"; OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018), [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 49.* Ayrıca bkz. UNICEF/Save the Children/Education Cluster, *Irak 2019 Eğitim Kümesi Stratejisi, [Iraq Education Cluster Strategy 2019], 9 Şubat 2019, <https://bit.ly/2Jdqwpj>, s. 8;* AFP, *Irak'ta Çocuklar Büyük Hayaller Kuruyor ama Okula Kaydolamıyor, [Kids in Iraq Camps Dream Big, but They Can't Enroll in School], 26 Aralık 2018, <https://bit.ly/2WddoD8>;* Al-Monitor, *Irak'ta Okuma Yazma Bilmeyenlerin Sayısı Neden Arttı? [Why Has Illiteracy Rate Gone Up in Iraq?], 9 Aralık 2018, <http://almon.co/355h>;* MEE, *Sincar'daki Tek Okul İD Sonrası Irak'ta Yardım İstiyor: 'Hiçbir Şey Almadık', [We Have Received Nothing': Sinjar's only School Pleads for Help in Post-IS Iraq], 30 Nisan 2018, <https://bit.ly/2HvC3zx>.*

³⁵⁸ OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018), [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 49.* Bağdat vilayet Konseyi üyesi Fadhil al-Shuwayli'ye göre "[B]azen aynı sınıfta 80 öğrencinin olduğunu görebilirsiniz"; Diyaruna, *Bina Eksikliği ve Öğrencilerin Sürekli Devamsızlığı Irak Okullarını Sıkıntıya Soktu, [Shortage of Buildings, Truancy Plague Iraqi Schools], 4 Aralık 2018, <http://diyaruna.com/r/ttk>.* "Irak'ta çocukların 18 yaşına kadar 6,9 yıl süren okul öncesi, ilköğrenim ve ortaöğrenimlerini tamamlanması beklenmektedir. Ancak öğrenme kalitesi açısından düşünüldüğünde, söz konusu eğitim yalnızca 4 yıllık eğitime denk gelmekte olup 2,9 yıllık bir öğrenme eksikliği oluşmaktadır"; Dünya Bankası, [World Bank], *Ekonomik Potansiyeli Ortaya Çıkarmak İçin Irak'ta Güçlü Bir Beşerî Sermaye Oluşturmak, [Building Strong Human Capital in Iraq to Unleash Economic Potential], 21 Ekim 2018, <https://goo.gl/dc12Ux>.* UNICEF Irak temsilcisi Peter Hawkins'e göre, "Üçlü öğrenim yapılan okullara giden çocuklar, bir eğitim haftasında 10 saatten az iletişim imkânı buluyor (...);" UNICEF, *Çocukları Eğitmek, 'Irak'ın Gelecek İçin Tek Umududur', [Educating Children 'Is the only Hope for the Future of Iraq], 12 Şubat 2018,*

Okula en az kayıt ve devam oranlarının, ülkenin en yoksul kesimini oluşturan güneydeki vilayetlerde ve çatışmadan etkilenen El Anbar ve Ninova vilayetlerinde görüldüğü bildirilmektedir.³⁵⁹ Alınan bilgilere göre yoksulluk ve okulla ilgili masrafları ödeyememek çocukların okulu bırakmasına neden olan başlıca sebepler arasındadır.³⁶⁰ Okulu bırakma oranı özellikle ergenler ve kız çocuklarında yüksektir.³⁶¹ Eğitime erişim ve katılım sıkıntıları, çocuk ve gençlerin, çocuk işçiliği, silahlı gruplar tarafından silahlandırılma, çocuk evliliği ve psikososyal sıkıntılara maruz kalma riskini arttırmaktadır.³⁶²

Fiilen IŞİD üyesi olan veya IŞİD üyesi olduğu düşünülenlerle ilişkilendirilen ailelerin çocukları dâhil olmak üzere resmî belgeleri olmayan çocukların eğitime erişim düzenli olarak engellenmektedir.³⁶³

6) Su, Hıfzıssıhha ve Elektrik

Çatışmadan etkilenen bölgelerde, su ve hıfzıssıhha altyapısı ağır hasar görmüş,³⁶⁴ yerinden edilme bölgelerinde ise mevcut sistemler talepteki artış nedeniyle sınırlarını zorlamıştır.³⁶⁵ Ülke genelinde bildirildiği üzere su kıtlığı³⁶⁶ ve atık su arıtma tesisleri gibi yetersiz altyapı yüzünden durum daha kötüye gitmiştir.³⁶⁷ Çatışmadan etkilenen nüfusun içme suyu ve uygun hıfzıssıhha imkânlarına erişimi

<https://bit.ly/2AYbBZW>. Ayrıca bkz. NRC, *Okyanusta Temiz Bir Damla: Irak'ın En Kötü Sağlık Krizinde Çalışmak*, [Clean Drop in the Ocean: Working in Iraq's Worst Health Crisis], 19 Şubat 2019, <https://bit.ly/2SP01ep>; MEE, 'Sincar'daki Tek Okul ID Sonrası Irak'ta Yardım İstiyor: 'Hiçbir Şey Almadık', [We Have Received Nothing': Sinjar's only School Pleads for Help in Post-IS Iraq], 30 Nisan 2018, <https://bit.ly/2HvC3zx>.

³⁵⁹ UNICEF, *Derin Eşitsizlik Irak'ta Çocukların Hayatını Şekillendirmeye Devam Ediyor*, [Deep Inequality Continues to Shape the Lives of Children in Iraq], 19 Kasım 2018, <https://uni.cf/2R9YIHG>. "Al-Mada, 19 Ocak'ta [2019], Irak Merkez İstatistik Bürosunun Irak'ta ilkokulu bırakma oranlarıyla ilgili yeni bir rapor yayımladığını, ilkokulu dahi tamamlayamayan çocuk sayısında artış yaşandığını belirtti"; EPIC, ISHM: 11 Ocak – 24 Ocak, 2019, 24 Ocak 2019, <https://bit.ly/2G40rGf>.

³⁶⁰ IKB'de, "[E]konomik güçlükler, kırsal alanlarda okulların yetersiz olması ve ulaşım imkânının eksikliği, dezavantajlı gruplardan gelen çocukların hem kendi hayatları hem de içinde yaşadıkları toplumun hayatında dönüşüm yaratabilecek eğitimi almasını engelleyen faktörlerden yalnızca bazılarıdır"; UNICEF, *Yapılan Yeni Araştırmaya Göre, Irak Kürdistan Bölgesinde Çocukların Hayatları İyileşti ama Zorluklar Hâlen Varlığını Koruyor*, [The Lives of Children in the Kurdistan Region of Iraq Have Improved, but Challenges Remain, New Survey Reveals], 17 Aralık 2018, <https://bit.ly/2BsNVMD>. "Kamp içinde ve dışında yaşayan kız ve erkek çocukları daha ziyade mali imkânsızlıklar nedeniyle giderek daha fazla okul dışında kalmaktadır (...)." Ayrıca: "Çocukların eğitim dışı kalmasının temel sebebi hane halkının 'ücretleri ödeyebilecek maddi gücünün' olmamasıdır"; OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 31, 49, 52. "Neredeyse tüm çocuklar (yüzde 92) ilkokula kaydolurken daha yoksul ailelerden gelen çocukların yarısından biraz fazlası ilköğrenimlerini tamamlamaktadır. Daha yoksul çocukların dörtte birinden azının, buna nazaran, daha varlıklı ailelerden gelen çocuklarınsa dörtte üçünün mezun olduğu ortaöğrenimin ikinci kısmında bu fark büyümektedir"; UNICEF, *Derin Eşitsizlik Irak'ta Çocukların Hayatını Şekillendirmeye Devam Ediyor*, [Deep Inequality Continues to Shape the Lives of Children in Iraq], 19 Kasım 2018, <https://uni.cf/2R9YIHG>. Ayrıca bkz. AFP, *Irak'ta Çocuklar Büyük Hayaller Kuruyor ama Okula Kaydolamıyor*, [Kids in Iraq Camps Dream Big, but They Can't Enroll in School], 26 Aralık 2018, <https://bit.ly/2WddoD8>; Open Democracy, *Yolsuzluklar Kürt Eğitimine Zarar Veriyor*, [Corruption Corrodes Kurdish Education], 15 Ekim 2018, <https://bit.ly/2Umst4c>. Eğitim Politikası ve Veri Merkezi, [Education Policy and Data Center], *Irak – Milli Eğitim Profili 2018 Güncellemesi*, [Iraq – National Education Profile 2018 Update], 2018, <https://bit.ly/2sJaGYA>, s. 1.

³⁶¹ "Kız çocuklarının eğitime erişim ve okul dışında kalma sorunlarını yaşama ihtimali daha yüksek olmak kaydıyla, cinsiyetler arasındaki bu fark hâlen fazlaydı. (...) Kız çocuklarının okula gidış yolunda emniyetleriyle ilgili endişeler ve erken yaşta evlilikler gibi uygulamaların kullanılmaya başlaması, kız çocuklarının okulu bırakma oranlarının artması ve ilk ve ortaöğretimde kız çocuklarının yetersiz temsil edilmesiyle sonuçlandı"; Dünya Bankası, [World Bank], *Etkilenen Vilayetlerde Hasar ve İhtiyaç Değerlendirmesi*, [Damage and Needs Assessment of Affected Governorates], Ocak 2018, <https://bit.ly/2lhQOlr>, s. 25. Ayrıca bkz. OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 49.

³⁶² OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 50. Ayrıca bkz. Asia Times, *Musul'da Okul Dışı Kalan ve Silahlandırılma Riski Altındaki Çocuklar*, [In Mosul, Children out of School and at Risk of Recruitment], 6 Kasım 2018, <http://ati.ms/Fvollp>.

³⁶³ Bkz. Bölüm III.A.1.b ("Gerçekten IŞİD Üyesi Olan veya IŞİD Üyesi Olduğu Düşünülenlerle İlişkilendirilen Aileler") ve III.A.9 ("Belirli Profil veya Koşullardaki Çocuklar").

³⁶⁴ Çatışmadan etkilenen bölgelerde, su hıfzıssıhha ve hijyen (WASH) altyapısı büyük hasar gördü ve yıkıldı: "Anbar, Diyala, Ninova ve Selahaddin ve Babil, Bağdat ve Kerkük'te en çok hasar görmüş 31 şehirde toplam 1488 altyapı tespit edildi. Bunlardan 1359'unun tamamen yıkıldığı, 369'unun ise kısmen zarar gördüğü bildirilmiştir. (...) En yüksek hasar oranı Ninova'da olup, Ninova'yı Anbar ve Kerkük takip etmektedir"; Dünya Bankası, [World Bank], *Etkilenen Vilayetlerde Hasar ve İhtiyaç Değerlendirmesi*, [Damage and Needs Assessment of Affected Governorates], Ocak 2018, <https://bit.ly/2lhQOlr>, s. 94.

³⁶⁵ OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 36; Bertelsmann Vakfı, [Bertelsmann Foundation], *BTI 2018 Ülke Raporu – Irak*, 2018, [BTI 2018 Country Report – Iraq], www.ecoi.net/en/file/local/1427413/488298_en.pdf, s. 9.

³⁶⁶ "2018'de devletin su tedarik arzındaki nicel ve nitel büyük artışlar, güneydeki vilayetlerde toplam nüfusun yüzde 25'ini (yaklaşık 1,9 milyon insan) etkiledi ve yoksulluk oranının hâlihazırda yüzde 30'un üzerinde olduğu bir bölgede olumsuz bir etki daha yarattı"; OCHA, *HRP 2019*, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TyIbMb>, s. 8. Su kıtlığının değişen iklim ve hava koşullarından kaynaklandığı ve akarsuların yukarısında kalan Türkiye ve İran'daki büyük baraj inşaatları ve yerinden edilme ve nüfus artışına bağlı olarak su talebindeki artış nedeniyle derinleştiği bildirilmektedir; AFP, *Dolu Su Depolarına Rağmen Irak'ta Su Sıkıntısı Bitmedi*, [Despite Full Reservoirs, Iraq Water Woes Far from over], 1 Mayıs 2019, <https://shar.es/a0nx30>; Financial Times, *Irak'ın Siyah Altın Şehri Petro Dolarlar İçin Daha Yüksek Bir Fiyat Ödüyor*, [Iraq's City of Black Gold Pays a High Price for Petrodollars], 29 Nisan 2019, <https://on.ft.com/2PEUjHq>; OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 36; OCHA, *Irak: İnsani Bülten*, Ağustos 2018, [Iraq: Humanitarian Bulletin, August 2018], 31 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2RgXmWi>, s. 1; Clingendael Enstitüsü, [Clingendael Institute], *Altyapıdan Daha Fazlası: Irak'ta Su Sorunları*, [More than Infrastructures: Water Challenges in Iraq], Temmuz 2018, <https://bit.ly/2sNb5sU>, s. 1-2.

³⁶⁷ "Irak'ta sadece 26 merkezî atık su arıtma tesisi bulunmakta olup, bunlardan dokuzü ya işlev göstermemekte ya da kısmen

yetersizdir³⁶⁸ ve bu durum insanları suyla bulaşan hastalıklara karşı risk altında bırakmaktadır.³⁶⁹ Düşük su seviyelerinin sudaki tuzluluk oranını arttırdığı ve suyun tüketim ve tarımsal kullanım için uygun olmaktan çıktığı bildirilmektedir.³⁷⁰

Eski ve kötü durumdaki altyapı nedeniyle güvenilirliği hâlihazırda az olan elektrik şebekesinin³⁷¹ durumunun, çatışma nedeniyle elektrik altyapısı üzerinde meydana gelen hasar ve yıkım sonucu daha da kötüye gittiği bildirilmektedir.³⁷² Devletin yetersiz güç (elektrik) tedarikinin³⁷³ sağlık, su ve hıfzıssıhha, eğitim ve telekomünikasyon sektörlerinin işleyişi ve toparlanması üzerinde olumsuz etkileri olduğu belirtilmektedir.³⁷⁴ Sık sık yaşanan elektrik kesintileri birçok Iraklıyı özel sektör tarafından işletilen dizel jeneratörlerden elektrik almaya zorlamakta, bu ise önemli bir mali yükümlülük doğurmaktadır.³⁷⁵

İŞİD varlığının devam ettiği bildirilen bölgelerde, örgütün su ve petrol altyapısı ve elektrik direkleri ve iletim hatlarını hedef aldığı ve sonuç olarak etkilenen bölgelerde elektrik kesintilerinin meydana geldiği

çalışmaktadır. Ninova, Kerkük, Diyala, Basra ve Vasit gibi bazı vilayetlerde hiç atık su arıtma tesisi yoktur. Bağdat vilayetinde, atık su arıtma tesisinin bulunmaması sebebiyle, Dicle nehrine her gün 1,5 milyon ton arıtılmamış kanalizasyon suyu bırakılmaktadır"; OCHA, Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018), [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 36. Ayrıca bkz. AFP, *Dolu Su Depolarına Rağmen Irak'ta Su Sıkıntısı Bitmedi*, [Despite Full Reservoirs, Iraq Water Woes Far from over], 1 Mayıs 2019, <https://shar.es/a0nx30>; Dünya Bankası, [World Bank], *Etkilenen Vilayetlerde Hasar ve İhtiyaç Değerlendirmesi*, [Damage and Needs Assessment of Affected Governorates], Ocak 2018, <https://bit.ly/2lhQOlr>, s. 94.

³⁶⁸ "Iraklı hane halklarının yarısı kirli su içme riski altındadır, nüfusun yüzde 40'ından azı evde içme suyuna erişebilmekte ve bu durum çocukları su yoluyla bulaşan hastalıklar açısından ciddi bir risk altında bırakmaktadır"; UNICEF, *Derin Eşitsizlik Irak'ta Çocukların Hayatını Şekillendirmeye Devam Ediyor*, [Deep Inequality Continues to Shape the Lives of Children in Iraq], 19 Kasım 2018, <https://uni.cf/2R9YIHG>. "Tüm vilayetlerde, suya erişimi olan hane halkının oranı yüzde 40 ila 60 arasında değişmiştir. Ancak, Al-Ramadi, Beygee, Bakhida, Al-Ba'aj, ve Al-Hatra gibi şehirlerde hane halkının yüzde 20'si veya daha azı suya erişebilmekte ve dolayısıyla hane halkı temiz su için su kamyonlarını kullanmaktadır"; Dünya Bankası, [World Bank], *Etkilenen Vilayetlerde Hasar ve İhtiyaç Değerlendirmesi*, [Damage and Needs Assessment of Affected Governorates], Ocak 2018, <https://bit.ly/2lhQOlr>, s. 94. Ayrıca bkz. OCHA, HRP 2019, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TylMb>, s. 8.

³⁶⁹ "Çevre Bakanlığının raporlarına göre, yüzey sularının bakteriyolojik kontaminasyonu, vilayetler arasında farklı olmakla birlikte yüzde 3 ila 35 arasında değişiklik göstermektedir. Basra'da su kaynaklarının yüzde 70'inden fazlası kontamine edilmiştir"; OCHA, Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018), [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 36. "Hassas durumdaki gruplar yoğunlukla kamplarda, gayriresmî yerleşim yerlerinde ve ev sahibi topluluklarla birlikte yaşamaya devam etmekte, bu durum, kalabalık yaşam şartları yüzünden kolera dâhil olmak üzere birçok bulaşıcı hastalığa maruz kalma riskini doğurmaktadır. Dahası, İŞİD'den yeni geri alınan bölgelerde yaşayanlar ve Doğu Musul ve Irak'ta geri alınan diğer kasaba ve köylere geri dönenlerin de güvenilir su ve hıfzıssıhha ve sağlık hizmetlerine erişimlerini sınırlandıran altyapıdaki hasarlar nedeniyle kolera açısından risk altında olabileceği düşünülebilir"; Irak Sağlık/İrak WASH Kümesi, [Health Cluster Iraq/WASH Cluster Iraq], *Irak Sağlık ve WASH Kümesi (Kolera Dâhil) Akut İshal Hastalığı Hazırlıklı Olma ve Müdahale Planı*, [Iraq Health and WASH Cluster Acute Diarrheal Disease (Including Cholera) Preparedness and Response Plan], Ekim 2018, <https://bit.ly/2Cl96e1>, s. 3. Ayrıca bkz. Xinhua, *Irak'ın Selahaddin Vilayetinde Yüzlerce Kişi Kirillikten Etkilendi*, [Hundreds Affected by Pollution in Iraq's Salahudin Province], 5 Nisan 2018, <https://bit.ly/2FL41Wn>.

³⁷⁰ "(...) güneydeki beş vilayette önümüzdeki aylarda su kıtlığının artacağı tahmin edilmekte olup, 2 milyon nüfuslu bölgede, nüfusun yüzde 25'ini su hizmeti kesintisi, suyla bulaşan hastalıklar ve olası yerinden edilme riski altında bırakmaktadır"; UNAMI, *Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği Irak Özel Temsilcisi Ján Kubiš'in Güvenlik Konseyini Bilgilendirmesi*, 8 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2zWY7gi>. "Bazı bölgelerde sudaki tuzluluk oranı tarımsal amaçlarla kullanılamayacak kadar yüksek düzeylere ulaşmıştır"; Clingendael Enstitüsü, [Clingendael Institute], *Altyapıdan Daha Fazlası: Irak'ta Su Sorunları*, [More than Infrastructures: Water Challenges in Iraq], Temmuz 2018, <https://bit.ly/2sNb5sU>, s. 6. Ayrıca bkz. Bölüm II.D.1 ("Ülke İçinde Yerinden Edilme") ve II.F.2 ("Geçim Kaynakları").

³⁷¹ "Irak'ın elektrik sektörü İŞİD'le çatışmadan önce bir dizi eş zamanlı ve birbiriyle ilişkili güçlük yaşıyordu. Yıllar süren yaptırımlar ve geçmişte yaşanan çatışmalar nedeniyle, iletim ve dağıtım altyapısının artan talebi karşılamak üzere yeniden inşası, onarımı ve genişletilmesine yönelik gerekli yatırımlar yetersizdi ve bu durum eski ve kötü durumda bir şebekeye ve elektrik şebekesi güvenilirliğinde azalmaya yol açtı"; Dünya Bankası, [World Bank], *Etkilenen Vilayetlerde Hasar ve İhtiyaç Değerlendirmesi*, [Damage and Needs Assessment of Affected Governorates], Ocak 2018, <https://bit.ly/2lhQOlr>, s. 71. Ayrıca bkz. K4D, *Yardım Masası Raporu – Irak Devleti'nin Kapasiteleri*, [Helpdesk Report – Iraqi State Capabilities], 18 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2M42D1q>, s. 5-6.

³⁷² "(...) kritik altyapının yüzde 55'inden fazlası (...) kısmen hasarlıydı ve %33'ü tamamen yok olmuştu. Yoğun kara savaşları, topçu mermileri, hava bombardımanları ve yağma sonucunda on yedi güç santrali yıkılmış ya da kısmi hasar almıştı. Bunun yanı sıra, 14 iletim şebekesi kulesi yıkılmıştır ve yeniden tesis edilmesi gerekmektedir. Altyapı hasarı birçok vilayette çok geniş kapsamlı olmuş ve ilgili şehirlerde devletin elektrik şebekesine erişim ya çok düşük düzeylerde seyretmiş ya da hiç sağlanamamıştır. (...) Değerlendirmeye göre, mevcut durumda altı şehrin devletin elektrik hizmetine erişimi bulunmamakta ve dört şehirde ise devletin güç şebekesine erişim nispeten düşük düzeylerde seyretmekte ve mahallelere göre değişiklik göstermektedir"; Dünya Bankası, [World Bank], *Etkilenen Vilayetlerde Hasar ve İhtiyaç Değerlendirmesi*, [Damage and Needs Assessment of Affected Governorates], Ocak 2018, <https://bit.ly/2lhQOlr>, s. 72, 73.

³⁷³ "Irak toplam yaklaşık 16.000 megavat elektrik üretebilir. Bu, 24.000 MW civarındaki ve sıcaklıkların kavurucu 50 santigrat dereceye ulaştığı yaz aylarında 30.000'e çıkabilen talebin bir hayli altındadır. Aslında sorun daha ziyade tekniktir: Irak Enerji Enstitüsüne (IEI) göre, Irak güç ilettiğinde, bu gücün yüzde 30 ila 50'si zayıf altyapı nedeniyle kaybolmaktadır"; AFP, *Irak, Yaptırım ve Protestolara Engel Olmak İçin Güç Sistemini Yenilemek İstiyor*, [Iraq Seeks Power Revamp to Head Off Sanctions and Protests], 28 Kasım 2018 <https://bit.ly/2P6zqTA>.

³⁷⁴ Dünya Bankası, [World Bank], *Etkilenen Vilayetlerde Hasar ve İhtiyaç Değerlendirmesi*, [Damage and Needs Assessment of Affected Governorates], Ocak 2018, <https://bit.ly/2lhQOlr>, s. 73.

³⁷⁵ Al-Bayan Planlama ve Araştırma Merkezi, [Al-Bayan Center for Planning and Studies], *Irak'ta Elektrik Üretimi – Sorunlar ve Çözümler*, [Electricity Generation in Iraq – Problems and Solutions], 19 Eylül 2018, <https://bit.ly/2FOOxAQ>, s. 1-2; Dünya Bankası, [World Bank], *Etkilenen Vilayetlerde Hasar ve İhtiyaç Değerlendirmesi*, [Damage and Needs Assessment of Affected Governorates], Ocak 2018 <https://bit.ly/2lhQOlr>, s. 70. Akarsulardaki su seviyelerinin uzun süredir düşük olmasının hidroelektrik santrallerdeki elektrik üretimini düşürdüğü bildirilmektedir; Clingendael Enstitüsü, [Clingendael Institute], *Altyapıdan Daha Fazlası: Irak'ta Su Sorunları*, [More than Infrastructures: Water Challenges in Iraq], Temmuz 2018, <https://bit.ly/2sNb5sU>, s. 2; Uluslararası Barış Enstitüsü, [International Peace Institute], *Güney Irak'ta Protestolar Yoğunlaştı, Protestoları Takiben İstikrar Gelecek Mi?*, [Protests in Southern Iraq Intensify, Is Instability to Follow?], 24 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2FXFEnG>.

bildirilmektedir.³⁷⁶

III. Irak'tan Gelen Sığınmacıların Uluslararası Koruma İhtiyaçlarının Değerlendirilmesi

A. 1951 Cenevre Sözleşmesi Kriterleri Kapsamında Mültecilerin Korunması ve Temel Talep Kategorileri

UNHCR, bu Bölümde belirtilen risk profillerinin bir ya da birden fazlasına uyan bireyler için dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak uluslararası koruma ihtiyaçlarının doğabileceğini düşünmektedir. Ancak, bu bölümde açıklanan profiller tam listeyi oluşturmamakta; bu belgenin yazıldığı tarihte UNHCR'nin ulaşabildiği bilgilere dayanmaktadır. Bir iltica talebi, yalnızca burada belirtilen profillerden birine uymadığı gerekçesiyle otomatikman dayanaksız olarak değerlendirilmemelidir

Risk altındaki bireyle ilişkileri nedeniyle bu profillerdeki bireylerin aile üyeleri veya bu profildekilerle yakından ilişkili bireyler de dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak uluslararası korumaya ihtiyaç duyabilmektedir.

İlgili hallerde, uluslararası koruma başvuru sahiplerinin geçmişte maruz kalmış olabileceği her türlü zulme de bilhassa önem verilmelidir. Uluslararası korumaya ilişkin düşünülmesi gereken bu hususlarda yer alan risk profillerine uyum sağlama olasılığı bulunan Irak'tan gelen sığınmacıların belirli taleplerinde, mülteci statüsü haricinde tutma olasılığının da değerlendirilmesi gerekebilir (bkz. Bölüm III.D).

Sığınmacıların tüm talepleri, gerek 1951 Cenevre Sözleşmesindeki mülteci kriterleri, bölgesel belgelerdeki mülteci tanımları, UNHCR'nin yetki alanı, gerekse daha geniş kapsamlı uluslararası koruma kriterlerindeki tamamlayıcı koruma türleri temelinde değerlendirilsin, adil ve etkin statü belirleme usulleri ve güncel ve ilgili menşe ülke bilgisine göre esasa uygun olarak düşünülmelidir.

Statü tanınan mültecilerin statüsü her bir münferit dosyada yalnızca:

- (i) İlk başvuruda yanlışlıkla verilen mülteci statüsünün iptal edilmesi
- (ii) 1951 Cenevre Sözleşmesi Madde 1F'ye dayanarak mülteci statüsünün geri alınması ya da
- (iii) 1951 Cenevre Sözleşmesi Madde 1C(1-4) uyarınca mülteci statüsünün sona erdirilmesine ilişkin nedenler olduğuna dair göstergeler mevcutsa gözden geçirilmelidir.

UNHCR, Irak'taki mevcut durumun, 1951 Cenevre Sözleşmesi Madde 1C(5) uyarınca mülteci statüsünün sona erdirilmesini garanti etmediği görüşündedir.

1) IŞİD'i Desteklediğine Dair Hakkında Yanlış Kanaat Oluşturulan Kişiler

a) IŞİD'i Desteklediği Düşünülen Siviller

Daha ziyade Sünni Arap kimliğine sahip ve özellikle de daha önce IŞİD'in elinde tuttuğu bölgelerden erkekler ve savaşılabilecek yaştaki erkek çocuklarının toplu olarak IŞİD'le bağlantılı olduğu veya IŞİD'i desteklediğinden şüphe duyulduğu bildirilmektedir.³⁷⁷ Bu profildeki bireyler, 2014'ten beri, IŞİD karşıtı

³⁷⁶ "İslam Devleti'nin enerji ve su tedarik sistemlerine düzenlediği sabotaj saldırılarıyla büyük olasılıkla Irak Devleti'nin temel hizmetleri temin kapasitesini daha da kötüleştirmek ve halkın hükümete karşı tepki göstermesini sağlamak amaçlanmaktadır"; Jane's 360, *İslam Devleti'nin Giderek Daha Cesur Hâle Gelen Saldırıları Örgütün Halk-Devlet Gerilimini Arttırmak ve Irak Enerji Kurulumunun Kontrolünü Ele Geçirmek İstediyini Gösteriyor*, [Increasingly Bold Islamic State Attacks Indicate Aspiration to Exploit Civil-State Tensions and Seize Control of Iraq's Energy Installations], 26 Ekim 2018, <https://bit.ly/2UJ56S5>. Ayrıca bkz. Bas News, *İD, Kuzey Irak'ta Petrol Sahasına Saldırdı*, [IS Attacks Oil Field in Northern Iraq], 23 Mart 2019, <https://bit.ly/2UGhC4j>; ABD Savunma Bakanlığı, [US Department of Defense], *Doğal Kararlılık Operasyonu Generalinin Üç Aylık ABD Kongre Raporu, 1 Ekim 2018 – 31 Aralık 2018*, [Lead Inspector General for Operation Inherent Resolve I Quarterly Report to the United States Congress I October 1, 2018 - December 31, 2018], 4 Şubat 2019, <https://bit.ly/2GalvM8>, s. 31; Kürdistan 24, *Kürt Güvenliği, Ekim'de Bombalı Araç Saldırılarının Yeniden Başladığını ve İD Suikastlarının Sürdüğünü Söyledi*, [Kurdish Security Says VBIED Attacks Re-Emerging, IS Assassinations Unabated in October], 4 Kasım 2018, <https://bit.ly/2RjEsgE>; NRT, *IŞİD, Hawija'da Başka Bir Elektrik İletim Kulesini Yıktı*, [ISIS Destroys Another Transmission Tower in Hawija], 21 Eylül 2018, <https://bit.ly/2Rc7bUs>; Diyaruna, *Irak Elektrik Hattına Sabotajları Engellemek İçin Adımlar Attı*, [Iraq Takes Steps to Prevent Power Line Sabotage], 30 Ağustos 2018, <http://diyaruna.com/r/t0p8>; Rudaw, *Kerkük-Diyala Elektrik Hatları Yine Sabote Edildi*; Irak 'Terörizmi' Suçladı, [Kirkuk-Diyala Electricity Lines Sabotaged again; Iraq Blames 'Terrorism'], 2 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2CMGeRZ>.

³⁷⁷ "Aşiret veya toplulukların IŞİD yönetiminde hayatta kaldıkları için yaygın bir şekilde tümünden damgalandığı (...) bildirilmektedir"; InterAction, *Birlikte İlerlemek, Kimseyi Arkada Bırakmamak: Çatışma Sonrası Irak'ta Damgalamadan Sosyal Uyuma*, [Moving Forward Together, Leaving no One Behind: From Stigmatization to Social Cohesion in Post-Conflict Iraq], 31 Ekim 2018, <https://bit.ly/2r2TtZg>, s. 3. "Irak Devleti'nin İD ile ilişkilendirilen kişilerle ilgili mevcut yaklaşımı, yaygın bir şekilde Sünniler tarafından, yalnızca İD tarafından kontrol

askeri operasyonlar sırasında, IŞİD'in elinde tuttuğu bölgelerden kaçarken ya da kaçtıktan sonra, bu bölgelerin geri alınmasının ardından ve IŞİD'den kalanların hedef alındığı süregelen güvenlik operasyonları sırasında devlet ve devlet dışı aktörler eliyle yürütülen intikam amaçlı farklı şiddet eylemleri ve istismlara düzenli olarak maruz kalmıştır.

Genel kural olarak suç eylemleri içinde olduğundan makul bir şekilde şüphelenilen kimselere karşı ceza takibatı başlatmak tamamen meşrudur; fakat sürecin ilgili mevzuata uygun ilerlemesi ve usulüne uygun işlem şartlarına uyulması gerekmektedir. Ancak gözlemciler, Irak Güvenlik Güçleri ve bağlantılı güçler ile Kürt güvenlik güçlerinin, geniş kapsamlı ve ayrımcı, genellikle de birbirleriyle örtüşen kriterlere dayanarak bireyleri sürekli IŞİD'le bağlantılı olmakla suçladığını belirtmektedir. Bu kriterler:³⁷⁸

- Dini ve etnik geçmiş (Sünni Arap veya Türkmen³⁷⁹)
- Cinsiyet ve yaş (erkekler ve savaşılabilecek yaşta erkek çocukları)
- Menşé bölge dâhil olmak üzere aile veya aşiret geçmişi ve/veya
- Daha önce IŞİD'in elinde tuttuğu bir bölgede IŞİD'in bölgeyi kontrol ettiği dönemde ikamet etmektir.

IŞİD'e nasıl dâhil olduğuna, örneğin gönüllü veya zorunlu mu ya da sivil veya askeri mi olduğuna bakılmaksızın bu profillerdeki kişilerin IŞİD'e müdahil olduğundan sürekli olarak şüphelenilmektedir.³⁸⁰

edilen ve yönetilen bölgelerde yaşadıkları için Sünni sivillerin toplu olarak cezalandırılması gibi algılanmaktadır"; UNU-CPR, *Cezanın Sınırları*, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2z16nQC>, s. 27. Ayrıca bkz. Avrupa Birliği Güvenlik Çalışmaları Enstitüsü, [European Union Institute for Security Studies] (EUISS), *Irak'ın Sünni Araplarıyla Tanışın – Stratejik Bir Profil, [Meet Iraq's Sunni Arabs – A Strategic Profile]*, Ekim 2017, <https://bit.ly/2zmT3BE>, s. 2.

³⁷⁸ "Iraklı güçler terörle mücadele kisası altında, daha çok IŞİD'in faal olduğu bölgelerden Sünni erkekleri keyfi olarak tutukladı, kötü muamele ve işkence etti (...)" ; HRW, *2019 Dünya Raporu – Irak*, [World Report 2019 – Iraq], 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html. "Irak'ta, İslam Devleti'nin kontrolündeki bölgelerde sadece yaşamak bile yaygın bir şekilde terörü destekleyici bir eylem olarak varsayılmaktadır"; Washington Post, *Analiz | Irak'ın İslam Devletiyle İlgili Sert Önlemleri İslam Devleti'ne Verilen Destegi Gerçek Hayatta Nasıl Arttırabilir, [Analysis | How the Iraqi Crackdown on the Islamic State May Actually Increase Support for the Islamic State]*, 7 Ocak 2019, <https://wapo.st/2M7roKh>. "İnsan Hakları İzleme Örgütünün bu rapor için belgelerle ortaya koyduğu [neredeyse] her vaka Sünni Arap erkeklerle ilgiliydi. Her aile, kaybolmaların, Iraklı güçler tarafından mağduru IŞİD ve El Kaideye sempati duyduğunu iddia etmek için kullanılan dini, aşiret veya ailevi kimliği nedeniyle gerçekleştirildiğine inandığını söyledi. İnsan Hakları İzleme Örgütünün bilgisi dâhilinde bu kişilerin IŞİD'e katılmak üzere kaybolduğuyla bağlantılı olabilecek özel bir kanıt bulunmamaktadır. (...) Kontrol noktalarında gerçekleşen kaybetmelerin bir tanesi hariç hepsinde, 2014 ila 2017 yılları arasında farklı dönemlerde IŞİD kontrolündeki bölgelerde yaşamış bireyler hedef alınmıştır"; HRW, *2014-2017 Yıllarında Irak'taki Keyfi Tutuklama ve Zorla Kaybetmeler*, 27 Eylül 2018, www.ecoi.net/en/file/local/1444517/1788_1538050350_2709.pdf, s. 3. "Avukatların tümü, görevlilerin belirli kişileri, nereli oldukları veya aşiret ya da ailelerinin isimleri veya IŞİD'le bağlantılı oldukları için 'arananların' yer aldığı veri tabanlarında kendisi veya akrabalarının isimlerinin olmasını dayanarak otomatikman IŞİD bağlantılı olarak gördüğünü söyledi"; HRW, *Irak: Avukatları Tehdit Eden, Tutuklayan Görevliler, [Iraq: Officials Threatening, Arresting Lawyers]*, 12 Eylül 2018, www.refworld.org/docid/5ba0bd2e4.html. "Irak hükümetinin İslam Devleti ile ilişkilendirilen kişilerle ilgili yaklaşımı yaygın bir şekilde örgütün elindeki bölgelerde tesadüfen yaşamış veya çalışmış Sünni sivillerin toplu olarak cezalandırılması şeklinde algılanmaktadır"; Lawfare, *Irak'ın İslam Devleti 'İşbirlikçilerini' Cezalandırmak İçin Kullandığı Sert Yaklaşım Muhtemelen İstenilenin Tam Tersini Doğuracaktır, [Iraq's Harsh Approach to Punishing Islamic State 'Collaborators' Stands to Have Counterproductive Consequences]*, 11 Haziran 2018, <https://bit.ly/2K3votp>. "İD'nin kontrol ettiği bölgelerde yaşayan pek çok sivil ve İD üyelerinin akrabalarının grupla işbirliği yapmaktan başka çaresi kalmamıştı çünkü İD'ye karşı gelmek 'dinden dönmekle' eşitti ve ölümle cezalandırılabilirdi. İD, 2017'de Irak topraklarından çekildiğinde Iraklı makamların şu an büyük çoğunlukla terörizmin suç ortağı olarak gördükleri bir nüfusu geride bıraktı (...). Erkek, kadın ve çocuklar Irak ve İKBY makamları tarafından sadece nüfus yapıları (savaşılabilecek yaşta ve erkek olmak) ya da Musul ve diğer ihtilafli bölgelere yakın yerlerde yaşamaları itibarıyla İD ile ilişkili olduğu şüphesiyle tutuklanmıştır"; UNU-CPR, *Cezanın Sınırları*, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2z16nQC>, s. 4, 22. "Geleneksel olarak aşiret kültüründeki toplumsal mutabakat, bir aşiret üyesine yapılan saldırının tüm aşirete hakaret sayılmasıdır. Günümüz ortamında bu mutabakat tersine dönmüştür: münferit aşiret üyeleri veya aileler aşırırcılarla aynı tarafa yer aldığı için aşiretler İLİD'le birlikte çalışmakla suçlanmaktadır"; War on the Rocks, *Bağdat, Irak'ın Aşiretleriyle Çalışma Şansını Kaçırılmamalıdır, [Baghdad Must Seize the Chance to Work With Iraq's Tribes]*, 17 Ocak 2018, <https://bit.ly/2PolhzW>.

³⁷⁹ Sünni Türkmen sayısı Sünni Arap sayısından çok daha az olmakla birlikte, benzer hususlar iki durumda da dikkate alınmalıdır. 2014'te IŞİD'in kontrol ele geçirdiği Telafer (Ninova) de dâhil olmak üzere, IŞİD, Türkmen nüfusun çoğunlukta olduğu bölgeleri ele geçirdiğinde Sünni Türkmenlerin sürekli IŞİD'den yana olduğunun düşünüldüğü bildirilmektedir. "Ninova'daki pek çok kişi Telaferli Sünni Türkmenleri daha önce IŞİD ve El Kaide'nin en candan üyeleri ve destekçileri olmakla suçlamaktadır"; Birleşik Devletler Barış Enstitüsü, [United States Institute for Peace] (USIP), *Kilit Irak Vilayetleri IŞİD'den Geri Alındı, Sırada Ne Var?, [With Key Iraqi Province Retaken from ISIS, What's Next?]*, 1 Eylül 2018 <https://bit.ly/2w57uL9>. Ayrıca bkz. MRGI, *Türkmenler, [Turkmen]*, Kasım 2017 tarihinde güncellenmiştir, <https://bit.ly/2AmCMFT>; Al Jazeera, *Irak'ın Türkmenleri, İLİD Sonrası Gelecek İçin Seferber Oldu, [Iraq's Turkmen Mobilise for a Post-ISIL Future]*, 13 Şubat 2017, <https://bit.ly/2PSMMrP>.

³⁸⁰ "Gerek savaşçılar, sivil işbirlikçiler, gerekse IŞİD'in kontrolündeki topraklarda ikamet etmekten başka bir şey yapmayanlar olsun IŞİD'le bağlantılı olduğu düşünülen kişiler, yerel topluluklar, aşiret makamları ve devletle müttefik olan güçler tarafından damgalanmıştır"; UNU-CPR, *Cezalandırma İradesi – Şiilerin Irak Adaletinin Elindeki IŞİD Şüpheliyle Başa Çıkma Konusundaki Görüşü, [A Will to Punish – The Shia View of Dealing with ISIS Suspects in the Hands of Iraqi Justice]*, Temmuz 2018, <https://bit.ly/2JVFhda>, s. 5. "Irak hükümeti genel olarak IŞİD'le bağlantının farklı türleri arasında, örneğin İslam Devleti tarafından kontrol edilen topraklarda ikamet eden ve örgüte vergi ödemek zorunda kalan siviller ve İslam Devleti tarafından yönetilen kurumların sivil çalışanları (...) İslam Devleti savaşçıları veya örgütün sivil çalışanları ve savaşçıların akrabaları gibi bir ayırım yapmak istememektedir. Hükümet bu kişilerin suçluluk oranının da farklı olduğunu kabul etmemektedir"; Lawfare, *Irak'ın İslam Devleti 'İşbirlikçilerini' Cezalandırmak İçin Kullandığı Sert Yaklaşım Muhtemelen İstenilenin Tam Tersini Doğuracaktır, [Iraq's Harsh Approach to Punishing Islamic State 'Collaborators' Stands to Have Counterproductive Consequences]*, 11 Haziran 2018, <https://bit.ly/2K3votp>. Ayrıca bkz. The Independent, *Musul'un Sünni Sakinleri, IŞİD 'İşbirlikçiliğinden' Toplu Zulüm Riski Altında, [Mosul's Sunni Residents Face Mass Persecution as ISIS 'Collaborators']*, 13 Temmuz 2017, <https://ind.pn/2tQAOKc>.

Bu profillerdeki kişilerin gizli muhbirlerden alınan ifadelere dayanılarak ya da farklı güvenlik aktörleri tarafından hazırlanan “arananlar listelerinde” isminin bulunması gibi tartışmalı kanıtlara istinaden tutuklandığı bildirilmektedir.³⁸¹

2014 ve 2017 arasında IŞİD'e karşı düzenlenen askeri operasyonlar bağlamında bu profillerdeki sivillerin, Irak Güvenlik Güçleri, bağlantılı güçler ve Kürt güvenlik güçleri tarafından keyfi yakalama ve tutuklamalar,³⁸² kaçırmaya, zorla kaybetme, işkence ve diğer kötü muamele biçimleri ve yargısız infazlarda hedef alındığı bildirilmektedir.³⁸³ Bu süre zarfında, çatışma bölgeleri ve başka yerlerde IŞİD'le bağlantılı olduğu düşünülenlerin veya örgüt destekçilerinin keyfi olarak tutuklanması ve zorla kaybedilmesinin daha çok tarama merkezleri ve kontrol noktaları, evler ve ÜYEK kampları ve güvenlik baskınlarında meydana geldiği bildirildi.³⁸⁴

IŞİD karşıtı büyük askeri operasyonların 2017 bitiminde sona ermesinden sonra, IŞİD'den geri alınan bölgelerde IŞİD şüphelilerinin hedef alındığı temizlik operasyonları ve tutuklama kampanyalarının devam ettiği bildirilmektedir.³⁸⁵ Şiddet eylemlerine karışmamış ya da IŞİD'le işbirliğine zorlanmış, IŞİD

³⁸¹ “ABD Savunma Bakanlığı, örgütün kalelerinden biri olan Musul'u 3000-5000 IŞİD savaşçısının savunduğunu tahmin etti ama kıdemli Irak istihbarat görevlilerine göre, IŞİD şüphelileri listeleri yaklaşık 100.000 ismi kapsayacak şekilde genişledi. Bu listelerde, şoför veya aşçı gibi destek personeli görevleri de dâhil olmak üzere, herhangi bir şekilde IŞİD'e müdahil olduğundan şüphelenilen kişiler yer almaktadır. Listelerdeki bazı isimler belki de IŞİD'e hiç müdahil olmayan ancak aile üyelerinin örgüte dâhil olması ya da içinde yaşadıkları toplum üyeleri sadece kişisel veya yerel şikâyetlerinden dolayı, bu kişilerin ismini verdiği için o listede olabilir”; HRW, “Herkes İtiraf Etmeli”, 6 Mart 2019, <http://bit.ly/2Jdtlql>. “Bazı polis memurları yalnızca gizli muhbirlerden alınan bilgilere dayanarak sivilleri tutuklamaktadır. Bu uygulama sivillerin yanlışlıkla suçlanması ve kötü muamele ve zorla itiraf ettirme risklerinin bulunduğu aşırı kalabalık merkezlerde yargılama öncesi tutukluluk ihtimalini arttırmaktadır”; CIVIC, Musul: IŞİD'den Sonra Sivilleri Koruma Zorlukları, [Mosul: Civilian Protection Challenges Post-ISIS], Mayıs 2018, <https://bit.ly/2PVzJoN>, s. 3. “Arananlar listesi için kullanılan kaynaklar zayıftır ve listelerin doğru olmadığı yaygın bir şekilde kabul görmektedir. Farklı Irak güvenlik güçleri kendi arananlar listelerini oluşturmakta ve ilgili istihbaratı iletmek veya çapraz kontrol yapmak için çok az çaba harcamaktadır. (...) İnsanlar, soy isimleri arananlar listesindeki bir kişinininkine benzediği için tutuklanabilmektedir”; UNU-CPR, Cezanın Sınırları, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2z16nQC>, s. 22. “Güvenlik sorgusu veri tabanında şahıs isimleri olmasına rağmen, bazı örneklerde dördüncü dereceye kadar olmak kaydıyla tüm aile için suç kaydı oluşturulmaktadır. Bu ise, büyük amcalar kadar uzak akrabaların ya da birinci derece kuzenlerin, kendi eylemleri ya da birincil şüpheliyle gerçek bağına bakılmaksızın İLİD bağlantılı olarak damgalanması anlamına gelmektedir”; POMEPS, IŞİD'den Sonra Irak'ta Hukuki Çoğulculuk ve Adalet, [Legal Pluralism and Justice in Iraq after ISIL], 10 Eylül 2018, <https://bit.ly/2rpzPqw>. Ayrıca bkz. Aynı rapor, s. 23. “Yetkili makamlar, kaçaklar listesindeki isimlerden başka bir kanıt olmaksızın rutin olarak insanları tutuklamaktadır. Birçok Musullu, isimleri yanlışlıkla bu listelerde olabilir korkusuyla kontrol noktalarını geçmekten imtina etmektedir”; Washington Post, Musul Sakinleri, İslam Devleti'nin Irak'ta Düşüşünden Sonra Yolsuzluğun Arttığını Belirtti, [Mosul Residents Say Corruption Rises after Islamic State's Fall in Iraq], 30 Aralık 2018, <https://go.shr.lc/2CGanDH>. Ayrıca bkz. Foreign Policy, Yerinden Edilmiş Iraklılar Arasında Bir Grup Diğerlerinden Daha Kötü, [Among Displaced Iraqis, One Group Is Worse Off than the Rest], 29 Nisan 2019, <https://bit.ly/2J7jiBW>; AP, Irak'ın ID Davalarında Komşununun Bir Sözü İdam Cezasıyla Sonuçlanabilir, [A Neighbor's Word Can Bring Death Sentence in Iraq IS Trials], 9 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2KKFvqr>; HRW, 2014-2017 Yıllarında Irak'taki Keyfi Tutuklama ve Zorla Kaybetmeler, 27 Eylül 2018, www.ecoi.net/en/file/local/1444517/1788_1538050350_2709.pdf, s. 9, 23-50; AFP, Musul'da Yüzlerce İnsan Cihatçılarla İsim Benzerliğinden Dolayı Tutuklanmaktan Korkuyor, [In Mosul, Hundreds Fear Arrest for Sharing Names with Jihadists], 3 Mart 2018, <http://f24.my/2buv.T>.

³⁸² “Irak güçleri daha ziyade Sünni erkeklerden oluşan IŞİD şüphelilerini keyfi olarak tutukladı ve çoğunu aylarca tuttu. Görgü tanıkları ve aile üyelerine göre, güvenlik güçleri, mahkeme kararı, tutuklama emri ya da tutuklamayı gerektirendiren herhangi bir belge olmadan şüphelileri sürekli tutukladı ve genelde şahsın neden tutuklandığına ilişkin bilgilendirme yapmadı”; HRW, 2019 Dünya Raporu – Irak, [World Report 2019 – Iraq], 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html.

³⁸³ Zorla tahliye, yağma, evlerin kasten yıkılması ve bazı vakalarda köylerin kasten ve tümünden yıkılması ve Sünni Arap ve Sünni Türkmenlerin geri dönüşünün engellenmesi, bildirilen diğer ihlal ve hakların kötüye kullanıldığı vakalar arasındadır; bkz. Bölüm II.E.1 (“İnsan Haklarının Durumu – Devlet Aktörleri”).

³⁸⁴ Rudaw, Anbarlı Sünniler Irak Güvenlik Görevlilerinin Sevdiklerini Bırakmasını Talep Etti, [Sunnis from Anbar Plead for the Release of Loved Ones by Iraqi Security], 22 Ocak 2019, <https://bit.ly/2RXNd4j>; HRW, 2014-2017 Yıllarında Irak'taki Keyfi Tutuklama ve Zorla Kaybetmeler, 27 Eylül 2018, www.ecoi.net/en/file/local/1444517/1788_1538050350_2709.pdf, s. 3, 23-50; UNHCR, Irak'ta Korumaya İlişkin Güncelleme – Ağustos 2018, [Iraq Protection Update – August 2018], 31 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2POL6zm>, s. 1; CIVIC, Musul: IŞİD'den Sonra Sivilleri Koruma Zorlukları, [Mosul: Civilian Protection Challenges Post-ISIS], Mayıs 2018, <https://bit.ly/2PVzJoN>, s. 7-8; UNU-CPR, Cezanın Sınırları, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2z16nQC>, s. 22; Uluslararası Af Örgütü, Mahkûmlar, Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5ad84a274.html, s. 17.

³⁸⁵ “Irak güçleri ve İslam Devleti (IŞİD) arasındaki aktif cephelelerin çoğu 2018 sonunda sessizken, uyuyan hücreler ve IŞİD'in kırsaldaki direnişine karşı askeri operasyonlar sürdü”; HRW, 2019 Dünya Raporu – Irak, [World Report 2019 – Iraq], 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html. “Yetkili makamlar, kaçaklar listesindeki isimlerden başka bir kanıt olmaksızın rutin olarak insanları tutuklamaktadır. Birçok Musullu, isimleri yanlışlıkla bu listelerde olabilir korkusuyla kontrol noktalarını geçmekten imtina etmektedir”; Washington Post, Musul Sakinleri, İslam Devleti'nin Irak'ta Düşüşünden Sonra Yolsuzluğun Arttığını Belirtti, [Mosul Residents Say Corruption Rises after Islamic State's Fall in Iraq], 30 Aralık 2018, <https://go.shr.lc/2CGanDH>. “Güvenlik güçleri sık sık terör şüphelilerini tutuklamakta ya da uyuyan hücreleri dağıtmaktadır (...);” AFP, Musul Daeş Kabusunun Geri Dönmesinden Korkuyor, [Mosul Fears Return of Daesh Nightmare], 9 Kasım 2018, <https://bit.ly/2rOzlXF>. “Güvenlik kordonu ve arama operasyonlarında, güvenlik güçleri bir bölgenin etrafını sarp bölgeyi kilitlemekte ve kimlik kontrolü yapmak için 16 yaşından büyük tüm erkekleri bir okulda ya da camide toplamaktadır”; CIVIC, Musul: IŞİD'den Sonra Sivilleri Koruma Zorlukları, [Mosul: Civilian Protection Challenges Post-ISIS], Mayıs 2018, <https://bit.ly/2PVzJoN>, s. 5. Ayrıca bkz. HRW, “Herkes İtiraf Etmeli”, 6 Mart 2019, <http://bit.ly/2Jdtlql>; The New York Review of Books Dergisi, Namağlup, IŞİD Tekrar Irak'ta, [Undeclared, ISIS Is Back in Iraq], 13 Şubat 2019, <https://bit.ly/2GJfHsy>; Yahoo News, İslam Devleti Grubundan Kalan Son Parçalar Arasında Iraklı Milislerle Devriye, [On Patrol with the Iraqi Militia Hunting the Last Remnants of the Islamic State Group], 19 Kasım 2018, <https://yhoo.it/2S0DVks>; HRW, 2014-2017 Yıllarında Irak'taki Keyfi Tutuklama ve Zorla Kaybetmeler, 27 Eylül 2018, www.ecoi.net/en/file/local/1444517/1788_1538050350_2709.pdf, s. 3, 23-50; AFP, Musul'da Yüzlerce İnsan Cihatçılarla İsim Benzerliğinden Dolayı Tutuklanmaktan Korkuyor, [In Mosul, Hundreds Fear Arrest for Sharing Names with Jihadists], 3 Mart 2018, <http://f24.my/2buv.T>.

idaresinde yaşarken ekonomik anlamda kamudaki işini koruması gerekenler (örneğin devlet memurları, devlet hastanesinde doktorluk yapanlar ve öğretmenler gibi) ya da IŞİD kontrolündeki bir bölgede sadece yaşayanlar dâhil IŞİD'e müdâhil olduğundan şüphelenilen kişiler, keyfi tutuklama, zorla kaybedilme, işkence ve kötü muamelenin diğer biçimleri, yargısız infaz ve IŞİD'le bağlantılı veya IŞİD destekçisi oldukları iddiasıyla idam cezasıyla sonuçlanabilecek adil yargılanmama riski altındadır.³⁸⁶

Bazı vilayetlerde, sponsorluk şartı da dâhil olmak üzere giriş ve ikamet kısıtlamalarının devam ettiği bildirilmektedir. Bu tür kısıtlamalar genellikle, kişinin etnik, dini ve/veya aşiret geçmişi veya menşe bölgesi nedeniyle IŞİD'le bağlantılı olduğunun düşünülmesi gibi ayrımcı ve geniş kapsamlı kriterlere dayanmaktadır.³⁸⁷

b) Fiilen IŞİD Üyesi Olan veya IŞİD Üyesi Olduğu Düşünülenlerle İlişkilendirilen Aileler

Aile veya aşiret ilişkileri nedeniyle fiilen IŞİD üyesi olan veya IŞİD üyesi olduğu düşünülen kişilerle ilişkilendirilen aileler ve bilhassa kadın ve çocukların,³⁸⁸ yerel makamlar, Irak Güvenlik Güçleri ve bağlantılı güçler, yerel milisler ve bu aile, aşiret ve toplulukların üyelerinin farklı insan hakları ihlallerine ve hakların kötüye kullanılmasına maruz kaldıkları bildirilmektedir.³⁸⁹ BM ve insan hakları kuruluşları bu ailelerin gördüğü muameleyi "toplulara cezalandırma" olarak tanımlamıştır.³⁹⁰ IŞİD'le bağlantılı oldukları kararına itiraz etme fırsatı verilmediği için bu ailelerle ilgili usulüne uygun işlem yapılmadığına yönelik endişeler mevcuttur.³⁹¹

Fiilen IŞİD üyesi olan veya IŞİD üyesi olduğu düşünülen kişilerle ilişkilendirilen ailelerin kendi

³⁸⁶ Bkz. Bölüm II.E.1 ("İnsan Haklarının Durumu – Devlet Aktörleri").

³⁸⁷ Ayrıca bkz. III.C.1.d ("Önerilen DKA/DYA yer değiştirme bölgesinin uygulama, emniyet ve kanunlar açısından erişilebilir olup olmadığının değerlendirilmesi").

³⁸⁸ "Söz konusu Iraklılardan bazıları, İslam devleti savaşçılarınun eşi ya da kardeşidir ama bazılarının militan gruptaki kişilerle sadece uzaktan aşiret bağları vardır. Buna rağmen bazıları, sadece İslam Devleti yaşadıkları yerin kontrolünü ele geçirdiğinde kaçmayıp memleketlerinde kaldıkları için damgalandığını söylemektedir. Bu insanların ortak noktası, hepsinin Sünni olmasıdır"; Foreign Policy, *Yerinden Edilmiş Iraklılar Arasında Bir Grup Diğerlerinden Daha Kötü*, [Among Displaced Iraqis, One Group Is Worse Off than the Rest], 29 Nisan 2019, <https://bit.ly/2J7jiBW>. "Bunlar 'IŞİD aileler' – buradalar çünkü çocukları veya kocaları isteyerek ya da zorla IŞİD'e katıldı, kimileri savaşçı ya da lider, kimileri idari çalışan veya şofördü. (...) Bir kimse, çoğunluğun İslam Devleti grubunu desteklediği bir aşiretten, tüm ailenin 'IŞİD ailesi' olduğu düşünülmektedir"; The New Arab, *Haklarındaki Hükmü Beklerken: Çöl Kamplarında Tutulan İslam Devleti Aileleriyle Tanışma*, [Awaiting Judgment: Meeting the Islamic State Families Held in Desert Camps], 2 Ekim 2018, <https://bit.ly/2Q3Q1R>. "Birçok vakada, İslam Devleti savaşçılarınun eşleri ve çocukları genellikle örgüt şiddetinin mağduruydu ancak, savaşçıların eşleri ve çocukları da geniş kesimler tarafından fail ya da en azından suç ortağı olarak görülmektedir"; Lawfare, *Irak'ın İslam Devleti 'İşbirlikçilerini' Cezalandırmak İçin Kullandığı Sert Yaklaşım Muhtemelen İstenilenin Tam Tersini Sonuçlar Doğuracaktır*, [Iraq's Harsh Approach to Punishing Islamic State 'Collaborators' Stands to Have Counterproductive Consequences], 11 Haziran 2018, <https://bit.ly/2K3votp>. "ID üyelerinin akrabaları şahsen herhangi bir suç işlememiş olsa dahi, örgütle akrabalık bağının intikam için yeterli temeli teşkil ettiği düşünülmektedir. Irak'ta özellikle devlet otoritesinin zayıf olduğu bölgelerde etkili olan aşiret kanunlarının temel ilkelerinden biri, suç işleyen failin suçunun toplu olarak aile ya da aşirete atfedilmesidir. Bu ilke, bir ID üyesinin akrabasının, söz konusu suçları kendisi işlememiş olmasına rağmen, bu suçlardan akrabası adına sorumlu tutulabilmesini sağlamaktadır."; UNU-CPR, *Cezanın Sınırları*, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2Zl6nQC>, s. 10. Uluslararası Af Örgütüne göre, birbiriyle ilişkili veya örtüşen bazı faktörler kimin 'IŞİD ailesi' olabileceğine ilişkin algı üzerinde etkilidir: "Belki de buradaki en belirleyici faktör ailenin ID üyesi bir akrabasının olup olmamasıdır. Söz konusu akraba, kan bağının bulunmadığı uzak bir akrabaysa dahi ailenin IŞİD ile bağlantılı olduğu düşünülebilir. Söz konusu akrabanın ID savaşçısı ya da komutanı olmadığı fakat idari çalışan, şoför veya aşçı gibi savaş dışındaki görevleri yerine getirdiği durumlarda da bu tür bir algının oluşması mümkündür." Daha önce IŞİD kontrolündeki bir bölgede ikamet etmiş olmak; çatışmanın son aşamalarında IŞİD kontrolündeki bir bölgeden kaçmış olmak; (çoğunluğu) IŞİD'i destekleyen bir aşiretle ilişkili olmak; ve ailedeki erkeklerden birinin IŞİD'e üye olma şüphesiyle tutuklanmış olması diğer faktörler arasında yer almaktadır; Uluslararası Af Örgütü, *Mahkûmlar*, [The Damned], Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5ad84a274.html, s. 12, 41. Ayrıca bkz. AP, *İslam Devleti Grubunun Çocukları Irak'ta Bir Damgayla Yaşıyor*, [Children of Islamic State Group Live Under a Stigma in Iraq], 15 Ekim 2018, <https://bit.ly/2OWzVUe>; Marie Claire, *IŞİD Eşleriyle İlgili Gerçek*, [The Truth about the Wives of ISIS], 4 Ekim 2018, <http://bit.ly/2RTn43E>; Just Security, *"IŞİD Dulları" ve "Boko Haram'ın Eşleri": Irak ve Nijerya'da Görmezden Gelinen İstismar*, ["ISIS Widows" and "Boko Haram Wives": Overlooked Abuses in Iraq and Nigeria], 23 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2xsq1Qf>.

³⁸⁹ "ID ile bağlantılı olduğu düşünülen aileler, zorla yerinden edilme, tahliye, tutuklama ve evlerinin yağmalanması, yıkılması, tehdit, cinsel istismar ve taciz ile menşe bölgelerine geri döndükten sonra ayrımcılığa maruz kaldığını bildirmişlerdir. Bu muamelenin sorumluları arasında yerel makamlar, HSB, yerel milisler dâhil olmak üzere Irak güçleri ve aile, aşiret ve toplum üyeleri yer almaktadır"; Uluslararası Af Örgütü, *Mahkûmlar*, Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5ad84a274.html, s. 36. Ayrıca bkz. UNU-CPR, *Cezanın Sınırları*, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2Zl6nQC>, s. 10-11.

³⁹⁰ "IŞİD üyesi olduğu iddia edilenlerin aile üyeleri, suçun bireyselliğine bakılmaksızın sık sık o aileden oldukları için suçlu muamelesi görmektedir"; UNU-CPR, *Cezalandırma İradesi – Şiilerin Irak Adaletinin Elindeki IŞİD Şüphelileriyle Başa Çıkma Konusundaki Görüşü*, [A Will to Punish – The Shia View of Dealing with ISIS Suspects in the Hands of Iraqi Justice], Temmuz 2018, <https://bit.ly/2JVfHda>, s. 5. "Devlet kurumlarının meşruiyetini kaybetmiş ya da etkisiz olduğu düşünülen Irak'ın pek çok bölgesinde aşiret kanunları etkilidir ve bu kanunların temel ilkelerinden biri suç işleyen failin suçunun toplu olarak aile ya da aşirete atfedilmesidir. Sonuç olarak İslam Devleti üyelerinin akrabaları, sık sık işlemedikleri suçlardan akrabaları adına sorumlu tutulmaktadır ve bu durum birçok kişiyi intikam cinayetleri açısından risk altında bırakmaktadır (vurgu eklenmiştir); Lawfare, *Irak'ın İslam Devleti 'İşbirlikçilerini' Cezalandırmak İçin Kullandığı Sert Yaklaşım Muhtemelen İstenilenin Tam Tersini Sonuçlar Doğuracaktır*, [Iraq's Harsh Approach to Punishing Islamic State 'Collaborators' Stands to Have Counterproductive Consequences], 11 Haziran 2018, <https://bit.ly/2K3votp>. Ayrıca bkz. Financial Times, *Irak'ın IŞİD Şüphelilerinin Terk Edilmiş Çocuklarıyla İlgili Korku Arttı*, [Fears Mount for Abandoned Children of Iraq's ISIS Suspects], 23 Şubat 2019, <https://bit.ly/2VKNGFJ>; HRW, *2019 Dünya Raporu – Irak*, [World Report 2019 – Iraq], 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html; UNAMI, *Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği Irak Özel Temsilcisi Jan Kubiš'in Güvenlik Konseyini Bilgilendirmesi*, New York, 17 Temmuz 2017, <https://bit.ly/2RanlZk>.

³⁹¹ UNU-CPR, *Cezanın Sınırları*, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2Zl6nQC>, s. 11, 25.

memleketlerinde, tehdit (örneğin evlerin Daeş ailesi evi olarak işaretlenmesi), taciz, fiziksel saldırı, evlerin yıkılması, yakılması, yağmalanması ve evlere el konulması,³⁹² toplumsal ötekileştirme ve elektrik ve su gibi temel hizmetlerde kesinti dâhil çok çeşitli cezalandırıcı tedbirlere maruz kaldığı bildirilmektedir.³⁹³ Alınan bilgilere göre bu aileler ayrıca zorla tahliye/ihraç,³⁹⁴ ve/veya ÜYEK kamplarına zorla yeniden yerleştirme uygulamalarına da maruz kalmaktadır.³⁹⁵

2015'ten bu yana, Sincar ilçesinde (Ninova), aileleri veya aşiretlerinin IŞİD'i desteklediği iddiasıyla Sünni Arap sivilileri hedef alan Yezidi silahlı gruplar tarafından misilleme saldırıları düzenlendiği belirtilmiştir. Sivillerin kaçırıldığı ve öldürüldüğü, mülklerinin ise yağmalandığı ve yıkıldığı bildirilmektedir.³⁹⁶

Fiilen IŞİD üyesi olan veya IŞİD üyesi olduğu düşünülen kişilerle ilişkilendirilen ÜYEK ailelerin evlerine geri dönmelerinin engellendiği de bildirilmektedir.³⁹⁷ Diğerlerine ise, geri dönmelerine izin vermeden önce

³⁹² "Milis liderleri bazı kasabalarda, yerel konseyleri, İslam Devleti'ni destekledikleri gerekçesiyle Sünnilerin mülk haklarını geçersiz kılmaya zorlamıştır. Bu uygulama, Hilla ve Diyala gibi geleneksel olarak Sünni-Şiilerin karışık olarak yaşadıkları bölgelerde büyük nüfus değişikliklerine yol açmıştır"; Washington Post, *Iraklı Şii Milisler Menziline Genişletirken IŞİD'in Yeniden Canlanmasına İlişkin Endişeler Artıyor*, [As Iraq's Shiite Militias Expand Their Reach, Concerns about an ISIS Revival Grow], 9 Ocak 2019, <https://wapo.st/2QJwJld>.

³⁹³ İraç News, *Musul'da IŞİD Ailelerini Hedef Alan Saldırıları Arttı*, [Acts of Reprisal Rise Against ISIS Families in Mosul], 24 Nisan 2019, <https://bit.ly/2IKZMLT>; Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], *Irak'ta İnsan Hakları: 2018'in İncelenmesi*, [Human Rights in Iraq: Review of 2018], 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2EKxROR>, s. 2; The Atlantic, *IŞİD'den Sonra Irak Hâlen Paramparça*, [After ISIS, Iraq Is Still Broken], 2 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2M9P27T>; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018 www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. vi, 3, 6; CIVIC, *Musul: IŞİD'den Sonra Sivilleri Koruma Zorlukları*, [Mosul: Civilian Protection Challenges Post-ISIS], Mayıs 2018 <https://bit.ly/2PVzJoN>, s. 8-9; HRW, *Irak: IŞİD Şüphelilerinin Evlerine El Konuldu*, [Iraq: ISIS Suspects' Homes Confiscated], 19 Nisan 2018, www.ecoi.net/en/document/1430723.html; Uluslararası Af Örgütü, *Mahkûmlar*, Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5ad84a274.html, s. 36-37; The New Arab, *İslam Devleti Aileleri, 'Halifelikten' Sonra Hayat Mücadelesinde*, [Islamic State Families Struggle with Life after the 'Caliphate'], 15 Mart 2018, <https://bit.ly/2AaMxPc>. Özel örnekler için ayrıca bkz. UNHCR'nin Korumaya İlişkin Aylık Güncellemeleri, [UNHCR monthly Protection Updates], şu adresten ulaşılabilir: <https://bit.ly/2zeBGms> ve UNHCR'nin daha önce yayımladığı *Merkez & Güney'de Korumaya İlişkin İki Haftalık Güncellemeler*, [Centre & South Bi-Weekly Protection Updates], şu adresten ulaşılabilir: <http://bit.ly/2jwuxJ4>. Misilleme eylemlerinden korkmak da bu ailelerin evlerine geri dönmelerinin önündeki engellerden biridir. "(...) İslam Devleti üyelerinin dul eşleri (...) kamplarda süresiz bir şekilde kalmayı ümit ediyordu; çünkü, IŞİD'e katılan Iraklıların aile üyelerinin ölüm tehditleri, yağma ve evlerinin yakılarak ya da buldozerlerle yıkılmasıyla karşı karşıya olduğu Hawija'daki (Kerkük vilayeti) eski evlerine dönmelerindense, kamplarda hem kendilerinin ve çocuklarının daha güvende olduğunu düşünüyorlardı"; Lawfare, *Irak'ın İslam Devleti İşbirlikçilerinin Cezalandırılması İçin Kullandığı Sert Yaklaşım Muhtemelen İstenilenin Tam Tersini Sonuçlar Doğuracaktır*, [Iraq's Harsh Approach to Punishing Islamic State 'Collaborators' Stands to Have Counterproductive Consequences], 11 Haziran 2018, <https://bit.ly/2K3votp>. "Geri dönenlerin emniyeti ve refahı açısından belki de en yaygın ve ısrarlı şekilde görülen tehdit, IŞİD'le bağlantılı olduğu gerekçesiyle geri dönenleri hedef alan şiddet ve intikam eylemlerinin yayılmasıdır"; NRC/DRC/IRC, *Eve Giden Uzun Yol*, 27 Şubat 2018, <https://bit.ly/2D3uFZc>, s. 15.

³⁹⁴ "İD ile ilişkili olduğundan şüphe duyulan kişiler sık sık ihraçta ya da evlerinden zorla çıkarılmakla tehdit edilmektedir. (...) Bu tehditlerin pek çoğunun ardında, İD ile ilişkili olmakla suçlanan belirli kişiler tespit edilmiş ve geçici bir şekilde toplumdaki yerlerinden edilmiş ya da kalıcı olarak sürgün edilmeleri istenmiştir (...); UNU-CPR, *Cezanın Sınırları*, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2zl6nQC>, s. 11. "(...) 12 Ekim'de [2017] yerel makamlar, Irak Güvenlik Güçleri ile birlikte çalışarak [Heet, El Anbar vilayetinde] 115 ila 120 evi işaretledi ve İLİD ile bağlantılı olduğu iddia edilen aileleri, şehri 72 saat içinde terk etmeleri için bilgilendirdi"; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 6. Ayrıca bkz. ECFR, *IŞİD Sonrası Sincar'da Uzlaşma*, 31 Ekim 2018, <https://bit.ly/2P3B2x7>; UNHCR, *Irak'ta Aşiret Çatışmalarının Çözümü*, [Tribal Conflict Resolution in Iraq], 15 Ocak 2018, www.refworld.org/docid/5a66f84f4.html, s. 4 (ve buradaki kaynaklar). Özel örnekler için ayrıca bkz. UNHCR'nin Korumaya İlişkin Aylık Güncellemeleri, [UNHCR monthly Protection Updates], şu adresten ulaşılabilir: <https://bit.ly/2zeBGms>, UNHCR'nin daha önce yayımladığı *Merkez & Güney'de Korumaya İlişkin İki Haftalık Güncellemeler*, [Centre & South Bi-Weekly Protection Updates], şu adresten ulaşılabilir: <http://bit.ly/2jwuxJ4>.

³⁹⁵ "Bazı vakalarda, [IŞİD'le bağlantılı olduğu düşünülen] bu aileler Irak silahlı kuvvetleri tarafından evlerini terk edip kamplara gitmeye ya da ikinci kez yerinden edilmeye zorlandı"; HRW, 2019 Dünya Raporu – Irak, [World Report 2019 – Iraq], 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html. "Bu ailelerin çoğu, uluslararası toplumun 2014 ve 2017 yılları arasında Irak güçleri ve IŞİD arasındaki savaş nedeniyle yerinden edilmiş aileler için kurduğu kamplarda yaşamaktadır. Bu kamplarda 'düzenli' yerinden edilmiş ailelere ev sahipliği yapılmakla birlikte, kamplar 'IŞİD aileleri' adı verilen bu aileler için fiili cezaevleri hâline gelmiştir"; Just Security, *Irak'ın 'IŞİD Aileleri' Adı Verilen Aileleri: Bir Araya Getirildi, Kötüleşti, Unutuldu*, [Iraq's So-Called "ISIS Families": Rounded Up, Vilified, Forgotten], 14 Kasım 2018, <https://bit.ly/2PDPJMB>. Ayrıca bkz. UNHCR, *Irak'ta Korumaya İlişkin Güncelleme – Kasım 2018*, [Iraq Protection Update – November 2018], 30 Kasım 2018, <https://bit.ly/2FbJb1R>, s. 2; The New Arab, *Haklarındaki Hüküm Bekleyen: Çöl Kamplarında Tutulan İslam Devleti Aileleriyle Tanışma*, [Awaiting Judgement: Meeting the Islamic State Families Held in Desert Camps], 2 Ekim 2018, <https://bit.ly/2Q3Q11R>; HRW, *IŞİD'de Akrabaları Olan Aileler Kamplara Gitmeye Zorlandı*, [Families with ISIS Relatives Forced into Camps], 4 Şubat 2018, www.ecoi.net/en/document/1423562.html.

³⁹⁶ "Yezidiler neredeyse tüm Arap komşularını (ve Sünni Kürtleri) en iyi ihtimalle IŞİD'e direnemedikleri, en kötü ihtimalle ise gruba katılıp zalimliklerinde payı oldukları için suçlamaktadır"; ECFR, *IŞİD Sonrası Sincar'da Uzlaşma*, 31 Ekim 2018, <https://bit.ly/2P3B2x7>, s. 10. "Mağdurların akrabaları, İnsan Hakları İzleme Örgütüne, 4 Haziran 2017'de Yezidi güçlerinin, Musul'un batısındaki İslam Devleti (IŞİD) olarak da bilinmektedir ve Irak Halk Seferberlik Güçleri (HSG) arasındaki çatışmadan kaçan İmteyvit aşiretinden sekiz ailenin erkek, kadın ve çocuklarını alıkoyup sonra da görünüşe göre infaz ettiğini söyledi. Yezidi aileler, 2017'nin sonlarından İmteyvit ve Jahaysh aşiretine mensup kişilerin zorla kaybedildiği iki olaya daha karıştı"; HRW, *Irak: Yezidi Savaşçıların Sivilleri İnfaz Ettiği İddia Edildi*, [Iraq: Yezidi Fighters Allegedly Execute Civilians], 27 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a8eb08fa.html. Ayrıca bkz. Foreign Policy, *Yerinden Edilmiş Iraklılar Arasında Bir Grup Diğerlerinden Daha Kötü*, [Among Displaced Iraqis, One Group Is Worse Off than the Rest], 29 Nisan 2019, <https://bit.ly/2J7jibW>; ABD Dışişleri Bakanlığı, [US Department of State], *2017 Yılı Uluslararası Dini Özgürlükler Raporu – Irak*, [Report on International Religious Freedom – Iraq], 29 Mayıs 2018, www.ecoi.net/en/document/1436875.html.

³⁹⁷ "İD ile arasında bağ olduğu düşünülen ailelerin, komşulardan, aşiretlerden, yerel makamlardan ve Halk Seferberlik Güçleri (HSG) ve Aşiret Seferberlik milisleri dâhil olmak üzere Iraklı güçlerden gelen tehditler sonucu evlerine ya da menşe bölgelerine geri dönmeleri sürekli engellendi"; Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], *Irak'ta İnsan Hakları: 2018'in İncelenmesi*, [Human Rights in Iraq: Review of 2018], 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2EKxROR>, s.2. "Aşiret liderleri, güvenlik aktörleri ve topluluklar, aşırıncılarla bağlantılı

IŞİD mağdurlarına “kan parası” ödemeleri için baskı yapıldığı bildirildi.³⁹⁸ Fiilen IŞİD üyesi olan veya IŞİD üyesi olduğu düşünülen kişilerle ilişkilendirilen ailelerin, ÜYEK kamplarından (örneğin hastaneye gitmek üzere) geçici bir süre için ayrılmak istediklerinde veya evlerine geri dönmek istediklerinde sıkı hareket özgürlüğü kısıtlamalarına maruz kaldıkları bildirilmektedir.³⁹⁹

Damgalanma ve intikam korkusu nedeniyle bildirilen vaka sayısı gerçek rakamın altında olmakla birlikte,⁴⁰⁰ ÜYEK kamplarında kadın ve kız çocuklarının güvenlik aktörlerinin cinsel taciz, tecavüz ve tecavüz tehdidi ve bunların yanı sıra cinsel sömürüsüne maruz kaldığı bildirilmektedir.⁴⁰¹ Bu bağlamda cinsel şiddetin fiilen IŞİD üyesi olan veya IŞİD üyesi olduğu düşünülenlerle ilişkileri nedeniyle kadınları cezalandırmak amacıyla kullanıldığı bildirilmektedir.⁴⁰² ÜYEK kamplarında fiilen IŞİD üyesi olan veya IŞİD üyesi olduğu düşünülen kişilerle ilişkilendirilen aileler ve özellikle kadınların aile reisi olduğu hane halklarının bu ilişki nedeniyle gıda, su ve gıda dışı malzemeler ile sağlık hizmetleri dâhil olmak üzere insani yardım almasının engellendiği bildirilmiştir.⁴⁰³

olduğu düşünülen ailelerin Anbar, Kerkük ve Ninova'daki menşe bölgelerine geri dönmelerini engellemeyi ya da geri dönüşlerine izin vermemeyi sürdürmektedir”; UNHCR, *Irak'ta Korumaya İlişkin Güncelleme – Eylül 2018*, [Iraq Protection Update – September 2018], 30 Eylül 2018, <https://bit.ly/2K5WxMQ>, s. 2. “(...) aşiretler, İD ile bağlantılı olan ve geri dönmek isteyen kişiler için geçici yasaklar koymuştur. (...) aşiret kanunlarına göre, yasaklı kişiler geri dönmeleri hâlinde öldürülebilir”; UNU-CPR, *Cezanın Sınırları*, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2z16nQC>, s. 11. “[yerel makamlar veya aşiret makamlarına verilen] Bu emirlerin ayrıntıları değişikliğe göstermektedir. Birçoğu basitçe İD ile bağlantılı olduğu düşünülen hiçbir kadın ve çocuğun geri dönüşüne izin vermemektedir. Bazıları, İD ile arasında bağ olduğu düşünülen ailelerde kadının geri dönmeye müsaade etmekte ancak çocuklarını kabul etmemektedir. Diğerleri ise kadın ve kız çocukların dönüşüne izin verip erkek çocuklarını reddetmektedir. Bazıları da İD ile arasında bağ olduğu düşünülen çocukların geri dönmeye belirli bir yaşın altında olmaları kaydıyla izin vermektedir. (...) Aşiret veya yerel makamların verdiği diğer emirler, aile reisi kadının veya kızlarının menşe bölgelerine geri dönmeye evvel yeniden evlenmelerini şart koşmaktadır”; Uluslararası Af Örgütü, *Mahkûmlar*, Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5ad84a274.html, s. 34-35. Ayrıca bkz. UNHCR, *Irak'ta Korumaya İlişkin Güncelleme – Ocak 2019*, [Iraq Protection Update – January 2019], 31 Ocak 2019, <https://bit.ly/2L1EYId>, s. 1, 2; DW, *Irak: İD Ailelerinin Geleceği Belirsiz*, [Iraq: Uncertain Future for IS Families], 1 Şubat 2019, <https://bit.ly/2Xq12tv>; MEE, *Suçlu Farz Edildiler: İD Şüphelisi Ailelerin Eve Dönmeleri Engellendi*, [Presumed Guilty: The Suspected IS Families in Iraq Blocked from Returning Home], 17 Ocak 2019, <https://shar.es/aaMM5i>; NRC/DRC/IRC, *Eve Giden Uzun Yol*, 27 Şubat 2018, <https://bit.ly/2D3uFZc>, s. 21-23; HRW, *Irak: Yerinden Edilmiş Ailelerin Geri Dönmesi Engellendi*, [Iraq: Displaced Families Blocked from Returning], 24 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b87de304.html; HRW, *Irak: Yerel Güçler IŞİD Şüphelilerinin Ailelerini Sürgüne Gönderdi*, [Iraq: Local Forces Banish ISIS Suspects' Families], 26 Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5b39f2f70.html.

³⁹⁸ UNU-CPR, *Cezanın Sınırları*, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2z16nQC>, s. 11; Al-Monitor, *Irak'ta İD ailelerinin Kaderini Aşiret Kanunları Belirliyor*, [Tribal Laws Determine Fate of IS Families in Iraq], 1 Mart 2018, <https://bit.ly/2Ha2uZl>.

³⁹⁹ “Günümüzde en az 10.000 aile –60.000 ila 10.000 kişi – tüm farklı güvenlik kurumları ve ilgili veri tabanları ‘yeşil ışık’ göstermeden terk edemeyecekleri bu kamplarda yaşamaktadır”; UNU-CPR, *Cezanın Sınırları*, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2z16nQC>, s. 26. “ÜYEK kamplarında yaşayan ve İD ile arasında bağ olduğu düşünülen ailelerin hareket etmesi ciddi bir şekilde kısıtlanmaktadır. Bazı kadın ve çocuklar ÜYEK kamplarında fiilen tutukludur; bazılarının kamptan ayrılması kamp yetkililerince engellenmektedir; diğerleriyse ya kimlik kartları olmadığından ya da tutulanlardan korktukları için kampların dışındaki kontrol noktalarından geçememektedir”; Uluslararası Af Örgütü, *Mahkûmlar*, Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5ad84a274.html, s. 24. Ayrıca bkz. DW, *Irak: İD Ailelerinin Geleceği Belirsiz*, [Iraq: Uncertain Future for IS Families], 1 Şubat 2019, <https://bit.ly/2Xq12tv>; The New Arab, *Haklarındaki Hükmü Beklerken: Çöl Kamplarında Tutulan İslam Devleti Aileleriyle Tanışma*, [Awaiting Judgement: Meeting the Islamic State Families Held in Desert Camps], 2 Ekim 2018, <https://bit.ly/2Q3Q11R>; Just Security, *IŞİD Dulları* ve “Boko Haram’ın Eşleri”: Irak ve Nijerya’da Görmezden Geline İstismar, [“ISIS Widows” and “Boko Haram Wives”: Overlooked Abuses in Iraq and Nigeria], 23 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2xsq1Qf>; HRW, *IŞİD’de Akrabaları Olan Aileler Kamplara Gitmeye Zorlandı*, [Families with ISIS Relatives Forced into Camps], 4 Şubat 2018, www.ecoi.net/en/document/1423562.html; Refugees International, *İlişkili Bulunmaktan Suçlu: Iraklı Kadınlar Tutuklanıp Cinsel Sömürü ve İstismara Maruz Kaldı*, [Guilty by Association: Iraqi Women Detained and Subject to Sexual Exploitation and Abuse], Ekim 2017, www.refworld.org/docid/59d371b04.html, s. 1.

⁴⁰⁰ Bkz. Bölüm III.A.8 (“Belirli Profil veya Koşullardaki Kadınlar ve Kız Çocukları”).

⁴⁰¹ “Bu kadınların hapsedilmişliği ve maruz kaldığı ayrımcılık, yerinden edilmiş diğer kadınlara nazaran cinsel sömürü mağduru olma riskini de arttırmıştır. Pek çoğu, hayatta kalmak için gerekli temel malzemelere erişmek için kamplarda yetki sahibi konumdaki erkeklerle ‘özel ilişki’ yaşamarı ya da onların ‘kız arkadaşı’ olmaları için kendilerine baskı ve cebir uyguladığını söyledi”; Just Security, *IŞİD Dulları* ve “Boko Haram’ın Eşleri”: Irak ve Nijerya’da Görmezden Geline İstismar, [“ISIS Widows” and “Boko Haram Wives”: Overlooked Abuses in Iraq and Nigeria], 23 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2xsq1Qf>. Uluslararası Af Örgütüne göre, cinsel şiddetin temel faileri ÜYEK kamplarında ya da kampların yakınında çalışan güvenlik muhafızları, askeri ve milis personelidir; Uluslararası Af Örgütü, *Mahkûmlar*, Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5ad84a274.html, s. 27-33. Ayrıca bkz. Foreign Policy, *Yerinden Edilmiş Iraklılar Arasında Bir Grup Diğerlerinden Daha Kötü*, [Among Displaced Iraqis, One Group Is Worse Off than the Rest], 29 Nisan 2019, <https://bit.ly/2J7jiBW>; DW, *Irak: İD Ailelerinin Geleceği Belirsiz*, [Iraq: Uncertain Future for IS Families], 1 Şubat 2019, <https://bit.ly/2Xq12tv>; BMGK, [UNSC], *Genel Sekreterin 2367 (2017) Sayılı Kararı Takiben Raporu*, [Report of the Secretary-General Pursuant to Resolution 2367 (2017)], S/2018/677, 9 Temmuz 2018, <http://bit.ly/2HofifZ>, paragraf 75; Refugees International, *İlişkili Bulunmaktan Suçlu: Iraklı Kadınlar Tutuklanıp Cinsel Sömürü ve İstismara Maruz Kaldı*, [Guilty by Association: Iraqi Women Detained and Subject to Sexual Exploitation and Abuse], Ekim 2017, www.refworld.org/docid/59d371b04.html, s. 1- 2.

⁴⁰² “Kamplarda hapsedilen kadınlar, IŞİD bağlantısı iddiasıyla cezalandırılmak ve aşağılanmak için tecavüz özellikle hedefi olduklarını söyledi”; Just Security, *IŞİD Dulları* ve “Boko Haram’ın Eşleri”: Irak ve Nijerya’da Görmezden Geline İstismar, [“ISIS Widows” and “Boko Haram Wives”: Overlooked Abuses in Iraq and Nigeria], 23 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2xsq1Qf>. “Diğer aileler ve kendi akrabalarına göre nispeten tecrit altında oldukları ve silahlı aktörler ve başka erkeklerin IŞİD bağlantısı iddiası nedeniyle bu kadınları cezalandırma isteği düşünüldüğünde, İD ile bağları olduğu düşünülen kadınlar bilhassa risk altında gibi görünmektedir”; Uluslararası Af Örgütü, *Mahkûmlar*, Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5ad84a274.html, s. 27. Ayrıca bkz. VOA, *Rapor: Musul’da Irak Güçlerinden İD’nin Kadın Akrabalarına Cinsel İstismar*, [Report: Iraqi Forces Sexually Abuse IS Female Relatives in Mosul], 17 Şubat 2019, <https://bit.ly/2EDRHuA>.

⁴⁰³ Uluslararası Af Örgütü, *Mahkûmlar*, Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5ad84a274.html, s. 20. Ayrıca bkz. BMGK, [UNSC], *Genel Sekreterin 2367 (2017) Sayılı Kararı Takiben Raporu*, [Report of the Secretary-General Pursuant to Resolution 2367 (2017)], S/2018/677, 9 Temmuz 2018, <http://bit.ly/2HofifZ>, paragraf 75; HRW, *Irak’ta IŞİD’le Arasında Bağ Olduğu İddia Edilen Ailelere Yardım Reddedildi*, [Families in Iraq with Alleged ISIS Ties Denied Aid], 15 Şubat 2018, www.refworld.org/docid/5a8eb1f54.html. Ayrıca bkz. Bölüm II.F (“İnsani Durum”).

Filen İŞİD üyesi olan veya İŞİD üyesi olduğu düşünülen kişilerle ilişkilendirilen ailelerin tazminat talep etmek⁴⁰⁴ ya da kayıp veya süresi dolmuş kimlik belgelerinin düzenlenmesi veya yenilenmesi için gerekli güvenlik soruşturmasından geçemedikleri bildirilmekte olup,⁴⁰⁵ sivil kimlik kartı, doğum, kayıp ve ölüm belgesi,⁴⁰⁶ nikh cüzdanı ve boşanma belgesi, refah kartı ve pasaport, bu belgeler arasında yer almaktadır.⁴⁰⁷ Geçerli belgelerinin olmaması, bu kişilerin eğitim ve istihdama erişimi, hareket özgürlüğü, refah yardımına başvurabilmesi, mülkten miras alabilme veya yeniden evlenebilmesi üzerinde etkilidir.⁴⁰⁸ Kimlik belgeleriyle ilgili bilgi almak üzere Nüfus Müdürlüklerine giden, filen İŞİD üyesi olan veya İŞİD üyesi olduğu düşünülen kişilerle ilişkilendirilen kadınlar yanlarında bir avukat bulunmuyorsa tutuklanma riski altındadır.⁴⁰⁹

Bazı vakalarda, İŞİD bağlantısı olduğu iddia edilen tutuklu ya da kaybolan aile üyeleriyle ilgili bilgi almaya çalışan ailelerin güvenlik güçleri tarafından tehdit edildiği bildirilmektedir.⁴¹⁰

⁴⁰⁴ "İŞİD şüphelileri veri tabanında ismi bulunan hiç kimse güvenlik soruşturmasından geçemeyecektir. İŞİD üyesi olduğundan şüphe duyulan kişilerin ailelerinin yalnızca aile bağı nedeniyle tazminat almak için uygun bulunmaması bir nevi toplu cezalandırmadır"; CIVIC, "Umuyoruz ama Ümitsiziz" – Sivillerin Irak'taki Tazminat Süreci Algısı, ["We Hope, but We Are Hopeless" – Civilians' Perceptions of the Compensation Process in Iraq], 28 Kasım 2018, <https://bit.ly/2Dhi6ap>, s. 18. Ayrıca bkz. HRW, 2019 Dünya Raporu – Irak, [World Report 2019 - Iraq], 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html; HRW, Irak: İŞİD Şüphelilerinin Evlerine El Konuldu, [Iraq: ISIS Suspects' Homes Confiscated], 19 Nisan 2018, www.ecoi.net/en/document/1430723.html. Ayrıca bkz. Bölüm II.E.3.a ("Merkezi Hükümetin Kontrolündeki Bölgelerde Devlet Korumasının Varlığı").

⁴⁰⁵ "İŞİD'le bağlantılı olduğu düşünülen aileler genellikle soyadı, aşiret bağları ya da menşe bölgesi nedeniyle kimlik kartı ve diğer tüm kimlik belgelerini almak için gerekli güvenlik soruşturmasından geçemedi"; HRW, 2019 Dünya Raporu – Irak, [World Report 2019 - Iraq], 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html. Ayrıca bkz. MEE, Suçlu Farz Edildiler: İD Şüphelisi Ailelerin Eve Dönmeleri Engellendi, [Presumed Guilty: The Suspected IS Families in Iraq Blocked from Returning Home], 17 Ocak 2019, <https://shar.es/aaMM5i>; HRW, Irak: İŞİD Üyesi Olduğu İddia Edilen Aileler Kimlik Belgelerinden Mahrum, [Iraq: Families of Alleged ISIS Members Denied IDs], 25 Şubat 2018, www.refworld.org/docid/5a99176a4.html.

⁴⁰⁶ Alınan bilgilere göre, öldürülen ya da kaybolan fiili İŞİD üyeleri ya da İŞİD üyesi olduğu düşünülen insanlar, ölüm belgesi çıkartmak ve mali tazminata erişebilmek için gerekli olan "kayıp belgesini" alamamaktadır. "Kayıp kişilerle ilgili hukuki ve mali ihtiyaçlar dâhil başka acil ihtiyaçlar da bulunmaktadır. Irak hukukunda, polis raporuna dayanılarak bir hâkim tarafından düzenlenen "kayıp belgesine" eşdeğer bir belge vardır. Bu eşdeğer belgenin geçerlilik süresi üç yıldır ve bu sürenin sonunda ölüm belgesi düzenlenebilmektedir. Ailelere de kayıp aile üyeleri için tazminat ya da telifi verilmektedir. Yapılan ilk araştırmalar, Irak güçlerine teslim olduktan sonra ortadan kaybolanlar da dâhil olmak üzere, kayıp İLİD üyesi şüphelilerinin ailelerine kayıp belgelerinin verilmediğini göstermektedir"; BM İnsan Hakları Konseyi, [UN Human Rights Council], Özel Raporörün Irak Misyonda Hazırladığı Hukuk Dışı, Yargısız veya Keyfi İnfazlara İlişkin Raporu, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Mission to Iraq], 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, paragraf 75-76. Eşleri için ölüm belgesi alamayan kadınlar mülkten miras alamaz ya da yeniden evlenemezler; HRW, Irak: İŞİD Üyesi Olduğu İddia Edilen Aileler Kimlik Belgelerinden Mahrum, [Iraq: Families of Alleged ISIS Members Denied IDs], 25 Şubat 2018, www.refworld.org/docid/5a99176a4.html.

⁴⁰⁷ "Bir kimse, genellikle NSS'nin güvenlik soruşturmasından geçtikten sonra temiz belgesi alabilmektedir ancak İŞİD şüphelilerinin olduğu bir listede ismi bulunan birinin yakın akrabaları bu güvenlik kontrolüne takılmakta ve ilgili temiz belgesini alamamaktadır"; CIVIC, Musul: İŞİD'den Sonra Sivilleri Koruma Zorlukları, [Mosul: Civilian Protection Challenges Post-ISIS], Mayıs 2018, <https://bit.ly/2PVzJoN>, s. 8. Ayrıca bkz. HRW, Irak: Avukatları Tehdit Eden, Tutuklayan Görevliler, [Iraq: Officials Threatening, Arresting Lawyers], 12 Eylül 2018, www.refworld.org/docid/5ba0bd2e4.html; UNU-CPR, Cezanın Sınırları, Mayıs 2018, <https://bit.ly/2z16nQC>, s. 20-21; Uluslararası Af Örgütü, Mahkûmlar, Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5ad84a274.html, s. 22; HRW, Irak: İŞİD Üyesi Olduğu İddia Edilen Aileler Kimlik Belgelerinden Mahrum, [Iraq: Families of Alleged ISIS Members Denied IDs], 25 Şubat 2018, www.refworld.org/docid/5a99176a4.html.

⁴⁰⁸ "Yeni kimlik kartları veya kimlik belgeleri verilmemiş, kimlik kartları veya kimlik belgeleri yenilenmemiştir. Bu da bu insanların çalışmaması, ailenin aylıklarını toplayamaması ve çocuklarını okula gönderememesi anlamına gelmektedir. Ayrıca, belgeleri olmaması ya da kamplardan ayrılmalarını engelleyen, adeta fiili tutukluluk uygulayan kamp yetkilileri nedeniyle hareket özgürlükleri ciddi biçimde kısıtlanmıştır"; Uluslararası Af Örgütü, [Amnesty International], Irak'ta İnsan Hakları: 2018'in İncelenmesi, [Human Rights in Iraq: Review of 2018], 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2EkxROr>. Ayrıca bkz. Al Jazeera, Irak'ın Belgesiz Çocukları: 45.000 ÜYEK Temel Haklardan Mahrum, [Iraq's Undocumented Children: 45,000 IDPs Denied Basic Rights], 30 Nisan 2019, <https://aje.io/mchvn>; DW, Irak: İD Ailelerinin Geleceği Belirsiz, [Iraq: Uncertain Future for IS Families], 1 Şubat 2019, <https://bit.ly/2Xql2tv>; HRW, 2019 Dünya Raporu – Irak, [World Report 2019 - Iraq], 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html; CIVIC, Musul: İŞİD'den Sonra Sivilleri Koruma Zorlukları, [Mosul: Civilian Protection Challenges Post-ISIS], Mayıs 2018, <https://bit.ly/2PVzJoN>, s. 9; HRW, Irak: İŞİD Üyesi Olduğu İddia Edilen Aileler Kimlik Belgelerinden Mahrum, [Iraq: Families of Alleged ISIS Members Denied IDs], 25 Şubat 2018, www.refworld.org/docid/5a99176a4.html.

⁴⁰⁹ HRW, Irak: İŞİD Üyesi Olduğu İddia Edilen Aileler Kimlik Belgelerinden Mahrum, [Iraq: Families of Alleged ISIS Members Denied IDs], 25 Şubat 2018, www.refworld.org/docid/5a99176a4.html.

⁴¹⁰ HRW, 2014-2017 Yıllarında Irak'taki Keyfi Tutuklama ve Zorla Kaybetmeler, 27 Eylül 2018, www.ecoi.net/en/document/1444517.html, s. 62.

c) IŞİD Şüphelilerine ve Fiilen IŞİD Üyesi Olan veya IŞİD Üyesi Olduğu Düşünülen Kişilerle İlişkilendirilen Ailelere Hukuk Hizmeti Verenler

IŞİD şüphelileri ve fiilen IŞİD üyesi olan veya IŞİD üyesi olduğu düşünülenlerle bağlantılı ailelere hukuk hizmeti sağlayan avukatlar ve diğerlerinin güvenlik ve istihbarat yetkilileri ve hükümetle bağlantılı güçlerin tehdit ve tacizlerine maruz kaldığı ve bazı vakalarda terör suçlarından keyfi olarak tutuklandığı ve ceza takibatının başlatıldığı bildirilmektedir.⁴¹¹ Sonuç olarak IŞİD şüphelileri ve aileleri için yasal temsilin oldukça sınırlı olduğu bildirilmektedir.⁴¹²

UNHCR, dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak, aşağıdaki kategorilerde olan sivillerin, kendilerine atfedilen siyasi görüş, dini veya etnik kimlik ve/veya ilgili diğer nedenlerle **uluslararası mülteci koruma ihtiyacı duyması muhtemel kişiler** olduğunu düşünmektedir:

- Daha önce IŞİD'in kontrol ettiği ve/veya IŞİD'in varlık gösterdiği bir bölgede yaşamış Sünni Arap ve Sünni Türkmen erkekler ve savaşılabilecek yaştaki erkek çocukları
- Aile veya aşiret ilişkileri nedeniyle gerçekten IŞİD üyesi olanlar veya IŞİD üyesi olduğu düşünülenlerle ilişkilendirilen kadınlar ve çocuklar.

UNHCR, ayrıca, dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak, aşağıdaki kategorilerde olan kişilerin, kendilerine atfedilen siyasi görüş, dini veya etnik kimlik ve/veya ilgili diğer nedenlerle **uluslararası mülteci koruma ihtiyacı içinde olabilecek kişiler** olduğunu düşünmektedir:

- Daha önce IŞİD'in kontrol ettiği ve/veya IŞİD'in varlık gösterdiği bir bölgede yaşadığı ya da daha önce IŞİD'in kontrol ettiği ve/veya IŞİD'in varlık gösterdiği bir bölgeyle bir aşiret ya da aile bağı olduğu gerekçesi dâhil olmak üzere diğer Sünni Arap ve Sünni Türkmenler
- IŞİD şüphelileri ve gerçekten IŞİD üyesi olan veya IŞİD üyesi olduğu düşünülenlerle ilişkilendirilen ailelere hukuk hizmeti sağlayan kişiler

İlticanın sivil ve insani özelliğini koruma ihtiyacı göz önünde bulundurularak silahlı unsurlar tarafından yapılan uluslararası mülteci koruma başvuruları, başvuru sahiplerinin gerçekten ve daimi olarak askeri faaliyetleri bıraktığı tespit edilmedikçe değerlendirilmemelidir.⁴¹³

⁴¹¹ İnsan Hakları İzleme Örgütüne göre, "terörizmle suçlanan kişileri savunmak, hükümetin kontrolündeki bölgelerde yaşamak ve IŞİD yönetimindeyken alamadıkları (Kamu Dağıtım Sistemi veya PDS kartları olarak bilinen) refah yardımını almak için gerekli kimlik belgelerinin düzenlenmesi için IŞİD kontrolünde yaşamış ailelere yardım etmek" avukatlar tarafından sağlanan hizmetler arasında yer almaktadır; HRW, *Irak: Avukatları Tehdit Eden, Tutuklayan Görevliler*, [Iraq: Officials Threatening, Arresting Lawyers], 12 Eylül 2018, www.refworld.org/docid/5ba0bd2e4.html. "Uluslararası ya da yerel kuruluşlarda çalışan yerel personel IŞİD'le bağlantılı olduğu düşünülen kişilere destek olmaya çalıştığına sık sık yıldırma, tacize maruz kalmakta ve kendileri IŞİD'le bağlantılı olmakla suçlanmakta ve bu durum, bu tür vakalara karşılamak konusunda personelin aşırı derecede gönülsüz olmasıyla sonuçlanmaktadır"; InterAction, *Birlikte İlerlemek, Kimseyi Arkada Bırakmamak: Çatışma Sonrası Irak'ta Damgalamadan Sosyal Uyuma*, [Moving Forward Together, Leaving no One Behind: From Stigmatization to Social Cohesion in Post-Conflict Iraq], 31 Ekim 2018, <https://bit.ly/2r2TtZg>, s. 6. Ayrıca bkz. Just Security, *Irak'ın "IŞİD Aileleri" Adı Verilen Aileleri: Bir Araya Getirildi, Kötülendi, Unutuldu*, [Iraq's So-Called "ISIS Families": Rounded Up, Vilified, Forgotten], 14 Kasım 2018, <https://bit.ly/2PDPJMB>; The New Arab, *Haklarındaki Hükmü Beklerken: Çöl Kamplarında Tutulan İslam Devleti Aileleriyle Tanışma*, [Awaiting Judgement: Meeting the Islamic State Families Held in Desert Camps], 2 Ekim 2018, <https://bit.ly/2Q3Qi1R>; Uluslararası Af Örgütü, *Mahkûmlar*, Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5ad84a274.html, s. 23; Rise Foundation, *Rise Vakfı*, [Rise Foundation], *Musul ve Telafer Bağlam Analizi*, [Mosul and Tel Afar Context Analysis], Aralık 2017, <https://bit.ly/2CzJSWU>, s. 29.

⁴¹² HRW, *Irak: Avukatları Tehdit Eden, Tutuklayan Görevliler*, [Iraq: Officials Threatening, Arresting Lawyers], 12 Eylül 2018,

www.refworld.org/docid/5ba0bd2e4.html; Uluslararası Af Örgütü, *Mahkûmlar*, Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5ad84a274.html, s. 23.

⁴¹³ UNHCR Yürütme Komitesi, [UNHCR Executive Committee], *İlticanın Sivil ve İnsani Yönü Üzerine Sonuç Bildirgesi, No. 94 (LIII) - 2002*, [Conclusion on the Civilian and Humanitarian Character of Asylum, No. 94 (LIII) – 2002] 8 Ekim 2002, www.refworld.org/docid/3dafdd7c4.html. Statü tanımamanın gerçekliği ve kalıcılığını tesis etmeye ilişkin ayrıntılı bilgi için kıyaslayarak bkz. UNHCR, *İlticanın Sivil ve İnsani Yönünün Korunmasına İlişkin Çalışma Kılavuz İlkeleri* [Operational Guidelines on Maintaining the Civilian and Humanitarian Character of Asylum], Eylül 2006, www.refworld.org/docid/452b9bca2.html.

Ayrıca eski silahlı unsurların talepleri, mülteci statüsü haricinde tutma olasılığının incelenmesini gerektirebilir.

Çocuklara özgü şartlar ve hassas durumlar göz önünde bulundurularak mülteci statüsü haricinde tutmaya ilişkin hükümler çocuklar için uygulanırken çok dikkatli olunmalıdır.⁴¹⁴ Silahlı gruplarla bağlantılı çocukların suç işlediği iddia edildiğinde çocukların yalnızca fail değil aynı zamanda uluslararası hukukun ihlal edildiği suçların mağduru da olabilecekleri unutulmamalıdır.⁴¹⁵

2) Hükümetle Bağlantılı Olan veya Hükümeti Desteklediği Düşünülen Kişiler

Kontrol ettiği toprakları ve bu profildeki kişileri sistematik olarak hedef alma kabiliyetini kaybetmesine rağmen, güvenlik ve hükümetin işleyiş ve genel meşruiyetini zayıflatmak için belirgin bir çaba içinde olan IŞİD'in Irak Hükümetiyle ilişkili veya Irak Hükümetini desteklediği düşünülen sivilleri düzenli olarak hedef almaya devam ettiği bildirilmiştir.⁴¹⁶ Söz konusu sivillerin; yollarda el yapımı patlayıcı kullanılması, araçlara manyetik bomba yerleştirilmesi ve evlere el bombası atılması gibi yollarla sindirme, kaçırılma ve suikasta maruz kaldıkları bildirildi.⁴¹⁷ Bu profildeki kişilere karşı saldırılar, özellikle olmamakla birlikte başta grubun varlığını sürdürdüğü IŞİD'den geri alınan bölgelerde meydana gelmektedir.⁴¹⁸ IŞİD tarafından özellikle hedef alınanlar şunlardır:⁴¹⁹

⁴¹⁴ Mülteci statüsü haricinde tutmaya ilişkin hükümlerin çocuklar için uygulanmasına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. *Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeler No. 8: 1951 Cenevre Sözleşmesi Madde 1(A)2 ve 1(F) kapsamındaki Çocukların İltica Talepleri ve/veya Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü*, [Guidelines on International Protection No. 8: Child Asylum Claims under Articles 1(A)2 and 1(F) of the 1951 Convention and/or 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees], HCR/GIP/09/08, 22 Aralık 2009, www.refworld.org/docid/4b2f4f6d2.html, paragraf 58-64.

⁴¹⁵ Paris İlkelerine göre: "Uluslararası hukuk kapsamında silahlı kuvvetler ya da silahlı gruplarla ilişkiliyen işlediği iddia edilen suçlarda çocukların yalnızca fail olarak değil öncelikle uluslararası hukukun ihlal edildiği suçların mağduru olarak düşünülmesi gereklidir. Çocuklar, birçok anlaşma ve ilkeyle çocuklara özel koruma sağlayan uluslararası hukuka uyumlu onarıcı adalet ve sosyal rehabilitasyon çerçevesinde uluslararası hukuka uygun muamele görmelidir"; UNICEF, *Paris İlkeleri: Silahlı Güçler veya Silahlı Gruplarla Bağlantılı Çocuklar Hakkında İlke ve Kılavuz İlkeler*, [The Paris Principles: Principles and Guidelines on Children Associated with Armed Forces or Armed Groups], Şubat 2007, www.refworld.org/docid/465198442.html, paragraf 3.6 ve 3.7.

⁴¹⁶ "2018 yılında, Kuzey Irak genelinde düzinelere köy korucusu suikasta kurban giderek, bombalanarak ve kaçırılarak öldürüldü. Aralık ayından bu yana dördü Musul'da olmak üzere en az on üç kişi öldürüldü. Suikastçılar karanlıkta gizlenerek küçük gruplar halinde seyahat ediyor ve hangi evleri hedef alacaklarını biliyorlar. Ellerinde isimlerle, bazen askeri üniformalarla köylere giriyorlar; hükümetle olan bağlantılarını kesmek için uyarı alan yerliler şanslı olanlardandır. (...) Son aylarda, ordu mensupları, milis subayları ve köylerde devlet yetkilileri ile bağlantısı olan yerlilere ait evler yakıldı veya moloz yığını hâline getirildi"; The New York Review of Books, *Namağlup, IŞİD Tekrar Irak'ta, [Undeclared, ISIS Is Back in Iraq]*, 13 Şubat 2019, <https://bit.ly/2GJfHsy>. " [IŞİD] stratejisinin büyük bir bölümü, eş zamanlı olarak bir yandan Irak devletiyle ilişkili önemli siyasi ve sembolik figürleri hedef alırken **bir yandan da kırsal alanları üstü kapalı biçimde tekrar kontrol altına almaya çalışmaktadır.**" Washington Yakın Doğu Araştırmaları Enstitüsü'nden Michael Knights'a göre, "IŞİD'in bölgeyi kontrol etmeye başlamasından beri, eninde sonunda kendilerini yakalayacak kişilerden kurtulmaya çalışıyorlar. Köy muhtarlarını, aşiret liderlerini, yeni sahva'yı [İslam Devletine karşı müttefik olan gayriresmî bir aşiret örgütü] ve Halk Seferberlik Birliklerini öldürüyorlar." Tahrir Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü'nden Hassan Hassan'a göre, "Irak devleti için önemli insanların peşinden gidiyorlar" (vurgu eklendi); Dış Politika, *IŞİD 2.0 Gerçekten Asıl IŞİD, [ISIS 2.0 Is Really just the Original ISIS]*, 3 Nisan 2018, <https://bit.ly/2uJSPor>. Ayrıca bkz., BM Irak Yardım Misyonu (UNAMI), *Irak İnsan Hakları Raporu: Ocak-Haziran 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: January to June 2017], 14 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a746d804.html, s. ix.

⁴¹⁷ İraç News, *Ninova'nın Güneyinde Eski Polis Memurunun Evine Yapılan İntihar Saldırısında Yaralanan Çocuk*, [Child Wounded in Suicide Attack Against Former Official's House, South of Nineveh], 17 Aralık 2017, <http://bit.ly/2nyW4bh>; İraç News, *Anbar'daki İslam Devleti Saldırısında Aynı Aileden 8 Kişi Hayatını Kaybetti ve Yaralandı*, [Family of 8 Killed, Wounded in Islamic State Attack in Anbar], 10 Ekim 2017, <http://bit.ly/2Fw9BHX>; İraç News, *Polis Memurunun Eşi Batı Bakubah'taki Bomba Patlaması Sonucunda Yaralandı*, [Policeman's Wife Injured in Bomb Blast Western Baqubah], 22 Temmuz 2017, <http://bit.ly/2nunaaj>.

⁴¹⁸ " [IŞİD] militanları kasabaları denetim altında tutup vergilendiriyor ve kendileriyle işbirliği yapmayanlara saldırıyorlar. Her ay mahsul yakıldığı, hayvanların öldürüldüğü, insanların kaçırıldığı ve evlerin yıkıldığı vs. bildirilmektedir. Kontrol noktaları ve yerel güvenlik güçlerine yönelik saldırılar da olmaktadır"; Musings on Iraq, *Irak'ta Şiddet Devam Ediyor Ağustos 2018*, [Violence Remained Steady in Iraq August 2018], 3 Eylül 2018, <https://bit.ly/2CU5uZl>. "Geçtiğimiz iki ay içinde yerel yönetimler, aşiret büyükleri ve köyün ileri gelenleri de dâhil olmak üzere, düzinelere insan kaçırılıp öldürüldü ya da İslam Devleti ile ilişkileri olduğunu iddia eden savaşılar tarafından hayatları karşılığında fidye istendi"; Washington Post, *IŞİD Bağdat'ın Galibiyetini İlan Etmesinden Aylar Sonra Geri Döndü*, [ISIS Is Making a Comeback in Iraq just Months after Baghdad Declared Victory], 17 Temmuz 2018, <https://wapo.st/2OcdLI> Ayrıca bkz. AP, *İslam Devleti Yenilgisinden Aylar Sonra Kuzey Irak'a Tekrar Musallat Oluyor*, [Islamic State Haunts Northern Iraq Months after Its Defeat], 28 Mart 2018, <https://abcn.ws/2urBsIN>; Al-Monitor, *Kerkük İddia Edildiği gibi İD'den Kurtulmuş Değil*, [Kirkuk not as Liberated from IS as Claimed], 26 Şubat 2018, <https://bit.ly/2COxity>.

⁴¹⁹ "Geçen ay [Eylül 2018]de, Daeş savaşıları Kuzey Irak'taki Gharib köyüne saldırarak yerlilerin kendileriyle işbirliği yapmayı, yiyecek ve mühimmat tedarik etmeyi reddetmeleri üzerine üç kişiyi öldürdüler ve dokuz kişiyi yaradılar. Geçen hafta Daeş, Musul'un güneyindeki Saadiyeh köyüne saldırarak üç kişiyi öldürdü ve bir kişiyi kaçırdı. Grup düzenli olarak Diyala, Salahuddin ve Kerkük illerindeki ve başka yerlerdeki köylere saldırılar düzenliyor, devlete çalıştıkları için yetkilileri veya polisi hedef alıyor"; AP, *Daeş Direniş Taktiklerine Geri Dönüyor*, [Daesh Reverting to Insurgency Tactics], 13 Ekim 2018, <http://bit.ly/2AcATU0>. "İD militanları ayrıca Şiiler başta olmak üzere; hükümete bağlı milislere yakın olduğu düşünülen Sünni aşiret üyeleri, Irak güvenlik güçleriyle işbirliği yaptığı düşünülen insanlar ve yerel hükümet yapılarını temsil eden bireyler, köy korucuları ve aşiret reisleri gibi birçok kişiyi hedef almaktadır." Silahlı Çatışma Yeri ve Olay Verileri Projesi (ACLED), *İslam Devletinin Orta Irak'taki Ayaklanmasının Yeniden Yapılanması*, [The Reconstitution of the Islamic State's Insurgency in Central Iraq], 5 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2Rj6xWA>. IŞİD bu profildeki kişilere yönelik saldırıları resmî olarak üstlendi; ancak, bu profildeki kişileri hedef almalarındaki sebepleri ve faileri belirlemek her zaman mümkün değildir. Başka failer de bu profillerdeki kişileri hedef alabilir.

- **Hükümet yetkilileri** bilhassa belediyelerdekiler.⁴²⁰ Eski hükümet yetkilileri bazı durumlarda saldırı riski altında bulunabilir.⁴²¹
- **Devlet memurları**, özellikle yerel düzeydeki idareler.⁴²² Ek olarak hükümet tarafından atanan hâkim ve savcılarının, özellikle Terörle Mücadele Yasası kapsamındaki davalarla ilgilenenlerin, IŞİD ve diğer silahlı gruplar tarafından hedef alındığı bildirilmiştir.⁴²³
- Politik spektrumdaki **siyasi parti üyeleri**. IŞİD, hükümeti itibarsızlaştırmak ve siyasetin ve devletin işleyişini aksatmak istediği için seçimler yaklaşırken parti üyelerine yönelik saldırılar düzenli olarak artmaktadır.⁴²⁴
- **Irak Güvenlik Güçleri (ISF) üyeleri, bağlı kuvvetler ve Peşmerge üyeleri**.⁴²⁵ Irak ordusunun

⁴²⁰ Washington Enstitüsü'nden kıdemli Irak askeri analist Michael Knights'a göre, "İD isyancıları Ocak 2018'den bu yana ortalama 8.4 köy muhtarını öldürdü"; Amerika'nın Sesi (VOA), *Irak'ın Bazı Bölgelerinde İD'ye İlişkin İşaretler Tekrar Ortaya Çıkmağa Başladı*, [IS Signals Re-Emergence in Parts of Iraq], 5 Aralık 2018, <https://bit.ly/2E18qOn>. Ayrıca bkz. AP, *Suriye'den Irak'a Geçiyor, Ülkede Güvenlik Açısından İstikrarsızlığa Yol Açıyor*, [IS Move from Syria to Iraq, Destabilize Country's Security Say Officials], 23 Şubat 2019, <https://bit.ly/2SXuLdc>; Rudaw, *Kuzey Irak Ovalarında, Tanıdık Gölgeler Dolaşıyor ve İnsanları Öldürüyor*, [In the Plains of Northern Iraq, Familiar Shadows Roam and Kill], 20 Şubat 2019, <https://bit.ly/2VoDIct>; The New York Review of Books, *Namağlup, IŞİD Tekrar Irak'ta*, [Undeclared, ISIS Is Back in Iraq], 13 Şubat 2019, <https://bit.ly/2GJfHsy>; BMGK [UNSC], *2421 Sayılı Kararın Uygulanması (2018)*, [Implementation of Resolution 2421 (2018)], 1 Şubat 2019, <https://bit.ly/2H5licP>, para. 36; CIVIC, *Musul: Sivilleri Koruma Sorunları-IŞİD Sonrası*, [Mosul: Civilian Protection Challenges Post-ISIS], Mayıs 2018, <https://bit.ly/2PVzJoN>, s. 5; The Atlantic, *IŞİD Irak'tan Hiç Gitmedi*, [ISIS Never Went Away in Iraq], 31 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2LMzcpw>. İlçe ve belediye makamlarındaki hükümet yetkililerine karşı yapılan saldırıları iddiaları için, örneğin, bkz., Rudaw, *Yeni Videoda IŞİD Militerleri Irak Muhtarlarını ve Ordu Mensuplarını İnfaz Ediyor*, [ISIS Militants Execute Iraqi Mukhtars, Militiamen in New Video], 14 Nisan 2019, <https://bit.ly/2VuWClo>; UIHA, *Patlayıcı Bir Madde Kerkük'ün Güneyindeki bir Muhtarlık Binası Önünde Patladı, Kayıp Yaşanmadı*, [An Explosive Device Exploded in Front of a Mukhtar Office South of Kirkuk Without Casualties], 20 Mart 2019 <http://bit.ly/2WdQACt>; UIHA, *Daesh, Kerkük'ün Güneyinde iki farklı olayda biri muhtar 15 Sivili Kaçırıldı*, [Daesh Kidnapped /15/ Civilians, Including a Mukhtar in Two Incidents South of Kirkuk], 24 Aralık 2018, <https://bit.ly/2AxQywm>; UIHA, *Daesh Musul'da bir Köye Saldırdı ve Köy Muhtarını Kaçırıldı*, [Daesh Attack a Village in Mosul and Kidnap its Mukhtar], 4 Aralık 2018, <https://bit.ly/2QCyxCW>; UIHA, *Musul'un batısında Silahlı Kişilerce Açılan Ateşte bir Muhtar Hayatını Kaybetti*, [A Mukhtar Killed by Gunmen Fire West of Mosul], 25 Kasım 2018, <https://bit.ly/2BCJnEz>; UIHA, *Daesh Kerkük Valisinin Köyüne Yedi Havan Topuyla Saldırdı*, [Daesh Attacks the Village of the Governor of Kirkuk with Seven Mortar Shells], 16 Kasım 2018, <https://bit.ly/2kmf6bg>; UIHA, *Bir Köy Muhtarı Daesh Tarafından Öldürüldü, Batı Kerkük*, [Mukhtar of a Village Killed by Daesh, West of Kirkuk], 3 Kasım 2018, <https://bit.ly/2S3jqU3>. İl ve merkezi düzeylerdeki devlet görevlilerine karşı rapor edilen saldırı iddiaları için, örneğin bkz., Xinhua, *İl Valisi Irak'ın Merkezindeki Patlamadan Kaçtı*, [Provincial Governor Escapes Bomb Explosion in Central Iraq], 1 Kasım 2018, <https://bit.ly/2SCQkQp>; Musings on Iraq, *Mart 2018 İslam Devleti Ayaklanmasının Dönüşü*, [March 2018 the Return of the Islamic State Insurgency], 2 Nisan 2018, <https://bit.ly/2GOZyyU>; UIHA, *Milletvekili Suikast Girişiminden Kurtuldu, Bakuba'nın Doğusu*, [MP Escapes an Assassination Attempt, East of Baquba], 25 Mart 2018, <https://bit.ly/2kuQ3q7>; Anadolu Ajansı, *Irak Yerel Meclis Üyesi Suikast Teşebbüsünden Kurtuldu*, [Iraqi Local Council Member Survives Assassination Bid], 23 Şubat 2018, <https://bit.ly/2q1Ydye>.

⁴²¹ bkz. Reuters, *İntihar Saldırısı Kuzey Irak'ta Altı Sünni Savaşçıyı Öldürdü: Polis*, [Suicide Attack Kills Six Sunni Fighters in Northern Iraq: Police], 22 Ağustos 2018, <https://reut.rs/2N7Uqci>; Baghdad Post, *Eski Nəcəf Valisi Suikast Girişiminden Sağ Kurtuldu*, [Ex-Najaf Governor Survives Assassination Attempt], 7 Nisan 2017, <http://bit.ly/2rXNNTH>.

⁴²² Bakınız ö. UIHA, *Silahlı saldırganlar Bakuba'nın Kuzeydoğusunda Bir Hükümet Çalışanına Suikast Düzenlediler*, [Gunmen Assassinate a Government Employee Northeast of Baquba], 3 Nisan 2019, <https://bit.ly/2GvNfsj>; UIHA, *Musul'da Silahlı Saldırganlar Servis Çalışanını Öldürdü*, [Gunmen Kill a Service Worker in Mosul], 21 Şubat 2019, <https://bit.ly/2UdZsYp>; Arab News, *Bağdat'ta Birden Fazla Patlamada 6 Kişi Hayatını Kaybetti, Bazıları da Yaralandı*, [Multiple Explosions Kill 6, Wound Several in Baghdad], 7 Kasım 2018, <https://bit.ly/2RGxRgq>; UIHA, *Kerkük'ün Güneyinde Yapışkan Bombanın Patlaması Sonucu Bir Çalışan Hayatını Kaybetti*, [An Employee Killed in a Sticky Bomb Exploded South of Kirkuk], 15 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2MvNDMh> UIHA, *Diyala'da Seçim Komisyonu Daire Başkanı Suikast Girişiminden Kurtuldu*, [The Director of the Office of the Electoral Commission in Diyala Survived an Assassination Attempt], 1 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2loHTPh>; Kürdistan 24, *Batı Bağdat'ta Arabanın İçine Yerleştirilen Bombanın Patlaması Sonucu Bir Kişi Hayatını Kaybetti*, [One Person Killed in Western Baghdad Car Bomb Blast], 24 Ocak 2018, <http://bit.ly/2DMFhFM>; İraç News, *Bağdat'ta Bir Devlet Memuru Arabanın İçine Yerleştirilen Bombanın Patlaması Sonucu Hayatını Kaybetti*, [Public Servant Wounded in Car Bomb Blast in Baghdad], 21 Ocak 2018, <http://bit.ly/2nnTndc>; Xinhua, *Doğu Irak'ta 4 Kişi Saldırgan Sonucu Hayatını Kaybetti*, [4 Killed in Attacks in Eastern Iraq], 20 Ocak 2018, <http://bit.ly/2DRN9Nm>; UIHA, *Diyala'da 3 Kişi 2 Ayrı Olayda Öldürüldü*, [3 People Killed in 2 Separate Incident in Diyala], 17 Ocak 2018, <http://bit.ly/2Ert4Kl>; UIHA, *Tarım Müdürü Saadiya ve Erkek Kardeşi Bakuba'nın Kuzeydoğusunda Kaçırıldı*, [The Director of Agriculture of Saadiya and His Brother Kidnapped Northeast of Baquba], 5 Ocak 2018, <http://bit.ly/2rUEdkC>.

⁴²³ New York Times, *İraklı Çiftçiler IŞİD'e Hayır Dedi. Gece Olduğunda Bedelini Ödediler*, [These Iraqi Farmers Said no to ISIS. When Night Came They Paid the Price], 2 Mayıs 2018, <https://nyti.ms/2FCWV1A>; VOA, *İslam Devleti Mahkemeleri: Iraklı Hâkimler, Kargaşanın ve Tehlikenin Ortasında Adaleti Arıyorlar*, [Islamic State Trials: Iraqi Judges Seek Justice amid Disorder, Danger], 19 Ocak 2018, <http://bit.ly/2F1HgJB>; Kürdistan 24, *Irak'ta İD ile İlgili Davalarda Çalışan Üç Avukat Öldürüldü*, [Three Lawyers Working on IS-Related Cases Killed in Iraq], 2 Ocak 2018, <http://bit.ly/2ovP1Bq>.

⁴²⁴ 12 Mayıs 2018 milletvekili seçimlerine yaklaştığımız ayda, Irak medyası adaylara veya seçim görevlilerine 15'ten fazla suikast girişimi olduğunu bildirdi; Kürdistan 24, *Silahlı Saldırganlar Mayıs'taki Seçimlerde Aday Gösterilmesi Planlanan Kerkük Üniversitesi Profesörüne Suikast Düzenledi*, [Gunmen Assassinate Kirkuk University Professor Planning to Run in May Elections], 6 Şubat 2018, <http://bit.ly/2HJUdtD>. Ayrıca bkz., The Atlantic, *İrak'taki Yaklaşan Seçime Sünnilerin Katılımı IŞİD'in Varlığına yönelik bir Tehdittir*, [Sunni Participation in Iraq's Upcoming Election is an Existential Threat for ISIS], 10 Mayıs 2018, <https://theatlantic.com/2018/05/10/isis-threat-to-sunni-participation-in-iraq/>; EPIC, *ISHM: 4-10 Mayıs 2018*, 10 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2IoOGKx>; EPIC, *ISHM: 27 Nisan-3 Mayıs 2018*, 3 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2Ku4smk>; VOA, *İslam devleti Irak'taki Genel Seçimlere karşı Savaş İlan Etti*, [Islamic State Declares War on Iraq's General Elections], 20 Nisan 2018, <https://bit.ly/2HI7eqn>.

⁴²⁵ " İLİD, Diyala, Kerkük, Ninova ve Selahaddin vilayetlerinde sivilleri, polisi ve halk seferberlik güçleri mensuplarını öldürmeye ve yaralamaya devam etti" (vurgu eklendi); BMGK, 2421 (2018) sayılı Kararın Uygulanması, [Implementation of Resolution 2421 (2018)],

eski mensuplarını hedef alan saldırıların yapıldığı bildirilmektedir.⁴²⁶

- **ISF, bağlı kuvvetler ya da Peşmerge ile işbirliği yaptığı düşünülen veya IŞİD ile işbirliği yapmayı reddettiğinden şüphelenilen siviller.**⁴²⁷
- **Hükümet ile bağlantılı aşiret liderleri ve mensupları.**⁴²⁸

31 Ekim 2018, <https://undocs.org/S/2018/975>, para. 44. "Kırsal bölgelerdeki topluluklar üzerinde kontrol sağlamak için başvurdukları yöntemler kapsamında, IŞİD genellikle yerel Halk Seferberlik Güçleri (PMF) savaşçılarını, ailelerini (...) hedef alıyor"; The Intercept, *IŞİD Ortadan Kalkmadı. Irak Devletine Karşı Bir Gerilla Savaşı Veriyor, [ISIS Has not Vanished. It Is Fighting a Guerrilla War Against the Iraqi State]*, 16 Eylül 2018, <https://interc.pt/2MA8Dhb>. "Güvenlik görevlilerine göre, Abadi'nin zaferini ilan etmesinden bu yana [Aralık 2017'de], IŞİD çok sayıda askeri öldürdü"; ICG, *Irak'ın Paramiliter Grupları*, 30 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2T2VLRs> s. 16. 2019 Mart ve Nisan aylarında bildirilen olaylar için (kapsamlı değil), bakınız ör., Rudaw, *IŞİD, KYB Asayiş Üyesini Makhmour'da Öldürdü, [ISIS Kill PUK Asayesh Member in Makhmour]*, 1 Mayıs 2019, <https://bit.ly/2VfG9Ta>; UIHA, *2 Polis memuru El Yapımı Patlayıcının İnfilak Etmesi Sonucu Kerkük'ün Güneyinde Yaralandı, [2 Policemen Wounded by IED's Explosion South of Kirkuk]*, 29 Nisan 2019, <https://bit.ly/2ZMLEqL>; İraç News, *Kimliği Belirsiz Silahlı Saldırganlar Irak Askerini Diyala'da Öldürdüler, [Unknown Gunmen Shoot Iraqi Soldier Dead in Diyala Province]*, 23 Nisan 2019, <https://bit.ly/2iHilUw>; İraç News, *Bomba Saldırısı Sonucu Yüzbaşıyla Birlikte İki Asker Musul'da Hayatını Kaybetti, [Bomb Attack Kills Two Policemen, Including Captain, in Mosul]*, 20 Nisan 2019, <https://bit.ly/2VqTtTi>; İraç News, *Yol Kenarına Konulan Bomba Beş Irak Askerini Batı Irak'ta Yaraladı, [Roadside Bomb Wounds Five Iraqi Soldiers in Western Iraq]*, 16 Nisan 2019, <https://bit.ly/2GlydRr29>; İraç News, *4 Paramiliter Savaşçı Hanekin'deki IŞİD Saldırısı Sonucu Yaralandı, [4 Paramilitary Fighters Injured by ISIS Attack on Khanaqin]*, 13 Nisan 2019, <https://bit.ly/2W7DxD1>; Kurdistan 24, *Diyala'da Patlama Nedeniyle İki Irak Polisi Yaralandı, [Explosion Wounds Two Iraqi Policemen in Diyala]*, 13 Nisan 2019, <https://bit.ly/2ZtldDwa>; Xinhua, *4 Güvenlik Görevlisi Irak'taki Saldırılarda Öldürüldü, [4 Security Members Killed in Attacks in Iraq]*, 11 Nisan 2019, <https://bit.ly/2UGPnT1>; UIHA, *El Yapımı Bombanın Kerkük, Hajia Bölgesindeki Federal Polis Karakolunda Patlaması Sonucu Çok Sayıda Polis Yaralandı, [IED Explodes on a Patrol of Federal Police in Hawija District, Kirkuk, Injuring a Number of Police]*, 11 Nisan 2019, <https://bit.ly/2ZshZDj>; UIHA, *Babil'in kuzeyinde Halk Seferberlik Güçlerinden 3 Savaşçı El Yapımı Bomba Sonucu Yaralandı, [3 Fighters of the PMF Injured by IED North of Babylon]*, 10 Nisan 2019, <https://bit.ly/21PCtjv>; UIHA, *Hawija Yakınlarında Yol Kenarına Yerleştirilen Bomba Sonucu İki Polis Memuru Yaralandı, [Two Policemen Wounded by a Roadside Bomb Near Hawija]*, 9 Nisan 2019, <https://bit.ly/2UXhUsv>; UIHA, *El Yapımı Bombanın İnfilak Etmesi Sonucu Bir Asker Hayatını Kaybetti, Bir Başka Asker ise Yaralandı, Bakuba'nın güneyi, Diyala, [One Soldier Killed, Another Wounded in IED's Explosion, South of Baquba, Diyala]*, 9 Nisan 2019, <https://bit.ly/2UXiOvV>; UIHA, *Babil'de Patlayan Bomba Sonucu Halk Güçlerinden 2 Kişi Yaralandı, [Two Members of the Popular Crowd Were Injured when a Bomb Exploded in Babylon]*, 6 Nisan 2019, <https://bit.ly/2Dy4KYI>; İraç News, *Irak'ın Diyala şehrindeki Silahlı Saldırıda Dört Polis Memuru Öldürüldü ve Yaralandı, [Four Policemen Killed, Wounded in Armed Attack in Iraq's Diyala]*, 3 Nisan 2019, <https://bit.ly/2UTaPZW>; UIHA, *Bakuba'nın güneyindeki Bomba Patlaması Sonucu 2 Asker Yaralandı, [2 Soldiers Wounded in a Bomb Explosion South of Baquba]*, 1 Nisan 2019, <https://bit.ly/2W6RelQ>; İraç News, *Diyala'da İslam Devleti Keskin Nişancıları Irak Askerini Vurdu, [Islamic State Sniper Guns Down Iraqi Soldier in Diyala Province]*, 26 Mart 2019, <https://bit.ly/2JX4tBy>; İraç News, *Kuzey Bağdat'ta Silahlı Saldırıda Bir Irak Askeri Hayatını Kaybederken İkiisi Yaralandı, [Iraqi Soldier Killed, Two Wounded in Armed Attack in Northern Baghdad]*, 19 Mart 2019, <https://bit.ly/2vkiUb1>; UIHA, *Batı Kerkük Daeş Elemanları tarafından Halk Güçlerinden Üç Kişi Öldürülürken Kurulan Pusuda Dördüncü Kişi de Yaralandı, [Three Elements of the Popular Crowd Killed, and the Wounding of a Fourth in an Ambush by Daesh Elements West of Kirkuk]*, 19 Mart 2019, <https://bit.ly/2W1A5tr>; UIHA, *Kerkük'ün güneyinde Bomba Yüklü Aracın Patlaması Sonucu Bir Polis Memuru Yaralandı, [A Police Officer Was Injured when an Explosive Device Exploded South of Kirkuk]*, 14 Mart 2019, <http://bit.ly/2TPjgFg>; UIHA, *Aşiret Halkından İkiisi Kerkük'ün Batısında Öldürüldü, [Two Elements of the Tribal Crowd Killed West of Kirkuk]*, 14 Mart 2019, <http://bit.ly/2TT9jqc>; İraç News, *Bomba Patlaması Sonucu Bağdat'ta İki Iraklı Milis Savaşçı Hayatını kaybetti, [Bomb Blast Kills Two Iraqi Paramilitary Fighters in Baghdad]*, 9 Mart 2019, <http://bit.ly/2Onq2ME>; Reuters, *Militanlar Kuzey Irak'ta Yedi Iraklı Şii Paramiliteri Öldürdüler, [Militants Kill Seven Iraqi Shi'ite Paramilitaries in Northern Iraq]*, 7 Mart 2019, <https://reut.rs/2NMZxWS>; Xinhua, *Doğu Irak'ta Bombalı Saldırıda Polis Memuru hayatını Kaybederken 3 Polis Memuru Yaralandı, [Policeman Killed, 3 Injured in Bomb Attack in Eastern Iraq]*, 6 Mart 2019, <https://bit.ly/2vfaqq2>; UIHA, *Kerkük'ün Batısında Yol Kenarına Yerleştirilen Bombanın Patlaması Sonucu Bir Memur Hayatını Kaybetti, [An Officer Killed when a Roadside Bomb Exploded West of Kirkuk]*, 2 Mart 2019, <https://bit.ly/2H3AmIH>.

⁴²⁶ Bakınız ör. İraç News, *Eski Irak Askeri Generali Kerkük'te İslam Devleti Tarafından Öldürüldü, [Former Iraqi Military General Assassinated by Islamic State in Kirkuk]*, 1 Şubat 2018, <http://bit.ly/2rYDP4D>; UIHA, *Silahlı Saldırganlar, Babil'in Kuzeyinde Eski Bir Ordu Mensubunu Kaçırıldı, [Gunmen Kidnapped a Former Army Employee North of Babylon]*, 26 Aralık 2017, <http://bit.ly/2E8ezOO>; Baghdad Post, *Irak ve Suriye'deki İran Milis (IMIS) Teröristleri İran Savaşına Katılmış Eski Iraklı Subaylara Suikast Düzenledi, [IMIS Terrorists Assassinate Former Iraqi Officers Involved in War on Iran]*, 23 Şubat 2017, <http://bit.ly/2nyxmru>.

⁴²⁷ Bakınız ör. Kurdistan 24, *IŞİD Irak'taki Tartışmalı Bölgeleri Tehdit Etmeye Devam Ediyor; Yerliler 'Vergi' Ödemeye Zorlanıyor, [ISIS Continues to Threaten Iraq's Disputed Territories; Locals Forced to Pay 'Taxes']*, 10 Nisan 2019, <https://bit.ly/2L7live>; AP, *Suriye'den Irak'a Geçiyor, Ülkede Güvenlik Açısından İstikrarsızlığa Yol Açıyor, [IS Move from Syria to Iraq, Destabilize Country's Security Say Officials]*, 23 Şubat 2019, <https://bit.ly/2sxuldc>; Rudaw, *Kuzey Irak'ın Ovalarında, Tanıdık Gölgelemler Dolaşılıyor ve İnsanları Öldürüyor, [In the Plains of Northern Iraq, Familiar Shadows Roam and Kill]*, 20 Şubat 2019, <https://bit.ly/2voDlct>; Asharq Al-Awsat, *IŞİD, Irak Ordusu ile İşbirliği Yaparak Sivilleri İnfaz Ediyor, [ISIS Executes Civilians over Cooperation with Iraqi Army]*, 27 Ekim 2018, <https://bit.ly/2SpTxPc>; UIHA, *Kerkük'ün güneyinde Daeş İki Sivil Güvenlik Güçleriyle İşbirliği Yaptıkları İddiasıyla Kaçırıldı, [Daesh Kidnap Two Civilians, South of Kirkuk on Charges of Cooperating with Security Forces]*, 17 Eylül 2018, <https://bit.ly/2xA3Qrb>; PBS, *IŞİD Irak'a Döndü ve Bir Şehir Yeni Bir Terör Dalgasıyla Karşı Karşıya Kaldı, [ISIS Returns to Iraq, and a Town Confronts a New Wave of Terror]*, 16 Eylül 2018, <https://to.pbs.org/2Nih8CD>; The Intercept, *IŞİD Yok Olmadı. Irak Devletine Karşı Bir Gerilla Savaş Veriyor, [ISIS Has not Vanished. It Is Fighting a Guerrilla War Against the Iraqi State]*, 16 Eylül 2018, <https://interc.pt/2MA8Dhb>; UIHA, *Daeş Örgütü İşbirliği Yapmayı Reddedtiği İçin El-Edhaim yakınlarındaki Tarımla Uğraşan Köylülere Misilleme Olarak 21 İneği Öldürdü, [Daesh Killed 21 Cows in Retaliation for the Villagers of the Agricultural Village near Al-Edhaim for Refusing to Cooperate with the Organization]*, 24 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2O9q9dy>; UIHA, *Daeş, Kerkük'ün Güneyindeki Bir Yerleşim Yerinin İçindeki İki Evi Patlattı, [Daesh Detonated Two Houses Inside a Residential Complex South of Kirkuk]*, 23 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2CCLqPET>; UIHA, *Daeş'ten Aldıkları Tehditler Nedeniyle Hawija'daki Bir Köyün Sakinleri Bölgeyi Boşalttı, [Residents of a Village in Hawija Displaced due to Threats Received from Daesh]*, 9 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2MA90cf>. Ayrıca bkz. Bölüm II.E.2.a ("IŞİD Tarafından Yapılan İnsan Hakları İhlalleri").

⁴²⁸ IŞİD'in aşiretlerin silahlı ve sivil mensupları arasında ayırım yapmadığı bildirildi. "IŞİD Irak'taki Selahaddin İlinde 'Dursanız İyi Olur' başlıklı bir video dağıttı. Video, IŞİD'in Irak'taki Sünnilere karşı, özellikle Sünni aşiretlere karşı, Şammar aşireti (Batı Irak'ın en büyük aşireti) de dâhil olmak üzere gerçekleştirdiği saldırıları anlatan bir IŞİD ajanını gösteriyor. Ajana göre, bu saldırıların nedeni Irak ordusu, polis ve Aşiret Seferberlik Güçleri ile IŞİD'e karşı mücadelede yapılan işbirliğidir. Konuşmacı, Irak'taki Sünnileri 'kâfir Şii rejimi' ile işbirliği yapmamaları doğrultusunda tehdit etti"; Meir Amit İstihbarat ve Terör Bilgilendirme Merkezi, *Spotlight on Global Jihad (30 Ağustos-5 Eylül 2018)*, 6 Eylül 2018, <https://bit.ly/2NAOJf3>. "Musul'un güneyindeki Sünni Shirqat kasabası yakınlarındaki bir köyde, İslamcılar, militanlara karşı savaşan bir Sünni milis liderliğini yapan aşiret şeyhinin evini bastı, kendisini, oğlunu ve iki misafirini

Yapılan bildirimlere göre, siyasi parti üyeleri ve seçimlerde aday olanlar, siyasi ve/veya mezhepsel rekabet ya da ideolojik farklılıklar gibi sebeplerden dolayı IŞİD dışındaki aktörler tarafından da hedef alınmıştır. Bu sebeplere tartışma konusu olan alanlarda mezhepsel sebeplerden dolayı bölünen taraflar, laikler ve Şii İslamcı partiler arasında yaşanan bölünmeler ya da Şii mezhebinin kendi içinde yaşanan rekabet örnek olarak verilebilir.⁴²⁹

Bazı durumlarda, aile fertlerinin, şoför ve korumalarının da yukarıdaki profile sahip kişilerle olan ilişkileri nedeniyle hedef alındıkları bildirilmiştir.⁴³⁰

öldürdüler"; Reuters, *İslam Devleti Saldırıları Kuzey Irak'ta 10 Kişiyi Öldürdü - Polis*, [Islamic State Attacks Kill 10 in Northern Iraq – Police], 12 Mart 2018, <https://reut.rs/2KzEzrV>. "Aşiret liderlerine yapılan saldırılar önemli, çünkü bu İslam Devletinin yereldeki önde gelen kişileri ortadan kaldırarak ve aşiretleri sindirerek 2008'den sonra geri dönmesinin başlıca yöntemlerinden biriydi"; Musings on Iraq, *Irak'ta Güvenlik*, Ocak 1-7, 2018, [Security in Iraq, Jan 1-7, 2018], 9 Ocak 2018, <http://bit.ly/2noVeyG>. Ayrıca bkz, Rudaw, *Aşiret Lideri Mosul'da Yol Kenarına Yerleştirilen Bombanın Patlaması Sonucu Hayatını Kaybetti*, [Tribal Leader Killed in Mosul Roadside Bombing], 10 Nisan 2019, <https://bit.ly/2UC0UD7>; UIHA, *Kerkük'te Bir Köye Yapılan Baskında, Bir Aşiret Şeyhi Öldürüldü ve Şeyhin Kardeşi Yaralandı*, [A Clan Sheikh Killed and the Wounding of His Brother in a Raid on a Village in Kirkuk], 30 Mart 2019, <https://bit.ly/2Vn1N6R>; UIHA, *Daesh'in, Kerkük'ün Güneybatısındaki Bir Dizi Evi Havaya Uçurduğu Patlamada Can Kaybı Yaşanmadı*, [Daesh Exploded a Number of Houses in Southwest Kirkuk Without Casualties], 1 Mart 2019, <https://bit.ly/2UIUR6s>; AP, *İD Suriye'den Irak'a Yöneliyor, Yetkililer, Ülkede Güvenlik İstikrarsızlığı Yaşandığını Belirliyor*, [IS Move from Syria to Iraq, Destabilize Country's Security Say Officials], 23 Şubat 2019, <https://bit.ly/2SXuLdc>; Al-Monitor, *IŞİD, Sünni Bölgelerde Mantar Avcılarını Hedef Alıyor*, [IS Targets Truffle Hunters Across Sunni Regions], 22 Şubat 2019, <http://almon.co/36b9>; BMGK [UNSC], 2421 (2018) sayılı Kararın Uygulanması, [Implementation of Resolution 2421 (2018)], 1 Şubat 2019, <https://bit.ly/2H5licP>, para. 36; UIHA, *Bakuba'nın Kuzeydoğusunda Bir Aşiret Üyesi Evinden Kaçırıldı*, [A Tribal Figure Kidnapped from his Home Northeast of Baquba], 30 Kasım 2018, <https://bit.ly/2S9JU6W>; AFP, *Yedi Çoban Irak Çölünde Daeş Tarafından 'Tehlike' Olarak Görüldükleri İçin Öldürüldü*, [Seven Shepherds Killed as Daesh 'Danger' Grips Iraqi Desert], 20 Haziran 2018, <https://bit.ly/2KA2XTV>; UIHA, *Daeş, Aşiret Seferberlik Güçlerinin 2 Mensubunu Öldürdü, Aşiretin İtibarlı Bir Üyesinin Evini Yaktı ve Kerkük'teki Yeğenlerinden 2'sini Yaraladı*, [Daesh Kill 2 Fighters of the Tribal Mobilization, Burn a Tribal Elder's House and Injure 2 of His Nephews in Kirkuk], 15 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2LyDAmm>; New York Times, *Iraklı Çiftçiler IŞİD'e Hayır Dedi. Gece Olduğunda Bedelini Ödediler*, [These Iraqi Farmers Said no to ISIS. When Night Came They Paid the Price], 2 Mayıs 2018, <https://nyti.ms/2FCWV1A>.

⁴²⁹ Birden fazla etnik grubun yaşadığı ihtilafli bölgelerde siyasi partilerin mezhepsel sebeplerden dolayı rekabet ettiği ve bazı saldırıların siyasi rekabete atfedilebileceği söyleniyor. Örneğin, Tuz Khurmatu kasabasında, Eylül 2017'de Kürt bağımsızlık referandumunu destekleyen Kürt politikacıların evlerinin Türkmen Halk Seferberlik Güçleri (PMF) tarafından yıkılmak istendiği söylendi; Los Angeles Times, *Irak'ın Duvar Kenti, Tuz Khurmatu. Ülkenin Geleceğine Dair Bir İşaret mi?* [Tuz Khurmatu is Iraq's City of Walls. Is it a Sign of the Country's Future?], 11 Mart 2018, <http://lat.ms/2lInE5h>. Şii Sadr Hareketi ve Irak Komünist Partisi ("El-Sairoon") arasında kurulan siyasi ittifak üyelerinin Şii İslamcı gruplar tarafından hedef alındığı söylenmektedir; Anadolu Ajansı, *Kaynağı Bilinmeyen Saldırganlar Güney Irak'taki Sadr- Bağlantılı Siteleri Hedef Alıyor*, [Unknown Attackers Target Sadr-Linked Sites in S. Iraq], 15 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2zUcyIW>; MEE, *Yolsuzluk ve Mezhepçilikle Mücadele İçin Iraklı Komünistler ve Şii Sadr Yanlıları Birleşiyor*, [Iraqi Communists and Shia Sadrists Unite to Tackle Corruption and Sectarianism], 28 Şubat 2018, <https://shar.es/1LGNSz>; The New Arab, *Şii Milîtanları 'Iraklı Komünistlere Karşı El Bombasıyla Saldırı Başlattılar'*, [Shia Militia 'Launches Grenade Attack on Iraqi Communists'], 11 Nisan 2017, <http://bit.ly/2tIUQI>; Niqash, *Irak'ın Dini Milisleri Komünist Uyanışı Geri Püskürtüyorlar*, [Iraq's Religious Militias Push Back Against a Communist Revival], 17 Mart 2017, <http://bit.ly/2Gb9vXR>. Sadrist Hareketi ve İran yanlısı Şii partiler arasında yaşanan ve bazen siyasi partilerin üye ve bürolarına yönelik saldırılarla sonuçlanan siyasi rekabet üzerine, bkz. Savaş Çalışmaları Enstitüsü (ISW), *Irak Durum Raporu: 11-16 Şubat 2017*, [Iraq Situation Report: February 11-16, 2017], 16 Şubat 2017, <http://bit.ly/2FCSIS1>; ISW, *Irak Durum Raporu: 2-10 Şubat 2017*, [Iraq Situation Report: February 2-10, 2017], 10 Şubat 2017, <http://bit.ly/2CIEabz>.

⁴³⁰ Bkz. ör. Bas News, *İD, Khanaqin Yakınlarındaki Aşiret Reisinin Evine Saldırdı, Bir Kişiyi Kaçırıldı*, [IS Attacks Village Chieftain Home near Khanaqin, Kidnaps One], 13 Aralık 2018, <https://bit.ly/2UUPonR>; UIHA, *Silahlı Saldırganlar Muhtar'ın oğluna Bakuba'nın Kuzeydoğusunda Suikast Düzenledi*, [Gunmen Assassinate Mukhtar's Son Northeast of Baquba], 16 Kasım 2018, <https://bit.ly/2PGBs1V>; The Intercept, *IŞİD Ortadan Kaybolmadı. Irak Devletine Karşı Bir Gerilla Savaşı Veriyor*, [ISIS Has not Vanished. It Is Fighting a Guerrilla War Against the Iraqi State], 16 Eylül 2018, <https://interc.pt/2MA8Dhb>; Irak News, *İD, Mosul'un güneyinde Güvenlik Şefini ve Şefin Ailesinden Yedi Kişiyi Öldürdü*, [IS Kills Security Leader, Seven of His Family Members, South of Mosul], 30 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2NzyWbK>; Reuters, *Irak Seçimlerinde Çalışan Bir İşçinin Ailesinden Dört Kişi Öldürüldü*, [Four Members of Iraqi Election Worker's Family Killed], 25 Haziran 2018, <https://reut.rs/2tFINKd>; UIHA, *Batı Kerkük'te İki Sivil Kaçırıldı*, [Two Civilians Kidnapped in Western Kirkuk], 5 Şubat 2018, <http://bit.ly/2GLJvRS>.

UNHCR, yapılan bu analizlere dayanarak, IŞİD'in varlığını sürdürdüğü yerlerde Irak hükümetiyle ilişkili veya onun destekçisi olarak algılanan kişilerin, dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak, siyasi görüşleri veya kendilerine isnat edilen siyasi görüşler, dini veya diğer ilgili gerekçeler sebebiyle **uluslararası mülteci koruma ihtiyacı duyması muhtemel kişiler** olduğunu düşünmektedir. Bu kişiler:

- Hükümet yetkilileri
- Hükümet tarafından atanan hâkimler ve savcılar ve kamu şirketlerinin çalışanları da dâhil olmak üzere devlet memurları
- Siyasi parti üyeleri
- (Irak Güvenlik Güçleri) ISF mensupları,⁴³¹ bağlı kuvvetler ve *Peşmerge*
- ISF, bağlı kuvvetler veya *Peşmerge* ile işbirliği yaptıklarından şüphelenilen siviller
- Aşiret liderleri ve hükümet ile ilişkisi olduğu düşünülen aşiret mensupları olabilir.

Eski hükümet yetkilileri ve eski ISF mensupları⁴³², bağlı kuvvetler ve *Peşmerge'nin* yanı sıra, Irak Hükümeti ile ilişkili veya onun destekleyicisi olduğu düşünülen bireylerin aile fertleri, dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak uluslararası korumaya da ihtiyaç duyabilirler.

UNHCR, ülkenin diğer bölgelerinde, Irak hükümetiyle ilişkili veya Irak hükümetinin destekleyicisi olduğu düşünülen kişilerin, dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak siyasi görüşleri veya kendilerine isnat edilen siyasi görüşleri, dini veya diğer ilgili gerekçeler sebebiyle uluslararası **mülteci koruma ihtiyacı içinde olabilecek kişiler** olduğunu düşünmektedir.

İlticanın sivil ve insani niteliğini koruma ihtiyacı göz önüne alındığında silahlı unsurlarla uluslararası mülteci korumasına yönelik başvurular, askeri ve silahlı faaliyetlerden gerçekten ve kalıcı olarak vazgeçtikleri tespit edilmedikçe dikkate alınmamalıdır.⁴³³ Polis memurları, eski askerler ve aşiret savaşçılarının talepleri, mülteci statüsünden çıkarılma olasılığını inceleme ihtiyacını da beraberinde getirebilir.⁴³⁴

3) Hükümete veya Hükümetle Bağlantılı Kişilere Muhalif veya Muhalif Olduğu Düşünülen Kişiler

Hükümet yetkililerini, politikacıları veya siyasi nüfuzu olan diğer kişileri eleştiren veya eleştirdiği düşünülen veya hükümetin görevini kötüye kullandığını veya yolsuzluk yaptığını iddia eden kişilerin, nüfuzu olan hükümet ve parti yetkilileri, güvenlik personeli ve hükümete bağlı silahlı gruplar da dâhil olmak üzere devlet ve devlete bağlı aktörler tarafından hedef alındığı bildirilmektedir.⁴³⁵ Hedef alma biçimlerinin sindirme, taciz, fiziksel saldırılar, keyfi tutuklama ve siyasi saiklerle yapılan cezai kovuşturma (ör. iftira suçlamalarında), kaçırma ve bazı durumlarda cinayet olduğu bildirilmektedir. Bu

⁴³¹ "Üyeler" ifadesi, Irak'tan kaçışları sırasında ISF'de görev yapan ve Irak'a dönmeleri hâlinde ordudaki eski pozisyonları nedeniyle zarar görmekten korkan personele atıfta bulunur (iltica başvurusu sırasında askeri ve silahlı faaliyetlerinden gerçekten ve kalıcı olarak vazgeçmeleri şartıyla).

⁴³² "Eski üyeler" ifadesi, Irak'tan kaçışları sırasında artık aktif görevde olmayan eski askeri personele atıfta bulunur.

⁴³³ UNHCR Yürütme Komitesi, *İlticanın Sivil ve İnsani Statüsü Hakkında Varılan Sonuç, No. 94 (LIII) - 2002*, [Conclusion on the Civilian and Humanitarian Character of Asylum, No. 94 (LIII) – 2002], 8 Ekim 2002, www.refworld.org/docid/3dafdd7c4.html. Feragatin gerçekliği ve sürekliliğini nasıl kuracağımıza dair rehberlik için, bkz. UNHCR, *İlticanın Sivil ve İnsani Statüsünü Korumaya İlişkin İşlevsel Yönergeler*, [Operational Guidelines on Maintaining the Civilian and Humanitarian Character of Asylum], Eylül 2006, www.refworld.org/docid/452b9bca2.html.

⁴³⁴ Bkz. Bölüm III.D ("Mülteci Statüsü Haricinde Tutmaya İlişkin Dikkate Alınması Gereken Hususlar").

⁴³⁵ Bu aktörlerin nasıl hedef aldığına dair örnekler için, sonraki dipnotlardaki kaynaklara bakınız.

profilde olanlar özellikle profilleri örtüşen medya çalışanları;⁴³⁶ sivil toplum aktivistleri⁴³⁷ ve protestocular;⁴³⁸ yolsuzlukla mücadelede görev alan emniyet görevlileri ve yargı yetkililerinden oluşur.⁴³⁹

⁴³⁶ Irak Gazeteci Haklarını Savunma Birliği (İHRDA) Direktörü İbrahim El Sarra'i'ye göre, "gazetecilere karşı yapılan saldırıların çoğu devlet yetkilileri, asker veya emniyet güçleri ya da devletin himayesi dışındaki silahlı gruplar tarafından işlendi." ve ek olarak: "Bir gazeteci bir bakanlıktaki yolsuzluk hakkında yazdığına ya bakan ya bakanın korumaları ya da bakanın mensup olduğu aşiret üyelerinin saldırısıyla karşı karşıya kalacaktır. Birçok vakayı belgeledik"; The New Arab, *Gazeteciler Savaş Haberleri Yazmanın Ötesinde Bir Kariyer Hayal Ederek Irak'ta Hayatta Kalmak İçin Savaşıyorlar*, [Journalists Fight to Survive in Iraq, *Dreaming of a Career Beyond War Reporting*], 12 Haziran 2018, <https://bit.ly/2zkTWL3>. Ayrıca bkz. Körfez İnsan Hakları Merkezi (GC4HR), *Irak: ve Irak Kürt Bölgesi: Eylemciler ve Gazeteciler Hedef Alınmaya Devam Ediyor*, [Iraq: and Iraqi Kurdistan: Targeting of Activists and Journalists Continues], 14 Mart 2019, <http://bit.ly/2W05Djdl>; Gazetecileri Koruma Komitesi (CPJ), *Iraklı Milisler, Basra Basınına Yola Getirmek İçin Tehdit ve Şiddete Başvuruyor*, [Iraqi Militias Use Threats, Violence to Keep Basra Press in Line], 19 Şubat 2019, <http://bit.ly/2F6pfet>; Baghdad Post, *Alaa Mashzoub, Yazdıkları ile Ölümüne Yol Açan Romancı*, [Alaa Mashzoub, the Novelist Whose Words Killed Him], 3 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TtG5dq>; CPJ, *Irak Makamları Protestolar Sırasında İnternete Erişimi Engelledi, Gazetecileri Gözaltına Aldı ve Darp Etti*, [Iraqi Authorities Shut Down Internet, Detain and Assault Journalists amid Protests], 14 Eylül 2018, <https://cpj.org/x/7440>; Iraqi News, *Iraklı Medya Çalışanı Yargıya Hakaret Suçundan Tutuklandı: Sözcü*, [Iraqi Media Figure Arrested for Insulting Judiciary: Spokesman], 28 Haziran 2018, <https://bit.ly/2NcmOKS>; Sınır Tanımayan Gazeteciler (RSF), *Yolsuzluk Hakkında Yazan Gazeteciler Irak'ta Tutuklandı*, [Covering Corruption Exposes Journalists to Arrest in Iraq], 12 Haziran 2018, www.ecoi.net/en/document/1435510.html; Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (IFJ), *Irak: Bir Gazeteci, Hükümeti Eleştirdiği İçin Tekrar Tutuklandı*, [Iraq: A Journalist Arrested again for Being Critical of the Government], 14 Şubat 2018, <https://bit.ly/2Rmngnr>; CPJ, *Irak Makamları, Bağdat Kontrol Noktasında Samir Obeid'i Tutukladı*, [Iraqi Authorities Arrest Samir Obeid at Baghdad Checkpoint], 6 Şubat 2018, <https://cpj.org/x/7132>; CPJ, *Dijlah TV: Kimliği Belirsiz Saldırganlar Bağdat Bürosunu Ateşe Verdiler*, [Dijlah TV: Unknown Assaultants Set Fire to Baghdad Bureau], 10 Ocak 2018, <https://cpj.org/x/70cd>. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.6 ("Gazeteciler ve diğer Medya Çalışanları").

⁴³⁷ "Zorla kaybedilme, yetkililer ve bağlı milisler tarafından yapılan ihalleri kınayan insan hakları aktivistleri ve gazetecilere karşı susturma amaçlı kullanılmaktadır. Ayrıca, zorla kaybedilme hakkında konuşmak yetkililerin misilleme yapmalarına yol açar." ve ek olarak: "Gazeteciler ve insan hakları aktivistlerinin ifade özgürlüğü hakkı son derece kısıtlıdır ve taciz edilmeye ve misillemelere maruz kalmaya devam etmektedirler. Misilleme biçimleri; zorla kaybolma, keyfi gözaltı ve işkence uygulamalarını içerir"; Alkarama, *Universal Periodic Review Iraq –Paydaşlar Tarafından Sunulan Bilgilerin Özeti*, 28 Mart 2018, <https://bit.ly/2IHhpMH> para. 41. [2017 yılı Mayıs ayında Bağdat'ta] "yedi öğrencinin kaçırılmasının hem gösterilere katılmalara hem de Irak toplumundaki olumsuz olayları eleştirmeleri gibi sivil aktivizm ile "doğrudan ilgili" olması muhtemeldir"; Irak Sivil Toplum Dayanışma Girişimi (ICSSI), *Iraklı Aktivistler, Sivil Aktivist olmaları sebebiyle 7 Öğrenciyi Kaçıran Kişilerden Hesap Sorulmasını Talep Ediyorlar – Uluslararası Dayanışma Gerekli*, [Iraqi Activists Demand Those who Abducted 7 Students Because of their Civil Activism Be Held Accountable – International Solidarity Is Needed], 11 Mayıs 2017, <http://bit.ly/2GQGRVl>. ("... birçoğu, çoğunlukla milletvekillerine ve bakanlarla bağlantılı ülkenin milis kuvvetlerinin hişmana uğramaktan korktukları için [yolsuzlukla alakalı] konuşmaktan korkuyor"; MEE, *Yedi Yolsuzluk Karşıtı Eylemci Bağdat'ta Kaçırıldı*, [Seven Anti-Corruption Activists Kidnapped in Baghdad], 9 Mayıs 2017, <https://shar.es/1L7LGX>. "Sivil, Dini haklar, azınlık hakları ve kadın hakları savunucuları başta olmak üzere sivil toplum aktivistleri, militan İslamcı gruplar ve devlet aktörlerinden artan oranda tehdit, işkence ve kötü muamele gördüler"; Civicus, *Sivil Toplum Takip Raporu*, [Civil Society Watch Report], Haziran 2016, https://bit.ly/2pws4L_s. 11. Ayrıca bakınız, Freedom House, *Dünyada Özgürlük 2019 - Irak*, [Freedom in the World 2019 – Iraq], 4 Şubat 2019, www.ecoi.net/en/document/2002613.html; Rudaw, *Irak, Kürt Aktivisti Kerkük'ün Askerleştirilmesini Protesto Ettiği İçin Tutukladı*, [Iraq Arrests Kurdish Activist for Protesting Militarization of Kirkuk], 16 Ekim 2018, <https://bit.ly/2pX9Rdr>; Qantara.de, *Irak'ta Cinayet ve Adam Kaçırma: Amansız bir Gelgit*, [Murder and Kidnapping in Iraq: An Inexorable Tide], 23 Şubat 2018, <http://bit.ly/2HrPNqm>; AFP, *Irak-ABD Yolsuzlukla Mücadele Aktivisti İftiradan Hapse Atıldı*, [Iraq-US Anti-Corruption Activist Jailed for Defamation], 10 Şubat 2018, <http://bit.ly/2Hh7RTK>.

⁴³⁸ Bazı durumlarda, yolsuzluk, işsizlik ve kamu hizmetlerindeki eksiklikler ile ilgili protestolarda canlı mühimmat kullanımı da dâhil olmak üzere güvenlik güçleri tarafından aşırı bir güç kullanıldığı bildirilmektedir 2018 yazında Basra ve Güney Irak'ın bazı bölgelerindeki protestoların bazılarının, güvenlik güçleriyle çatışmalara dönüştüğü ve protestocuların, ISF ve bağlı güçlerin yanı sıra nüfuzlu siyasi partilerle bağlantılı unsurlar tarafından tehdit, fiziksel saldırı, keyfi tutuklama ve adam kaçırmalara maruz kaldıkları bildirildi. Irak'ın Basra'daki İnsan Hakları Komisyonu Başkanı Mehdi el-Tamimi'ye göre, güvenlik güçleri "protestoculara doğrudan ateş açtı" ve bir protestocu "güvenlik güçleri tarafından elektrik şokuna maruz bırakıldı"; Reuters, *Protestocu Basra'da Güvenlik Güçleriyle Yaşanan Çatışmalar Sırasında Öldürüldü*, [Protester Killed in Basra during Clashes with Security Forces], 4 Eylül 2018, <https://reut.rs/2FmryX>. "Güvenlik güçleri, 2018 yılı temmuz ayında başlayan ve Aralık ayı itibarıyla devam eden Basra'daki yolsuzluk ve zayıf altyapıyla alakalı bir dizi protestoyu bastırmak için sokağa çıkma yasağı, göz yaşartıcı gaz ve canlı mühimmat kullandı. Çok sayıda insan tutuklandı veya yaralandı ve en az 15 kişi öldürüldü"; Freedom House, *Dünyada Özgürlük 2019 - Irak*, [Freedom in the World 2019 – Iraq], 4 Şubat 2019, www.ecoi.net/en/document/2002613.html. Raporlara göre, 25 Eylül 2018'de Basra'da öldürülen aktivist ve protesto organizatörü Suad Al-Ali ve 17 Kasım 2018'de kimliği belirsiz silahlı kişiler tarafından vurularak öldürülen din adamı Şeyh Wissam al-Ghrawi gibi protesto liderleri/aktivistler öldürülmek için seçilmiştir; BMGK, (2018) 2421 Sayılı Kanun'un Uygulanması, 1 Şubat 2019, <https://bit.ly/2H5liCP>, para. 41; BBC, *Irak İnsan Hakları Aktivisti Basra'da Vurularak Öldürüldü*, [Iraqi Human Rights Activist Shot Dead in Basra], 25 Eylül 2018, <https://bbc.in/2zG51a9>. Ayrıca bakınız, Uluslararası Af Örgütü, *Irak: İfade Özgürlüğüne Vurulan Pranga Daha da Daraldı*, [Iraq: Fist Around Freedom of Expression Tightens], 1 Mart 2019, <http://bit.ly/2UBDMpc>, s. 4; Reuters, *Irak'ın Basra Kentinde Protestocuları Dağıtmak İçin Polis Gerçek Mermiyle Ateş Açtı, Police Fire Live Rounds to Disperse Protest in Iraq's Basra*, 14 Aralık 2018, <https://reut.rs/2zXxSq2>; Washington Post, *Basra Protestolarıyla Bağlantılı Iraklı Din Adamı Evinin Dışında Öldürüldü*, [Iraqi Cleric Linked to Basra Protests Killed Outside Home], 18 Kasım 2018, <https://wapo.st/2DRbYlu>; AP, *İran Destekli Milisler Irak Basra'da Korku Hâkimiyeti Sırasına Suçlandı*, [Iran-Backed Militias Accused of Reign of Fear in Iraqi Basra], 23 Eylül 2018, <https://bit.ly/2QWUYDL>; MEE, 'Sabotajcılar': Devlet Dışı Aktörler Basra'da Aktivistleri Öldürmekle ve Onlara Kötü Davranmakla Suçlandı, [Saboteurs: Non-State Actors Accused of Killing and Abusing Basra Activists], 20 Ekim 2018, <https://bit.ly/2PDmpoF>; Uluslararası Af Örgütü, *Irak: Basra'daki Protestocuların Ölümüne Etkin Bir Biçimde Soruşturulmalıdır*, [Iraq: Deaths of Protesters in Basra Must Be Effectively Investigated], 7 Eylül 2018, <https://bit.ly/2QbYdXS>; Alkarama, *Irak'taki Güvenlik Güçlerinin Aşırı Güç Kullanımı, Barışçıl Protestolara Katılan Bazı Protestocuların Ölümü ve Yüzlerce Yaralanmasıyla Sonuçlandı*, [Use of Excessive Force by Security Forces in Iraq Results in Several Deaths and Hundreds of Injuries of Peaceful Protesters], 8 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2znTfk3>; HRW, *Irak: Güvenlik Güçleri Protestoculara Ateş Açtı*, [Iraq: Security Forces Fire on Protesters], 24 Temmuz 2018, www.ecoi.net/en/document/1439329.html. Ayrıca bkz. Bölüm II.A.1 ("Güneydeki Vilayetlerde Güvenlik").

⁴³⁹ "Irak'ta uzun süredir hakim ve avukatlar yıldırlımla çalışılmaktadır, ancak son aylarda bu durum yoğunlaşmıştır. Ateşkes raporlama platformuna yüklenen raporlar, Basra'daki bazı hâkimlerin yolsuzluk yapan memurları cezalandırmak gibi ceza hukuku kapsamında verdikleri kararlardan sonra aldıkları tehditleri detaylandırmaktadır. Yolsuzluk ve uyuşturucu davaları üzerinde çalışan bir tetkik hâkiminin evine uyarı olarak ateş açıldı"; Sivil Hakları Ateşkes Merkezi/MRGI, *Irak'ta Tehdit Altındaki Sivil Aktivistler*, [Civilian Activists under Threat in Iraq], Aralık 2018, <https://bit.ly/2UnHNg1>, s. 18. "Yargı üyeleri özellikle organize suç, yolsuzluk ve milislerin faaliyetleri ile ilgili davalara

Hükümetin soruşturulduğunu duyurduğu cinayetlerin faileri bu soruşturmalar neticesinde nadiren tespit edildi ve haklarında kovuşturma yapıldı.⁴⁴⁰

Eski Başkan Saddam Hüseyin hükümetinin ve feshedilmiş Baas Partisinin eski üyelerinin⁴⁴¹ eski hükümet ve/veya parti üyeliği veya (bunların yanı sıra) diğer gerekçelerle (örneğin, IŞİD üyeliğinden şüphe veya aşiret, mezhep veya mesleki geçmişi nedeniyle) seçilip seçilmediği bilinmemekle birlikte, bazı durumlarda cinayetle sonuçlanacak şekilde, hâlâ hedef alındıkları söylenmektedir.⁴⁴²

UNHCR, hükümet yetkililerine (yereldeki yetkililer de dâhil) karşı çıkan veya karşı olduğu düşünülen kişilerin, siyasilerin veya siyasi nüfuzu olan kişilerin, dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak, siyasi görüşleri veya kendilerine isnat edilen siyasi görüşler ve/veya diğer gerekçeler nedeniyle uluslararası **mülteci koruma ihtiyacı içinde olabilecek kişiler** olduğunu düşünmektedir.

Gazeteciler ve diğer medya çalışanları ile ilgili rehber ilkeler için bkz: Bölüm III.A.6.

4) IKB'ye veya IKBY ile Bağlantılı Kişilere Muhalif veya Muhalif Olduğu Düşünülen Kişiler

dâhil olduklarında, sindirme ve şiddet gibi önemli baskılarla karşı karşıya kalmaya devam ediyor"; Avustralya: Dışişleri ve Ticaret Bakanlığı, *Ülke Bilgi Raporu - Irak*, [Country Information Report – Iraq], 9 Ekim 2018, <https://bit.ly/2CaY0zv>, s. 28. Üst düzey yetkililerin adının geçtiği yolsuzluk davalarında kovuşturma, başka birçok sebebin yanı sıra, "yargıçların güçlü parti bağlantısı olan kişilere hüküm vermekten çekinmeleri" nedeniyle aksadı"; Orta Doğu Araştırma Enstitüsü, *Irak'ta Yolsuzlukla Mücadele Çabaları*, [Anti-Corruption Efforts in Iraq], 16 Ocak 2018, <http://bit.ly/2p4DxVX>. "Yasa dışı yolsuzlukla ilgili asılsız suçlamalar, yolsuzluk dosyalarına bakan kişileri hedef almak için sıklıkla bir araç olarak kullanılmıştır." ve ek olarak: "Şahısların ödedikleri bu bedel çok barizdir, çünkü görevli memurlar işlerini, hatta hayatlarını kaybetmiştir. Örneğin, El-Ugaili, C.O.I. Başkanlığı görevinden istifa etmeye ve 2011'de Bağdat'tan kaçmaya zorlandı; Sabah El-Saadi 2014'te seçimlere katılmaktan men edildi; El-Shabibi hâlâ Irak dışında; ve Adil Nuri, 2015 yılının sonunda tehditler aldı, kendisine karşı öldürme girişimleri oldu ve aracının ateşe verilmesi sonucunda oğlu yaralandı"; Sarwar Muhammed Abdullah, *Yolsuzluğa Önlene: 2003'ten sonra Irak'ta Yolsuzlukla Mücadele Çabalarında Hizipleşme ve Yozlaşma*, [Corruption Protection: Fractionalization and the Corruption of Anti-Corruption Efforts in Iraq after 2003], British Journal of Middle Eastern Studies, 5 Aralık 2017, <http://bit.ly/2FGHh5x>, s. 8, 14-15. Ayrıca bkz. Cenevre Uluslararası Adalet Merkezi (GICJ), GICJ'nin Irak hakkındaki Sunumları – BM İnsan Hakları Konseyinin 35. Oturumunda Sunulan Raporlar, [GICJ's Submissions on Iraq – Reports Submitted to the 35th Session of the UN Human Rights Council], Haziran 2017, <http://bit.ly/2FDDe7F1>, s. 5; Medwell Journals, 2003 sonrası Irak'ta yolsuzlukla mücadele stratejileri: Önümüzdeki Sorunlar, [Anti-Corruption Strategies in Iraq after 2003: The Challenges Ahead], 2017, <http://bit.ly/2D7rVpb>, s. 2195.

⁴⁴⁰ "Protestocular, insan hakları savunucuları ve medya çalışanları da dâhil olmak üzere, sivil aktivistlere karşı yapılan ölümcül saldırıların faileri Irak resmî kaynaklarına göre daima kimliği belirsiz veya bilinmeyen kişiler olarak tanımlanmaktadır. Duyurusu yapılan cinayet soruşturmalarında neredeyse hiçbir zaman, failerin kimliği tespit edilememiş veya adalet sağlanamamıştır"; Ceasefire Centre for Civilian Rights/MRGI, *Sivil Aktivistler Irak'ta Tehdit Altında*, [Civilian Activists under Threat in Iraq], Aralık 2018, <https://bit.ly/2UnHNgl>, s. 18.

⁴⁴¹ Baas Partisi, 2005 tarihli Irak Anayasası'nın 7. maddesi uyarınca yasaklanmıştır. Buna ek olarak Temmuz 2016'da anayasanın koyduğu bu yasağı güçlendiren, Baasçı protestoları ve Baasçı fikirlerin tanıtımının yapılmasının yasa dışı olduğunu beyan eden mevzuat kabul edildi; Anadolu Ajansı, *Baas Partisi Bağlantıları Sebebiyle Irak Seçimlerinden Men Edilen Adaylar*, [Candidates Banned from Iraq Polls for Baath Party Links], 2 Nisan 2018, <https://bit.ly/2rXpHpR>; MEE, *Irak Parlamentosu Baas Partisinin Yasaklanmasını Onayladı*, [Iraqi Parliament Votes to Ban the Baath Party], 31 Temmuz 2016, <https://bit.ly/2s2SQzY>.

⁴⁴² "Aşiret şeyhleri, 2003 öncesi rejimle bağlantılı olduklarını düşünen (Halk Seferberlik Güçleri) HSG'nin evlerine ve mallarına saldırdığından sık sık şikâyet ediyor"; Carnegie Ortadoğu Merkezi Irak'ta Sünni Açmazı, Mart 2016, <http://ceip.org/2DoMkGv>, s. 10. "30 Aralık [2016] tarihinde, bir sivil kimliği belirsiz silahlı kişiler tarafından Basra vilayetine bağlı Abu al-Khaseeb ilçesinde vurularak öldürüldü. Kurban Sünniydi ve Baas Partisi'nin eski bir üyesiydi"; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2016*, 30 Ağustos 2017, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2016], www.refworld.org/docid/5a7470a84.html, s. 16. "Irak'taki mevcut çatışma ortamında rol oynayan tarihi düşmanlıkların karmaşık ağında, Şiilerin siyasi söylemleri, dağılan Baas partisine sadık güçlerle ve Saddam Hüseyin zamanında görev yapmış olan emekli üst düzey subaylarla IŞİD'in destekçilerini bir araya getirme eğilimindedir. Bu söyleme uygun olarak IŞİD'e karşı askeri operasyonları gerçekleştiren hükümet yanlısı güçler IŞİD ile Baas Partisini bir noktada algılarında birleştirmiş gibi görünüyor. (...) IŞİD analistleri de eski Baas partisi üyelerinin oynadığı önemli role işaret ettiler. Bununla birlikte, İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün gördüğü birçok eski Baasçı, aşırılık yanlısı bu grupla hiçbir bağlantılarını olmadığını iddia ediyor"; HRW, *Sonrası Harabe: Irak'ın Tikrit'i Yeniden Ele Geçirmesinin Ardından Milislerin Gerçekleştirdiği İstisमारlar*, [Ruinous Aftermath: Militia Abuses Following Iraq's Recapture of Tikrit], 20 Eylül 2015, www.refworld.org/docid/55ffdbd64.html. Ayrıca bkz. UNAMI, *Irak'taki Silahlı Çatışmada Sivillerin Korunmasına İlişkin Rapor: 1 Kasım 2015 - 30 Eylül 2016*, [Report on the Protection of Civilians in the Armed Conflict in Iraq: 1 November 2015 - 30 September 2016], 30 Aralık 2016, www.refworld.org/docid/5885c1694.html, s. 30; UNAMI, *Irak'taki Silahlı Çatışmada Sivillerin Korunmasına İlişkin Rapor: 11 Aralık 2014 - 30 Nisan 2015*, [Report on the Protection of Civilians in the Armed Conflict in Iraq: 11 December 2014 - 30 April 2015], 13 Temmuz 2015, www.refworld.org/docid/55a4b83c4.html, s. 4, 29. 2018 yılı Mart ayı başında, Eylül 2017 tarihli ve 72 sayılı yasaya göre, Irak Ulusal Hesap Verebilirlik ve Adalet Kurulunun Baas Parti rejiminin eski üyelerinin ve bazen de, aileleri ve ikinci derece akrabalarının taşınır ve taşınmaz mallarının müsaderesini emrettiği söylenmektedir. Yasanın "merhum başkan Saddam Hüseyin'in ve akrabalarının, eski rejimden 52 üst düzey yetkili ve Baas partisinin 4.000'den fazla eski bakan ve yetkilisinin mal varlıklarına ve taşınmazlarına el konulmasına ve müsaderesine izin verdiği" bildirilmektedir. Asharq El-Awsat, *Irak Saddam Hüseyin'in ve Yardımcılarının Varlıklarına El Koyacak*, [Iraq to Seize Assets of Saddam Hussein, His Aides], 6 Mart 2018, <http://bit.ly/2GyW7gt>. Ayrıca bkz., Rawabet Araştırma ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, *Adalet ve Hesap Verebilirlik Kurulu Eski Irak Rejiminin Mal Varlığını Yeniden Değerlendirecek*, [A New Assessment of the Accountability and Justice Commission of the Property of the Former Iraqi Regime], 12 Mart 2018, <http://bit.ly/2DwB6zC>.

IKBY makamlarını, iktidar partilerini veya IKB'de siyasi nüfuzu olan kişileri eleştirenler veya eleştirdiği düşünenler veya IKB'de hükümet ile ilgili istismar ve yolsuzluk iddialarında bulunan kişilerin bazı durumlarda IKBY makamları, nüfuz sahibi hükümet ve parti yetkilileri ve IKB içindeki partiye bağlı güvenlik güçleri tarafından hedef alındığı bildirilmektedir.⁴⁴³ Bu profildeki kişiler arasında profilleri benzerlik gösteren gazeteciler ve diğer medya çalışanları başta olmak üzere,⁴⁴⁴ rakip veya muhalif siyasi partilerin üyeleri,⁴⁴⁵ sivil toplum aktivistleri⁴⁴⁶ ve protestocular⁴⁴⁷ olduğu söylenmektedir.⁴⁴⁸

⁴⁴³ "Kürdistan Bölgesinde yapılan bir siyasi konuşma yüzünden hükümet veya partizan güçler insanları keyfi şekilde gözaltına alabilir ya da başka şekillerde misilleme yapabilir"; Freedom House, *Dünyada Özgürlük 2019 - Irak*, [Freedom in the World 2019 – Iraq], 4 Şubat 2019, www.ecoi.net/en/document/2002613.html.

⁴⁴⁴ IKBY makamlarının hassas olduğunu düşündüğü konular hakkında eleştirel habercilik yapan gazetecilerin ve medya çalışanlarının, bazı durumlarda adam kaçırmaya ve yargısız infazın yanı sıra taciz, sindirme, fiziksel saldırı, ekipmana el koyma ve keyfi tutuklamalara hedef oldukları bildiriliyor. Örneğin, *Devlet Karşısı Eylemlerle Suçlanan Gazeteci Irak Kürdistan'ında Haftalarca Gözaltında Kaldı*, [Journalist Detained for Weeks in Iraqi Kurdistan, Accused of Anti-State Acts], 21 Şubat 2019, <http://bit.ly/2XSPEFg>; CPJ, *Musul ve Erbil'de Dört Iraklı Gazeteci Gözaltına Alındı*, [Four Iraqi Journalists Detained in Mosul and Erbil], 25 Ocak 2019, <https://bit.ly/2Unvsc5>; Kürdistan 24, *Kürdistan'daki Erken Seçimde Gazetecilere Karşı Yapılan On Beş İhlal: Rapor*, [Fifteen Violations Against Journalists in Kurdistan's Early Voting: Report], 29 Eylül 2018, <https://bit.ly/2OnwJkS>; GC4HR, *Irak Kürdistan'ı: Halkın Yaptığı Protestoları Haber Yapan Gazetecilere ve Medya Kuruluşlarına Karşı Benzeri Görülmemiş Saldırıları*, [Iraqi Kurdistan: Unprecedented Attacks on Journalists and Media Outlets During Coverage of Popular Protests], 31 Mart 2018, <https://bit.ly/2QueLuk>; Uluslararası Af Örgütü, *Irak: Kürdistan Bölgesinde Protestoculara ve Gazetecilere Yönelik Şiddet, İfade Özgürlüğü'nün Bariz Şekilde Göz ardı Edildiğini Gösteriyor*, [Iraq: Violence Against Protesters and Journalists in Kurdistan Region Shows Blatant Disregard for Freedom of Expression], 28 Mart 2018, www.refworld.org/docid/5abcf1064.html; HRW, *Irak Kürdistan Bölgesi: Protestocular ve Gazeteciler Gözaltına Alındı*, [Kurdistan Region of Iraq: Protesters, Journalists Detained], 28 Şubat 2018, www.refworld.org/docid/5a9914aa4.html; CPJ, *Kürtlerin Kontrolündeki Kuzey Irak'taki Protestolarla İlgili Haber Yapan TV Ekipleri Saldırıya Uğradı, Gözaltına Alındı*, [TV Crews Assaulted, Detained Covering Protests in Kurdish-Controlled Northern Iraq], 26 Mart 2018, <https://bit.ly/2I9zE9m>; RSF, *Irak Kürdistan'ındaki Protestolarla İlgili Haber Yapılmasını Önlemek için Tutuklanan Gazeteciler*, [Journalists Arrested to Prevent Coverage of Iraqi Kurdistan Protests], 28 Aralık 2018, www.ecoi.net/en/document/1420461.html. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.6 ("Gazeteciler ve diğer Medya Çalışanları").

⁴⁴⁵ Goran ve Yeni Nesil Hareketi üyeleri başta olmak üzere siyasi saikle hedef alındığı düşünülen kişilerin haberleri için, bkz. EPIC, *ISHM: 28 Şubat - 7 Mart 2019*, 7 Mart 2019, <http://bit.ly/2HITuSu>; Rudaw, *KDP, Misilleme Tutuklamaları yüzünden Kürdistan Yurtseverler Birliği (PUK) ile Anlaşmıyor*, [KDP, PUK Row with Retaliatory Arrests], 3 Ocak 2019, <http://bit.ly/2CixvYk>; The Arab Weekly, *Irak Kürtleri Terörün Ülke İçinden Yeniden Türemesi Karşısında Endişeli*, [Iraqi Kurds Wary of Resurgence of Home-Grown Terrorism], 29 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2Nyl7pC>; 17 Şubat, *Mansour Mzuri KDP Güçlerinden Ölüm Tehditleri Aldı*, [Mansour Mzuri Received Death Threats from KDP Forces], 8 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2mTr0mR>; HRW, *Irak Kürdistan Bölgesi: Protestocular Dövüldü, Gazeteciler Gözaltına Alındı*, [Kurdistan Region of Iraq: Protesters Beaten, Journalists Detained], 15 Nisan 2018, www.ecoi.net/en/document/1429508.html; Ekurd Daily, *Hareket, Tavgarı Azadi Üyelerinin Irak Kürdistan'ında Gözaltına Alındığını Söylüyor*, [Tavgarı Azadi Members Detained in Iraqi Kurdistan, Says Movement], 25 Şubat 2017, <https://bit.ly/2mOmRAi>. Alınan haberlere göre, iktidar partileri veya politikacıların açık sözlü eleştirilerini takiben ya da seçimler veya halk protestoları gibi hassas siyasi dönemlerde IKB içindeki muhalefet veya rakip siyasi partilerin ofisleri defalarca saldırıların hedefi olmuştur; Rudaw, *Goran Seçim Gecesi Parti Genel Merkezine Yapılan Saldırı ile İlgili KYB'nin Özrünü Kabul Ediyor*, [Gorran Welcomes PUK Apology for Election Night Attack on Party HQ], 22 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2N2mzVb>; NRT, *KDP'ye bağlı Silahlı Saldırganlar Yeni Nesil Hareketinin Erbil'deki Ofisine Baskın Düzenlediler: Açıklama*, [KDP Gunmen Raid New Generation Office in Erbil: Statement], 22 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2ooYmuE>; Anadolu Ajansı, *Silahlı Saldırganlar Irak'ın Süleymaniye kentindeki Goran Hareketi Genel Merkezine Saldırdılar*, [Gunmen Attack Gorran Movement HQ in Iraq's Sulaimaniyah], 13 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2ooj5OW>; Reuters, *Barzani Karşısı Kürt Partiler Gece Boyunca Ofislerine Saldırı Yapıldığını Bildirdiler*, [Kurdish Parties Opposed to Barzani Report Attacks on Offices Overnight], 30 Ekim 2017, <https://reut.rs/2yUQs2V>.

⁴⁴⁶ GC4HR, *Irak: Irak Kürdistan'ı: Eylemcilerin ve Gazetecilerin Hedef Alınması Devam Ediyor*, [Iraq: and Iraqi Kurdistan: Targeting of Activists and Journalists Continues], 14 Mart 2019, <http://bit.ly/2W05Djd>; ICSSI, *Awat Kendisi ve Ailesinin Emniyetinin Sağlanmasını Talep Ediyor*, [Awat Demands Safety for Himself and His Family], 3 Şubat 2018, <http://bit.ly/2HU6iwf>; 17 Şubat, *Gazeteci ve İnsan Hakları Savunucusu, Ragaz Kamal, Tutuklandı*, [Ragaz Kamal, Journalist and Human Rights Defender, Arrested], 23 Aralık 2017, <http://bit.ly/2F0BWq0>; IOHRD, *Kinama Beyanı - İnsan Hakları Aktivisti Şaswar Abdulwahid'in Keyfi Tutuklanması*, [Statement of Condemnation – The Arbitrary Arrest of the Human Rights' Activist, Shaswar Abdulwahid], 20 Aralık 2017, <http://bit.ly/2EZsUxv>; ICSSI, *Kürdistan Sosyal Forumu Irak'ın Kürdistan Bölgesinde Başladı!*, [Kurdistan Social Forum Launched in the Kurdistan Region of Iraq!], 10 Aralık 2017, <https://bit.ly/2OrsSQj>; 17 Şubat, *Sivil Aktivist Chalak Najim On Gündür Gözaltında*, [Civil Activist Chalak Najim Detained for Ten Days], 1 Ağustos 2017, <http://bit.ly/2F1L5Ta>.

⁴⁴⁷ Son yıllarda yetkililerin, yolsuzluk, bağımsızlık referandumundan kaynaklanan başarısızlıklar ve ödenmeyen maaşlar ile ilgili protestolara katılanlara tehdit, fiziksel saldırı ve keyfi tutuklamayla karşılık verdikleri pek çok kez bildirildi. HRW Orta Doğu Direktör Yardımcısı Lama Fakih'e göre, "Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) güvenlik güçleri mart ayı sonlarında en az 84 protestocuyu ve dört gazeteciyi gözaltına aldı [2018] (...). Gözaltıların çoğunun keyfi olduğu düşünülüyor (...). Güvenlik güçleri, bazı protestocular ve gazetecilere karşı telefonlarının kılıdını açmaları ve Facebook şifrelerini kendilerine vermeleri için yasadışı güç ve tehdit kullandı ve sadece bir tutukluya suç isnat edilmesine rağmen diğer tutuklular iki gün boyunca gözaltında tutulduktan sonra serbest bırakıldı. Bazıları 'yasadışı protestolara' katılmamak için söz niteliğinde bir belge imzalamaya zorlandı"; HRW, *Irak Kürdistan Bölgesi: Protestocular Dövüldü, Gazeteciler Gözaltına Alındı*, [Kurdistan Region of Iraq: Protesters Beaten, Journalists Detained], 15 Nisan 2018, www.ecoi.net/en/document/1429508.html. Ayrıca bkz. Uluslararası Af Örgütü, *Irak: İfade Özgürlüğüne Vurulan Pranga Daha da Daraldı*, [Iraq: Fist Around Freedom of Expression Tightens], 1 Mart 2019, <http://bit.ly/2UBDMpc>, s. 3-4; Uluslararası Af Örgütü, *Irak'ta İnsan Hakları: 2018'in İncelenmesi*, [Human Rights in Iraq: Review of 2018], 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2EkxROR>, s. 2; Freedom House, *Dünyada Özgürlük 2019 - Irak*, [Freedom in the World 2019 – Iraq], 4 Şubat 2019, www.ecoi.net/en/document/2002613.html; 17 Şubat, *KYB Asayish, Üç Protestocuyu Bilinmeyen Bir Yere Kaçırıldı*, [PUK Asayish Kidnapped Three Protesters to an Unknown Place], 10 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2Lwop0N>; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6af544.html, s. 18.

⁴⁴⁸ "2018 yılının ilk dört ayında yaklaşık 200 aktivist, STK, gazeteci ve göstericiye karşı 122 ihlal belgelendi"; ICSSI *Kürdistan Bölgesinde 2018 Yılında Şimdiye Kadar Olan Basın ve İfade Özgürlüğü Gerçeği*, [The Reality of Freedom of Press and Expression in the Kurdistan Region in 2018 so far], 20 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2Lzcy27>.

UNHCR, İKBY yetkililerine, iktidar partisine veya İKB'de siyasi nüfuzu olan kişilere karşı çıkan veya karşı olduğu düşünülen kişilerin, dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak, siyasi görüşleri veya kendilerine isnat edilen siyasi görüşler ve/veya diğer gerekçeler nedeniyle **uluslararası mülteci koruma ihtiyacı içinde olabilecek kişiler** olduğunu düşünmektedir.

Bu profildeki kişilerin aileleri, içinde buldukları durumun koşullarına bağlı olarak, siyasi görüşleri ve/veya diğer ilgili gerekçeler temelinde **uluslararası mülteci koruma ihtiyacı içinde olabilecek kişiler** olduğunu düşünmektedir.

Gazeteciler ve diğer medya çalışanları ile ilgili rehber ilkeler için bkz: Bölüm III.A.6.

Hedef alma şekilleri arasında sindirme, taciz, fiziksel saldırı, keyfi tutuklama ve siyasi saikli cezai kovuşturma olduğu bildirilmektedir.⁴⁴⁹

Açıklamalara göre, İKBY'yi gerçekten eleştirenlerin veya eleştirdiği zannedilen kişilerin aileleri, zaman zaman İKBY yetkilileri ya da bilinmeyen aktörler tarafından tehdit ve iftiraya maruz kalmıştır.⁴⁵⁰

5) Dini ve Etnik Azınlık Gruplarının Mensupları ve Katı İslami Kurallara Aykırı Davranan Kişiler

a) Dini ve Etnik Azınlık Gruplarının Mensupları

Irak; Araplar, Kürtler, Türkmenler, Afrika kökenli vatandaşlar ("Afro Iraklılar" olarak anılır), Romanlar (Dom), Bidûn ve Şabaklar gibi farklı etnik gruplara ev sahipliği yapmaktadır. Nüfusun çoğunluğu Şii ya da Sünni İslam'a bağlıdır. Buna ek olarak çeşitli Hristiyan mezhepleri, Yezidiler, Sabiler-Mandeanlar, Kaka'iler, Baha'iler ve çok az sayıda Yahudi topluluğu vardır.⁴⁵¹

Irak makamlarının genel olarak din özgürlüğüne saygı duydukları bildirilirken birçoğu güçlü siyasi veya aşiret bağlarından yoksun olan azınlıklar, çatışma, siyasi ve dini zulüm nedeniyle en sonu DAESH elinden olan yerinden edilme uygulamasıyla karşı karşıya kaldılar.⁴⁵² Ayrıca azınlık grupları yasal,⁴⁵³ siyasi ve

⁴⁴⁹ Örneğin, söylene göre, Irak'ın Kürdistan bölgesinde Eylül 2017 tarihinde gerçekleşen referandumda muhalifler taciz, tehdit ve fiziksel şiddetle karşı karşıya kalmışlardır. "Kürt bölgesinde siyasi içerikli konuşmalar da keyfi gözaltı ile sonuçlanabilir ya da hükümet veya partizan güçlerin başka şekilde misilleme yapmasına neden olabilir ve [2017] Eylül ayı bağımsızlık referandumunun olduğu sıralar özellikle Kerkük gibi anlaşmazlık konusu olan yerlerde muhaliflerin sindirilmeye çalışıldığına dair bildirimler yapılmıştır"; Freedom House, *Dünyada Özgürlük 2018 – Irak*, [Freedom in the World 2018 – Iraq], 5 Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5ad85795a.html. Ayrıca bkz, CPJ, *Kürt Askeri Güçleri EL-Ahad TV Muhabirini Kerkük İli Dışına Çıkardılar*, [Kurdish Military Forces Expel Al-Ahad TV Reporter from Kirkuk Province], 2 Ekim 2017, <https://cpj.org/x/6e85>; RSF, *Kürdistan Referandum Gerginliğinde Hedef Alınan Medya*, [Media Targeted in Kurdistan Referendum Tension], 28 Eylül 2017, www.ecoi.net/en/document/1410545.html; 17 Şubat, *Çevreci Aktivist İki Haftadır Tutuklu*, [Environmental Activist Has Been Arrested for Two Weeks], 23 Eylül 2017, <http://bit.ly/2BUJj3G>; CPT, *Irak Kürdistan'ında Halka Açık Söylemde Bulunan İnsanlara Karşı Şiddet*, [Violence Against People Engaging in Public Discourse in Iraqi Kurdistan], Ağustos 2017, <http://bit.ly/2GionKnm>, s. 3, 4; UIHA, *Süleymaniye'de Saldırganlar Referandumu Reddeden Bir Aktiviste Saldırdı*, [In Sulaymaniyah Assaults Attack an Activist Refuses Referendum], 19 Ağustos 2017, <http://bit.ly/2DR1ucl>.

⁴⁵⁰ Örneğin, gazeteci, aktivist ve insan hakları savunucusu olan Sherwan Sherwani'nin, ailesi de dâhil olmak üzere sürekli Erbil güvenlik güçlerinin tehditleri ile karşı karşıya olduğu bildirilmiştir; CPT, *Irak Kürdistan'ında Halka Açık Söylemde Bulunan İnsanlara Karşı Şiddet*, [Violence Against People Engaging in Public Discourse in Iraqi Kurdistan], Ağustos 2017, <http://bit.ly/2GionKnm>, s. 4. Ayrıca bkz, Uluslararası Af Örgütü, *Uluslararası Af Örgütü Raporu 2017/18 - Irak*, [Amnesty International Report 2017/18 – Iraq], 22 Şubat 2018, www.refworld.org/docid/5a9919c74.html; ICSSI, *Awat Kendisi ve Ailesi İçin Güvenlik Talep Ediyor*, [Awat Demands Safety for Himself and His Family], 3 Şubat 2018, <http://bit.ly/2HU6iwf>.

⁴⁵¹ ABD Uluslararası Dini Özgürlük Komisyonu (USCIRF), *USCIRF Yıllık Raporu 2018 – 2. Katman – Irak*, [USCIRF Annual Report 2018 – Tier 2 – Iraq], 25 Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5b278edd2.html, s. 176; MRGI, *Dünyada Azınlıklar ve Yerli Halklar Rehberi – Irak*, [World Directory of Minorities and Indigenous Peoples – Iraq], Mayıs 2018, www.refworld.org/docid/4954ce672.html; BM İnsan Hakları Konseyi, *Azınlık Meseleleri Özel Raportörünün Irak Misyonunda Hazırladığı Rapor*, [Report of the Special Rapporteur on Minority Issues on Her Mission to Iraq], 9 Ocak 2017, A/HRC/34/53/Add.1, www.refworld.org/docid/5899be124.html, para. 6.

⁴⁵² BM İnsan Hakları Konseyi, *Azınlık Meseleleri Özel Raportörünün Irak Misyonunda Hazırladığı Rapor*, [Report of the Special Rapporteur on Minority Issues on Her Mission to Iraq], 9 Ocak 2017, A/HRC/34/53/Add.1, www.refworld.org/docid/5899be124.html, s. 7-8; BM Haber Servisi, *BM İnsan Hakları Paneli, İŞİD'in Yezidilere Karşı Soykırım Yaptığı Sonucuna Vardı*, [UN Human Rights Panel Concludes ISIL Is Committing Genocide Against Yazidis], 16 Haziran 2016, www.refworld.org/docid/57679ba440b.html; MRGI, *Dünyada Azınlıklar ve Yerli Halklar Rehberi – Irak*, [World Directory of Minorities and Indigenous Peoples – Iraq], Mayıs 2018, www.refworld.org/docid/4954ce672.html. Ayrıca bkz. The Atlantic, *İŞİD'den Sonra Irak Hâlen Paramparça*, [After ISIS, Iraq Is Still Broken], 2 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2Mz9ank>.

⁴⁵³ 2005 Anayasası Irak'ın etnik ve kültürel çeşitliliğini açıkça tanıyıp ve azınlıklara koruma ve güvence sağlar. Bununla birlikte, bazı anayasal ve diğer yasal hükümler bu güvencelerle çelişir gibidir. Örneğin, Anayasa, Irak halkının çoğunluğunun "İslami kimliğini" güvence altına alır, İslam'ı devletin resmî dini olarak kabul eder, İslam'ın "yasamanın temeli" olarak kabul edilmesini zorunlu kılar ve "İslam'ın yerleşik hükümlerine" aykırı bir yasa çıkarılamayacağını belirtir; bkz. Madde 2(1), 2(1A) ve 2(2). Bu çelişkilerin çoğu bugüne kadar mahkemede sinanmamıştır ve buna göre, din özgürlüğüne yönelik korumanın kapsamının tam olarak ne olduğu belirsizliğini korumaktadır. Diğer yasalardaki hükümler, Müslümanların din değiştirmesini önlemek ve ebeveynlerinden birinin İslam'ı seçmesi durumunda reşit olmayan çocukların otomatik olarak İslam'ı seçmiş sayılmaları gibi örneklerle anayasal güvenceleri kısıtlamaktadır.

ekonomik anlamda ötekileştirildiklerini bildirmiştir.⁴⁵⁴ Bahai inancının uygulanması yasaklanmıştır.⁴⁵⁵ Azınlıklar, bazı bölgelerde hükümete bağlı grupların cinsel saldırı ve tacizde bulduklarını bildirdiler.⁴⁵⁶ İKB'de, azınlıklara karşı yetkililer tarafından ayrımcılık yapılması ve siyasi özgürlüklerinin bastırılmasına dair örnekler verilmiştir.⁴⁵⁷ Bazı durumlarda, azınlık haklarını savunan gruplar ve aktivistler, yaptıkları çalışmalarla ilgili devlet ve devlet dışı aktörler tarafından tehdit edildiklerini ve siyasi saiklerle bu çalışmalarının kısıtlandığını bildirmiştir.⁴⁵⁸

Ayrıca, yasaya göre, Müslüman bir babadan doğan çocuklar tecavüz sonucu bile doğmuş olsalar Müslüman sayılırlar; ABD Dışişleri Bakanlığı, 2017 Uluslararası Dini Özgürlükler Raporu – Irak, [2017 Report on International Religious Freedom – Iraq], 29 Mayıs 2018, www.ecoi.net/en/document/1436875.html; MRGI, Kavşak Noktası: İŞİD'den Sonra Irak Azınlıklarının Geleceği, [Crossroads: The Future of Iraq's Minorities after ISIS], Haziran 2017, www.refworld.org/docid/5a0d6ddd4.html, s. 33; Irak Cumhuriyeti Anayasası, [Constitution of the Republic of Iraq], 15 Ekim 2005, www.refworld.org/docid/454f50804.html. Ayrıca bkz. "Karma Evlilikler" ve "İslam Dininden Dönme".⁴⁵⁴ "Orta ve Güney Irak'ta, Hristiyanlar, haç gibi Hristiyanlık sembollerini kamuya açık alanlarda kullanmazlar; çünkü bu, kontrol noktalarında, üniversitelerde, devlet binalarında ve işyerlerinde taciz veya ayrımcılığa uğramalarına yol açabilir. Irak Kürdistan Bölgesindeki (IKR) Hristiyanların bile arabalarının dikkat çekmemesi için haç sembollerini kaldırdıkları söyleniyor", Dünya İnceleme Raporu - Irak, [2019 World Watch List Report – Iraq], 19 Ocak 2019, <https://bit.ly/2IB6uVt>. "(...) Yezidiler ve Chaldo-Süryani Hristiyanlar gibi diğer etnik ve dini azınlıklar, kendileriyle ilgili uzun süredir devam eden ön yargılar ve ana siyasi gruplardan olmamaları nedeniyle iş ararken sürekli ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar."; MRGI, İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi (CERD) Alternatif Raporu – Irak Periyodik Raporunun İncelenmesi, [Alternative Report to the Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD) – Review of the Periodic Report of Iraq], 2018, <http://bit.ly/2VKsoYo>, para. 15. Ayrıca bkz., ABD Dışişleri Bakanlığı, 2017 Uluslararası Dini Özgürlükler Raporu – Irak, [2017 Report on International Religious Freedom – Iraq], 29 Mayıs 2018, www.ecoi.net/en/document/1436875.html; Syria Deeply, İŞİD sonrası Suriye ve Irak'taki Azınlıkların Kaderi, [The Fate of Minorities in Post-ISIS Syria and Iraq], 10 Ocak 2018, <https://bit.ly/2sTZbhs>; MRGI, Kavşak Noktası: İŞİD'den Sonra Irak Azınlıklarının Geleceği, [Crossroads: The Future of Iraq's Minorities after ISIS], Haziran 2017, www.refworld.org/docid/5a0d6ddd4.html, s. 32.⁴⁵⁵ 1970 tarihli 105 sayılı Bahai inancının uygulanmasını yasaklayan kanun hâlen yürürlüktedir. İKBY Vakıflar ve Diyanet İşleri Bakanlığı Bahai inancını tanı; ABD Dışişleri Bakanlığı, 2017 Uluslararası Dini Özgürlükler Raporu – Irak, [2017 Report on International Religious Freedom – Iraq], 29 Mayıs 2018, www.ecoi.net/en/document/1436875.html, s. 1, 5, 6, 8, 14. Ayrıca bkz., Al-Monitor, Iraklı Yetkili Bahaizmin Din Olduğunu Reddetti, [Iraqi Official Denies Bahais as Religion], 11 Aralık 2018, <http://almon.co/3572>; Iraq Business News, Onlarca Yıl Süren Baskıdan Sonra, Bahai'ler Bağdat'ta Halka Açık Kutlama Yaptı, [After Decades of Suppression, Baha'is Celebrate Publicly in Baghdad], 18 Aralık 2017, <https://bit.ly/2sBtbyK>; MRGI, Dünyada Azınlıklar ve Yerli Halklar Rehberi – Irak: Bahá'í, [World Directory of Minorities and Indigenous Peoples – Iraq: Bahá'í], Mayıs 2018, www.refworld.org/docid/5a535f887.html; BM İnsan Hakları Konseyi, Azınlık Meseleleri Özel Raportörünün Irak Misyonunda Hazırladığı Rapor, [Report of the Special Rapporteur on Minority Issues on Her Mission to Iraq], 9 Ocak 2017, A / HRC/34/53/Add.1, www.refworld.org/docid/5899be124.html, p. 29-30.⁴⁵⁶ "Hristiyan toplumundaki dini liderler, Irak milletvekili Hanin Qado ve erkek kardeşi Waad tarafından kontrol edilen İran destekli Şabak Şii HSG milis 30. tugayını, Bartalla ve Hamdanyah bölgesindeki Hristiyan kadınlara taciz ve cinsel saldırılarla suçlamaya devam etti." ve ek olarak: "Hristiyanlar, Bartalla'daki 30. tugay ve Başika ve Tel Kayftaki 50'inci tugay da dâhil olmak üzere HSG'ye bağlı bazı birimler tarafından işletilen çok sayıda kontrol noktasında taciz, istismar ve gecikmelerin yaşandığını ve bu sebeple Ninova bölgesindeki bazı Hristiyan kasabalarına giriş çıkışın engellendiğini bildirildi"; ABD Dışişleri Bakanlığı, Uluslararası Dini Özgürlükler Raporu 2017 – Irak, [2019 World Watch List Report–Iraq], 29 Mayıs 2018, www.ecoi.net/en/document/1436875.html. Ayrıca bkz., Open Doors, 2019 Dünya İzleme Listesi Raporu- Irak, [2019 World Watch List Report– Iraq], 19 Ocak 2019, <https://bit.ly/2IB6uVt>; Kürdistan 24, Haşdi Şaabi, Ninova Bölgesinde Hristiyanlara Cinsel Tacizde Bulundu: Hristiyan Milletvekili, [Hashd al-Shaabi Sexually Harass Christians in Nineveh Plain: Christian MP], 17 Aralık 2017, <https://bit.ly/2ErsfoP>.⁴⁵⁷ MRGI, İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi Alternatif Raporu (CERD) – Irak Periyodik Raporunun Gözden Geçirilmesi, [Alternative Report to the Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD) – Review of the Periodic Report of Iraq], 2018, <http://bit.ly/2VKsoYo>, para. 11; ABD Dışişleri Bakanlığı, 2017 Uluslararası Dini Özgürlükler Raporu – Irak, [2017 Report on International Religious Freedom – Iraq], 29 Mayıs 2018, www.ecoi.net/en/document/1436875.html; MRGI, Irak -Süryanileri, [Iraq – Assyrians], Kasım 2017, <http://bit.ly/2bUthRE>; USCIRF, Kürt Güneşi altında Solanlar - Kuzey Irak'taki Dini Azınlıkların Umud ve Korkuları, [Wilting in the Kurdish Sun – The Hopes and Fears of Religious Minorities in Northern Iraq], Mayıs 2017, www.refworld.org/docid/5ad852144.html, s. 1, 3, 38-40; The Atlantic, Kürdistan Azınlıkları İçin Kara Bir Gelecek, [An Ominous Future for Kurdistan's Minorities], 25 Eylül 2017, <https://theatlantic.com/2y5U424>. Hristiyanların, arazi talepleri hakkında hüküm verilirken mahkemelerde yasal ayrımcılığa uğradıkları ve bu ayrımcı uygulamalara karşı protesto girişimlerinin de durdurulduğu bildirilmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı, 2017 Uluslararası Dini Özgürlükler Raporu – Irak, 29 Mayıs 2018, www.ecoi.net/en/document/1436875.html; UNAMI, Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 15-16.⁴⁵⁸ "16 Kasım [2017]'de, Iraklı önde gelen bir azınlık hakkı savunucusu, Bağdat'ın Karrada yakınlarındaki ofisinde kapısının altından içeriye atılmış bir tehdit mektubu buldu. Kimliği belirsiz bir silahlı grup tarafından yazıldığı iddia edilen mesajda, mağdurun yaptığı işlerden vazgeçmesi gerektiği aksi takdirde ailesinin tehlikede olacağı yazıyordu. Bu mektubun mağdurun aynı taleple tehdit edildiği birçok mektuptan birisi olduğu söylenmektedir"; UNAMI, Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017, 8 Temmuz 2018, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s.14. Ocak 2017'de, Kürt makamlarının Yezidi kadın hakları Örgütü Yazda'yı, işletme ruhsatı eksikliğini gerekçe göstererek geçici olarak kapattığı bildirildi. Ancak gözlemciler göre yasak, Yazda'nın Sincar'daki Yezidi ailelere insani yardımda bulunma planıyla bağlantılıydı, bu yardım PKK bağlantılı silahlı Yezidi gruplarla siyasi rekabet ortamında İKBY'nin Sincar'a karşı uyguladığı "ekonomik abluka"ya aykırıdır.; Freedom House, Dünyada Özgürlük 2018 – Irak, [Freedom in the World 2018 – Iraq], 5 Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5ad85795a.html; Rudaw, Yazda: Kürdistan'daki Ofisleri İKBY ile Görüşmelerden Sonra Yeniden Açılacak, [Yazda: Offices in Kurdistan to Reopen after Talks with İKBY], 18 Ocak 2017, <http://bit.ly/2l13ad3>; HRW, Kürt Yetkililer Yezidilere Yardım Eden Grupun Faaliyetlerini Durdurdu, [Kurdish Officials Shut Down Group Aiding Yezidis], 3 Ocak 2017, www.ecoi.net/en/document/1263669.html; HRW, Irak: İKBY'nin Kısıtlamaları Yezidilerin Gelişimine Zararlı, [Iraq: İKBY Restrictions Harm Yezidi Recovery], 4 Aralık 2016, www.refworld.org/docid/58452bc84.html. Diğer örnekler için bkz., UIHA, Emniyet Kaynaklı: Kimliği Belirsiz Kişiler Musul'un Kuzeyindeki Baasheka'da Yezidi Aktivistlerini Tehdit Eden Broşürler Dağıttılar, [A Security Source: Unknown Men Throw Leaflets Threatening Yazidi Activists in Baasheqa North of Mosul], 12 Aralık 2017, <http://bit.ly/2nD5Gcy>; PEN International, Irak: Masarat Vakfı PEN International'dan Ünlü Iraklı Yazar ve Meslektaşlarının Emniyet Korkuları, Iraq: Fears for Safety of Prominent Iraqi Writer and His Colleagues at Masarat Foundation PEN International], 24 Kasım 2017, <http://bit.ly/2GQBk86>; Masarat, Açıklama, [A Statement], 16 Kasım 2017, <https://bit.ly/2Ggo5jl>.

Eskiden İŞİD'in elinde olan bölgelerde ve yakınlarında, İŞİD tarafından yapıldığı iddia edilen veya İŞİD'e atfedilen bazı saldırılarda; Şiiler,⁴⁵⁹ Türkmenler,⁴⁶⁰ Kürtler⁴⁶¹ ve Kaka'iler⁴⁶² gibi azınlıkların hedef alındığı bildirildi.⁴⁶³

⁴⁵⁹ Örneğin, "Bir aileden beş kişinin [Daquq ve Tuz Khurmato arasındaki yolda İŞİD tarafından kurulan bir kontrol noktasında] öldürüldüğü" söylendi. İŞİD, saldırıların sorumluluğunu üstlendi ve Şiileri hedef aldığı söylenen pusuya ait kamera görüntülerini yayınladı"; The National, İŞİD'in Uyuyan Hücreleri Kuzey Irak'ta Saldırına Girişti, 15 Mart 2018, <https://bit.ly/2tQRJXl>. Ayrıca bkz. İraç News, Diyala'da patlayan bomba 15 Şii'yi öldürdü, yaraladı, [15 Shia Worshipers Killed, Injured in Bomb Blast in Diyala], 30 Ekim 2018, <https://bit.ly/2OZpFeF>; Kurdistan 24, Yedi Kişi Hanekin'de İslam Devleti Saldırısında Yaralandı, [Seven Injured in Islamic State Attack in Khanaqin], 18 Eylül 2018, <https://bit.ly/2QEC6cU>; İraç News, Irak Güvenlik Güçleri Şiilerin Dini Ritüellerini Gerçekleştirdikleri Bölgelere Yönelik Canlı Bomba Saldırısını Engelledi, [Iraqi Security Foil Suicide Bomb Attack Against Shia Rituals Sites], 11 Eylül 2018, <https://bit.ly/2Mn6Tra>; Rudaw, İŞİD, Gerilla Saldırılarında Iraklıları Öldürmeye ve Kaçtırmaya Devam Ediyor, [ISIS Continues Killing, Abducting Iraqis in Guerrilla Attacks], 8 Eylül 2018, <https://bit.ly/2NzihVO>; İraç News, Irak Güvenlik Güçleri Şiilerin Dini Ritüellerini Gerçekleştirdikleri Bölgelere Yönelik Canlı Bomba Saldırısını Engelledi, [Iraqi Security Foil Bombing of Shia Rituals Spot in Kirkuk], 29 Mart 2018, <https://bit.ly/2Ms3S9N>. İŞİD'in, Bağdat'ta ve ülkenin diğer bölgelerinde aralarında hacıların da bulunduğu Şii sivillere karşı ara sıra saldırmaya ya da girişimlerinde bulunmaya devam ettiği bildirildi, bkz.ör. Reuters, Irak'ta Patlama Sonucunda Üç Müslüman Şii Hacı Hayatını Kaybetti: Polis, [Blast Kills Three Shi'ite Muslim Pilgrims in Iraq: Police], 30 Ekim 2018, <https://reut.rs/2Ss0PSG>; İraç News, Diyala'da patlayan bomba 15 Şii'yi öldürdü, yaraladı, [15 Shia Worshipers Killed, Injured in Bomb Blast in Diyala], 30 Ekim 2018, <https://bit.ly/2oZpFeF>; İraç News, Irak Güvenlik Güçleri Bağdat'taki Şii Ziyaretçileri Terör Saldırısından Korudu, [Iraqi Security Thwart Terrorist Attack Against Shiite Visitors in Baghdad], 7 Ekim 2018, <https://bit.ly/2RR0o4b>; UIHA, Diyala'da Hz. Hüseyin'i Anma Törenlerini Hedef Alan Dört Terör Saldırısı Girişimi Engellendi, [Four Terrorist Attempts to Target the Hussein Processions Foiled in Diyala], 21 Eylül 2018, <https://bit.ly/2IadoNI>; Xinhua, 2 İntihar Bombacısı Orta Irak'ta Şii Hacılara Saldırı Girişiminde Bulunurken Öldürüldü, [Four Terrorist Attempts to Target the Hussein Processions Foiled in Diyala], 11 Nisan 2018, <https://bit.ly/2KADwBM>; New York Times, İŞİD Bağdat Bombalamalarını Üstlendi, [ISIS Claims Responsibility for Baghdad Bombings], 17 Ocak 2018, <https://nyti.ms/2tJLVws>.

⁴⁶⁰ Bkz. ör. Kürdistan 24, İŞİD Kerkük'te Türkmen Adaya Suikast Girişiminin Sorumluluğunu Üstlendi, [IS Claims Responsibility for Attempted Assassination of Turkmen Candidate in Kirkuk], 24 Nisan 2018, <https://bit.ly/2wLho5o>; Rudaw, Irak Seçim Kampanyası Başlarken Kerkük'te Bombalı Saldırıda Bir Kişi Öldürüldü, [One Killed in Bombing in Kirkuk as Iraqi Election Campaigning Begins], 15 Nisan 2018, <https://bit.ly/2y3ULtk>; UIHA, Türkmenler için Düzenlenen Tören Sırasında Kerkük'ün Tarihi Kalesine Havan Topu Atıldı, [A Mortar Shell Fall on the Historic Citadel of Kirkuk During a Ceremony for Turkmens], 23 Mart 2018, <https://bit.ly/2pHtaHb>; Rudaw, Türkiye Tuzhurmatu Yakınlarındaki 'Menfur Terör Saldırısını' Kınadı, [Turkey Condemns 'Heinous Terror Attack' near Tuz Khurmatu], 22 Mart 2018, <https://bit.ly/2IzQV2f>; Anadolu Ajansı, Irak Kerkük'te 4 Ayda 19 Türkmen Öldürüldü: Liderler, [19 Turkmen Killed in Iraq's Kirkuk in 4 Months: Leaders], 8 Şubat 2018, <https://bit.ly/2JGmzpb>.

⁴⁶¹ İŞİD tarafından Kürt köylerine yapılan saldırılar için bkz.ör. UIHA, İŞİD Kerkük'teki Bir Köyden Kaçırıldığı Üç kişinin İnfazını Gösteren Bir Video Yayınladı, [Daesh Broadcasts a Video Clip to Execute Three Abductees from a Village in Kirkuk], 1 Şubat 2019, <https://bit.ly/2WEIzHP>; Kurdistan 24, Irak'ın Kanakin Şehri, Jalawla Kasabası Civarında Köylüler, Artan İŞİD Saldırıları Nedeniyle Köylerini Boşalttılar, [Villagers Around Iraq's Khanaqin, Jalawla Evacuate as ISIS Attacks Increase], 18 Ocak 2019, <https://bit.ly/2U9ZF9>; Kurdistan 24, İŞİD Kerkük'ün Dışında İki Ayrı Saldırıda 19 Kişiyi Kaçırıldı, [Islamic State Kidnaps 19 People in Two Separate Attacks Outside Kirkuk], 25 Aralık 2018, <https://bit.ly/2RpQUJE>; Rudaw, Kanakinli Köylüler İŞİD Tekrar Ortaya Çıkar Korkusuyla Köylerinden Kaçıyorlar, [Khanaqin Villagers Flee Their Homes, Fearing Resurgent ISIS], 13 Aralık 2018, <https://bit.ly/2rixOpP>; Rudaw, Kerküklü Köylüler Yalnızca Ana Yollarda Bulunan Irak Güçlerinden İŞİD'in Uzak Durduğunu Söylüyorlar, [Kirkuk Villagers Say ISIS Avoid Iraqi Forces which only Set Up on Main Roads], 13 Kasım 2018, <https://bit.ly/2r0wUEt>; Rudaw, İŞİD Militanları Dakuk'taki Sağlık Kurumuna Zorla Girerek 2 Kişiyi Kaçırıldı, [ISIS Militants Storm Health Facility in Daquq, Kidnap 2], 13 Eylül 2018, <https://bit.ly/2CjdlOQ>; Bas News, İŞİD Kanakin'de Kürt Sivilleri Kaçırıldı ve Kafalarını Kesti, [IS Kidnaps, Beheads Kurdish Civilians in Khanaqin], 10 Eylül 2018, <https://bit.ly/2Qpbxsf>; Bas News, Dakuk: İŞİD Militanları Kürt Sivillerin Evlerini Yakıyor, [Daquq: IS Militants Burn Kurdish Civilian's House], 6 Eylül 2018, <https://bit.ly/2CKMxZK>; UIHA, Diyala'da Kanakin'in Doğu Köylerinden Düzenlenen Aile Terör Tehdidi İle Yerlerinden Edildi, [Dozens of Families from the Eastern Villages of Khanaqin in Diyala Were Displaced by Terrorist Threats], 4 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2MbrDHZ>; Irak Ticaret Bağlantısı, İŞİD Kürt Köyüne Saldırdı, [Da'ish Attacks Kurdish Village], 26 Haziran 2018, <https://bit.ly/2KñjWZL>; Kurdistan 24, Kürt Köylüler İŞİD Saldırısını Püskürttü, [Kurdish Villagers Fend Off Islamic State Attack], 7 Haziran 2018, <https://bit.ly/2twlKRN>.

⁴⁶² İŞİD'in "kâfir" olarak gördüğü Kaka'ilerin yaşadığı bilinen bölgelerde devam eden İŞİD faaliyetlerinden dolayı, Dakuk ilçesindeki (Kerkük vilayeti) birçok köyün terk edildiği bildiriliyor. Kaka'î köylerindeki İŞİD saldırıları, adam kaçırmalar ve öldürmeler ile ilgili haberler için; Kurdistan 24, Irak'ta İŞİD'in Hayaleti Kerkük'teki Azınlık Kaka'ilerin Yakasını Bırakmıyor, [Specter of ISIS in Iraq Lingers for Kirkuk's Kakai Minority], 5 Mart 2019, <https://bit.ly/2HxHEnr>; Bas News, Bir Sivilin Naası Kanakin Yakınlarında Bulundu, [Body of Civilian Found Near Khanaqin], 13 Şubat 2019, <http://bit.ly/2O5dWY3>; UIHA, Kerkük'ün Güneyinde 2 El Yapımı Patlayıcı İnfialk Etti, 3 Kişi Yaralandı, [2 IEDs Explode, Injuring 3 People, South of Kirkuk], 25 Ekim 2018, <https://bit.ly/2PLxBkd>; NRT, Hayatlarından Endişe Ettikleri İçin Çok Sayıda Kaka'ili Güney Dakuk'ta Köyleri Boşalttı, [Fearing for Their Lives, more Kakayis Evacuate Villages in Southern Daquq], 25 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2CLFRKP>; Kirkuk Now, Kaka'îliler Güvenlik Arayışında - Onlarca Aile Dakuk'tan Qarahanjir'e Kaçtı, [Kakayis Look for Safety - Tens of Families Fled Daquq to Qarahanjir], 13 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2niqofy>; Bas News, Bomba Patlaması Kerkük'teki Kaka'î Köyünü Hedef Aldı, [Bomb Explosion Targets Kakayis Village in Kirkuk], 1 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2IR3W7w>; VOA, İŞİD Terör Grubu Irak'ın Çekişmeli Bölgelerinde Yayılıyor, [IS Terror Group Surges in Iraq's Disputed Territories], 26 Haziran 2018, <https://bit.ly/2IwFgKJ>; Kurdistan 24, Diyala'daki Kürtler İŞİD Saldırıları Arttı İçin Evlerini Terk Ediyor, [Kurds in Diyala Leave Home as IS Attacks on the Rise], 9 Haziran 2018, <https://bit.ly/2MENwe2>; UIHA, Kerkük'te 3 Terörist Öldürüldü, 3 Sivil Şehit Düştü, [3 Terrorists Killed, 3 Civilians Martyred in Kirkuk], 25 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2JCCcy1>; CFI Media Cooperation, Irak'ta Kaka'ilerin İçinde Bulunduğu Açmaz, [The Impossible Situation of Iraqi Kakai], 12 Mart 2018, <https://bit.ly/2G5dgR4>. Ayrıca bkz., Kurdistan 24, Bawa Mahmoud Tapınağı, Khanaqin Kürt Kentinde Patlatıldı, [Bawa Mahmoud Shrine Detonated in the Kurdish City of Khanaqin], 31 Ekim 2018, <https://bit.ly/2KIEoLn>; Kurdistan 24, Silahlı Bazı Kişiler Kerkük'ün Güneyinde Nevruz Ateşinin Yakılacağı Kaka'î Türbesini Patlattı, [Gunmen Detonate Kaka'î Shrine Used to Light Newroz Flame, South of Kirkuk], 22 Mart 2018, <https://bit.ly/2HohRfa>.

⁴⁶³ "(...) İŞİD, özellikle Yezidi, Hristiyan, Şabak ve Türkmen gibi savunmasız etnik ve dini azınlıkların yanı sıra çoğunluğu Şii nüfustan oluşan sivilleri de zulüm riski ile karşı karşıya bırakarak aralıklı saldırılar gerçekleştirmeye devam ediyor"; Koruma Sorumluluğu Küresel Merkezi, Vaşet Uyarısı No. 131: Myanmar, Irak ve Somali, [Atrocity Alert No. 131: Myanmar, Iraq and Somalia], 14 Kasım 2018, <https://bit.ly/2r9B655>. "Yerel halk, VOA haber ajansına özellikle Hamrin sıradağları ve Kerkük-Bağdat otolyolu yakınlarında yerleşmiş dini azınlık gruplarına karşı, İŞİD'in düzenlediği militan saldırılar ve adam kaçırmalar nedeniyle son haftalarda birkaç köyün boşaltıldığını söyledi"; VOA, İŞİD Terör Örgütü Irak'ın İhtilafı Bölgelerine Dalgalar Hâlinde Yayılıyor, [IS Terror Group Surges in Iraq's Disputed Territories], 26 Haziran 2018, <https://bit.ly/2IwFgKJ>. Ayrıca bkz. Al-Monitor, Kerkük'ün Güneybatısındaki Kırsal Alanlar, İŞİD'in Uyuyan Hücrelerinin Yarattığı Korku ile Boşuşuyor, [Rural Areas Southwest of Kirkuk Grapple with Fears of IS Sleeper Cells], 16 Nisan 2018, <https://bit.ly/2qDTCBO>; Asia News, İŞİD Irak'ın Geleceğini Tehdit Eden Yeni Şiddet Saldırıları Gerçekleştiriyor, [Islamic State Carries Out

Çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan yaklaşık 3,000 Yezidi ve Türkmen 2014'te IŞİD tarafından kaçırıldıktan beri hâlâ kayıp.⁴⁶⁴

Özellikle de eskiden IŞİD'in elindeki bölgelerde yaşayanlar başta olmak üzere Sünni Araplar ve Sünni Türkmenlerin, IŞİD'i destekledikleri düşüncesiyle hedef alındıkları bildirilmektedir.⁴⁶⁵ Yıllar içerisinde, hükümete bağlı gruplar, suç örgütleri ve silahlı gruplar tarafından aralarında Hristiyanlar ve Sabii-Mandeistlerin de olduğu dini azınlıkların mezhepsel sebeplerle ya da suç işleme saikiyle (zengin oldukları düşünüldüğü için) veya her iki sebepten dolayı cinayet ve fidye amaçlı adam kaçırmaya vakalarında hedef alındığı bildirilmiştir.⁴⁶⁶

Bağdat ve diğer bölgelerden 2003'ten beri yerinden edilen Hristiyanların boşalttığı evlerin yanı sıra kilise ve manastırların nüfuzlu kişiler, milisler ve suç şebekeleri tarafından yasadışı biçimde ele geçirilmiştir ve bu eylemler cezasız kalmıştır.⁴⁶⁷ IKB dışında, Kürtlerin IKBY'nin düzenlediği 25 Eylül 2017 bağımsızlık referandumuna gerçekten destek vermeleri veya bu yöndeki algı sebebiyle misillemelerin hedefi olduğu bildirilmektedir, bu durum Araplar ve Kürtler arasındaki gerginliği artırmıştır.⁴⁶⁸

New Violent Attacks, Threatening Iraq's Future, 14 Mart 2018, <https://bit.ly/2Mn4r4E>. Ayrıca bkz. Bölüm II.B.2 ("IŞİD'in Varlığı veya Etkisinin Devam Ettiği Bölgelerde Güvenlik").

⁴⁶⁴ 2019 yılı başlarında kuzeydoğu Suriye'de kalan IŞİD topraklarının yeniden ele geçirilmesinden bu yana, yüzlerce Yezidi kadın ve çocuğun serbest bırakıldığı söylenmektedir; AFP, *Suriye Kürtleri, IŞİD'den Kurtulmuş 25 Yezidi'yi Irak'a Geri Gönderdi*, [Syria Kurds Return 25 Yazidis Freed from ISIS to Iraq], 13 Nisan 2019, <https://bit.ly/2GGqUK2>. Bu belgenin yazıldığı sırada, IKBY Vakıflar ve Diyanet İşleri Bakanlığı 2.992 Yezidi'nin kaderinin belirsiz olduğu bildirdi; Rudaw, *Nadia Murad: Yezidi Anneleri, Aileleri IŞİD Çocuklarının Kaderine Karar Vermeliler*, [Nadia Murad: Yazidi Mothers, Families Should Decide Fate of ISIS Children], 28 Nisan 2019, <http://www.rudaw.net/english/kurdistan/280420192>. Mart 2018'de BMGS Çatışma Bölgelerinde Cinsel Şiddet Özel Temsilcisi Pramila Patten, 600 kadın ve 250 çocuk da dâhil olmak üzere tahmini 1.200 Türkmenin kayıp olduğunu belirtti; Haaretz, *BM: IŞİD'in Tecavüz Kurbanları 'Yaşayan Cesetler Gibiydi'*, [UN: Rape Victims of Islamic State 'Were Like Living Corpses'], 10 Mart 2018, <https://bit.ly/2KCPzWp>. Bazı Hristiyan kadınların da IŞİD tarafından kaçırıldıktan sonra kaybolduğu bildirildi; Open Doors, *2019 Dünya İzleme Listesi Raporu – Irak*, [2019 World Watch List Report – Iraq], 19 Ocak 2019, <https://bit.ly/2IB6uVt>; Rudaw, *IŞİD Binlerce Hristiyanın Evini Yok Etti, Musul'da 120 Dini Alanı Harap Etti*, [ISIS Destroyed Thousands of Christian Homes, Ruined 120 Religious Sites in Mosul], 27 Kasım 2018, <https://bit.ly/2KE5ugW>. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.7 ("Belirli Profilde veya Belirli Koşullar Altındaki Kadınlar Ve Kız Çocukları").

⁴⁶⁵ Bkz. Bölüm III.A.1 ("IŞİD'i Desteklediğine Dair Hakkında Yanlış Kanaat Oluşturulan Kişiler").

⁴⁶⁶ Suç saikleri diğer saiklerle de örtüşebilir. Örneğin, bir kurban, ekonomik kâr ve/veya siyasi/ideolojik bir amaç ya da mezhepsel sebeplere dayalı olarak fidye için kaçırılma gibi bir durumla da karşı karşıya kalabilir. Örneğin, 2018 yılı Mart ayında Bağdat'ta Hristiyan bir doktorun ve ailesinin öldürülmesinin sebebi iddialara göre hem suç işleme saiki hem de mağdurun dini ve sosyal statüsüne ilişkin algılar olabilir; Rudaw, *Hristiyan Doktor, Eşi ve Annesi Bağdat'ta Bıçaklanarak Öldürüldü*, [Christian Doctor, Wife, and Mother Stabbed to Death in Baghdad], 10 Mart 2018, <http://bit.ly/2lI2xAg>; Kurdistan 24, *Hristiyan Aileden Üç Kişi Irak'ın Başkentinde Bıçaklanarak Öldürüldü*, [Three Christian Family Members Stabbed to Death in Iraq's Capital], 10 Mart 2018, <https://bit.ly/2p4C6G6>. "Kaçırma ve soygun, [Sabii-Mandeist]lere karşı işlenen en yaygın suçlardır. Irak'taki cezasızlık ortamı; inançlarının oldukça barış yanlısı olması, toplumsal aşiret yapılarından ve milis ilişkilerden uzak olmaları ve grubun belli bir coğrafyada yoğunlaşmış olmasından dolayı Sabii-Mandeistleri savunmasız hâle getiriyor"; MERİ, *Sabii-Mandeistler – Uzlaşma ve Çatışma Algıları*, [The Sabeian-Mandaeans – Perceptions of Reconciliation and Conflict], Temmuz 2017, <https://bit.ly/2kZ4qrQ>, s. 5. Ayrıca bkz., ABD Dışişleri Bakanlığı, *2017 Uluslararası Dini Özgürlükler Raporu – Irak*, [2017 Report on International Religious Freedom – Iraq], 29 Mayıs 2018, www.ecoi.net/en/document/1436875.html; MRGI, *Dünyada Azınlıklar ve Yerli Halklar Rehberi – Irak: Sabii Mandeistler*, [World Directory of Minorities and Indigenous Peoples – Iraq: Sabian Mandaeans], Kasım 2017, www.refworld.org/docid/49749d0828.html; MRGI, *Dünyada Azınlıklar ve Yerli Halklar Rehberi – Irak: Keldaniler*, [World Directory of Minorities and Indigenous Peoples – Iraq: Chaldeans], Kasım 2017, www.refworld.org/docid/49749d0937.html; MRGI, *Dünyada Azınlıklar ve Yerli Halklar Rehberi – Irak: Süryaniler*, [World Directory of Minorities and Indigenous Peoples – Iraq: Assyrians], Kasım 2017, www.refworld.org/docid/49749d0ac.html. Söylentilere göre, dini azınlıklara yönelik risklerin devam etmesine rağmen, rapor edilen bu tür olayların sayısı azaldı. Haberi yapılan olaylar için bkz: The National, *Ürdün'deki Mandeist Azınlık, IŞİD sonrası Irak'a Dönmekten Korkuyor*, [Jordan's Mandaean Minority Fear Returning to Post-ISIS Iraq], 9 Haziran 2018, <https://bit.ly/2LcVtpO>; BM Haberleri, *BM Yeni, 'IŞİD sonrası' Irak'ı Farklılıklardan Yararlanmaya, Dini Azınlıkları Desteklemeye Çağırıyor*, [UN Urges New, 'Post-ISIS' Iraq to Draw On Diversity, Support Religious Minorities], 13 Mart 2018, <https://bit.ly/2rhliOe>; International Christian Concern, *Basra'daki Hristiyanlara Yapılan Zulüm Hem Boyut hem de Büyüklük Açısından Artmakta*, [Persecution of Christians in Basra Increases in Complexity and Magnitude], 22 Aralık 2017, <https://bit.ly/2FP9KWH>; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2016*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2016], 30 Ağustos 2017, www.refworld.org/docid/5a7470a84.html, s.16. Ayrıca diğer kaynaklara bakınız: UNHCR, *Bağdat'taki Hristiyanların Durumu*, [Situation of Christians in Baghdad], 15 Ocak 2018, www.refworld.org/docid/5a66f80e4.html, s. 2, 3.

⁴⁶⁷ Keldani Piskoposu olan Shlemun Wardouni'ye göre, "(...) Birkaç yıl önce Bağdat'ı aceleyle terk etmeye zorlanan ve evlerini, dükkânlarını bile satamayan Hristiyanlar tarafından terk edilen taşınmazlarla ilgili canlı bir ticaret sürüyor. Bu gibi durumlarda, satıcılar taşınmazların asıl sahipleri adına aracı olarak satış işlemlerini yürüttüklerini iddia ediyorlar. Suçlular tarafından aynı taşınmazın birkaç kez satıldığı durumlar da vardır. Esas sahipleri taşınmazlarını daha sonraki bir tarihte satmaya çalıştıklarında, artık bu malın sahibi olmadıklarını fark ediyorlar"; KAS, *Irak'taki Hristiyanlar ve Yezidiler: Mevcut Durum ve Beklentiler*, [Christians and Yazidis in Iraq: Current Situation and Prospects], 14 Haziran 2017, <https://bit.ly/2lApk16>, s. 14. Ayrıca bkz. Rudaw, *IŞİD Binlerce Hristiyan'ın Evini Yok Etti, Musul'da 120 Dini Alanı Harap Etti*, [ISIS Destroyed Thousands of Christian Homes, Ruined 120 Religious Sites in Mosul], 17 Kasım 2018, <https://bit.ly/2KE5ugW>; Express, *IŞİD'den Kaçan Hristiyanların Mallarına Yetkililer Zorla El Koydu*, [Christians Who Flew ISIS Have Properties Seized by Officials], 26 Kasım 2018, <http://shr.gs/EKQ5U5H>; ABD Dışişleri Bakanlığı, *2017 Uluslararası Dini Özgürlükler Raporu - Irak*, [2017 Report on International Religious Freedom – Iraq], 29 Mayıs 2018, www.ecoi.net/en/document/1436875.html; The New Arab, *Irak Raporu: Hristiyanlar Çalınan Mallarını Geri Almak İçin Uğraşırken Seçim Draması Devam Ediyor*, [The Iraq Report: Election Drama Continues as Christians Seek Return of Stolen Property], 29 Haziran 2018, <https://bit.ly/2tGMQOg>; MRGI, *Dünyada Azınlıklar ve Yerli Halklar Rehberi - Irak: Keldaniler*, [World Directory of Minorities and Indigenous Peoples – Iraq: Chaldeans], Kasım 2017, www.refworld.org/docid/49749d0937.html ve diğer kaynaklar: UNHCR, *Bağdat'taki Hristiyanların Durumu*, [Situation of Christians in Baghdad], 15 Ocak 2018, www.refworld.org/docid/5a66f80e4.html, s.3.

⁴⁶⁸ USCIRF, *USCIRF Yıllık Raporu 2018 – 2. Katman – Irak*, [USCIRF Annual Report 2018 – Tier 2 – Iraq], 25 Nisan 2018,

UNHCR, İŞİD'in varlığını sürdürdüğü yerlerde veya yakınında bulunan yerlerde yaşayan dini ve etnik azınlıkların, dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak dinleri, etnik kökenleri, siyasi görüşleri veya kendilerine isnat edilen siyasi görüşler ve/veya diğer gerekçeler sebebiyle **uluslararası mülteci koruma ihtiyacı duyması muhtemel kişiler** olduğunu düşünmektedir.

UNHCR, başka yerlerden olan dini ve etnik azınlıkların, dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak dinleri, etnik kökenleri, siyasi görüşleri veya kendilerine isnat edilen siyasi görüşler ve/veya diğer gerekçeler sebebiyle **uluslararası mülteci koruma ihtiyacı içinde olabilecek kişiler** olduğunu düşünmektedir.

İŞİD'i desteklediğinden şüphelenilen Sünnilerin uluslararası koruma ihtiyaçları ile ilgili olarak bkz. Bölüm III.A.1.

Yapılan bildirimlere göre, Romanlar (Dom)⁴⁶⁹ ve Afrika Kökenli Iraklıların da ("Siyahi Iraklılar" olarak anılacaktır) aralarında bulunduğu diğer azınlıklar, yaşamın her alanında sistematik ayrımcılık ve ötekileşme ile karşı karşıya kalmaya devam etmekte ve bu kapsamda birçoğu hem yüksek cehalet ve işsizlik oranları ile hem de aşırı yoksulluk içinde yaşadıklarını ifade etmiştir.⁴⁷⁰ Buna ek olarak Romanların, nüfus kayıtlarıyla ilgili gerekli bazı belgelerin eksikliği ve üstüne üstlük savunmasız durumda olmaları sebebiyle ya vatansız oldukları ya da böyle bir risk altında oldukları bildirilmektedir.

www.refworld.org/docid/5b278edd2.html; Kurdistan 24, *Referandum Nedeniyle Kürtleri Tehdit Etmek 'Siyasi Fitnedir.'* Iraklı Şii Din Adamı, [Threatening Kurds Because of Referendum is 'Political Sedition: Iraqi Shia Cleric], 7 Ekim 2017, <http://bit.ly/2k3B372>; Middle East Online, *Bağdat Kürtleri: Gelecek Endişeleri Neler?*, [The Kurds of Baghdad: What Their Future Concerns?], 28 Eylül 2017, <http://bit.ly/2AY87HS>; Rudaw, *Bağdat'taki Feyli Kürtleri Tehdit Edildi, Referandumdan Çekilmeye Zorlandı*, [Baghdad's Faily Kurds Threatened, Forced Out over Referendum], 13 Ağustos 2017, <http://bit.ly/2zY0Sw4>.

⁴⁶⁹ Romanların geleneksel olarak yerleştikleri bölgeler arasında güneydeki bazı terk edilmiş köylerin yanı sıra Bağdat, Basra, Diyala, Musul, Nasseriya'daki şehir ve kasabaların dış mahalleleri bulunmaktadır (çoğunlukla Kadisiyah vilayeti). Eski Saddam Hüseyin hükümeti zamanında, Roman köylerinin polis korumasından yararlandıkları bildirildi ve yetkililer bu duruma göz yumdular ve hatta Romanların müzik çalmak, dans etmek, alkol satmak ve fuhuş gibi işlerini sürdürmelerini desteklediler. 2003'ten sonra Romanlar, eski Cumhurbaşkanı'nı desteklemekle suçlandı ve Romanların farklı sosyal normlarına sıcak bakmayan muhafazakâr yerel halklar ile Şii militanların birçok Roman'ı zorla yerinden ettiği ve onlara saldırdığı bildirildi. İhbarlara göre, Romanların "İslam'a uygun olmayan" faaliyetlerde bulunduğu dair yaygın algı, sert İslami gruplar ve daha geniş topluluklar arasında hüküm sürmeye devam ediyor. Roman kadınlarının, maruz kaldıkları kültürel algılar nedeniyle yerel halkın taciz, cinsel istismar ve sömürüsüne maruz kaldıkları bildirilmektedir. Nüfus kayıtlarının olmaması, vatandaşlıklarını teyit eden belgelerin eksikliği, okula devamlarının son derece düşük olması ve sık sık sokakta dilenmeleri sebebiyle Roman çocuklarının istismar ve sömürüye uğrama risklerinin yüksek olduğu bildiriliyor; MRGI, *İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi (CERD) Alternatif Raporu – Periyodik Irak Raporunun İncelenmesi*, [Alternative Report to the Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD) – Review of the Periodic Report of Iraq], 2018, <http://bit.ly/2VKsoYo>, para. 15, 27, 32; İnsan Hakları & Demokrasi Öncü Kuruluşu (IOHRD), *Iraklı Çingenelere Karşı Devlet Sistemik İrk Ayrımcılığı Yapıyor ve Toplumdan Dışlanıyorlar*, [Iraqi Gypsies Suffer the Government's Systematic Racial Discrimination and Social Exclusion], 3 Mart 2018, <https://bit.ly/2hrwd3z>; Masarat, *Azınlıklar*, [Minorities], 2018, <https://bit.ly/2jxmfwM>; MRGI, *Dünyada Azınlıklar ve Yerli Halklar Rehberi – Irak: Romanlar*, [World Directory of Minorities and Indigenous Peoples – Iraq: Roma], Kasım 2017, www.refworld.org/docid/5a53612a7.html;

BM İnsan Hakları Konseyi, *Azınlık Meseleleri Özel Raportörünün Irak Misyonda Hazırladığı Rapor*, [Report of the Special Rapporteur on Minority Issues on Her Mission to Iraq], 9 Ocak 2017, A/ HRC/34/53/Add.1, www.refworld.org/docid/5899be124.html, para. 48. Ayrıca bkz. The National, *Irak'ta Roman Köyünün Okulu Yıkımından 14 Yıl Sonra Yeniden Açılıyor*, [Iraqi Roma Village School Reopens 14 Years after Destruction], 28 Mart 2018, <https://bit.ly/2utcbhm>.

⁴⁷⁰ Azınlıklar konusunda çalışan Iraklı bir STK olan Masarat'a göre, Afrika Kökenli Iraklılar başta Basra ve yakınındaki vilayetler olmak üzere Bağdat'ın Sadr bölgesinde ekonomik olarak dışlanmış bölgelerde ikamet etmektedir. Raporlara göre, sürekli olarak "abd" veya köle olarak çağrılmak gibi sık sık sözlü istismara maruz kalıyorlar ve birçoğu gayriresmî yerleşimlerde yaşıyor ve tahliye riski altındalar; MRGI, *İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi Alternatif Raporu (CERD) – Irak Periyodik Rapor İncelemesi*, [Alternative Report to the Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD) – Review of the Periodic Report of Iraq], 2018, <http://bit.ly/2VKsoYo>, para. 15, 28; Masarat, *Azınlıklar*, [Minorities], 2018, <https://bit.ly/2jxmfwM>; MRGI, *Irak - Siyahi Iraklılar*, [Iraq – Black Iraqis], Kasım 2017, www.refworld.org/docid/5a53600d7.html; BM İnsan Hakları Konseyi, *Azınlık Meseleleri Özel Raportörünün Irak Misyonda Hazırladığı Rapor*, [Report of the Special Rapporteur on Minority Issues on Her Mission to Iraq], 9 Ocak 2017, A/ HRC/34/53/Add.1, www.refworld.org/docid/5899be124.html, para. 48. "Afrika kökenli insanlar yüksek oranda yoksulluk ve ayrımcılık sorunu yaşıyorlar"; Freedom House, *Dünyada Özgürlük 2019 – Irak*, [Freedom in the World 2019 – Iraq], 4 Şubat 2019, www.ecoi.net/en/document/2002613.html.

471 Pek çok sayıda Feyli Kürt⁴⁷² ve Bidûn da⁴⁷³ vatansız kaldı⁴⁷⁴ ve dolayısıyla resmî belgeleri olmadığı için, kontrol noktalarını geçerken yaşadıkları zorluk nedeniyle hareket serbestisinin yanında kamu hizmetlerine ve kayıtlı istihdama erişimleri kısıtlı kaldı.

UNHCR, IŞİD'in varlığını sürdürdüğü yerlerde veya yakınında bulunan yerlerde yaşayan dini ve etnik azınlıkların, dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak dinleri, etnik kökenleri, siyasi görüşleri veya kendilerine isnat edilen siyasi görüşler ve/veya diğer gerekçeler sebebiyle **uluslararası mülteci koruma ihtiyacı duyması muhtemel kişiler** olduğunu düşünmektedir.

UNHCR, başka yerlerden olan dini ve etnik azınlıkların, dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak dinleri, etnik kökenleri, siyasi görüşleri veya kendilerine isnat edilen siyasi görüşler ve/veya diğer gerekçeler sebebiyle **uluslararası mülteci koruma ihtiyacı içinde olabilecek kişiler** olduğunu düşünmektedir.

IŞİD'i desteklediğinden şüphelenilen Sünnilerin uluslararası koruma ihtiyaçları ile ilgili olarak bkz. Bölüm III.A.1.

b) Katı İslami Kurallara Aykırı Olduğu Düşünülen Kişiler

Ateistler ve laik görüşlü kişiler,⁴⁷⁵ kadınlar ve dini azınlıklar gibi; kıyafetleri, toplum içerisindeki davranışları ve yaptıkları meslekler açısından İslami kuralları katı bir şekilde uygulamadığı düşünülen kişilerin bazı aşırılıkçı silahlı gruplar ve yasa dışı infazcılar tarafından kaçırıldığı, taciz edildiği⁴⁷⁶ ve

⁴⁷¹ UNHCR, Kasım 2013'te Bağdat'taki Romanların ülkedeki statülerine ilişkin belgelerini alma veya yenileme konusunda zorluk yaşadığına dair bildirimler aldı. Bazılarına, vatandaşlıklarını şu anda feshedilmiş Devrimci Komuta Konseyi kararıyla "istisna" olarak kazandıkları için, resmî belgelerinin yenilenemeyeceği veya vatandaşlıklarından çocuklarının da yararlanmasının mümkün olmadığı söylendi. Mart 2019'da İçişleri Bakanı, Romanlara Irak vatandaşlığı ve kimlik kartı verilmesine ilişkin tüm vilayetlerdeki Medeni Hal, Pasaport ve İkamet Müdürlüklerine bir yazı gönderdi. UNHCR, talimatların uygulanmasını denetliyor; UNHCR'in yaptığı bilgilendirme, Nisan 2019. Uluslararası Azınlık Hakları Grubu MRGI'ya göre, Romanların sahip oldukları vatandaşlık belgeleri "kamuda herhangi bir şekilde istihdam edilmelerini engelleyen 'istisna' ifadesini içeriyor. (...) Ayrıca, bazılarının nüfus kayıt belgelerinde hâlâ 'Ghajari' (çingene) kelimesi geçtiği için bu durum işverenlere onların Roman olduklarının sinyalini veriyor ve ayrımcılığa kapı açıyor. Söylenildiğine göre, İçişleri Bakanlığı, Roman kimlik belgelerinde 'istisna' veya 'çingene' terimlerini kullanmayı durdurmak için illerdeki vatandaşlık müdürlüklerine talimatlar gönderdi. Bununla birlikte, Romanlar yeni kimlik belgelerini almak için bir devlet dairesini ziyaret etmeli ve talepte bulunmalıdırlar"; MRGI, *İrk Ayrımcılığının Kaldırılması Komitesine Alternatif Rapor (CERD) – Irak Periyodik Raporunun İncelenmesi*, [Alternative Report to the Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD) – Review of the Periodic Report of Iraq], 2018, <http://bit.ly/2VKsoYo>, para. 23.

⁴⁷² Irak Vatandaşlık Yasası (2006 tarihli 26 sayılı Kanun), daha önce siyasi, dini veya etnik gerekçelerle vatandaşlıktan çıkarılmış olanlara Irak vatandaşlığını tekrar kazanma hakkını sağlamıştır. O tarihten beri, birçok Feyli Kürtün Irak vatandaşlığını yeniden kazandığı bildirildi, ancak UNHCR, Irak Hükümeti son yıllarda ilgili verileri yayımlamadığından, 2006 Vatandaşlık Yasası ile kaç Feyli Kürtün vatandaşlık kazandığı ve vatandaşlık belgesi aldığı hakkında güncel bir bilgiye sahip değil. UNHCR, vatandaşlığı tekrar kazanma sürecinin uzun ve zahmetli olduğunun farkındadır ve başvuru sahiplerinin başvurularını takip etmek için sık sık ikamet ettikleri yerlerden Bağdat'taki vatandaşlık müdürlüğüne gitmeleri gerektiğini bilmektedir. Bazı Feyli Kürtler süreci başlattı, ancak istenen belgeler ve mali sebeplerden dolayı (Bağdat'a sürekli seyahat etmek zorunda kalmak gibi) süreci tamamlamadı. 2015 yılında BM Çocuk Hakları Komitesi (CRC), "Feyli Kürt çocuklar, Feyli Kürt halkının vatandaşlığını tekrar kazanmasının yavaş ilerlemesi nedeniyle vatansız kalabilirler," şeklinde endişelerini dile getirdi. Ayrıca, Feyli Kürtlerinin el konulan mallarını geri alırken zorluklarla karşılaştıkları bildiriliyor; MRGI, *Irak – Feyli Kürtleri*, [Iraq – Faili Kurds], Kasım 2017 tarihinde güncellendi, <https://bit.ly/2zld3Wl>; CRC, *Irak'ın İkinci İla Dördüncü Periyodik Raporlarına İlişkin Nihai Gözlemler*, [Concluding Observations on the Combined Second to Fourth Periodic Reports of Iraq], 3 Mart 2015, CRC/C/IRQ/CO/2 - 4, www.refworld.org/docid/562de4494.html, para. 76; *Irak Vatandaşlık Yasası [Irak], 2006 tarihli 26 sayılı kanun*, [Iraqi Nationality Law [Iraq], Law 26 of 2006], 7 Mart 2006, www.refworld.org/docid/4b1e364c2.html, 17 ve 18.Maddeler

⁴⁷³ Bidûnlar Kuveyt 1961 yılında bağımsız olunca vatansız kalan Sünni Müslümanlardır. Irak 1990'da Kuveyt'i işgal ettiğinde, birçok Bidûn'un Kuveyt'e olan bağlılıkları sorgulandı ve ülkenin Bidûn nüfusunun yarısı (o sırada toplam 250,000) ya Irak'a kaçtı ya da sınır dışı edildi. Bidûn topluluklarının, Salah El-Din ve Ninova vilayetlerinde daha az sayıda olmakla birlikte asıl Dikar, Basra ve Wassit vilayetleri gibi Güney Irak'ta ikamet ettikleri söylenmektedir. Büyüklükleri ve Irak vatandaşlığına alınma oranları da dâhil olmak üzere, Irak'taki bu topluluğun durumu hakkında bilgiler sınırlıdır; UNHCR'in yaptığı bilgilendirme, Mart 2019. Ayrıca bkz. BM İnsan Hakları Konseyi, *Azınlık Meseleleri Özel Raportörünün Irak Misyonunda Hazırladığı Rapor*, [Report of the Special Rapporteur on Minority Issues on Her Mission to Iraq], 9 Ocak 2017, A/HRC/34/53/Add.1, www.refworld.org/docid/5899be124.html, para. 48.

⁴⁷⁴ Irak'ta vatansızlık konusunda daha doğru bir çalışma yapılmasını bekleyen UNHCR, Irak'ta toplam 47.630 kişinin vatansız kaldığını tahmin ediyor; UNHCR, *Küresel Eğilimler: 2017 yılında Zorla Yerinden Edilme*, [Global Trends: Forced Displacement in 2017], 19 Haziran 2017, www.refworld.org/docid/5b2d1a867.html, s. 65.

⁴⁷⁵ bkz. "Ateistler".

⁴⁷⁶ "Gayrimüslim azınlıklar İslam geleneklerini benimsemeleri için sürekli olarak kaçırma, tehdit, baskı ve tacize maruz kaldıklarını bildirdi." ve ek olarak: "Hristiyan STK'ların temsilcilerine göre, bazı Müslümanlar, başörtüsü giymeyi reddettikleri, Batı tarzı kıyafetler giydikleri ya da kamuya açık yerlerde nasıl davranılmasını belirleyen katı İslami normlara uymadıkları için inançlarına bakmaksızın kadınları ve kız çocuklarını tehdit etmeye devam etmişlerdir. Aralarında Hristiyan ve Sabii-Mandeanların da bulunduğu çok sayıda kadının taciz edildikten sonra kapanmayı seçtikleri bildirildi.

"ABD Dışişleri Bakanlığı, 2017 Uluslararası Dini Özgürlükler Raporu – Irak, [2017 Report on International Religious Freedom – Iraq], 29 Mayıs 2018, www.ecoi.net/en/document/1436875.html, s. 20, 22. Ayrıca bkz., Irak'taki KAS, *Hristiyanlar ve Yezidiler: Mevcut Durum ve*

fiziksel saldırıya uğradığı bildirilmektedir.

UNHCR, katı İslami kurallara aykırı davrandığı düşünülen kişilerin, dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak dinleri veya belirli bir sosyal gruba mensup oldukları gerekçesiyle **uluslararası mülteci koruma ihtiyacı içinde olabilecek kişiler** olduğunu düşünmektedir.

⁴⁷⁷ Ayrıca, muhafazakârlar, aşırı gruplar ve kişiler farklı cinsel yönelimleri veya toplumsal cinsiyet kimlikleri olan (olduğu düşünülen) bireylerin İslami normları ihlal ettiklerini düşündükleri için bu kişilerin bu gruplardan şiddet görme riskinin arttığı bildirilmektedir.⁴⁷⁸

c) Karma Evlilikler

Eski rejimin yıkılmasından önce, farklı mezhepler ve topluluklar (örneğin Sünniler ve Şiiler, Kürtler, Araplar ve Türkmenler arasında) arasındaki evlilikler, özellikle demografik açıdan heterojen şehirlerde yaşayan orta sınıf arasında toplumsal olarak kabul edilebilir ve yaygındı. Bununla birlikte, 2006/2007'deki çatışmadan bu yana artan mezhepsel gerginlikler nedeniyle, özellikle Sünniler ve Şiiler arasındaki karma evliliklerin, aile içi evliliklerde bildirilen artışa paralel olarak⁴⁷⁹ azaldığı söylenmektedir.⁴⁸⁰ Bildirilene göre, karma evlilik yapan kişiler,⁴⁸¹ özellikle daha kırsal alanlarda ve işçi sınıfından gelen kadınlar, zaman zaman aile içi şiddet, boşanma baskısı, çocuk velayet haklarına ilişkin ayrımcılık ve "töre" cinayetleri de dâhil olmak üzere aile ve aşiret tarafından reddedilmekte ve bunun yansımalarını yaşamaktadır.⁴⁸²

Olasılıklar, [Christians and Yazidis in Iraq: Current Situation and Prospects], 14 Haziran 2017, <https://bit.ly/2lapk16>, s. 14 ve kaynakların alındığı yer: UNHCR, *Bağdat'taki Hristiyanların Durumu*, [Situation of Christians in Baghdad], 15 Ocak 2018, www.refworld.org/docid/5a66f80e4.html, s. 2, 3.

⁴⁷⁷ İslam'a aykırı olarak algılanan faaliyetlerde bulunduğu şüphelenilen kişilerin failerin kimliği saptanamasa da silahlı gruplar tarafından öldürülmek de dâhil olmak üzere saldırıların hedefi oldukları bildiriliyor. Bağdat, Basra ve diğer şehirlerde gece kulüpleri, kafeler, restoranlar, genelevler ve içki satan tekel bayiler gibi tesisler defalarca hedef alınmıştır. UNAMI'ye göre, bu tür saldırıların "radikal dini silahlı gruplar ve belirli adetlerine uymayan herhangi bir şüpheli davranışı cezalandırmak isteyen kişiler tarafından büyük ölçüde gerçekleştirildiği düşünülmektedir"; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2016*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2016], 30 Ağustos 2017, <http://www.refworld.org/docid/5a7470a84.html> s. 17. "Alkol servisi yapan eden restoranlar ve tekel bayiler, dini özgürlüklere zarar veren bazı taciz ve saldırılar ile karşı karşıya kaldı"; Freedom House, *Dünyada Özgürlük 2019 – Irak*, [Freedom in the World 2019 – Iraq], 4 Şubat 2019, www.ecoi.net/en/document/2002613.html. Ayrıca bkz. aynı rapor s. 16-18. "Temmuz ayında [2017] Bağdat'ta kimliği belirsiz silahlı kişiler, dükkanlarında alkollü içki satan iki Yezidi'yi öldürdü. Alkolün ana ithalatçıları ve satıcıları olan Yezidiler ve Hristiyanlar taciz veya saldırılara maruz kalmaya devam ettiler ve genellikle yerel yetkililere 'koruma' parası ödemek zorunda kaldılar"; ABD Dışişleri Bakanlığı, *2017 Uluslararası Dini Özgürlükler Raporu – Irak*, [2017 Report on International Religious Freedom – Iraq], 29 Mayıs 2018, <https://www.ecoi.net/en/document/1436875.html>. Ayrıca bkz., UIHA, *Bağdat'ın Merkezindeki Bir İçki Dükkanının Önünde Ev Yapımı Bir Bomba Patladı*, [A Homemade Bomb Goes Off in Front of a Liquor Store in Central Baghdad], 21 Aralık 2018, <https://bit.ly/2RatjMZ>; Kurdistan 24, *Patlamalar Tartışmalı Irak Kenti Civarında Bir İçki Dükkanını Hedef Aldı*, [Explosions Target Liquor Store, Neighborhood in Disputed Iraqi City], 15 Kasım 2018, <https://bit.ly/2ROAhxt>; Bas News, *Irak'ta Kimliği Belirsiz Bazı Güçler Ramazan Ayında Yemek Servisi Yaptığı İçin Bir Restorana Saldırdı*, [Unknown Iraqi Forces Attack Restaurant for Serving Food During Ramadan], 3 Haziran 2018, <https://bit.ly/2LYwW9q>; Kurdistan 24, *Patlama Kerkük'ü Vurdu, Bağdat'ta Silahlı Saldırganlar İçki Dükkanına Saldırdılar*, [Explosion Hits Kirkuk, Gunmen Attack Liquor Store in Baghdad], 25 Ocak 2018, <https://bit.ly/2DQU1GJ>.

⁴⁷⁸ Bölüm III.A.10 ("Farklı cinsel yönelimlere veya toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip bireyler").

⁴⁷⁹ Kanada: Kanada Göçmenlik ve Mülteci Kurulu, *Irak: Sünni ve Şii Müslümanlar arasında Mezhepler Arası Evlilikler, Bağdat dâhil Ülkede Bu Evliliklerin Yaygınlığı ve Mezhepler Arası Evlilik Yapan Eşlerin ve Çocuklarının Toplum ve Yetkili Makamlardan Gördüğü Muamele ; Mevcut Devlet Koruması (2016 - Ocak 2018)*, [Inter-Sect Marriage Between Sunni and Shia Muslims, Including Prevalence; Treatment of Inter-Sect Spouses and Their Children by Society and Authorities, Including in Baghdad; State Protection Available (2016 – January 2018)], 29 Ocak 2018, IRQ106049.E, www.refworld.org/docid/5aa916bb7.html.

⁴⁸⁰ ICG, *Savaş ya da Sığınış: Irak "2000'ler Nesli'nin Umutsuz Durumu*, [Fight or Flight: The Desperate Plight of Iraq's "Generation 2000"], 8 Ağustos 2016, www.refworld.org/docid/57a97f454.html, s. 10 ve dipnot 28.

⁴⁸¹ Dinlerarası evlilikler "kutsal kitabı olan dinler"den (yani Hristiyanlar, Yahudiler, Sabii-Mandaeenlar) birinden olan kadınlarla evlenmeleri şartıyla Müslüman erkeklerle izin verilir. Bununla birlikte, Müslüman kadınların kendi dinleri dışından biriyle evlenmelerine izin verilmez; Irak: *Ahval-i Şahsiyye Kanunu ve Değişiklikler (1959)* [Irak], [Iraq: Personal Status Law and Its Amendments (1959)] [Iraq], 30 Aralık 1959, www.refworld.org/docid/5c7664947.html, Madde 17.

⁴⁸² Kanada: Kanada Göçmenlik ve Mülteci Kurulu *Irak: Sünni ve Şii Müslümanlar arasında Mezhepler Arası Evlilikler, Bağdat dâhil Ülkede Bu Evliliklerin Yaygınlığı ve Mezhepler Arası Evlilik Yapan Eşlerin ve Çocuklarının Toplum ve Yetkili Makamlardan Gördüğü Muamele ; Mevcut Devlet Koruması (2016 - Ocak 2018)*, [Inter-Sect Marriage Between Sunni and Shia Muslims, Including Prevalence; Treatment of Inter-Sect Spouses and Their Children by Society and Authorities, Including in Baghdad; State Protection Available (2016 – January 2018)], 29 Ocak 2018, IRQ106049.E, www.refworld.org/docid/5aa916bb7.html. İKB'de karma evliliklerin nadir olduğu bildiriliyor: "Irak Kürdistan'daki Hristiyan ve Müslüman cemaatlerin güçlü bağları olmasına ve dostça geçinmelerine rağmen, bu durum farklı mezheplerle evliliğe izin verilmesi için yeterli değildir." Erbil'deki Iraklı bir rahibe göre, "[M]üslüman erkekler ve Hristiyan kadınlar evlendiğinde işlerin ters gitme potansiyeli yüksektir(...). Bu durumun çiftin aileleri üzerinde olumsuz bir etkisi olabilir ve hatta şiddete yol açabilir (...). Irak Kürdistan'ında, bir Yezidi kadının bir Müslümanla evlenmeye çalıştığı bir dava, korkunç bir cinayete sona erdi"; Niqash, *Kültürler Arası Aşk: Bir Hristiyan bir Müslümana Aşık Olduğunda Ne Olur*, [Cross-Cultural Love: What Happens When a Christian Falls in Love with a Muslim], 14 Aralık 2017, <https://bit.ly/2HFkUQo>. "Töre" cinayetleri, ayrıca bkz. Bölüm III.A.8.d.

UNHCR, başka bir mezhep, din veya etnik kökenden biriyle evlenen kişilerin, dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak, din, etnik köken veya belli bir sosyal gruba mensup oldukları gerekçesiyle **uluslararası mülteci koruma ihtiyacı içinde olabilecek kişiler** olduğunu düşünmektedir.

d) İslam'dan Hristiyanlığa Geçiş

Ceza Hukuku, İslam'dan Hristiyanlığa (veya başka bir dine) geçmeyi yasaklamaz; ancak yasa, kişinin dini statüsündeki bir değişikliğin yasal olarak tanınacağı garantisini de vermez.⁴⁸³ Sonuç olarak din değiştirmiş birinin kimlik kartı hâlâ sahibini "Müslüman" olarak tanımlayacaktır.⁴⁸⁴ Irak'ta İslam'dan Hristiyanlığa alenen geçenler din değiştirdiklerini çok nadiren bildirmektedir. Irak toplumunda İslam'dan dönenlere karşı yaygın bir düşmanlık olduğu düşünüldüğünde ve ailelerle aşiretlerin kendilerinden birinin din değiştirmesini "onur"larına hakaret olarak yorumlama ihtimalleri göz önüne alındığında din değiştirenlerin inançlarını gizli tuttukları bildirilmektedir.⁴⁸⁵ Alenen din değiştirme neticesinde kişinin içinde bulunduğu toplum, aşireti veya ailesinin olduğu kadar İslamcı silahlı gruplardan sürgün edilmesi ve/veya şiddet görmesi muhtemeldir.⁴⁸⁶

UNHCR, İslam'dan Hristiyanlığa geçen kişilerin, dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak, din gerekçesiyle **uluslararası mülteci koruma ihtiyacı duyması muhtemel kişiler** olduğunu düşünmektedir.

Irak'tan ayrıldıktan sonra din değiştirildiyse,⁴⁸⁷ Irak toplumunda İslam'dan dönenlere yönelik yaygın düşmanlık ve ailelerle aşiretlerdeki genel "onur" anlayışı düşünülerek ülkeye dönme hâlinde karşılaşılabilecek olası riskler göz ardı edilmemelidir.

e) Ateistler

Açıkça ateist olmak Irak'ta son derece nadir olmakla birlikte, ateistlerin sayısının artmakta olduğu

⁴⁸³ ABD Dışişleri Bakanlığı, 2017 Uluslararası Dini Özgürlükler Raporu - Irak, [2017 Report on International Religious Freedom – Iraq], 29 Mayıs 2018, www.ecoi.net/en/document/1436875.html.

⁴⁸⁴ Sonuç olarak din değiştiren bir kadının Hristiyan bir adamla evlenmesi kanunen yasaklanmıştır çünkü yasaya göre hâlâ Müslüman kabul edilir; Irak: *Ahval-i Şahsiyye Kanunu ve Değişiklikleri (1959)* [Irak], [Iraq: *Personal Status Law and Its Amendments (1959)* [Iraq], 30 Aralık 1959, <https://www.refworld.org/docid/5c7664947.html>, 17. madde. Ebeveynleri onları Müslüman olarak nüfusa kayıt ettirmemişse, din değiştirmiş ailelerin çocukları kimlik kartı olmadan yaşamak zorunda kalabilir. Ayrıca, çocuğun dini, ebeveynlerinden birinin İslam'a dönmüşünden sonra "Müslüman" olarak kaydedilecektir; Freedom House, *Dünyada Özgürlük 2019 - Irak*, [Freedom in the World 2019 – Iraq], 4 Şubat 2019, www.ecoi.net/en/document/2002613.html; USCIRF, *USCIRF Yıllık Raporu 2018 – 2. Katman – Irak*, [USCIRF Annual Report 2018 – Tier 2 – Iraq], 25 Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5b278edd2.html. "Hristiyanlık dinini seçen bir Müslümanın kimlik kartını değiştiremediği ve daha sonra bir Hristiyan mahallesinde kiliseye gitmeye çalışırken güvenlik güçlerinin kendisine güçlü çıkardığı bir rahibin başına gelen olaylar"; USCIRF, *Kürt Güneşi Altında Solanlar: Kuzey Irak'taki Dini Azınlıkların Umutları ve Korkuları*, [Wiltling in the Kurdish Sun: the Hopes and Fears of Religious Minorities in Northern Iraq], Mayıs 2017, www.refworld.org/docid/5ad852144.html, s. 17.

⁴⁸⁵ Dini kanaat önderleri de dâhil olmak üzere toplumun bazı kesimlerinin, İslam'dan dönmüşlerin ölümle cezalandırılacağına inanıldığı söyleniyor; bkz. ör. Rudaw, *Dinden Dönenler Ölmeli: Müslüman Vaiz Kürdistan Zerdüşlerini Öfkelenirdi*, [Converts Must Die: Kurdistan's Zoroastrians Outraged by Islamic Preacher], 5 Şubat 2017, <https://bit.ly/2kdHRBK>. Ayrıca bkz., Günümüzde Hristiyanlık, Müslüman Mülteciler İsa'yı Buluyor - ve Ters Tepkiyle Karşı Karşıya Kalıyorlar, [Muslim Refugees Are Finding Christ – And Facing Backlash], 14 Mart 2018, <https://bit.ly/2sOpYvF>; World Watch Monitor, *Fransız Mülteci Kampında Hristiyanlığa Geçen Biri Anlattı: 'Seni Öldüreceğiz'*, [Christian Convert in French Refugee Camp Told: 'We Will Kill You'], 2 Kasım 2016, <https://bit.ly/2JHljEp>.

⁴⁸⁶ "Eskiden Müslüman olan Hristiyanlar, en fazla baskıyı sülalelerinden görür ve çoğu zaman ailelerinden, aşiret liderlerinden ve çevrelerindeki toplumdan gelen tehditleri önlemek için inançlarını saklı tutarlar. İslam'dan Hristiyanlığa dönenler miras haklarını, evlenme haklarını veya evlenmek için gerekli imkânları kaybetme riski taşırlar. Açıkça İslam'ı terk etmek tüm ülkede kişinin zor durumlar yaşamasına yol açar. (...) Eylül 2018'de Hristiyanlığı seçen bir erkek durumun farkına varan kayın pederi tarafından öldürüldü"; Open Doors, 2019 World Watch List Raporu - Irak, [2019 World Watch List Report – Iraq], 19 Ocak 2019, <https://bit.ly/2lB6uVt>. Ayrıca bkz., Open Doors ABD, *Bağdat'taki Hristiyanlar: Beton Duvarlar ve Dikenli Teller Arkasında Bir Kilise*, [Christians in Baghdad: A Church Behind Concrete Walls and Barbed Wire], 19 Temmuz 2017, <https://bit.ly/2rfhdKp>; Niqash, *Kültürler Arası Aşk: Bir Hristiyan bir Müslümana Aşık Olduğunda Ne Olur*, [Cross-Cultural Love: What Happens when a Christian Falls in Love with a Muslim], 14 Aralık 2017, <https://bit.ly/2HFkUQo>; World Watch Monitor, *Fransız Mülteci Kampında Hristiyanlığa Geçen Biri Anlattı: 'Seni Öldüreceğiz'*, [Christian Convert in French Refugee Camp Told: 'We Will Kill You'], 2 Kasım 2016, <https://bit.ly/2JHljEp>; Danimarka Göç Servisi (DIS), *Irak Kürdistan Bölgesi (KRI), Erişim, Koruma İmkânı, Güvenlik ve İnsani Durum, Erbil ile ilgili İnceleme Misyonu, Irak Kürdistan Bölgesi (KRI) ve Beyrut, Lübnan, 26 Eylül - 6 Ekim 2015*, [The Kurdistan Region of Iraq (KRI), Access, Possibility of Protection, Security and Humanitarian Situation, Report from Fact Finding Mission to Erbil, the Kurdistan Region of Iraq (KRI) and Beirut, Lebanon, 26 September to 6 October 2015], Nisan 2016, www.refworld.org/docid/570cba254.html, s. 174.

⁴⁸⁷ Daha fazla rehberlik için bkz. UNHCR, *Uluslararası Koruma Kuralları No. 6: 1951 Sözleşmesi ve/veya Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1967 Protokolünün 1A(2) Maddesi Uyarınca Din Gerekçesiyle Mülteci Talepleri*, [Guidelines on International Protection No. 6: Religion-Based Refugee Claims under Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or the 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees], 28 Nisan 2004, HCR/GIP/04/06, www.refworld.org/docid/4090f9794.html, para 34-36.

bildirilmektedir.⁴⁸⁸ "Ateizm"i yasaklayan bir yasa olmamasına rağmen,⁴⁸⁹ ateistlerin bazı durumlarda, "dinlere saygısızlık" ve benzer suçlamalardan dolayı yargılandığı söylenmektedir.⁴⁹⁰ Ayrıca, ateistlere karşı toplumsal hoşgörünün, bazı politikacıların ve dini liderlerin söylemlerinden anlaşılabilirliği gibi, çok sınırlı olduğu bildirilmektedir.⁴⁹¹ Ailelerinden, yasa dışı infazcılarında ve muhafazakâr/sert dini gruplardan gelebilecek ret, ayrımcılık ve şiddet tepkisinden korkmaları nedeniyle,⁴⁹² ateistlerin görüşlerini genellikle gizli tuttukları bildirilmektedir.⁴⁹³

UNHCR, ateistlerin⁴⁹⁴ dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak, din gerekçesiyle **uluslararası mülteci koruma ihtiyacı içinde olabilecek kişiler** olduğunu düşünmektedir.

⁴⁸⁸ Artan sayının, toplumun bazı kesimlerinin dini muhafazakârlıktan uzaklaşmasıyla ilgili olduğu ve mezhepsel ve aşırılık yanlısı şiddete bir tepki olarak ortaya çıktığı bildiriliyor; The Atlantic, *Irak'ın Laik Gençleri Reform İçin Zemin Hazırlıyor*, [The Secular Youth of Iraq Are Laying the Groundwork for Reform], 5 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2w5gwpl>; Al-Monitor, *Irak Mahkemeleri Ateistleri Kovuşturmanın Bir Yolunu Arıyor*, [Iraqi Courts Seeking Out Atheists for Prosecution], 1 Nisan 2018, <https://bit.ly/2pXCqa9>; PRI, IŞİD, Bu Genç Iraklı Hristiyan'ı Ateiste Döndürdü, [ISIS Turned this Young Iraqi Christian into an Atheist], 17 Ocak 2018, <https://bit.ly/2DzaAL6>; Washington Times, *Müslüman Dünyasında Ateistler: Sessiz, Kirgin ve Sayıları Artan bir Topuluk*, [Atheists in Muslim World: Silent, Resentful and Growing in Number], 1 Ağustos 2017, <https://bit.ly/2lzGhCu>; EASO, *EASO MÜB Toplantı Raporu, Irak Uygulamaya Yönelik İşbirliği Toplantısı 25-26 Nisan 2017 Brüksel*, [EASO COI Meeting Report Iraq Practical Cooperation Meeting 25-26 April 2017 Brussels], Temmuz 2017, www.ecoi.net/en/document/1404903.html, s. 25; Shafaaq News, *İslamcı partiler Irak'taki Ateistlere Gözdağı Verip Onları Korkuttular*, [Islamic Parties Intimidate, Fear Atheists in Iraq], 23 Haziran 2017, <https://bit.ly/2LdBloq>.

⁴⁸⁹ *İnançsız olmayı yasaklayacak bir yasa olmamasına rağmen, din dışı bir kimliğe sahip olmayla ilgili kısıtlamalar, 'dini özgürlükten' mahrum bırakılma, aile hukukunda ayrımcılık ve ateizme karşı toplumsal damgalama gibi hususlar herhangi bir dine inanmadığını toplum içinde açıklamayı oldukça zorlaştırıyor. Ayrıca, bir insanın inançsız olduğunu açıkça beyan etmesi 'kafir veya fitne' muamelesi görmesine neden olabilir*; Humanists International Humanists International, *Düşünce Özgürlüğü Raporu - Irak*, [Freedom of Thought Report - Iraq], Ekim 2018, <https://bit.ly/2UfWNNNA>. "Anayasa, Müslümanlar, Hristiyanlar, Yezidiler ve Sabi-Mandeanlar için dini inanç ve inancını yaşama özgürlüğünü güvence altına alır, ancak diğer dinler veya ateistler için bu durum geçerli değildir" (vurgu eklendi); ABD Dışişleri Bakanlığı, *2017 Uluslararası Dini Özgürlükler Raporu - Irak*, [Freedom of Religion Report - Iraq], 29 Mayıs 2018, www.ecoi.net/en/document/1436875.html.

⁴⁹⁰ 1969 tarihli Irak Ceza Kanununun 372. maddesi, dini bir grubun inançlarına ya da inancını yaşama biçimine hakaret eden ya da dini bir grubun kutsama, ibadet ya da saygı nesnesi olan bir sembol ya da kişiye alenen hakaret eden herhangi bir bireyin, üç yılı aşmayan hapis ya da 300 Irak dinarını geçmeyen bir para cezası ile cezalandırılabilirliğini öngörür; Irak Cumhuriyeti, 1969 tarihli 111 sayılı Ceza Kanunu, Temmuz 1969, www.refworld.org/docid/452524304.html, 372. madde. Ayrıca bkz Freedom House, *Dünyada Özgürlük 2019 - Irak*, [Freedom in the World 2019 - Iraq], 4 Şubat 2019, www.ecoi.net/en/document/2002613.html; USCIRF, *Haklara Saygı? Dünyadaki Kutsala Karşı Küfür İçerikli Hakaret Yasalarını Ölçme*, [Respecting Rights? Measuring the World's Blasphemy Laws], Kasım 2018, <https://bit.ly/2AsZuoP>, s. 57; Humanists International, *Düşünce Özgürlüğü Raporu - Irak*, [Freedom of Thought Report - Iraq], Ekim 2018, <https://bit.ly/2UfWNNNA>; Al-Monitor, *Irak Mahkemeleri Ateistleri Kovuşturmanın Bir Yolunu Arıyor*, [Iraqi Courts Seeking Out Atheists for Prosecution], 1 Nisan 2018, <https://bit.ly/2pXCqa9>.

⁴⁹¹ New Humanist, *Irak'ta Mezhepçilikten Dönüşün Bir Yolu Var mı? [Is there a Way back from Sectarianism in Iraq?]*, 5 Mart 2018, <https://bit.ly/2rUeT10>. Haberlere göre, Irak'ta ateizm sık sık laiklik, komünizm, liberalizm, İslam karşıtlığı, Saddam Hüseyin'in eski rejimi ve daha genel anlamda ahlaka aykırı davranış ile özdeşleştiriliyor; Atheist Refugee Relief, erişim tarihi 30 Nisan 2019, <https://bit.ly/2RsFsQL>; Humanists International Humanists International, *Düşünce Özgürlüğü Raporu - Irak*, [Freedom of Thought Report - Iraq], Ekim 2018, <https://bit.ly/2UfWNNNA>; Al-Monitor, *Irak Mahkemeleri Ateistleri Kovuşturmanın Bir Yolunu Arıyor*, [Iraqi Courts Seeking Out Atheists for Prosecution], 1 Nisan 2018, <https://bit.ly/2pXCqa9>; Shafaaq News, *İslamcı partiler Irak'taki Ateistlere Gözdağı Verip Onları Korkuttular*, [Islamic Parties Intimidate, Fear Atheists in Iraq], 23 Haziran 2017, <https://bit.ly/2LdBloq>; Baghdad Post, *Irak'ta Dini Aşırıcılık Nedeniyle Ateizm Yayılıyor, [Iraq Suffers from Spread of Atheism due to Religious Extremism]*, 11 Ocak 2017, <https://bit.ly/2lwpowp>.

⁴⁹² 2018 Düşünce Özgürlüğü Raporu Irak'ı, Dini İnanç Olmayan İnsanlara Karşı "Ağır Hak İhlali" Suçu İşleyen Ülkeler Listesinde 196 Ülkeden 169. Sıraya Koydu; Humanists International, *Düşünce Özgürlüğü Raporu - Irak*, [Freedom of Thought Report - Iraq], Ekim 2018, <https://fot.humanist uluslararası/>. Ayrıca bkz. The Atlantic, *Ateistleri Korumak için 'Yeraltı Demiryolu'*, [The 'Underground Railroad' To Save Atheists], 18 Ocak 2018, <https://theatlantic.com/2mWjPL4>; Shafaaq News, *İslamcı partiler Irak'taki Ateistlere Gözdağı Verip Onları Korkuttular*, [Islamic Parties Intimidate, Fear Atheists in Iraq], 23 Haziran 2017, <https://bit.ly/2LdBloq>; Faisal Al Mutar (Blog), *Iraklı Üniversite Öğrencisi Ateistlerin Yaşam Hakkını Savunduğu İçin Üniversiteden Atıldı*, [Iraqi College Student Kicked Out of University for Defending the Right for Atheists to Live], 16 Ocak 2017, <https://bit.ly/2s0NwMJ>; Kanada: Kanada Göçmenlik ve Mülteci Kurulu, *Irak: Erbil'de Ateistlerin ve Din Değiştirenlerin Toplum ve Yetkililer Tarafından Gördüğü Muamele Hakkında Bilgi; Mevcut Devlet Koruması (2013 - Eylül 2016)*, [Iraq: Information on the Treatment of Atheists and Apostates by Society and Authorities in Erbil; State Protection Available (2013-September 2016)], 2 Eylül 2016, www.refworld.org/docid/570cba254.html, s. 173; Pacific Standard, *Ortadoğu'da İnançsızların Zor Hayatları*, [The Hard Lives of Non-Believers in the Middle East], 21 Ocak 2016, <https://bit.ly/2JARhjn>.

⁴⁹³ "Alenen Ateist olmak Riskli ve Nadir Bir Durumdur (...)" ; Humanists International, *Düşünce Özgürlüğü Raporu - Irak*, [Freedom of Thought Report - Iraq], Ekim 2018, <https://bit.ly/2UfWNNNA>. Ayrıca bkz. Washington Times, *Müslüman Dünyasında Ateistler: Sessiz, Kirgin ve Sayıları Artan bir Topuluk*, [Atheists in Muslim World: Silent, Resentful and Growing in Number], 1 Ağustos 2017, <https://bit.ly/2lzGhCu>; Shafaaq News, *İslamcı partiler Irak'taki Ateistlere Gözdağı Verip Onları Korkuttular*, [Islamic Parties Intimidate, Fear Atheists in Iraq], 23 Haziran 2017, <https://bit.ly/2LdBloq>; The New Arab, *Irak'taki Yeni Ateizm IŞİD'in Gölgesinde*, 31 Ekim 2016, <https://bit.ly/2eTK1jE>; Kanada: Kanada Göçmenlik ve Mülteci Kurulu, *Irak: Erbil'de Ateistlerin ve Din Değiştirenlerin Toplum ve Yetkililer Tarafından Gördüğü Muamele Hakkında Bilgi; Mevcut Devlet Koruması (2013 - Eylül 2016)*, [Iraq: Information on the Treatment of Atheists and Apostates by Society and Authorities in Erbil; State Protection Available (2013-September 2016)], 2 Eylül 2016, www.refworld.org/docid/57dfa5444.html.

⁴⁹⁴ "Din'e dayalı talepler, "teistik olan, olmayan ve ateist inançlar" da dâhil olmak üzere "inanış olarak dinleri" içerebilir; UNHCR, 6 no'lu Uluslararası Koruma Yönergesi: 1951 Sözleşmesinin 1A (2) Maddesi ve / veya Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü uyarınca Din Gerekçesiyle Mülteci Talepleri, 28 Nisan 2004, HCR/GIP/04/06, www.refworld.org/docid/4090f9794.html, para 5-6.

6) Siyasi veya Diğer Hassas Konularda Eleştirel Haber Yapan Gazeteciler ve Diğer Medya Çalışanları

Irak genelinde, gazeteciler ve diğer medya çalışanlarının taciz, sindirme, fiziksel saldırı, ekipmanlarına el konulması veya imhası, keyfi tutuklama, kovuşturma (ör. hakaret suçundan) riski altında olduğu bildirilmektedir.⁴⁹⁵ Bazen bu kişilerin, merkezdeki, bölgelerdeki veya yereldeki makamlar, Irak Güvenlik Güçleri (ISF) ve bağlı kuvvetler, IŞİD'in yanı sıra siyasetin, aşiretlerin ve iş dünyasının önde gelen isimleri ve onlara bağlı güvenlik personelleri de dâhil olmak üzere birçok aktör tarafından kaçırılma ve öldürülme riski altında oldukları da bildirilmiştir.⁴⁹⁶ Protestolar hakkında haber yazan; yolsuzluk, otoritenin kötüye kullanımı, devletin kapasitesinin yetersiz oluşu veya yetersiz güvenlik önlemleri gibi siyasi açıdan tartışmalı veya hassas konuları araştıran veya hükümet yetkililerini ve bağlı kuruluşları eleştirdiği düşünülen gazeteciler ve medya çalışanlarının özellikle hedef alındığı bildirilmiştir.⁴⁹⁷ Irak'taki birçok haber ve televizyon istasyonu (IKB'dekiler dâhil) siyasi partilere, partiye bağlı silahlı gruplara veya yetkililere ait olduğu için,⁴⁹⁸ bu medya kuruluşları ve çalışanlarının, işverenlerinin duruşlarına veya görüşlerine göre kendilerine atfedilen siyasi bir görüş veya mezhepsel bağlılıktan dolayı hedef alındığı bildirilmektedir.⁴⁹⁹ Siber suç yasası olarak da bilinen yeni bir "Bilgi Teknolojisi Suçları Yasası" hazırlanırken yasa Parlamento tarafından değerlendirilmektedir. Gözlemler, yasanın ifade özgürlüğüne daha fazla tehdit oluşturabileceğini belirttiler; çünkü yasa, "ülkenin bağımsızlığını, barışını veya ekonomik, politik, askeri veya güvenliğiyle ilgili çıkarlarını zedelemek" gibi net olmayan hükümler içerdiği için bu hükümler kapsamında değerlendirilebilecek internet paylaşımları için ömür boyu hapis cezası ve 50 milyon Irak dinarı (42.000 USD) para cezası gibi ağır cezaları getirmektedir.⁵⁰⁰

⁴⁹⁵ "(...) Irak'ta (156.), politikacılar ve iş adamları gazetecileri dava ediyor, tutuklatıyor ya da çalıştıkları medya kuruluşuna baskı yapıyorlar, bu sebeple onlar da kendilerini sansürlemek zorunda kalıyorlar"; RSF, 2019 RSF Endeksi: Orta Doğu'daki Gazeteciler Kasten Hedef Alındı, [2019 RSF Index: Middle East's Journalists Deliberately Targeted], Nisan 2019, <https://bit.ly/2lVpmgt>.

⁴⁹⁶ CPJ'nin kayıtlarına göre, 2003 yılından bu yana 185 gazeteci öldürüldü. Çoğunluğu cinayetlerde hedef alınırken geri kalanlar çapraz ateş arasında kalarak ya da ayırım gözetmeyen şiddet eylemlerinde öldürüldü. 2012 ve 2017 arasında, 2015'te altı cinayet (hepsi "siyasi grup" tarafından "cinayet" amaçlı hedef alınmış), 2016'da altı cinayet (CPJ'ye göre "siyasi grup" tarafından ikisi cinayet amaçlı hedef alınmış) ve 2017'de sekiz cinayet (biri "siyasi bir grup" tarafından işlenmiş cinayet) dâhil olmak üzere, cinayetlerde yeni bir artış belgelendirilmiştir. 2018'de CPJ tarafından herhangi bir cinayet kayda geçirilmedi; CPJ, 1992'den bu yana Irak'ta Öldürülen Gazeteciler, [Journalists Killed in Iraq since 1992], erişim tarihi 30 Nisan 2019, <https://cpj.org/mideast/iraq/>. 2018'de CPJ, yıllık "Cezasızlık Endeksi" raporunda Irak'ı üçüncü sıraya koydu; CPJ, Cinayetten Ceza Almadan Kurtulma, [Getting Away with Murder], 29 Ekim 2018, <https://cpj.org/x/74ad>. RSF, 2018 Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi Raporunda, Irak'ı 180 ülke içinde 156. sıraya koydu; RSF, 2019 RSF Endeksi: Orta Doğu'daki Gazeteciler Kasten Hedef Alındı, [2019 RSF Index: Middle East's Journalists Deliberately Targeted], Nisan 2019, <https://bit.ly/2lVpmgt>. Ayrıca bkz. RSF, Gazeteciler için Hâlâ Tehlikeli, [Still Dangerous for Journalists], erişim tarihi 30 Nisan 2019, <https://rsf.org/en/iraq>; CPJ, Iraklı Milisler, Basra Basınına Yola Getirmek için Tehdit ve Şiddete Başvuruyor, [Iraqi Militias Use Threats, Violence to Keep Basra Press in Line], 19 Şubat 2019, <http://bit.ly/2F6pfet>; UNESCO Genel Direktörü, Irak'ta Samir Ali Hüseyin Shgara'nın Öldürülmesini Kınadı, [Director General Condemns Killing of Samir Ali Hussein Shgara in Iraq], 19 Ocak 2019, <https://shar.es/amarKt>; The Arab Weekly, Gazetecilik, Irak'ın Gününde Tehdit Altında, [Journalism under Threat in Iraq's South], 2 Aralık 2018, <https://bit.ly/2TMNV1x>; UNAMI, Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s.vii, 17; The New Arab, Gazeteciler Savaş Haberleri Yazmanın Ötesinde bir Kariyer Hayal Ederek Irak'ta Hayatta Kalmak için Savaşıyorlar, [Journalists Fight to Survive in Iraq, Dreaming of a Career Beyond War Reporting], 12 Haziran 2018, <https://bit.ly/2zkTWWL3>.

⁴⁹⁷ "Yolsuzluk veya zimmete para geçirme ile ilgili araştırmacı gazetecilik yapan gazeteciler ciddi tehditlere maruz kalıyor"; RSF, Gazeteciler için Hâlâ Tehlikeli, [Still Dangerous for Journalists], erişim tarihi 30 Nisan 2019, <https://rsf.org/en/iraq>. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.3 ("Hükümete veya Hükümetle Bağlantılı Kişilere Muhalif veya Muhalif Olduğu Düşünülen Kişiler") ve III.A.4 ("IKBY'ye Karşı Çıkan veya Karşı Olarak Algılanan Kişiler").

⁴⁹⁸ Al-Ahram Weekly, Irak'ta İfade Özgürlüğü Saldırı Altında, [Free Speech under Attack in Iraq], 2 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2APz8i6>; Freedom House, 2017 Basın Özgürlüğü – Irak, [Freedom of the Press 2017 – Iraq], 1 Kasım 2017, www.refworld.org/docid/59fc67e0a.html; GICJ, İnsan Hakları Konseyi'nin 35. Oturumunda GICJ'nin Sunduğu Bildiriler, [GICJ Submissions to the 35th Session of the Human Rights Council], Haziran 2017, <http://bit.ly/2FDe7F1>, s. 8; Geçiş Döneminde İşbirliği Yapan Medya, Irak Medyasını Savunmak Gerekirse: Çatışmayı Ateşlemek ile Sağlıklı Çoğulculuk Arasında, [In Defence of the Iraqi Media: Between Fuelling Conflict and Healthy Pluralism], 2017, <http://bit.ly/2HAipxt>, s. 6, 9-10, 21. IKB'deki medya kuruluşlarına ve bu kuruluşların siyasi ilişkilerine genel bir bakış için bkz. Araştırma Müdürlüğü, Kanada Göçmenlik ve Mülteci Kurulu, Irak: Kürdistan'da Sosyal Medya dâhil olmak üzere Medya, Medya Kuruluşlarının Siyasi Bağlantıları; Gazetecilere yönelik Muamele (2016-Ocak 2019) [IRQ106240.E], [Iraq: Media in Kurdistan, Including Social Media; Political Affiliations of Media Outlets; Treatment of Journalists (2016-January 2019) [IRQ106240.E], 4 Şubat 2019, www.ecoi.net/en/document/2003518.html.

⁴⁹⁹ Milislere ait bir medya kuruluşu için çalışmak Irak'ta emniyetli olmanın garantisi değildir (...) çünkü tehditler rakip milislerden gelebilir"; The New Arab, Gazeteciler Savaş Haberleri Yazmanın Ötesinde bir Kariyer Hayal Ederek Irak'ta Hayatta Kalmak için Savaşıyorlar, [Journalists Fight to Survive in Iraq, Dreaming of a Career Beyond War Reporting], 12 Haziran 2018, <https://bit.ly/2zkTWWL3>. (...) basın özgürlüğü üzerindeki en güçlü kısıtlamalar hükümet tarafından değil, devlet dışı aktörler tarafından dayatılmaktadır (...). Dahası, silahlı milisler ve aşırılık yanlısı unsurlar, son gazetecileri ve medya organlarını düzenli olarak hedef aldıkları için onlar da bu gruplarla ilgili hassas meseleleri ele alma konusunda isteksiz davranmak zorunda kalırlar. (...) Gazeteciler, devlet ve devlet dışı birlikleri desteklemeleri ve bu grupların işlediği insan hakları ihlallerine göz yummalarının beklendiğini belirttiler"; MiCT, Irak Medyasını Savunmak Gerekirse: Çatışmayı Ateşlemek ile Sağlıklı Çoğulculuk Arasında, [In Defence of the Iraqi Media: Between Fuelling Conflict and Healthy Pluralism], 2017, <http://bit.ly/2HAipxt>, s. 11. Ayrıca bkz. Al-Ahram Weekly, Irak'ta İfade Özgürlüğü Saldırı Altında, [Free Speech under Attack in Iraq], 2 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2APz8i6>; Al Jazeera, Irak Gazeteciler için En Tehlikeli Ülke Mi?, [Is Iraq the most Dangerous Country for Journalists?], 1 Kasım 2017, <http://bit.ly/2nmdoB1>.

⁵⁰⁰ Uluslararası Af Örgütü, Irak: İfade Özgürlüğüne Vurulan Pranga Daha da Daraldı, [Iraq: Fist Around Freedom of Expression Tightens], 1 Mart 2019, <http://bit.ly/2UBDMpc>. Ayrıca bkz., Al Jazeera, İfade Özgürlüğü Irak'ta Yeniden Tehdit Altında, [Freedom of Expression Is under Threat in Iraq], 6 Mart 2019, <https://aje.io/pqjnp>; GC4HR, Irak: Fikir ve İfade Özgürlüğü, Müebbet Hapis Cezaları Getiren Yeni

UNHCR, siyasi ya da diğer hassas konularda eleştirel raporlarda bulunan gazetecilerin ve diğer medya profesyonellerinin, dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak, siyasi görüşleri ya da siyasi görüşleri, dini görüşleri ve/veya diğer ilgili gerekçeleri temelinde **uluslararası mülteci koruma ihtiyacı duyması muhtemel kişiler** olduğunu düşünmektedir.

IKB'de siyasi ya da diğer hassas konularda eleştirel habercilik yapan gazetecilerin ve diğer medya çalışanlarının çoğunlukla IKBY yetkilileri tarafından sindirme, fiziksel saldırı, ekipmanlarına el konulması veya imhası, keyfi tutuklama ve siyasi saiklerle yapılan adli kovuşturmayla (ör. iftira veya terör suçlarından) maruz bırakıldıkları bildirilmiştir.⁵⁰¹ Bazı durumlarda, gazetecilerin kaçırılmak ve öldürülmek için de hedef alındığı bildirilmektedir; ancak, iddialara göre çoğu vakanın yetkililer tarafından hızlı ve şeffaf bir şekilde soruşturulmamasından dolayı bu tür olaylar çözülememiştir.⁵⁰² IKBY'yi eleştirdiği düşünülen gazetecilik faaliyetlerine müdahalelerin veya hakkında böyle bir algı olan gazetecilere, medya çalışanlarına ve

UNHCR, siyasi ya da diğer hassas konularda eleştirel habercilik yapan gazetecilerin ve diğer medya çalışanlarının, dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak, siyasi görüşleri ya da kendilerine isnat edilen siyasi görüşler, dini görüşleri ve/veya ilgili diğer gerekçeler temelinde **uluslararası mülteci koruma ihtiyacı duyması muhtemel kişiler** olduğunu düşünmektedir.

kuruluşlarına yönelik saldırıların en sık siyasi olaylar veya güvenlik krizleri sırasında meydana geldiği iddia edilmektedir.⁵⁰³

Bilişim Suçu Yasası Kapsamında Risk Altındadır, [Iraq: Freedom of Opinion and Expression at Risk under New Cybercrime Law which Imposes Penalties of Life Imprisonment], 15 Ocak 2019, <http://bit.ly/2W0EExp>.

⁵⁰¹ 2018'de, Kürdistan Gazeteciler Sendikası, IKB ve ihtilafli bölgelerde gazetecilere karşı işlenen 132 ihlal vakasını kayda geçirdi; bunların arasında medyanın haber yapmasının engellendiği 70 olay, 43 saldırı, hakaret ve dayak vakası, 13 tutuklama vakası, bir ölüm vakası, dört silahlı saldırı vakası ve iki televizyon kanallarının kapatılması vakası vardır; Rudaw, *Gazetecilerin Haber Yapmasının Engellenmesi 2018'deki En Büyük Basın Sorunu: Yerel Gözlemci, [Journalists Barred from Events Biggest Press Problem in 2018: Local Watchdog], 13 Ocak 2019, <https://bit.ly/2IKVxkB>*. Yerel basın özgürlüğü grubu Gazetecileri Savunma Metro Merkezi, 2017 yılında IKB'deki 338 gazeteci ve medya kuruluşuna karşı 419 ihlal olduğunu belgeleyerek 148 gazeteci ve medya kuruluşuna karşı 175 ihlalin bildirildiği 2016 yılına kıyasla önemli bir artış gösterdiğini belirtti. 2017 yılında, ikisinin suikasta uğradığı iddia edilen altı gazeteci öldü. Diğer bildirilen olaylar: *engellendi* [diğer bir deyişle haber yapmaları engellendi] (206 olay), *saldırıya uğradı ve dövüldü* (58), *tutuklama emri olmadan gözaltına alındı* (33), *el koyma ve gazetecilik ekipmanlarını kırma* (25 ve 12, sırasıyla), *tehditler* (18), *ve basın bürolarına karşı saldırılar* (8); Metro Merkezi, *Yasa Bizi Korumuyor, Hukukun Üstünlüğünün Olmaması Demokrasi ve Basın Özgürlüğünü Tehdit Ediyor, [The Law Does not Protect Us Lack of Supremacy of Law Menaces Democracy and Freedom of Press], 13 Ocak 2018, <http://bit.ly/2FmUxm>*; NRT, *Metro Merkezi: Altı gazeteci 2017 yılında Kürdistan'da Öldü, [Metro Center: Six Journalists Died in Kurdistan During 2017], Ocak 2018, <http://bit.ly/2nuxEQR>*; Metro, *Kürdistan Bölgesinde Gazetecilere Yönelik İhlallere İlişkin Yıllık Rapor - Irak 2016, [The Annual Report on Violations Against Journalists in Kurdistan Region - Iraq 2016], 16 Ocak 2017, <https://bit.ly/2iHHvOg>, s. 2*. Ayrıca bakınız, Uluslararası Af Örgütü, *Irak: İfade Özgürlüğüne Vurulan Pranga Daha da Daraldı, [Iraq: Fist Around Freedom of Expression Tightens], 1 Mart 2019, <http://bit.ly/2UBDMpc>, s. 3-4*; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. vii, 18-19*; Bertelsmann Vakfı, *BTI 2018 Ülke Raporu - Irak, [BTI 2018 Country Report - Iraq], 2018 www.ecoi.net/en/file/local/1427413/488298_en.pdf, s. 11*; CPJ, *Kürt Yetkililer, Hırsızlık Kararı Hakkında Haber Yapan Gazeteciyi Gözaltına Aldı, [Kurdish Authorities Detain Journalist who Reported on Theft Verdict], 24 Mayıs 2017, <https://cpj.org/x/6cd9>*; HRW, *Irak ve Kürdistan Bölgesinde Ortak bir Kötü Davranış Var: Medyanın Baskı Altında Tutulması, [Iraq and Kurdistan Region Share Bad Behavior: Suppressing Media], 20 Aralık 2017, www.ecoi.net/en/document/1420462.html*; RSF, *Kuzey Irak'ta Gazetecilere Uygulanan Ürkütücü Şiddet, [Alarming Violence Against Journalists in Northern Iraq], 31 Ekim 2017, www.ecoi.net/en/document/1416897.html*; Niqash, *Kılıç Daha Keskin Olduğunda: Irak Kürdistan'ında Öldürülen Gazeteciler için Hâlâ Adalet Bekleniyor, [When the Sword Is Mightier: Iraqi Kurdistan's Murdered Journalists still Wait for Justice], 20 Nisan 2017, <https://bit.ly/2JycvP5>*.

⁵⁰² " Ortaya çıkan endişeler, özellikle Kürt gazetecilerin ve medya çalışanlarının öldürülmesiyle ilgili etkili soruşturmaların yapılmaması ve hesap verilebilirliğin az olması veya hiç olmaması ile ilgiliydi. Bu cezasızlık, ceza adaleti sisteminde genel bir güvensizliğe yol açtı ve sonucunda da medyada eleştirel haber yapmaya devam etme korkusunu artırdı. Bu korku, ölen gazeteciler tarafından eleştirilmiş güçlü figürlerin gazetecilerin öldürülmelerinin arkasında olabilecekleri ve hatta adalet sistemin tarafından korunabilecekleri izlenimi yüzünden artmaktadır"; BM İnsan Hakları Konseyi, *Yargısız, Dosya Üzerinden veya Keyfi İnfaz konularında çalışan Özel Raportörün Raporu, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions], 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, para. 39*. Ayrıca bakınız, RSF, *Irak: RSF: Kürt Editörün Beş Yıl Önce Öldürülmesiyle İlgili Soruşturma Tekrar Açıldı, [Iraq: Reopen Probe into Kurdish Editor's Murder Five Years Ago, RSF Says], 5 Aralık 2018, www.ecoi.net/en/document/1453403.html*; Rudaw, *UNESCO Kürt Gazetecinin Öldürülmesini Kınadı, [UNESCO Condemns Killing of Kurdish Journalist], 3 Kasım 2017, <http://bit.ly/2CN4fQM>*; CPJ, *Referandum Sonrası Yaşanan Gerginlikte Kürt Gazeteci Öldürüldü, Diğerlerine Saldırıda Bulunuldu, [Kurdish Journalist Killed, Others Attacked amid post Referendum Tensions], 30 Ekim 2017, <http://bit.ly/2EuG80r>*; Freedom House, *Basın Özgürlüğü 2017 - Irak, [Freedom of the Press 2017 - Iraq], 1 Kasım 2017, www.refworld.org/docid/59fc67e0a.html*; Niqash, *Muhalefete Baskı - Süleymaniye'deki Gazeteci Ölümüne İfade Özgürlüğünün Geçmişine Leke Sürüyor, [Crackdown on Dissent - Deaths of Journalists in Sulaymaniyah Undermine History of Free Speech], 12 Eylül 2017, <http://bit.ly/2y79Fds>*; Ekurd Daily, *'Silahlı adamlar' Irak Kürdistan'ının Duhok bölgesinde Kürtçe Yayın Yapan NRT TV Ofisine Zorla Girdiler, [Armed Men' Break into Kurdish NRT TV Office in Duhok, Iraqi Kurdistan], 1 Eylül 2017, <http://bit.ly/2qT89NF>*; Niqash, *Kılıç Daha Keskin Olduğunda: Irak Kürdistan'ında Öldürülen Gazeteciler için Hâlâ Adalet Bekleniyor, [When the Sword Is Mightier: Iraqi Kurdistan's Murdered Journalists still Wait for Justice], 20 Nisan 2017, <https://bit.ly/2JycvP5>*.

⁵⁰³ Uluslararası Af Örgütü, *Irak'ta İnsan Hakları: 2018'in İncelenmesi, [Human Rights in Iraq: Review of 2018], 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2EkxROR>, s. 2*; Freedom House, *Dünyada Özgürlük 2019 - Irak, [Freedom in the World 2019 - Iraq], 4 Şubat 2019, www.ecoi.net/en/document/2002613.html*; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 18*; ICSSI, *2018 Yılından Bu Zamana Kadar Kürdistan Bölgesinde Basın ve İfade Özgürlüğü Gerçekliği, [The Reality of Freedom of Press and Expression in the Kurdistan Region in 2018 so*

7) İnsani Yardım Örgütü Çalışanları

UNHCR, insani yardım örgütü çalışanlarının dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak siyasi görüşleri veya kendilerine isnat edilen siyasi görüşler ve/veya ilgili diğer gerekçelere dayanarak **uluslararası mülteci koruma ihtiyacı içinde olabilecek kişiler** olduğunu düşünmektedir.

Yıllar içerisinde, BM kuruluşları veya ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları ve insani yardım örgütleri için çalışma bireyler, ABD ile ilişkili ya da çatışmadaki muhalif taraftan oldukları algısı sebebiyle, çoğunlukla IŞİD saldırılarının hedefi olmuşlardır. Sindirme, fiziksel saldırı, tutuklama ve gözaltı ve bazı durumlarda kaçırma ve öldürme ile bu kişilerin hedef alındığı bildirilmektedir.⁵⁰⁴ Silahlı aktörlerin bulunduğu Ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin kaldığı kamplardaki insani yardım örgütü çalışanları, saldırılara karşı özellikle savunmasızdır.⁵⁰⁵ Bu durum gerçekten IŞİD üyesi olanların veya öyle olduğu düşünülenlerin ailelerine hukuki yardım sağlayan kamplar için özellikle geçerlidir.⁵⁰⁶

8) Belirli Profil veya Koşullardaki Kadınlar ve Kız Çocukları⁵⁰⁷

Kadınların ve kız çocukların, toplumsal cinsiyet gerekçesiyle cinsel şiddet, aile içi şiddet, "namus" algısına dayalı şiddet, zorla ve çocuk yaşta evlilik, kadın sünneti ve cinsel sömürü ve zorla fuhuş amacıyla insan ticareti gibi şiddetin belli biçimleriyle ve yasal ve toplumsal ayrımcılık⁵⁰⁸ karşılaştıkları

[far], 20 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2Lzcy27>. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.4 ("IKBY'ye Karşı Çıkan veya Karşıt Olarak Algılanan Kişiler").

⁵⁰⁴ Uluslararası STK Güvenlik Örgütü (INSO), 2018 yılında ulusal STK personelinin müdahil olduğu dört ölüm ve bir yaralama olayını kaydetti. Bu kayıpların adli bir olay mı yoksa çatışmalarla ilgili olup olmadığı konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Toplamda, Ocak-Aralık 2018 tarihleri arasında STK çalışanlarıyla ilgili 93 adli olay kaydedildi. Bu olayların yarısından fazlası (yüzde 58) "tutuklama/gözaltı", "doğrudan ateş açma", "sindirme", "soygun" ve "EYP/mühimmat" ve "saldırı" olarak nitelendirildi; INSO, STK Vaka Oranı – Ocak-Aralık 2018, [NGO Incident Rate – Jan to Dec 2018], erişim tarihi 30 Nisan 2019, www.ngosafety.org/country/iraq. 2017 ve önceki dönemlerde insani yardım örgütü çalışanlarına yönelen saldırı bildirimleri için ayrıca bkz. Humanitarian Outcomes, *İnsani Yardım Örgütü Çalışanları Güvenlik Veri Tabanı*, [Aid Worker Security Database], son güncelleme 23 Nisan 2019, <https://bit.ly/2Rp9pkw>.

⁵⁰⁵ UNHCR ve diğerleri, ÜYEK kamplarında bulunan silahlı aktörler tarafından insani yardım çalışanlarının taciz ve tehdit edildiğini kaydetti: "Başbakan'ın 2017 yılında yayımladığı kampların sivil kalması yönündeki Direktifine rağmen Irak'taki kamplarda askeri varlığın devam etmesi, kadınların ve kız çocuklarının cinsel tacize uğraması, insani yardımın sektöre uğraması, kamp sakinlerinin alkonulması ve kaybolması, kamplardaki silahlandırma faaliyetleri ve silahlı aktörlerin insani yardım personeline saldırıları endişe vericidir" (vurgu eklenmiştir); Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği Irak Özel Temsilcisi Ján Kubiš'in Güvenlik Konseyini Bilgilendirmesi, [Briefing to the Security Council by SRSG for Iraq Ján Kubiš], 30 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2O3k6eP>. Ayrıca bkz. Humanitarian Outcomes, *İnsani Yardım Örgütü Çalışanları Güvenlik Veri Tabanı*, [Aid Worker Security Database], son güncelleme 23 Nisan 2019, <https://bit.ly/2Rp9pkw> [bkz. 7 Ocak 2019'da Musul'un güneyinde bir ÜYEK kampı nöbetçisinin gösterdiği muamele ile ilgili olarak kaydedilen olay]. Ayrıca bkz. Bölüm II.F ("İnsani Durum").

⁵⁰⁶ Bkz. Bölüm III.A.1 ("IŞİD'i Desteklediğine Dair Hakkında Yanlış Kanaat Oluşturulan Kişiler").

⁵⁰⁷ Kadınların uluslararası korunma taleplerine yönelik daha fazla bilgi için bkz. UNHCR, *Uluslararası Koruma Kuralları No. 1: 1951 Sözleşmesinin 1A(2) maddesi ve/veya mültecilerin statüsüne ilişkin 1967 Protokolü kapsamında toplumsal cinsiyete dayalı zulüm, [Guidelines on International Protection No. 1: Gender-Related Persecution Within the Context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or its 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees]*, 7 Mayıs 2002, HCR / GIP / 02 / 01, www.refworld.org/docid/3d36f1c64.html; ve BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi (CEDAW), *Kadınların Mülteci Statüsü, Sığınma, Vatandaşlık ve Vatansızlık Durumlarının Toplumsal Cinsiyet Yönlerine İlişkin 32 sayılı (2014) Genel Tavsiye*, [General Recommendation No. 32 on the Gender-Related Dimensions of Refugee Status, Asylum, Nationality and Statelessness of Women], 5 Kasım 2014, CEDAW/C/GC/32, www.refworld.org/docid/54620fb54.html.

⁵⁰⁸ Irak'ta Kadınların Özgürlüğü Örgütü (OWFI) başkanı Yanar Muhammed "kırsal alanların yanı sıra, Bağdat gibi büyük şehirlerde, İslamcı partilerin iktidara gelmesinden sonra kadınlara karşı ayrımcı uygulamalar Iraklı ailelerde sürekli olmakta ve norm hâline gelmiştir"; The Arab Weekly, *Iraklı Kadın Aktivistlerin Tehlikeli Hayatları*, [The Dangerous Lives of Iraqi Women Activists], 6 Ocak 2019, <https://bit.ly/2rsstxr>. "Güney Irak, kadınların serbest dolaşımına ve ifade özgürlüğüne getirilen birçok kısıtlama ile toplumsal olarak daha muhafazakâr hâle geldi. Kadınlar Basra'nın bazı bölgelerinde taciz veya saldırı korkusu olmadan özgürce yürüyemiyorlar. Basra'daki çoğu kadın, yerel kültüre uygun olarak ve kamuoyunda olumsuz bir tepki oluşturmaktan kaçınarak en azından baş örtüsünden oluşan muhafazakâr İslami bir elbise giyiyor"; ABD Dışişleri Bakanlığı / Diplomatik Güvenlik Bürosu, *2018 Irak Suç ve Güvenlik Raporu: Basra*, [Iraq 2018 Crime & Safety Report: Basrah], 20 Mart 2018, <http://bit.ly/2DD5BWT>. Ayrıca bkz., Freedom House, *Dünyada Özgürlükler Raporu 2019 - Irak*, [Freedom in the World 2019 – Iraq], 4 Şubat 2019, www.ecoi.net/en/document/2002613.html; Redress, *Cinsel Şiddetin Çatışmada Belgelenmesi ve İncelenmesine İlişkin Uluslararası Protokol Eki: Irak'taki Uygulayıcılar için Kılavuz*, [Supplement to the International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence in Conflict: Guidance for Practitioners in Iraq], Mart 2018, www.refworld.org/docid/5ac785c04.html (bundan sonra: Redress, *Irak'taki Uygulayıcılar için Kılavuz*, [Guidance for Practitioners in Iraq], Mart 2018, www.refworld.org/docid/5ac785c04.html), s. 3; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 11; Hamdi Malik, *Saddam Sonrası Irak'ta Medya, Toplumsal Cinsiyet ve İç İlişkiler*, Keele Üniversitesi Doktora Tezi, [Media, Gender and Domestic Relations in Post-Saddam Iraq], Haziran 2018, <https://bit.ly/2J3cVxm>, s. 99; Christian Science Monitor, *Iraklı Kadınlar Ayrımcılıkla Karşı Karşıya Kaldıklarında, Hukuk Kliniği Yardımcı Olabilir*, [When Iraqi Women Face Discrimination, Her Legal Clinic Can Help], 25 Mart 2018,

bildirilmektedir.⁵⁰⁹

Dul,⁵¹⁰ boşanmış⁵¹¹ ve aile içi şiddet, "namus"la ilgili suçlar veya zorla ya da çocuk yaşta evlilikten kaçanlar gibi aileleri veya aşiretlerindeki erkeklerin desteğini alamayan kadınların, istismar, sömürü ve insan ticaretine karşı özellikle savunmasız oldukları bildirilmektedir.⁵¹² Bekâr anne ve çocuklarının toplumsal reddedilme ve damgalanma ile karşı karşıya oldukları bildirilmektedir.⁵¹³ İKB'de yetkililer, kadınlara yönelik şiddeti ele almayı amaçlayan bir dizi yasal ve kurumsal reform gerçekleştirdi.⁵¹⁴ Bu çabalara rağmen, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin⁵¹⁵ yasaların yetersiz uygulanması ve ataerkil kültürdeki baskın cinsiyet normlarının sonucunda, yüksek düzeyde olduğu bildirilmektedir.⁵¹⁶

Tüm Irak'ta, kadınlara karşı şiddet vakalarının çoğunun bildirilmediği iddia edilmektedir.⁵¹⁷ Bunun sebebi

<https://bit.ly/2GaAOEM>; Niqash, *Muhafazakâr Aşiret Topluluklarında, Iraklı Erkekler Hâlâ Kadın Akrabaları Adına Oy Kullanıyorlar*, [In Conservative Tribal Societies, Iraqi Men Still Vote on Behalf of Female Relatives], 1 Mart 2018, <https://bit.ly/2EXvdSp>; LSE, *Irak ve Irak Kürdistan'ında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, [Gender Equality in Iraq and Iraqi Kurdistan], 5 Ocak 2018, <https://bit.ly/2xDGWym>.

⁵⁰⁹ "2018 yılı ön verilerine göre, bildirilen kadına karşı şiddet eylemlerinin toplam sayısı (cinayetler ve intiharlar hariç) 2017 toplamını aştı (6987 ile karşılaştırıldığında 7129'a ulaşmıştır). Etkisiz önleyici tedbirler ve müdahaleler, kadınların şiddete karşı korunmasını engellemektedir"; BMGK, 2421 (2018) sayılı Kararın Uygulanması, 1 Şubat 2019, <https://bit.ly/2H5licP>, para.39. Ayrıca aşağıdaki b) – g) bölümlere bakınız.

⁵¹⁰ "Bir anda eşini kaybedip yeni dul kalan kadınların çok az imkânı ve daha sonra ne yapacağına dair çok az fikri vardır. Genç kadınların çoğunun eğitim almasını engelleyen sosyal gelenekler, sonra da acil ekonomik ihtiyaç içinde olmalarına rağmen, kadınların yetişkin bireyler olarak çalışmasını engelliyor. Irak şehirlerinde dul kadınların dilencilik yapması yaygın hâle geldi"; Uluslararası Kadınlar Müzesi, *Irak Dul Kadınlar Örgütü: Yeniden Hayat Kurma ve Umud*, [Iraqi Widows Organization: Rebuilding and Hope], 2018, <https://bit.ly/2OfuXkX>. Ayrıca bkz., Al Jazeera, *Irak'ta Savaş Nedeniyle Dul Kalan Milyonlarca Kadına Tartışmalı 'Yardım' Planı*, [Controversial Plan to 'Help' Iraq's Million War Widows], 19 Ekim 2018, <https://bit.ly/2JxVTYq>; OCHA, Irak: "Hayatın Hiçbir Şeyini Görmedik." Aden'deki Dul Kadınlar, Doğu Musul, [Iraq: "We Didn't See Anything of Life." The Widows of Aden, East Mosul], 1 Eylül 2017, <https://bit.ly/2OGzJoD>; UNHCR, *Musul'un Savaş Mağduru Dul Kadınları Yerinden Edilmede Yeni Sorunlarla Karşı Karşıya*, [Mosul's War Widows Face New Challenges in Displacement], 4 Temmuz 2017, <https://bit.ly/2uok0AS>.

⁵¹¹ "Ailelerine geri dönen boşanmış kadınlar, boşanmış olmaları nedeniyle daha farklı türlerde istismar ve damgalanmaya maruz kalıyor"; MRGI, *Irak'ın Kayıp Kadınları: Silahlı Çatışmalarda Aile İçi Şiddet*, [The Lost Women of Iraq: Family-based Violence During Armed Conflict], Ekim 2015, www.refworld.org/docid/5bc744d24.html, s. 15. Ayrıca bkz. Niqash, *Bağdat'ta, Yeni Boşanmış Kadınlar Ayrılıklarını Kutladılar*, [In Baghdad, Newly Divorced Women Celebrate Split Their Way], 3 Ağustos 2017, <https://bit.ly/2PE9enG>.

⁵¹² ABD Dışişleri Bakanlığı, *2018 İnsan Ticareti Raporu – Irak*, [2018 Trafficking in Persons Report – Iraq], 28 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b3e0b184.html; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Ocak-Haziran 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: January to June 2017], 14 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a746d804.html, s. x; Contemporary Review of the Middle East, *Irak'taki Hassas Durum ve Kadın Güvenliği*, [Fragile State in Iraq and Women Security], Cilt 4 (3), Temmuz 2017, <https://bit.ly/2CX5g2E>, s. 14-15; Reuters, *Iraklı Dullar, Anneler ve Kız Çocuklarının Yerinden Edilenlerin Kaldığı Kampalarda Karşı Karşıya Kaldığı Riskler Artıyor*, [Iraqi Widows, Mothers and Girls Face Heightened Risks in Displaced Camps], 7 Nisan 2016, <https://reut.rs/2DkZJBK>.

⁵¹³ Ayrıca bkz. Bölüm III.A.9 ("Belirli Profilde veya Belirli Durumdaki Kadınlar ve Kız Çocukları").

⁵¹⁴ En önemlisi, İKBY yetkilileri, diğer kanunlara ilaveten, evlilik içi şiddet, kadın sünneti ve zorla ve çocuk yaşta evliliği yasaklayan (2011 tarihli ve 8 sayılı Kanun) *Irak'ın Kürdistan Bölgesinde Aile İçi Şiddetle Mücadele Kanunu*na hayata geçirdi. Ayrıca, kadın hakları ile ilgilenmek için belirli organlar kurulmuştur; LSE, *Irak ve Irak Kürdistan'ında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, [Gender Equality in Iraq and Iraqi Kurdistan], 5 Ocak 2018, <https://bit.ly/2xDGWym>; Irak: *Irak'ın Kürdistan Bölgesinde Aile İçi Şiddetle Mücadele Kanunu* [Iraq: Act of Combating Domestic Violence in the Kurdistan Region of Iraq] (2011 tarihli ve 8 sayılı Kanun), 21 Haziran 2011, www.refworld.org/docid/5b2911044.html. Ayrıca bkz. Tıbbi ve Biyolojik Bilimler Hilal Dergisi (CJMB), *Irak'ın Kürdistan Bölgesinde Kadınların Sağlığı ve Statüsü: İnceleme*, [Women's Health and Status in the Kurdistan Region of Iraq: A Review], Cilt 5 (2), Nisan 2018, <https://bit.ly/2qnetJY>, s. 72.

⁵¹⁵ "Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Genel Müdürlüğü Başkanı Kurda Omar, 6 Kasım [2018] tarihinde NRT kanalına verdiği demeçte 2018'in ilk 10 ayında, başta cinsel şiddet olmak üzere kadınlara yönelik şiddetin hem evde hem de iş yerlerinde arttığını dile getirdi." Resmî istatistiklere göre, "bu yılın [2018] ilk dokuz ayında, Kürdistan Bölgesinde 91 kadın öldürüldü ya da 'intihar etti', 203 kadın ya 'kendilerini yaktı' ya da yakıldı, 87 cinsel saldırı vakası kayıtlara geçti ve 7191 kadın şiddete maruz kalmaktan şikâyetçi oldu (...)"; Al-Monitor, *Irak Kürdistan'ı Kadınlara Yönelik Şiddeti Sona Erdirmek İçin Mücadele Ediyor*, [Iraqi Kurdistan Struggles to End Violence Against Women], 18 Aralık 2018, <http://almon.co/35bq>.

⁵¹⁶ "(...) KRI'daki yasal değişiklikler ve önlemler, uygulamada anlamlı ve önemli değişikliklere yol açmadı. Yeni yasa ve politikaların benimsenmesi ve uygulanması arasında önemli bir zaman boşluğu vardır ve çoğu erkek olan hâkimler toplumsal cinsiyet eşitliği ve hakkaniyeti sağlayan yeni yasaları her zaman uygulamamaktadır. Irak Anayasasında Şeriat Hukukuna üstü kapalı şekilde atıfta bulunulması hâkimlerin de İslam kurallarını farklı yorumlamalarına sebep olmaktadır"; LSE, *Irak ve Irak Kürdistan'ında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, [Gender Equality in Iraq and Iraqi Kurdistan], 5 Ocak 2018, <https://bit.ly/2xdgwym>. "(...) yasalar çoğunlukla uygulama mekanizmaları ile desteklenmemektedir ve ekonomik koşullar yasaların uygulanması için ayrılan kaynakları ciddi biçimde kısıtlar"; UNAMI, *IŞİD tarafından Yakalanan/ veya IŞİD Kontrolündeki Yerlerdeki Cinsel Şiddet Mağdurlarının Haklarının Teşviki ve Korunması*, [Promotion and Protection of Rights of Victims of Sexual Violence Captured by ISIL/or in Areas Controlled by ISIL in Iraq], 22 Ağustos 2017, www.refworld.org/docid/59b67bf04.html, para.26. Ayrıca bkz. LSE, *Bağdat'tan Daha İyi Performans mı Gösteriyor? Irak'ın Kürdistan Bölgesinde Kadın Haklarının Açıklanması*, [Outperforming Baghdad? Explaining Women's Rights in the Kurdistan Region of Iraq], 8 Şubat 2017, <https://bit.ly/2CyhegB>. Ailelerin de kadınlara yönelik şiddet olaylarını "aileler ve aşiretler arasındaki anlaşmazlıkların aşiret reisinin katılımıyla mahkeme sisteminin sınırları dışında çözüldüğü" KDP ve KYB'nin toplumsal hizmet bürolarına yönlendirdikleri bildiriliyor"; Al-Monitor, *Irak Kürdistan'ı Kadınlara Yönelik Şiddeti Sona Erdirmek İçin Mücadele Ediyor*, [Iraqi Kurdistan Struggles to End Violence Against Women], 18 Aralık 2018, <http://almon.co/35bq>.

⁵¹⁷ "Birçok Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet (GBV) mağduru, damgalanma korkusu, töre cinayetlerine kurban gitme ve diğer şiddet biçimleri kullanılarak misilleme yapılması korkusuyla veya hizmetlere ve yasal tazminat yollarına olan güvenmemeleri nedeniyle uzmanlık hizmetlerine sevk edilmeyi reddediyor"; OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)* [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 31.

toplumsal damgalanmanın fazla olması,⁵¹⁸ aile içi sorunların "aile içinde" halledilmesi gerektiği şeklinde toplumsal algı,⁵¹⁹ toplumsal cinsiyet temelli şiddet vakalarıyla ilgilenecek eğitimli polis ve yargı personelinin olmaması⁵²⁰ ve koruyucu yasaların olmamasıdır.⁵²¹

Irak hükümetinin son yıllarda bazı sığınma evleri açmasına rağmen, kapasitelerinin ve hizmet verdiği kişi sayısının sınırlı kaldığı söyleniyor.⁵²² Ek olarak yerel bir STK bazı gizli güvenli evler işletmektedir; ancak, hükümet bu sığınma evlerinin yasa dışı olduğunu düşünmektedir.⁵²³ Sonuç olarak bu sığınma evleri hem kapatılma riski ile karşı karşıyadır hem de güvenlik güçlerinin, bağlı kuvvetlerin ve bu evleri "onları koruyan bir erkek olmadan bir grup ahlaksız kadının yaşadığı" yerler olarak gören,⁵²⁴ aileleri

⁵¹⁸ "Genellikle kadınlar maruz kaldıkları şiddetin gerçek hikâyesini sağlık çalışanlarına veya sosyal çalışmacılara açıklamamayı tercih ediyor. Bu isteksizlik korku, güven eksikliği veya damgalanma gibi farklı nedenlerle ilişkili olabilir. Aslında, şiddet gördüğünü açıklayan kadınlar boşanma, damgalanma ve hatta daha çok şiddet görme gibi istenmeyen sonuçlarla karşılaşabilir"; CJMB, *Irak'ın Kürdistan Bölgesinde Kadınların Sağlığı ve Statüsü: İnceleme*, [Women's Health and Status in the Kurdistan Region of Iraq: A Review], Cilt. 5 (2), Nisan 2018, <https://bit.ly/2qnetJY>, s. 72. Ayrıca bkz. Albawaba, 'Bir Tecavüzcünün Hediyesi': Evlilik Yasalarına İlişkin Mücadele Bağdat Sokaklarına Taşınıyor, ['Gift of a Rapist': Taking the Fight over Marriage Laws to the Streets of Baghdad], 29 Nisan 2018, <https://bit.ly/2QjNWwD>; BMGK, *Çatışmaya Dayalı Cinsel Şiddet konulu Genel Sekreter Raporu*, [Report of the Secretary-General on Conflict-Related Sexual Violence], 23 Mart 2018, S/2018/250, www.refworld.org/docid/5b29148d7.html, para. 45; Küresel Adalet Merkezi (GJC), *Irak'taki Ceza Yasaları, Kadınlar ve Kız Çocuklarını Adaletten Men Ediyor*, [Iraq's Criminal Laws Preclude Justice for Women and Girls], Mart 2018, <https://bit.ly/2LyhrUy>, s. 5.

⁵¹⁹ "Kolluk kuvvetleri arasında, bu tür suçları etkili, hızlı, eksiksiz, bağımsız ve tarafsız bir şekilde soruşturma konusunda isteksizlik olduğundan veya çoğu zaman bu meselelerin aile içi meseleler olduğu ve kolluk kuvvetlerin sorumluluğunda olmadığı düşünüldüğü için faillerden hesap sorulmamaktadır (...)" ; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 18.

⁵²⁰ Orta ve Güney Irak'ta, 2007 yılından bu yana, her vilayetteki karakollarda ayrı binada bulunan 16 Aile Koruma Birimi, kadın ve çocuklardan şiddet şikâyetleri almaktan sorumludur. Bu birimlerin kadın ve çocukları koruma kabiliyetlerinin, kapasite eksikliği, personelinin erkeklerden oluşması ve mağdurların korunmasından ziyade aile içi uzlaşmanın daha öncelikli görülmesi nedeniyle sınırlı olduğu bildiriliyor; ABD Dışişleri Bakanlığı, *2017 İnsan Ticareti Raporu-Irak*, [2017 Trafficking in Persons Report - Iraq], 27 Haziran 2017, www.refworld.org/docid/5959ecb7a.html; HRW, *Irak'ta Aile İçi Şiddet: Irak'ta Aile İçi Şiddet Karşısı Yasa Tasarısı hakkında Yorum*, [Domestic Violence in Iraq: Commentary on the Draft Law on Anti-Domestic Violence in Iraq], 19 Mart 2017, www.refworld.org/docid/5bb6070b4.html.

⁵²¹ Irak yasaları kadına karşı şiddetin her şeklini suç olarak tanımlamıyor. Örneğin, 1969 tarihli Ceza Kanununun 398. maddesi, tecavüz veya cinsel saldırı faillerini, mağdurlarıyla resmî nikâhla evlenirlerse cezadan muaf tutar. Tecavüz, *res'en* kovuşturulacak suç olarak kabul edilmez; bu durum tecavüzün mağdurların ya da eğer reşit değilse velisinin şikâyetinde bulunması durumunda kovuşturulabileceği anlamına gelir. Ayrıca, evlilik içi tecavüz suç sayılmaz (IKB hariç); Irak Cumhuriyeti, *Ceza Kanunu*, 111 Sayılı 1969 tarihli Kanun, Temmuz 1969, www.refworld.org/docid/452524304.html, Madde 398; 1971 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu 23. maddesi (14 Mart 2010 tarihinde değiştirilen 1971 tarihli ve 23 sayılı Kanun), *GJPI Şerhli ve Değiştirilmiş Çeviri*, [GJPI Annotated and Amended Translation], 29 Ekim 2010, <https://bit.ly/2PSKcNP>, Madde 3 (a) (iii). Ayrıca bkz. Equality Now, *Protestocular Irak'taki 'Tecavüzcünlü Evlen' Yasasının Yürürlükten Kaldırılmasını Talep Ediyorlar*, [Campaigners Demand End to 'Marry Your Rapist' Law in Iraq], 3 Mayıs 2018, <https://pn.to/2OEOfx2>; GJC, *Irak'ın Ceza Yasaları, Kadınlar ve Kız Çocuklarını Adaletten Men Ediyor*, [Iraq's Criminal Laws Preclude Justice for Women and Girls], Mart 2018, <https://bit.ly/2LyhrUy>; The Arab Weekly, *Irak'ta Aile İçi Şiddet, Koruyucu Yasalar Olmadığı İçin Yükselişte*, [Domestic Violence in Iraq on the Rise in the Absence of Protective Laws], 16 Temmuz 2017, <https://bit.ly/2Dkv6zj>.

⁵²² ABD Dışişleri Bakanlığı, *2018 İnsan Ticareti Raporu - Irak*, [2018 Trafficking in Persons Report - Iraq], 28 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b3e0b184.html; UNFPA, *Kadınlara İkinci Bir Şans; Bağdat'ta Toplumsal Cinsiyete dayalı Şiddet Mağdurları İçin İlk Barınağın Açılışı*, [Giving Women a Second Chance; Inauguration of the First Shelter for GBV Survivors in Baghdad], 9 Mart 2018, <http://bit.ly/2pYWRDY>. " (...) daha fazla sığınak ihtiyacı çok büyük"; BM İnsan Hakları Konseyi, *Yargısız, Dosya Üzerinden veya Keyfi İnfaz konularında çalışan Özel Raportörün Raporu*, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions], 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, para. 43. "Sınırlı kaynaklarla, (...) sığınma evleri, birbirinden uzak yerlerde çok yetersiz konaklama imkânı sunabilir ve mağdurların onları bulmasını zorlaştırır"; Uluslararası İlişkiler Dergisi (JIA), *İslam Devleti Döneminde Irak'ın Sığınak Karşısı Politikasına Karşı Koyma*, [Countering Iraq's Anti-Shelter Policy in the Islamic State Era], 28 Mart 2018, <http://bit.ly/2yoA9Ke>. Ayrıca bkz., UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Ocak-Haziran 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: January to June 2017], 14 Aralık 2017, [refworld.org/docid/5a746d804.html](http://www.refworld.org/docid/5a746d804.html), s. x; Huffington Post, *Musul'dan Kaçan İnsanları Korumak İçin, Irak Sığınma Evleri Karşısı Politikasından Geri Dönmeli*, [To Protect People Fleeing Mosul, Undo Iraq's Anti-Shelter Policy], 22 Ekim 2017, <https://bit.ly/2NsgnHp>. 3 Ocak 2019'da Bağdat'ta devlete ait sığınma evlerinden birinde meydana gelen bir yangında birkaç kadının öldüğü bildirildi. Sığınma evlerindeki kadınlara kötü muamelenin "toplular intihar" ile sonuçlandığı iddia edildi; OWFI, *El-Athamiya'daki Gençler için Faaliyet Gösteren Devlete ait Rehabilitasyon Merkezinde Iraklı Altı Genç Kadının Öldürülmesini Kınıyoruz*, [Condemnation of the Killing of Six Young Iraqi Women in the Governmental Rehabilitation Shelter for Teenagers in Al-Athamiya], 6 Ocak 2019, <https://bit.ly/2L2Vwco>; Rudaw, *Bağdat Kadın Sığınma Evinde Çıkan Yangında Altı Kişi Hayatını Kaybetti*, [Six Killed in Fire at Baghdad Women's Shelter], 4 Ocak 2019, <https://bit.ly/2XGL4cf>.

⁵²³ Söylentiye göre, Irak makamlarının mağdurlar veya SGBV ve insan kaçakçılığı riski altında olanlar için sığınakların kurulmasının tek yetkileri olduğunu düşünüyorlar; BBC, *Irak'ın Aile İçi Şiddet Mağdurları Gizli Sığınakların İçinde*, [Inside Iraq's Secret Shelters for Domestic Violence Survivors], 3 Aralık 2018, <https://bbc.in/2BO7TTD>; MERIP, "İŞİD Bulmacanın Bir Parçası", ["İSİS Is One Piece of the Puzzle"], MER276, 2018 yazı, <https://bit.ly/2yqK1mL>; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 13; JIA, *İslam Devleti Döneminde Irak'ın Sığınma Evi Karşısı Politikasına Karşı Koyma*, [Countering Iraq's Anti-Shelter Policy in the Islamic State Era], 28 Mart 2018, <http://bit.ly/2yoA9Ke>; Ortak Hayaller, *Mağdurların Sığınma Evinde İhtiyaçları Var, ancak Irak'taki Sığınma Evlerinin de Yasal Korunmaya İhtiyaçları Var*, [Survivors Need Shelter, but Shelters Need Legal Protection in Iraq], 21 Mart 2018, <https://goo.gl/w6womS>; MADRE, *BM Güvenlik Konseyine Iraktaki Sığınma Evlerine Yapılan Saldırıları Hakkında Açık Mektup*, [Open Letter to the U.N. Security Council on Shelter Raids in Iraq], Aralık 2017, <https://bit.ly/2CqYwko>.

⁵²⁴ "Özel Raportör, kamunun finans ettiği sığınma evlerinin az olması nedeniyle bu boşluğu doldurmak için sığınma evi hizmeti sağlayan az sayıda kuruluşun hedeflenip damgalandığını, ofislerinin polis tarafından basıldığını ve çeşitli aktörler tarafından çalışanlarının korkutulup tehdit edildiklerini öğrenince dehşete düşmüştür"; BM İnsan Hakları Konseyi Raporu, *Yargısız İnfaz, Dosya Üzerinden İnfaz veya Keyfi İnfaz konularında çalışan Özel Raportörün Raporu*, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions], 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, para.43. "Yasal koruma olmadığı için, yerel kuruluşlar, töre cinayetleri, aile içi şiddet veya zorla evlendirme teşebbüslerinden kaçan kadınları takip eden ailelerin kadınları bulmasını engellemek için

tarafından baskın ve saldırılara uğrama riski altındadır.⁵²⁵ Bu tarz baskınlar sırasında kadınların ailelerine teslim edilme riski altında oldukları bildirilmektedir.⁵²⁶

IKB'de, Sosyal İşler Bakanlığı'nın mağdur kadınlar ve aile içi şiddet ve insan ticareti riski altında olanlar için sığınma evleri işlettiği bildirilmektedir.⁵²⁷ Ek olarak bazı yerel STK'lara aile içi şiddetten kaçan kadınlar için sığınma evi işletmelerine izin verildiği bildiriliyor.⁵²⁸ Hem hükümet hem de STK'lar tarafından işletilen sığınma evlerinin; finansman eksikliği, sınırlı kapasite, düşük hizmet kalitesi ve güvenlik riskleri gibi sorunlar yaşadıkları bildirilmektedir.⁵²⁹ Kadınların IKB'de devlet tarafından işletilen sığınma evlerine ulaşmalarının önündeki büyük bir engel, sığınma evine kabul için mahkeme emrine ihtiyaç olmasıdır, buna göre sığınma evine kabul için faile karşı resmî yasal işlemlerin başlatılması gerekir.⁵³⁰ Gözlemciler; sığınak personeli, kolluk görevlileri veya topluluk liderlerinin kadının ailesi ile uzlaşıp anlaşmaya varmadıkça kadının sığınma evi dışında bir gelecek ümidi olmadığına işaret etmektedir. Sığınma evinden döndükten sonra kadına veya kıza zarar vermemeye ailesi söz verse bile, kadın "töre cinayetleri", zorla evlendirme veya başka şiddet biçimlerine maruz kalabilir.⁵³¹

Kadınlara ve kız çocuklarına karşı şiddette özellikle aşağıdaki belirli profil veya koşullarda olanlar hedef alınmaktadır:

sığınma evlerinin yerlerini düzenli olarak değiştirmek zorunda kalmaktadır (...) Güvenli ev yöneticileri de polis tarafından hapsedilme ve milisler tarafından ölüm tehditlerine karşı savunmasızlar"; JIA, *İslam Devleti Döneminde Irak'ın Sığınma Evi Karşısı Politikasına Karşı Koyma*, [Countering Iraq's Anti-Shelter Policy in the Islamic State Era], 28 Mart 2018, <http://bit.ly/2yoA9Ke>. "Sığınma Evleri, polis baskınlarından OWFI aktivistlerinin isimlerinin hükümete bağlı milislerin öldürülecekler listelerinde 'olmasına kadar farklı derecelerde sıkıntıyla karşı karşıya kaldılar"; MERIP, "İŞİD Bulmacanın Bir Parçası", ["ISIS Is One Piece of the Puzzle"], MER276, 2018 yazı, <https://bit.ly/2yqK1mL>. Ayrıca bkz. OWFI, *El-Athamiya'daki Gençler için Faaliyet Gösteren Devlete ait Rehabilitasyon Merkezinde Iraklı Altı Genç Kadının Öldürülmesini Kınıyoruz*, [Condemnation of the Killing of Six Young Iraqi Women in the Governmental Rehabilitation Shelter for Teenagers in Al-Athamiya], 6 Ocak 2019, <https://bit.ly/2L2VwCo>; ABD Dışişleri Bakanlığı, *2018 İnsan Ticareti Raporu – Irak*, [2018 Trafficking in Persons Report – Iraq], 28 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b3e0b184.html; Common Dreams, *Mağdurların Sığınma Evine İhtiyaçları Var, ancak Irak'taki Sığınma Evlerinin de Yasal Korunmaya İhtiyaçları Var*, [Survivors Need Shelter, but Shelters Need Legal Protection in Iraq], 21 Mart 2018, <https://bit.ly/2PUAq2>; MADRE, *BM Güvenlik Konseyi'ne Irak'taki Sığınak Evi Baskınları Hakkında Açık Mektup*, [Open Letter to the U.N. Security Council on Shelter Raids in Iraq], Aralık 2017, <https://bit.ly/2CqYwko>.

⁵²⁵ JIA, *İslam Devleti Döneminde Irak'ın Sığınma Evi Karşısı Politikasına Karşı Koyma*, [Countering Iraq's Anti-Shelter Policy in the Islamic State Era], 28 Mart 2018, <http://bit.ly/2yoA9Ke>. "Bağımsız yaşayan kadın örneği yoktur. Aşırı muhafazakâr hâkim sığınma evine göre, bekâr kadınların yaşadığı bir evin tek açıklaması, o evin bir genelev olmasıdır. (...) Töre cinayeti tehlikesinden kaçan biri, yanlış bir şey yapan bir kaçak olarak görülür. Bu nedenle, bir sığınma evi masum kurbanlara sığınak sağlayan bir yer olarak görülmez; daha ziyade sosyal normları ihlal eden ve cezalandırılmayı hak eden insanları barındıran bir yer olarak görülüyor"; MERIP, "İŞİD Bulmacanın Bir Parçası", ["ISIS Is One Piece of the Puzzle"], MER276, 2018 yazı, <https://bit.ly/2yqK1mL>. Ayrıca bkz., Oxfam, *Irak'taki İŞİD Etkisindeki Topluluklarda Toplumsal Cinsiyet ve Çatışma Analizi*, [Gender and Conflict Analysis in ISIS Affected Communities of Iraq], 30 Mayıs 2017, <https://bit.ly/2yuLRCT>, s. 34.

⁵²⁶ OWFI, *El-Athamiya'daki Gençler için Faaliyet Gösteren Devlete ait Rehabilitasyon Merkezinde Iraklı Altı Genç Kadının Öldürülmesini Kınıyoruz*, [Condemnation of the Killing of Six Young Iraqi Women in the Governmental Rehabilitation Shelter for Teenagers in Al-Athamiya], 6 Ocak 2019, <https://bit.ly/2L2VwCo>. Ayrıca bkz., BBC, *Irak'taki Aile İçi Şiddet Mağdurlarının Kaldığı Gizli Sığınma Evlerinden İçinden*, [Inside Iraq's Secret Shelters for Domestic Violence Survivors], 3 Aralık 2018, <https://bbc.in/2BO7TTd>; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 18.

"Polis baskınları olduğunda memurlar orada kalanların, ailelerine nerede olduklarını bildirmeleri konusunda ısrar ediyorlar, bu da mağdurları ciddi risk altına sokuyor"; JIA, *İslam Devleti Döneminde Irak'ın Sığınma Evi Karşısı Politikasına Karşı Koyma*, [Countering Iraq's Anti-Shelter Policy in the Islamic State Era], 28 Mart 2018, <http://bit.ly/2yoA9Ke>.

⁵²⁷ ABD Dışişleri Bakanlığı, *2018 İnsan Ticareti Raporu – Irak*, [2018 Trafficking in Persons Report – Iraq], 28 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b3e0b184.html.

⁵²⁸ JIA, *İslam Devleti Döneminde Irak'ın Sığınma Evi Karşısı Politikasına Karşı Koyma*, [Countering Iraq's Anti-Shelter Policy in the Islamic State Era], 28 Mart 2018, <http://bit.ly/2yoA9Ke>. Bazı durumlarda, yetkililerin "fuhuş teşvik etme suçlamalarına dayalı olarak özel sığınma evleri kurma ruhsatı" vermekten kaçındıkları bildirildi"; BM İnsan Hakları Konseyi Yargısız İnfaz, *Dosya Üzerinden İnfaz veya Keyfi İnfaz konularında çalışan Özel Raportörün Raporu*, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions], 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, para. 43.

⁵²⁹ Tohum Vakfı / Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek Hizmetleri Merkezi, *Irak'ın Kürdistan Bölgesinde İnsan Ticareti*, [Human Trafficking in the Kurdistan Region of Iraq], Aralık 2018, <https://bit.ly/2VDLmDk>, s. 23; UNFPA, *UNFPA Irak'taki Kadınları Koruyan Kuruluşlara Karşı Yapılan Saldırıları Kınadı*, [UNFPA Denounces the Attacks on Directorates Protecting Women in Iraq], 29 Kasım 2018, <https://shar.es/aaJdOB>; ABD Dışişleri Bakanlığı, *2018 İnsan Ticareti Raporu – Irak*, [2018 Trafficking in Persons Report – Iraq], 28 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b3e0b184.html; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html. "Daha da kötüsü, IKB'deki çoğu otel, bekâr kadınların yalnız kalmasına izin vermeyecektir. Sonuç olarak eşlerinin veya ailelerinin uyguladığı şiddetten kaçan kadınların kalabileceği birkaç uygun seçenek vardır"; Sivil Hakları Ateşkes Merkezi, *Kırık Dökük Hayatlar: Irak Kürdistan Bölgesinde Suriyeli Mülteci Kadın ve Kız Çocuklara Yönelik Şiddet*, [Broken Lives: Violence Against Syrian Refugee Women and Girls in the Kurdistan Region of Iraq], Mayıs 2018, <https://bit.ly/2yZybPQ>, s. 16-17.

⁵³⁰ Tohum Vakfı / Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek Hizmetleri Merkezi, *Irak'ın Kürdistan Bölgesinde İnsan Ticareti*, [Human Trafficking in the Kurdistan Region of Iraq], Aralık 2018, <https://bit.ly/2VDLmDk>, s. 23; ABD Dışişleri Bakanlığı, *2018 İnsan Ticareti Raporu – Irak*, [2018 Trafficking in Persons Report – Iraq], 28 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b3e0b184.html.

⁵³¹ Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Genel Müdürlüğünden (GDCVAW) alınan istatistikler, çoğu durumda kadınların "sığınma evinde çalışan bir koruma görevlisinin güvenliklerini garanti etmesi üzerine veya sorunlarının çözüldüğü düşünüldüklerinde" sığınma evlerinden ayrıldıklarını ortaya koyuyor"; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 13. Ayrıca bkz., Al-Jazeera, *Irak Kürt Bölgesi'nde Aile İçi Şiddetle Mücadele*, [Combating Domestic Violence in Iraq's Kurdish Region], 7 Ekim 2018, <https://bit.ly/2CnjHg1>.

a) Kamusal Alanda Kadınlar

Hak savunucuları,⁵³² seçimlerde aday olanlar, iş kadınları, gazeteciler,⁵³³ mankenler ve güzellik yarışmalarına katılanlar gibi siyasi ve sosyal alanlarda aktif olan kadınların sindirme, taciz ve tehditlere maruz kaldıkları,⁵³⁴ sık sık kamusal alandan çekilmeye veya ülkeden kaçmaya zorlandıkları bildiriliyor.⁵³⁵ Eylül 2018'de, Basra'da bir medeni hak aktivistinin ve Bağdat'ta bir sosyal medya figürünün öldürülmesi de dâhil olmak üzere önde gelen kadınların bir dizi suikasta uğradıkları rapor edildi;⁵³⁶ toplumun ahlak anlayışına ve geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine karşı geldiği düşünülen kadınların artan şekilde hedef alınması endişe uyandırıyor.⁵³⁷

⁵³² Kadın aktivistlerin ve insan hakları savunucularının cinsiyetleri ve faaliyetlerinin toplu gerekçesiyle hedef alınma risklerinin yüksek olduğu bildirilmektedir: "Kadın insan hakları savunucularının maruz kaldıkları toplumsal cinsiyete dayalı istismlarlar, çevrimiçi olarak hedef alma ve taciz, 'utandırma' kampanyaları, şahsi hâhâki belgelerini yayınlamayı reddetme, sözlü taciz ve tecavüz de dâhil olmak üzere cinsel şiddet şeklinde olabilir. (...) Irak'taki kadın insan hakları savunucuları genellikle zorlu şartlarda büyük risk altında çalışıyorlar"; Sivil Hakları Ateşkes Merkezi / MRGI, *Sivil Aktivistler Irak'ta Tehdit Altında*, [Civilian Activists under Threat in Iraq], Aralık 2018, <https://bit.ly/2UnHNgI>, s. 20. Ayrıca bkz., MERIP, "İŞİD Bulmacanın Bir Parçası", ["ISIS Is One Piece of the Puzzle"], MER276, 2018 yazı, <https://bit.ly/2yqK1mL>; Shahrazad Ekibi, *Bana Güvenli Bir Ortam Güvencesi Verin, Ben de Sizin Haklarınızı Koruyayım ve Özgürlüklerinizi Güvence Altına Alayım – Irak'taki Kadın İnsan Hakları Savunucularının Güvenliği ve Korunması*, [Guarantee Me a Safe Environment, I Will Protect Your Rights and Secure Your Freedoms – Safety and Protection of Women Human Rights Defenders in Iraq], 24 Kasım 2017, <http://bit.ly/2EZDDrZ>; ICSS, *The Digital Clinic: Sosyal Medyada Kadın Aktivistleri Korumak İçin Yeni Bir Olanak*, [The Digital Clinic: A New Resource to Protect Women Activists on Social Media], 12 Kasım 2017, <http://bit.ly/2t3bkDf>; Morocco World News, *Öldürmek Benim Kültürüm Değil: Irak Kürdistan'da Töre Cinayetlerine Meydan Okuyan Kadınlar*, [Killing Is not My Culture: Women Challenging Honor Killings in Iraqi Kurdistan], 31 Temmuz 2017, <https://bit.ly/2oeXKu5>.

⁵³³ The New Arab, *Gazeteciler Savaş Haberleri Yazmanın Ötesinde bir Kariyer Hayal Ederek Irak'ta Hayatta Kalmak için Savaşıyorlar*, [Journalists Fight to Survive in Iraq, Dreaming of a Career Beyond War Reporting], 12 Haziran 2018, <https://bit.ly/2zkTWL3>. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.6 ("Gazeteciler ve diğer Medya Organları Çalışanları").

⁵³⁴ Kürdistan 24, *Kürt Kadın Milletvekilleri Hemcinsleri Olan Meclis Üyesine Karşı Şantaj Teşebbüsünü Kınadılar*, [Kurdish Female MPs Denounce Blackmail Attempt on Fellow Lawmaker], 25 Nisan 2019, <https://bit.ly/2ULsRZU>; Freedom House, *2019 Dünyada Özgürlük - Irak*, [Freedom in the World 2019 – Iraq], 4 Şubat 2019, www.ecoi.net/en/document/2002613.html; Middle East Monitor, *Irak'ın İlk Kadın Cumhurbaşkanı Adayı Geri Çekilmeye Zorlandı*, [Iraq's First Female Presidential Candidate Threatened, Urged to Withdraw], 2 Ekim 2018, <https://bit.ly/2PB1zD8>; Reuters, *Irak Seçimlerinde Aday Olan Kadınlar, Seks Kasetleri de Dâhil Olmak Üzere İstismlarla Mücadele Ediyorlar*, [Women Standing in Iraq Election Battling Abuse Including Sex Tapes], 11 Mayıs 2018, <https://reut.rs/2QUsEBk>; Rudaw, *Irak Siyaseti Kadınların Eşit Olmasına 'Yaklaşmış' Bile Değil: Kadın Seçmenler*, [Iraqi Politics 'Not Even Close' To Achieving Women's Equality: Female Voters], 9 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2rxKcKx>; The Economist, *Kadın Adaylar Irak'ta Güçlü Bir Tepkiyle Karşı Karşıyalar*, [Female Candidates Are Facing a Backlash in Iraq], 8 Mayıs 2018, <https://econ.st/2PDGOGV>; VOA, *12 Mayıs Seçimlerinde Irak'ın Kadın Adaylarını Zorlu Bir Yol Bekliyor*, [Tough Road for Iraq's Female Candidates in May 12 Elections], 3 Mayıs 2018, <https://bit.ly/2OtpYxX>.

⁵³⁵ Bağdat'ta yaşayan bir kadın hakları aktivisti olan Hanaa Edwar'a göre, " (...) Basra'daki birçok iş kadını faaliyetlerini durduruyor; medyadaki genç kadınlar saklanmaya başladı, kadınlar sosyal medya profillerini devre dışı bırakıyorlar veya değiştiriyorlar. Bazıları evlerini değiştirdi, daha sade ve gözlerden uzak yaşıyorlar"; BuzzFeed News, *Kadınlar önde gelen bazı kişilerin öldürülmesinden sonra Irak'taki kamusal hayattan geri çekiliyorlar*, [Women Are Retreating from Public Life in Iraq after Several High-Profile Murders], 6 Ekim 2018, <https://bit.ly/2NM7ALE>. Ayrıca bkz., The Verge, *Sosyal Medyada 'Etki Sahibi Olmak' Ölümçül Hâle Geldiğinde*, [When Influencing Becomes Deadly], 18 Aralık 2018, <https://bit.ly/2GxdqSK>; Time, *Neden Eski Irak Güzeli Ülkesinden Kaçtı?*, [Why Did a Former Miss Iraq Flee Her Country?], 18 Ekim 2018, <https://ti.me/2OJwHns>; Middle East Monitor, *Irak'ın İlk Kadın Başkan Adayı Tehdit, Edildi, Geri Çekilmesi İçin Zorlandı*, [Iraq's First Female Presidential Candidate Threatened, Urged to Withdraw], 2 Ekim 2018, <https://bit.ly/2PB1zD8>; DW (video), *Irak'ta Bir Dizi Cinayette Kamuoyunda Tanınmış Kadınlar Hedef Alındı*, [Series of Killings in Iraq Targets High-Profile Women], Ekim 2018, <http://bit.ly/2PRq0wo>; Kurdistan 24, *Kadınlar Yaşadıkları İstismlar ve Sözlü Tacizler Üzerine Kürdistan Seçimlerine Katılmak Konusunda Tereddüt Ediyorlar*, [Women Hesitate to Run in Kurdistan Election over Harassment, Verbal Abuse], 13 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2OAEKPC>; The Economist, *Irak'ta Kadın Adaylar Güçlü bir Tepkiyle Karşı Karşıyalar*, [Female Candidates Are Facing a Backlash in Iraq], 8 Mayıs 2018, <https://econ.st/2PDGOGV>; UNAMI, *BM Irak Özel Temsilcisi Kubiş Kadınlara Karşı İftira ve Tehditler Başta Olmak Üzere Seçimin Bütünlüğünü Bozan Kötü Niyetli Hareketleri Kınadı, Saygı ve Nezaket Çağrısında Bulundu*, [UN's Kubiş Rejects and Denounces Malicious Acts Against Election Integrity, in Particular Defamation and Threats Against Women, Urges Respect and Civility], 24 Nisan 2018, <https://bit.ly/2EYGVmj>.

⁵³⁶ Hükümetin cinayetler hakkında soruşturma başlattığı bildirilmiştir. Bu belgenin yazımı sırasında soruşturmaya dair herhangi bir sonuç kamuoyuna açıklanmadı; New York Times, *Bağdat'ta Bir Sosyal Medya Yıldızı Vurulmuş Öldürüldü. Iraklılar Bu Eğilimin Devam Etmesinden Endişeli*, [A Social Media Star Is Shot Dead in Baghdad. Iraqis Fear a Trend.], 29 Eylül 2018, <https://nyti.ms/2y1pwMs>; MEE, *Kadın Aktivistin Ölümü Basra'da Suikast Korkusunu Daha da Alevlendirdi*, [Female Activist's Death Sparks Fears of Assassination Campaign in Basra], 29 Eylül 2018, <https://bit.ly/2xNrWjip>; Al Jazeera, *Iraklı Aktivist Soad Al-Ali, Sinirlerin Zaten Gergin Olduğu Basra'da Vurulmuş Öldürüldü*, [Iraqi Activist Soad Al-Ali Shot Dead in Restive Basra], 26 Eylül 2018, <https://bit.ly/2ymU4ct>. Irak'ın o zamanki İçişleri Bakanı Qasim al Araj'iye göre, kadınlar, Bakanın ismini vermediği aşırılık yanlısı bir grup tarafından hedef alındı; Iraqi News, *Aşırılık Yanlısı Grubun Adı, Manken Tara Fares Cinayetinde Geçiyor: İçişleri Bakanı*, [Extremist Group Involved in Murder of Model Tara Fares: Interior Minister], 8 Ekim 2018, <https://bit.ly/2PEwXR4>. Diğer haberler Şii milisleri sorumlu tutuyor; The Submarine (Italyanca), *Le Femministe Irachene non Vogliono Abbassare la Testa*, [Le Femministe Irachene non Vogliono Abbassare la Testa], 24 Ekim 2018, <https://bit.ly/2Dk3e3R>; Washington Post, *Irak'taki Birkaç Sansasyonel Cinayetten Sonra, Bunların Sebebi Hakkında Atılan Manşetlerde Gözden Kaçanlar*, [After Several High-Profile Murders in Iraq, Here's What Headlines Missed about Their Cause.], 15 Ekim 2018, <https://wapo.st/2PfHuVZ>; The New Arab, *Irak Raporu: Tanınmış bir Aktivist ve Sosyal Medya Yıldızının Suikasta Uğramasının Ardından Kadın Hakları Tehlike Altında*, [The Iraq Report: Women's Rights in Danger after Top Activist and Social Media Star Assassinated], 28 Eylül 2018, <https://bit.ly/2PI7tTf>.

⁵³⁷ The Arab Weekly, *Iraklı Kadın Aktivistlerin Tehlikeli Hayatları*, [The Dangerous Lives of Iraqi Women Activists], 6 Ocak 2019, <https://bit.ly/2RsStxr>; The Guardian, *Kamuoyunda Tanınan Iraklı Kadınların Ölümleri Muhafazakâr Tepki Korkusunu Alevlendirdi*, [Deaths of High-Profile Iraqi Women Spark Fear of Conservative Backlash], 2 Ekim 2018, <https://bit.ly/2P4WBBy>; Arab News, *Tara Fares, Bağdat'ta Kadın Olmaya Cüret Ettiği İçin Öldürüldü*, [Tara Fares Murdered for Daring to Be Female in Baghdad], 30 Eylül 2018, <https://bit.ly/2OXOeVb>; New York Times, *Bağdat'ta Bir Sosyal Medya Yıldızı Vurulmuş Öldürüldü. Iraklılar Bu Eğilimin Devam Etmesinden*

b) Cinsel Şiddet

Kadınların ve kız çocuklarının, ülke içinde yerinden edilme,⁵³⁸ zorla evlilik veya çocuk yaşta evlilikler⁵³⁹ ve fuhşa zorlanma ya da cinsel sömürü amaçlı insan ticareti gibi çok farklı durumlarda tecavüz ve diğer cinsel şiddet biçimleriyle karşılaşma riski altında oldukları bildirilmektedir.⁵⁴⁰ Cinsel şiddet mağdurları şiddeti bildirmek veya yasal işlem başlatmak için genellikle isteksizdir.⁵⁴¹ Ayrıca, Ceza Kanununun 398. maddesi, saldırganın kurbanla evlenmesi hâlinde suçlamaların düşebileceğini öngörmektedir.⁵⁴²

IŞİD'in kaçırılma, zorla ve çocuk yaşta evlilik, tecavüz ve diğer cinsel şiddet biçimleri, cinsel köleleştirme ve zorla kürtaj gibi kadınlara ve kız çocuklarına karşı toplumsal cinsiyete dayalı aşırı şiddet kullandığı bildirildi.⁵⁴³ IŞİD zulmünün mağdurları, damgalanmaya karşı savunmasız kalmaktadırlar ve/veya kurbandan ziyade IŞİD'le ilişkili olarak kabul edilirler.⁵⁴⁴ Yezidiler için, damgalanma meselesinin, IŞİD'in köleleştirdiği kadın ve kız çocuklarının topluma yeniden kazandırılmasını isteyen, Yezidilerin ölen ruhani lideri, Baba Şeyh'in damgalanmaya itiraz etmesiyle bir dereceye kadar çözüldüğü söyleniyor.⁵⁴⁵ Yine de, mağdur olan Yezidilerin sosyal damgalanma ve ayrımcılık korkusu yaşadıkları veya bunu doğrudan deneyimledikleri bildiriliyor.⁵⁴⁶

Endişeli, [A Social Media Star Is Shot Dead in Baghdad. Iraqis Fear a Trend], 29 Eylül 2018, <https://nyti.ms/2NLt5fq>.

⁵³⁸ "Musul'daki aktivistlerden oluşan bir ağ olan Mosul Eye'in kurucusu Omar Muhammed'e göre, erkekler seks işçisi olarak çalışmaları için kadınları zorlayarak bazı kamplarda fuhuş ağı oluşturmuştur. Kurbanlar rutin olarak istenmeyen gebelikler ile başa çıkmak için kürtaj oluyorlar. (...) Mohammed, Foreign Policy'ye, kadın ticaretinin o kadar organize hâle geldiğini hatta, 'kadınların fuhuş amaçlı çalıştırılmaları için Musul'a götürüleceklerini ve daha sonra kamplara geri getirileceklerini, diğer kadınların ise kamplar arasında takas edildiklerini' söyledi"; Foreign Policy, Yerinden Edilmiş Iraklılar Arasında, Bir Grup Diğerlerinden Daha Kötü, [Among Displaced Iraqis, One Group Is Worse Off than the Rest], 29 Nisan 2019, <https://bit.ly/2J7jiBW>. "Irak'ta cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet yaygındır ve hem kamplarda hem de kampların dışındaki yerlerde bu şiddetin görüldüğü rapor edilmektedir. IŞİD'e karşı çatışma sırasında eşleri, babaları, kardeşleri ve oğulları öldürülen veya gözaltına alınan kadınların ve kız çocukların hassas durumları daha da ciddileşmiştir"; OCHA, Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018), [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 22. "(...) ÜYEK kamplarında evin reisinin kadın olduğu hanelerden olan kadınlar tecavüz de dâhil olmak üzere cinsel şiddete maruz kalırken diğerleri de tecavüzle tehdit edilmiştir. IŞİD ile bağı olduğu düşünülen kadınlar, diğer ailelerden ve kendi akrabalarından nispeten uzak kalmaları ve silahlı aktörlerle diğer erkeklerin bu kadınları iddia edilen bu bağlantılar nedeniyle cezalandırmak istemelerinden dolayı özellikle risk altında oldukları görülmektedir"; Uluslararası Af Örgütü, Hükümlüler, [The Condemned], Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5ad84a274.html, s. 27. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.1.b ("IŞİD'in Gerçekten Üyesi Olanların veya Üyesi Olduğu Düşünülen Kişilerin Aileleri").

⁵³⁹ Bakınız "Zorla Evlendirme ve Çocuk Yaşta Evlilik".

⁵⁴⁰ Bakınız "Cinsel Sömürü ve Zorla Fuhuş Amacıyla Yapılan İnsan Ticareti".

⁵⁴¹ Bakınız s. 86-87 ve "Töre" Temelli Şiddet.

⁵⁴² Irak Cumhuriyeti, Ceza Kanunu, 111 Sayılı 1969 Kanunu, [Penal Code, Law No. 111 of 1969], Temmuz 1969, www.refworld.org/docid/452524304.html, Madde 398. "Bu maddeyi savunanlar, maddenin mağdurlarını koruduğunu iddia etmektedir; çünkü evlilik ailenin onurunu geri kazanmasına ve böylece mağduru ailesi veya toplum tarafından "töre cinayeti" ile öldürülme riski de ortadan kalkmış olur. Ancak, bu madde tecavüzle ilişkili utanç ve damgalanmayı kurumsallaştırır ve kendisini cinsel açıdan taciz eden bir adamla en az üç yıl evli kalmasını isteyerek mağduru güvenliğine ve hayatını tehlikeye atabilir"; UNAMI, Irak İnsan Hakları Raporu: Ocak-Haziran 2017, [Report on Human Rights in Iraq: January to June 2017], 14 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a746d804.html, s.12.

⁵⁴³ Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu, Irak – Yezidilere Karşı Cinsel ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı Suçlar: IŞİD'e Katılan Yabancı Savaşçılar Rolü, [Iraq – Sexual and Gender-Based Crimes Against the Yazidi Community: The Role of ISIL Foreign Fighters], Ekim 2018, www.refworld.org/docid/5bd2e4fe4.html, s. 22-28; ABD Dışişleri Bakanlığı, 2018 İnsan Ticareti Raporu–Irak, [2018 Trafficking in Persons Report – Iraq], 28 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b3e0b184.html; UNAMI, Hesap Verme ve Koruma Çağrısı: IŞİD'in Zulmünden Kurtulan Yezidiler, [A Call for Accountability and Protection: Yazidi Survivors of Atrocities Committed by ISIL], Ağustos 2016, www.refworld.org/docid/57b848814.html; BM İnsan Hakları Konseyi, "Yok Etmeye Geldiler": IŞİD'in Yezidilere Karşı İşlediği Suçlar, ["They Came to Destroy": ISIS Crimes Against the Yazidis], 15 Haziran 2016, A/HRC/32/CRP.2, www.refworld.org/docid/57679c324.html. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.5.a ("Dini ve Etnik Azınlık Gruplarının Üyeleri").

⁵⁴⁴ UNDP Irak, IŞİD'den Kaçan Cinsel Şiddet Mağduru Bir Yezidi Hayatını Yeniden Kuruyor, [Escaping from ISIL, a Yazidi Sexual Violence Survivor Rebuilds Her Life], 5 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2Og915G>; NBC, Kadınlar Irak'ta Damgalanma ve Utançla Karşı Karşıya Kaldıkları için IŞİD Militanlarıyla Bağlarını Kestikleri İçin Boşanmalar Artışta, [Divorce on the Rise in Iraq as Wives, Facing Stigma and Shame, Cut Ties to ISIS Militants], 5 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2qqvao2>; Redress, Irak'taki Uygulayıcılar İçin Rehber İlkeler, [Guidance for Practitioners in Iraq], Mart 2018, www.refworld.org/docid/5ac785c04.html, s. 34; HRW, Irak: Sünni Kadınlar IŞİD'in Kendilerini Alıkoymuşunu ve İşkence Gördüklerini Anlattı, [Iraq: Sunni Women Tell of ISIS Detention, Torture], 20 Şubat 2017, www.refworld.org/docid/58aacac74.html. Bkz. Bölüm II.A.1 ("IŞİD'i Desteklediğine Dair Hakkında Yanlış Kanaat Oluşturulan Kişiler").

⁵⁴⁵ Bu durum, Yezidilerin kurduğu Yüksek Şer'i Konseyin 27 Nisan 2019 tarihli açıklamasında teyit edildi; AP, Irak: Yezidiler, Çocukları Değil ama IŞİD'in Tecavüz Ettiği Mağdurları Kabul Edecekler, [Iraq: Yazidis to Accept Survivors of IS Rape, not Children], 28 Nisan 2019, <https://bit.ly/2IPQ4le>. Ayrıca bkz. Redress, Irak'taki Uygulayıcılar İçin Rehber İlkeler, [Guidance for Practitioners in Iraq], Mart 2018, www.refworld.org/docid/5ac785c04.html, s. 34; Kadın, Barış ve Güvenlik Hakkında Çalışma Grubu, Suzan Aref tarafından verilen BMGK Briefingi, [UNSC Briefing by Suzan Aref], 8 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2PBuVvd>, s. 1. Ancak bu itirazlar cinsel köleleştirme sonucu doğan çocukları kapsamadı; bkz. Bölüm III.A.9 ("Belirli Profilde veya Belirli Durumdaki Kadınlar ve Kız Çocukları").

⁵⁴⁶ "Yezidiler kaçan kadın mağdurları topluma tekrar kazandırmaya çalışsa da bu kadınlara vurulan damganın sonuçları çok geniş kapsamlıdır. Kaçırılan Yezidi kadın ve kız çocuklarının akrabaları (...), sadece esir edilmiş akrabalarının çektiği acılarla ilgili değil, aynı zamanda kaçırılmaları sonucu bu kadınlar ve kız çocuklarının gelecekte karşılaşacağı olumsuz toplumsal sonuçlarla ilgili derin endişelerini dile getirirler. Bazıları, kaçırılanların cinsel şiddet mağduru olmasa bile, kaçırılanlara uygun eş bulunmasının zor olacağını söyledi, çünkü kaçırılanların hepsinin tecavüze uğradığı varsayılmaktadır"; The Conversation, Yezidilere Karşı Cinsel Şiddet, IŞİD'in Soykırım Kampanyasının Bir Parçası, [Sexual Violence against the Yazidis is Part of IS's Genocide Campaign], 6 Temmuz 2017, <http://bit.ly/2q7dH3R>. Ayrıca bkz. Uluslararası Af Örgütü, Dört Yıl: Yezidi Kadınların Mücadeleleri Devam Ediyor, [Four Years on: Yazidi Women's Struggles Continue], 3 Ağustos 2018, www.refworld.org/docid/5bcf1cc84.html; UNAMI, IŞİD tarafından Yakalanan/ veya IŞİD

7 Nisan 2019'da Başkan Barham Saleh, IŞİD esaretinden kurtulan Yazidi kadınlarına telafi önlemleri sunan bir yasa açıkladı. Bu belgenin yazımı sırasında, yasa Parlamento tarafından henüz yürürlüğe sokulmamıştı.⁵⁴⁷

Yasadan bağımsız olarak 18 Nisan 2019'da Yerinden Edilme ve Göç Bakanı, mağdur olan her Yazidi kadınına iki milyon Irak Dinarı (yaklaşık 1,600 ABD doları) veren bir programın başladığını açıkladı.⁵⁴⁸

c) Aile İçi Şiddet

Aile içi şiddetin artmakta olduğu⁵⁴⁹ ve toplumda yaygın olarak kabul gördüğü bildirilmektedir.⁵⁵⁰ Merkezi hükümetin kontrolü altındaki bölgelerde mağdurları aile içi şiddetten koruyan yeterli yasal çerçeve bulunmamaktadır.⁵⁵¹

IKB'de, aile içi şiddet 2011'den bu yana alenen yasaklandı ve yetkililer kadınlara yönelik şiddet sorununu ele almak için özel kolluk kuvvetleri, yargı organı ve başka organlar kurdular.⁵⁵² Bununla

Kontrolündeki Yerlerdeki Cinsel Şiddet Mağdurlarının Haklarının Teşviki ve Korunması, [Promotion and Protection of Rights of Victims of Sexual Violence Captured by ISIL/or in Areas Controlled by ISIL in Iraq], 22 Ağustos 2017, www.refworld.org/docid/59b67bf04.html, para. 10; BM Kadın Örgütü, *Vaka Çalışması: Pari İbrahim'in Değişimiyle*, [Case Study: In the Words of Pari Ibrahim], 18 Ağustos 2017, <http://bit.ly/2ECyZQE>; MRGI, *Kavşak Noktası: IŞİD'den Sonra Irak Azınlıklarının Geleceği*, [Crossroads: The Future of Iraq's Minorities after ISIS], Haziran 2017, <http://bit.ly/2S9rio5>, s. 18. Kaçırılanların yaşadığı psikolojik travmaya bağlı Yazidi kadınlar ve kız çocuklar arasındaki intihar oranlarında bir artış görüldüğü bildirilmiştir; Forbes, *IŞİD'i Atlattıktan Sonra: Yazidi Topluluğunun Hâli*, [Surviving Islamic State: The Plight of The Yazidi Community], 18 Eylül 2018, <https://bit.ly/2MUlzi1>; MEE, *Cehennemden Dönmek: IŞİD'den kurtulan Yazidi Kadınlar*, [Back from Hell: The Yazidi Women who Survived the Islamic State], 3 Ağustos 2018, <https://shar.es/a14hXN>.

⁵⁴⁷ Yasa tasarısı, "10/6/2014 tarihinden sonra IŞİD'e bağlı terör çeteleri tarafından kaçırılan ve bu tarihten sonra serbest bırakılıp kurtulan Yazidi kadınlar" için geçerlidir. Madde 4'te beş hedef tanımlanır: mağdurların maddi ve manevi tazminat alması; mağdurların rehabilitasyon ve bakımı, kurtulanlar için insan onuruna yakışır bir yaşam sağlamak; mağdurların yaşadıkları yerlerdeki altyapının iyileştirilmesi ve mağdurları toplumla kaynaştıracak imkânların sağlanması, "Mağdur Yazidiler Yasası"na (Arapça) şu adresten ulaşılabilir: <https://bit.ly/2J4cIBI>. Yasa tasarısı, mağdur Yazidi erkekleri ve diğer topluluklardan mağdur olanları kapsamadığı ve "kaçırılma" dışında hiçbir insan hakkı ihlaline atıfta bulunmadığı için sınırlı kapsamı nedeniyle eleştirildi. Ayrıca, yasa tasarısı, "mağdur bir Yazidi bir kadının çocuklarının ilgili yasalara tabi olacağını" belirtir, ilgili yasaya göre, Müslüman bir babadan doğan çocuklar, annenin dinine bakılmaksızın direkt Müslüman olarak kabul edilecektir. Irak hükümeti bugüne kadar Müslümanlığı Yazidi anneden doğan çocuklara empoze eden yasaları değiştirmeye yönelik herhangi bir çaba göstermedi; LSE, *Mağdur Olan Yazidi Kadınlar için Irak'taki Tazminat Kanun Tasarısı: Daha Fazla İlerleme Gerekli*, [Iraq's Reparation Bill for Yazidi Female Survivors: More Progress Needed], 26 Nisan 2019, <https://bit.ly/2J16YTz>; Al-Monitor, *Irak'ın Mağdur Yazidi Kadınlar Hakkındaki Kanun Tasarısı Tartışmalara Yol Açtı*, [Iraqi Bill on Yazidi Female Survivors Stirs Controversy], 25 Nisan 2019, <http://almon.co/378s>. Ayrıca bkz. Raseef 22, *Irak, IŞİD'in Cinsel Olarak İstismar Ettiği Mağdurlar için Çıkarılan Tazminat Yasasını Tartışıyor*, [Iraq Debates Law Compensating Yazidi Survivors of ISIS Sexual Abuse], 29 Nisan 2019, <https://bit.ly/2UUpqje>; Forbes, *Bırakın Çocuklar Yazidi Olsun*, [Let The Children Be Yazidis], 3 Nisan 2019, <https://bit.ly/2URfKGB>.

⁵⁴⁸ Kurdistan 24, *Irak, Mağdur Olan Her Yazidi Kadın İçin 2 Milyon Dinar Ödeme Başladı*, [Iraq Begins Payment of 2 Million Dinars to Each Female Yazidi Survivor], 18 Nisan 2019, <https://bit.ly/2ZD8Ojk>.

⁵⁴⁹ Al Jazeera, *Irak'taki Kadınlar Aile İçi Şiddetin Suç olarak Tanımlanması İçin Uğraşıyorlar*, [Women in Iraq Push to Criminalise Domestic Violence], 21 Mart 2019, <http://bit.ly/2Ye0uWI>; HRW, *2019 Dünya Raporu – Irak*, [World Report 2019 – Iraq], 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html; UNAMI, *IŞİD tarafından Yakalanan/ veya IŞİD Kontrolündeki Yerlerdeki Cinsel Şiddet Mağdurlarının Haklarının Teşviki ve Korunması*, [Promotion and Protection of Rights of Victims of Sexual Violence Captured by ISIL/or in Areas Controlled by ISIL in Iraq], 22 Ağustos 2017, www.refworld.org/docid/59b67bf04.html, para. 10. Falden, aile veya toplumdan gelebilecek damgalanma ve misilleme korkusu nedeniyle, çoğu aile içi şiddet vakasının bildirilmediği bildirilmektedir; yukarıdaki dipnot 518518'e bakınız.

⁵⁵⁰ Irak Hükümeti ve UNICEF tarafından yapılan ortak bir araştırmaya göre, 15 ila 49 yaş arasındaki kadınların yüzde 37'si kadınlara yönelik şiddetin kabul edilebilir olduğunu düşünüyor; UNFPA / UNICEF, *Ortak Bildiri: Irak'taki Kadın ve Kız Çocuklara Yönelik Şiddete Son Verme Çağrısı*, [Joint Statement: A Call to Put an End to Violence Against Women and Girls in Iraq], 26 Kasım 2018, <https://shar.es/aaJx5J>. Ayrıca bkz. Freedom House, *2019 Dünyada Özgürlük - Irak*, [Freedom in the World 2019 – Iraq], 4 Şubat 2019, www.ecoi.net/en/document/2002613.html; HRW, *Irak'taki Bir Gelinin Öldürülmesi Yeni Yasalara İhtiyaç Olduğunu Gösteriyor*, [Bride's Killing in Iraq Shows New Law Needed], 8 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2B0o5Td>; NRT, *Necef'teki Acımasız Cinayet, Irak'taki Kadına Yönelik Şiddet Salgınına Ortaya Koydu*, [Brutal Murder in Najaf Highlights Endemic Violence Against Women in Iraq], 5 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2xN9y8H>; HRW, *Irak: Aile İçi Şiddet Kanununun Güçlendirilmesi*, [Iraq: Strengthen Domestic Violence Bill], 19 Mart 2018, www.refworld.org/docid/58cf95e34.html; UNFPA, *Irak'ta Aile İçi Şiddete Dayanmaya Çalışan Bir Kadının Hikâyesi*, [Enduring Domestic Violence in Iraq: One Woman's Story], 18 Aralık 2017, <https://bit.ly/2D2Uzji>; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Ocak-Haziran 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: January to June 2017], 14 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a746d804.html, s.14.

⁵⁵¹ Ceza Kanununun 41. maddesine göre, erkekler eşlerini ve çocuklarını "cezalandırma" hakkına sahiptir. Ceza Kanunu, cezalandırmanın sadece "yasa veya gelenekler tarafından öngörülen belirli sınırlar dâhilinde" izin verildiğini belirtmekle birlikte, belli bir sınırın geçilip geçilmediğini belirlemek için herhangi bir kriter yoktur; Irak Cumhuriyeti, *Ceza Kanunu, 111 Sayı ve 1969 Tarihli Kanunu*, [Penal Code, Law No. 111 of 1969], Temmuz 1969, www.refworld.org/docid/452524304.html. Taslak Aile Koruma Yasasının Temsilciler Meclisinde takılıp kaldığı bildirildi; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 12. Ayrıca bkz. Al Jazeera, *Irak'taki Kadınlar Aile İçi Şiddetin Suç olarak Tanımlanması İçin Uğraşıyorlar*, [Women in Iraq Push to Criminalise Domestic Violence], 21 Mart 2019, <http://bit.ly/2Ye0uWI>.

⁵⁵² *Aile İçi Şiddetle Mücadele Yasası* Uyarınca KBY yetkililerinin aile içi şiddet olaylarıyla uğraşmak için polis teşkilatı bünyesinde kadın personeli olan özel bir birim ile bir mahkeme kurdukları bildiriliyor. İçişleri Bakanlığı'nın bir parçası olan GDCVAW, her vilayette kadına yönelik şiddet konusunda şikâyet ve veri toplamakla sorumlu müdürlüklere sahiptir. Aynı zamanda şiddet gören kadınlar için her vilayette acil yardım hattı işletilmektedir; KBY, *Kadın Hakları*, [Women's Rights], 30 Nisan 2019 erişim tarihli, <https://bit.ly/2Rc83J4>; Sivil Hakları Ateşkes Merkezi, *Kırık Dökük Hayatlar: Irak Kürdistan Bölgesinde Suriyeli Mülteci Kadın ve Kız Çocuklara Yönelik Şiddet*, [Broken Lives: Violence Against Syrian Refugee Women and Girls in the Kurdistan Region of Iraq], Mayıs 2018, <https://bit.ly/2yZyBPQ>, s. 16; Journal of

birlikte, aile içi şiddet vakalarının sayısının hâlen yüksek olduğu⁵⁵³ ve aile içi şiddetin, yasanın uygulanmasındaki boşluklar nedeniyle sıklıkla cezasız kaldığı bildirilmiştir.⁵⁵⁴

d) "Töre" Kaynaklı Şiddet

Aile tarafından ailenin veya aşiretin onurun kurtarmak için uygulanan şiddetin⁵⁵⁵ yaygın olduğu bildirilmektedir⁵⁵⁶ ve bu şiddet "güçlü bir aşiret unsuru olan güçlü ataerkil toplum yapısından kaynaklanan dini ve etnik bölünmeleri keskinleştirmektedir".⁵⁵⁷ Kadınlar ve kız çocukları ve daha az da olsa erkekler ve erkek çocukları; kültürel, sosyal veya dini normları ihlal ettikleri ve bu sebeple ailelerini utandırdıkları için öldürülebilirler veya diğer şiddet türlerine maruz kalabilirler.⁵⁵⁸ "Töre" kaynaklı şiddetin; zina (ve zina olarak algılanan fiiller), bekâret kaybı (tecavüz sonucu bile olsa), görücü usulü evliliğin reddedilmesi, ailenin istemediği biriyle evlenmeye teşebbüs etmek veya boşanma istemek gibi çeşitli nedenlerle ortaya çıktığı söylenmektedir.⁵⁵⁹

Irak Ceza Kanunu tahrik gerekçesiyle ya da sanığı suça iten sebepler arasında "töre ile ilgili sebepler" olursa "töre cinayetleri" için hafif cezalar verir.⁵⁶⁰ "Töre cinayetleri"nin, emniyet görevlileri arasında ve tüm toplumda "töreyle" ilgili algıların ihlal edildiği durumlara uygun bir cevap olarak yüksek oranda kabul gördüğü düşünüldüğünde genellikle bu suçun cezasız kaldığı bildirilmektedir.⁵⁶¹ İKB'de yetkililer, "töre"nin aileye karşı işlenen suçların hafifletici sebebi olarak kabul edilmesine izin veren uygulamaların ve Ceza Kanununun mülga maddelerinin uygulanmasını engellemek için adımlar attı.⁵⁶² Bu önlemlere

Family Violence, *Irak, Erbil'deki Kadınların Aile İçi Şiddet Yasası Hakkındaki Bilgileri Ve Eşlerinden Gördükleri Şiddete Karşı Tepkileri*, [Women's Knowledge of the Domestic Violence Legislation in Erbil, Iraq and Their Response to Spousal Violence], Ocak 2017, Cilt. 32(1), <https://bit.ly/2q60qz9>. Bkz. Dipnot 514.

⁵⁵³ GDCVAW, 2017 yılında İKB'de toplam 9.331 kadına karşı şiddet vakası kayda aldı. 2018'in ilk beş ayında 22 kadının aile içi şiddet sonucu öldüğü ve İKB genelinde 1.958 kadına yönelik şiddet vakası kaydedildiği bildirildi; Ekurd Daily, *İstatistiklere göre Irak Kürdistan'da Şiddet Nedeniyle 22 Kadın Hayatını Kaybetti*, [22 Women Killed due to Violence in Iraqi Kurdistan, Statistics Show], 12 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2L0o1Hy>. Ayrıca bkz. UNAMI, *BM Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. vii; CJMB, *Irak'ın Kürdistan Bölgesinde Kadınların Sağlığı ve Statüsü: İnceleme*, [Women's Health and Status in the Kurdistan Region of Iraq: A Review], Cilt 5(2), Nisan 2018, <https://bit.ly/2qnetJY>, s. 72.

⁵⁵⁴ Bkz. Dipnot 514.

⁵⁵⁵ "Töre cinayetleri", "ailenin veya aşiretin (erkekleri) tarafından kadınların ve kız çocuklarının (bazen de erkeklerin ve erkek çocukların) keyfi olarak yaşama hakkından yoksun bırakılması olarak tanımlanabilir, çünkü bu kadınlar ve kız çocuklarının aileye veya aşirete utanç veya 'leke' getirdiği düşünülür"; BM İnsan Hakları Konseyi, *Yargısız İnfaz, Dosya Üzerinden İnfaz veya Keyfi İnfaz konularında çalışan Özel Raportörün Raporu*, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions], 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, para. 40.

⁵⁵⁶ "Töre cinayetleri"nin ne ölçüde yaygın olduğu yeterince bildirim olmadığı için bilinmemekle birlikte, her yıl Irak'ta yüzlerce kadın ve genç kızın öldürüldüğü tahmin edilmektedir; BM İnsan Hakları Konseyi, *Yargısız İnfaz, Dosya Üzerinden İnfaz veya Keyfi İnfaz konularında çalışan Özel Raportörün Raporu*, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions], 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, para. 40. Ayrıca bkz., *Kurdistan 24, Dokuz Aylık Bir Süre Boyunca Kürdistan'da Düzinelerce Kadın Öldürüldü, İntihar Etti*, [Dozens of Women Killed, Committed Suicide in Kurdistan over Nine-Month Period], 25 Kasım 2018, <https://bit.ly/2EvW04P>; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 12.

⁵⁵⁷ BM İnsan Hakları Konseyi, *Yargısız İnfaz, Dosya Üzerinden İnfaz veya Keyfi İnfaz konularında çalışan Özel Raportörün Raporu*, [Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions], 5 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, para. 42.

⁵⁵⁸ "Bir kadının namusuna saldırıldığına dair bir söylenti bile o kadının ciddi şekilde şiddet görmesine neden olabilir"; Hamdi Malik, *Saddam sonrası Irak'taki Medya, Toplumsal Cinsiyet ve Aile içi İlişkiler*, [Media, Gender and Domestic Relations in Post-Saddam Iraq], Keele Üniversitesi, Doktora Tezi, Haziran 2018, <https://bit.ly/2J3cVxm>, s. 108." Kadınların davranışları, toplumun 'töre ve namus' beklentilerine kesinlikle uymalıdır ve kadınların davranışlarını kontrol etmek ya da "namus"larına sürülen herhangi bir lekeyi temizlemek için "gerekli adımları" atmak 'ailenin erkek üyelerinin görevidir"; Redress, *Irak'taki Uygulayıcılar İçin Rehber İlkeler*, [Guidance for Practitioners in Iraq], Mart 2018, www.refworld.org/docid/5ac785c04.html, s. 31.

⁵⁵⁹ Örneğin bkz. Step Feed, *Irak'ta Yeni Evli Kadın Vajinasının 'Sarkmış' Olması Sebebiyle Töre Cinayeti Sonucu Öldürüldü*, [Iraqi Newlywed Murdered in Honor Killing over Suspected 'Loose' Hymen], 3 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2QL5H4F>; Rudaw, *KBY: 2017'de, yapılan bildirimlere göre 14 Kadın 'Töre' Cinayetlerinde Hayatını Kaybetti*, [IKBY: 14 Women Dead in Reported 'Honor' Killings for 2017], 12 Şubat 2018, <https://bit.ly/2mgZE9L>; The Ground Truth Project, *Kürt Gençin "Töre Cinayeti"nde Hayatını Kaybetmesi Irak'taki Şiddet Artıkça Hafızalardan Silindi*, [Kurdish Teenager's "Honor Killing" Fades to Memory as Iraq Violence Swells], 6 Aralık 2017, <https://bit.ly/2DjysCM>; New York Üniversitesi Hukuk Fakültesi (CUNY), *İŞİD ile Yüzleşen Iraklı Kadınlar: Çatışma Bağlamında Kadın Haklarının Korunması*, [Iraqi Women Confronting ISIL: Protecting Women's Rights in the Context of Conflict], 2016, <https://bit.ly/2QfG0IK>, s. 114.

⁵⁶⁰ Ceza Kanununun 128, 130, 131 ve 409. maddeleri (1969 tarihli ve 111 sayılı Kanun), töre ile ilgili sebepleri cinayet gibi suçlara ilişkin cezaları hafifletecek sebep olarak kabul eder. Kanun, "töre ile ilgili sebeplerin" ne olduğu konusunu açıklamaz ve bu nedenle, yoruma çok açıktır; Irak Cumhuriyeti, *Ceza Kanunu, 111 Sayılı ve 1969 Tarihli Kanun*, [Penal Code, Law No. 111 of 1969], Temmuz 1969, www.refworld.org/docid/452524304.html.

⁵⁶¹ Freedom House, *Dünyada Özgürlük 2019 - Irak*, [4 Şubat 2019, www.ecoi.net/en/document/2002613.html]; *Kurdistan 24, HRW: Irak'taki 'Töre' Cinayetleri, Yeni Bir Aile İçi Şiddet Yasasına İhtiyaç Olduğunu Gösteriyor*, [HRW: 'Honor' Killing in Iraq Shows Need for New Domestic Violence Law], 8 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2NKcHfe>; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. vii; OHCHR, *Irak: BM Uzmanı Resmî Ziyaret Sonrasında Yaptığı Açıklamada, Tüm Taraflar İçin Adaletin Tam Anlamıyla Sağlanmasının Kalıcı Barışın Anahtarı Olduğunu Söyledi*, [Iraq: Full Justice for all Sides is Key to Lasting Peace, Says UN Expert after Official Visit], 27 Kasım 2017, <https://shar.es/a1Dion>.

⁵⁶² BM İnsan Hakları Konseyi, *Yargısız İnfaz, Dosya Üzerinden İnfaz veya Keyfi İnfaz konularında çalışan Özel Raportörün Raporu*,

rağmen, "töre cinayetleri"nin yaygın olmaya devam ettiği ve genellikle yasanın etkin bir şekilde uygulanmamasından dolayı cezasız kaldığı bildirilmektedir.⁵⁶³ "Töre cinayetleri"nin üstünün kovuşturmayı önlemek için sık sık intihar veya kaza olarak kapandığı bildirildi.⁵⁶⁴

Bazı durumlarda, "töre cinayetlerine" kurban gitme riski taşıyan kadınlar, korunmaları için cezaevlerinde veya islahevlerinde tutulurken⁵⁶⁵ diğerleri resmî veya gayiresmî geçici sığınma evlerinden koruma talep etmektedir.⁵⁶⁶

e) Zorla Evlendirme ve Çocuk Yaşta Evlilikler

Berdel⁵⁶⁷ ve kan parası karşılığı evlilik (*fasliyah*) gibi belirli uygulamaları olan zorla evlendirme uygulamasının⁵⁶⁸ kanunlarla yasaklanmasına rağmen,⁵⁶⁹ hâlen yaygın olduğu bildiriliyor.⁵⁷⁰ Zaman zaman, aileler, maddi fayda sağlamak veya borçlarını ödemek için kadınları ve kız çocukları geçici evlilik yapmaya zorlar ("muta'a").⁵⁷¹

[Report of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions], 5 Haziran 2018,

www.refworld.org/docid/5b7ad39d4.html, para. 42. Ayrıca bkz., The Ground Truth Project, *Kürt Gencin "Töre Cinayeti"nde Hayatını Kaybetmesi Irak'taki Şiddet Artıkça Hafızalardan Silindi*, [Kurdish Teenager's 'Honor Killing' Fades to Memory as Iraq Violence Swells], 6 Aralık 2017, <https://bit.ly/2DjysCM>.

⁵⁶³ Al-Monitor, *Irak Kürdistan'ı Kadınlara Yönelik Şiddeti Sona Erdirmek İçin Mücadele Ediyor*, [Iraqi Kurdistan Struggles to End Violence Against Women], 18 Aralık 2018, <http://almon.co/35bq>; Ekurd, *Irak Kürdistan'ında İnsan Haklarının Durumu 'Kötüye Gidiyor': Resmî Açıklama*, [Human Rights Situation in Iraqi Kurdistan is 'Getting Worse': Official], 10 Aralık 2018, <https://bit.ly/2UWVpAt>; Kurdistan 24, *HRW: Irak'taki 'Töre' Cinayeti, Yeni Bir Aile İçin Şiddet Yasasına İhtiyaç Olduğunu Gösteriyor*, [HRW: 'Honor' Killing in Iraq Shows Need for New Domestic Violence Law], 8 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2Cndv7G>; Huffington Post, *Kürt Gencin "Töre Cinayeti"nde Hayatını Kaybetmesi Irak'taki Şiddet Artıkça Hafızalardan Silindi*, [Kurdish Teenager's "Honor Killing" Fades to Memory as Iraq Violence Swells], 6 Aralık 2017, <https://bit.ly/2DjysCM>; Reuters, *Ailesi Tarafından Canlı Canlı Gömüldü, Iraklı Kadın Cinayetler Cezasız Kaldıkça Hayatından Endişe Ediyor*, [Buried Alive by Her Family, Iraqi Woman Fears for Her Life as Murders Go Unpunished], 12 Temmuz 2017, <https://reut.rs/2P66TBx>. Bkz. Dipnot 516516.

⁵⁶⁴ Al-Monitor, *Irak Kürdistan'ı Kadınlara Yönelik Şiddeti Sona Erdirmek İçin Mücadele Ediyor*, [Iraqi Kurdistan Struggles to End Violence Against Women], 18 Aralık 2018, <http://almon.co/35bq>; Fair Observer, *Irak'ta Kadın Olmak Zor, [It's Hard Being a Woman in Iraq]*, 26 Temmuz 2017, <https://bit.ly/2LYq7Ku>; Al-Monitor, *Iraklı Kürt Kadınlar Arasında İntihar Yükselişte*, [Self-Immolations on the Rise Among Iraqi Kurdish Women], 15 Mart 2017, <http://almon.co/2u03>.

⁵⁶⁵ "Koruma talep edenler genellikle kadın hapishanelerinde ve islahevlerinde barınır"; BM Genel Kurulu, *Irak'ta İnsan Haklarının Teşviki ve Korunmasına Yardım Etmek İçin Teknik Yardım: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Raporu*, [Technical Assistance Provided to Assist in the Promotion and Protection of Human Rights in Iraq: Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights], 27 Temmuz 2015, A/HRC/30/66, www.refworld.org/docid/55f7f4c74.html, para. 29. Ayrıca bkz. DIS, *Irak Kürdistan Bölgesi (KRI), Erişim, Koruma Olasılığı, Güvenlik ve İnsani Yardım Durumu*, [The Kurdistan Region of Iraq (KRI), Access, Possibility of Protection, Security and Humanitarian Situation], Nisan 2016, www.refworld.org/docid/570cba254.html, s. 47; MRGI, *Irak'ın Kayıp Kadınları: Silahlı Çatışmada Aile Temelli Şiddet*, [The Lost Women of Iraq: Family-Based Violence During Armed Conflict], Ekim 2015, www.refworld.org/docid/5bc744d24.html, s. 17.

⁵⁶⁶ Aşağıya bakınız "Cinsel ve Toplumsal Cinsiyete dayalı Şiddet Riski Altında Olan / Mağduru Kadınlar İçin Mevcut Sığınma Evleri".

⁵⁶⁷ "Zhn ba zhn / berdel, bir kızla bir erkeğin takas edildiği bir tür geleneksel görücü usulü evliliğdir. Genellikle kızın erkek kardeşi ya da kuzen veya amca gibi ailesindeki bir erkek başka bir aileden bir kızla evlenmek zorundadır (...)" ; WADI, *Irak-Kürdistan'da Berdel*, [Exchange Marriage in Iraqi-Kurdistan], 22 Kasım 2017, <https://bit.ly/2O1jp4E>. Çocuklu dul bir kadının ölen kocasının erkek kardeşi ile evlenmek zorunda bırakılması üzerine, bkz. Uluslararası Evlilik ve Aile Ansiklopedisi, *Kürt Aileleri*, [Kurdish Families], 2003, <https://bit.ly/2Ry0V9>.

⁵⁶⁸ Bu gelenek kapsamında, aşiretler arası bir çatışma, bir ya da birkaç genç kızın ya da kadının diğer aşiretten biriyle evlendirilmesiyle çözülür. Bu tür bir evlilikte kadının boşanma hakkı yoktur ve istismara uğraması muhtemeldir; bkz. Channel News Asia, *Irak'ta, Aşiret Gelenekleri Kadınların ve Kız Çocuklarının Haklarını Gasp Ediyor*, [In Iraq, Tribal Traditions Rob Women, Girls of Rights], 18 Nisan 2019, <http://po.st/OTINpT>; UNHCR, *Irak'ta Aşiret Çatışmasının Çözümü*, [Tribal Conflict Resolution in Iraq], 15 Ocak 2018, <https://www.refworld.org/docid/5a66f84f4.html> (ve içindeki kaynaklar). Ayrıca bkz. Bölüm III.A.11 ("Kan Davaları Gibi Aşiretler Arası Çatışmaların Çözümünde Hedef Alınan Kişiler").

⁵⁶⁹ "Bu tür [zorla] evliliklere neden olan faktörler arasında: (i) ailenin maddi sıkıntılarını hafifletmek; (ii) tecavüz vakalarında 'ailenin onurunu' korumak; (iii) kız çocuklarını saldırı/cinsel şiddetten daha iyi korumak (özellikle Irak'ta Yerinden Edilmiş Kişilerin kaldığı kamplardaki aileler arasında yaygın) gibi ihtiyaçlar (gerçekten var olan ihtiyaçlar veya öyle olduğu düşünülen ihtiyaçlar) vardır"; Musawah, *Irak – Müslüman Aile Hukukuna & Uygulamalarına Genel Bakış*, [Iraq – Overview of Muslim Family Laws & Practices], 31 Mayıs 2017 güncellenme tarihli, <http://bit.ly/2Fs8QSZ>, s. 8. Ayrıca bkz., Tahiri Aile Hukuku Merkezi, *Denizaşırı Ülkelerde Zorla Evlendirme: Irak*, [Forced Marriage Overseas: Iraq], erişim tarihi: 30 Nisan 2019, <https://bit.ly/2yMwIIO>; Channel News Asia, *Irak'ta, Aşiret Gelenekleri Kadınların ve Kız Çocuklarının Haklarını Gasp Ediyor*, [Tribal Traditions Rob Women, Girls of Rights], 18 Nisan 2019, <http://po.st/OTINpT>; GJC, *Irak'taki Ceza Yasaları, Kadınlar ve Kız Çocuklarının Adaletten Men Ediyor*, [Iraq's Criminal Laws Preclude Justice for Women and Girls], Mart 2018, <https://bit.ly/2LyhrUy>, s. 7.

⁵⁷⁰ Kişisel Statü Kanununun 9. maddesinin ilk fıkrasına göre zorla yapılan evlilikler hükümsüzdür. Bununla birlikte, evlilik tamamlandıktan sonra, zorla evlenenler için yasal koruma olmadığı için, evlilik kanuni olarak geçerli kabul edilir. Zorla evlendirme vakalarının sadece mağdur bir şikâyetle bulunursa mahkeme tarafından gözden geçirildiği ve mahkeme süreci boyunca koruyucu önlemler alınmayacağı bildirildi; CRC, *Irak 2. İla 4. Periyodik Raporları Sonuç Gözlemleri*, [Concluding Observations on the Combined 2nd to 4th Periodic Reports of Iraq], 3 Mart 2015, www.refworld.org/docid/562de4494.html, para. 48. İKB'de, zorla evlendirme ve berdel yasaktır, bkz.: *Irak Kürdistan Bölgesinde Aile İçin Şiddetle Mücadele Yasası (8 sayılı ve 2011 tarihli Kanun)*, [Iraq: Act of Combating Domestic Violence in the Kurdistan Region of Iraq (Law No. 8 of 2011)], 21 Haziran 2011, www.refworld.org/docid/5b2911044.html, 2. madde.

⁵⁷¹ LSE, *Irak ve Irak Kürdistanı'nda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, [Gender Equality in Iraq and Iraqi Kurdistan], 5 Ocak 2018, <https://bit.ly/2xDGWym>; Contemporary Review of the Middle East, *Irak'taki Hassas Durum ve Kadınların Güvenliği*, [Fragile State in Iraq and Women Security], Temmuz 2017, Cilt. 4(3), <https://bit.ly/2CX5g2E>, s. 14-15.

⁵⁷² Geçici evlilikler kanunen tanınmamaktadır ve dolayısıyla bu şekilde evli olan kadınların ve kız çocuklarının miras, nafaka veya iştirak nafakası hakları yoktur.⁵⁷³

Irak genelinde çocuk yaşta evliliklerin artan oranlarda meydana geldiği bildirilmektedir.⁵⁷⁴ Evlilik için Irak'taki bütün mezhepler için geçerli yasal yaş olan 18'dir.⁵⁷⁵ Asgari evlilik yaşı, yasal vasinin rızası (veya karşı çıkmaması) ile⁵⁷⁶ veya yargıç tarafından "acil bir zorunluluk" kararı alınır 15 yaşa kadar indirilebilir.⁵⁷⁷ İKB'de, yargıç izin verirse, evlilik için asgari yaş 16'dır.⁵⁷⁸

Yasal asgari yaşın altındaki kız çocuklarının evlilikleri dini geleneklere göre sonuçlandırılır ve hukuki olarak tanınmaz.⁵⁷⁹ Sonuç olarak evlilik yasal olarak tanınana kadar çiftin çocuklarının sivil kimlik kartları olmayacaktır.⁵⁸⁰

Zorla evlendirme ve çocuk yaşta evlilikleri; aile içi şiddet, intihar, "töre cinayetleri"⁵⁸¹ ile olduğu kadar insan ticareti ile de bağlantılıdır.⁵⁸²

f) Kadın Sünneti (FGM)

Özellikle FGM'yi yasaklayan federal bir yasa yoktur; fakat İKB'deki bir yasa, 2011'de uygulamayı

⁵⁷² "Aşırı ihtiyaç ve güvensizlik, stres ve gerginlikler ve gelir elde etme seçeneklerinin olmaması nedeniyle, aileler zararlı gibi yıpratıcı başa çıkma stratejilerine başvurmak zorunda kalabilirler. Korkunç bir örnek, küçük yaşta kız çocuklarının geçici 'evlilik' adı altında istismara dayalı evliliklere satılmasıdır"; Gender and Development, *Irak'ta Çatışmalardan Etkilenen Hassas Durumdaki Kadınlar İçin Geçim Kaynaklarının İyileştirilmesine Destek*, [Researching Livelihoods Recovery and Support for Vulnerable Conflict-Affected Women in Iraq], 2016, Cilt. 24(3), <https://bit.ly/2yLNfBk>, s. 436. Ayrıca bkz. Musawah, *Irak – Müslüman Aile Hukukuna ve Uygulamalarına Genel Bakış*, [Iraq – Overview of Muslim Family Laws & Practices], güncellenme tarihi: 31 Mayıs 2017, <http://bit.ly/2Fs8QSZ>, s. 14; Yasmine Jawad, *Arap Baharına Toplumsal Cinsiyet Açısından Bakış: İç ve Dış Çatışmaların Arasında Kalan Arap Kadınlar, Demokratikleşme ile Batılı Olmayan Karşılaşmalar*, [A Gendered Perspective on the Arab Spring: Arab Women Caught Between Internal and External Conflicts, in: Non-Western Encounters with Democratization], Routledge, 2016, s. 95. Ayrıca bkz. "Cinsel Sömürü ve Zorla Fuhuş Amacıyla Yapılan İnsan Ticareti" ["Trafficking for the Purpose of Sexual Exploitation and Forced Prostitution"]

⁵⁷³ Haider Ala Hamoudi ve Mark Cammack, *Islamic Law in Modern Courts*, Aspen Yayınevi, 2018, s. 347; Musawah, *Irak – Müslüman Aile Hukuku ve Uygulamalarına Genel Bakış*, [Iraq – Overview of Muslim Family Laws & Practices], güncellenme tarihi: 31 Mayıs 2017, <http://bit.ly/2Fs8QSZ>, s. 14; Haider Ala Hamoudi, *Resurrecting Islam or Cementing Social Hierarchy: Reexamining the Codification of Islamic Personal Status Law*, Arizona Uluslararası ve Karşılaştırmalı Hukuk Dergisi, 2016, (33), <https://osf.io/krdzh/>, s. 352.

⁵⁷⁴ UNICEF, kız çocuklarının yaklaşık dörtte birinin 18 yaşından önce evlendirildiğini tahmin etmektedir (tahminlere göre %5'i 15 yaşından önce evlendirilmektedir); UNICEF, *Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da Çocuk Yaşta Evlilik Profili*, [A Profile of Child Marriage in the Middle East and North Africa], Temmuz 2018, <https://uni.cf/2MRSoFb>, s. 4. ÜYEK'ler gibi toplumun al tabakalarından gelen kız çocukları en çok etkilenenler arasındadır; Rudaw, *Kürdistan Bölgesindeki ÜYEK kamplarında Çocuk Yaşta Evliliğe Göz Yumulmaktadır*, [Child Marriage Widely Tolerated in Kurdistan Region IDP Camps], 21 Nisan 2019, <https://bit.ly/2XJEYYy>; Loop News, *Video: Irak Savaşı'ndan Bu Yana Çocuk Yaşta Evlilikler Artıyor*, [Watch: Increasing Number of Child Marriages since Iraq War], 27 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TrUudv>; Freedom House, *2019 Dünyada Özgürlük - Irak*, [Freedom in the World 2019 – Iraq], 4 Şubat 2019, <https://www.ecoi.net/en/document/2002613.html>; Rudaw, *Para veya Güvenlik Olmadan Irak'taki ÜYEK'ler Çocuk Yaşta Evliliğe Dönüyorlar*, [With no Money or Security, Iraqi IDPs Turn to Child Marriage], 27 Ocak 2019, <https://bit.ly/2B9h6Vu>; Public Radio International, *Irak'ta Erken Yaşta Evlilikle İlgili Rakamlar Şaşırtıcı. Çocuk Hakları Savunucuları Rakamların Daha da Artmasından Endişe Ediyor*, [Early Marriage Figures for Iraq Are Startling. Child Advocates Worry it Could Rise even more], 13 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2OBhWyD>; ABD Dışişleri Bakanlığı, *2018 İnsan Ticareti Raporu – Irak*, [2018 Trafficking in Persons Report – Iraq], 28 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b3e0b184.html; UNICEF, *Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da Çocuk Yaşta Evlilik Profili*, [A Profile of Child Marriage in the Middle East and North Africa], Temmuz 2018, <https://uni.cf/2MRSoFb>, s. 5; Al-Fanar Media, *Erken Yaşta Evlilik Ortadoğu'da Tekrar Gündemde*, [Early Marriage Is back in Spotlight in the Middle East], 20 Mart 2018, <https://bit.ly/2DHTvda>; BM Kadınlar, *Kadınlara Yönelik Şiddet Konusunda Küresel Veri Tabanı – Irak*, [Global Database on Violence Against Women – Iraq], 2018, <http://bit.ly/2pWRpS0>.

⁵⁷⁵ Kişisel Statü Kanunu Madde 7(1). Son yıllarda, muhafazakâr siyasi partilerin, başka durumların yanı sıra, Şii kız çocuklarının dokuz yaşından itibaren evlenmesine izin veren Kişisel Statü Kanununu değiştirmeye yönelik girişimleri olmuştur; örneğin bkz. HRW, *Irak: Parlamento 8 Yaşındaki Kız Çocuklarının Evlenmelerine Karşı Çıktı*, [Iraq: Parliament Rejects Marriage for 8-Year-Old Girls], 17 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a3926874.html.

⁵⁷⁶ Kişisel Statü Kanunu Madde 8(1).

⁵⁷⁷ Kişisel Statü Kanunu Madde 8(2). Yasa, "acil zorunluluğun" neyi kapsadığına dair hiçbir tanım sunmaz, konuyu hâkimin takdirine bırakır.

⁵⁷⁸ İKB'de uygulanan değiştirilmiş Kişisel Statü Kanununun 5. maddesi (15 sayılı, 2008 tarihli Kanun). Ayrıca bkz. UNFPA, *Kürdistan - Irak Bölgesinde Çocuk Yaşta Evlilik*, [Child Marriage in Kurdistan Region – Iraq], Ağustos 2016, <https://bit.ly/2NuWi2Q>, s. 5. Çocuk yaşta evliliği, Aile İçi Şiddet Yasası aile içi şiddet eylemi olarak tanımlanmaktadır. *Irak: Irak Kürdistan Bölgesinde Aile İçi Şiddetle Mücadele Yasası (8 sayılı 2011 tarihli Kanun)*, [Iraq: Act of Combating Domestic Violence in the Kurdistan Region of Iraq (Law No. 8 of 2011)], 21 Haziran 2011, www.refworld.org/docid/5b2911044.html, 2. madde.

⁵⁷⁹ UNFPA, *Kürdistan - Irak Bölgesinde Çocuk Yaşta Evlilik*, [Child Marriage in Kurdistan Region – Iraq], Ağustos 2016, <https://bit.ly/2NuWi2Q>, s. 3.

⁵⁸⁰ Ayrıca bkz. Bölüm III.A.9 ("Belirli Profilde veya Belirli Durumdaki Kadınlar ve Kız Çocukları").

⁵⁸¹ Heartland Alliance, *Irak, [Iraq]*, erişim tarihi 30 Nisan 2019, <https://bit.ly/2ysgM2Z>; Channel News Asia, *Irak'ta, Aşiret Gelenekleri Kadınların ve Kız Çocuklarının Haklarını Gasp Ediyor*, [In Iraq, Tribal Traditions Rob Women, Girls of Rights], 18 Nisan 2019, <http://po.st/OTINpT>; International Journal of Community based Nursing and Ebery, *Yardım ve Protesto Çılgılığı: Genç Kürt Iraklı Kadınlar Arasında İntihar – Nitel Bir Çalışma*, [A Cry for Help and Protest: Self-Immolation in Young Kurdish Iraqi Women – A Qualitative Study], Ocak 2018, 6(1), <http://bit.ly/2CnldxB>.

⁵⁸² "Çocuk yaşta zorla evlendirilme ve 'geçici' evlilikler ve fasliya - aşiret anlaşmazlıklarını çözmek için aileler arası takas - gibi geleneksel uygulamalar aynı zamanda kadınları ve kız çocuklarını ülkede insan ticareti riskine maruz bırakıyor; ABD Dışişleri Bakanlığı, *2018 İnsan Ticareti Raporu – Irak*, [2018 Trafficking in Persons Report – Iraq], 28 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b3e0b184.html. Ayrıca bkz. "Cinsel Sömürü ve Zorla Fuhuş Amacıyla Yapılan İnsan Ticareti".

yasaklamıştır.⁵⁸³ İKB'deki kız çocukları arasında sünnetin giderek azaldığı bildirilirken⁵⁸⁴ çoğunlukla Süleymaniye ve Erbil vilayetlerindeki kırsal topluluklar arasında hâlen uygulandığı bildirilmektedir.⁵⁸⁵

Kerkük ve güney vilayetleri de dâhil olmak üzere Irak'ın diğer bölgelerinde de kadın sünnetinin devam ettiği bildirildi; ancak, çalışma eksikliği nedeniyle ne kadar yaygın olduğu konusu belirsizliğini koruyor.⁵⁸⁶

g) Cinsel Sömürü ve Zorla Fuhuş Amacıyla Yapılan İnsan Ticareti

Merkezi makamlar ve KBY tarafından insan ticaretiyle mücadele için atılan bir dizi olumlu yasal ve idari adıma rağmen,⁵⁸⁷ gözlemciler yasanın uygulanmasıyla ilgili olarak devam eden zorluklara işaret etmektedir.⁵⁸⁸ Irak, cinsel sömürü ve zorla fuhuş amacıyla insan ticaretine maruz kalan kadınlar ve çocuklar için hem kaynak hem de hedef ülkedir.⁵⁸⁹ Aile içi şiddet ve/veya zorla evlendirilme veya erken yaşta evlilikten kaçan kadınlar insan ticaretine karşı özellikle savunmasızdır ve hükümet tarafından işletilen sığınma evlerinde kadınların zorla fuhuş amacıyla insan ticareti hedefi oldukları bildirilmiştir.⁵⁹⁰

⁵⁸³ Irak: Irak Kürdistan Bölgesinde Aile İçi Şiddetle Mücadele Yasası (8 sayılı 2011 tarihli Kanun), [Iraq: Act of Combating Domestic Violence in the Kurdistan Region of Iraq (Law No. 8 of 2011)], 21 Haziran 2011, www.refworld.org/docid/5b2911044.html, 2.madde. Ayrıca bkz. DW, *Arap Dünyası Kadın Sünneti Noktasında Nerede Duruyor?* [Where Does the Arab World Stand on Female Genital Mutilation?], 6 Şubat 2018, <https://bit.ly/2VyO2id>.

⁵⁸⁴ Eyewitness News, *Irak Kürdistan Bölgesinde, Kadınlar, Kadın Sünnetini Sona Erdirmek İçin Çalışıyor*, [In Kurdish Iraq, Women Strive to End Genital Mutilation], 2 Ocak 2019, <http://f24.my/4DEH>; The National, *Iraklı Kürt Aktivistler Kadın Sünnetini Ortadan Kaldırıyor*, [Iraqi Kurdish Activists Stamping Out Female Genital Mutilation], 26 Nisan 2018, <https://bit.ly/2prL7d7>; Thomson Reuters Vakfı, *Kadın Sünneti Kuzey Irak'ta Keskin Bir Düşüş Yaşadı – Anket*, [Female Genital Mutilation Falls Sharply in Northern Iraq – Survey], 6 Şubat 2017, <https://tmsnr.rs/2NTaNO7>.

⁵⁸⁵ CJMB, *Irak'ın Kürdistan Bölgesinde Kadınların Sağlığı ve Statüsü: İnceleme*, [Women's Health and Status in the Kurdistan Region of Iraq: A Review, Cilt. 5 (2), Nisan 2018, <https://bit.ly/2qnetJY>, s. 73; WADI, *Irak-Kürdistan'da Kadın Sünneti (FGM): Hâlâ Çözülmemiş Bir Sorun*, [Female Genital Mutilation (FGM) in Iraqi-Kurdistan: Still an Unresolved Problem], 28 Aralık 2017, <https://bit.ly/2D1dbwp>; WADI, *Irak-Kürdistan'da Altı Yaşındaki Kız Sünnet Edildikten Sonra Öldü*, [Six Year Old Girl Died in Iraqi-Kurdistan after Being Mutilated], 25 Mayıs 2017, <https://bit.ly/2NYOrTY>. "Dohuk'ta, kadın sünneti oranları eskiden beri düşüktü, Kurmanji halkının çoğu kadınları sünnet etmez: Burada annelerin sadece %7,4'ünün sünnet edildiği söylenmektedir"; Stop FGM Middle East, *Heartland Çalışması Irak'ın Kürdistan bölgesindeki Kadın Sünneti Oranlarında Aşırı Düşüş Olduğunu Gösteriyor*, [Heartland Study Shows Steep Decline of FGM Rates in Iraqi Kurdistan], 10 Ocak 2017, <http://bit.ly/2AepD9M>.

⁵⁸⁶ Kerkük vilayetinin "ülkenin geri kalanına göre çok daha yüksek bir FGM oranına sahip olduğu" bildiriliyor; Law School Policy Review, *Kadın Sünneti: Korku, Acı ve İzdırak*, [Female Genital Mutilation: The Horror, the Suffering, and the Pain], 24 Eylül 2018, <http://bit.ly/2P3VqIN>. 2016 yılında Kerkük vilayetinde sünnet edilen kadınların %20 civarında olduğu bildirildi; DW, *Irak Kürdistan'ında Kadın Sünnetiyle İlgili Değişen Zihniyetler*, [Changing Minds about Genital Mutilation in Iraqi Kurdistan], 3 Mart 2016, <http://bit.ly/2RTI77k>. Kadisiye ve Vasit vilayetlerinin kentsel ve kırsal bölgelerinden seçilen 1000 kadını kapsayan 2014 yılındaki bir çalışmadan elde edilen veriler, bu kadınların %25,7'sinin çocukken sünnet edildiğini göstermektedir. (...) *Kadın sünnetinin Orta ve Güney Irak'ta olmadığı iddiası yersiz ve yanıltıcıdır*"; MRGI / Ateşkes Merkezi, *Silahlı Çatışmada Aile Temelli Şiddet*, [Family-Based Violence during Armed Conflict], 5 Kasım 2015, <http://bit.ly/1O57aeK>, s. 32; WADI, *Yeni Yapılan Çalışmaya Göre, Orta ve Güney Irak'ta Dört Kadından Biri Kadın Sünnetinden Etkileniyor*, [One in Four Women in Central and Southern Iraq Is Affected by Female Genital Mutilation], 14 Temmuz 2014, <https://bit.ly/2S9XAPN>.

⁵⁸⁷ Tohum Vakfı / Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek Hizmetleri Merkezi, *Irak Kürdistan Bölgesinde İnsan Ticareti*, [Human Trafficking in the Kurdistan Region of Iraq], Aralık 2018, <https://bit.ly/2VDLmDk>, s.25-26,28-29; ABD Dışişleri Bakanlığı, *2018 İnsan Ticareti Raporu*, – Irak, [2018 Trafficking in Persons Report – Iraq], 28 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b3e0b184.html; GJC, *Irak'taki Ceza Yasaları, Kadınlar ve Kız Çocuklarını Adaletten Men Ediyor*, [Iraq's Criminal Laws Preclude Justice for Women and Girls], Mart 2018, <http://bit.ly/2oyrzCV>, s.6; CRC, *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Seçmeli Protokolünün 12. maddesi, 1. fıkrası Kapsamında Irak'ın Sunduğu Raporu İlişkin Sonuç Tespitleri*, [Concluding Observations on the Report Submitted by Iraq under Article 12, Paragraph 1, of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child], 5 Mart 2015, www.refworld.org/docid/562def744.html, para. 20; Rudaw, *KBY'den ABD'ye: 'Krizler' Kadınlar, İnsan Ticareti Mağdurları İçin Daha İyi Koruma Yasaları Çıkarılmasını Engelliyor*, [KBY to US: 'Crises' Prevent Better Protection Laws for Women], 21 Ağustos 2018, <http://bit.ly/2PDCiZ7>.

⁵⁸⁸ "(...)İKB'deki polis memurları, kolluk kuvvetleri, Asayiş kuvvetleri ve insan ticaretinden sorumlu kamp yönetimi de dâhil olmak üzere, devlet yetkililerinin bu suça ortak olduğuna ilişkin iddialar endişe vericidir. Raporlar, hükümet yetkililerinin insan ticaretine adları karıştığında bundan sorumlu tutulmadıklarını ve vakaların ilgili mercilere iletilmesi hâlinde bazı insan ticareti mağdurları ve insan ticaretiyle mücadele eden aktörlerde misilleme yapabilecekleri korkusu yarattıklarını göstermektedir"; Tohum Vakfı / Ruh Sağlığı ve Psiko-sosyal Destek Hizmetleri Merkezi, *Irak Kürdistan Bölgesinde İnsan Ticareti*, Aralık 2018, <https://bit.ly/2VDLmDk>, s.26. "İnsan ticareti de bir sorundur ve ÜYEK'ler özellikle hassastır. Şimdiye kadar, hükümetin insan ticaretiyle mücadele yasalarını uygulama çabaları yetersiz kaldı"; Freedom House, *Dünyada Özgürlük 2019 - Irak*, [Freedom in the World 2019 – Iraq], 4 Şubat 2019, www.ecoi.net/en/document/2002613.html. Ayrıca bkz. ABD Dışişleri Bakanlığı, *2018 İnsan Ticareti Raporu – Irak*, [2018 Trafficking in Persons Report – Iraq], 28 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b3e0b184.html; MADRE ve ark., *Roma Tüzüğü'nün 15. maddesi uyarınca UCM Savcısının bir Ön İnceleme Talebi: Irak İslam Devleti ve Irak'taki Levant (İŞİD) Tarafından İnsanlığa Karşı İşlenen Suç ve Savaş Suçu Sayılan Toplumsal Cinsiyete Dayalı Zulüm ve İşkence*, [Communication to the ICC Prosecutor Pursuant to Article 15 of the Rome Statute Requesting a Preliminary Examination into the Situation of: Gender-Based Persecution and Torture as Crimes Against Humanity and War Crimes Committed by the Islamic State of Iraq and the Levant (ISIL) in Iraq], 8 Kasım 2017, <http://bit.ly/2PDL09P>, s. 75.

⁵⁸⁹ İKB içinde, insan ticareti ağlarının "hâkimler, asayiş güçleri ve sınır görevlileri gibi yerel yetkililerin yardımıyla" ÜYEK'lerin hedef alındığı bildirildi. İnsan ticareti ağlarının, Iraklı kadın ve çocukları cinsel sömürü ticareti amacıyla komşu ülkelere, hatta uzak yerlere götürüp sattığı bildirildi; ABD Dışişleri Bakanlığı, *2018 İnsan Ticareti Raporu – Irak*, [2018 Trafficking in Persons Report – Iraq], 28 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b3e0b184.html; The National, *İki Kadın 'Üç Genç Dubai'ye Kaçırıldı ve Onları Fuhuş Zorladı'*, [Two Women 'Trafficked Three Teens to Dubai and Forced Them into Prostitution'], 7 Kasım 2017, <http://bit.ly/2Ae2cx5>. En fazla insan ticareti vakasının Bağdat'ta kayda geçtiği bildirildi; Middle East Monitor, *Bağdat: Irak'ta İnsan Ticareti Yönünden En Kötü İl*, [Baghdad: Worst Province in Iraq for Human Trafficking], 13 Eylül 2017, <https://bit.ly/2DieDeR/>. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.9 ("Belirli Profilde veya Belirli Durumdaki Kadınlar ve Kız Çocukları").

⁵⁹⁰ "Haberlere göre kadınlar kendilerine geldikleri yere geri dönmeme şansı veya sığınma evinin dışında kalınacak güvenli bir yer sunan insan tacirleri tarafından devletin işlettiği sığınma evlerinin dışına çıkartılıp fuhuşa zorlanmakta ve satılmaktadır... Özellikle, kadın

IKB'de, kadınları ve kız çocuklarını fuhşa zorlamak için (gerçek veya üzerinde oynanmış) mahrem fotoğraflar veya videolar kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁹¹ Zorla evlilik, geçici evlilik ve çocuk yaşta evlilik gibi geleneksel uygulamaların, kadınların ve genç kızların insan ticaretine konu edilmesi amacıyla kullanıldığı bildirilmektedir.⁵⁹² Çocuklar da dâhil olmak üzere insan ticareti mağdurları hakkında, fuhuş gibi⁵⁹³ insan ticaretinin bir parçası olan yasa dışı eylemlerden dolayı kovuşturma başlatıldığı bildirildi. İnsan ticareti mağdurları ailelerinin uygulayabileceği "töre" şiddeti riski altında olabilir.⁵⁹⁴

Dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak, bu profil veya koşullardaki kadınlar ve kız çocukları belli bir sosyal gruba aidiyet, din veya (kendilerine atfedilen) siyasi görüş sebebiyle devlet veya devlet dışı aktörlerden haklı gerekçelere dayalı zulüm görme korkusuna dayanarak ve zulmü devlet dışı aktörler yapacaksa buna karşı genel devlet koruması olmadığı zaman uluslararası mülteci koruma ihtiyacı içinde olabilecek kişilerdir.

Gerçek ya da öyle olduğu düşünülen siyasi görüşleri, dini ya da etnik kimlikleri veya çeşitli cinsel yönelimleri ve toplumsal cinsiyet kimlikleri nedeniyle hedef alınan kadınlar ve kız çocukları için bkz. Bölüm III.A.

9) Belirli Profil veya Koşullardaki Çocuklar

Çocuklar bu kılavuz ilkelerle ele alınan diğer risk profillerine girebilir. Özellikle, IŞİD üyesi ya da destekçisi olan veya olduğu sanılan çocukların devlet veya devlet dışı aktörler tarafından keyfi tutuklama ve gözaltı, misilleme amaçlı şiddet ve ayrımcılığa maruz kaldıkları bildirildi.⁵⁹⁵ Çocuklara özgü zulmün çok farklı biçimleri olduğu, bu zulmün farklı şekillerde kendini gösterdiği ve çocukların bu şekilde zulüm görme riski altında olduğu bildirilmektedir.⁵⁹⁶ Bu zulüm çocuğun sağlığına, güvenliğine ve ahlakına zarar verebilecek dilencilik, sokak satıcılığı ve tuğla fabrikalarında ve mezarlıklarda çalıştırılma gibi tehlikeli işlerin yanı sıra cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, zorla evlendirme ve/veya çocuk yaşta evlilik ve "töre cinayetleri",⁵⁹⁷ aile içi şiddet,⁵⁹⁸ hükümete bağlı gruplar tarafından kimi zaman zorla

tacirlerinin, sığınma evine girebilmek için aile içi şiddet yaşamış mağdur numarası yaptıkları, daha sonra sığınma evindeki diğer kadınların güvenini kazandıkları ve serbest kaldıktan sonra onlara kalabilecekleri güvenli bir yer teklif ettikleri bilinmektedir"; Tohum Vakfı / Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek Hizmetleri Merkezi, *Irak Kürdistan Bölgesinde İnsan Ticareti*, [Human Trafficking in the Kurdistan Region of Iraq], Aralık 2018, <https://bit.ly/2VDLmDk>, s. 16.

⁵⁹¹ "Toplumun muhafazakâr doğası göz önüne alındığında flört eden ya da samimi ilişkiler yaşayan kadınlar ya da kız çocukları, yaptıkları bilirse ailelerinin töreye dayalı şiddetine maruz kalacaklarından korkarak sömürüye ve insan ticaretine karşı savunmasızdır. İstismar edildikleri sırada fotoğraf veya videoları çekildikten sonra ya da ilişkiyi açıklama tehdidiyle kadınların sevgilileri ya da erkek arkadaşları tarafından erkeklerle seks için satıldığına dair çeşitli bildirimler vardır"; *ibid.*, s. 16.

⁵⁹² IKB'de, "[B]aş muhbirler babanın kızını teknik olarak onunla evlenen, fakat sonra kızı cinsel hizmet amacıyla başka erkeklere satan bir adama sattığı evlilik kisvesi altındaki ticari amaçlı cinsel sömürüyü örnek gösterdiler"; a.g.e.s. 19. "Irak'ta kadınlar ve kız çocukları, cinsel sömürü amacıyla ailelerin kızlarıyla belirli bir süre için evli kalmasına izin verdikleri ve karşılığında başlık parası adı altında para aldıkları geçici evliliklerle insan ticaretinin kurbanı olmaktadır"; International Journal of Law Management & Humanities, Mut'a Nikâhı, 2018, Cilt 1(2), <https://bit.ly/2EXXO9X>, s. 9. Ayrıca bkz. Middle East Monitor, *Bağdat: Irak'ta İnsan Ticareti Açısından En Kötü İl*, [Baghdad: Worst Province in Iraq for Human Trafficking], 13 Eylül 2017, <https://bit.ly/2DieDeR>; The New Arab, *Irak Raporu: Bağdat Maşyası tarafından 'Seks Pazarları'nda Satın Alınan ve Satılan Çocuklar*, [The Iraq Report: Children Bought and Sold in 'Sex Markets' by Baghdad Mafia], 16 Ağustos 2017, <https://bit.ly/2vLxnMG>; The Kurdistan Tribune, *Irak'ta Seks Amaçlı Kadın Ticareti*, [Women Sex Trafficking in Iraq], 14 Mayıs 2016, <http://bit.ly/2D4I6bA>. Ayrıca bkz. "Zorla Evlendirme ve Çocuk Yaşta Evlilikler".

⁵⁹³ "Yerel uzmanlar, seks için mağdur edilen çok sayıda insan ticareti mağduru hakkında raporlama döneminde kovuşturma başlatıldığını bildirdi. Bilgi alınan kaynaklara göre, bazı durumlarda, hâkimler cinsel sömürü amaçlı insan ticareti mağduru olan çok sayıda kadın ve çocuğun yapmaya zorlandıkları fuhuştan dolayı haksız yere suçlu bulmuştur"; ABD Dışişleri Bakanlığı, *2018 İnsan Ticareti Raporu – Irak*, [2018 Trafficking in Persons Report – Iraq], 28 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b3e0b184.html. Ayrıca bkz. MADRE ve ark. *Roma Tüzüğü'nün 15. maddesi uyarınca UCM Savcısından bir Ön İnceleme Talebi: Irak İslam Devleti ve Irak'taki Levant (İŞİD) Tarafından İnsanlığı Karşı İşlenen Suç ve Savaş Suçu Sayılan Toplumsal Cinsiyete Dayalı Zulüm ve İşkence*, [Communication to the ICC Prosecutor Pursuant to Article 15 of the Rome Statute Requesting a Preliminary Examination into the Situation of: Gender- Based Persecution and Torture as Crimes Against Humanity and War Crimes Committed by the Islamic State of Iraq and the Levant (ISIL) in Iraq], 8 Kasım 2017, <http://bit.ly/2PDL09P>. IKB'deki durum hakkında ve bu sorun ile ilgili daha fazla araştırma için, bkz. Tohum Vakfı / Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek Hizmetleri Merkezi, *Irak Kürdistan Bölgesinde İnsan Ticareti*, [Human Trafficking in the Kurdistan Region of Iraq], Aralık 2018, <https://bit.ly/2VDLmDk>, s. 17.

⁵⁹⁴ Tohum Vakfı / Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek Hizmetleri Merkezi, *Irak Kürdistan Bölgesinde İnsan Ticareti*, [Human Trafficking in the Kurdistan Region of Iraq], Aralık 2018, <https://bit.ly/2VDLmDk>, s. 17, 20. Ayrıca bkz. "Töre" Temelli Şiddet.

⁵⁹⁵ Bkz. Bölüm II.A.1 ("İŞİD'i Desteklediğine Dair Hakkında Yanlış Kanaat Oluşturulan Kişiler").

⁵⁹⁶ "Çatışma bölgelerinde özellikle yaygın olan sömürünün çeşitli türleri şunlardır: çocuk işçiliği, cinsel istismar, erken yaşta ve zorla evlendirme, insan ticareti ve (...) hükümete bağlı silahlı kuvvetler, hükümet yanlısı milisler ve devlet dışı silahlı gruplar (NSAGler) tarafından silahlandırma ve kullanılma"; UNU, *Çatışmayla Büyütüldüler: Çağdaş Dünyanın Çatışmalarında Çocukların Silahlı Gruplara Dâhil Olması*, [Cradled by Conflict: Child Involvement with Armed Groups in Contemporary Conflict], 12 Şubat 2018, <https://bit.ly/2NXbzW8>, s. 104.

⁵⁹⁷ Ayrıca bkz. Bölüm III.A.8 ("Belirli Profilde veya Belirli Durumdaki Kadınlar ve Kız Çocukları").

⁵⁹⁸ IKB hariç, dayak cezası, gözaltı merkezleri ve cezaevlerinde yasadışı iken özel alanda ve alternatif bakım yerlerinde, okullarda ve çocuk rehabilitasyon merkezlerinde yasadır; Irak Cumhuriyeti, *Ceza Kanunu*, 1969 tarihli No.111, [Penal Code, No. 111 of 1969], Temmuz 1969, www.refworld.org/docid/452524304.html, Madde 41 (1); Irak: *Irak Kürdistan Bölgesinde Aile İçi Şiddetle Mücadele Yasası (2011 tarihli, 8 sayılı Kanun)*[Iraq], [Iraq: Act of Combating Domestic Violence in the Kurdistan Region of Iraq (Law No. 8 of 2011)] [Iraq], 21 Haziran 2011, www.refworld.org/docid/5b2911044.html. Ayrıca bkz., Al-Monitor, *Irak Çocuk İstismarını, Çocuğa Yapılan İşkenceyi Nasıl Çözebilir? [How Can Iraq Address Child Abuse, Torture?]*, 2 Mayıs 2017, <http://almon.co/2uuu>. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.8 ("Belirli Profilde veya Belirli Durumdaki Kadınlar ve Kız Çocukları").

silahlandırılma,⁵⁹⁹ insan ticareti, zorla çalıştırılma ve ticari amaçlı cinsel sömürü⁶⁰⁰ gibi çocuk işçiliğinin en kötü şekilleri dâhil olmak üzere farklı biçimlerde ortaya çıkabilir.⁶⁰¹

Evlilik dışı veya evliliği resmî olarak kayıtlı olmayan ebeveynlerden doğan çocukların,⁶⁰² başta İŞİD kontrolü altındaki bölgelerde doğanlar ile cinsel kölelik sonucu doğanlar olmak üzere,⁶⁰³ resmî hukuki

⁵⁹⁹ Irak'taki aşiret güçleri, HSG ve PKK/YPG tarafından çocukların silahlandırılması ve kullanılmasına dair ihbarlar devam ediyor:

"Hükümet, AAH [Asa'ib Ahl Al-Haq] ve KH [Kata'ib Hizbullah] milislerinin bazı birimlerini de kapsayan bu gruplar tarafından çocukların silahlandırılması ve kullanılmasını ele alma ve önleme konusunda sınırlı bir kabiliyete sahipti. Hükümet ayrıca, Güney Irak'taki HSG birimlerinin, çocukları silahlandırmasını ve 18 yaşının altındaki lise öğrencilerine askeri eğitim kamplarında burs sağlamasını önleyemedi. Bununla birlikte hükümet, HSG komutanlarını savaşmak için gönüllü olan çocukları kabul etmekten vazgeçirmek için çocuk gönüllülerini maaşlı programlara almayı reddetti ve gönüllü çocuklar için maaş desteği sağlamadı." ve ek olarak: "2018'in başından itibaren, pek çok kaynak İKB'de faaliyet gösteren PKK ve YPG'nin çocukları silahlandırmaya ve kullanmaya devam ettiğini bildirdi"; ABD Dışişleri Bakanlığı, 2018 İnsan Ticareti Raporu – Irak, [Trafficking in Persons Report – Iraq], 28 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b3e0b184.html. Ayrıca bkz. BMGK, Genel Sekreterin Çocuklar ve Silahlı Çatışmaya İlişkin Raporu, [Report of the Secretary-General on Children and Armed Conflict], 16 Mayıs 2018, A/72/865–S/2018/465, <https://undocs.org/A/72/865>, para 75, 85; HRW, Kusurlu Adalet, [Flawed Justice], 4 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a2651964.html, s. 20. 2014 ve 2017 yılları arasında İŞİD, çocukları çatışmalar için silahlandıran ve kullanan baş aktördü. Grubun 2017'de birçok bölgenin kontrolünü kaybetmesinden sonra, İŞİD'in çocukları silahlandırdığına ilişkin sınırlı sayıda ihbar alındı; ör. bkz. NINA, Diyala Polisi, Dördü Daeş Tarafından Olmak Üzere, /17/ Vatandaşın Silahlandırılmasına Engel Olunduğunu Açıkladı, [Diyala Police Revealed the Foiling of the Recruitment of /17/ Citizens, Including Four Teenagers by Daesh], 30 Aralık 2018, <https://bit.ly/2GWxze7>. İŞİD tarafından silahlandırılmış olan eski çocuk askerler için rehabilitasyon ve entegrasyon desteğinin yetersiz olduğu bildirilmektedir; buna karşılık İŞİD ile ilişkisi olan çocukların terörle bağlantılı suçlar kapsamında tutuklama, gözaltı, işkence ve kovuşturma riski altında olduğu bildirildi; ABD Dışişleri Bakanlığı, 2018 İnsan Ticareti Raporu – Irak, [2018 Trafficking in Persons Report – Iraq], 28 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b3e0b184.html; Atlantic Council, İŞİD'in Çocuk Askerleri Rehabilitasyonu, [Rehabilitating ISIS' Child Soldiers], 21 Eylül 2017, <https://bit.ly/2vzpd7kZ>; The Clarion Project, İŞİD Çocuklarını Kurtarma & Rehabilitasyonu: Mümkün Müdür?, [Recovery & Rehabilitation of ISIS Children: Is It Possible?], 30 Mart 2017, <https://bit.ly/2nqrK0n>. Ayrıca bkz. Bölüm II.A.1 ("İŞİD'i Desteklediğine Dair Hakkında Yanlış Kanaat Oluşturulan Kişiler").

⁶⁰⁰ "Bazı milisler tarafından çocukların zorla dilendirilmesi ve çocuk askerlerin silahlandırılması şeklinde çocukların sömürülmesi kronik bir sorundur"; Freedom House, Dünyada Özgürlük 2019 – Irak, [Freedom in the World 2019 – Iraq], 4 Şubat 2019, <https://www.ecoi.net/en/document/2002613.html>. "[İKB'deki] muhbirler, çocukların aileleri tarafından günde 25.000 Irak dinarı için dilencilik şebekelerine 'kiralandığı', sokaklarda dilenmeye zorlandıkları ve geceleri ailelerine geri götürüldüklerine dair vakalar anlatıldı. Zorla dilendirme kurbanları arasında hem erkek hem de kız çocukları vardır, öte yandan ÜYEK'ler, mülteci çocuklar ve engelli olanların daha yüksek risk altında olduğu söylenmektedir." Aynı raporda ayrıca organ kaçakçılığı kapsamında çocukların organlarının zorla alındığından bahsedilmektedir; Tohum Vakfı / Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek Hizmetleri Merkezi, Irak Kürdistan Bölgesinde İnsan Ticareti, [Human Trafficking in the Kurdistan Region of Iraq], Aralık 2018, <https://bit.ly/2VDLmDk>, s. 19, 20. "Son beş yılda görüldüğü gibi, Irak, seks amaçlı insan ticaretine maruz kalan kadınlar ve çocuklar ve zorla çalıştırılan erkekler, kadınlar ve çocuklar için hem kaynak hem de hedef ülkedir." ve ek olarak: "Irak'ta suç çetelerinin, çocukları dilenmeye ve uyuşturucu satmaya zorladığı bildirildi. İnsan ticareti şebekelerinin, Iraklı çocukları komşu ülkelerde ve Avrupa'da ticari cinsel sömürü amacıyla sattığı da bildirilmektedir. Iraklı kadınlar ve kız çocukları da Ortadoğu ve Türkiye'de fuhuş yapmak ve çalıştırılmak için insan ticaretine maruz kalıyor" (vurgu eklendi); ABD Dışişleri Bakanlığı, 2018 İnsan Ticareti Raporu – Irak, [2018 Trafficking in Persons Report – Iraq], 28 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b3e0b184.html. "(...)bu [kaçırılan] çocukların bazıları yasa dışı evlat edinmek isteyen aileler tarafından satın alınırken bazıları ise sömürü ve tecavüzün olduğu bir dünyada yetiştirilmek üzere neredeyse doğduğu andan itibaren 'seks pazarlarına' satılır; The New Arab, Irak Raporu: Bağdat Mafyası Tarafından 'Seks Pazarlarında' Satın Alınan ve Satılan Çocuklar, [The Iraq Report: Children Bought and Sold in 'Sex Markets' by Baghdad Mafia], 16 Ağustos 2017, <https://bit.ly/2vLxnMG>. Ayrıca bkz., NINA, Çocuk Ticareti Yapan Bir Çete Hilla'da Tutuklandı, [A Gang Trading with Children Arrested in Hilla], 11 Şubat 2019, <https://bit.ly/2Hgy2xb>; Iraklı Çocuklar Vakfı, Bağdat "Sokak Avukatları" İnsan Ticareti Riski Altındaki Yetim ve Savunmasız Çocukları Kurtarmaya Geldi, [Baghdad "Street Lawyers" Come to the Rescue of Orphans and Vulnerable Kids at Risk of Trafficking], 29 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2Dwgr4g>; NINA, İçişleri Denetim Kurulu Fuhuş ve İnsan Ticareti Yapan Bir Çeteyi Tutukladı, Bağdat'ın Batısında İnsan Ticareti, [Interior Inspectorate Arrested a Gang Engaged in Prostitution and Human Trafficking West of Baghdad], 4 Haziran 2018, <https://bit.ly/2OpKBHu>; Kürdistan 24, 50 Günlük Kız Bebek Irak'taki İnsan Ticaretinin Son Kurbanı, [50-Day-Old Girl Latest Victim of Human Trafficking in Iraq], 8 Mart 2018, <https://bit.ly/2NF9kKF>.

⁶⁰¹ Çocuk işçiliğini yasaklayan yasalara rağmen, çok sayıda çocuk kendisinin ve ailesinin temel ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmaya mecbur kalmaktadır. Irak'ta yaygın olan ve bazılarının risk teşkil ettiği farklı çocuk işçiliği türleri için, bkz. ABD Çalışma Bakanlığı, Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerine İlişkin 2017 Bulguları – Irak, [2017 Findings on the Worst Forms of Child Labor – Iraq], 20 Eylül 2018, www.refworld.org/docid/5bd05ace2.html, Tablo 2. Çocuk işçiliğinin savunmasız ÜYEK nüfusu arasında olduğu kadar özellikle çatışmadan (daha önce) etkilenen bölgelerde de yaygın olduğu bildirilmektedir; Rudaw, Irak: Musul'un Eski Yerleşim Yerlerindeki Çocuklar Hayatta Kalmak İçin Hurda Metal Satıyor, [Iraq: Children of Mosul's Old City Selling Scrap Metal to Survive], 11 Şubat 2019, <http://bit.ly/1kQnAL4>; AP, Musul'un Çocukları Hayatlarını Kazanmak İçin Hurda Metal Topluyor, [Mosul Children Collect Scrap Metal to Make a Living], 21 Kasım 2018, <https://bit.ly/2AwsytI>; AFP, Hayatta Kalmak İçin Dileniyorlar: Musul'un Savunmasız Sokak Çocukları Sömürülüyor, [Beggings to Survive: Mosul's Vulnerable Street Children Are Being Exploited], 12 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2KDTZEE>; The Arab Weekly, Yıllardır Süren Yaptırım ve Savaşların Asıl Kurbanları Irak'ın Çocukları, [Iraq's Children Main Victims of Decades of Sanctions and Wars], 29 Nisan 2018, <https://bit.ly/2DXgC92>. UNICEF, çalışan çocukların sayısının Haziran 2016'da 1990'a kıyasla iki katına çıktığını ve tahmini olarak 575.000'den fazla çocuğun çalıştığı hesapladı; UNICEF, Şiddet, Irak'ta Çocukluğu Öldürüyor, [Violence Destroys Childhoods in Iraq], Haziran 2016, www.refworld.org/docid/577665304.html, s. 7.

⁶⁰² "Doğum ve Ölüm Kayıtları Yasası uyarınca, Irak'taki ebeveynler sadece evlilik sonucu doğan bebekler için doğum belgesi alabili"; HRW, Irak: İŞİD Üyesi Olduğu İddia Edilen Aileler Kimlik Belgesi Alamıyor, 25 Şubat 2018, www.refworld.org/docid/5a99176a4.html. Dini nikâh gibi bazı evlilikler hukuk mahkemelerinde resmî olarak kayıt altına alınmamaktadır, çocuk evliliklerinin çoğunda durum böyledir. Ayrıca, (önceden) İŞİD kontrolü altında olan yerlerde olduğu gibi devlet dışı aktörler tarafından yönetilen kurumlar derçekleştirilen evlilikler resmî evlilik olarak kabul edilmez; Finlandiya Göç Servisi, Irak'ta Güvenlik Açığı Olmadan Yaşayan Kadınların Durumuna Genel Bakış, [Iraq: Families of Alleged ISIS Members Denied IDs], 22 Mayıs 2018, www.ecoi.net/en/document/1442153.html, s.30; Cenevre İnsani Eylem Eğitim ve Araştırma Merkezi (CERAH), Irak'ta İŞİD Tecavüzleri Sonucu Doğan Çocukların Yaşadıkları Zorluklar, [Challenges of Children Born by ISIS Rape in Iraq], Çalışma Belgesi 49, Eylül 2017, <https://bit.ly/2oQ6Zyp>, s. 27; The National, Iraklı Çiftler Gezici Mahkemeden Evliliklerine Resmî Statü Kazandırmaya Çalışıyor, [Iraqi Couples Seek Official Status from Mobile Courtroom], 26 Ağustos 2017, <https://bit.ly/2nywnrr>.

⁶⁰³ 27 Nisan 2019 tarihinde Yezidi Yüksek Şer'i Konseyi tarafından yapılan açıklamada, cinsel kölelikten doğan çocukların kabul edilmeyeceği açıkça doğrulandı; Al Jazeera, Yezidiler İŞİD Tecavüz Mağdurlarını Kabul Ediyorlar, Ancak Çocuklarını Kabul Etmiyorlar, [Yazidis to Accept ISIS Rape Survivors, but not Their Children], 30 Nisan 2019, <https://aje.io/e2xnq>. "Yezidi olmak için, bir kişinin hem

statü ve belgeleri olmadan yaşama, damgalanma, istismarın ve⁶⁰⁴ terk edilme⁶⁰⁵ riski altında olduğu bildirilmektedir.⁶⁰⁶ Sosyoekonomik olarak dezavantajlı bir çevreden gelen ülke içinde yerinden edilmiş çocukların yanı sıra yetim, terk edilmiş ve ailelerinden ayrı düşmüş çocukların,⁶⁰⁷ çocuk işçiliği, erken

annesi hem de babası Yezidi olmalı, bu durum Yezidi bir kadının çocuğuna toplum içinde annelik yapmasını zorlaştırıyor, hatta imkânsız hâle getiriyor. Sonuç olarak (...) Yezidi kadınlar, İKB'ye girdikten sonra bu çocukları ya İŞİD savaşçıların aileleriyle ya Musul'daki devlete bağlı bakım evlerinde ya da Suriye sınırında bırakmaya teşvik edildi (...). Ek olarak bazı insan ticareti mağdurlarının savaşta doğan çocukları aileleri tarafından gönülsüzce alındı"; Tohum Vakfı / Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek Hizmetleri Merkezi, *Irak Kürdistan Bölgesinde İnsan Ticareti, [Human Trafficking in the Kurdistan Region of Iraq]*, Aralık 2018, <https://bit.ly/2VDLmDk>, s. 18.

⁶⁰⁴ Tecavüz ve/veya (zorla) evlendirmeden doğan çocuklar da dâhil olmak üzere, daha önce İŞİD'in kontrolü altındaki bölgelerde doğan çocuklar, resmî nüfus kayıt belgelerini almakta zorluk yaşamaktadırlar, bu durumun bu çocukların temel hizmetlere erişimlerini kısıtladığı ve vatansızlık, ötekileştirme ve diğer şiddet ve istismar biçimlerine karşı daha yüksek bir risk altında bıraktığı bildiriliyor. "Tecavüz ve zorla evlendirmelerden doğan çocuklar şu anda yasal bir belirsizlik içinde ve radikalleşme, insan ticareti ve sömürünün hedefi hâlinelediler"; UNFPA/UNAMI/UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çatışmalarda Cinsel Şiddetten Doğan Çocukların Korunması İçin Çağrıda Bulundu, [United Nations Calls for the Protection of Children Born of Sexual Violence in Conflict]*, 27 Haziran 2018, <https://bit.ly/2KcYsT9>, s. 2. "Bir kadın İŞİD kontrolü altındaki bir bölgede bir adamla evlenmiş ise ve İŞİD tarafından işletilen bir hastanede doğum yapmışsa, Iraklı yetkililer genellikle İŞİD tarafından verilmiş olan evlilik ve doğum belgelerini kabul etmeyecektir"; HRW, *Irak: İŞİD Üyesi Olduğu İddia Edilen Ailelere Kimlik Belgesi Verilmiyor, [Iraq: Families of Alleged ISIS Members Denied Ids]*, 25 Şubat 2018, www.ecoi.net/en/document/1425202.html. Ayrıca bkz., Al Jazeera, *Irak'ın Belgesiz Çocukları: 45,000 ÜYEK Temel Haklardan Mahrum, [Iraq's Undocumented Children: 45,000 IDPs Denied Basic Rights]*, 30 Nisan 2019, <https://aje.io/mchvn>; AP, *İŞİD Mirasının Yükünü Iraklı Kadın ve Çocuklar Üstlenmek Zorunda Kaldı, [Iraqi Women, Children Bear the Burden of ISIS Legacy]*, 24 Nisan 2019, <https://bit.ly/2vkaOds>; Al-Monitor, *Irak, Savaşta Yetim Kalanlara Kimlik Vermek İçin Mücadele Ediyor, [Iraq Struggles to Provide War Orphans with Identities]*, 17 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2M8tF3X>; Iraqi News, *İŞİD Tecavüz Kurbanlarının Irak'ta Arafta Kalan Çocukları, [Children of Iraq's Islamic State Rape Victims in Limbo]*, 26 Haziran 2018, <https://bit.ly/2N5HiF4>; UNU, *Çatışmayla Büyütüldüler: Çağdaş Dünyanın Çatışmalarında Çocukların Silahlı Gruplara Dâhil Olması, [Cradled by Conflict: Child Involvement with Armed Groups in Contemporary Conflict]*, 12 Şubat 2018, <https://bit.ly/2NXbzW8>, s. 136; IRC, *İŞİD İktidarında Doğan Çocuklar, Irak'ta Mücadele Ediyorlar, [Born under ISIS, the Children Struggling in Iraq]*, 19 Ocak 2018, <https://bit.ly/2Kt8pao>; VOA, *Irak'ta Terörden Geriye Kalan Çocuklar, [Children of Terror Left Behind in Iraq]*, 8 Ocak 2018, <https://bit.ly/2OqvcWV>; OHCHR, *Adalet İŞİD'in Cinsel Şiddet Kurbanlarının Hayatlarını Yeniden İnşa Etmeleri İçin Gerekli- BM Raporu, [Justice Essential to Help Iraqi Victims of ISIL's Sexual Violence Rebuild Lives - UN Report]*, 22 Ağustos 2017, <https://bit.ly/2OWmiBu>; UNAMI, *İŞİD Tarafından / veya Irak'ta İŞİD'in Kontrol Ettiği Bölgelerde Esir Alınan Cinsel Şiddet Mağdurlarının Haklarının Teşviki ve Korunması, [Promotion and Protection of Rights of Victims of Sexual Violence Captured by ISIL/or in Areas Controlled by ISIL in Iraq]*, 22 Ağustos 2017, www.refworld.org/docid/59b67bf04.html, para 47-48; The Independent, *Irak'taki Vatansız İŞİD Çocuklarından Oluşan Bir Kuşak 'Babalarının Suçları İçin Cezalandırılıyor', [Iraq's Generation of Stateless ISIS Children is Being 'Punished for the Crimes of Their Fathers']*, 18 Mayıs 2017, <https://ind.pn/2vf8F8P>. Taslak Mağdur Yezidi yasası tecavüz sonucu doğan Yezidi çocukların nüfus kayıt durumları ile ilgilenmek için birinci derece bir mahkemenin kurulacağını öngörmektedir; bkz. dipnot 547.

⁶⁰⁵ "Burada [Musul yetimhanesinde] pek çoğu babaları İŞİD üyesi olan terk edilmiş çocuklar, tecavüz edilen Yezidi kız çocukları ve kadınlar ya da biyolojik ebeveynlerinden kaçırılan ve İŞİD mensubu aileler tarafından yetiştirilen çocuklar kalmaktadır. (...) Bölgenin muhafazakâr toplumlarında, tecavüz kurbanları genellikle ailelerinin namusunu lekelemekle suçlanır ve öldürülme riski altındadır. Yakalanan Yezidi kadın sayısı bu kadar çok olunca, dini liderler İŞİD'in esir ettiği kadınların topluma tekrar kabul edilmesine karar verdi. Ancak babaları İŞİD üyesi olan çocukları kapsayan böyle bir kural yoktu"; UDR, *Kaçırılmış, Terk Edilmiş Çocuklar İŞİD ile Savaş Sona Erdiğinde Musul Yetimhanesinde Ortaya Çıkmaktadır, [Kidnapped, Abandoned Children Turn Up at Mosul Orphanage as ISIS Battle Ends]*, 27 Aralık 2017, <https://n.pr/2C9Kc9c>. Ayrıca bkz. The Independent, *Cihat Yetimlerine Ne Olacak?, [What Becomes of the Jihadi Orphans?]*, 25 Eylül 2018, <https://ind.pn/2PwRwvt>; VOA, *Irak'ta Terörden Geriye Kalan Çocuklar, [Children of Terror Left Behind in Iraq]*, 8 Ocak 2018, <https://bit.ly/2OqvcWV>; CERAH, *Irak'ta İŞİD Tecavüzleri Sonucu Doğan Çocukların Yaşadıkları Zorluklar, [Challenges of Children Born by ISIS Rape in Iraq]*, Çalışma Belgesi 49, Eylül 2017, <https://bit.ly/2oQ6Zyp>, s. 23.

⁶⁰⁶ "(...) [İŞİD] ile bağlantılı olduğu düşünülen kız ve erkek çocuklar, temel hizmetlere erişimde ayrımcılık, cinsel şiddet ve sömürü ve keyfi tutuklama yüksek riski altındadır"; OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018), [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)]*, 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CiZSWd>, s. 29. "Çocuklara karşı damgalama güçlüdür. Bazı durumlarda geniş ailelerin İŞİD mensubu olan akrabalarının terk edilmiş çocuklarını almayı reddettikleri bu çocuklara ev bulmak için çalışan uluslararası bir ajansın yardım yetkilisi tarafından dile getirildi. Akrabalar kendilerine leke sürüleceğinden endişe edebilir ya da aşiretlerinden çocukları kabul etmemeleri için baskı görebilirler (...)" AP, *İŞİD Çocukları Irak'ta Damgalanarak Yaşıyor, [Children of Islamic State Group Live under a Stigma in Iraq]*, 15 Ekim 2018, <https://bit.ly/2OWzVUe>. "Irak'taki yerel yetkililerin, çocukların doğum belgelerine 'İŞİD teröristleri' diye yazdıkları bildirildi (...)" BMGK, *Çatışmaya Dayalı Cinsel Şiddet Genel Sekreter Raporu, [Report of the Secretary-General on Conflict-Related Sexual Violence]*, 23 Mart 2018, S/2018/250, www.refworld.org/docid/5b29148d7.html, para. 19. Ayrıca bkz. Al Jazeera, *Irak'ın Belgesiz Çocukları: 45,000 ÜYEK Temel Haklardan Mahrum, [Iraq's Undocumented Children: 45,000 IDPs Denied Basic Rights]*, 30 Nisan 2019, <https://aje.io/mchvn>; AP, *Irak'taki Azınlık İŞİD Tecavüzlerinden, İŞİD Kölesi Olanlardan Doğan Çocuklardan Uzak Duruyor, Kölelik, [Iraqi Minority Shuns Children Born of IS Rape, Enslavement]*, 28 Ekim 2018, <https://bit.ly/2Ocf7Dq>; UNFPA/UNAMI/UNICEF, *Birleşmiş Milletler Çatışmada Cinsel Şiddetten Doğan Çocukların Korunması Çağrısında Bulundu, [United Nations Calls for the Protection of Children Born of Sexual Violence in Conflict]*, 27 Haziran 2018, <https://bit.ly/2KcYsT9>; V O A , *Irak'ta Terörden Geriye Kalan Çocuklar, [Children of Terror Left Behind in Iraq]*, 8 Ocak 2018, <https://bit.ly/2OqvcWV>; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Ocak-Haziran 2017, [Report on Human Rights in Iraq: January to June 2017]*, 14 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a746d804.html, s.2. Ayrıca bkz. Bölüm II.A.1 ("İŞİD'i Desteklediğine Dair Hakkında Yanlış Kanaat Oluşturulan Kişiler").

⁶⁰⁷ Yetim, terk edilmiş ve ailesinden ayrı düşmüş çocukların sayıları 2014'ten beri büyük ölçüde arttı. UNAMI'ye göre, 2.700'den fazla Yezidi çocuk ebeveynlerinden birini veya her ikisini de kaybetmiştir. "Hâlen ebeveynlerinden birini veya her ikisini de kaybetmiş 2.745 Yezidi çocuk bulunmaktadır"; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017]*, 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 15. Birçok çocuk yakınlarının ailelerine verilmiş olsa da, giderek artan sayıda çocuk kendi başının çaresine bakmak zorunda; New York Times, *Irak'ın Unutulmuş Kayıpları: İŞİD ile Savaşta Yetim Kalan Çocuklar, [Iraq's Forgotten Casualties: Children Orphaned in Battle With ISIS]*, 31 Ağustos 2018, <https://nyti.ms/2wBBP1k>; VOA, *Musul'u Kadın İŞİD Yüzünden Yetim Kalan 23 Torununa Bakıyor, [Mosul Woman Raising 23 Grandkids Orphaned by IS]*, 23 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2vZLxKE>; AFP, *Hayatta Kalmak İçin Dileniyorlar: Musul'un Savunmasız Sokak Çocukları Sömürülüyor, [Begging to Survive: Mosul's Vulnerable Street Children Are Being Exploited]*, 12 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2KDTZEE>; UDR, *Kaçırılan, Terk Edilen Çocuklar İŞİD Savaşı Sona Erdiğinde Musul Yetimhanesinde Ortaya Çıkıyor, [Kidnapped, Abandoned Children Turn Up at Mosul Orphanage as ISIS Battle Ends]*, 27 Aralık 2017, <https://n.pr/2C9Kc9c>; UDR, *Sarsılmış ve İstismara Açık, Musul'daki Yetimler 'Başka Bir Dünyada Yaşıyor', [Traumatized and Vulnerable to Abuse, Orphans from Mosul Are 'Living in Another World']*, 25 Kasım 2017, <https://n.pr/2mBt1W7>;

yaşta ve zorla evlendirme, cinsel sömürü ve insan ticareti gibi sömürünün farklı türlerine karşı özellikle savunmasız kaldıkları bildirilmektedir ve pek çoğu da çocuklara özgü bazı istismar biçimlerine maruz kalmaktadır.⁶⁰⁸

Engelli çocuklar ve başta Romanlar ve siyahi Iraklılar olmak üzere toplumdan soyutlanmış etnik gruplardan olan, çocuklar genellikle eğitim hakkından mahrum kalmaktadır.⁶⁰⁹

UNHCR, aşağıdaki kategorilerde yer alan çocukların **uluslararası mülteci koruma ihtiyacı duyması muhtemel kişiler** olduğunu düşünmektedir:

- Cinsel şiddet, aile içi şiddet, zorla ve/veya çocuk yaşta evlilik, "töre cinayetleri" veya kadın sünneti riski altında olanlar ve bu deneyimlerden sonra hayatta kalanlar
- Zorla ve küçük yaşta silahlandırılma, insan ticareti ve çocuk işçiliğinin diğer en kötü biçimlerine maruz kalma riski altında olanlar ve bu deneyimlerden sonra hayatta kalanlar⁶¹⁰

Dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak, belirli bir sosyal gruba mensup olmaları, dinleri, kendilerine (atfedilen) siyasi görüşleri veya ilgili diğer Sözleşme gerekçeleri kapsamında haklı nedenlere dayanan devlet veya devlet dışı aktörlerden gelebilecek zulüm korkusu nedeniyle uluslararası mülteci korunmasına ihtiyaç duyabilirler.

UNHCR aşağıdaki kategorilerde yer alan çocukların **uluslararası mülteci koruma ihtiyacı içinde olabilecek kişiler** olduğunu belirtmektedir:

- Evlilik dışı doğan çocuklar veya evliliği resmî olarak tanınmayan ebeveynlerin çocukları

Reuters, *Kayıp Çocuklar Irak Musul'da Savaşın Mirasıdır*, [Lost Children Are Legacy of Battle for Iraq's Mosul], 30 Temmuz 2017, <https://reut.rs/2On3aeC>.

⁶⁰⁸ Iraklı Çocuklar Vakfı, *Bağdat'ın "Sokak Avukatları" İnsan Ticareti Riski Altındaki Yetim ve Savunmasız Çocukları Kurtarmaya Geldi*, [Baghdad "Street Lawyers" Come to the Rescue of Orphans and Vulnerable Kids at Risk of Trafficking], 29 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2Dwgr4g>; ABD Dışişleri Bakanlığı, *2018 İnsan Ticareti Raporu – Irak*, [2018 Trafficking in Persons Report – Iraq], 28 Haziran 2018, www.refworld.org/docid/5b3e0b184.html; UNU, *Çatışmayla Büyütüldüler: Çağdaş Dünyanın Çatışmalarında Çocukların Silahlı Gruplara Dâhil Olması*, [Cradled by Conflict: Child Involvement with Armed Groups in Contemporary Conflict], 12 Şubat 2018, <https://bit.ly/2NXbzW8>, s. 137; Niqash, *Bağdat'ın Çocuk İşçileri*, [The Child Labourers of Baghdad], 17 Aralık 2017, www.niqash.org/+8r0y7.

⁶⁰⁹ "[Siyahi Iraklıların] **eğitim** ve **istihdamdan yoksun bırakılmasının** tarihsel ve sistemik niteliği nedeniyle, toplumda cehalet ve yoksulluk seviyesi yüksektir." ve ek olarak: "Birçok Roman çocuk, yaşadıkları yerlerde okul olmaması, belgelerinin eksik olması veya başka yerlerdeki okullara gitmeye çalışırken karşılaştıkları ayrımcılık nedeniyle eğitimden mahrum kalmıştır. 2018 yılında UNICEF, 14 yıldır okulu olmayan Roman Al-Zuhour köyünde bir ilkokul açtı. Köy, diğer birçok Roman yerleşimi gibi, hâlâ ilkokul ve ortaokul eğitiminden yoksundur ve birçok yetişkin de okuma yazma bilmemektedir" (vurgu eklendi); MRGI, *İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi Alternatif Raporu (CERD) – Irak Periyodik Raporunun İncelenmesi*, [Alternative Report to the Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD) – Review of the Periodic Report of Iraq], 2018, <http://bit.ly/2VKsoYo>, para 28, 32. "Engelli çocuklar toplumdaki en ötekileştirilmiş gruplar arasındadır. Olumsuz tutum, yetersiz politikalar ve mevzuat eksikliği nedeniyle her gün ayrımcılığa maruz kalan engelli çocuklar, sağlık, **eğitim** ve hatta yaşama haklarından bilfiil yoksun bırakılır. Engelli çocuklar genellikle nüfusun en yoksulları arasında görülür ve okula gitmek, tıbbi hizmetlere erişmek veya seslerini toplumda duyurma olasılıkları azdır. Engelli çocuklara karşı ayrımcılık ve dışlama da onları fiziksel ve duygusal istismar veya diğer ihmal, şiddet ve sömürü biçimlerine karşı daha yüksek bir risk altında bırakmaktadır"; Irak Hükümeti / UNICEF, *2018 Çoklu Gösterge Kümesi Anketi (MICS6) Briefing*, [2018 Multiple Indicator Cluster Survey (MICS6) Briefing], 6 Aralık 2018, <https://bit.ly/2EyAz2L>, s. 27. Engelli çocukların durumu hakkında, ayrıca bkz. dipnot 290 ve 609

⁶¹⁰ Daha fazla kılavuz ilke için bkz. UNHCR, *Uluslararası Korumaya İlişkin Kılavuz İlkeler No. 8: Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi'nin 1(A)2 ve 1(F) Maddeleri ve/veya 1967 Protokolü Uyarınca Çocuk İltica Talepleri*, [22 Aralık 2009, HCR/GIP/09/08, www.refworld.org/docid/4b2f46d2.html, para. 29.

⁶¹¹ A.g.e., para. 30.

⁶¹² A.g.e. *Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeler No. 8: 1951 Cenevre Sözleşmesi Madde 1(A)2 ve 1(F) kapsamındaki Çocukların İltica Talepleri ve/veya Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü*, [Guidelines on International Protection No. 8: Child Asylum Claims under Articles 1(A)2 and 1(F) of the 1951 Convention and/or 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees],

- b) Özellikle çocuğun tecrübesine, yaşına ve diğer koşullara bağlı olarak çocukların sağlığı, güvenliği veya ahlakına zarar verme olasılığı yüksek olan işlerde ("tehlikeli iş") çalışan çocuklar,⁶¹¹
- c) Ayrımcılık, damgalanma veya nüfus kaydı veya diğer nüfus kayıt belgelerine erişimin ayrımcı bir şekilde engellenmesi sonucunda eğitime erişiminin sistematik olarak engellendiği çocuklar.

Dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak, belirli bir sosyal gruba mensubiyetleri veya ilgili diğer Sözleşme gerekçeleri kapsamında haklı nedenlere dayanan devlet veya devlet dışı aktörlerden gelebilecek zulüm korkusu nedeniyle **uluslararası mülteci koruma ihtiyacı içinde olabilecek kişiler**. IŞİD ile bağlantılı (bağlantılı olduğu iddia edilen) birisi ile zorla evlendirme ve/veya bu kişinin bir kadına tecavüz etmesi sonucu doğanlar da dâhil olmak üzere IŞİD'i desteklediğinden şüphelenilen çocukların uluslararası koruma ihtiyaçları ile ilgili olarak bkz. Bölüm III.A.1.

Eski çocuk askerler için uygulanabilecek mülteci statüsü haricinde tutmayla ilgili hususların incelenmesi de dâhil olmak üzere çocukların uluslararası koruma taleplerini dikkatli değerlendirmek ve bunu çocukların iltica taleplerine ilişkin UNHCR Kılavuz İlkelerine uygun yapmak gerekir.⁶¹²

10) Farklı Cinsel Yönelimlere veya Toplumsal Cinsiyet Kimliklerine Sahip Bireyler

a) Hükümetin Kontrolü Altındaki Yerlerin Durumu

Irak Ceza Kanunu, karşılıklı rızası olan yetişkinler arasında eşcinsel ilişkileri açık bir şekilde yasaklamamaktadır.⁶¹³ Ceza Kanununda lafzî net olmayan bazı hükümler, iki tarafın rızasının olduğu eşcinsel ilişkide bulunmakla suçlananlara karşı ayrımcılık yapılması ve haklarında kovuşturma başlatılması için açık kapı bırakmaktadır, halka açık yerlerde yapılan ahlaksız davranışlar veya fuhuş suçları buna örnek verilebilir.⁶¹⁴ Ancak, bu hükümlerin eşcinsel ilişkileri kovuşturmak için sistematik bir şekilde kullanılmadığı bildirilmiştir.⁶¹⁵

2003'ten bu yana, Irak'ta kabul edilen toplumsal cinsiyet davranış normlarını ihlal ettiği düşünülen bireyler ile yukarıda açıklanan profildeki kişileri hedef alan şiddetin yüksek seviyelerde seyrettiği görülmüştür.⁶¹⁶ 2014'ten bu yana devlet dışındaki silahlı aktörlerin güçlendirilmesi sonucunda farklı

⁶¹³ Irak Cumhuriyeti, *Ceza Kanunu*, 1969 tarihli, 111 Sayılı Kanun, Temmuz 1969, www.refworld.org/docid/452524304.html. Ayrıca bkz. HRW, *Zorluk İçinde Cesaret - Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da LGBT Aktivizmi*, [Audacity in Adversity – LGBT Activism in the Middle East and North Africa], 16 Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5b34f0827.html (bundan sonra: HRW, *Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da LGBT Aktivizmi*, [LGBT Activism in the Middle East and North Africa], 16 Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5b34f0827.html), s. 66; Uluslararası Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks Derneği (ILGA), *Devlet Destekli Homofobik Cinsel Yönelim Yasaları Üzerine Uluslararası Bir Araştırma: Suç Sayma, Koruma ve Tanıma*, [State Sponsored Homophobia. A World Survey of Sexual Orientation Laws: Criminalisation, Protection and Recognition], Mayıs 2017, www.refworld.org/docid/59e615f64.html, s. 128. Ceza Kanunu'nun karşılıklı rızaya dayalı eşcinsel ilişkileri açık bir şekilde yasaklamaması, hükümet yetkililerini Irak'ta eşcinselliğin yasadışı olduğunu ve İslam hukukunun öğretilerine aykırı olduğunu söylemekten alıkoymamıştır, bkz. ör. BM İnsan Hakları Komitesi, *Sözleşmenin 40. maddesi Uyarınca Taraf Devletlerin Sunduğu Raporların Değerlendirilmesi, Taraf Devletlerin 2000 Yılında Sunulacak Olan 5. Dönem Raporları: Irak*, [Consideration of Reports Submitted by States Parties under Article 40 of the Covenant, 5th Periodic Reports of States Parties Due in 2000: Iraq], 12 Aralık 2013, CCPR/C/IRQ/5, www.refworld.org/docid/5660594e19f2.html, para. 177. Eylül 2017'de Irak, karşılıklı rızaya dayalı eşcinsel ilişkiler de dâhil olmak üzere belirli davranış biçimleri için ölüm cezasının bir yaptırım olarak uygulanmamasını sağlamak için ölüm cezasını uygulayan devletlere çağrıda bulunan BM İnsan Hakları Konseyi kararına karşı oy kullandı; BM İnsan Hakları Konseyi, *29 Eylül 2017 tarihinde İnsan Hakları Konseyi Tarafından Kabul Edilen Karar*, [Resolution Adopted by the Human Rights Council on 29 September 2017], 5 Ekim 2017, A/HRC/36/L.6, www.refworld.org/docid/5ab8be600.html.

⁶¹⁴ HRW, *Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da LGBT Aktivizmi*, [LGBT Activism in the Middle East and North Africa], 16 Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5b34f0827.html, s. 8, 10, 66; The Daily Beast, 'Gey Görüldüğü İçin Öldürüldü: LGBT Iraklılar Nasıl Yaşam Savaşı Veriyorlar', [Murdered for 'Looking Gay': How LGBT Iraqis Are Fighting for Their Lives], 7 Haziran 2017, <http://thebea.st/2FRfNKU> (bundan sonra: The Daily Beast, 'Gey Görüldüğü İçin Öldürüldü', 7 Haziran 2017, <http://thebea.st/2FRfNKU>; ILGA, *Devlet Destekli Homofobik Cinsel Yönelim Yasaları Üzerine Uluslararası Bir Araştırma: Suç Sayma, Koruma ve Tanıma*, [State Sponsored Homophobia World Survey of Sexual Orientation Laws: Criminalisation, Protection and Recognition], Mayıs 2017, www.refworld.org/docid/59e615f64.html, s. 41, 128. Bir LGBTI aktivisti şöyle aktardı: "Irak'ta eşcinselliği suç sayan bir yasa olmamasına rağmen, yargıçlar yasaları ve maddeleri kelimelerle ve maddenin yapısıyla oynayarak manipüle ediyorlar ve bu şekilde bu eylemi suç hâline getirebiliyorlar"; Gay Star News, 'Bir Pepsi Şişesinin Üstüne Oturmak Zorunda Kaldım': Irak'taki Eşcinsel Erkekler Şok Eden İşkence Hikâyelerini Anlatıyorlar, ['I Had to Sit on a Pepsi Bottle': Gay Men in Iraq Reveal Shocking Torture Stories], 27 Mart 2019, <https://bit.ly/2ZKgf4>.

⁶¹⁵ HRW, *2019 Dünya Raporu – Irak*, [World Report 2019 – Iraq], 17 Ocak 2019, www.ecoi.net/en/document/2002196.html; HRW, *Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da LGBT Aktivizmi*, [LGBT Activism in the Middle East and North Africa], 16 Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5b34f0827.html, s. 8.

⁶¹⁶ HRW, *Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da LGBT Aktivizmi*, [LGBT Activism in the Middle East and North Africa], 16 Nisan 2018,

cinsel yönelim veya toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip bireylerin savunmasızlığının arttığı bildirilmektedir.⁶¹⁷ Bu profilde olan ve bu profilde olduğu düşünülen bireylerin,⁶¹⁸ farklı biçimlerdeki toplumsal ayrımcılık (ör. istihdam ve temel hizmetlere erişim ile ilgili)⁶¹⁹ ve taciz de dâhil olmak üzere (ör. kontrol noktalarında) şiddet,⁶²⁰ tehdit, fiziksel ve cinsel şiddet, kaçırılma ve bazı durumlarda,⁶²¹ bazı

www.refworld.org/docid/5b34f0827.html, s. 17-18;

MADRE ve ark., *Roma Tüzüğü'nün 15. maddesi uyarınca UCM Savcısından bir Ön İnceleme Talebi: Irak İslam Devleti ve Irak'taki Levant (İŞİD) Tarafından İnsanlığa Karşı İşlenen Suç ve Savaş Suçu Sayılan Toplumsal Cinsiyete Dayalı Zulüm ve İşkence*, 8 Kasım 2017, <http://bit.ly/2tX8Abh>, s. 24-33, 35; The Daily Beast, 'Gey Görüldüğü İçin Öldürüldü, [Murdered for 'Looking Gay]', 7 Haziran 2017, <http://thebea.st/2FRfNKU>. Ayrıca bkz., İraç News, *Iraklı Erkek Güzellik Yarışmasına Katılan Adaya Ölüm Tehditlerinin Ardı Arkası Kesilmiyor*, [Death Threats Non-Stop for Iraqi Male Beauty Pageant Contestant], 23 Ekim 2018, <https://bit.ly/2zhc9rV>.

⁶¹⁷ BM Yargısız İnfaz, Dosya Üzerinden İnfaz veya Keyfi İnfaz konularında çalışan Özel Raportörün Raporunda "İŞİD'e karşı kazanılan askeri zaferle, milislerin ilk etapta dikkatlerini, ahlaksız faaliyetlerde bulunduğunu düşündükleri farklı cinsel yönelimlere veya toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip bireyler de dâhil başka hedeflere çevirebileceğinden" duyulan endişeler ifade edilmiştir; OHCHR, *Özel Raportörün Irak Ziyaretinde Hazırladığı Yargısız, Dosya Üzerinden Yapılan veya Keyfi İnfazlara İlişkin Ziyaretin Sonunda Yaptığı Açıklama*, [End of Visit Statement of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Visit to Iraq], 24 Kasım 2017, <https://bit.ly/2NfKxbN>. Ayrıca bkz., The Daily Beast, 'Gey Görüldüğü İçin Öldürüldü, [Murdered for 'Looking Gay]', 7 Haziran 2017, <http://thebea.st/2FRfNKU>; Al-Monitor, *Dış Görünüş Irak'ta İnsanların Ölmesine Neden Olmaktadır*, [Appearances Get People Killed in Iraq], 25 Temmuz 2017, <http://bit.ly/2E6t5qj>; Washington Blade, *Militanlar, Eşcinsel Iraklı Erkekleri Tuzağa Düşürüp Öldürmek İçin Sosyal Medyayı Kullanıyorlar*, [Militants Use Social Media to Lure, Kill Gay Iraqi Men], 24 Eylül 2016, <http://bit.ly/2dEOMSv>.

⁶¹⁸ UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 16. UNAMI, kendilerine atfedilen cinsel yönelimlerinden dolayı öldürüldüğü düşünülen erkek çocukların olduğunu belgeledi, bkz. UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Ocak-Haziran 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: January to June 2017], 14 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a746d804.html, s. 17; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2016*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2016], 30 Ağustos 2017, www.refworld.org/docid/5a7470a84.html, s.34. Ayrıca bkz., IraQueer, *Yaşama Hakkı İçin Mücadele - Irak'taki LGBT+ Bireyler açısından İnsan Haklarının Durumu*, [Fighting for the Right to Life – The State of LGBT+ Human Rights in Iraq], Haziran 2018, <https://bit.ly/2tDR5tG> (bundan sonra: IraQueer, *Irak'taki LGBT+ İnsan Haklarının Durumu*, Haziran 2018, <https://bit.ly/2tDR5tG>), s. 10-11; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2016*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2016], 30 Ağustos 2017, www.refworld.org/docid/5a7470a84.html, s. 34; So Film (Fransızca), *Mystère Blonde*, 1 Eylül 2017, <http://bit.ly/2GIGwLk>; The Daily Beast, 'Gey Görüldüğü İçin Öldürüldü, [Murdered for 'Looking Gay]', 7 Haziran 2017, <http://thebea.st/2FRfNKU>.

⁶¹⁹ IraQueer, *Irak'ta LGBT+ Bireyler açısından İnsan Haklarının Durumu*, [The State of LGBT+ Human Rights in Iraq], Haziran 2018, <https://bit.ly/2tDR5tG>, s. 9-10. Birçok LGBT+ bireyin evsiz olduğu bildirildi; The Daily Beast, *İŞİD Yenildi. Ancak Irak LGBT+ Bireyler İçin Hâlâ Cehennem*, [ISIS Is Beaten. But Iraq Is Still Hell for LGBT+ People], 22 Haziran 2018, <https://thebea.st/2tSzkpT>. Hastaların sahip oldukları veya kendilerine atfedilen cinsel yönelimleri ya da toplumsal cinsiyet kimlikleri nedeniyle tıbbi bakım hizmetlerinden mahrum bırakılması ve götürülmesi hakkında, bkz. The Independent, *Irak'ın Cinsel Yönelimini Açıklamış Tek Gey Aktivisti Ülkesini Daha Güvenli Bir Yer Hâline Getirmek İçin Nasıl Mücadele Ettiğini Anlattı*, [Iraq's Only Openly Gay Activist on How He's Fighting to Make His Country Safer], 16 Ağustos 2016, <http://ind.pn/2bbLtOj>.

⁶²⁰ IraQueer Göre, "(...) polis ve güvenlik görevlileri kontrol noktalarında farklı görünen ya da trans birey ve hormonal tedavi gören bireyleri, kimlik kartlarındaki fotoğraflarıyla şu anki hallerine bakıp ne kadar farklı göründüklerini karşılaştırarak bu durdurmaktadır, IraQueer'in elinde, bu gibi durumlarda aşığılanmış ve fiziksel olarak istismara uğramış bireylerin videoları vardır"; The Daily Beast, 'Gey Görüldüğü İçin Öldürüldü, [Murdered for 'Looking Gay]', 7 Haziran 2017, <http://thebea.st/2FRfNKU>. Ayrıca bkz. IraQueer, *Irak'taki LGBT+ Bireyler açısından İnsan Haklarının Durumu*, [The State of LGBT+ Human Rights in Iraq], Haziran 2018, <https://bit.ly/2tDR5tG>, s. 13.

⁶²¹ "Lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks (LGBTI) topluluğunun üyeleri, var olan veya olduğu düşünülen cinsel yönelimleri veya toplumsal cinsiyet kimlikleri nedeniyle ciddi derecede ayrımcılık, tehdit, fiziksel saldırı, kaçırılma ve bazı durumlarda ölümlerle karşı karşıya kalmaya devam ediyor"; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6afc544.html, s. 16. Ayrıca bkz., Gulf News, *Iraklı Genç Dış Görünüşü Nedeniyle Vaşışçe Öldürüldü*, [Iraqi Teenager Brutally Killed Because of His Looks], 11 Ekim 2018, <http://bit.ly/2Roemcv>; IraQueer, *Açıklama, Statement*, [10 Ekim 2018, <https://bit.ly/2RpD24C>]; IraQueer, *Irak'taki LGBT+ Bireyler açısından İnsan Haklarının Durumu*, [The State of LGBT+ Human Rights in Iraq], Haziran 2018, <https://bit.ly/2tDR5tG>, s. 9; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Ocak-Haziran 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: January to June 2017], 14 Aralık 2017, www.refworld.org/docid/5a746d804.html, s. 17; ILGA, *Devlet Destekli Homofobik Cinsel Yönelim Yasaları Üzerine Uluslararası Bir Araştırma: Suç Sayma, Koruma ve Tanıma*, [State Sponsored Homophobia. A World Survey of Sexual Orientation Laws: Criminalisation, Protection and Recognition], Mayıs 2017, www.refworld.org/docid/59e615f64.html, s. 128; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2016*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2016], 30 Ağustos 2017, www.refworld.org/docid/5a7470a84.html, s. 34; The Daily Beast, 'Gey Görüldüğü İçin Öldürüldü, [Murdered for 'Looking Gay]', 7 Haziran 2017, <http://thebea.st/2FRfNKU>. Ayrıca bkz. bireyin kendi ailesi tarafından işlenen "töre cinayetlerine" ilişkin dipnot 623

silahlı grupların yanı sıra⁶²² aileleri veya aşiretleri,⁶²³ toplum,⁶²⁴ devlet yetkilileri⁶²⁵ de dâhil farklı devlet ve devlet dışı aktörler tarafından öldürülme riskiyle karşı karşıya kaldıkları bildirilmektedir.⁶²⁶ Trans bireylerin, toplumsal cinsiyet kimlikleriyle eşleşen bir cinsiyet ibaresi olan kimlik belgeleri almalarının mümkün olmaması gibi belirli zorluklarla karşı karşıya kaldıkları bildirilmektedir.⁶²⁷ Raporlara göre, çeşitli cinsel yönelimleri ve toplumsal cinsiyet kimlikleri olan bireyler flört uygulamaları gibi sosyal medya üzerinden belirlenip hedef alınmaktadır.⁶²⁸

Çeşitli cinsel yönelimlere ve/veya toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip bireylere karşı işlenen insan hakları ihallerini soruşturma, kovuşturma ve cezalandırma ve bu kişilere koruma sağlama konusunda

⁶²² UNAMI aşağıdaki aktörleri listeledi: "silahlı gruplar, devlete bağlı güvenlik güçleri, siviller ve aileler"; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2016*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2016], 30 Ağustos 2017, www.refworld.org/docid/5a7470a84.html, s.34. 2017 ve 2018 yılları arasında IraQueer tarafından farklı cinsel yönelimlere veya toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip ("LGBT+ bireyler") 257 kişiye yapılan röportajlara göre, bu kişilerin yüzde 96'sı şiddete maruz kaldıklarını söylemiştir. Aşağıdaki aktörler, 2015 ve 2018 yılları arasında LGBT+ bireylere karşı işlenen ihallerden sorumlu tutulmuştur: silahlı gruplar (yüzde 31), aile üyeleri (yüzde 27), Irak Hükümeti (yüzde 22), IŞİD (yüzde 10) ve "diğerleri" (yüzde 10); IraQueer, *Irak'taki LGBT+ Bireyler Açısından İnsan Haklarının Durumu*, [The State of LGBT+ Human Rights in Iraq], Haziran 2018, <https://bit.ly/2tDR5tG>, s. 14.

⁶²³ Eşcinsellikle alakalı tabuların (ve daha genel anlamda, toplumdaki kabul görmüş toplumsal cinsiyet davranış normlarına aykırı olduğu düşünülen davranışların) oldukça katı olduğu ve bu profildeki bireylerin genellikle cinsel yönelimlerini ve/veya toplumsal cinsiyet kimliklerini gizli tuttukları ve kimliklerinin açığa çıkma korkusuyla yaşadıkları bildiriliyor. Aile bağları, Irak'ta önemli bir toplumsal ve ekonomik koruma biçimi görevi görür ve farklı cinsel yönelimlere veya toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip bireyler, aileleri/aşiretleri tarafından reddedilme riski altındadır; bu da bu bireylerin cinsel yönelimleri ve/veya toplumsal cinsiyet kimliklerinin herkes tarafından bilinmesi durumunda dışarıdan gelecek saldırılara karşı daha savunmasız hâle geldikleri anlamına gelir. Farklı cinsel yönelimlere veya toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip bireylerin, aileler ve aşiretler "itibar"larını korumak veya geri kazanmak istedikleri için cinayet de dâhil olmak üzere kendi aileleri ve aşiretleri tarafından taciz, tehdit, sindirme, fiziksel ve cinsel şiddet ve ayrımcılığa uğrama riski taşıdığı bildirilmiştir. Aileleri tarafından lezbiyen olduğundan şüphelenilen kadınlar, Ahval-i Şahsiyye Kanununun zorla evliliği yasaklamış olmasına rağmen evliliğe zorlanabilmektedir. Bkz., IraQueer, *Irak'taki LGBT+ Bireyler Açısından İnsan Haklarının Durumu*, [The State of LGBT+ Human Rights in Iraq], Haziran 2018, <https://bit.ly/2tDR5tG>, s. 11, 14; HRW, *Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da LGBT Aktivizmi*, [LGBT Activism in the Middle East and North Africa], 16 Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5b34f0827.html, s. 21; UNHCR, *Irak'ta Aşiret Çatışmasının Çözümü*, [Tribal Conflict Resolution in Iraq], 15 Ocak 2018, www.refworld.org/docid/5a66f84f4.html, Dipnot 9 (ek kaynaklarla birlikte); The Daily Beast, 'Gey Görüldüğü İçin Öldürüldü', [Murdered for 'Looking Gay'], 7 Haziran 2017, <http://thebea.st/2FRfNKU>. Ayrıca bkz. Bölüm II.E.2.b ("Aile, Aşiret ve Toplulukların İnsan Hakları İhlalleri").

⁶²⁴ Irak toplumunun, bireylerin heteroseksüellik dışında başka bir cinsel kimliğe sahip olabilecekleri fikrini genellikle kabul etmediği bildirilmektedir; buna karşılık rızaya dayalı eşcinsel ilişki yaşayan bireyler "anormal" olarak algılanmaktadır. 2016 yılında Saraya El-Salam (HSG'nin bir parçası, eski Mehdi Ordusu) üyelerine eşcinselleri hedef almamaları çağrısında bulunan nüfuz sahibi Şii din adamı Mukteda El-Sadr, "eşcinsellik, erkeklerin kadınlar gibi görünmek istedikleri psikolojik bir hastalık ve zihinsel istikrarsızlıktır ve her şekilde yasak olup bu bireyler toplumdan izole edilmelidir" şeklinde görüşünü dile getirdi; IraQueer, *Mukteda El-Sadr, LGBT+ Bireylere Karşı Şiddet Aleyhinde Bir Çağrıda Bulundu*, [Muqtada Al-Sadr Calls Against Violence Against LGBT+ Individuals], tarihsiz, <https://bit.ly/2pwJQJj>. Ayrıca bkz., HRW, *İnsan Hakları İzleme Örgütü Ülke Profilleri: Cinsel Yönelim ve Toplumsal Cinsiyet Kimliği*, [Human Rights Watch Country Profiles: Sexual Orientation and Gender Identity], 23 Haziran 2017, www.refworld.org/docid/5ab8c9aa4.html. Medyanın aşağılayıcı ve homofobik dil kullanımı üzerine, bkz. IraQueer, *Irak'taki LGBT+ Bireyler Açısından İnsan Haklarının Durumu*, [The State of LGBT+ Human Rights in Iraq], Haziran 2018, <https://bit.ly/2tDR5tG>, s. 16-17; Step Feed, *Irak'ın İlk Queer Hareketinin Aktivist Lideri İle Konuştuk*, [We Talked to the Activist Leading Iraq's First Queer Movement], 26 Ocak 2018, <http://bit.ly/2G5Qx7m>; OutRight Action International, *Arap Medyası - 2014'ten 2017'ye kadar Arap Medyasında Cinsellik ve Toplumsal Cinsiyet Kimliğini Gözlemleyen İzleme Raporu*, [Arab Mass Media - A Monitoring Report Looking at Sexuality and Gender Identity in Arabic Media from 2014 to 2017], 29 Ağustos 2017, <http://bit.ly/2HMczJl>.

⁶²⁵ IraQueer, *Irak'taki LGBT+ Bireyler Açısından İnsan Haklarının Durumu*, [The State of LGBT+ Human Rights in Iraq], Haziran 2018, <https://bit.ly/2tDR5tG>, s. 9, 10, 11, 13-14; HRW, *Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da LGBT Aktivizmi*, [LGBT Activism in the Middle East and North Africa], 16 Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5b34f0827.html, s. 20-21; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2016*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2016], 30 Ağustos 2017, www.refworld.org/docid/5a7470a84.html, s. 34; The Daily Beast, 'Gey Görüldüğü İçin Öldürüldü', [Murdered for 'Looking Gay'], 7 Haziran 2017, <http://thebea.st/2FRfNKU>. Ayrıca bkz. dipnot 620 ve 629.

⁶²⁶ "Bağdat ve Irak'ın ortasında cinayet seferberliği yürüten devlet destekli grupların uyguladığı şiddet aslında daha görünürdür. En sonuncusu [2017] Ocak ayında idi - öldürülen birkaç kişiyi tanıyorduk ama 100 ismin olduğu bir liste olduğu söylentileri vardı. (...) Şüpheli görülen yerler yakıldı veya bombalandı ve en az altı yıldır yeni insanlarla tanışıp buluşmak güvenli değil - özellikle insanlar flört uygulamaları aracılığıyla hedef alındıkları için"; The Guardian, *Dünyada Eşcinsel veya Trans Olmanın En Zor Olduğu Yerler Nereledir?* [Where Are the most Difficult Places in the World to Be Gay or Transgender?], 1 Mart 2017, <http://bit.ly/2IWFdQ5>. Ayrıca bkz. IraQueer, *Irak'taki LGBT+ Bireyler Açısından İnsan Haklarının Durumu*, [The State of LGBT+ Human Rights in Iraq], Haziran 2018, <https://bit.ly/2tDR5tG>, s. 12-13; HRW, *Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da LGBT Aktivizmi*, [LGBT Activism in the Middle East and North Africa], 16 Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5b34f0827.html, s. 16-17; So Film (Fransızca), *Mystère Blonde*, 1 Eylül 2017, <http://bit.ly/2GIGwLk>; The Daily Beast, 'Gey Görüldüğü İçin Öldürüldü', [Murdered for 'Looking Gay'], 7 Haziran 2017, <http://thebea.st/2FRfNKU>.

⁶²⁷ "Trans topluluğunun üyeleri, yalnızca var oldukları için çok büyük bir tehlikeyle karşı karşıyalar. Özellikle hormon tedavisi görmeyi ve fiziki görünüşü değişenler için bu durum geçerlidir. Hormon tedavilerinin yasal olmadığı gerçeği, bu kişiler için dönüşümü daha da tehlikeli hâle sokmaktadır. Cinsiyet değiştirme ameliyatlarına yasal izin vermemektedir. Irak dışında ameliyat olmayı başaran insanlar, cerrahi müdahale sonrası kimliklerini yansıtan yasal belgeleri almada zorluklar yaşamaktadır"; IraQueer, *Irak'taki LGBT+ Bireyler Açısından İnsan Haklarının Durumu*, [The State of LGBT+ Human Rights in Iraq], Haziran 2018, <https://bit.ly/2tDR5tG>, s. 10-11. Ayrıca bkz., Vox, *Mülteci Trans Bireyler Daha İyi Bir Yaşam İçin Yunanistan'a Kaçtı. Hoşgörüsüzlükle Karşılaştılar*, [Trans Refugees Fled to Greece for a Better Life. They Found Intolerance], 6 Mart 2018, <https://bit.ly/2oKaUNK>.

⁶²⁸ France 24, *Bağdat'ta, LGBT Haklarını Savunmak İçin Cesur Bir Poster Kampanyası*, [In Baghdad, a Daring Poster Campaign to Defend LGBT Rights], 22 Haziran 2018, <https://bit.ly/2N7rkKw>; The Guardian, *Dünyada Eşcinsel veya Trans Olmanın En Zor Olduğu Yerler Nereledir?*, [Where Are the most Difficult Places in the World to Be Gay or Transgender?], 1 Mayıs 2017, <https://bit.ly/2DPDX6V>; IraQueer, *Güvenlik Kılavuzu - Irak/Kürdistan'da LGBT+ Topluluğunun Fiziksel ve Dijital Açından Güvende Olup Olmadıklarına İlişkin Kılavuz*, [Security Guide - A Guide Focusing on the Physical and Digital Security Aspects of the LGBT+ Community in Iraq/Kurdistan], tarihsiz, <https://bit.ly/2DUTLWb>.

yetkililerin istekliliği ve becerisi ile ilgili bazı endişeler gündeme getirilmiştir.⁶²⁹ Sonuç olarak farklı cinsel yönelim veya toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip bireylerin, cinsel yönelimleri ve/veya toplumsal cinsiyet kimliklerinin açığa çıkmasından, belirsiz cezai hükümlere göre yargılanmaktan⁶³⁰ ve yetkililer ya da başkalarının elinde daha fazla zarar görmekten korktukları için, ayrımcılık, tehdit ve şiddet olaylarını polise veya diğer yetkililere bildirmekten kaçındıkları söylenmektedir.⁶³¹ Bu sebeple cezasızlığın yaygın

UNHCR dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak aşağıdaki kategorilerde yer alan kadınların **uluslararası mülteci koruma ihtiyacı duyması muhtemel kişiler** olduğunu belirtmektedir:

- Cinsel şiddet, aile içi şiddet, "töre" temelli şiddet veya kadın sünneti riski altında olanlar veya bunların mağdurları
- Zorla evlendirme ve/veya çocuk yaşta evlendirilme riski olanlar
- Cinsel sömürü ve zorla fuhuş amacıyla insan ticareti riski altında olanlar ve mağdurlar.

UNHCR dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak aşağıdaki kategorilerinde yer alan kadınların ve kız çocukların **uluslararası mülteci koruma ihtiyacı içinde olabilecek kişiler** olduğunu belirtmektedir:

- Kamusal alanda kadınlar
- Dul ve boşanmış kadınlar da dâhil olmak üzere öz ailelerinin desteğini göremeyen kadınlar ve kız çocukları.

olduğu bildirilmektedir.⁶³²

Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks (LGBTI) haklarını savunan örgütlerin açık şekilde⁶³³ faaliyet göstermediği ve çeşitli cinsel yönelimleri ve toplumsal cinsiyet kimlikleri olan bireylerin hakları için çalışan aktivistlerin sıklıkla devlet ve devlet dışı aktörler tarafından tehdit, taciz ve fiziksel saldırıya maruz kaldıkları bildirilmektedir.⁶³⁴ Bazı sivil toplum kuruluşlarının, zarar görmekten korkan bireyler için gizli yerlerde geçici güvenli evler kurdukları bildirilmektedir. Bu güvenli evlerin herhangi bir yasal çerçevenin dışında faaliyet gösterdiği⁶³⁵ ve hem bireyler hem de bu kuruluşların personelleri için büyük risk taşıdıkları bildirilmektedir.⁶³⁶ Güvenlik nedeniyle, bu güvenli evler sadece kısa bir süre için işletilmektedir, genelde kapatılmadan ya da taşınmadan önce faaliyet gösterme süresi birkaç aydır. Yetkililerin ve diğer aktörlerin dikkatini çekmemek için yalnızca belirli zamanlarda az sayıda kişiyi barındırabilirler.⁶³⁷ IraQueer, güvenli bir evden ayrıldıktan sonra aileleri tarafından öldürülen kişilerin

⁶²⁹ "(...) yargı sistemi, toplum ve aile düzeyindeki muazzam ayrımcılığa ve zulme son vermediği için ülke genelinde [LGBTI] nüfusu arasında derin bir korku duygusu yaratır, bu sebeple son derece kusurlu ve yozlaşmış durumdadır"; ILGA, *Devlet Destekli Homofobi Cinsel Yönelim Yasaları Üzerine Uluslararası Bir Araştırma: Suç Sayma, Koruma ve Tanıma*, [State Sponsored Homophobia World Survey of Sexual Orientation Laws: Criminalisation, Protection and Recognition], Mayıs 2017, www.refworld.org/docid/59e615f64.html, s.176 Ayrıca bkz. IraQueer, *Irak'taki LGBT+ Bireyler açısından İnsan Haklarının Durumu*, [The State of LGBT+ Human Rights in Iraq], Haziran 2018, <https://bit.ly/2tDR5tG>, s. 7,13,19,20. Bireylerin var olan veya olduğu düşünülen cinsel yönelimleri ya da toplumsal cinsiyet kimlikleri temelinde onları hedef alan bir suç işlendiğinde polis ve mahkemeler kurbanın iddia edilen cinsel yönelim ve/veya toplumsal cinsiyet kimliğini "hafifletici sebep" olarak değerlendirip failin oldukça az ceza almasını sağlamaktadır; CRC, *Irak 2-ve 4- Periyodik Sonuç Gözlem Raporları*, [Concluding Observations on the Combined 2nd to 4th Periodic Reports of Iraq], 3 Mart 2015, www.refworld.org/docid/562de4494.html, para. 27.

⁶³⁰ Bkz. dipnot 620.

⁶³¹ Bkz. dipnot 625.

⁶³² "LGBT+ bireyin öldürülmesinden bir kişi bile sorumlu tutulmadı"; IraQueer, *Bildiri*, [Statement], 10 Ekim 2018, <https://bit.ly/2Rpd24C>. "(...) failer, LGBT karşıtı yasalar yüzünden kurbanların yardım istemekten cayacağını biliyorlar"; HRW, *Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da LGBT Aktivizmi*, [LGBT Activism in the Middle East and North Africa], 16 Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5b34f0827.html, s. 21.

⁶³³ STK'ların yasal olarak LGBT örgütleri olarak kayıt yaptırmasına izin verilmemektedir; Outright Action International, *LGBTIQ Örgütlenmesinin Küresel Durumu*, [The Global State of LGBTIQ Organising], 7 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2ILKzaG>, s. 3.

⁶³⁴ Yargısız infaz, dosya üzerinden infaz veya keyfi infazlar konusunda çalışan BM Özel Raportörü Irak kaynaklarının "LGBTIQ insan haklarını destekleyen aktivistlere ve STK'lara karşı sık sık yapılan saldırılar" hakkında bilgi verdiğini bildirdi; OHCHR, *Özel Raportörün Irak Ziyaretinde Hazırladığı Yargısız, Dosya üzerinden yapılan veya Keyfi İnfazlara İlişkin Ziyaretin Sonunda yaptığı Açıklama*, [End of Visit Statement of the Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary or Arbitrary Executions on Her Visit to Iraq], 24 Kasım 2017, <https://bit.ly/2NfKxbN>. Ayrıca bkz., France 24, *Bağdat'ta, LGBT Haklarını Savunmak İçin Cesur Bir Poster Kampanyası*, [In Baghdad, a Daring Poster Campaign to Defend LGBT Rights], 22 Haziran 2018, <https://bit.ly/2N7rkKw>; IraQueer, *Irak'taki LGBT+ Bireyler Açısından İnsan Haklarının Durumu*, [The State of LGBT+ Human Rights in Iraq], Haziran 2018, <https://bit.ly/2tDR5tG>, s. 18; HRW, *Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da LGBT Aktivizmi*, [LGBT Activism in the Middle East and North Africa], 16 Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5b34f0827.html, s. 36, 50-51; Step Feed, *Irak'ın İlk Queer Hareketinin Aktivist Lideri İle Konuştuk*, [We Talked to the Activist Leading Iraq's First Queer Movement], 26 Ocak 2018, <http://bit.ly/2G5Qx7m>.

⁶³⁵ IraQueer Kurucusu ve Yetkili Müdürü Amir Ashour ile Röportaj ve e-posta söyleşisi, Kasım 2018 ve Nisan 2019.

Ayrıca bkz. Bölüm III.A.8 ("*Belirli Profilde veya Belirli Durumdaki Kadınlar ve Kız Çocukları*").

⁶³⁶ Amir Ashour ile Röportaj ve e-posta söyleşisi, IraQueer, Kasım 2018 ve Nisan 2019; Step Feed, *Irak'ın İlk Queer Hareketinin Aktivist Lideri ile Konuştuk*, [We Talked to the Activist Leading Iraq's First Queer Movement], 26 Ocak 2018, <http://bit.ly/2G5Qx7m>.

⁶³⁷ Amir Ashour ile Röportaj ve e-posta söyleşisi, IraQueer, Kasım 2018 ve Nisan 2019.

başına gelenleri belgeledi.⁶³⁸

b) İKB'deki Durum

Irak Ceza Kanunu İKB'de de geçerlidir ve mevcut bilgiler, farklı cinsel yönelimlere veya toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip bireylerin tutuklandığını ve zaman zaman toplum ahlakını bozucu suçlamalardan veya fuhuş suçlamalarından yargılandığını göstermektedir.⁶³⁹ Raporlara göre, Kürt toplumu, toplumsal cinsiyet rolleri ve ailenin "itibarı" kavramlarına güçlü bir şekilde bağlılık göstermekte ve bu doğrultuda muhafazakâr kültürel, dini ve aşiret değerleri ve pratikleri oldukça baskın olmaya devam etmektedir ve açık eşcinsellik ve toplumsal cinsiyet rollerine uymayan davranışlara karşı hoşgörü sınırlıdır.⁶⁴⁰ Farklı cinsel yönelimleri ve toplumsal cinsiyet kimlikleri olan bireylerin haklarını savunan kamusal söylem çoğunlukla bir kadın örgütünün ve bazı medya organlarının liderliğinde yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır.⁶⁴¹ Yine de, çoğu sivil toplum aktörü, LGBTI konularında çalışmanın son derece hassas olduğunu, risk altında ve yalnızca çok gizli bir şekilde çalışabildiklerini bildirmektedir.⁶⁴²

Farklı cinsel yönelimlere veya toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip bireylerin çoğunun, aileleri tarafından işlenecek "töre cinayetleri"nden kurtulmak⁶⁴³ ve toplum, aileleri ve polis tarafından ayrımcılığa uğramaktan (ör. istihdam ve sağlık hizmetlerine erişim ile ilgili),⁶⁴⁴ tacizden, tehditlerden, fiziksel istismardan ve cinsel şiddetten kaçınmak için⁶⁴⁵ cinsel yönelimlerini veya toplumsal cinsiyet kimliklerini

⁶³⁸ A.g.e.

⁶³⁹ UNAMI/OHCHR, sahte iddialara dayanan tutuklamaların "LGBTI nüfusuna karşı taktik" olduğunu ve genelde fiili kovuşturmalara yol açmadığını belirtti; UNAMI / OHCHR ile e-posta iletişimi (UNHCR ile yapılan e-posta görüşmeleri dosyalanmıştır), Ocak 2019. IraQueer'a göre, bu suçlamalardan tutuklananlar aileleriyle karşı karşıya kalma riski taşıyor; Amir Ashour ile röportaj ve e-posta söyleşi, IraQueer, Kasım 2018 ve Nisan 2019. Ayrıca bkz. Rudaw, *LGBT Topluluğu Kürdistan'da Kimliğini Açıklayarak Yaşamaktan Korkuyor*, [LGBT Community Fear Living Openly in Kurdistan], 29 Ocak 2019, <https://bit.ly/2BfezJk>; HRW, *Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da LGBT Aktivizmi*, [LGBT Activism in the Middle East and North Africa], 16 Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5b34f0827.html, s. 66.

⁶⁴⁰ "Eşcinsel ve lezbiyen Kürtler genellikle nihayetinde evleniyor ve geleneksel heteroseksüel bir ilişki yaşıyorlar"; Niqash, *Eşcinsel Kimliklerini Açıklıyorlar: Irak Kürdistan Gey Topluluğunun Yavaş Yavaş Ortaya Çıkan Gizli Hayatları*, [Coming Out: The Secret Lives of Iraqi Kurdistan's Gay Community Slowly Emerging], 9 Kasım 2017, <http://bit.ly/2senA3t>. "Bazı nispeten laik aileler arasında bile, kırsal alanlarda daha belirgin olan Kürt kültürünün aşiret temelleri, toplum içindeki davranışları güçlü bir şekilde sınırlayabilir. Din, hoşgörü eksikliğinin arkasındaki tek itici güç değildir, aşiretlerin kendi tutucu ahlak kuralları da vardır"; Huffington Post, *İŞİD'in Gölgesinde, LGBT Kürtleri Tavrını Ortaya Koymaktadır*, [In ISIS' Shadow, LGBT Kurds Take a Stand], 26 Haziran 2017, <http://bit.ly/2tVMS7u>. Ayrıca bkz. Rasan Örgütü (video), *Rasan Örgütü LGBTI Kısa Film*, [Rasan Organization Short LGBTI Movie], Ağustos 2018, <https://bit.ly/2qiWjsN>; NRT İngilizce (video), *Kürdistan Bölgesinde Eşcinsellik*, [Homosexuality in the Kurdistan Region], 9 Nisan 2017, <http://bit.ly/2ppV3UQ>; Al-Monitor, *LGBT Topluluğu Tanınma ve Hak Mücadelesi Vermektedir*, [LGBT Community Struggles for Recognition, Rights in Iraqi Kurdistan], 16 Haziran 2017, <http://bit.ly/2qLJA4Z>.

⁶⁴¹ HRW, *Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da LGBT Aktivizmi*, [LGBT Activism in the Middle East and North Africa], 16 Nisan 2018, www.refworld.org/docid/5b34f0827.html, s. 52; MEE, 'Dünya Değişiyor': Iraklı LGBT Grubu Kampanyalarını Sokaklara Taşdı, [The World Is Changing': Iraqi LGBT Group Takes Campaign to Streets], 10 Mart 2018, <https://bit.ly/2G6FrQq>; Niqash, *Eşcinsel Kimliklerini Açıklıyorlar: Irak Kürdistan Gey Topluluğunun Yavaş Yavaş Ortaya Çıkan Gizli Hayatları*, [Coming Out: The Secret Lives of Iraqi Kurdistan's Gay Community Slowly Emerging], 9 Kasım 2017, <http://bit.ly/2senA3t>; Huffington Post, *İŞİD'in Gölgesinde, LGBT Kürtleri Tavrını Ortaya Koymaktadır*, [In ISIS' Shadow, LGBT Kurds Take a Stand], 26 Haziran 2017, <http://bit.ly/2tVMS7u>; Britanya Kütüphanesi, *Fırtınalı Gökyüzünde Bir Gökkuşakı: Ortadoğu'nun Kuzeyinde LGBT Yazıları*, [A Rainbow in Stormy Skies: LGBT Writing in the Northern Middle East], 26 Haziran 2017, <https://bit.ly/2pyn38l>; Iraqi News, *Milletvekili LGBT Bayrağını Astırdığı İçin Erbil'deki ABD Konsolosluğunu Eleştirdi*, [MP Slams U.S. Consulate in Erbil for Raising LGBT Flag], 4 Haziran 2017, <https://bit.ly/2l05Trc>; NRT İngilizce (video), *Kürdistan Bölgesinde Eşcinsellik*, [Homosexuality in the Kurdistan Region], 9 Nisan 2017, <http://bit.ly/2ppV3UQ>; The New Arab, *Radyo Savaşları: Kürdistan'ın Yayın Araçlarında Akıl Savaşları*, [Radio Wars: The Battle for Minds on Kurdistan's Airwaves], 11 Şubat 2017, <http://bit.ly/2GISOTY>.

⁶⁴² UNAMI/OHCHR ile e-posta iletişimi (UNHCR ile yapılan e-posta görüşmeleri dosyalanmıştır), Ocak 2019; Amir Ashour ile röportaj ve e-posta söyleşi, IraQueer, Kasım 2018 ve Nisan 2019.

⁶⁴³ " (...) LGBTI olan ya da olduğu düşünülen herkes, kimliğini açıklayarak seçtiği takdirde Kürdistan Bölgesinin herhangi bir yerinde ciddi derecede zarar görme riski altındadır. Kimliğini açıklamayan kişiler sürekli teşhir edilme ve sonucunda da şiddete maruz kalma korkusuyla yaşamaktadırlar"; UNAMI/OHCHR ile e-posta iletişimi (UNHCR ile yapılan e-posta görüşmeleri dosyalanmıştır), Ocak 2019. Ayrıca bkz., Rudaw, *LGBT Topluluğu Kürdistan'da Kimliğini Açıklayarak Yaşamaktan Korkuyor*, [LGBT Community Fear Living Openly in Kurdistan], 29 Ocak 2019, <https://bit.ly/2BfezJk>; Niqash, *Eşcinsel Kimliklerini Açıklıyorlar: Irak Kürdistan Gey Topluluğunun Yavaş Yavaş Ortaya Çıkan Gizli Hayatları*, [Coming Out: The Secret Lives of Iraqi Kurdistan's Gay Community Slowly Emerging], 9 Kasım 2017, <http://bit.ly/2senA3t>; Al-Monitor, *LGBT Topluluğu Tanınma ve Hak Mücadelesi Vermektedir*, [LGBT Community Struggles for Recognition, Rights in Iraqi Kurdistan], 16 Haziran 2017, <http://bit.ly/2qLJA4Z>; NRT İngilizce (video), *Kürdistan Bölgesinde Eşcinsellik*, [Homosexuality in the Kurdistan Region], 9 Nisan 2017, <http://bit.ly/2ppV3UQ>.

⁶⁴⁴ " LGBTI topluluğunun üyeleri, cinsel kimliği öğrenilirse işlerini kaybettiklerini ya da farklı oldukları düşünüldüğü için ilk etapta iş bulamadıklarını bildirmektedir. (...) Anlatılanlara dayanarak HRO, LGBTI bireylerin mahremiyetlerine dikkat edilmediği için ve ayrımcılık tehdidi yüzünden cinsel sağlık sorunları da dâhil olmak üzere, sağlık çalışanlarına kendilerini tanıtmak konusunda son derece isteksiz olduklarını düşünmektedir"; UNAMI/OHCHR ile e-posta iletişimi (UNHCR ile yapılan e-posta görüşmeleri dosyalanmıştır), Ocak 2019. IraQueer, *İŞİD zulmünden kurtulanlar da dâhil olmak üzere farklı cinsel yönelimlere veya toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip bireylerin sağlık hizmetlerine ve psikolojik hizmetlere erişimde karşılaştığı zorlukların altını çizdi*; Amir Ashour ile röportaj ve e-posta söyleşi, IraQueer, Kasım 2018 ve Nisan 2019.

⁶⁴⁵ "Kürdistan Bölgesindeki LGBTI bireyler, homoseksüel olduğu düşünülen veya geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinden farklı görünen ya da farklı davranan kişilerin, halk ve polis tarafında tacize ve/veya şiddete uğrama riski altında olduğunu bildirmektedir"; UNAMI/OHCHR ile e-posta iletişimi (UNHCR ile yapılan e-posta görüşmeleri dosyalanmıştır), Ocak 2019. IraQueer tarafından 257 LGBT+ Iraklı ile yapılan röportajlara göre, LGBTI+ bireylere karşı şiddet olaylarının yüzde 32'si 2015 ve 2018 yılları arasında İKB'de meydana geldi (Orta Irak'ta yüzde 42 ve Güney Irak'ta yüzde 26 oranlarına nazaran); IraQueer, *Irak'taki LGBT+ Bireyler Açısından İnsan Haklarının Durumu*, [The

gizli tutma baskısı altında olduğu bildirilmektedir.⁶⁴⁶ Polis ve güvenlik güçlerinin, kontrol noktalarında ve gözaltı merkezlerinde farklı cinsel yönelimleri veya toplumsal cinsiyet kimlikleri olan bireyleri⁶⁴⁷ taciz ve tutuklamalar da dâhil olmak üzere, farklı şekillerde istismar ettiği bildirildi.⁶⁴⁸ Farklı cinsel yönelimlere veya toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip bireylerin özellikle IKB'de herhangi bir güvenli yer olmadığı için ticari cinsel sömürü amacıyla insan ticaretine maruz kalma "*riskini yüksek oranda*" taşıdıkları bildirilmektedir.⁶⁴⁹ IKB'de zarar görme riski taşıyan farklı cinsel yönelimlere veya toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip bireyler için özel sığınma evleri yoktur. Prensipite farklı cinsel yönelimleri veya toplumsal cinsiyet kimlikleri olan kadınlar IKB'deki kadın sığınma evlerine girebilir; fakat girebilmeleri, mağdurun polise şikâyetinde bulunmasının ardından alınacak mahkeme kararına bağlıdır.⁶⁵⁰ Farklı cinsel yönelimleri veya toplumsal cinsiyet kimlikleri olan erkeklerin ise IKB'de herhangi bir sığınma evine erişimi yoktur.⁶⁵¹ bu sebeple hem mağduru hem de ona destek sağlayanları büyük risk altında bırakacak şekilde bazı sivil toplum örgütleri onlara özel konaklama yerlerinde veya otellerde geçici konaklama imkânları sağlamaktadır.⁶⁵² Farklı cinsel yönelimlere veya toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip bireyler genellikle ailelerinden destek görmedikleri için, konaklayacak bir yer kiralayacak veya bir otel odasında kalacak maddi imkânlardan yoksundur.⁶⁵³

Irak'ın tüm bölgelerinde, farklı cinsel yönelimlere veya toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip bireylerin, cinsel yönelimleri ve/veya toplumsal cinsiyet kimliklerinin açığa çıkmasından, belirsiz cezai hükümlere göre yargılanmaktan ve yetkililer ya da başkalarının elinde daha fazla zarar görmekten korktukları için, ayrımcılık, tehdit ve şiddet olaylarını polise veya diğer yetkililere bildirmekten kaçındıkları söylenmektedir.⁶⁵⁴

State of LGBT+ Human Rights in Iraq, Haziran 2018, <https://bit.ly/2tDR5tG>, s. 15. Ayrıca bkz., MEE, 'Dünya Değişiyor': Iraklı LGBT Grubu Kampanyalarını Sokaklara Taşdı, [*The World Is Changing*]: Iraqi LGBT Group Takes Campaign to Streets], 10 Mart 2018, <https://bit.ly/2G6FrQq>; Al-Monitor, LGBT Topluluğu Tanınma ve Hak Mücadelesi Vermektedir, [*LGBT Community Struggles for Recognition, Rights in Iraqi Kurdistan*], 16 Haziran 2017, <http://bit.ly/2qLJA4Z>; NRT İngilizce (video), Kürdistan Bölgesinde Eşcinsellik, [*Homosexuality in the Kurdistan Region*], 9 Nisan 2017, <http://bit.ly/2ppV3UQ>; Kanada: Kanada Göçmenlik ve Mülteciler Kurulu, Irak: Kürdistan Bölgesinde Töre Temelli Şiddet; Mağdurlara Sunulan Devlet Koruma ve Destek Hizmetleri, [*Iraq: Honour-Based Violence in the Kurdistan Region; State Protection and Support Services Available to Victims*], 15 Şubat 2016, IRQ105424.E, www.refworld.org/docid/56d7f9974.html; Rudaw, Bir Zamanlar Canlı Canlı Gömülen Çift Cinsiyetli Birey Daha İyi Bir Yaşam Arayışıyla Kürdistan'a Kaçtı, [*Hermaphrodite once Buried Alive Fled Kurdistan in Pursuit of Better Life*], 7 Şubat 2017, <http://bit.ly/2G6jQXj>.

⁶⁴⁶ " LGBTI bireyler için daha yaygın ve daha şiddetli tehlike, ailenin şerefini sarstığını düşünerek LGBTI bireyi öldürmeye çalışan kendi ailelerinden geliyor. HRO'ya, geçtiğimiz bir buçuk yıl içinde Kürdistan Bölgesinde resmî olarak LGBTI ile ilgili töre cinayeti bildirmesi yapılmamıştır. Tüm 'töre cinayetlerinde' olduğu gibi cinayetlerin ihbar edilmemesinin sebebi ailelerin kendilerinin de cinayete karışmaları veya aileye daha fazla utanç getirmemektir. Ayrıca, mağduru tanıyanlar misilleme korkusu nedeniyle ihbar etmeyebilir. Son olarak polis bu tür konuların aile içi olduğu konular olduğunu düşünerek olayları soruşturma konusunda isteksiz olabilir. Bununla birlikte, HRO'ya, ailelerinin onları öldürmekle tehdit ettiğini ve öldürmek için de aktif olarak kendilerini aradığını bildiren bazı kişiler olmuştur"; UNAMI/OHCHR ile e-posta iletişimi (UNHCR ile yapılan e-posta görüşmeleri dosyalanmıştır), Ocak 2019. Iraqueer'e göre, aileler, farklı cinsel yönelimlere veya toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip bireylere karşı işlenen "töre cinayetleri"nin gerçek nedenlerini örtbas eder, ör. cinayetin sebebi karşı cinsten biriyle evlilik dışı bir ilişki yaşamaları olarak gösterilir. Polis, bu tür cinayetleri "aile meselesi" olarak değerlendirmekte ve soruşturmamaktadır; Amir Ashour ile röportaj ve e-posta söyleşisi, IraQueer, Kasım 2018 ve Nisan 2019. Ayrıca bkz. Rudaw, LGBT Topluluğu Kürdistan'da Kimliğini Açıklayarak Yaşamaktan Korkuyor, [*LGBT Community Fear Living Openly in Kurdistan*], 29 Ocak 2019, <https://bit.ly/2BfezJk>.

⁶⁴⁷ " Bazı durumlarda, polis, bu bireyleri tutuklamak için toplumun ahlak kurallarına aykırı davranış veya fuhuş gibi sahte suçlar ortaya atmaktadır. Bu doğrultuda, polis tehlike altında olan LGBTI bireylere hiçbir şekilde yardımcı olmamaktadır"; UNAMI/OHCHR ile e-posta iletişimi (UNHCR ile yapılan e-posta görüşmeleri dosyalanmıştır), Ocak 2019. "Benzer şekilde, queer bireyler, özellikle 'maskülen' kadınlar, 'feminen' erkekler ve trans bireyler, Kürdistan Bölgesel yönetimi altındaki Kuzey Irak'ta fiziksel istismar ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu bireylerin çoğu hakları hakkında bilgi almadan veya avukata erişim imkânından yararlanmadan gözaltına alındı"; IraQueer, Irak'taki LGBT+ Bireyler Açısından İnsan Haklarının Durumu, [*The State of LGBT+ Human Rights in Iraq*], Haziran 2018, <https://bit.ly/2tDR5tG>, s. 13-14.

⁶⁴⁸ IraQueer'e göre, tecavüz, farklı cinsel yönelimlere veya toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip bireylere karşı onları "düzeltmek" için bir araç olarak kullanılmıştır; Amir Ashour ile röportaj ve e-posta söyleşisi, IraQueer, Kasım 2018 ve Nisan 2019.

⁶⁴⁹ Riskin "feminen" davranışlar gösteren veya hormon tedavisi geçirmiş erkekler; trans bireyler ve gey olarak tanımlanan veya gey olduğu düşünülen erkekler için özellikle yüksek olduğu bildirilmektedir. Taciz, tecavüz ve cinsel istismar da dâhil olmak üzere aile içi şiddet tehditlerinden veya fiilen meydana gelen aile içi şiddetten kaçan bu bireylerin çoğu güvenli bir sığınak bulamaz, bu durum onları ticari cinsel sömürü karşı oldukça savunmasız hâle getirir. Buna ek olarak LGBT+ bireyleri için sürdürülebilir, güvenli istihdam olanaklarına erişimin son derece zor olduğu, bu sebeple de bağımsız yaşamlarının güçleştiği bildirildi"; Tohum Vakfı / Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek Hizmetleri Merkezi, Irak Kürdistan Bölgesinde İnsan Ticareti, [*Human Trafficking in the Kurdistan Region of Iraq*], Aralık 2018, <https://bit.ly/2VDLmDk>, s. 17.

⁶⁵⁰ Ayrıca bkz. Bölüm III.A.8 ("*Belirli Profil veya Koşullardaki Kadınlar ve Kız Çocukları*").

⁶⁵¹ UNAMI/OHCHR ile e-posta iletişimi (UNHCR ile yapılan e-posta görüşmeleri dosyalanmıştır), Ocak 2019; Amir Ashour ile röportaj ve e-posta söyleşisi, IraQueer, Kasım 2018 ve Nisan 2019.

⁶⁵² A.g.e." LGBT+ olarak tanımlanan bireyler, kendilerine sığınma veya koruma imkânları sağlanmadığından toplumda yüksek risk altındadır"; Tohum Vakfı / Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek Hizmetleri Merkezi, Irak Kürdistan Bölgesinde İnsan Ticareti, [*Human Trafficking in the Kurdistan Region of Iraq*], Aralık 2018, <https://bit.ly/2VDLmDk>, s. 17.

⁶⁵³ UNAMI HRO'ya göre, gerçekten sahip oldukları veya kendilerine atfedilen cinsel yönelimleri ya da toplumsal cinsiyet kimlikleri nedeniyle bu kişiler kaldıkları otelden ya da apartmandan ayrılmak zorunda kalma riski bile yaşayabilirler; UNAMI/OHCHR ile e-posta iletişimi (UNHCR ile yapılan e-posta görüşmeleri dosyalanmıştır), Ocak 2019. Ayrıca bkz., Tohum Vakfı / Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek Hizmetleri Merkezi, Irak Kürdistan Bölgesinde İnsan Ticareti, [*Human Trafficking in the Kurdistan Region of Iraq*], Aralık 2018, <https://bit.ly/2VDLmDk>, s. 17.

⁶⁵⁴ Amir Ashour ile röportaj ve e-posta söyleşisi, IraQueer, Kasım 2018 ve Nisan 2019. "Aile içi şiddete, aile meselelerine ve LGBTI bireylere yönelik genel tutumlara bakarak yetkililerin LGBTI bireylere karşı işlenen insan hakları ihlallerini soruşturmak veya kovuşturmak

UNHCR, farklı cinsel yönelimlere veya toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip bireylerin, dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak belirli bir sosyal gruba aidiyet ve/veya diğer ilgili gerekçeler nedeniyle **uluslararası mülteci koruma ihtiyacı duyması muhtemel kişiler** olduğunu düşünmektedir.⁶⁵⁵ Zulüm yapanların devlet dışı aktörler olması durumunda, zulme karşı devletin

koruma sağlaması genellikle mümkün değildir.

Farklı cinsel yönelimlere veya toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip kişilerden zulüm görmemek için kimliklerini gizlemelerinin beklenemeyeceği unutulmamalıdır.⁶⁵⁶ Karşılıklı rızaya dayalı eşcinsel ilişkilere karşı önemli cezai yaptırımlar uygulanması, zulmün silahlı gruplar ve toplum gibi devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirildiği durumlar da dâhil olmak üzere, birçok durumda devlet korumasına engel teşkil etmektedir.⁶⁵⁷

11) Kan Davaları Gibi Aşiretler Arası Çatışmaların Çözümünde Hedef Alınan Kişiler

Kan davası genellikle çok eskilere dayanan ahlak ve davranış kurallarına göre yürütülen, bir ailenin bir başka aileden birilerini öç almak için misilleme amaçlı öldürmekle tehdit etmesidir.⁶⁵⁸ Irak'ta, (geniş) aileler arasındaki çatışmalar yalnızca kasıtlı veya kasıtsız öldürmekle değil, aynı zamanda yaralama, "namusunu" lekeleme (ör. bir kadının veya kız çocuğunun kaçırılması veya tecavüze uğraması veya toplumsal olarak kabul edilemez davranışların sonucu), hırsızlık, ödenmemiş borçlar veya çözülmemiş toprak anlaşmazlıkları, su kaynaklarına veya mülke erişim gibi diğer suçlarla da tetiklenebilir.⁶⁵⁹ Aşiret

bir tarafa, ailelerinden şiddet görme riski taşıyan LGBTI bireylere herhangi bir koruma sağlamadığı görüşündeyiz. LGBTI bireyler polisin kendilerini daha çok mağdur edeceği korkusuyla, polise yaşadıkları olayları ihbar ederken kendilerini güvende hissetmemektedir"; UNAMI/OHCHR ile e-posta iletişimi (UNHCR ile yapılan e-posta görüşmeleri dosyalanmıştır), Ocak 2019. Ayrıca bkz. Dipnot 639.

⁶⁵⁵ Cinsel yönelim ve/veya toplumsal cinsiyet kimliğine dayalı mülteci statüsünün belirlenmesine ilişkin politika kılavuzluğu için karar vericiler şu kaynağa bakabilir: UNHCR *Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeler No.9: Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi 1A(2) Maddesi ve/veya 1967 Protokolü Bağlamında Cinsel Yönelime ve/veya Toplumsal Cinsiyet Kimliğine dayalı olan Mülteci Statüsü Talepleri*, [Guidelines on International Protection No. 9: Claims to Refugee Status Based on Sexual Orientation and/or Gender Identity Within the Context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or its 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees], 23 Ekim 2012, HCR/GIP/12/01, www.refworld.org/docid/50348afc2.html (bundan sonra: UNHCR, *Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeler No.9*, [Guidelines on International Protection No. 9], 23 Ekim 2012, www.refworld.org/docid/50348afc2.html).

⁶⁵⁶ A.g.e., para 30-33. Bkz. ör., Avrupa Birliği Adalet Divanı, X, Y, Z v *Minister voor Immigratie en Asiel*, c-199/12-C-201/12, 7 Kasım 2013, www.refworld.org/docid/527b94b14.html.

⁶⁵⁷ Bkz. UNHCR, *Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeler No.9*, [Guidelines on International Protection No. 9], 23 Ekim 2012, www.refworld.org/docid/50348afc2.html.

⁶⁵⁸ UNHCR, *Kan Davasına Taraf Bir Aileye veya Aşirete Mensup Olmasından Kaynaklanan Zulüm Korkusu Gerekçesiyle Bir Kişinin Mültecilerin Statüsüne Dair 1951 Sözleşmesi Kapsamında Yaptığı Mülteci Statüsü Talebine İlişkin UNHCR'nin Pozisyonu*, [UNHCR Position on Claims for Refugee Status Under the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees Based on a Fear of Persecution Due to an Individual's Membership of a Family or Clan Engaged in a Blood Feud], 17 Mart 2006, www.refworld.org/docid/44201a574.html, para 5-6 ve 16-20.

⁶⁵⁹ "Aşiret hukuku, kişiye, mülküne veya itibarına, kasıtlı veya kazara zarar veren her türlü anlaşmazlığa karşı çözüm sağlar"; POMEPS, *IŞİD'den sonra Irak'ta Hukuki Çoğulculuk ve Adalet*, [Legal Pluralism and Justice in Iraq after ISIL], 10 Eylül 2018, <https://bit.ly/2rpzPqw>. Ayrıca bkz., *Kurdistan 24, Bağdat'ta Halka Açık Parktaki Aşiret Kavgası Sivilleri Öldürdü*, [Tribal Row over Public Park in Baghdad Kills Bypassers], 3 Temmuz 2018, <http://bit.ly/2q01RZ3>; *Kurdistan24, Irak Seçim Afişini Öpen Gençlerin Videosu Neredeyse Aşiretler Arası Kan Davasına Neden Oluyordu*, [Video of Youth Kissing Iraqi Election Poster Nearly Causes Tribal Feud], 21 Nisan 2018, <https://bit.ly/2QhE32s>; *The New Arab, Aşiretler Arası Kan Davaları Irak'ın Basra Eyaletinde Korku Yayıyor*, [Tribal Feuds Spread Fear in Iraq's Basra Province], 19 Ocak 2018, <http://bit.ly/2Crh5Og>; *Niqash, Aşiretlerin Adalet Kuralları: Basra'da, 'Terör Geleneği' Korkuya ve İsrafa Neden Olmaktadır*, [Tribal Justice Rules: In Basra, 'Terrorism by Tradition' Causes Fear and Waste], 22 Kasım 2017, <http://bit.ly/2CsDIY0>; *Niqash, Iraklı Aşiretler, Kendi Adaletlerini Kendileri Sağlıyor, Facebook'taki 'Troll'lere Yaptıklarının Bedelini Ödetiyorlar*, [Iraqi Tribes Take Law Into Own Hands, Make Facebook Trolls Pay], 13 Temmuz 2017, <http://bit.ly/2B2NoPk>. Bazen, doktorlara ve öğretmenlere gibi (ör. başarısız bir ameliyat veya sınavlarda başarısızlık durumunda) bazı meslek gruplarına karşı meslek kurallarına aykırı davranışlarına ilişkin suçlamalar olduğunda akrabalar ve aşiretlerin misilleme yaptıkları bildirilmektedir; *The Arab Weekly, Tıp Doktorluğu, Irak'ta Kaybolan Meslekler Arasındadır*, [Medical Doctors, a Disappearing Profession in Iraq], 31 Mart 2019, <https://bit.ly/2Gz8Os2>; *France 24, Iraklı Doktorlar, Bir Yandan Başkalarının Hayatlarını Kurtarıırken Bir Yandan İntikam Tehdidi Yüzünden Kendi Hayatlarının Tehdit Altında Olduğunu Söyledi*, [Iraq Doctors Say Vendettas Threaten Their Lives as They Save Others], 28 Şubat 2019, <http://f24.my/4W2V.T>; *Niqash, Aşiretin Adalet Kuralları: Basra'da, 'Terör Geleneği' Korkuya ve İsrafa Neden Olmaktadır*, [Tribal Justice Rules: In Basra, 'Terrorism by Tradition' Causes Fear and Waste], 22 Kasım 2017, <http://bit.ly/2CsDIY0>; *Al-Monitor, Iraklı Öğretmenler Kendi Sınıflarında Güvensiz*, [Iraqi Teachers Unsafe in Own Classrooms], 31 Ocak 2017,

geleneğine göre, geniş bir ailedeki erkekler ("khamşa"), aileden biri yaralanırsa veya ölürse bunun intikamını almak zorundadır; bu katilin khamşa'sından birini öldürmek şeklinde⁶⁶⁰ ya da daha yaygın olarak maddi tazminat üzerinde anlaşmaya vararak olabilir (mağdurun ailesine "kan parası, "fasl" ya da "diyya" vererek). Böylece intikam hakkı ortadan kalkar.⁶⁶¹ Kanunen yasak olmasına rağmen, aşiretler arası çatışmalar zaman zaman bir aşiretten bir ya da birkaç kız çocuğu veya kadının evlendirilmek için diğer aşirete vermesiyle çözülür ("fasliyah").⁶⁶² Ciddi olaylarda, failin aşireti failin "şerefini kırabilir" ve kendisiyle beraber ailesinin de (geçici veya kalıcı) aşiretten atılmasını emredebilir.⁶⁶³ "Töre cinayetleri" ya da bir aşiret liderinin öldürülmesi gibi çok ciddi durumlarda, aşiretler suçluya idam cezası verebilir.⁶⁶⁴

Aşiretlerin aralarındaki anlaşmazlıkları barışçıl yollarla çözemediği durumlarda, anlaşmazlıklar kan davalarına dönüşebilir ("tha'r"). Ağır silahların kullanıldığı silahlı çatışmalarla birlikte, kaçırımlar ve cinayetlerin olduğu kan davalarının, özellikle IŞİD'e karşı savaşan silahlı savaşçıların geri dönüşü ile

<https://bit.ly/2DUaePo>. Benzer şekilde, bir aşiret üyesini cezalandırdığı veya tutukladığında bu duruma tepki olarak polisin de aşiretler tarafından hedef alındığı bildirilmektedir; AFP, *Aşiretler, Gelenek Irak Polisinin Önünde Engel*, [Tribes, Tradition Stand in Way of Iraq Police], 23 Eylül 2017, <http://bit.ly/2NPG5oY>.

⁶⁶⁰ "Aşiretlerdeki yasal süreçler, zarar gören bireyin değil, grubun onur ve itibarını geri kazanması için, zarar gören tarafın gördüğü şiddete eşdeğer bir şiddetle karşılık verme hakkına sahip olduğu ilkesine dayalıdır. Grup, khamşa (...) olarak adlandırılır ve beş kuşak öncesi ortak bir atadan gelen tüm erkekleri kapsar. Khamşa'nın bir üyesi bir suçun ya da ciddi bir hakaretin kurbanı olursa, tüm grubun şerefine leke sürülmüş demektir. POMEPS, *IŞİD'den sonra Irak'ta Hukuki Çoğulculuk ve Adalet*, [Legal Pluralism and Justice in Iraq after ISIL], 10 Eylül 2018, <http://bit.ly/2S7In2O>.

⁶⁶¹ "Sık tekrarlanan şiddet hâline gelen bu intikam sistemini hafifletmek için, aşiret hukuku müzakere yoluyla çözüm (sahl) ve özür parası vererek (fasel) khamşa'ya şerefini geri kazanma fırsatı sunmaktadır"; POMEPS, *IŞİD'den Sonra Irak'ta Hukuki Çoğulculuk ve Adalet*, [Legal Pluralism and Justice in Iraq after ISIL], 10 Eylül 2018, <http://bit.ly/2S7In2O>. "Bazı bölgelerde, aşiretler devlet makamlarıyla işbirliği yapma konusunda isteksizdir ve 'kan parası' veya sürgün/kovulma cezası gibi kendi yasal doktrinlerini uygulamak konusunda ısrar etmektedir"; UNU-CPR, *Cezanın Sınırları*, [The Limits of Punishment], Mayıs 2018, <https://bit.ly/2z16nQC>, s. 24. "Geleneksel aşiret hukukuna göre, 'kan parası' failin aşireti tarafından mağdurun ailesine ödenir"; War on the Rocks, *Bağdat, Irak'ın Aşiretleriyle Çalışma Şansını Kaçırılmamalıdır*, [Baghdad Must Seize the Chance to Work with Iraq's Tribes], 17 Ocak 2018, <https://bit.ly/2PolhzW>. "Fasl'ın farklı türleri de dâhil olmak üzere, aşiretler arası anlaşmazlıkları çözmek için kullanılan farklı yöntemlere genel bir bakış için, ayrıca bkz. Haider Ala Hamoudi, Wasfi H. Al-Sharaa ve Aqeel Al - Dahhan, *Irak'ın Güneyinde Devlet ve Aşiret Hukukundaki Anlaşmazlıkların Çözümü: Çoğulcu İşbirliği Modeline Doğru*, [The Resolution of Disputes in State and Tribal Law in the South of Iraq: Toward a Cooperative Model of Pluralism], Pittsburgh Üniversitesi, Hukuk Çalışmaları Araştırma Makalesi Serisi, Çalışma Belgesi No. 2015-09, Nisan 2015, <http://bit.ly/1Rj976r> (bundan sonra: Hamoudi ve ark., *Irak'ın Güneyinde Devlet ve Aşiret Hukukundaki Anlaşmazlıkların Çözümü*, Nisan 2015, <http://bit.ly/1Rj976r>), s. 233-242.

⁶⁶² "Bir aşiret, kadınları 'iki grup arasındaki anlaşmazlığı çözmek için bir araç olarak' başka bir aşiretin üyeleriyle evlenmeye zorlayabilir – Irak'ın Ahval-i Şahsiye Kanunu tarafından yasaklanan bir uygulamadır"; UNU-CPR, *Cezanın Sınırları*, [The Limits of Punishment], Mayıs 2018, <https://bit.ly/2z16nQC>, s.24 Missan Üniversitesi'nde profesör olan Maytham al-Saadi'ye göre, bu uygulama zamanla değişti: "Geçmişte, fasliyeler sadece kan parası gerektiren durumlarda önerilirdi, ancak son yıllarda aşiretler arasındaki en basit anlaşmazlıkları bitirmek için bile kullanılmaktadır". Prof. Al-Saadi bu aşiret geleneğine "modern kölelik" adını vermiştir; Channel News Asia, *Irak'ta, Aşiret Geleneği Kadınların, Kız Çocuklarının Haklarını Gasp Ediyor*, [In Iraq, Tribal Traditions Rob Women, Girls of Rights], 18 Nisan 2019, <http://po.st/OTInpT>. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.8.e ("Zorla Evlendirme ve Çocuk Yaşta Evlilikler").

⁶⁶³ "'Çözümlerden' biri [...] bara'ah aşiret hukuku doktrinine ('ret') göre bir ya da birkaç üyesi IŞİD'e katılmış olan aileleri toplumdun uzaklaştırmaktır"; UNU-CPR, *Cezanın Sınırları*, [The Limits of Punishment], Mayıs 2018, <https://bit.ly/2z16nQC>, s. 24. "Fasl sadece para ödemekten ibaret değildir bunun ötesinde örneğin, bir grubun evlerini terk edip ve mağdurdan veya aşiretteki diğer kişilerin evinden uzak bir yere taşınması da gerekebilir. Bunun beraberinde failin aynı şehre, muhite veya köye tekrar dönmeyeceğine dair yazılı bir teminat da olabilir. Eğer tekrar bulunmayacağına dair söz verdiği bir yerde görülürse aşiretin deyişyle, "ceza korkusu olmadan kanı dökülebilir"; Hamoudi ve ark., *Irak'ın Güneyinde Devlet ve Aşiret Hukuku Anlaşmazlıklarının Çözümü*, [The Resolution of Disputes in State and Tribal Law in the South of Iraq], 30 Mart 2015, <http://bit.ly/2z1Hcg5>, s. 239. Ayrıca bkz. Deniz Araştırmaları Merkezi, "Biz Yoksak Güvenlik de Yok": Irak, El Anbar Vilayetinde Aşiretler ve Aşiretçilik, ["No Security Without Us": Tribes and Tribalism in Al Anbar Province, Iraq], Haziran 2014, <http://bit.ly/2NPLmZgf>, s. 12-13, 15. İhraç kararının duyurulması ve ihraç edilen bireyin karşılaştığı sonuçlar hakkında, bkz.: UNHCR, *Irak'ta Aşiret Çatışmasının Çözümü*, [Tribal Conflict Resolution in Iraq], 15 Ocak 2018, <https://www.refworld.org/docid/5a66f84f4.html>, s. 2-3 (ve kaynaklar dâhil). Ayrıca bkz. dipnot626.

⁶⁶⁴ Bkz. Bölüm III.A.8.d ("Töre"-Temelli Şiddet).

arttığı⁶⁶⁵ ve güney vilayetlerinde yaygın olduğu bildirildi.⁶⁶⁶

Verilen bilgilere göre aşiret adaleti önceden İŞİD'in egemen olduğu bölgelerde tekrar güç kazanmıştır; çünkü pek çok aşiretin İŞİD'in yaptığı zulmün suçlusu kabul edilenleri cezalandırmakta resmî adalet sisteminin etkisiz olduğunu düşündüğü söylenmektedir (ister başka aşiretlerden ister kendi aşiretlerinden İŞİD üyesi olduğu iddia edilenler)⁶⁶⁷ Aile veya aşiret ilişkilerine dayanarak gerçekten İŞİD üyesi olan veya İŞİD üyesi olduğu düşünülenlerle ilişkilendirilen ailelerden sık sık intikam alındığı söylenmektedir.⁶⁶⁸

İntikam için hedef alınmaktan korkanlar genellikle daha fazla misilleme korkusu nedeniyle polise başvurmaktan kaçınırlar,⁶⁶⁹ genellikle kendileri de aşiret üyesi olan kolluk kuvvetlerinin aşiret çatışmalarına müdahale etmekte isteksiz olduğu bildirilmektedir.⁶⁷⁰ Kan davaları misilleme, şiddet ve intikamdan oluşan uzun döngülere yol açabilir ve bazen uzun yıllar sessiz kalıp sonra birden

⁶⁶⁵ " 2003 savaşıdan sonra Irak güvenlik güçlerinin zayıflamasıyla oluşan, iktidar boşluğunu, Basra'daki birçok mahallede şiddete neden olup, yıldırma, kan parası ve intikam saldırıları yoluyla vatandaşları sömüren Güney Irak'ın tarihi aşiretleri doldurmuştur. Basra'daki çözülmemiş aşiret anlaşmazlıkları bazı yerleşim alanlarını çatışma bölgelerine dönüştürerek sıklıkla şiddetli çatışmalar yaşanmasına yol açmaktadır. Bir aşiret mensubunun öldürüldüğü her sefer, misilleme olarak intikam için öldürülme tehdidi oluşur"; Foreign Policy, Kuzey Irak Özgür Olabilir, Ancak Güney Öfkeden Kaynıyor, [Northern Iraq May Be Free, but the South Is Seething], 9 Kasım 2018, <https://bit.ly/2G5zweH>. Ayrıca bkz., Al Jazeera, Iraklı Aşiretler Asırlık Arabuluculuk Geleneği Nedeniyle Ateş Altında, [Iraqi Tribes under Fire over Age-Old Mediation Custom], 26 Aralık 2018, <https://bit.ly/2MaiOKP>; AFP, Irak'ta, Kanlı Aşiret Geleneği Artık 'Terör' Olarak Nitelendirilmektedir, [In Iraq, Bloody Tribal Custom now Classed as 'Terrorism'], 18 Kasım 2018, <https://yhoop.it/2bxuxuy>; Washington Post, Irak'taki Şiddetli Protestolar Ne Kadar Kızışabilir, [How Violent Protests in Iraq Could Escalate], 11 Eylül 2018, <https://wapo.st/2pZa0wL>; Iraqi News, Iraklı Yetkililer Şiddetli Aşiret Kavgalarının Ardından Al-Dujail Bölgesinde Sokağa Çıkma Yasağı İlan Etti, [Iraqi Authorities Declare Curfew in Al-Dujail District Following Fierce Tribal Clashes], 2 Ağustos 2018, <http://bit.ly/2PcazS4>; Kurdistan 24, Bağdat'ta Halka Açık Parktaki Aşiret Kavgası Sivilleri Öldürdü, Tribal Row over Public Park in Baghdad Kills Bypassers], 3 Temmuz 2018, <http://bit.ly/2q01RZ3>; Kurdistan 24, Süleymaniye'de Aşiret Çatışması Sonucu Sekiz Kişi Öldü, Dokuz Kişi Yaralandı, [Tribal Conflict in Sulaimani Kills Eight, Injures Nine], 18 Mart 2018, <http://bit.ly/2j4k4sk>; The New Arab, Aşiretlerin Kan Davası, Irak'ın Basra Vilayetinde Korku Yayıyor, [Tribal Feuds Spread Fear in Iraq's Basra Province], 19 Ocak 2018, <http://bit.ly/2Crh5Og>. 2018'in sonlarında, Yüksek Yargı Konseyi aşiret saldırılarını 2005 Terörle Mücadele Yasası uyarınca "terör" eylemi olarak sınıflandırdı; Kurdistan 24, Basra'da Aşiretler Arasındaki Çatışmalar On Kişiyi Öldürdü, Yaraladı, [Clashes Between Basra Tribes Kill, Injure Ten People], 12 Mart 2019, <http://bit.ly/2F1CSvH>; Irak Cumhuriyeti/Yüksek Yargı Konseyi, Yargı, Aşiret Saldırıların Terör olduğunu Belirtti, [The Judiciary Writes the End Chapter (Tribal Attack) as a Terrorist], 23 Aralık 2018, <http://bit.ly/2u6pMlr>; AFP, Irak'ta, Kanlı Aşiret Geleneği Artık 'Terör' Olarak Nitelendirilmektedir, [In Iraq, Bloody Tribal Custom now Classed as 'Terrorism'], 18 Kasım 2018, <http://bit.ly/2Y0GpCS>.

⁶⁶⁶ Foreign Policy, Kuzey Irak Özgür Olabilir, Ancak Güney Öfkeden Kaynıyor, [Northern Iraq May Be Free, but the South Is Seething], 9 Kasım 2018, <https://bit.ly/2G5zweH>; Uluslararası Barış Enstitüsü, Güney Irak'ta Protestolar Yoğunlaştı, Protestoların Ardından İstikrarsızlık mı Gelecek?, [Protests in Southern Iraq Intensify, Is Instability to Follow?], 24 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2FXFEeG>; Jane's Defense Weekly, Güney Irak'taki Aşiret Çatışmasının Artması Muhtemel, HSB Savaşçılarının Dönmesiyle ve Petrol Sektörünün Büyümesiyle Daha da Kızıştı, [Tribal Conflict in South Iraq Likely to Increase, Exacerbated by Returning PMU Fighters and Oil Sector Growth], 11 Ocak 2018, <http://bit.ly/2CRRsXN>.

⁶⁶⁷ "Bu tehditlerin çoğundan sonra, İŞİD ile bağlantısı olmakla suçlanan bireyleri tanımlayan ve 'bara'ah' ('ret') aşiret hukuku doktrinine göre bu kişilerin geçici ihracını veya kalıcı olarak sürgün edilmelerini talep eden yazılı aşiret anlaşmaları yapılmıştır. Örneğin, Irak Selahaddin vilayetinde, birkaç aşiret, İŞİD ile ilişkisi olmakla suçlanan ve dolayısıyla aşiretten kalıcı olarak kovulan 113 kişinin isimlerinin olduğu bir liste yayımladı. Diğer bölgelerde, aşiretler İŞİD ile -bağlantılı olup da geri dönenlere yönelik geçici yasaklar koymaktadır. Örneğin, Tikrit'te İŞİD üyesi olduğu iddia edilen aile üyelerinin beş yıllık bir süre için geri dönmeleri yasaklandı. Aşiret hukukuna göre, bu yasaklı kişiler geri dönerlerse öldürülebilir. (...) Ninova, Qayyarah köyünde, İŞİD mağdurlarının aileleri- yerel aşiret liderlerinin desteği ile - bir isim listesi hazırladı ve aşireti terk edeceklerine aksi hâlde sonuçlarına katlanacaklarına dair isimlerinin yanına imza atmaları için bu kişilerin evlerini ziyaret etti"; UNU-CPR, Ceza Sınırları, [The Limits of Punishment], Mayıs 2018, <https://bit.ly/2zi6nQC>, s. 11, 24. "Aşiret, eski İŞİD üyesinin evini yok etmeden önce, aşiretin sırtını döndüğü kişi aşiret hukukunun yasalar ve mahkemelerin üstünde olduğu bir ülkede korumasız kaldı"; AFP, Aşiret Adaleti, İŞİD'e Katılan Iraklıların Geri Dönmesini Bekliyor, [Tribal Justice Awaits Returning Iraqis who Joined Daesh], 14 Kasım 2017, <http://bit.ly/2AVYjvi>. Ayrıca bkz. ECFR, İŞİD Sonrası Sincar'da Uzlaşma, [Reconciliation in Sinjar after ISIS], 31 Ekim 2018, <https://bit.ly/2P3B2x7>, s. 23; The National, İŞİD Sonrası Irak'ta, Aşiret Adaleti Bağdat'taki Güvensizlik Ortamının Gölgesinde Büyümektedir, [In Post-ISIS Iraq, Tribal Justice Grows in Shadow of Baghdad Mistrust], 25 Haziran 2018, <http://bit.ly/2ykWfUc>; Asharq Al-Awsat, Anbar Aşiretleri Iraklı İŞİD Üyelerinden İntikam Almak İstiyor, [Anbar Tribes Seek Vengeance Against Iraqi ISIS Members], 17 Kasım 2017, <https://bit.ly/2F1Ufsy>. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.1.a ("İŞİD'i Desteklediği Düşünülen Siviller").

⁶⁶⁸ "Irak'ta özellikle devlet otoritesinin zayıf olduğu alanlarda etkili olan aşiret hukukunun temel ilkesi, bir suçun failinin ailesine veya aşiretine suçun toplu olarak atfedilmesidir. Bu ilke, dolayısıyla bir İŞİD üyesinin akrabalarının onun işlediği suçlardan sorumlu tutulmasına neden olur"; UNU-CPR, Ceza Sınırları, [The Limits of Punishment], Mayıs 2018, <https://bit.ly/2zi6nQC>, s. 10. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.1.b ("İŞİD'in Gerçekten Üyesi Olanların veya Üyesi Olduğu Düşünülen Kişilerin Aileleri").

⁶⁶⁹ Niqash, Aşiret Adalet Kuralları: Basra'da, 'Terör Geleneği' Korkuya ve İsrafa Neden Olmaktadır, [Tribal Justice Rules: In Basra, 'Terrorism by Tradition' Causes Fear and Waste], 22 Kasım 2017, <http://bit.ly/2CsDIY0>.

⁶⁷⁰ "Yerel güvenlik güçleri bu aşiret tartışmalarına nadiren müdahale eder ve silahlı kuvvetlerin yetersiz olması nedeniyle bu bölgeleri tamamen terk eder"; Foreign Policy, Kuzey Irak Özgür Olabilir, Ancak Güney Öfkeden Kaynıyor, [Northern Iraq May Be Free, but the South Is Seething], 9 Kasım 2018, <https://bit.ly/2G5zweH>. Ayrıca bkz. Kurdistan 24, Bağdat'ta Halka Açık Parktaki Aşiret Kavgası Sivilleri Öldürdü, [Tribal Row over Public Park in Baghdad Kills Bypassers], 3 Temmuz 2018, <http://bit.ly/2q01RZ3>; AFP, Aşiretlerin Kan Davası, Irak'ın Basra Vilayetinde Korku Yayıyor, [Tribal Feuds Spread Fear in Iraq's Basra], 19 Ocak 2018, <https://bit.ly/2EKiQP4>; War on the Rocks, Bağdat, Irak'ın Aşiretleri ile Çalışma Şansını Elde Etmelidir, [Baghdad Must Seize the Chance to Work With Iraq's Tribes], 17 Ocak 2018, <https://bit.ly/2PolhzW>; AFP, Aşiretler, Gelenek Irak Polisinin Önünde Engel, [Tradition Stand in Way of Iraq Police], 23 Eylül 2017, <http://bit.ly/2NPG5oY>. Öte yandan, anlaşmazlık yaşayan aşiret mensubu kolluk kuvvetleri kendilerini kan davasının içinde bulabilirler; bkz. ö. Bas News, Basra: Aşiretler Arası Anlaşmazlık 500 Trafik Polisini Eve Gönderdi, [Basra: Tribal Dispute Sends 500 Traffic Police Officers Home], 18 Nisan 2019, <https://bit.ly/2GzWMI0>.

alevlenebilir.⁶⁷¹ 2018 yılı Nisan ayında, Adalet Bakanlığı aşiret çatışmalarının çözümünden sorumlu bir aşiret hakem kurulu kurulacağını açıkladı. Iraklı gözlemciler, bu gelişmeyi resmî adalet sisteminin daha da zayıflatılması olarak nitelendirdi.⁶⁷²

UNHCR, kan davalarına karışan bireylerin, **dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak**, belirli bir sosyal gruba mensubiyetleri veya ilgili diğer Sözleşme gerekçelerine dayalı olarak devlet veya devlet dışı aktörlerden görebilecekleri haklı nedenlere dayanarak zulüm korkusu nedeniyle, Devletin bu tür bir zulümden koruma konusundaki genel yetersizliğini de düşünerek **uluslararası mülteci koruma ihtiyacı içinde olabilecek kişiler** olduğunu düşünmektedir.⁶⁷³ Bununla birlikte, kan davalarına karışan bireylerin iddiaları, mülteci statüsü haricinde bırakma konusunu inceleme ihtiyacını doğurabilir.

Gerçekten IŞİD üyesi olan veya IŞİD üyesi olduğu düşünülenlerle ilişkilendirilen aileler de dâhil olmak üzere, kendi aşireti ya da başka aşiretler tarafından IŞİD'i desteklediği düşüncesi nedeniyle hedef alınan siviller için bkz. Bölüm III.A.1 a ve b. Aşiretleri tarafından "töre"ye dayalı şiddete uğrama riski altındaki farklı cinsel yönelimlere veya toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip bireyler ile kadınlar ve kız çocukları için bkz. Bölüm III.A.8.d ve III.A.10.

12) Filistinli Mülteciler

a) Merkezi Hükümetin Kontrolü Altındaki Yerlerde Durum

Filistinli mülteciler, Irak halkının bazı kesimlerinde ve kolluk kuvvetlerinde var olan algı veya sezgiye göre, eski başkan Saddam Hüseyin Hükümetinden ayrıcalıklı muamele görmüş ve/veya IŞİD'i veya daha öncesinde Irak'taki El-Kaide'yi desteklemişlerdir.⁶⁷⁴ IŞİD'in ilerlemesi ve hükümete bağlı silahlı

⁶⁷¹ Kurdistan24, *Süleymaniye'deki Aşiret Çatışması Sonucu Sekiz Kişi Öldü, Dokuz Kişi Yaralandı*, [Tribal Conflict in Sulaimani Kills Eight, Injures Nine], 18 Mart 2018, <http://bit.ly/2J4K4sk>; AFP, *Aşiretlerin Kan Davası, Irak'ın Basra Vilayetinde Korku Yayıyor*, [Tribal Feuds Spread Fear in Iraq's Basra], 19 Ocak 2018, <https://bit.ly/2EkiQP4>; İraç News, *500 Mülteci Aile Kan Davası Yüzünden Diyala'ya Dönmekten Korkuyor*, [500 Refugee Families Fear Return to Diyala over Blood Feud], 4 Aralık 2016, <http://bit.ly/2CSXS9b>.

⁶⁷² Al-Monitor, *Irak'ın Yeni 'Aşiret Mahkemesi' Hukukun Üstünlüğünü Zayıflatacak mı?* [Will Iraq's New 'Tribal Court' Undermine Rule of Law?], 12 Nisan 2018, <http://almon.co/315b>; İrfaa Sawtak, 3 Nisan 2018 tarihli Arapça makale, şu adresten ulaşılabilir: <https://bit.ly/2SOBYgy>.

⁶⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz. UNHCR, *Kan Davasına Taraf Bir Aileye veya Aşirete Mensubiyetinden Kaynaklanan Zulüm Korkusuna Dayalı Olarak Bir Bireyin Mültecilerin Statüsüne Dair 1951 Sözleşmesi Altında Mülteci Statüsü Talebine İlişkin UNHCR'nin Pozisyonu*, [UNHCR Position on Claims for Refugee Status Under the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees Based on a Fear of Persecution Due to an Individual's Membership of a Family or Clan Engaged in a Blood Feud], 17 Mart 2006, www.refworld.org/docid/44201a574.html, para 5-6, 16-20 ve UNHCR, *Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeler No. 2: Uluslararası Korumaya İlişkin Kılavuz İlkeler Sayı 4: Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi ve/veya 1967 Protokolü Madde 1A(2) Bağlamında "Belirli bir Sosyal Gruba Üyelik"*, [Guidelines on International Protection No. 2: "Membership of a Particular Social Group" Within the Context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or Its 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees], 7 Mayıs 2002, www.refworld.org/docid/3d36f23f4.html.

⁶⁷⁴ Irak'taki Filistinli mülteciler, 1948'den bu yana oluşan yerinden edilme dalgalarıyla Irak'a geldi. Eski Irak hükümetleri tarafından resmî olarak mülteci olarak tanınmamalarına rağmen, Arap Birliği'nin kilit kararları ve Arap Devletlerinde Filistinlilere yönelik Muameleye İlişkin 1965 Protokolü ("*Kazablanka Protokolü*") doğrultusunda Filistinliler kendiler için elverişli bir ortam buldu. Filistinli mültecilerin hakları ulusal mevzuatla da garanti altına alındı. Eski Saddam Hüseyin Hükümeti döneminde, Filistinliler çalışma, sağlık ve eğitim hakları da dâhil olmak üzere geniş bir hak yelpazesine sahipti ve kendilerine Bağdat'taki devlete ait Baladiyat konut kompleksinde konut sağlandı veya devletten kira yardımı olarak kira bedelinin sabit tutulduğu özel mülkleri kiraladılar. Nisan 2003'te Saddam Hüseyin'in iktidardan düşüşünden sonra, Filistinli mültecilerin durumu önemli ölçüde değişti; çünkü Filistinliler eski rejimle olan ilişkilerine ve eski rejimden ayrıcalıklı muamele gördüklerine dair algının yanı sıra Sünni militan grupları destekledikleri düşüncesi nedeniyle silahlı milisler başta olmak üzere Irak halkının belirli kesimlerinin, düşmanlık ve tacizinin hedefi hâline gelmişlerdir. Baladiyat'ta ayrımcılık, işten çıkarılma, eğitim hakkından mahrum bırakılma, devlete ait konutlar ve kiralık konutlardan zorla tahliyenin yanı sıra keyfi tutuklama ve gözaltı, işkence, kaçırılma, yargısız infaz, bombalama ve havan topu saldırıları gibi birçok saldırıda hedef alındıkları bildirildi. 2007 yılına kadar, binlerce Filistinli Irak'tan kaçıp başta Suriye ve Ürdün olmak üzere başka ülkelere gitmiştir; Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları Enstitüsü, *Irak'ın Azınlıkları ve Diğer Savunmasız Gruplar*, [Iraq's Minorities and Other Vulnerable Groups], Mayıs 2013, <http://bit.ly/1PuYy4x>, s. 119-122; UNHCR, *Hatırlatma Notu: Irak'taki Filistinlileri Korumak ve Ülkeden Kaçanlar İçin İnsani Çözümler Aramak*, [Aide-Mémoire: Protecting Palestinians in Iraq and Seeking Humanitarian Solutions for Those who Fled the Country], Aralık 2006, www.refworld.org/docid/45b0fc2e2.html; Irak'ta ikamet eden Filistinlilerin Irak vatandaşlığı olabileceği hakkında "hak ve sorumluluklarda Irak vatandaşı gibi muamele görmeleri" gerektiğini belirten 2001 tarihli ve 202 sayılı RCC Kararnamesi (76 Sayılı ve 2017 tarihli Kanun). Bu belgenin yazımı sırasında, İçişleri Bakanlığı yeni kanunun yürütülmesini kolaylaştırmak için gerekli talimatları henüz yayımlamadığı için Filistinli mültecilerin yasal statüsünün bu yasadan etkilenip etkilenmediği veya nasıl etkilendiği belirsizliğini korumaktadır. Bakanlar Kurulu Sekreterliği, Irak'taki Filistinli mültecilerle ilgili düzenlemelerin hâlen geçerli olduğunu, mültecileri ve sığınmacıları etkilemeyeceğini doğruladı. Ayrıca, yukarıda belirtildiği gibi, diğer

grupların yükselişinin sonucunda 2014 ve 2017 yılları arasında Irak'taki şiddetin yeniden tırmanması, Bağdat (Filistinlilerin büyük çoğunluğunun bulunduğu yer), Ninova ve El Anbar gibi birçok yerde Irak'taki Filistinliler için güvenlik ve insan haklarının büyük oranda kötüleşmesiyle sonuçlandı.⁶⁷⁵ IŞİD'in bölgesel yenilgisinden sonra genel güvenlik durumundaki göreceli iyileşmelere rağmen,⁶⁷⁶ UNHCR, Bağdat'ta Filistinli mültecilere yönelik uyruklarına ve IŞİD ile ilişkilerine dayalı saldırılar gerçekleştiğini kayıt altına almaya devam etmektedir. Kaydedilen saldırılar arasında hem devlet hem de devlet dışı aktörler tarafından taciz, tehditler, keyfi tutuklama ve uzun süreli gözaltı, işkence, kaçırma, gasp ve öldürme yer almaktadır.⁶⁷⁷ Mart 2019 tarihi itibarıyla toplam 71 Filistinlinin, özellikle Bağdat'ta tutulduğu UNHCR tarafından bilinmektedir.⁶⁷⁸ Bu Filistinlilerin çoğunluğu genellikle terör şüphesiyle ISF tarafından gözaltına alındı. Bu tutuklulardan bazıları Terörle Mücadele Yasası'nın 4(1). Maddesi uyarınca suçlanırken⁶⁷⁹ diğerlerinin haklarında bir suçlama olmaksızın gözaltında kaldığı söylenmektedir. Bu tutukluların çoğu hücre hapsinde tutulmakta ve UNHCR ve ortak kuruluşları ne bu kişilere erişebilmektedir ne de gözaltına tutuldukları yerlerini tespit edebilmiştir.⁶⁸⁰ Yapılan bildirimler tutuklu yargılanırken teröre bağlı suçlardan tutulan kişilerin rutin olarak işkence ve kötü muameleye maruz kaldığını belirtmektedir.⁶⁸¹ İnsan hakları örgütleri, idam cezasına çarptırılan birisi de dâhil olmak üzere itirafa zorlandıkları suçlar için cezaya çarptırılan Filistinli mülteciler olduğunu belgelemiştir.⁶⁸²

Adil yargılama usullerine ve devlet korumasına erişimin Filistinliler için özellikle zor olduğu ve bu yüzden Filistinlilerin mallarına milisler ve aşiretler tarafından el konulduğu, evlerinden zorla tahliye edildikleri söylenmektedir. Bu sebeplerden dolayı Filistinlilerin istismar ve sömürünün kolay hedefi hâline geldiği bildirildi.⁶⁸³ Filistinliler, istismarın faileri ile yetkililer arasındaki olası bağlantılar veya polisin Filistinlilere karşı gerçekten var olan veya olduğu düşünülen olumsuz önyargısı nedeniyle durumlarını daha da kötü etkileyeceğinden korkarak genellikle bu tür olayları yetkililere bildirmekten çekinmektedir.⁶⁸⁴

Filistinli mültecilerin İçişleri Bakanlığı Mülteci İşleri Daimi Komitesi (MİDK) tarafından verilen kimlik kartları vardır.⁶⁸⁵ 2008'de yapılan bir kayıt çalışmasında, 1948'de Irak'a gelen Filistinli mültecilerin (ya da 1948'den sonra da olabilir, fakat kast edilen daha sonradan İsrail olan Filistin Mandasının o

yasalar ve kararnamele Filistinlilerin birçok hakkını korumaya devam etmektedir; UNHCR bilgi, Nisan 2019. Irak'taki Filistinli mültecilerin hukuki statüsüne ilişkin kanun ve kararnamele için bkz.: *Irak'taki Filistinli Mülteciler – İlgili Mevzuat*, [Palestinian Refugees in Iraq – Applicable Legislation], Mayıs 2019, <https://www.refworld.org/docid/5cc97cfe4.html>.

⁶⁷⁵ 2003 öncesi Filistinlilerin sayısının ülke çapında 34.000'den fazla olduğunu inanılıyordu. BM personelinin Ağustos 2003'te Irak'tan tahliyesinden önce UNHCR, bir kayıt kampanyası kapsamında 23.000 Filistinlinin kaydını yaptı. 2006 ve 2007'deki şiddet olaylarının ardından binlerce Filistinli Irak'tan kaçtı ve 2006 yılı sonunda Al-Baladiyat nüfusu 8.000'den 4.000'e düştü. 2008 yılında, İçişleri Bakanlığı Mülteci İşleri Daimi Komitesi (MİDK) tarafından ülke genelinde Filistinlilerin kaydına ilişkin bir güncelleme yapıldı ve UNHCR'nin teknik desteği ile yaklaşık 10.500 kişi kaydedildi. 2013 yılında yapılan teyit çalışmasında Filistinlilerin yaklaşık yüzde 98'inin Bağdat'ta yaşadığı (Bağdat dışındaki yerlerin o dönem ziyaret edilemediği unutulmamalı) ve sayılarının 8.400'ün üzerinde olduğu öğrenildi. Bağdat'taki Filistinlilerin sayısı, güvenliğin kötüleşmesi ve Filistinlilere yönelik saldırıların artması neticesinde 2014 yılı ortasından sonra daha da düştü. Nisan 2016'da UNHCR yeni bir doğrulama çalışması gerçekleştirdi ve 31 Mart 2019'a kadar UNHCR'ye 8,119 Filistinli mülteci kaydedildi. Bu mültecilerin büyük çoğunluğu (6,282 kişi) Bağdat'ta, sayıları daha az olmakla birlikte bir kısmı da Orta ve Güney Irak'ın diğer bölgelerinde (Musul'daki 869 Filistinli şehri IŞİD'den geri almak için yapılan askeri saldırı sırasında hasar gören konutlarda yaşamaktadır) ve İKB'de (yaklaşık 760 kişi, çoğunlukla Erbil vilayetinde) yaşamaktadır: UNHCR bilgi, Nisan 2019.

⁶⁷⁶ Bkz. Bölüm II.B. ("Güvenlik Durumu").

⁶⁷⁷ 2017 yılında UNHCR, Filistinli mültecileri de kapsayan 42 güvenlik olayını kayıtlara geçti (bunların 13'ü 2017'den önce gerçekleşti, fakat 2017'de bildirildi). Bu olaylar şunlardır: 31 ölümlü tehdit vakası, beş kaçırma (teşebbüsü), iki soygun, iki keyfi gözaltı vakası (bir tutuklu işkence gördü), bir cinayet ve bir kaybolma. 1 Ocak 2018 ve 31 Mart 2019 tarihleri arasında UNHCR, 39 ölümlü tehdit ve güvenlik tehdidi, iki cinayet, iki keyfi gözaltı ve bir kaçırma vakası da dâhil olmak üzere (yedisi 2018'den önce gerçekleşti, ancak yalnızca 2018'te bildirildi) toplam 44 güvenlik olayını kayıtlara geçirmiştir. Çoğu vakanın muhtemelen bildirilmeyeceği unutulmamalıdır; UNHCR bilgi, Nisan 2019. Ayrıca bakınız, Asharq El-Awsat, *Irak Filistinli Mültecileri Hacca Gitme Hakkından Mahrum Bırakmaya Devam Etmektedir*, [Iraq Continues to Deny Palestinian Refugees Right to Hajj], 1 Eylül 2016, <http://bit.ly/2bFoGxU>; Filistin Bilgi Merkezi, *Irak Milisleri Bağdat Yakınlarında Filistinli Mültecileri Öldürüyor*, [Iraqi Militia Kills Palestinian Refugee near Baghdad], 18 Haziran 2016, <https://bit.ly/2HtxyJE>; The New Arab, *Milisler Tarafından Kaçırılan Filistinli Irak'ta Ölü Bulundu*, [Palestinian 'Kidnapped by Militias' Found Dead in Iraq], 24 Mayıs 2016, <http://bit.ly/2msaE67>.

⁶⁷⁸ UNHCR bilgi, Nisan 2019.

⁶⁷⁹ *Irak: Terörle Mücadele Yasası (13 Sayılı 2005 Yasası)*, [Iraq: Anti-Terrorism Law (Law No. 13 of 2005)], 7 Kasım 2005, <https://www.refworld.org/docid/5bd093414.html>. Bkz. Bölüm II.E.1.a ("Iraklı Yetkililer ve Bağlantılı Güçler Tarafından Yapılan İnsan Hakları İhlalleri").

⁶⁸⁰ UNHCR bilgi, Nisan 2019.

⁶⁸¹ UNHCR Filistinli mültecilerden gözaltında işkence gördüklerine dair güvenilir beyanlar aldı. 2016 yılında UNHCR, 2016 yılı mayıs ayı sonunda yerel bir konsey ofisine girdikten sonra ortadan kaybolan ve birkaç gün sonra Bağdat'taki Adli Tıp Enstitüsü'nde belirgin işkence belirtileri ile birlikte ölü bulunan bir Filistinli mülteci olduğuna dair bildirim aldı; UNHCR, Mart 2019. Ayrıca bkz. Bölüm II.E.1.a ("Iraklı Yetkililer ve Bağlantılı Güçler Tarafından Yapılan İnsan Hakları İhlalleri").

⁶⁸² Uluslararası Af Örgütü, *Irak: BM İnsan Hakları Komitesine Sunulan Bilgiler*, 9 Haziran 2015, s. 11; HRW, *Irak: Filistinlileri Irak Hapishanelerinde Koruyun*, [Iraq: Protect Palestinians in Iraqi Prisons], 13 Aralık 2012, www.refworld.org/docid/50d02a132.html.

⁶⁸³ UNHCR bilgi, Nisan 2019.

⁶⁸⁴ UNHCR, Filistinlilerin bu nedenlerle polise başvurmadığı çok sayıda olay olduğunu öğrenmiştir. Güvenlik/koruma ile ilgili durumları bildirdikleri zaman, Filistinliler genellikle olumsuz sonuçlar ile veya polisin ilgisizliği ile karşılaşmıştır. Etkin devlet korumasına erişilmemesi nedeniyle, Filistinli mültecileri hem devlet hem de milisler veya aşiretler gibi devlet dışı aktörler tarafından yapılan insan hakları ihlallerine maruz bırakmaktadır; UNHCR bilgi, Mart 2019.

⁶⁸⁵ MİDK, Filistinlilere verilen kimlik kartlarının verilmesinden sorumludur. MİDK Filistinlilerin kayıt işlemlerine 2008 yılının ortalarında başladı.

kısından 1948'de yerinden edilen ve sonra geri dönemeyen Filistinli mültecilerdir) yanı sıra bu mültecilerin torunları da kırmızı kimlik kartları alırken 1967'de veya sonrasında gelenler ve torunları ise sarı kimlik kartları almışlardır. Bu kimlik kartları, sınır kontrol noktaları gibi birçok yerde Filistinli mültecilerin kolayca tanınmasına yol açmaktadır, bu kartlar Irak vatandaşlarının kimlik kartlarından ayırt edilebilir. Bu kimlik kartları güvenlik kontrol noktalarında genellikle tanınmaz veya itibar görmez; bu sebeple taciz, tehdit, fiziksel ve sözlü istismar, soruşturma, tutuklama ve kontrol noktalarında geçici gözaltı söz konusu olabilir.⁶⁸⁶ Hareket serbestisi üzerindeki bu kısıtlamaların etkisi zamanla daha da artar ve bu kısıtlamalar eğitim ve istihdama erişim de dâhil olmak üzere günlük yaşamın tüm yönlerini etkiler.⁶⁸⁷ Filistinli genç erkek ve kızlar, özgürce hareket edemedikleri için okulu bıraktı.⁶⁸⁸ 2018'in başından bu yana, sarı ve kırmızı kimlik kartlarının yerini alacak olan yeni kimlik kartları adım adım tanıtılmaktadır. Yeni kimlik kartları farklı kategorilerdeki Filistinliler arasında ayırım yapmamaktadır ve diğer uyruklardaki mültecilerin kartlarıyla aynıdır.⁶⁸⁹

Musul'da yaşayan Filistinliler (Ninova vilayeti) hareket serbestisine yönelik kısıtlamalardan özellikle etkilenmektedir,

ör., MİDK ofisinde veya Filistin Elçiliğinde yapılması gereken idari işlemler için Bağdat'a seyahat etmek istediğinizde (ör. doğumlar veya evlilikler gibi olayların nüfus kayıtlarına eklenmesi, kayıp veya hasar görmüş kimlik kartlarının değiştirilmesi veya pasaport verilmesi gibi) bu etkiler görülür. UNHCR, Musul'daki Filistinlilerin MİDK kartları buradaki işverenler tarafından yasal bir belge olarak kabul edilmediği için Filistinlilerin iş bulma konusunda güçlüklerle karşılaştıklarının farkındadır.⁶⁹⁰

Irak'taki Filistinliler de Hükümetin Mayıs 2018 tarihinde aldığı, Iraklı vatandaşı olmayanlara Kamu Dağıtım Sistemi (PDS) aracılığıyla gıda karnesinin dağıtılmasını askıya alma kararından etkilenmiştir. Filistinliler ayrıca hükümetin Mayıs 2018 tarihli Iraklı vatandaşı olmayanlara Kamu Dağıtım Sistemi (PDS) aracılığıyla gıda karnesinin verilmesini askıya alan kararından etkilenmiştir. 19 Mart 2019 tarihi itibarıyla Hükümet, belirli koşullar altında Filistinliler için gıda karnesinin yeniden dağıtılmasını sağlamıştır.⁶⁹¹

b) IKB Kontrolü Altındaki Yerlerin Durumu

IKB'deki çoğu Filistinli MİDK kartına ve/veya UNHCR mülteci sertifikasına sahiptir. Her iki durumda da yerel yetkililerin kontrol noktaları gibi bazı yerlerde mültecilerin belgelerini bazen tanımamalarından kaynaklanan bazı engellerin olduğu bildirilmesine rağmen, Filistinli mülteciler genel olarak IKB'de kamu hizmetlerine erişebilmektedir ve hareket serbestisine sahiptir.⁶⁹²

Filistinli mülteciler, geçerli bir MİDK kartı bulundurmaları şartıyla, Irak'tan IKB'ye kara veya hava yoluyla seyahat edebilir.

c) Irak'tan Çıkış ve Irak'a Geri Kabul

Irak dışında seyahat etmek için, 1948 yılında gelen Filistinlilerin İkamet İşleri Müdürlüğü (MoI) tarafından verilen seyahat belgesine, diğer Filistinlilerin ise Filistin Büyükelçiliği tarafından verilen bir Filistin pasaportuna sahip olmaları gerekmektedir. Buna ek olarak seyahatlerinden önce onay (bu ifadeler belgede geçmiyor olsa da, çıkış/yeniden giriş vizesi) almaları gerekmektedir.⁶⁹³ Önceden onay almadan çıkış, tüm taşınır ve taşınmaz mallara müsadere ile cezalandırılır.⁶⁹⁴ 2015 tarihli Pasaport Yasası, gayriresmî sınır noktalarından ülkeye giren veya ülkeden ayrılan herkes için en az üç yıl hapis cezası öngörmektedir.⁶⁹⁵ Buna ek olarak Ceza Kanunu, resmî belgelerde tahrifat yapanlar veya sahte belge kullananlar için azami 15 yıl hapis cezası öngörmektedir.⁶⁹⁶

⁶⁸⁶ Bu tür bildirimler hem Bağdat hem de Musul'dan alınmıştır; UNHCR bilgi, Nisan 2019.

⁶⁸⁷ UNHCR bilgi, Nisan 2019.

⁶⁸⁸ A.g.e.

⁶⁸⁹ A.g.e.

⁶⁹⁰ A.g.e.

⁶⁹¹ KDS kartını yeniden etkinleştirmek isteyen Filistinliler, tüm aile üyelerinin parmak izlerinin ve daimi oturma izninin aslının olduğu yazılı bir talep ve MİDK'den bu belgenin aslı gibi doğrulayan bir tasdik mektubunu sunmalıdır. Bu belgenin yazımı sırasında UNHCR, Filistinlilerin gıda karnelerini alıp alamadıklarından haberdar değildir; UNHCR bilgi, Nisan 2019.

⁶⁹² UNHCR bilgi, Nisan 2019. Bkz. Ör., Al Jazeera *Unutulmuş Nesiller: Irak'taki Filistinli Mülteciler*, 5 Şubat 2017, <http://aje.io/rzgt>.

⁶⁹³ Çıkış/yeniden giriş vizeleri İkamet İşleri Müdürlüğü tarafından verilmektedir. Bu çıkış ve yeniden giriş vizelerinin geçerliliği değişmektedir. Çoğu durumda çıkış vizesi üç ay için geçerli olsa da bazı durumlarda seyahat nedenine bağlı olarak bir yıla kadar verilebilir; UNHCR bilgi, Nisan 2019.

⁶⁹⁴ 1951 Siyasi Mülteci Yasası'nın 17. maddesi, mültecilerin İçişleri Bakanlığının onayını almadan Irak'tan ayrılamayacağını öngörürken 18. maddeye göre, böyle bir durumda tüm taşınır ve taşınmaz mallara yetkililer tarafından el konulması yoluyla ceza uygulanır; *Siyasi Mülteci Yasası (51 Sayılı 1971 Kanunu)*, [*The Political Refugee Act (Law No. 51 of 1971)*], 10 Nisan 1971, www.refworld.org/docid/560a498c4.html.

⁶⁹⁵ 32 Sayılı ve 2015 tarihli Kanununun 15. maddesinin 4. fıkrası; *Irak: Pasaport Kanunu (2015)* [Irak], [*Iraq: Passports Law (2015)*] [Irak], 9 Eylül 2015, www.refworld.org/docid/5c755e247.html.

⁶⁹⁶ *Ceza Kanunu (111 Sayılı ve 1969 tarihli Kanun)*, [*Penal Code (Law No. 111 of 1969)*], Temmuz 1969,

Irak dışında uzun bir süre (altı aydan fazla) kaldıktan sonra yeniden Irak'a girilmesi hâlinde uygulanan kurallar ve uygulamalarda bazı belirsizlikler vardır. MİDK'ye göre, Filistinlilere, Irak vatandaşlarıyla aynı davranılmalıdır, yani geçerli seyahat belgeleri ve çıkış/yeniden giriş izinleri (geçerlilik süresi sona ermiş olsa bile) olması şartıyla Filistinliler Irak'a tekrar kabul edilmelidir. Ancak UNHCR hem Bağdat'taki Filistin Büyükelçiliği temsilcisinden hem de Filistin toplumundan, seyahat belgelerinin geçerlilik süresinin sona ermesi hâlinde Filistinlilerin Irak'a yeniden girmesine izin verilmediğine dair bilgi almıştır. Çıkış/yeniden giriş vizelerinin geçerlilik süresinin sona ermesinin ardından yeniden giriş, ilgili Irak makamlarının takdirine bağlıdır.⁶⁹⁷

MİDK'ye kayıtlı olanlar da dâhil olmak üzere yurt dışından İKB'ye (yeniden) giriş için Filistinlilerin İKB'ye seyahat etmeden önce geçerli bir giriş vizesinin yanı sıra yanlarında geçerli bir seyahat belgesi/pasaport bulunmalıdır.⁶⁹⁸

1951 Sözleşmesi uyarınca, 1D maddesinin kapsamına giren, 1D(1) (UNRWA'dan koruma veya yardım almaya hak kazanan veya yardım alanlar) maddesinden hariç tutulan ve sonradan 1D(2) (bu koruma veya yardım sona erdiğinde) maddesi kapsamında yer alan Filistinli mülteciler, 1951 Sözleşmesinin 1C, 1E veya 1F maddelerinin uygulanmaması koşuluyla, Sözleşmenin haklarından faydalanmaya fiilen hak kazanır.⁶⁹⁹

1D maddesi kapsamında yer almayan Filistinlilerin sığınma talepleri 1951 Sözleşmesinin 1A(2) maddesi uyarınca karara bağlanmalıdır. Bu belgede yer alan risk profillerinde, ilgili menşe ülkesi bilgileri ve mülteci statüsüne uygunluk değerlendirmesine ilişkin rehber ilkeler yer alır.

B. UNHCR Genişletilmiş Yetkisi Altındaki Kriterler veya Bölgesel Anlaşmalar veya Tamamlayıcı Koruma Şekillerine Uygunluk Kapsamında Mülteci Statüsü

1951 Sözleşmesi, uluslararası mülteci koruma rejiminin temel yapıtaşını oluşturmaktadır. 1951 Sözleşmesinde yer alan mülteci statüsü kriterleri, bu kriterleri karşılayan bireylerin veya kişi grupların statülerinin usulüne uygun biçimde tanınmasını ve bu belge kapsamında korunmalarını sağlayacak şekilde yorumlanmalıdır. Yalnızca sığınmacı 1951 Sözleşmesi'nde yer alan mülteci kriterlerini karşılamadığında örneğin, başvuruya konu olan zulüm korkusunun Sözleşme gerekçelerinde yer almadığı ya da 1951 Sözleşmesi tanımının uygulanacağı eşiğe ulaşılmadığı durumlarda, ikincil koruma gibi UNHCR yetki alanı dâhilindeki ve bölgesel anlaşmalardaki daha geniş kapsamlı uluslararası koruma kriterleri incelenmelidir.⁷⁰⁰ Bu Kılavuz İlkeler'in bu kısmı 1951 Sözleşmesi 1(A) maddesinde yer alan mülteci kriterlerine uymadığı belirlenen Iraklı sığınmacıların uluslararası koruma statüsüne uygun olup olmadığını belirlemeye yarayacak yönlendirmeyi sağlamaktadır. 1951 Sözleşmesi'nde belirlenen kriterlere uymayan kişiler yine de uluslararası koruma ihtiyacı içerisinde olabilmektedir. Özellikle de 1951 Sözleşmesi'nde yer alan gerekçelerle hiçbir bağlantısı olmayan şiddet olaylarından kaçan bireyler UNHCR'nin yetki alanı veya bölgesel anlaşmalarda yer alan kriterler kapsamına girebilmektedir.⁷⁰¹

1) UNHCR Genişletilmiş Yetkisi Altındaki Kriterler veya Bölgesel Belgelere Göre Mülteci Statüsü

a) UNHCR Genişletilmiş Yetkisi Altındaki Kriterler

www.refworld.org/docid/452524304.html, Madde 289.

⁶⁹⁷ UNHCR bilgi, Nisan 2019.

⁶⁹⁸ A.g.e.

⁶⁹⁹ Bkz. UNHCR, *Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeler No.13: Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi 1D Maddesinin Filistinli Mültecilere Uygulanabilirliği*, Aralık 2017, HCR/GIP/17/13, <https://www.refworld.org/docid/5a1836804.html>

⁷⁰⁰ Bkz. UNHCR Yürütme Komitesi, *Tamamlayıcı Koruma Şekilleri Aracılığıyla Sağlanan Koruma Dâhil Olmak Üzere Uluslararası Koruma Sağlamaya İlişkin Karar, sayı 103 (LVI) – 2005*, [Conclusion on the Provision on International Protection Including Through

Complementary Forms of Protection, No. 103 (LVI) – 2005], 7 Ekim 2005, www.refworld.org/docid/43576e292.html

⁷⁰¹ Bölgesel anlaşmalar konusunda 1969 ABÖ Sözleşmesi'nde geçen mülteci tanımlarına bkz. Afrika Birliği Örgütü, *Afrika'daki Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen Sözleşme ("ABÖ Sözleşmesi")*, [Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa ("OAU Convention")], 10 Eylül 1969, 1001 U.N.T.S. 45, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b36018.html> ve Cartagena Bildirisi, *Cartagena Mülteciler Bildirisi*, [Cartagena Declaration on Refugees], Orta Amerika, Meksika ve Panama'da Uluslararası Mülteci Korumasına İlişkin Kolokyum, 22 Kasım 1984, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b36ec.html>. 2011 Vasıf Yönergesi'nin 15. maddesi kapsamındaki tamamlayıcı koruma türleri arasında ikincil koruma da vardır. Avrupa Birliği, *Mülteciler veya İkincil Korumaya Uygun Kişilere Tek Tip Statü Verilmesi amacıyla Üçüncü Ülke Vatandaşlarının ya da Vatansız Kişilerin Uluslararası Korumadan Faydalananlar Olarak Nitelendirilmesine ve Sağlanan Korumanın İçeriğine İlişkin Standartlar Hakkında* 13 Aralık 2011 tarihli ve 2011/95/EU sayılı Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi Yönergesi (değiştirilmiş), 2011 Vasıf Yönergesi'nin 15. maddesi kapsamındaki tamamlayıcı koruma türleri arasında ikincil koruma vardır, <http://www.refworld.org/docid/4f197df02.html>.

UNHCR'nin yetkisi, 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü kapsamındaki mülteci kriterlerine uyan bireyleri kapsamakta,⁷⁰² fakat bu yetkiler art arda alınan BM Genel Kurulu ve ECOSOC kararları ile ayırım gözetmeyen şiddet veya kamu düzeninin bozulmasından kaynaklanan diğer zorla yerinden edilme durumlarını kapsayacak şekilde genişletilmiştir.⁷⁰³ Bu gelişmelerin ışığında UNHCR'nin mültecilere uluslararası koruma sağlama yetkisi, menşe ülkelerinin veya mutata ikamet yerinin dışında bulunan ve genelleşmiş şiddet veya kamu düzenini ciddi biçimde bozan olaylardan dolayı hayatlarına, vücut bütünlüklerine veya özgürlüklerine yönelik ciddi tehditten dolayı geri dönemeyen veya geri dönmek istemeyen kişileri de kapsamaktadır.⁷⁰⁴

Eskiden IŞİD'in elindeki bölgelerde, özellikle kent merkezlerinin dışındaki bölgelerde, 2017 yılı sonunda büyük askeri operasyonların sona ermesine rağmen, bir yandan Irak Güvenlik Güçleri (ISF) ve bağlı güçler ve bir yandan da IŞİD arasındaki çatışma devam ediyor. IŞİD'in artık bölge üzerinde etkili bir kontrole sahip olmamasına rağmen, hükümet IŞİD'in faaliyetlerine devam ettiği El Anbar, Diyala, Kerkük, Ninova ve Selahaddin vilayetlerinin kent merkezlerinin dışında etkili kontrol kuramamıştır. Bu bölgelerde genelleşmiş şiddetten dolayı hayata, vücut bütünlüğüne veya özgürlüğe yönelik tehditleri değerlendirmede kullanılan göstergeler şunlardır:

(i) intihar saldırıları ve bombalı araç saldırıları, bombardıman, EYP patlayıcıları ve SKPMK da dâhil olmak üzere ayırım gözetmeksizin herkese yönelmiş şiddet sonucunda hayatını kaybeden sivilin sayısı (bkz. Bölüm II.B.); (ii) güvenlik olaylarının sayısı (bkz. Bölüm II.B.) ve (iii) çatışmadan dolayı zorla yerinden edilen kişilerin sayısı (belirli bir bölgeye dönemeyen yerinden edilmiş insanların sayısı hayata, vücut bütünlüğüne veya özgürlüğe yönelik tehdidin devam ettiğine dair ilave bir gösterge sayılabilir) (bkz. Bölüm II.D)

Fakat bu tür hususlar sadece şiddetin doğrudan etkisiyle sınırlı değildir. Bu hususlar, tek başına ya da bir araya geldiğinde hayata, vücut bütünlüğüne veya özgürlüğe yönelik tehditlere neden olan çatışmalarla bağlantılı şiddetin daha uzun vadeli ve daha dolaylı sonuçlarını da kapsamaktadır. Bu bağlamda, bu konuyla ilgili bilgiler Bölüm II.B, II.E ve II. F'de verilmiştir. Bu bilgiler şu konularla ilgilidir; (i) IŞİD'in sivilin tehdit etme, sindirme, haraç alma, kaçırma ve öldürme ve hareket özgürlüğünü kısıtlama kapasitesi; (ii) güvenlik aktörleri arasındaki bölünmenin fazla olması, yolsuzluğun yaygınlığı ve güvenlik aktörlerinin düzenli olarak ceza almadan insan haklarını ihlal etmesi; (iv) yoksulluk, gıda güvenliğinin ortadan kalkması, evlerin, geçim kaynaklarının tahribatı ve mal varlıklarının kaybiyla etkisini gösteren şiddetin ve güvensiz ortamın insani durum üstündeki etkisi (v) kadınların kamu hayatına katılımının önündeki kısıtlamalar.

Bu bağlamda, UNHCR, dosyanın münferit şartlarına bağlı olarak, IŞİD'e karşı sınırlı askeri operasyonların devam ettiği ve/veya IŞİD'in yukarıda belirtilen faaliyetlere devam ettiği bölgelerden gelen bireylerin uluslararası korumaya gereksinim duyabilecekleri görüşündedir. 1951 Sözleşmesi'nde yer alan mülteci kriterlerini karşılamayanlar; genelleşmiş şiddet veya kamu düzenini ciddi ölçüde bozan olaylardan dolayı hayatları, vücut bütünlükleri ve özgürlüklerine yönelik ciddi tehdit gerekçesine dayanarak UNHCR'nin genişletilmiş yetkisi kapsamında verilen uluslararası koruma için uygun olabilir.

b) 1969 ABÖ Sözleşmesi Madde I (2) Kapsamında Mülteci Statüsü

1969 ABÖ Sözleşmesi'ne taraf olan ülkelerde uluslararası koruma talebinde bulunan Iraklılar ve mutata ikamet yeri Irak olan kişiler Irak'ın belli bölgelerinde yaşanan ve kamu düzenini ciddi olarak bozan olaylardan dolayı Irak dışında sığınma talep etmek için mutata ikamet yerlerini terk etmeye zorlandıkları gerekçesiyle bu Sözleşmenin I (2) sayılı maddesi uyarınca mülteci statüsü için gereken nitelikleri taşıyabilmektedir.⁷⁰⁵

⁷⁰² BM Genel Kurulu, *Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme*, [Convention Relating to the Status of Refugees], 28 Temmuz 1951, U.N.T.S. 189, www.refworld.org/docid/3be01b964.html, s. 137 ve BM Genel Kurulu, *Mültecilerin Statüsüne İlişkin Protokol*, [Protocol Relating to the Status of Refugees], 31 Ocak 1967, U.N.T.S. 606, www.refworld.org/docid/3ae6b3ae4.html, s. 267.

⁷⁰³ UNHCR, *Tamamlayıcı Koruma Şekilleri Aracılığıyla Sağlanan Koruma Dâhil Olmak Üzere Uluslararası Koruma Sağlama, Providing International Protection Including Through Complementary Forms of Protection*, 2 Haziran 2005, EC/55/SC/CRP.16, <http://www.refworld.org/docid/47dfb49d.html>; BM Genel Kurulu, *Uluslararası Koruma Hakkında Bilgi Notu*, [Note on International Protection], 7 Eylül 1994, A/AC.96/830, <http://www.refworld.org/docid/3f0a935f2.html>.

⁷⁰⁴ Örneğin bkz. UNHCR, *MM (Iran) / İçişleri Bakanı - Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiseri – Adına Yazılı Sunu*, [MM (Iran) v. Secretary of State for the Home Department – Written Submission on Behalf of the United Nations High Commissioner for Refugees], 3 Ağustos 2010, C5/2009/2479, <http://www.refworld.org/docid/4c6aa7db2.html>, para. 10.

⁷⁰⁵ Afrika Birliği Örgütü, *Afrika'daki Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen Sözleşme ("ABÖ Sözleşmesi")*, [Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa ("OAU Convention")], 10 Eylül 1969, 1001 U.N.T.S. 45, www.refworld.org/docid/3ae6b36018.html. 1969 ABÖ Sözleşmesi Madde I'de yer alan "mülteci" teriminin tanımı Mültecilerin Statüsü ve Mültecilere Karşı Muameleye İlişkin Bangkok İlkeleri (Bangkok İlkeleri) Madde I'e dercedilmiştir. Bkz. Asya Afrika Hukuki İstişare Örgütü

c) Cartagena Bildirisi Kapsamında Mülteci Statüsü

1969 ABÖ Sözleşmesi bağlamında, “kamu düzenini ciddi şekilde bozan olaylar” ifadesi vatandaşların hayatını, özgürlüğünü veya güvenliğini tehdit eden çatışma veya şiddet durumlarının yanı sıra kamu düzenini bozan diğer ciddi olayları kapsamaktadır.⁷⁰⁶ UNHCR, IŞİD'e karşı sınırlı askeri operasyonların devam ettiği ve/veya IŞİD'in faaliyetlerine devam ettiği alanların kamu düzenini ciddi olarak bozan olaylardan etkilenen bölgeler olduğu değerlendirmesinde bulunmaktadır. Sonuç olarak UNHCR bu bölgelerden gelen ve 1951 Mülteci Sözleşmesi'nde yer alan kriterlere uymadığı tespit edilmiş olan kişilerin kamu düzenini ciddi olarak bozan olaylar sonucu hayatlarına, özgürlük ve güvenliklerine yönelik tehditlerden dolayı mutlak ikamet yerlerini terk etmeye zorlandıkları için 1969 ABÖ Sözleşmesinin I (2) sayılı maddesi uyarınca uluslararası koruma ihtiyacı içinde olabilecekleri değerlendirilmesinde bulunmaktadır.

Cartagena Mülteci Bildirisi'ni (“Cartagena Bildirisi”) ulusal mevzuatlarına aktarmış ülkelerin herhangi birinde uluslararası koruma başvurusu yapan Iraklı sığınmacılar genelleşmiş şiddet, iç çatışma, yaygın insan hakları ihlalleri veya kamu düzenini ciddi biçimde bozan diğer durumlardan dolayı hayatları, emniyetleri veya özgürlükleri tehdit altında olduğu gerekçesiyle mülteci statüsüne uygun sayılabilmektedir.⁷⁰⁷

UNHCR genişletilmiş yetkisi altındaki kriterleri ve 1969 ABÖ Sözleşmesinde (Bölüm III.B.1.a ve b) bahsi geçen hususlara uygun olarak UNHCR; IŞİD'e karşı sınırlı askeri operasyonların devam ettiği ve/veya IŞİD'in hareket serbestisine sahip olduğu bölgelerden gelen ve 1951 Mülteci Sözleşmesi'nde yer alan kriterlere uymadığı tespit edilen kişilerin Cartagena Bildirisi şartları uyarınca ve çatışmayla ilişkili şiddetin doğrudan veya dolaylı sonuçları biçiminde ya da bu bölgelerde silahlı aktörler tarafından işlenen ciddi insan hakları ihlalleri neticesinde oluşan kamu düzenini ciddi şekilde bozan koşullardan dolayı hayatları, güvenlik ve özgürlükleri tehdit altında olduğu gerekçesiyle uluslararası koruma ihtiyacı içinde olabilecekleri değerlendirilmesinde bulunmaktadır.

2) AB Vasıf Yönergesi Kapsamında İkincil Korumaya Uygunluk

Avrupa Birliği Üye Devletlerinde uluslararası koruma başvurusunda bulunan ve 1951 Sözleşmesi kapsamında mülteci olmadığı belirlenen Iraklılar ve mutlak ikamet yeri Irak olan kişiler, eğer Irak'ta ciddi zarar görmelerine yol açabilecek gerçek bir riskle karşılaşabilecekleri kanaatini oluşturan kayda değer gerekçeler varsa, 2011 tarihli Vasıf Yönergesi'nin 15. maddesi kapsamında ikincil korumaya uygun olabilmektedir.⁷⁰⁸ Bu Kılavuz İlkeler'in II.C kısmında sunulan bilgiler ışığında başvuru sahipleri, dosyanın

(AAHİÖ), *Mültecilerin Statüsü ve Mültecilere Karşı Muameleye İlişkin Bangkok İlkeleri* (AAHİÖ'nün 1966 Mültecilerin Statüsü ve Mültecilere Karşı Muameleye İlişkin Bangkok İlkeleri Nihai Metni, [Bangkok Principles on the Status and Treatment of Refugees (Final Text of the AALCO's 1966 Bangkok Principles on Status and Treatment of Refugees)], 24 Haziran 2001'de AAHİÖ 40. oturumunda kabul edildiği şekliyle, Yeni Delhi), <http://www.refworld.org/docid/3de5f2d52.html>.

⁷⁰⁶ 1969 ABÖ Sözleşmesinde yer alan “ciddi ölçüde kamu düzenini bozan” ifadesinin anlamı için bkz. Marina Sharpe, *1969 ABÖ Mülteci Sözleşmesi ve Bireysel Mülteci Statüsü Belirleme Bağlamında Silahlı Çatışmadan ve Diğer Şiddet Durumlarından Kaçan Kişilerin Korunması*, [The 1969 OAU Refugee Convention and the Protection of People Fleeing Armed Conflict and Other Situations of Violence in the Context of Individual Refugee Status Determination], Ocak 2013, <http://www.refworld.org/docid/50fd3edb2.html>; Alice Edwards, “Afrika'da Mülteci Statüsü Belirleme”, [“Refugee Status Determination in Africa”], 14 Afrika Uluslararası ve Karşılaştırmalı Hukuk Dergisi 204-233 (2006); UNHCR, *Sınırları Genişletmek veya Kapsamı Daraltmak? Otuz Yıl Sonra ABÖ Mülteci Tanımının Çözümlemesini Yapma*, [Extending the Limits or Narrowing the Scope? Deconstructing the OAU Refugee Definition Thirty Years On], Nisan 2005, ISSN 10207473, <http://www.refworld.org/docid/4ff168782.html>.

⁷⁰⁷ Cartagena Mülteciler Bildirisi, *Orta Amerika, Meksika ve Panama'da Mültecilerin Uluslararası Korunmasına İlişkin Kolokyum*, [Colloquium on the International Protection of Refugees in Central America, Mexico and Panama], 22 Kasım 1984, <http://www.refworld.org/docid/3ae6b36ec.html>, Bölüm III.3. Cartagena Bildirisi bağlayıcı olmayan bölgesel bir belgenin parçası olmasına rağmen, Cartagena mülteci tanımı, özellikle 15 devletin ulusal kanunlarına ve uygulamalarına dercedilmesi dolayısıyla bölgede özel bir konuma ulaşmıştır. Cartagena Bildirisi'nde yer alan mülteci tanımının yorumlanması konusunda yönlendirme için bkz: UNHCR, *Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeler No. 12: 1951 Sözleşmesinin 1A(2) Maddesi ve/veya Mülteci Statüsü ve Bölgesel Mülteci Tanımlarına İlişkin 1967 Protokolü uyarınca Silahlı Çatışma ve Şiddet Durumlarıyla İlgili Mülteci Statüsü Talebi*, [Guidelines on International Protection No. 12: Claims for Refugee Status Related to Situations of Armed Conflict and Violence under Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees and the Regional Refugee Definitions], 2 Aralık 2016, HCR/GIP/16/12, www.refworld.org/docid/583595ff4.html, para 61-85.

⁷⁰⁸ Vasıf Yönergesi kapsamında kişinin karşı karşıya olabileceği ciddi zarar riski (a) ölüm cezası veya idam veya (b) menşee ülkedeki başvuru sahibinin işkence görmesi ya da gayriirnsani veya küçük düşürücü muameleye maruz kalması veya cezalandırılması veya (c)

münferit şartlarına bağlı olmakla birlikte, devletin, devlet kurumlarının ya da devlet dışı aktörlerin elinde farklı biçimlerde ciddi zarar görmelerine (ölüm cezası veya infaz;⁷⁰⁹ veya işkence ya da insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ya da ceza)⁷¹⁰ yol açabilecek gerçek bir risk gerekçesiyle Madde 15(a) veya Madde 15(b) kapsamında ikincil korumaya ihtiyaç duyabilmektedir.⁷¹¹ Aynı şekilde, Irak'ın uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalardan etkilenmeye devam ettiği ve bu hususlarla ilgili II.B, II.C, II.D ve II.E kısımlarında sunulan bilgiler dikkate alındığında çatışmaların etkilediği bölgelerden gelen veya daha önce o bölgelerde ikamet etmiş olan başvuru sahipleri, dosyanın münferit şartlarına bağlı olmakla birlikte, ayırım gözetmeyen şiddetten kaynaklanan, hayatlarına veya şahıslarına yönelik ciddi ve bireysel tehdit gerekçesiyle 15. maddenin (c) bendi uyarınca ikincil koruma ihtiyacı duyabilmektedir.

Irak'taki silahlı çatışmalar bağlamında, ülkenin belli bir bölgesinde ayırım gözetmeyen şiddet sebebiyle başvuru sahibinin hayatına veya şahsına yönelik tehditleri değerlendirmek için dikkate alınacak faktörler arasında sivil kayıpların sayısı, güvenlikle ilgili olayların sayısı ve hayata veya vücut bütünlüğüne karşı tehdit teşkil eden uluslararası insancıl hukukun ciddi biçimde ihlalinin olup olmadığı yer almaktadır. Fakat bu hususlar şiddetin doğrudan etkisi ile sınırlı değildir, bunun yanı sıra çatışmanın insan hakları üzerindeki etkisi ve çatışmanın, Devletin ülkede insan haklarını koruma yeterliliğini ne ölçüde engellediği gibi konular da dâhil olmak üzere şiddetin daha uzun süreli ve dolaylı sonuçları da bu kapsamdadır. Irak'taki çatışmalar bağlamında ilgili faktörler şunlardır: (i) IŞİD'den geri alınan bölgelerde hükümetin etkili bir kontrol kurmamış olması ve bu kentsel alanların dışındaki bölgelerde IŞİD'in varlığını devam ettirmesi ve IŞİD'in sivilleri tehdit etme, sindirme, haraç alma, kaçırma ve öldürme ve hareket serbestisini kısıtlaması; (ii) güvenlik aktörleri arasındaki yüksek düzeyde bölünmeler, yolsuzluğun yaygınlığı ve güvenlik aktörlerinin ceza almadan düzenli olarak insan haklarını ihlal etmesi; (iv) yoksulluk, gıda güvenliğinin ortadan kalkması, evlerin, geçim kaynaklarının tahribatı ve mal varlıklarının kaybıyla etkisini gösteren şiddetin ve güvensiz ortamın insani durum üstündeki etkisi (v) kadınların kamu hayatına katılımının önündeki kısıtlamalar. Başvuru sahibinin zarar görme riskini artıran bireysel faktörleri veya koşulları göstermesine gerek olmadan bu faktörlerin, ister tek başlarına ister bir araya gelip Irak'ın belli bir bölgesinde 15. maddenin (c) bendini uygulayacak kadar ciddi olan bir duruma yol açabileceği tespit edilebilmektedir.⁷¹² Tüm ilgili kanıtlar dikkate alındıktan sonra Irak'ın başvuru sahibinin geldiği bölgesinde durumun böyle olmadığını belirlemesi hâlinde, başvuru sahibinin bireysel karakteristik özelliklerinin şiddetin niteliği ve kapsamı ile birleştiği zaman başvuru sahibinin hayatına veya şahsına karşı ciddi ve bireysel tehdidi oluşturan kişiye özel hassas durumları ortaya çıkaracak özellikler olup olmadığını değerlendirmek gerekmektedir.

C. Dâhili kaçış ya da Yer Değiştirme Alternatifi ile İlgili Dikkate Alınacak Hususlar (DKA/DYA)

Dâhili koruma alternatifi olarak da atıfta bulunulan dâhili kaçış ya da yer değiştirme alternatifinin (DKA/DYA) olup olmadığını değerlendirmeye yönelik ayrıntılı bir analitik çerçeve,⁷¹³ UNHCR

uluslararası nitelikte veya iç silahlı çatışma durumlarında ayırım gözetmeyen şiddet sebebiyle bir sivilin hayatına ya da şahsına yönelik ciddi ve bireysel tehdit olarak tanımlanır. Avrupa Birliği, *Mülteciler veya İkincil Korumaya Uygun Kişilere Tek Tip Statü Verilmesi amacıyla Üçüncü Ülke Vatandaşlarının ya da Vatansız Kişilerin Uluslararası Korumadan Faydalananlar Olarak Nitelendirilmesine ve Sağlanan Korumanın İçeriğine İlişkin Standartlar Hakkında 2011/95/EU sayılı Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi Yönergesi (değiştirilmiş)*, [Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council on Standards for the Qualification of Third-Country Nationals or Stateless Persons as Beneficiaries of International Protection, for a Uniform Status for Refugees or for Persons Eligible for Subsidiary Protection, and for the Content of the Protection Granted (Recast)], 13 Aralık 2011, <http://www.refworld.org/docid/4f06fa5e2.html>, md. 2(f), 15

⁷⁰⁹ Merkezi hükümet ve KBY tarafından ölüm cezasının yasal dayanağı, kullanımı ve uygulanması hakkında bilgi için bkz. Bölüm II.E.1 ("İnsan Hakları Durumu - Devlet Aktörleri").

⁷¹⁰ Bkz. Bölüm II.E ("İnsan Hakları Durumu").

⁷¹¹ 1951 Sözleşmesinde yer alan gerekçelerden birine uygun olarak başvuru sahiplerinin böyle bir muamele görme yönünde gerçek bir riskle karşılaşmaları durumlarda Sözleşme kapsamında bu kişilere mülteci statüsü verilmelidir (Madde 1.F kapsamında Mülteci Sözleşmesinde belirlenen korumadan faydalanamayacakları durumlar hariç). Sadece ciddi zarar görme riski ve Sözleşme gerekçelerinden birisi arasında hiçbir bağlantı olmadığı durumlarda başvuru sahibine ikincil koruma verilmelidir.

⁷¹² Bkz. Avrupa Birliği Adalet Divanı, *Elgafaji'nin Staatssecretaris van Justitie'e (Hollanda Adalet Bakanı) açtığı dava*, C-465/07, 17 Şubat 2009, <http://www.refworld.org/docid/499aaee52.html>, *Avrupa Birliği Adalet Divanı (para. 43) şöyle hükmetmiştir: (...)'da meydana gelen silahlı çatışmanın karakteristik bir özelliği olan ayırım gözetmeyen şiddetin derecesinin ilgili ülkeye veya gerekirse ilgili bölgeye geri dönen bir sivil için sadece o ülke veya bölgede bulunmasından dolayı bile o tehde maruz kalma yönünde gerçek bir risk olduğuna inanılmasını sağlayacak kadar önemli bir gerekçe düzeyine ulaştığı durumlarda başvuru sahibinin hayatına veya şahsına yönelik ciddi ve bireysel bir tehdidin varlığından istisnai olarak söz edilebilir.*"

⁷¹³ Avrupa Birliği, *Mülteciler veya İkincil Korumaya Uygun Kişilere Tek Tip Statü Verilmesi amacıyla Üçüncü Ülke Vatandaşlarının ya da Vatansız Kişilerin Uluslararası Korumadan Faydalananlar Olarak Nitelendirilmesine ve Sağlanan Korumanın İçeriğine İlişkin Standartlar Hakkında 13 Aralık 2011 tarihli 2011/95/EU sayılı Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi Yönergesi (değiştirilmiş)*, [Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council on Standards for the Qualification of Third-Country Nationals or Stateless Persons as Beneficiaries of International Protection, for a Uniform Status for Refugees or for Persons Eligible for Subsidiary Protection, and for the Content of the Protection Granted (Recast)], 13 Aralık 2011, <http://www.refworld.org/docid/4f197df02.html>, Madde 8.

Uluslararası Koruma Kılavuz İlkeleri No: 4 1951 Sözleşmesi Madde 1A(2) ve/veya Mültecilerin Statüsüne ilişkin 1967 Protokolü kapsamında "Dâhili Kaçış ya da Yer Değiştirme Alternatifi" içerisinde yer almaktadır.⁷¹⁴

Yer değiştirme olasılığının değerlendirilmesi için önerilen DKA/DYA alternatifinin uygun ve makul olup olmadığının değerlendirilmesi gerekmektedir.⁷¹⁵ Menşe ülkenin bazı bölgelerinde haklı nedenlere dayalı zulüm korkusunun tespit edilmesi hâlinde, önerilen dâhili kaçış ya da ülke içinde yer değiştirme bölgesinin ilgili birey için uygun bir alternatif olup olmadığını belirlemek için zaman alan bir değerlendirme yapılmasını gerekir. Bu değerlendirme kapsamında, korkulan ve menşe bölgesinden kaçışı tetikleyen riske yol açan koşulların yanı sıra önerilen bölgenin gelecekte güvenli ve anlamlı bir alternatif sunup sunmadığı dikkate alınmaktadır. Başvuru sahibinin kişisel durumu ve yer değiştirme bölgesindeki koşulların da dikkate alınması gerekmektedir.⁷¹⁶

Eğer iltica usullerinde DKA/DYA düşünülmüşse önerilen yer değiştirme için belli bir alan tespit edilmelidir ve belirli bir başvuru sahibi için önerilen yer değiştirme alanının uygunluğu ve makul olması ile ilgili tüm genel ve kişisel koşullar mümkün olduğunca belirlenmeli ve usulüne uygun olarak dikkate alınmalıdır. Başvuru sahibine önerilen DKA/DYA'nın uygunluğu ve makullüğünün değerlendirmesi için yeterince fırsat tanınmalıdır.⁷¹⁷

Bu Bölümde sağlanan kılavuz, 1951 Sözleşmesi (Bölüm III.A), UNHCR genişletilmiş yetkisi altındaki kriterler (Bölüm III.B.1.a) ve Cartagena Bildirisi (Bölüm III.B.1.c.) kapsamında uluslararası mülteci korumasına duyulan ihtiyacın belirlenmesi bağlamında DKA/DYA değerlendirmeleri için geçerlidir. Bu Bölümde sağlanan kılavuz Vasıf Yönergesi'nin 8. maddesi uyarınca dâhili koruma değerlendirmeleri için de geçerlidir.⁷¹⁸ Ülke içinde olası yer değiştirmenin göz önünde bulundurulması, ABÖ Sözleşmesi'nin (Bölüm III.B.1.b) I (2). Maddesi uyarınca mülteci statüsü belirlemeyle genelde ilgili değildir.⁷¹⁹

⁷¹⁴ UNHCR, *Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeleri No. 4: Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi ve/veya 1967 Protokolü Madde 1A(2) Bağlamında "Dâhili Kaçış ya da Yer Değiştirme Alternatifi"*, [Guidelines on International Protection No. 4: "Internal Flight or Relocation Alternative" Within the Context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees], HCR/GIP/03/04, 23 Temmuz 2003, <http://www.refworld.org/docid/3f2791a44.html> (bundan sonra: UNHCR, *Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeleri No. 4: "Dâhili Kaçış ya da Yer Değiştirme Alternatifi"*, [Guidelines on International Protection No. 4: "Internal Flight or Relocation Alternative"], 23 Temmuz 2003, www.refworld.org/docid/3f2791a44.html).

⁷¹⁵ AB üyesi devletlere yapılan uluslararası koruma başvurularında, 2011 tarihli Vasıf Yönergesi'nin 8. maddesi uygulanmaktadır. Hem yerindelik hem de akla yatkınlık testini içermektedir. 2011 Vasıf Yönergesi, Madde 8.

⁷¹⁶ UNHCR, *Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeleri No. 4: "Dâhili Kaçış ya da Yer Değiştirme Alternatifi"*, [Guidelines on International Protection No. 4: "Internal Flight or Relocation Alternative"], 23 Temmuz 2003, www.refworld.org/docid/3f2791a44.html, para 7. AB üyesi devletlerde uluslararası koruma başvurularına ilişkin olarak ayrıca bkz. 2011 Vasıf Yönergesi Madde 8(2). "Üye Devletler başvuruyla ilgili karar alırken ülkenin ilgili bölgesindeki genel koşulları ve başvuru sahibine özgü koşulları göz önünde bulundurur" ibaresi bu maddede geçmektedir."

⁷¹⁷ UNHCR, *Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeleri No. 4: "Dâhili Kaçış ya da Yer Değiştirme Alternatifi"*, [Guidelines on International Protection No. 4: "Internal Flight or Relocation Alternative"], 23 Temmuz 2003, www.refworld.org/docid/3f2791a44.html para 6.

⁷¹⁸ Avrupa Birliği, *Mülteciler veya İkincil Korumaya Uygun Kişilere Tek Tip Statü Verilmesi amacıyla Üçüncü Ülke Vatandaşlarının ya da Vatansız Kişilerin Uluslararası Korumadan Faydalananlar Olarak Nitelendirilmesine ve Sağlanan Korumanın İçeriğine İlişkin Standartlar Hakkında 13 Aralık 2011 tarihli 2011/95/EU sayılı Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi Yönergesi (değiştirilmiş)*, [Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council on Standards for the Qualification of Third-Country Nationals or Stateless Persons as Beneficiaries of International Protection, for a Uniform Status for Refugees or for Persons Eligible for Subsidiary Protection, and for the Content of the Protection Granted (Recast)], 13 Aralık 2011, <http://www.refworld.org/docid/4f197df02.html>, Madde 8.

⁷¹⁹ UNHCR, *Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeleri No. 4: "Dâhili Kaçış ya da Yer Değiştirme Alternatifi"*, [Guidelines on International Protection No. 4: "Internal Flight or Relocation Alternative"], 23 Temmuz 2003, www.refworld.org/docid/3f2791a44.html para 5. 1969 Sözleşmesi'nin I(2) sayılı maddesine göre mülteci tanımı genişletilerek "dışarıdan gelen saldırı, işgal, yabancı hâkimiyeti veya menşe ülkenin veya tabiiyetinin olduğu ülkenin bir kısmında veya tamamında meydana gelen ve kamu düzenini ciddi anlamda bozan olaylardan dolayı menşe ülkenin veya tabiiyetinin olduğu ülkenin dışında başka bir yerde sığınma aramak amacıyla mutlak ikamet yerini terk etmek zorunda kalan herkes" olarak değiştirilmiştir [vurgu eklenmiştir]. Aynı hususlar, Bangkok İlkeleri'nin I (2) sayılı maddesinde yer alan mülteci tanımı kapsamına giren bireyler için de geçerlidir. Bu tanım 1969 ABÖ Sözleşmesi'ndeki mülteci tanımının tamamen aynısıdır.

a. Yerindelik Analizi

a) Irak'ta DKA/DYA için uygun olmayan bölgeler

UNHCR'ye göre eskiden IŞİD tarafından kontrol edilen bölgeler veya çatışmalardan başka şekillerde etkilenen bölgeler devlet ve devlet dışı aktörler tarafından yapılan insan hakları ihlalleri ve istismların devam ettiği, bu bölgelerdeki IŞİD'in varlığının sürmesi ve devam eden IŞİD-karşıtı milis operasyonlar düşünüldüğünde DKA/DYA için uygun değildir.

UNHCR ayrıca, bu bölgelerin hassas güvenliği, siyasi ve demografik dinamikleri ve Kerkük, Hanakin (Diyala vilayeti) ve Tuz Khurmatu (Selahaddin vilayeti) bölgeleri de dâhil olmak üzere nüfus hareketleri nedeniyle durumun daha da istikrarsız hâle gelme riski nedeniyle ihtilafli bölgelerin de DKA / DYA için uygun olmadığını düşünmektedir.⁷²⁰

b) Başvuru yapanın önerilen DKA/DYA bölgesinde zulüm görme riskine maruz kalıp kalmayacağını değerlendirmek

- Başvuru sahibinin devlet veya devlete bağlı aktörlerden kaynaklanan haklı nedenlere dayalı zulüm korkusu olması durumunda, DKA/DYA seçeneğinin düşünülmesinin uygun olmadığı varsayılır.⁷²¹
- Başvuru sahibinin, IŞİD'den kaynaklı haklı nedenlere dayalı zulüm korkusu varsa, önerilen DKA/DYA'nın uygunluğu bireyin profili ve zulüm uygulayan kişilerin (IŞİD veya başka bir silahlı grup) önerilen yer değiştirme bölgesinde başvuru sahibini takip edip edemeyeceği ve etmek isteyip istemediği değerlendirilmelidir. Ayrıca devletin IŞİD veya diğer silahlı gruplar tarafından yapılan insan hakları ihlallerine karşı vatandaşları koruma yetkinliğine ilişkin olarak Bölüm II.E.3'te sunulan kanıtların dikkate alınması gerekmektedir. Başvuru sahibinin; aile, aşiret, veya mensubu olduğu topluluktan "ailenin şerefini" koruma gerekçesi gibi sebeplerle (bkz. özellikle risk profilleri 5b ve c, 9, 10, 11 ve 12) zararlı geleneksel uygulamalardan kaynaklanan haklı nedenlere dayalı zulüm görme korkusuna sahip olması hâlinde, bu aktörlerin önerilen yer değiştirme alanında başvuru sahibini aşiret, aile veya diğer bağlantılar vs. yoluyla takip etmek istediğini ve takip edebileceğini ortaya koyan deliller ışığında, bu normlar ve uygulamalar toplumun büyük kesimleri tarafından onaylanıyorsa ve Devlet bu tür ihlallere karşı koruma sağlamada kısıtlamalar yaşıyorsa DKA/DYA'nın uygun olmadığı varsayılabilir (bkz. Bölüm II.E.3).

DKA/DYA için önerilen bir alan, başvuru sahibinin kalsaydı o bölgede karşılaşıacağı ilk zulüm görme riskine maruz kalması durumunda geçerli olmayacaktır.

c) Başvuru sahibinin yer değiştirme için önerilen yerlerde zulme veya başka türden ciddi zararlara maruz bırakılma riski altında olup olmayacağını değerlendirmek

Karar verici, başvuru sahibinin evinin olduğu bölgede zulmün ilk görülen biçimiyle ilgili yukarıdaki hususlara ek olarak başvuru sahibinin önerilen DKA/DYA alanında yeni herhangi bir zulüm biçimiyle veya başka ciddi zararlar karşılaşmayacağını da belirlemelidir. UNHCR'nin *Uluslararası Koruma Kılavuz İlkeleri No: 4 'te belirttiği gibi "Dâhili Kaçış ya da Yer Değiştirme Alternatifi"*: "ülkenin bir bölümünde 1951 Sözleşmesi nedeni ile haklı nedenlere dayalı zulüm korkusu olan bir kişinin ciddi zarar göreceği başka bir bölgeye taşınması beklenemez. Başvuru sahibi, hayatını, güvenliğini, özgürlüğünü veya sağlığını ciddi riske sokan bir tehlikeye veya ciddi bir ayrımcılığa maruz kalırsa, Sözleşme gerekçelerinden biriyle bir bağlantısı olup olmadığına bakılmaksızın dâhili kaçış ya da yer değiştirme alternatifi söz konusu olmaz. Yeni risklerin değerlendirilmesinde

⁷²⁰ "Kerkük, Tuz Khurmatu ve Khanaqin son birkaç yılda en kötü kargaşayı yaşadı"; ICG, *Irak'ın İhtilafli İç Sınırları Konusunda Arabuluculuğun Tekrar Canlandırılması*, [Reviving UN Mediation on Iraq's Disputed Internal Boundaries], 14 Aralık 2018, <http://bit.ly/2JwD8IE>, sf. 3. Ayrıca Bkz. Bölüm II.A.3 ("Ekim 2017 Bağımsızlık Referandumu").

⁷²¹ UNHCR, *Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeleri No. 4: "Dâhili Kaçış ya da Yer Değiştirme Alternatifi"*, [Guidelines on International Protection No. 4: "Internal Flight or Relocation Alternative"], 23 Temmuz 2003, www.refworld.org/docid/3f2791a44.html, para 7.1.b, 13-14.

genel olarak [daha geniş kapsamlı mülteci kriterleri veya] tamamlayıcı koruma şekilleri kapsamında ciddi zararların da hesaba katılması gerekir.”⁷²²

Değerlendirme, önerilen DKA/DYA'nın bölgesindeki güvenlik durumu da dâhil olmak üzere, güncel menşe ülke bilgisine dayanmalıdır.⁷²³ Örneğin, eskiden IŞİD'in elinde tuttuğu bölgelerden gelen kişilerle ilgili olarak aile ya da aşiret bağlantısı gibi kişiye atfedilen IŞİD bağlantısı nedeniyle önerilen yer değiştirme bölgesinde zulüm ya da başka ciddi zarar görme riski altında olup olmadıkları dikkatle değerlendirilmelidir (bkz. Bölüm III.A.1). Ayrıca, bir erkeğin desteğini alabileceği bir ağ içinde yer almayan bekâr, dul veya boşanmış kadınlar, insan ticareti, sömürü ve diğer istismar şekilleri de dâhil ciddi zarar görme riskiyle karşı karşıya kalabilir (bkz. Bölüm III.A.8).

- d) Önerilen DKA/DYA yer değiştirme bölgesinin uygulama, emniyet ve kanunlar açısından erişilebilir olup olmadığının değerlendirilmesi Yukarıda a) – c) maddeleri kapsamında açıklanan hususlar temelinde Irak'taki bir bölgenin bir DKA/DYA alternatifi olarak düşünülebileceği tespit edilirse bile, önerilen DKA/DYA alanının pratik, güvenli ve yasal olarak erişilebilir olup olmadığı yine değerlendirilmelidir.⁷²⁴ Irak bağlamında, bu gerekliliğin yerine getirilmesi için bireyin somut beklentilerinin değerlendirilmesi gerekir:

- **Önerilen yer değiştirme alanına güvenli bir şekilde ulaşmak ve kabul edilmek:** Bir bireyin kontrol noktalarını geçmesi ve önerilen yer değiştirme alanına kabul edilmesi, bireyin geçerli nüfus kayıt belgelerine (kimlik kartı, vatandaşlık belgesi veya pasaport) sahip olmasını gerektirir.⁷²⁵ Bireyin profiline bağlı olarak dini/etnik geçmişi, aşiret bağlantısı, menşe ülkesi, toplumsal cinsiyeti ve aile yapısı da dâhil olmak üzere, ilgili güvenlik kurumlarından güvenlik izni almak ve sponsor/garantör olmak gibi ek erişim gereksinimleri olabilir.⁷²⁶ **Önerilen yer değiştirme alanında ikamet izni alabilme:** Bölgeye bağlı olarak *muhtar* ve/veya yerel konseyden bir onay/tavsiye mektubuna ek olarak geçerli belgeler gereklidir. Bireyin profiline, özellikle de dini/etnik kökenine

⁷²² A.g.e., para. 20.

⁷²³ Bu belgenin yazımı sırasında ülkenin farklı bölgelerindeki güvenlik durumunun değerlendirilmesi için bkz. Bölüm II.B (“Güvenlik Durumu”).

⁷²⁴ UNHCR, *Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeler No. 4: “Dâhili Kaçış ya da Yer Değiştirme Alternatifi”*, [Guidelines on International Protection No. 4: “Internal Flight or Relocation Alternative”], 23 Temmuz 2003, www.refworld.org/docid/3f2791a44.html para 7.

⁷²⁵ Belgeler hakkında ayrıca bkz. Bölüm II.F (“İnsani Durum”).

⁷²⁶ 2014 ve 2017 yılları arasında IŞİD'in büyümesi ve takip eden IŞİD karşıtı askeri operasyonlardan sonra çok sayıda insan yerinden edildi, bu durum karşısında yereldeki yetkili makamlar bazı başka şartların yanı sıra sponsorluk şartları ve sıkı giriş ve ikamet kısıtlamaları getirdi ve bazı bölgelerde, Sünni Araplar başta olmak üzere IŞİD'in elindeki bölgeler veya ihtilafli bölgelerden kaçan insanlar, için neredeyse tamamen giriş yasakları getirildi. Bu belgenin yazımı sırasında, eskiden IŞİD'in hâkim olduğu bölgelerden veya çatışmadan etkilenen bölgelerden gelen kişiler için güvenlik taraması hâlen yapılmaktaydı. Eskiden IŞİD'in hâkim olduğu bölgelerden gelen kişilere çeşitli vilayetlerde giriş ve ikamet için sponsorluk şartları uygulanmaya devam ederken erişim yasakları kaldırılmıştır. Bu belgenin yazımı sırasında, Sünni Araplar başta olmak üzere eskiden IŞİD'in elindeki bölgeler veya çatışmadan etkilenen bölgelerden gelen insanlardan (Irak'a üçüncü ülkelerden gelen kişiler de dâhil) aşağıdaki vilayetlere erişim için sponsor istenmektedir: **Basra, Dikar, Missan, Muthanna ve Kadisiye vilayetleri:** Sponsor, girişi kolaylaştırmak için vilayete giriş kontrol noktasında kişiyi karşılamalıdır. Bir kişinin kontrol edilmeden vilayete girmesi hâlinde, giriş izni için sponsoruyla beraber ilgili güvenlik şubesine gitmesi gerekir. Her ne kadar güvenlik güçlerinin istisnai erişim izni verme yetkisi olsa da sponsor gösteremeyen kişilerin, profillerine ve yer değiştirme nedenlerine bağlı olarak vilayete girmeleri engellenebilir.

Dohuk vilayeti: Eskiden IŞİD'in elinde olan bölgelerden ya da çatışmalardan etkilenen bölgelerden gelen Araplar ve Telafar'dan (Ninova vilayeti) gelen Türkmenler, Hatara köyü yakınlarındaki kontrol noktasından aldıkları geçici seyahat izinleri yoksa girmeleri için sponsor bulmak zorundadırlar. Bu izin, tıbbi veya benzeri nedenlerle kısa süreli ziyaretler için verilir.

Bağdat, Babel, Diyala, Erbil, Kerbala, Kerkük, Nefes, Süleymaniye ve Vasit vilayetlerine giriş için sponsor gerekli değildir. Erbil ve Süleymaniye vilayetlerine hava yoluyla veya kara sınırlarından girmek için sponsorluk şartları 2019 başında kaldırılmıştır; UNHCR'nin eriştiği bilgiler, Nisan 2019. Bu bilgiler Refworld'de de mevcuttur: UNHCR, *Irak: Irak'ta Erişim ve İkamet Şartları Hakkında Menşe Ülke Bilgileri: Önceden IŞİD'in Elindeki Bölgelerden veya Çatışmadan Etkilenen Bölgelerden Gelen Kişilerin Önerilen Yer Değiştirme Bölgelerine Yasal Olarak Erişimi ve Bu Bölgelerde Kalmaları*, [Iraq: Country of Origin Information on Access and Residency Requirements in Iraq: Ability of Persons Origination from Formerly ISIS- Held or Conflict-Affected Areas to Legally Access and Remain in Proposed Areas of Relocation], 25 Nisan 2019, <https://www.refworld.org/docid/5cc2c30d7.html>. Güncellenmiş bilgiler Refworld'de yayımlanacaktır.

ve menşe ülkesine bağlı olarak yasal olarak ikamet almak için bazı vilayetlerdeki yerel yönetimlerden güvenlik izni ve/veya sponsor/garantör gerekmektedir.⁷²⁷

Önerilen yer değiştirme alanında uzun süreli kalmaya izin verilmesi: Eskiden IŞİD'in elinde olan bölgelerden veya çatışmadan etkilenen bölgelerden gelen kişilerin menşe bölgelerine geri dönmeleri için artan baskı karşısında, bireyin, menşe bölgesine geri dönmek için gereğinden fazla baskı altında kalmadan önerilen yer değiştirme bölgelerinde uzun süreli kalıp kalamayacağı değerlendirilmelidir.⁷²⁸ Bireyin eskiden IŞİD'in elinde olan bölgelere veya çatışmadan etkilenen bir yere dönmesi konusunda yerel yönetimler veya diğer aktörler tarafından baskı görebileceği yerler⁷²⁹ uygun bir dâhili kaçış alternatifini oluşturmaz. Erişim ve ikamet şartlarının her zaman açıkça tanımlanmadığı ve/veya uygulamanın çoğunlukla güvenlik durumuna bağlı olarak değişebilir olduğu veya değişikliklere tabi olabileceği bildirilmektedir. Sponsorluk şartları genellikle yasaya dayanmaz ve resmî olarak ilan edilmez. Bu çerçevede UNHCR, eskiden IŞİD'in elinde olan veya çatışmadan etkilenen bölgelerden gelen Sünni Araplar ve Sünni Türkmenler için DKA/DYA'nın, yetkililerin erişim ve ikamet şartlarını dayattığı ve/veya eskiden IŞİD'in elinde olan veya çatışmadan etkilenen bölgelerden gelen kişilerin menşe yerlerine geri dönmeleri konusunda baskı gördüğü bölgelerde genellikle uygun olmadığını düşünmektedir.

Bu profildeki kişilere dair olabilecek tek istisna, dosyanın münferit şartlarına dayanarak, önerilen yer değiştirme alanına yasal olarak erişebilmeleri ve orada uzun süreli kalabilecekleri olmaları olabilir.

⁷²⁷ Bölgeye bağlı olarak daha önce IŞİD'in elinde olan veya çatışmadan etkilenen bölgelerden gelen kişilerin, yasal ikamet almak için *muhtar* ve/veya yerel konseyden bir sponsor ve/veya bir onay/tavsiye mektubu almaları gereklidir. Buna ek olarak tüm bölgelerde ilgili güvenlik kurumlarından güvenlik izni almak gereklidir. Bu belgenin yazımı sırasında, UNHCR başta Sünni Araplar olmak üzere eskiden IŞİD'in elinde olan veya çatışmalardan etkilenen bölgelerden gelen (Irak'a üçüncü bir ülkeden dönen kişiler de dâhil olmak üzere) kişilerin ikametle ilgili aşağıdaki şartları yerine getirmeleri gerektiği bilgisine sahiptir:

Bağdat vilayeti: Eskiden IŞİD'in elinde olan veya çatışmalardan etkilenen bölgelerden gelen kişilerin, *muhtardan* alacakları destek mektubunun yanı sıra ikamet etmeyi planladıkları muhitten iki sponsor bulmaları gerekir.

Dohuk vilayeti: Eskiden IŞİD'in elinde olan veya çatışmalardan etkilenen bölgelerden gelen Arapların ve Telafar'dan (Ninova vilayeti) gelen Türkmenlerin, ikamet izni aldıkları yerel *Asayiş*'ten onay olarak kalışlarını resmîleştirmeleri gerekmektedir. *Asayiş*'e giderken kişiye Dohuk'a girişini kolaylaştıran sponsor eşlik etmelidir.

Diyala vilayeti: Khanaqin bölgesi dışında, eskiden IŞİD'in elinde olan veya çatışmadan etkilenen bölgelerden gelen kişilerin, ikamet etmeyi planladıkları muhitten bir sponsor bulmaları ve *muhtardan* bir destek mektubu almaları gerekmektedir. Khanaqin bölgesinde, üç yerden mektup gereklidir (muhtarlık, Milli Güvenlik ve İstihbarat).

Kerkük şehri: 16 Ekim 2017 tarihinde merkezi yönetim kontrolünün yeniden sağlanmasının ardından sponsorluk şartları kaldırıldı. Eskiden IŞİD'in elinde olan veya çatışmalardan etkilenen bölgelerden gelen kişilerden, ikamet etmeyi planladıkları muhitteki *muhtardan* bir destek mektubu talep edilmektedir.

Güney vilayetleri: Eskiden IŞİD'in elinde olan veya çatışmalardan etkilenen bölgelerden gelen kişilerin Babil, Basra, Dikar, Kerbela, Missan, Muthanna, Necef, Kadisiye ve Vasit vilayetlerinde yasal olarak ikamet etmeleri için *muhtardan* alacakları bir destek mektubunun yanı sıra yerel bir sponsor bulmaları da gerekmektedir.

Erbil ve Süleymaniye vilayetlerinde, İKB dışından gelen kişilerin ikamet kartı alabilmeleri için ikamet edecekleri muhitteki yerel *Asayiş*'e gitmeleri gerekir. Bu vilayetlerde sponsor gerekli değildir. Ancak bekâr Arap ve Türkmen erkeklerin bir yıllık yenilenebilir ikamet kartı alabilmeleri için düzenli bir iş sahibi olmaları ve işverenlerinden de destek mektubu almaları gerekmektedir. Düzenli bir işi olmayanlar sadece bir aylık yenilenebilir ikamet kartı alabilmektedir. Bir aylık ikamet kartı sahipleri, izinlerinin süresinin kısa olmasından dolayı düzenli bir iş bulmakta zorluk çekmektedir; UNHCR'nin erişebildiği bilgiler, Nisan 2019. Bu bilgiler Refworld'de de mevcuttur: UNHCR, *Irak: Irak'ta Erişim ve İkamet Şartları Hakkında Menşe Ülke Bilgileri: Eskiden IŞİD'in Elinde Olan Bölgelerden veya Çatışmadan Etkilenen Bölgelerden Gelen Kişilerin Önerilen Yer Değiştirme Bölgelerine Yasal Olarak Erişimi ve Bu Bölgelerde Kalmaları*, [Iraq: Country of Origin Information on Access and Residency Requirements in Iraq: Ability of Persons Origination from Formerly ISIS-Held or Conflict-Affected Areas to Legally Access and Remain in Proposed Areas of Relocation], 25 Nisan 2019, <https://www.refworld.org/docid/5cc2c30d7.html>.

Güncellenmiş biçimleri Refworld'de yayımlanacaktır.

⁷²⁸ "Eğer başvuru sahibi zulüm gördüğü yere geri dönmeye zorlayacak şartlar varsa ya da zulüm görebileceği veya başka şekillerde ciddi zarar görebileceği ülkedeki başka yerlere gitmek zorunda kalacaksa, önerilen bölge uygun bir dâhili kaçış ya da yer değiştirme alternatifi değildir"; UNHCR, *Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeler No. 4: "Dâhili Kaçış ya da Yer Değiştirme Alternatifi"*, [Guidelines on International Protection No. 4: "Internal Flight or Relocation Alternative"], 23 Temmuz 2003, www.refworld.org/docid/3f2791a44.html, para. 21.

⁷²⁹ Bkz. Bölüm II.D.b ("Zorla ve Erken Geri Dönüşler").

b. Akla Yatkinlık Analizi

a) Başvuru Sahibinin Kişisel Durumu

DKA/DYA'nın "makul" olup olmadığı; başvuru sahibinin yaşı, cinsiyeti, sağlık durumu, engel durumu, aile durumu ve ilişkilerinin yanı sıra eğitim ve mesleki hayatı gibi kişisel durumu dikkate alınarak dosya bazında tespit edilmelidir.⁷³⁰ Bireyin önerilen yer değiştirme alanındaki (ör. IKB'de Kürtçe ve başka yerlerde Arapça) baskın dili konuşma ve anlama yeteneği de değerlendirmenin bir parçası olmalıdır.

DKA/DYA'nın uygunluğunu değerlendirirken etnik ve/veya dini bir toplulukla olan bağları ve yer değiştirilecek bölgedeki aşiret ve aile bağlantıları çok önemlidir; çünkü bu bağlar genellikle hizmet ve istihdama erişimi sağlamanın yanı sıra belirli bir düzeyde sosyal koruma da sağlamaktadır.⁷³¹ Bu şehirler için geçerlidir, ancak bu tür bağlantıları olmayan yeni gelenlerin ayrımcılığa uğrayabileceği yarı kentsel ve kırsal alanlar için daha da doğrudur. Bu bölgeden olup kendi yakınları ile tüm bağlantılarını kaybedenler bile yeni gelmiş gibi algılanabilir. Ayrıca, ağırlıklı olarak farklı bir etnik veya dini demografiye sahip bir alan da gruplar arasındaki gizli veya açık gerginlikler nedeniyle DKA/DYA açısından uygun olmayabilir. Bu durum özellikle çoğunluğu Şii olan bölgelerdeki Sünniler için geçerli olmaktadır ve bunun tam tersi de geçerlidir. Dini veya etnik azınlık gruplarına mensup kişilerin, kendilerine belirli bir destek sağlayabilecek kendileriyle aynı topluluktan kişilerin olmadığı bir bölgeye taşınmaları beklenmemelidir.⁷³² Çocukları da ilgilendiren DKA/DYA seçeneklerinin makul olup olmadığını değerlendirirken çocuğun kendisine özgü koşullar ve devletin çocukları etkileyen bütün karar alma süreçlerinde çocuğun yüksek yararını sağlamaya ve çocuğun kendi yaşı ve olgunluğuna göre çocuğun görüşlerine ağırlık verilmesine yönelik yükümlükleri başta olmak üzere Çocuk Hakları Sözleşmesi kapsamındaki yasal yükümlülükleri göz önünde bulundurulmalıdır.⁷³³ Karar vericilerin, yetişkinler için sadece uygunsuz olduğu düşünülen seçeneklerin çocuk için çok büyük zorluk oluşturabileceği ihtimalini de yeterince dikkate almaları gerekmektedir. Bu hususlar, refakatsiz ve ailesinden ayrı düşmüş çocuklara verilmesi gereken ilave öneme dikkat çekmektedir. Irak'taki refakatsiz ve ailesinden ayrı düşmüş çocuklar söz konusu olduğunda Çocuk Hakları Sözleşmesinin 3(1) maddesine uygun olarak çocuk için DKA/DYA seçeneği değerlendirilirken çocuğun yüksek yararı dikkate alınacak ilk husus olmalıdır.⁷³⁴ UNHCR bu konuda asgari şartlardan birinin, çocuğa kendi (geniş) ailesi veya aşireti tarafından muhtemel yer değiştirme bölgesinde anlamlı bir destek sağlanması ile ilgili olduğunu düşünmektedir.

⁷³⁰ UNHCR, *Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeler No. 4: "Dâhili Kaçış ya da Yer Değiştirme Alternatifi"*, [Guidelines on International Protection No. 4: "Internal Flight or Relocation Alternative"], 23 Temmuz 2003, www.refworld.org/docid/3f2791a44.html, para 25-26.

UNHCR, engelliler ve yaşlılar gibi özel ihtiyacı olan kişiler söz konusu olduğunda önerilen bir DKA/DYA bölgesinin, başvuru sahibine o bölgede belirlenen ihtiyaçlarını sürdürülebilir ve gerektiğinde kalıcı bir şekilde karşılamak için destek olabilecek ve bunu istekli bir şekilde yapacak (geniş) aile veya aşiret üyelerinden oluşan bir destek ağına kişinin erişebilmesi durumunda makul olacağını düşünmektedir.⁷³⁵

Kadınların hareket özgürlüğüne yönelik sosyal ve dini norm kısıtlamaları, kadınların düşük istihdam oranları ve kadınların içinde bulunduğu ciddi insan hakları durumunun ışığında,⁷³⁶ UNHCR aile reisinin kadın olduğu aileler de dâhil olmak üzere ailesindeki bir erkek tarafından korunmayacak veya korunmayacağı düşünülen kadınlar için DKA/DYA'nın makul olmadığı değerlendirilmesinde bulunmaktadır.

b) Emniyet ve Güvenlik

Önerilen bir DKA/DYA bölgesi, yalnızca başvuru sahibi önerilen bölgede tehlike ve yaralanma riski olmadan emniyet ve güvenlik içinde yaşayabiliyorsa makul olacaktır.⁷³⁷ Bu koşullar yanıltıcı veya öngörülemeyen değil, kalıcı olmalıdır.⁷³⁸ Bu bağlamda Irak'taki güvenlik durumunun değişken ve istikrarsız yapısı dikkate alınmalıdır. Bu Kılavuz İlkelerin Bölüm II.B ve II. C'de sunulan bilgiler ve önerilen yer değiştirme bölgesinin güvenlik durumu hakkındaki güvenilir, güncel bilgiler önerilen DKA/DYA'nın makul olup olmadığının değerlendirilmesinde dikkate alınan önemli unsurlardır.

c) İnsan Haklarına Gösterilen Saygı ve Ekonomik Olarak Ayakta Kalma

- (i) Bir DKA / DY A önerisinin makul olması için, başvuru sahibinin yer değiştirme bölgesinde temel insan haklarından yararlanabilmesi ve insan onuruna yakışır koşullarda ekonomik olarak hayatta

⁷³¹ "ÜYEK'lerin çoğu ailelerinden borç aldıklarını söylemektedir ve bu oranın Süleymaniye'de yüzde 78, Bağdat'ta ise yüzde 63'e ulaştığı bildirilmektedir. ÜYEK'lerin yakın çevrelerine yöneldikleri zaman sadece yerinden edilme sürecinde borç alacakları zaman değildir. Bağdat (%43) ve Basra (%81), Süleymaniye (%75) ve Kerkük'te (%63) yaşayanların önemli çoğunluğu iş bulabilmek için akraba ve arkadaşlarına güvenmektedir. Bu bulgular, bu yerinden edilme yükünün yerinden edilmiş geniş aileler tarafından taşınmaya devam ettiğini göstermektedir" (vurgu eklenmiştir); Georgetown Üniversitesi / IOM, Irak'taki ÜYEK'ler Arasında Kalıcı Çözümlere Erişim: Yerinden Edilmede Üç Yıl, [Access to Durable Solutions Among IDPs in Iraq: Three Years in Displacement], 12 Şubat 2019, <http://bit.ly/2H7ozZQ>, s. 32. "Belirli bir etnik veya dini grubun üyeleri, azınlık oldukları bölgelerde ayrımcılığa veya zulme maruz kalmakta ve bu durum da birçoğunu başka muhtllerde veya illerde güvenli yerler aramaya yöneltmektedir."; Freedom House, Dünyada Özgürlük 2019 - Irak, [Freedom in the World 2019 - Iraq], 4 Şubat 2019, www.ecoi.net/en/document/2002613.html. Devletin temel hizmetleri sağlamadaki eksikliklerinin, bir dereceye kadar, HSG gibi devlet dışı aktörler tarafından hizmet sağlanmasıyla giderildiği bildirilmektedir. Bununla birlikte, "[E]rişimde hakkaniyet kötüleşmektedir, çünkü hizmetler koşulludur - kime, ne ölçüde hizmet sağlanacağı ait olunan mezhep, bağlantılar veya siyasi aktivizme bağlıdır"; KAS, Alternatif Yönetişim - Devlet dışı Silahlı Gruplar ve Irak'ın Yeniden Yapılanma Süreci, [Alternative Governance - Non-State Armed Groups and the Iraqi Reconstruction Process], Araştırma Makalesi No. 3, Haziran 2018, <http://bit.ly/2X0wkFS>, s. 22. Hristiyan ÜYEK'lerin kiliseden ve inanç temelli örgütlerden para ve malzeme yardımı aldığı bildirildi. Bununla birlikte, bu tür yardımların birçok nedenden dolayı azaldığı bildirilmektedir, çünkü odak noktası eskiden IŞİD'in elinde olan bölgelerin yeniden inşasına yönelmiştir; bkz. örneğin, Rudaw, Erbil Başpiskoposu: Irak Hristiyanlarının Sadece Hayatta Kalması Değil, Gelişmesi de Gerekir, [Archbishop of Erbil: Iraq's Christians Need to Thrive, not just Survive], 13 Mart 2019, <http://bit.ly/2CprDN7>; Rudaw, Erbil Pazarının Üstünde Yaşayan Hristiyan ÜYEK'ler Evlerini Boşaltmakla Tehdit Edildi, [Christian IDPs Sheltering above Erbil Bazaar Threatened with Eviction], 5 Mart 2019, <https://bit.ly/2H8KSYz>; Uluslararası Cumhuriyet Enstitüsü, Ninova ve Ev Sahibi Topluluklardan olan Iraklı ÜYEK'lerin Sosyal ve Politik Bakış Açılıarı - Irak'ta Önemli Muhabirlerle Odak Grup ve Röportaj Çalışması, Nisan - Mayıs 2018, [Social and Political Perspectives of Iraqi IDPs from Ninewa and Their Host Communities - A Focus Group and Key Informant Interview Study in Iraq, April - May 2018], 5 Eylül 2018, <http://bit.ly/2UHmCXj>, s. 3.

⁷³² Azınlıkların güçlü siyaset ya da aşiret ağlarından yoksun olduklarını ve siyasi ve ekonomik anlamda ötekileştirildiklerini söylüyorlar, bkz. Bölüm III.A.5.a ("Dini ve Etnik Azınlık Gruplarının Üyeleri").

⁷³³ BM Genel Kurulu, Çocuk Hakları Sözleşmesi, [Convention on the Rights of the Child], 20 Kasım 1989, U.N.T.S.1577, s. 3, www.refworld.org/docid/3ae6b38f0.html, s. 3

⁷³⁴ BM Genel Kurulu, Çocuk Hakları Sözleşmesi, [Convention on the Rights of the Child], 20 Kasım 1989, U.N.T.S.1577, s. 3, www.refworld.org/docid/3ae6b38f0.html, Madde 3(1); CRC, Çocuğun Yüksek Yararının Birinci Derecede Gözetilmesi Hakkı (Madde 3, Paragraf 1) ile ilgili Genel Yorum No. 14 (2013), 29 Mayıs 2013, CRC/C/GC/14, www.refworld.org/docid/51a84b5e4.html, para 75-76.

⁷³⁵ Ayrıca bkz. Bölüm II.F ("İnsani Durum").

⁷³⁶ Bkz. Bölüm II.F.2 ("Geçim Kaynakları") ve III.A.8 ("Belirli Profil veya Koşullardaki Kadınlar ve Kız Çocukları").

⁷³⁷ UNHCR, Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeler No. 4: "Dâhili Kaçış ya da Yer Değiştirme Alternatifi", [Guidelines on International Protection No. 4: "Internal Flight or Relocation Alternative"], 23 Temmuz 2003, www.refworld.org/docid/3f2791a44.html, para. 27.

⁷³⁸ A.g.e.

kalma olanaklarına sahip olması gerekmektedir.⁷³⁹ Bu bağlamda, önerilen DKA/DYA'nın makul olup olmadığını değerlendirirken şu hususlara özellikle dikkat edilmelidir: Önerilen yer değiştirme bölgesinde yeterli barınma olanaklarına erişim

- (ii) Önerilen yer değiştirme bölgesinde temel altyapı ve içme suyu, sıhhi tesisat, elektrik, sağlık hizmetleri ve eğitim hizmetleri gibi temel hizmetlere erişim olanakları
- (iii) Geçim kaynakları fırsatlarının bulunması; ya da kendi geçimlerini (örneğin aile reisi kadın olan hane halkları, yaşlı başvuru sahipleri veya engelli başvuru sahipleri gibi) sağlaması beklenmeyen başvuru sahipleri söz konusu olduğunda yeterli bir yaşam standardına erişim sağlanması için kanıtlanmış ve sürdürülebilir destek.

Yukarıdaki (i) - (iii) maddeleri ile ilgili olarak Irak'a özel bağlam içerisinde, başvuru sahibinin ailesi, geniş ailesi veya aşiretinden oluşan sosyal ağların varlığının ve bu ağlara erişimin ne kadar önemli olduğu birçok kez belgelenmiştir.⁷⁴⁰ Bu bağlamda, önerilen yer değiştirme bölgesinde başvuru sahibiyle aynı geniş aileye veya aşirete mensup kişilerin olması tek başına, başvuru sahibinin yakınlarından anlamlı destek alabileceğine dair kanıt olarak düşünülemez; çünkü böyle bir destek için genelde başvuru sahibi ile o aile, geniş aile veya aşiret mensupları arasında önceden kurulmuş bazı sosyal ilişkiler olması gerekir. Dahası, önceden kurulmuş bu tür sosyal ilişkiler olsa bile, Irak'ın istikrarsız insani durumu, düşük kalkınma göstergeleri ve toplumun büyük bir kesimini etkileyen geniş çaplı ekonomik zorluklar karşısında, bu kişilerin uygulamada başvuru sahibine gerçek anlamda destek vermeye istekli ve bu konuda imkân sahibi olup olmadığı konusunda bir değerlendirme yapılmalıdır.

UNHCR bu arka plana bilgisini göz önünde bulundurarak sadece kişinin (i) barınmaya, (ii) sıhhi hizmetler, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlere ve (iii) geçim fırsatlarına veya yeterli yaşam standardı sağlayabilecek kanıtlanmış ve sürdürülebilir desteğe erişimi olduğu durumlarda önerilen bir DKA/DYA'nın makul olabileceği değerlendirmesinde bulunmaktadır. Ayrıca, UNHCR, yalnızca kişinin muhtemel yer değiştirme bölgesinde ailesi, geniş ailesi veya aşiretinden oluşan bir destek ağına erişimi olursa ve bu kişiler başvuru sahibine gerçekten destek olabileceklerse veya bunu istiyorlarsa, DKA/DYA'nın makul olduğu düşüncesindedir. Ülkenin birçok bölgesindeki zorlu ekonomik ve insani koşullar ışığında,⁷⁴¹ özellikle çok sayıda ÜYEK'in veya geri dönenlerin bulunduğu bölgelerde, bilhassa kamplarda veya gayriresmî yerleşimlerde yaşayanlar veya yerinden edilme sürecinden sonra tekrar hayatını kurma aşamasında olanlarla kendileri de ülke içinde yerinden edilmiş olan⁷⁴² (geniş) aile veya aşiretlerin başvuru sahibini destekleyebilecekleri genellikle düşünülmez.

Bağdat şehri ile ilgili olarak UNHCR'ye göre dış destek şartının tek istisnası yukarıda açıklanan özel hassas durumları olmayan bekâr ve beden sağlığı açısından sağlam erkekler ve çalışma çağındaki çocuğu olmayan Şii ve Sünni Arap evli çiftlerdir. Münferit şartlara bağlı olarak (yukarıda bkz. "Başvuru Sahibinin Kişisel Durumu"), bu kişiler Bağdat şehrinde aile ve/veya aşiret desteği olmadan yaşayabilirler.

Güney Irak'ın kentsel bölgeleri ile ilgili olarak UNHCR'ye göre dış destek şartının tek istisnası yukarıda açıklanan özel hassas durumları olmayan bekâr ve beden sağlığı açısından sağlam erkekler ve çalışma çağındaki çocuğu olmayan Şii Arap evli çiftlerdir. Münferit şartlara bağlı olarak (bkz. "Başvuru Sahibinin Kişisel Durumu"), bu kişiler hayatın temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek gerekli altyapı ve geçim olanaklarına sahip ve Güney Irak'ın kent bölgelerinde belli durumlarda aile ve/veya aşiret desteği olmadan geçinebilir.

Başvuru sahibine kendisine önerilen DKA/DYA'nın makul olup olmadığını değerlendirebilmesi için yeterince fırsat tanınmalıdır.⁷⁴³

⁷³⁹ A.g.e., para 28-30.

⁷⁴⁰ Bkz. Dipnot 731.

⁷⁴¹ Irak nüfusunun büyük bölümünü etkileyen geniş kapsamlı ekonomik kısıtlamalar ve yoksulluk, özellikle yüksek sayıda ÜYEK'in olduğu bölgelerde, dâhili kaçış alternatifinin makul olup olmadığını değerlendirirken dikkate alınmalıdır. Dikkate alınması gereken faktörler, özellikle geçim kaynaklarına, sığınma evlerine ve temel hizmetlere erişim konusunda başkalarına karşı verilen mücadeleyi içerir. Ayrıca bkz. Bölüm II.F ("İnsani Durum").

⁷⁴² Bkz. Bölüm II.D ("Zorla Yerinden Edilme ve Geri Dönüşler").

⁷⁴³ UNHCR, *Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeler No. 4: 1951 Sözleşmesi Madde 1A(2) ve/veya Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü Bağlamında "Dâhili Kaçış ya da Yer Değiştirme Alternatifi"*, [Guidelines on International Protection No. 4: "Internal Flight or Relocation Alternative"], HCR/GIP/03/04, 23 Temmuz 2003, <http://www.refworld.org/docid/3f2791a44.html>, para.6

c. IKB'de Dâhili Kaçış ya da Yer Değiştirme Alternatifi

a) IKB'nin DKA/DYA Olarak Makullüğü

IKB'nin makul bir DKA/DYA alternatifi olup olmadığını değerlendirmek için, karar vericiler, bölgedeki sayısı zaten yüksek olan yerinden edilmiş nüfus (Irak'taki toplam 1,7 milyon ÜYEK'lerin yüzde 40'ından fazlası ve neredeyse 250.000 Suriyeli mültecinin tümü)⁷⁴⁴ sebebiyle bölgenin hazmetme kapasitesinin sınırlı olduğu, IKB'de sosyo-ekonomik koşulların kötüleştiği ve yoksulluğun arttığı⁷⁴⁵ ve özellikle de yerinden edilmiş kişilerin kaldığı kampların dışında insani yardımın sınırlı (ve azalan oranda) olduğu konusunda endişeleri karar vericiler dikkate almalıdır.⁷⁴⁶

Özellikle kentsel alanlarda ve çevresinde yerinden edilmiş çok sayıda kişi olması sebebiyle, yerel hizmet ve altyapının zorlandığı, iş rekabetinin arttığı ve IKB genelinde yaşam standartlarında önemli bir düşüş görüldüğü bildirilmiştir.⁷⁴⁷

⁷⁴⁴ Tahmini beş milyondan fazla nüfusa sahip IKB, yaklaşık 700.000 ÜYEK ve 250.000 Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapmaya devam etmektedir. ÜYEK'ler, mülteciler, geri dönenler ve savunmasız ev sahibi topluluklar da dâhil olmak üzere yaklaşık 1,2 milyon insanın insani yardıma ihtiyacı olduğu düşünülmektedir. Finansman kısıtlamaları, 2019'da insani yardım için ihtiyaç sahiplerinin yarısından daha az (500.000) insana ulaşılmasının hedeflendiği anlamına gelmektedir. Her üç vilayette de Sumel ve Zakho (Dohuk vilayeti), Makhmour (Erbil Vilayeti) ve Süleymaniye (Süleymaniye vilayeti) de dâhil yüksek veya çok yüksek insani ihtiyaçları olan bölgeler bulunmaktadır. Erbil Bölgesindeki ihtiyaçların önem derecesinin orta derecede olduğu düşünülmektedir, ancak bu bölge tüm IKB'deki ihtiyaç sahibi insan sayısının en yüksek olduğu (tüm mültecilerin üçte biri de dâhil olmak üzere yaklaşık 321.000 kişi) bölgedir. IKB kamplarında bulunan ÜYEK'lerin çoğunluğu yakın gelecekte menşe bölgelerine dönmek niyetinde değildir; bu durum da zaten kısıtlı kaynaklar üzerindeki baskıyı daha da artırabilir. OCHA, *Irak: İnsani Müdahale Planı Ocak – Aralık 2019*, [Iraq: Humanitarian Response Plan January – December 2019], 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TyIbMb>, s. 2, 12, 13, 33, 34. UNFPA/IOM, *Nüfus Araştırması: Irak Kürdistan Bölgesi*, [Demographic Survey: Kurdistan Region of Iraq], 13 Eylül 2018, <https://bit.ly/2NXvPeV>, s. 14. "Kürdistan Bölgesel Yönetimi (KBY), çoğu zaman sığınma ve diğer temel ihtiyaçları sağlamak için kendi finansal kaynaklarına güvenerek milyonlarca mülteci ve yerinden edilmiş kişinin yükünü taşımaktadır. Kürdistan Bölgesinin mevcut her dört sakininden biri ya yerinden edilmiş bir kişi (ÜYEK) ya da bir mülteci"; Kurdistan 24, *İş Bulabilmek Irak'taki Yerinden Edilmiş Kişiler için En Büyük Sorun: IOM*, [Access to Employment Greatest Concern for Iraq's Displaced: IOM], 4 Ocak 2019, <https://bit.ly/2NKIDTG>. Ayrıca Bkz. Bölüm II.D.1 ("Dâhili Yerinden Edilme") ve II.F ("İnsani Durum").⁷⁴⁵ "Devam eden düşük petrol fiyatları, KBY'de birçok hükümet programını daraltmaya zorlayan bütçe açıklarına yol açtı"; Bertelsmann Vakfı, *BTI 2018 Ülke Raporu – Irak*, [BTI 2018 Country Report – Iraq], 2018, www.ecoi.net/en/file/local/1427413/488298_en.pdf, s. 9. IKB'deki yoksulluk seviyesi, ülkenin diğer bölgelerine göre daha düşük olmasına rağmen, IŞİD'e karşı çatışmanın başlamasından sonra 2012 yılında yüzde 3,5'ten yüzde 12,5'e yükseldi. İşsizlik oranının, ÜYEK'lerin ve mültecilerin akını nedeniyle 2014'ten önce yüzde 6,5'ten 2016'da yüzde 14'e yükseldiği bildirildi; Dünya Bankası, *Irak Ekonomisinin İzlenmesi – Ülkenin Yeniden İnşası, Ekonomik Toparlanma ve Sosyal Uyuma Doğru*, [Iraq Economic Monitor – Toward Reconstruction, Economic Recovery and Fostering Social Cohesion], 2018 Sonbahar, <http://bit.ly/2UDpN2a>, s. 9, 15. Ayrıca bkz. Bölüm II.F.2 ("Geçim Kaynakları").

⁷⁴⁶ "Kampların dışındaki ÜYEK'ler, insani yardımlardan kamplardakilerle aynı seviyede yararlanamamaktadır ve büyük ölçüde ev sahibi toplulukların cömertliğine güvenmektedir"; OCHA, Irak: "Yerinden Edilmiş Kişilere Kampta Bir Yaşamın Ötesinde Başka Seçenekler de Sunulmalıdır" – İnsani Yardım Koordinatörü, [Iraq: "Internally Displaced Persons Must Be Presented with Options Beyond Life in a Camp" – Humanitarian Coordinator], 4 Mart 2019, <https://bit.ly/2IOnO9W>. "Kentsel alanlarda özel konutlarda yaşayan Yezidiler ve ÜYEK'lerin özellikle kötümserdir, zira ÜYEK'ler, aldıkları destek sayesinde gelecekte yardım almadan yaşayabileceklerini düşünmüyor. Çoğu, mevcut desteğin yetersiz olduğunu düşünmekte ve yetersiz iş olanaklarını yardımlara bağımlı kalmalarının nedeni olarak göstermektedir"; Karma Göç Platformu, *Kuzey Irak'taki ÜYEK Algısı*, [IDP Perceptions in Northern Iraq], 27 Nisan 2017, <https://bit.ly/2ZuF3pK>, s. 3, 4. İnsani yardım ajansları fon bulmanın daha zor hâle geldiğini bildirmiştir, bunun sebebi ya donörün yorulması ya da donörün dikkatinin insani yardımdan IŞİD'in askeri yenilgisinin ardından ülkenin yeniden inşaya yönelmesidir; Irak Kürt Bölgesel Yönetimi, *Kürdistan Bölgesi hâlâ 1.5 Milyon ÜYEK ve Mülteci Barındırmaktadır*, [Kurdistan Region still Hosts about 1.5 Million IDPs and Refugees], 14 Şubat 2019, <http://bit.ly/2UIRcQa>; Rudaw, *Duhok içindeki ÜYEK Kamplarının Azalan STK Yardımları Sebebiyle Hâlâ Yardıma İhtiyaçları Var*, [IDP Camps in Duhok Still Need Help amid Decreasing NGO Assistance], 11 Şubat 2019, <https://bit.ly/2eQIWcx>; The New Humanitarian, *Yerinden Edilme Yıllar Sürdüğünden, Kuzey Irak'taki Kampların Bütünüyle Bakımdan Geçmesi Gerekli*, [As Displacement Runs to Years, Northern Iraq Camps Need an Overhaul], 25 Şubat 2019, <https://bit.ly/2Xpg1SY>; The New Humanitarian, *Irak Manşetlerden Düşerken İnsani Yardım Örgütleri Donörlerin İlgisini Kaybetmeye Başlamasından Endişe Etmektedir*, [As Iraq Slips from the Headlines, Humanitarians Worry that Aid Donors Are Beginning to Lose Interest], 2 Ağustos 2018; <https://bit.ly/2XFZ4UE>; Deutsche Welle, *Yeniden Yapılanma için Irak'ın Milyarlar İhtiyacı Var ama Donörler Yardım Yapmaktan Yorulmuş Durumda*, [Iraq Urges Billions for Reconstruction amid Donor Fatigue], 12 Şubat 2018, <https://bit.ly/2TIlr2Xd>.

⁷⁴⁷ OCHA, Irak: 2018 İnsani Müdahale Planı (Şubat 2018), [Iraq: 2018 Humanitarian Response Plan (February 2018)], 21 Mart 2018, <https://bit.ly/2Jiww7P>, s. 32. "Irak sakinleri, Suriyeli mültecilerin (ve Iraklı ÜYEK'lerin) akını nedeniyle iş ararken rekabetin giderek zorlaştığını bildirdi"; DRC/NRC / IRC / Impact Initiatives, *Evden Uzakta: Irak'taki Suriyeli mülteciler için gelecek beklentileri*, [Far From Home: Future Prospects for Syrian Refugees in Iraq], 8 Ocak 2019, <https://bit.ly/2IQEKGd>, s. 7. "Irak Kürdistan Bölgesinde (IKB), petrol fiyatlarındaki küresel düşüş, yurtiçi ve yurtdışı yatırımlardaki düşüş, devletin maaş kesintileri ve Irak ve Levant İslam Devleti'ne (IŞİD) karşı yapılan askeri müdahaleler nedeniyle zaten kısıtlı olan kaynaklar, hizmetler ve geçim olanakları; yerel halkın ve yetkililerin, uzun süredir yerinden edilmiş durumdaki ÜYEK'ler ve Suriyeli mülteci akınına yeterince cevap verilebilecek kapasitesini büyük ölçüde sınırlamıştır." ve ek olarak: "İş piyasasına erişmesi gereken ÜYEK'lerin ve mültecilerin varlığı, farklı hedef gruplar arasında önemli bir rekabet yaratmakta ve birçok alanda toplumsal anlaşmazlıklara neden olmaktadır"; Action Against Hunger, *Kürdistan'da Genç Yetişkinler için İş Olanakları Yaratmak – Nihai Bağımsız Değerlendirme*, [Creating Job Opportunities for Young Adults in Kurdistan – Final Independent Evaluation], Eylül 2018, <https://bit.ly/2Nif5rV>, s. 8, 39. "Suriyeli mülteciler ve ÜYEK'ler bugün Kürdistan nüfusunun yaklaşık yüzde 23'ünü oluşturmaktadır. Bu, istihdam ve geçim olanaklarının yanı sıra hizmetler üzerinde de bir baskı teşkil etmektedir. Kampların dışında konut için artan rekabet maliyetleri artırdı ve kalabalığın artmasına ve son çare olarak standardın altı konaklama yerlerini tercih etmeye yol açmıştır"; Migration Policy Center, *Irak Profili*, [Profile Iraq], tarihsiz, erişim tarihi 30 Nisan 2019, <https://bit.ly/2IRlptR>. Ayrıca bkz. ACTED, *ÜYEK'ler Dohuk'a Akın Ettiği için Belediye Hizmetleri Baskı Altındadır*, [Municipal Services under Pressure as IDPs Flock to Dohuk], 10 Ekim 2018, <https://bit.ly/2C4KEUX>.

IKB'deki ÜYEK'lerin iş bulmakta zorluklarla karşı karşıya oldukları bildirilmektedir ve birçoğu düzenli bir gelirden yoksun şekilde⁷⁴⁸ sadece sıradan işler bulabilmektedir.⁷⁴⁹ ÜYEK'ler, sağlık hizmetleri, eğitim ücretleri ve konaklama da dâhil geçimlerini sağlayabilecek işler bulmakta zorlanmaktadır.⁷⁵⁰

Arap ÜYEK'lerin de maruz kaldıkları olumsuz algı ve dil engelleri nedeniyle iş bulmakta zorluklarla karşı karşıya olduğu bildirilmektedir.⁷⁵¹ Kampların dışında yaşayan ÜYEK'ler, yaşam maliyetlerinin daha düşük olduğu kamplardakilerle rekabet etmekte zorlanmakta olup daha düşük ücretleri kabul etmek zorunda kalmaktadır.⁷⁵² IKB ekonomisinde baskın bir rol oynayan kamu sektörü,⁷⁵³ genellikle bölge dışından gelen Kürt olmayanlara açık değildir.⁷⁵⁴ Torpil ve kayırmacılık, IKB'de istihdamın sağlanmasında önemli faktörler olmaya devam etmektedir ve bu da orali olmayanlar için dezavantaj oluşturmaktadır.⁷⁵⁵ Geçim imkânları sınırlı olduğu için, ÜYEK haneleri temel ihtiyaçlarını karşılamak için, borç alma, çocuk yaşta evlilik ve zorla evlendirme, çocukları çalıştırma ve gıda alımını azaltma gibi olumsuz başa çıkma stratejilerine giderek daha fazla bel bağlamaktadır.⁷⁵⁶

⁷⁴⁸ IKB'de kampların dışında yaşayan ÜYEK'lerin yaklaşık yüzde 50'si ve kamplara yerleşenlerin yaklaşık yüzde 40'ı günde bir bularak yaşıyor (buna karşılık IKB'de kamp dışında kalan nüfus yüzde 20). Kamptaki ailelerin yüzde 40'ından fazlası da hayır kurumlarından aldıkları insani yardım veya desteğe bağımlıdır; UNFPA/IOM, *Nüfus Araştırması: Irak Kürdistan Bölgesi*, [Demographic Survey: Kurdistan Region of Iraq], Eylül 2018, <https://bit.ly/2NXvPeV>, s. 40, 45-46. Ayrıca bkz., IOM, *Entegre Konum Değerlendirmesi III*, [Integrated Location Assessment III], 2 Ocak 2019, <https://bit.ly/2SjPReW>, s. 36.

⁷⁴⁹ 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi Çalışmasına göre, çatışmadan doğrudan etkilenmeyen ÜYEK'lere ev sahipliği yapan vilayetler arasında iş arayan en yüksek işsiz ÜYEK oranına sahip vilayetler İKB'dedir (Dohuk vilayeti: Kamp dışında kalan ÜYEK'lerin yüzde 41'i ve kampta kalan ÜYEK'lerin yüzde 29'u sırasıyla; Erbil vilayeti: yüzde 24 ve yüzde 38; ve Süleymaniye vilayeti: yüzde 10 ve yüzde 21); OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 51. IKB İçişleri Bakanlığı Ortak Kriz Koordinasyon Merkezi Genel Müdürü Hoshang Muhammed'e göre, "[A] sayıda ÜYEK ve mültecinin geliri vardır. Bazı ÜYEK'ler Irak hükümetinden aylık tazminat alan çalışan veya emekli olmuş devlet memuru olsa da ÜYEK'lerin ve mültecilerin yüzde 65'i KBY, BM ajansları ve STK'ların yardımına muhtaçtır"; KBY, *Kürdistan Bölgesi Hâlâ yaklaşık 1,5 milyon ÜYEK ve Mülteciye Ev Sahipliği Yapmaktadır*, [Kurdistan Region still Hosts about 1.5 Million IDPs and Refugees], 14 Şubat 2019, <http://bit.ly/2UIRcQa>. Birçok ÜYEK, iş bulma umudunu kaybetmiştir (kamplardaki erkek ÜYEK'lerin yaklaşık yarısı ve kamp dışındakilerin üçte birinden fazlası) UNFPA / IOM, *Nüfus Araştırması: Irak Kürdistan Bölgesi*, [Demographic Survey: Kurdistan Region of Iraq], 13 Eylül 2018, <https://bit.ly/2NXvPeV>, s.42-43. Ayrıca bkz., IOM, *Entegre Lokasyon Değerlendirmesi III*, [Integrated Location Assessment III], 2 Ocak 2019, <https://bit.ly/2SjPReW>, s. 35.

⁷⁵⁰ IKB'deki ÜYEK'lerin daha düşük geliri haneler arasında olma olasılığı daha yüksektir: kamplara yerleşen ailelerin yüzde 80'inden fazlası ve kampların dışında yaşayanların yaklaşık yüzde 45'i 500,000 IQD'den daha az bir aylık gelire sahiptir (IKB'deki kamp dışında kalanlar arasında yüzde 35'e kıyasla); UNFPA / IOM, *Nüfus Araştırması: Irak Kürdistan Bölgesi*, [Demographic Survey: Kurdistan Region of Iraq], 13 Eylül 2018, <https://bit.ly/2NXvPeV>, s. 44. "Ekonomik krizin etkisi kamplarda ciddi şekilde hissedilmektedir; çünkü hem erkekler hem de kadınlar için kamp dışında iş imkânlarının az olması hane halkı gelirlerini ve insanların satın alma gücünü azaltmaktadır. Dükkan veya güzellik salonu işleten/işletmiş olan tüm kadın katılımcılar, gelirlerinin ekonomik krizin başlamasından beri önemli ölçüde azaldığını söylemiştir"; LSE, *Yerinden Edilme ve Kadınların Güçlendirilmesi: Irak Kürdistan Bölgesinde Yerinden Edilmiş Kadınların Sesi*, [Displacement and Women's Empowerment: Voices of Displaced Women in the Kurdistan Region of Iraq], 4 Mart 2018, <https://bit.ly/2MZrvq0>, s. 17.

⁷⁵¹ Michiel Leezenberg, *İraç Kürdistan: A Porous Political Space*, Anadolu, Cilt. 8, s. 107-131, Ekim 2017, <http://bit.ly/2UJEdho>; DRC/UNDP/UNHCR, *IKB İnşaat Sektörü ve Hizmet Sektöründeki İşgücü Piyasası Sistemlerinde ÜYEK'ler ve Mülteciler için Fırsatların İncelenmesi*, [A Study of the Opportunities in Labour Markets for IDPs and Refugees in KRI Construction Labour and Service-Sector Labour Market Systems], Aralık 2014, <https://bit.ly/2UprErq>, s. 7.

⁷⁵² DRC/UNDP/UNHCR, *IKB İnşaat Sektörü ve Hizmet Sektöründeki İşgücü Piyasası Sistemlerinde ÜYEK'ler ve Mülteciler için Fırsatların İncelenmesi*, [A Study of the Opportunities in Labour Markets for IDPs and Refugees in KRI Construction Labour and Service-Sector Labour Market Systems], Aralık 2014, <https://bit.ly/2UprErq>, s. 7.

⁷⁵³ " Kamu sektörü, çalışan nüfusun neredeyse yarısını ve çalışan kadınların %75'ini istihdam etmektedir"; UNFPA / IOM, *Nüfus Araştırması: Irak Kürdistan Bölgesi*, [Demographic Survey: Kurdistan Region of Iraq], Eylül 2018, <https://bit.ly/2NXvPeV>, s. 4, 40.

⁷⁵⁴ IKB'de, Kürt olmayanlar merkezi hükümet kurumları hariç kamu sektöründe çalışamazlar. Bazı ÜYEK'ler istihdamlarını bu kurumlara aktarılmıştır ve maaşlarını merkezi hükümetten almaya başlamıştır. Diğerleri, büyük ölçüde Kürtçe konuşulan IKB'de Arapça dil becerileri nedeniyle iş bulmayı başarmıştır; Georgetown Üniversitesi/IOM, *Irak'taki ÜYEK'ler Arasında Uzun Vadeli Çözüm Sağlama: Yerinden Edilmede Üç Yıl*, [Access to Durable Solutions Among IDPs in Iraq: Three Years in Displacement], 12 Şubat 2019, <http://bit.ly/2H7ozZQ>, s. 25. Merkezi hükümet çalışanlarına işlerine tekrar başlamak için geldikleri bölgelere geri dönme talimatları ile ilgili ayrıca bkz. Dipnot 158.

⁷⁵⁵ Örneğin, "(...) Hawler (Erbil) ve Dohuk vilayetlerindeki üniversitelerin rektörleri, dekanları ve bölüm başkanları ve hatta okul yöneticileri ya KDP tarafından işe alınmıştır ya da KDP üyesidir ve Süleymani ve Halepçe vilayetlerinde çoğu KYB tarafından işe alınmıştır"; Open Democracy, *Yolsuzluklar Kürt Eğitim Sistemine Zarar Veriyor*, [Corruption Corrodes Kurdish Education], 15 Ekim 2018, <https://bit.ly/2Umst4c>. "Görüşülen kişilerin yaklaşık beşte biri, wasta'yı [bağlantılara, iltimasa, torpile atıfta bulunan bir terim] özellikle kamplarda geçim sağlamanın önünde önemli bir engel olarak görmektedir"; LSE, *Yerinden Edilme ve Kadınların Güçlendirilmesi: Irak Kürdistan Bölgesinde Yerinden Edilmiş Kadınların Sesi*, [Displacement and Women's Empowerment: Voices of Displaced Women in the Kurdistan Region of Iraq], 4 Mart 2018, <https://bit.ly/2MZrvq0>, s. 17. Haberlere göre, gayriresmî yollardan iş bulmak genellikle bağlantı sahibi olmayı gerektirir: "Tanındıklar aracılığıyla, gayriresmî yollardan iş arama, açık ara farkla ana işe alım mekanizmasıdır. İşverenler genellikle ilk önce arkadaşlarına ve ailelerine yönelir ve açık pozisyonlar için iş ilanı vermek yaygın bir uygulama değildir, bu durum da işe alım sistemini şeffaf olmayan bir hâle getirmektedir"; DRC/UNDP/UNHCR, *IKB İnşaat Sektörü ve Hizmet Sektöründeki İşgücü Piyasası Sistemlerinde ÜYEK'ler ve Mülteciler için Fırsatların İncelenmesi*, [A Study of the Opportunities in Labour Markets for IDPs and Refugees in KRI Construction Labour and Service-Sector Labour Market Systems], Aralık 2014, <https://bit.ly/2UprErq>, s. 7. Ayrıca bkz. Dipnot 276 ve 731.

⁷⁵⁶ "Hızla yükselen hane halkı borçları, yerinden edilmemişler, geri dönenler ve kamp dışında kalan ÜYEK aileleri ile Erbil, Anbar, Kerkük, Ninova, Dahuk ve Selahaddin vilayetlerinde özellikle yüksekti." ve ek olarak: "Erbil'deki çatışmalardan etkilenen haneler ortalama 3.000.000 IQD'den (kabaca 2.500 Amerikan Doları) fazla borç bildirmiştir [tüm vilayetler arasında en yüksek]" (vurgu eklendi); REACH, *Kamplarda Yaşayan ÜYEK'lerin Çok Kümüli İhtiyaç Değerlendirmesi (MCNA)* -, [Multi-Cluster Needs Assessment (MCNA) – In-Camp IDPs], Eylül 2018, <https://bit.ly/2CWwips>, s. 5, 35. Ayrıca bkz., OCHA, *HRP 2019*, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TylbMb>, s. 4.

İstihdama/geçim kaynaklarına erişememe genellikle gıda, sağlık hizmetleri ve barınma imkânlarına erişimde zorluklara dönüşmektedir.⁷⁵⁷ İKB'de kira seviyeleri nispeten yüksek ve artışta olduğu için,⁷⁵⁸ birçok ÜYEK artan maliyetlerle başa çıkamamakta ve tahliye riski yaşamakta ve/veya ÜYEK kamplarına geri dönmeye zorlanmaktadır. Bununla birlikte, kamplara kabul edilme işlemleri, yer sınırlamaları nedeniyle bekleme listelerine göre yapılmaktadır.⁷⁵⁹ Yarım kalmış veya terk edilmiş binalar gibi kritik sığınma bölgelerinde yaşayanlar genellikle yeterli su, elektrik, ısıtma ve sıhhi tesisata ya erişim sağlayamamaktadır ya da sınırlı bir erişime sahiptir ve sızdıran çatılar, çatlak duvarlar ve kırık camlar gibi koşullar yüzünden sert hava koşullarına maruz kalmaktadır.⁷⁶⁰

Çok sayıda ülkesi içinde yerinden edilmiş çocuğun, okula ulaşmak için uzun mesafeler ve sınırlı ekonomik kaynaklar (ör. okul, üniforma, ulaşım ve kitap ücretleri) da dahil olmak üzere, İKB'de örgün eğitime erişimde zorluklarla karşılaştığı bildirilmektedir.⁷⁶¹ Ayrıca, 2014'ten beri İKB'ye yönelik çoğunlukla Arapça konuşan ÜYEK akınına karşılık vermek için kurulan Arap okulları, Irak Millî Eğitim

- (i) İKB'de önerilen yer değişikliği bölgesinde yeterli sığınma imkânına erişim, ÜYEK kampları veya gayriresmî yerleşim yerlerinin "yeterli sığınma imkânı" olarak nitelendirilemez
- (ii) İçme suyu ve sıhhi tesisat, elektrik, sağlık ve eğitim hizmetleri gibi İKB'de önerilen yer değişikliği bölgesinde temel hizmetlere erişim ve
- (iii) Geçim kaynakları fırsatları ya da kendi geçimlerini (örneğin aile reisi kadın olan hane halkları, yaşlı başvuru sahipleri veya engelli başvuru sahipleri gibi) sağlaması beklenmeyen başvuru sahipleri söz konusu olduğunda yeterli yaşam standardına erişimin sağlanması için kanıtlanmış ve sürdürülebilir destek.

⁷⁵⁷ IOM, *Entegre Lokasyon Değerlendirmesi III*, [Integrated Location Assessment III], 2 Ocak 2019, <https://bit.ly/2SjPReW>, s. 34, 38; OCHA, *Irak: 2019'da İnsani İhtiyaçların Gözden Geçirilmesi (Kasım 2018)*, [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)], 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd>, s. 51.

⁷⁵⁸ "Yerinden edilme bölgelerinde - özellikle ÜYEK'lerin büyük bir bölümünü barındıran Kuzey vilayetlerinde - kira fiyatları artıyor, bu durum ÜYEK'leri, ev sahibi toplulukları ve geri dönenleri olumsuz etkiliyor"; OCHA, HRP 2019, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TyIbMb>, s. 8. "Kürdistan Bölgesinde konut fiyatları 2018 yılında yüzde 20 arttı, kira ise yüzde 15 ve hatta tahminen daha yüksek oranlarda arttı"; Rudaw, *Kürdistan Bölgesinde artan konaklama, kira fiyatları*, [Housing, Rent Prices Increasing in Kurdistan Region], 8 Ocak 2019, <https://bit.ly/2Vz1VwH>. "Kampların dışında konut için artan rekabet maliyetleri artırdı ve kalabalığın artmasına ve son çare olarak standardın altı konaklama yerlerini tercih etmeye yol açmıştır"; Migration Policy Centre, *Irak Profili*, [Profile Iraq], tarihsiz, erişim tarihi 30 Nisan 2019, <https://bit.ly/2IRlptR>. Ayrıca bkz. Bölüm II.F.1 ("Sığınma").

⁷⁵⁹ Bu belgenin yazımı sırasında, yaklaşık 3.000 kişi Erbil (2.200 kişi) ve Dohuk vilayetlerindeki (780 kişi) ÜYEK kamplarına kabul için bekliyordu. Dohuk vilayetinde, en yüksek talep Yezidilerin barındığı kamplara kabul içindir; UNHCR bilgi, Nisan 2019. Ayrıca, " [B]irçok kampta, çadırlar yıpranmış durumdadır, su ve sıhhi tesisat hizmetlerinin artırılması gerekmektedir, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimin geliştirilmesi ve geçim programlarının genişletilmesi gerekmektedir"; OCHA, HRP 2019, 26 Şubat 2019, <https://bit.ly/2TyIbMb>, s. 34.

⁷⁶⁰ UNHCR/CCM Kümesi/REACH, *Dahuk Vilayeti Gayriresmî Saha Değerlendirmesi (Ağustos 2018)*, [Informal Site Assessment Dahuk Governorate (August 2018)], 31 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2NWekZb>; a.g.e., *Süleymaniye Vilayeti Gayriresmî Saha Değerlendirmesi (Ağustos 2018)*, [Informal Site Assessment Sulaymaniyah Governorate (August 2018)], 31 Ağustos 2018, <https://bit.ly/2tSS7BS>. Ayrıca Bkz. IOM/CCM Kümesi/REACH, *Irak'taki Gayriresmî ÜYEK Sahalarının Değerlendirmesi (Haziran 2017)*, [Assessment of Informal IDP Sites in Iraq (June 2017)], 30 Haziran 2017, <https://bit.ly/2SQH5qM>. Bkz. Bölüm II.F.1 ("Sığınma").

⁷⁶¹ Dohuk Vilayetinde, değerlendirmeye alınan 115 gayriresmî ÜYEK sahasının 95'inde okul çağındaki çocuklar, çoğunlukla okula olan uzun mesafeler, sınırlı ekonomik kaynaklar ve fiziksel/lojistik kısıtlamalar nedeniyle örgün eğitime erişimde zorluklarla karşılaşmıştır. Süleymaniye Vilayetinde, 18 sahanın 17'sindeki ÜYEK'ler aynı sebeplerle örgün eğitime erişimde zorluklar yaşadığını bildirmiştir; REACH, *Süleymaniye Vilayeti Gayriresmî Saha Değerlendirmesi [Informal Site Assessment Sulaymaniyah Governorate]*, Ağustos 2018, <https://bit.ly/2WVHNH8>; A.g.e., *Dohuk Vilayeti Gayriresmî Saha Değerlendirmesi [Informal Site Assessment Dahuk Governorate]*, Ağustos 2018, <https://bit.ly/33wGIYQ>. Süleymaniye Vilayetindeki ÜYEK kamplarına ilişkin 2018 tarihli bir değerlendirmeye göre, 6 – 11 yaşları arasındaki ülkesi içinde yerinden edilmiş çocukların yüzde 75'i örgün eğitim alırken, bu oran 12 – 17 yaş arasındaki çocuklar için yüzde 59'a düşmektedir. Dohuk Vilayetinde bu oranlar sırasıyla yüzde 83 ve yüzde 69 iken, Erbil Vilayetinde ise yüzde 78 ve yüzde 54'tür. Devamsızlığın nedeni olarak sıklıkla "çocukların ilgisizliği" ifade edilmiştir; REACH, *Kamplarda Yaşayan ÜYEK'lerin Karşılaştırmalı Çok-Kümelî Değerlendirmesi – Değerlendirme Raporu Dönem IX [Comparative Multi-Cluster Assessment of IDPs Living in Camps– Assessment Report Round IX]*, Nisan 2018, <https://bit.ly/2NNpeAG>, s. 29. "Çatışmalardan etkilenen çocuklar, özellikle hala yerinden edilmiş şekilde kamplarda veya kamplar dışında ve geri dönüş bölgelerinde yaşayanlar, eğitime sınırlı şekilde erişmeye devam etmektedir. En büyük eğitim ihtiyaçları Ninova, Anbar, Salah al Din, Kerkük, Diyala, Süleymaniye, Erbil ve Dohuk'ta görülmeye devam etmektedir" (vurgu eklenmiştir). OCHA, *Irak: İnsani İhtiyaçlar Değerlendirmesi 2019 (Kasım 2018) [Iraq: Humanitarian Needs Overview 2019 (November 2018)]*, 16 Aralık 2018, <https://bit.ly/2CIZSWd> s. 48. Süleymaniye'de, "birçok ÜYEK okulunun hükümetten maaş alan sadece bir veya iki öğretmeni bulunmaktadır; diğer öğretmenlerin maaşı, ÜYEK'ler için finansal fayda ve koruma faydası sağlayan aylık toplanan ekonomik 'teşvikler' yoluyla doğrudan ÜYEK aileleri tarafından ödenmektedir. Kamp dışındaki 12 okulda, ÜYEK anne babalar okul için devlet bina tahsis etmediği için okulun kirasını da ödemektedir. Bu tür durumlar yerinden edilmenin sürüncemede kalıp uzun sürmesinin sonuçlarıdır, çünkü ev sahibi toplum da ÜYEK'lerin gelmesiyle oluşan beklenmedik nüfus artışına ayak uydurmaya çalışmaktadır"; OCHA, *Irak: "Yerinden Edilmiş Kişilere Kampta Bir Yaşamın Ötesinde Başka Seçenekler de Sunulmalıdır" – İnsani Yardım Koordinatörü*, [Iraq: "Internally Displaced Persons Must Be Presented with Options Beyond Life in a Camp" – Humanitarian Coordinator], 4 Mart 2019, <https://bit.ly/2lOnO9W>. "MRG'nin kaynakları, birçok Hristiyan ve Yezidi'nin farklı bir eğitim ortamı nedeniyle geçici okulları bile bıraktığını, Sincar'dan gelen ÜYEK'lerin ise Sincar'daki IŞİD öncesi okulların Irak Hükümetinin Arapça müfredatını takip etmesinden dolayı İKB müfredatına uyum sağlamakta zorluk çektiğini "ortaya koymaktadır"; MRGI, *Irak Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesinin Raporuna Alternatif Rapor (CERD) – Irak Periyodik Raporunun İncelenmesi*, [Alternative Report to the Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD) – Review of the Periodic Report of Iraq], <http://bit.ly/2VKsoYo>, para. 29.

Bakanlığının aldığı kararlar kapanmaya hazırlanıyor.⁷⁶² UNHCR'nin edindiği bilgilere göre, okulların kapatılmasının 2019/2020 akademik yılında olması beklenmektedir.⁷⁶³ UNHCR, IKB'deki Arap okullarının kapatılması kararı ile birlikte, 1.800 ÜYEK öğretmenden geldikleri menşe bölgelere geri dönmelerinin merkezi hükümet tarafından resmen talep edildiği bilgisini almıştır.⁷⁶⁴ Arapça konuşan ÜYEK çocuklarının Kürt okullarına transferi, özellikle daha büyük yaşta çocuklar için, dil farklılıkları (Kürtçe ve Arapça) ve müfredattaki farklılıklar nedeniyle genellikle mümkün değildir.⁷⁶⁵ UNHCR, Irak Kürt Bölgesi'nde DKA/DYA'nın genel anlamda makul olmadığını düşünmektedir. Bu konudaki tek istisna dosyalarının münferit şartlarına göre başvuru sahibinin aşağıdaki şartlara erişmesi durumunda söz konusu olabilir:

b) IKB'de DKA/DYA'nın Mümkün Olup Olmadığı Konusunda Ulaşılan Sonuç

UNHCR, IKB'deki mevcut insani durumu göz önünde bulundurarak DKA/DYA'nın genel olarak uygun olmadığını düşünmektedir.

D. Mülteci Statüsü Haricinde Tutmaya İlişkin Dikkate Alınması Gereken Hususlar

Irak'ın uzun süren çatışma ve baskı geçmişinde bildirilen ciddi insan hakları ihlalleri ve uluslararası insancıl hukuk ihlalleri düşünüldüğünde, Irak'tan gelen sığınmacıların bireysel taleplerinde 1951 Cenevre Sözleşmesi Madde 1F kapsamında mülteci statüsü haricinde tutmaya ilişkin dikkate alınması gereken hususlar ortaya çıkabilir. Eğer başvuru sahibinin ifadesinde kendisinin 1F maddesi kapsamında yer alan suçları işlediğini veya bu suçların işlenmesine iştirak ettiğini akla getiren unsurlar varsa, mülteci statüsü haricinde tutma konusu üzerinde düşünmeye başlanacaktır. Uluslararası Mülteci statüsü haricinde tutmaya ilişkin hükümlerin olası ciddi sonuçları dikkate alındığında mülteci statüsü haricinde tutmaya ilişkin hükümlerin kısıtlayıcı biçimde yorumlanması ve dikkatle uygulanması gerekmektedir. Vakaya özgü koşullarının tüm vakalarda eksiksiz biçimde değerlendirilmesi gerekir.⁷⁶⁶ Savaş

⁷⁶² Rudaw, *Binlerce Iraklı ÜYEK'le Birlikte Bazı Aileler Erbil'de Kalmak İstiyor*, [With Thousands of Iraqi IDPs Some Families Want to Stay in Erbil], 8 Ekim 2018, <https://bit.ly/2HdvAaM>; Rudaw, *Okul Başlarken Yerinden Edilmiş Iraklı Öğrenciler Kürdistan'da Belirsizlik İçinde Kaldı*, [As School Starts Displaced Iraqi Students Left in Limbo in Kurdistan], 2 Eylül 2018, <https://bit.ly/2TfjHbD>; Rudaw, *Iraklı Öğretmenler Bağdat'ın ÜYEK Okullarını Kapatma Kararını Kınadı*, [Iraqi Teachers Condemn Baghdad Decision to Shut Down IDP Schools], 23 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2Rdh9oR>. Süleymaniye vilayetindeki ÜYEK'ler, okulların kapatılmasının ve öğretmen eksikliklerinin, geldikleri yerlere dönme kararını etkileyen nedenler arasında olduğunu bildirmiştir; UNHCR, *Irak'ta Korumaya İlişkin Güncelleme - Aralık 2018*, [Iraq Protection Update – December 2018], 31 Aralık 2018, <https://bit.ly/2C9D9vI>, s. 2. Ayrıca bkz. Bölüm II.D.3.b ("Zorla ve Erken Dönüşler").

⁷⁶³ UNHCR bilgi, Nisan 2019.

⁷⁶⁴ UNHCR bilgi, Nisan 2019. Ayrıca bkz., UNHCR, *Irak'ta Korumaya İlişkin Güncelleme - Aralık 2018*, [Iraq Protection Update – December 2018], 31 Aralık 2018, <https://bit.ly/2C9D9vI>, s. 2; UNHCR, *Irak'ta Korumaya İlişkin Güncelleme - Ekim 2018*, [Iraq Protection Update – October 2018], 31 Ekim 2018, <https://bit.ly/2Esl91v>, s. 2; Rudaw, *Iraklı Öğretmenler Bağdat'ın ÜYEK Okullarını Kapatma Kararını Kınadı*, [Iraqi Teachers Condemn Baghdad Decision to Shut Down IDP Schools], 23 Temmuz 2018, <https://bit.ly/2Rdh9oR>.

⁷⁶⁵ UNHCR bilgi, Nisan 2019.

⁷⁶⁶ 1951 Sözleşmesinin 1F maddesinin yorumlanması ve uygulanmasına ilişkin ayrıntılı kılavuz ilkeler UNHCR'de bulunabilir, *Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeler No. 5: Mülteci Statüsü Haricinde Bırakma Hükümlerinin Uygulanması: Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi'nin 1F Maddesi*, [Guidelines on International Protection No. 5: Application of the Exclusion Clauses: Article 1F of the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees], HCR/GIP/03/05, 4 Eylül 2003, <http://www.refworld.org/docid/3f5857684.html>; ve *Mülteci Statüsü Haricinde Bırakma Hükümlerinin Uygulanmasına İlişkin Arka Plan Notu: Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesinin 1F Maddesi*, [Background Note on the Application of the Exclusion Clauses: Article 1F of the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees], 4 Eylül 2003, <http://www.refworld.org/docid/3f5857d24.html>.

suçlarına,⁷⁶⁷ hem uluslararası⁷⁶⁸ hem de uluslararası olmayan silahlı çatışmalara,⁷⁶⁹ soykırıma,⁷⁷⁰ insanlığa karşı işlenen suçlara,⁷⁷¹ ve siyasi olmayan ciddi suçlara karışma ihtimali nedeniyle mülteci statüsü haricinde tutulma Irak bağlamıyla özellikle ilgilidir.⁷⁷² Belirli koşullar altında, Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine aykırı eylemlerle ilgili olarak kişileri mülteci statüsü haricinde tutmak gerekebilir.⁷⁷³ Irak'taki silahlı çatışma taraflarının gerçekleştirdiği eylemler, *diğerlerinin yanı sıra*, şunları içerir: kaçırma ve zorla kaybetme; işkence ve diğer zalimce, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleler, cinayet, yargısız ve dosya üzerinden yapılan infazlar, tecavüz, cinsel kölelik ve diğer cinsel şiddet biçimleri, insan ticareti, din değiştirmeye zorlama, zorla ve küçük yaşta silahlandırma, sivillere ayırım gözetmeksizin yapılan saldırılar, zorla yerinden etme, ve evlerin, altyapının ve kültürel mirasın yağmalanması ve kasıtlı olarak imha edilmesi. Mülteci statüsü haricinde tutmanın gerekçelendirilmesi için Madde 1F kapsamındaki bir suçla bireysel sorumluluk arasında bağlantı kurulmalıdır. Bu sorumluluk; kişinin bir suç işlemesinden ya

⁷⁶⁷ Savaş suçları, uluslararası insancıl hukukun ciddi ihlalidir ve bu suç uluslararası hukuk kapsamında doğrudan bireysel sorumluluk doğurmaktadır. Silahlı çatışmanın uluslararası (işgal durumları dâhil) veya uluslararası olmayan nitelik taşımasına göre uluslararası ceza hukukunun uygulanabilecek hükümleri değişiklik gösterir. Daha detaylı kılavuz ilkeler için bkz. UNHCR, *Mülteci Statüsü Haricinde Bırakma Hükümlerinin Uygulanmasına İlişkin Arka Plan Notu: Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesinin 1F Maddesi*, [Background Note on the Application of the Exclusion Clauses: Article 1F of the 1951 Convention relating to the Status of Refugees], 4 Eylül 2003, <http://www.refworld.org/docid/3f5857d24.html>, para. 30-32. Uluslararası nitelik taşımayan silahlı çatışmalar bağlamında "savaş suçu" kavramı 1990'ların başından itibaren uluslararası insancıl hukukun (İHL) ilgili kurallarının ciddi ihlali söz konusu olduğunda uygulanabilir (yani 1949 Cenevre Sözleşmelerinin Ortak 3. maddesi, II. ek protokolün belli hükümleri veya uluslararası teamül hukukunun kuralları) Eski Yugoslavya davasına bakan Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTY) şuna hükmetmiştir: O zamana kadar uluslararası nitelik taşımayan silahlı çatışmalar için uygulanabilecek uluslararası insancıl hukuk ihlalleri uluslararası teamül hukuku kapsamında cezai sorumluluk gerektiren ihaller olarak düşünülebilir; bkz. *Savcı ve Dusko Tadic yani "Dule" davası, Yargı Yetkisine İlişkin Ara Temyiz hakkında Savunma Gerekesi Kararı*, [Prosecutor v. Dusko Tadic aka "Dule", Decision on the Defense Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction], IT-94-1, 2 Ekim 1995, <http://www.refworld.org/docid/47fd520.html>, para. 134. İHL'nin yukarıda bahsi geçen kurallarının daha önceden ciddi biçimde ihlal edilmiş olması "savaş suçu" olarak düşünülemez, fakat bu ihaller "siyasi olmayan ciddi suç" kapsamına girebilir [Madde 1F(b)] veya vakanın şartlarına bağlı olarak "insanlığa karşı suç" olarak da nitelendirilebilir (Madde 1F(a)).

⁷⁶⁸ 1979'dan beri Irak, çeşitli uluslararası silahlı çatışma dönemlerinden geçti, bunlar:

- Irak-İran Savaşı (1980-1988);
- 1990 yılında Kuveyt'in işgali ve işgalin ardından Körfez Savaşı (1991) ve
- Mart 2003'te ABD liderliğindeki işgalden 28 Haziran 2004'te iktidarın Irak geçici hükümetine devredilmesine kadar geçen süre.

⁷⁶⁹ Irak, 1F Maddesi uyarınca mülteci statüsü haricinde tutmaya yol açabilecek eylemlerle birlikte uluslararası olmayan pek çok silahlı çatışmadan geçmiştir. Bir yandan geniş çaplı bir uluslararası koalisyon, diğer yandan da IŞİD'in arasında süren ve ISF, bağlı kuvvetler ve Kürt güvenli güçlerinin de katıldığı çatışmalar 2014'ten beri devam etmektedir; bkz. Cenevre Uluslararası İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları Akademisi, *Irak'taki Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışmalar*, [Non-International Armed Conflicts in Iraq], son güncelleme tarihi 14 Nisan 2019, <https://bit.ly/2SOB1rN>; UNAMI, *Irak İnsan Hakları Raporu: Temmuz-Aralık 2017*, [Report on Human Rights in Iraq: July to December 2017], 8 Temmuz 2018, www.refworld.org/docid/5b6af544.html, s. vi.

⁷⁷⁰ Mülteci statüsü haricinde tutma bağlamında soykırım, 1951 Sözleşmesi'nin 1F(a) maddesi kapsamında "insanlığa karşı işlenen suçlar" arasında yer almaktadır. IŞİD'in 2014 yılı ortasından bu yana Yezidi dini azınlığı hedef aldığı faaliyetleri ve 1988'de eski Saddam Hüseyin hükümetinin Kürtlere karşı başlattığı Anfal ve Halepçe askeri faaliyetleri "soykırım" olarak tanımlanmıştır; MRGI, *Birleşik Krallık'ın Irak'taki Kürt Soykırımını Parlamentosunda Tanıması: Bu Durum Günümüz Azınlık Grupları İçin Ne Anlama Gelmektedir*, [UK Parliamentary Recognition of Kurdish Genocide in Iraq: What this Means for Minority Groups Today], 13 Mart 2013, <https://go.shr.lc/2DF1IG>; HRW, *Irak'ta Soykırım: Kürtlere Karşı Anfal Harekâtı*, [Genocide in Iraq: The Anfal Campaign Against the Kurds], Temmuz 1993, <https://www.refworld.org/docid/47fd51d0.html>. Ayrıca bkz. Bölüm III.A.5.a ("Dini ve Etnik Azınlık Grupları").

⁷⁷¹ 1951 Sözleşmesinin 1F(a) Maddesi. Eski rejim (1979-2003) iktidarında siyasi muhalifleri veya azınlıkları sistematik olarak bastırma amaçlayan devlet faaliyetleri kapsamında ve uluslararası çatışmalar ve iç silahlı çatışmalar sırasında insanlığa karşı suç işlendiği yaygın olarak kabul edilmektedir. İşkencenin sistematik ve yaygın bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir; bkz. örneğin, Irak'ta İnsan Haklarının Durumuyla İlgili İnsan Hakları Komisyonunun Özel Raporörü bu durumu tutarlı biçimde raporlaması, www.refworld.org/publisher/UNCHR,,_IRQ,,_0.html. 2014 ve 2017 yılları arasında IŞİD tarafından işlenen suçlar insanlığa karşı işlenen suçlar arasında sayılabilir; bkz. Bölüm II.E.2.a ("IŞİD'in İnsan Hakları İhlalleri").

⁷⁷² 1951 Sözleşmesinin 1F(b) Maddesi. Irak bağlamında, devletin güvenlik güçleri, silahlı muhalefet grupları (2003 öncesi) veya silahlı suç grupları ya da milisler (2003 sonrası) tarafından işlenen suikast, kaçırma veya işkence gibi eylemlerin, silahlı bir çatışmayla bağlantılı değilse, 1951 Sözleşmesinin 1F(b) maddesi kapsamında "siyasi olmayan ciddi suçlar" kapsamına girme ihtimali vardır. Bu durum, terör niteliğinde olduğu düşünülen veya "terörist" olarak adlandırılan bir grubun üyeleri tarafından işlenen ciddi suçları içerir; örneğin, şiddet kullanımını ve sivillere karşı ayırım gözetmeksizin verilen zarar veya zarar verme tehdidini içeren korkunç eylemlerdir. Ayrıca bkz. Dipnot 773.

⁷⁷³ 1951 Sözleşmesinin 1F(c) Maddesi. UNHCR'nin görüşüne göre mülteci statüsü haricinde tutmayla ilgili bu hüküm sadece niteliği ve ciddiyeti açısından uluslararası etkisi olan yani uluslararası barış ve güvenliği ihlal edebilen veya devletlerarası dostane ilişkileri bozabilen suçlara uygulanabilir. Daha detaylı kılavuz ilkeler için bkz. UNHCR, *Mülteci Statüsü Haricinde Bırakma Hükümlerinin Uygulanmasına İlişkin Arka Plan Notu: Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesinin 1F Maddesi*, [Background Note on the Application of the Exclusion Clauses: Article 1F of the 1951 Convention relating to the Status of Refugees], 4 Eylül 2003, <http://www.refworld.org/docid/3f5857d24.html>, para. 46-49. Belli durumlarda, terör niteliği taşıdığı düşünülen fiiller Madde 1F (c)'ye dayalı olarak hariçte tutmaya zemin teşkil edilmektedir. Bu, söz konusu fiillerin Madde 1F(a) kapsamında tanımlanan savaş suçu ve/veya insanlığa karşı suç şeklinde değerlendirildiği durumlarda geçerlidir. Bu fiiller hem "Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine aykırı" hem de terörle ilgili uluslararası sözleşme ve protokollerle yasaklanan suçları kapsar. "Terör" etiketine odaklanmak yerine terör eylemi içeren durumlarda Madde 1F (c)'nin doğru uygulanmasına ilişkin daha güvenilir bir yönlendirme için söz konusu eylemin ciddiyeti, uluslararası etkisi ve uluslararası barış ve güvenlik üzerindeki etkisinin değerlendirilip uluslararası düzlemde ne ölçüde bir etki bıraktığına bakmak gerekir. UNHCR'nin görüşüne göre, sadece bu geniş karakteristik özelliklerle diğerlerinden ayırt edilebilen terör eylemleri bu hükme göre mülteci statüsü haricinde tutmaya uygun olabilmektedir. Bkz. UNHCR, *Yasser al-Sirri (Davacı) ve İçişleri Bakanlığı Devlet Bakanı (Davalı) davası ve DD (Afganistan) (Davacı) ve İçişleri Bakanlığı Devlet Bakanı (Davalı) davası: UNHCR'nin İki Bağlantılı Birleşik Temyiz Davası*, [Yasser al-Sirri (Appellant) v. Secretary of State for the Home Department (Respondent) and DD (Afghanistan) (Appellant) v. Secretary of State for the Home Department (Respondent): UNHCR's Composite Case in the Two Linked Appeals], 23 Mart 2012, <http://www.refworld.org/docid/4f6c92b12.html>.

da örneğin talimat verme, azmettirme, yardım ve yataklık yoluyla cezai sorumluluk oluşturacak şekilde suçun işlenmesine iştirak etmesinden veya ortak bir amaçla hareket eden bir grup kişinin suçun işlenmesine dâhil olmasından kaynaklanmaktadır. Askeri veya sivil hiyerarşi içerisinde yetki sahibi kişiler için, alt/üst komuta zinciri sorumluluğuna dayalı olarak bireysel sorumluluk ortaya çıkabilmektedir. Cezai sorumluluğa yönelik savunmalar ve eğer varsa orantılılıkla ilgili hususlar da dikkate alınmaktadır. Başta çocuklar olmak üzere kişilerin zorla silahlandırılmasına ilişkin kanıtlar bu açıdan dikkate alınması gereken konular arasındadır. Silahlı çatışmaya katılmak, bir kişinin mülteci statüsünün haricinde bırakılması için yeterli zemini oluşturmamaktadır. Benzer şekilde bir grup ya da örgüte üye olmak, tek başına bir kişinin mülteci statüsünün haricinde bırakılması için yeterli zemini oluşturmamaktadır. Bu tür durumların her birinde, ilgili kişinin hariç tutulabilir fiillere uluslararası hukukun ilgili kriterleri uyarınca bireysel sorumluluğu ortaya çıkaracak şekilde şahsen karışıp karışmadığına karar vermek için her bir vakayla ilgili koşullar dikkatli biçimde değerlendirilmelidir.⁷⁷⁴

Irak bağlamında aşağıdaki profillere uyan başvurulara bilhassa dikkat edilmelidir:⁷⁷⁵

- (i) (Eski) IŞİD üyeleri (2013'ten beri)
- (ii) Eski Irak İslam Devleti (İİD) ve eski Irak El Kaidesi dâhil olmak üzere IŞİD'in öncüsü grupların (eski) üyeleri (2013'e kadar)
- (iii) Irak Güvenlik Güçleri, güvenlik/istihbarat birimleri ve bağlantılı güçlerin (eski) üyeleri (2003'ten itibaren)

- (iv) IKBY silahlı kuvvetleri ve güvenlik/istihbarat birimlerinin (eski) üyeleri (2003'ten itibaren)
- (v) Diğer devlet dışı silahlı grupların (eski) üyeleri (2003'ten itibaren)
- (vi) Organize suçlara karışan grup ve suç şebekelerinin (eski) üyeleri (2003'ten itibaren)
- (vii) Irak ordusu, paramiliter kuvvetleri, polisi, güvenlik/istihbarat servislerinin eski üyeleri ve üst düzey hükümet yetkilileri (1979-2003)
- (viii) Eski rejim karşıtı silahlı grupların eski üyeleri (1979-2003).

IV. UNHCR'nin Zorla Geri Göndermeyle İlgili Görüşü

Evlerin, temel altyapının ve tarım arazilerinin yaygın bir şekilde yok edilmesi ve zarar görmesi, geçim kaynakları ve temel hizmetlere sınırlı erişim, ev ve arazilerde SKPMK'lerin bulunması, IŞİD'i desteklediği düşünülen sivillere karşı yapılan misillemeler gibi toplum içinde devam eden gerilimler ve lokalize güvensiz bölgelerin olması karşısında, UNHCR devletlerin, daha önce IŞİD tarafından kontrol edilen veya IŞİD'in varlığının devam ettiği bölgelerden gelen insanları geldikleri menşe bölgelere zorla geri göndermekten imtina etmelerini ısrarla tavsiye etmektedir. UNHCR, ayrıca, Irak'ın başka bölgelerine erişememe ve/veya oralarda ikamet edememe riskleri bulunuyorsa ya da erişemediği ve ikamet edemediği için geldikleri yere geri dönmekten başka bir seçeneklerinin kalmaması riski varsa, bu kişilerin Irak'ın başka bölgelerine zorla geri gönderilmemelerini tavsiye etmektedir. Bu görüş, haklarında uluslararası mülteci koruma ihtiyacı olmadığı kararı verilen kişilerle ilgilidir.

⁷⁷⁴ Bazı durumlarda, özellikle şiddete başvuran bir gruba üyelik ve grubun faaliyetlerine gönüllü katılım olması hâlinde, kişinin mülteci statüsünün haricinde tutulmayla ilgili eylemlerden bireysel olarak sorumlu tutulabileceği varsayılabilir. 1951 Sözleşmesinin 1F maddesinin yorumlanması ve uygulanmasına ilişkin ayrıntılı kılavuz ilkeler UNHCR'de bulunabilir. *Uluslararası Koruma Hakkında Kılavuz İlkeler No.5: Mülteci Statüsü Haricinde Bırakma Hükümlerinin Uygulanması: Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi'nin 1F Maddesi*, [Guidelines on International Protection No. 5: Application of the Exclusion Clauses: Article 1F of the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees], HCR/GIP/03/05, 4 Eylül 2003, <http://www.refworld.org/docid/3f5857684.html>; ve *Mülteci Statüsü Haricinde Bırakma Hükümlerinin Uygulanmasına İlişkin Arka Plan Notu: Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesinin 1F Maddesi*, [Background Note on the Application of the Exclusion Clauses: Article 1F of the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees], 4 Eylül 2003, <http://www.refworld.org/docid/3f5857d24.html>.

⁷⁷⁵ Bu liste, belirli zamanlarda Irak'ta aktif olan baskın aktörleri yansıtmaktadır ve eksiksiz değildir.

UNHCR, BM Mülteci Örgütü

Irak Cumhuriyeti'nden Kaçan İnsanlarla İlgili Uluslararası Koruma Konusunda Dikkate Alınması Gereken Hususlar

Mayıs 2019

UNHCR, BM Mülteci Örgütü

Posta Kutusu 2500

1211 Cenevre

2 İsviçre

UNHCR
The UN Refugee Agency